

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΠΑ

ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΝΩΑ ΑΜΟΡΓΟΥ

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ
ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ**

I. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1996

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000321706

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΑΠΠΑ

ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΝΩΑ ΑΜΟΡΓΟΥ

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ
ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ**

I. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1996

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Εισηγητής : Καθηγήτρια Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ

Μέλη : Ομότιμος Καθηγητής Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ
Καθηγητής Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας
και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει
ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του Συγγραφέα.
(Ν. 5343/32, άρθρο 202, παράγρ. 2)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	3
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	9
Η ΕΡΕΥΝΑ	13
Η ελληνιστική κεραμική από τις Κυκλάδες	16
Η έρευνα για τους ανάγλυφους σκύφους από μήτρα	24
Ιστορικές μαρτυρίες και αρχαιολογικά δεδομένα για την ελληνιστική Αμοργό	32
II. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ	
Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ	41
ΤΑ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	45
1.1 Τομή ΤΕ	47
1.2 Δ2. Φρέαρ	50
1.3 Τομή Γ/Ν1	55
1.4 ΝΔ/1- ΝΔ/5	58
1.5 Ανασκαφή στην ανατολική κλιτύ. "Θέατρο"	59
2.1 Βορειοδυτικό συγκρότημα	60
2.2 Χώρος ΝΔ από το Ναό	68
III. ΟΙ ΑΝΑΓΛΥΦΟΙ ΣΚΥΦΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΝΩΑ	
1.ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ	73
ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	
Ο πηλός και το γάνωμα	76
Το σχήμα και οι διαστάσεις	81
Η διακόσμηση	84
Οι σφραγίδες	87
ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ	
Η διακόσμηση του σώματος	95
Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών	23
Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	157

2. ΤΟ "ΚΥΚΛΑΔΙΚΟ" ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Η διάκριση του εργαστηρίου	161
Η χρονολόγηση	163
ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	164
ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ	
Φυτικές συνθέσεις	168
Εικονιστικές παραστάσεις	175
Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών	207

3. ΕΙΣΗΓΜΕΝΟΙ ΣΚΥΦΟΙ

A. ΙΩΝΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

Ορολογία- χρονολόγηση- τυπικά γνωρίσματα	210
Υπογραφές	215
Απόδοση σκύφων σε συγκεκριμένα εργαστήρια	218
ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ	
Εικονιστικές παραστάσεις	221
Φυτικές συνθέσεις	226
Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών	237
Φυλλοφολιδωτή διακόσμηση	257
Σκύφοι με γραμμική διακόσμηση	259

B. ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

Γ. ΑΤΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

IV. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

V. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Μήτρες : A1- A19 295

Αγγεία : 1- 711 300

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ 492

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ : Πετρογραφικές αναλύσεις πηλού (κείμενο J. GAUTIER) 494

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη των ελληνιστικών αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση αποτελεί μέρος της συστηματικής έρευνας για την αρχαία Μινώα της Αμοργού.

Αρχική πρόθεση ήταν η μελέτη του συνόλου της ελληνιστικής κεραμικής, της οποίας τα ανάγλυφα αγγεία αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία. Στην πορεία όμως της έρευνας, η αυξανόμενη συνεχώς ποσότητα των ανάγλυφων αγγείων και κυρίως η ανεύρεση κατά τις ανασκαφικές περιόδους των ετών 1987 και 1989 αγγείων που προέρχονταν από μήτρες, που χρόνο με το χρόνο συγκεντρώνονταν για να φθάσουν στον, σημαντικό για τον γεωγραφικό χώρο των Κυκλάδων, αριθμό των δεκαεννέα μητρών, οδήγησαν στην απομόνωση της κατηγορίας των ανάγλυφων αγγείων από το σύνολο της ελληνιστικής κεραμικής και στη χωριστή μελέτη τους.

Τα ευρήματα αυτά, από τα οποία τα περισσότερα προέρχονται από "κλειστά" στρωματογραφημένα σύνολα, συγκροτούν ένα αξιόλογο σύνολο για τη μελέτη της τοπικής παραγωγής της αρχαίας πόλης. Μιας παραγωγής, η οποία στον αιγαιακό χώρο ήταν γνωστή στην έρευνα όχι από τους τόπους που την παρήγαγαν, αλλά από το διαμετακομιστικό κέντρο της αρχαίας Δήλου.

Ο αρχικός βέβαια στόχος δεν παραμερίστηκε, εφόσον τα συνευρήματα, πρωτίστως η ελληνιστική κεραμική, μελετήθηκαν παράλληλα και αποτέλεσαν το ευρύτερο αντικείμενο της μελέτης για τη στήριξη της χρονολόγησης.

Η ανασκαφή και η μελέτη σε ένα δυσπρόσιτο νησί της άγονης γραμμής δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Γιαυτό η μελέτη αυτή χρωστά πολλά σε πολλούς.

Πρώτα θέλω να ευχαριστήσω τη δασκάλα μου και Διευθύντρια της ανασκαφής της Μινώας κ. Λίλα Μαραγκού. Η καθηγήτρια κ. Μαραγκού μου εμπιστεύθηκε τη δημοσίευση της ελληνιστικής κεραμικής από την ανασκαφή και παρακολούθησε την εργασία στα διάφορα στάδια που διήλθε αφιερώνοντας πολύ από τον χρόνο της για συζητήσεις των προβλημάτων της ανασκαφής και της κεραμικής' χωρίς το αμέριστο ενδιαφέρον της, τις υποδείξεις και την επιστημονική συμβολή της, η μελέτη αυτή δεν θα έφθανε στο τέλος της. Ξεχωριστά την ευχαριστώ επίσης για το "προθύμως προμηθεΐσθαι" ότιδήποτε αφορούσε σε πρακτικά θέματα κατά τη διάρκεια της μελέτης μου στην Αμοργό.

Χρωστώ ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη στον ομότιμο Καθηγητή κ. Σ. Δάκαρη, επειδή υπήρξε ο πρώτος μου δάσκαλος στην αρχαιολογία και οι συμβουλές και υποδείξεις του στάθηκαν πολύτιμες στην έρευνά μου. Τον καθηγητή κ. Ι.Α. Παπαποστόλου ευχαριστώ θερμά για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του και τη

βοήθειά του. Ιδιαίτερος ἔνχαριστώ από τη θέση αυτή τη συνάδελφο κ. Κ. Γραβάνη, η οποία επίσης ερευνά θέματα της ελληνοιστικής κεραμικής, για τις γόνιμες συζητήσεις που είχαμε πάρα πολλές φορές.

Στον καθηγητή κ. G. Siebert, γνωστό διεθνώς ως ειδικό ερευνητή της ανάγλυφης ελληνοιστικής κεραμικής, οφείλω πολλές ευχαριστίες για τη βοήθειά του κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Στρασβούργο και τις πολύτιμες παρατηρήσεις του σχετικά με το αντικείμενο της μελέτης.

Τους ερευνητές των Διεθνών Επιστημονικών Συναντήσεων για την Ελληνοιστική Κεραμική ευχαριστώ επίσης για τις χρήσιμες συζητήσεις.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω ανεξαιρέτως όλα τα μέλη του Τομέα της Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την πολύμορφη βοήθειά τους. Τον σχεδιαστή του Πανεπιστημίου κ. Γ. Διαμαντόπουλο, για τη μεγάλη του υπομονή στο δύσκολο έργο της σχεδίασης των ευρημάτων· στον ίδιο οφείλονται και οι χάρτες. Τις γραμματείς του Τομέα κ. Α. Τσιάρα και κ. Χ. Νάκα για τη βοήθεια στη χρήση του Η/Υ.

Δύσκολη ήταν και η φωτογράφιση των ευρημάτων στις αποθήκες της Χώρας Αμοργού, ειδικά τα πρώτα χρόνια, γιατί ευχαριστώ ιδιαίτερα όσους ασχολήθηκαν με τη φωτογράφιση, τον κ. Π. Σαμάρη, τον κ. Γ. Χουλιάρα, τον κ. Ι. Δεσποτίδη και τον κ. Γ. Πατρικιάνο, ο οποίος ανέλαβε και τη φωτογράφιση για την τελική δημοσίευση του υλικού.

Την κ. J. Gautier ευχαριστώ για την πετρογραφική ανάλυση ορισμένων δειγμάτων στα εργαστήρια του Λούβρου και για τις παρατηρήσεις της.

Η εργασία αυτή οφείλει πολλά στον "αμοργινό κόσμο" που είχα την τύχη να γνωρίσω κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στο νησί. Τους ευχαριστώ όλους και ιδιαίτερα τους δύο ακούραστους φύλακες Αρχαιοτήτων, τον συνταξιούχο σήμερα κ. Μ. Δεσποτίδη και τον κ. Σ. Γιαννακό. Μαζί τους περπάτησα το νησί και η φιλοξενία τους ήταν απλόχερη. Ευχαριστώ επίσης όλους, όσοι συμμετείχαν στις ανασκαφικές έρευνες της Μινώας, τους αρχαιολόγους Μ. Λεβεντοπούλου, Χ. Μιτσοπούλου, Γ. Γαβαλά και Π. Τριανταφυλλίδη, οι οποίοι μελετούν επίσης υλικό από την ανασκαφή· μαζί αντιμετωπίσαμε πολλές φορές κοινά προβλήματα. Χωρίς όμως την αδελφική συμπαράσταση, την παρότρυνση και τη βοήθεια του συνεργάτη της ανασκαφής κ. Δ. Κοκκώνη η προσπάθεια αυτή δεν θα έφθανε στο τέλος της· τον ευχαριστώ και από αυτή τη θέση ιδιαίτερα.

Τέλος ευχαριστώ την οικογένειά μου και το σύζυγό μου Ν. Βλάχα, οι οποίοι με στήριξαν ηθικά και οικονομικά σε όλη τη διάρκεια της έρευνάς μου.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Για τις συντομογραφίες των περιοδικών ακολουθείται ο Κανονισμός Δημοσιευμάτων της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Για όσες δεν συμπεριλαμβάνονται στον κανονισμό, χρησιμοποιούνται αυτές του ΑΑ 1985, 757- 769.

- Agora XXII* S. I. Rotroff, Hellenistic Pottery, Athenian and Imported Moldmade Bowls, The Athenian Agora XXII (Princeton- New Jersey 1982)
- Alt- Ägina II.1* R. Smetana- Scherrer, Spätklassische und hellenistische Keramik, Alt- Ägina II,1 (Mainz am Rhein 1982)
- Alt- Ägina II.3* I. Margreiter, Die Kleinfunde aus dem Apollon-Heiligtum, Alt- Ägina II,3 (Mainz am Rhein 1988)
- Antioch IV 1* F. O. Waagé, Ceramics and Islamic Coins. Antioch- on- the Orontes, IV, 1 (Princeton 1948)
- Α'Ελλ. Κερ. 1989* Πρακτικά της Α' Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμεική, Δεκέμβρης 1986 (Ιωάννινα 1989)
- AvP I 2* A. Conze, Altertümer von Pergamon I 2, Stadt und Landschaft (Berlin 1913)
- AvPXI 1* O. Ziegenaus- G. de Luca, Das Asklepieion. Altertümer von Pergamon XI 1 (Berlin 1968)
- AvP XI 2* O. Ziegenaus- G. de Luca, Das Asklepieion. Altertümer von Pergamon XI 2 (Berlin 1975)
- AvP XIV* D. Pinkwart- W. Stammnitz, Peristylhäuser westlich der unteren Agora. Altertümer von Pergamon XIV (Berlin 1984)
- Β'Ελλ.Κερ. 1990* Β'Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμεική. Χρονολογικά προβλήματα της ελληνιστικής κεραμεικής . Πρακτικά. Ρόδος 22- 25 Μαρτίου 1989, (Αθήνα 1990)
- Bernard, Mirmeki* M. L. Bernard, La céramique hellénistique de Mirmeki, Atti del settimo Congresso Internazionale di Archeologia Classica III (Roma 1961) 73-79.

- Bouzek, Black Sea* J. Bouzek, *Studies of Greek Pottery in the Black Sea Area* (Prague 1990)
- Bruneau, La vaisselle* Ph. Bruneau, *La vaisselle, L' Ilôt de la maison des Comédiens*, *EADélos XXVII*, Paris 1970, 239-
- Bruneau, Les Lampes* Ph. Bruneau, *Les Lampes*, *EADélos XXVI* (Paris 1965)
- Byvanck, BABesch 1953* L. Byvanck-Quarles van Ufford, *les Bols mégariens*, *BABesch 28*, 1953, 1-21.
- Callaghan, Trefoil Style* P. Callaghan, *The Trefoil Style and Second-Century Hadra Vases*, *BSA 75*, 1980, 33- 47
- Courby, Vases grecs Cyclades* F. Courby, *Les vases grecs à reliefs* (Paris 1922) *Les Cyclades, matériaux pour une étude de géographie historique*, Table ronde réunie à l' Université de Dijon les 11, 12 et 13 Mars 1982 (Paris 1983)
- Corinth VII 3* R. Edwards, *Corinthian Hellenistic Pottery. Corinth VII 3*, (New Jersey 1975)
- Γ'Ελλ. Κερ. 1994* Γ'Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική κεραμική. Χρονολογημένα Σύνολα- Εργαστήρια. 24-27 Σεπτεμβρίου 1991 Θεσσαλονίκη (Αθήναι 1994)
- Δωδώνη* Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- Edwards 1981* Ch. M. Edwards, *Corinth 1980: Molded Relief Bowls*, *Hesperia 50*, 1981, 189- 210, πίν. 41- 48.
- Edwards, Reservoir* Ch. M. Edwards, *Corinthian Moldmade Bowls: The 1926 Reservoir*, *Hesperia 55*, 1986, 389- 419 πίν. 85-90.
- EADélos XXXI* A. Laumonier, *La céramique hellénistique à reliefs, 1: Ateliers "ioniens"*, *Exploration Archéologique de Délos XXXI* (Paris 1977)
- Edwards, Pnyx* G. R. Edwards, *Hellenistic Pottery*, *Hesperia Suppl. X*, *Small Objects from the Pnyx: II* (Princeton 1956) 79-112.
- Eretria II* I.R. Metzger, *Die hellenistische Keramik in Eretria, Eretria Ausgrabungen und Forschungen, II* (Bern 1969)

- Garbsch, München* J. Garbsch, Terra Sigillata. Ein Weltreich im spiegel seines Luxusgeschirrs, Prähistorische Staatssammlung München Museum für vor-und Frühgeschichte (München 1982)
- Hama III 2* A. Papanicolaou Christensen- Chr. Friis Johansen, Les poteries hellénistiques et les terres sigillées orientales Hama. Fouilles et Recherches 1931-1938, III, 2(Copenhagen 1971)
- Hausmann, Reliefbecher* U. Hausmann, Hellenistische Reliefbecher aus attischen und böotischen Werkstätten (Stuttgart 1959)
- Hoffmann- Davidson,* H. Hoffmann- P. D. Davidson, Greek Gold Jewelry from the Age of Alexander (Mainz am Rhein 1965)
- Hübner, Applikenkeramik* G. Hübner, Die Applikenkeramik von Pergamon. Eine Bildersprache im Dienst des Herrscherkultes, Pergamenischen Forschungen 7 (1993)
- Kabirion III* U. Heimberg, Die Keramik des Kabirions, Das Kabirenheiligtum bei Theben III (Berlin 1982)
- Kraus, Zentralmuseum* T. Kraus, Megarische Becher im Römisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz (Mainz 1951)
- Kleiner, Formschüsseln* G. Kleiner, Zwei Formschüsseln für megarische Becher, *Vandlungen*, Festschrift Homann- Wedeking (1975)
- Kyme I* Anatolian collection of Charles University [Kyme I]. Edited by Jan Bouzek (Praha 1974)
- Labraunda II₁* P. Hellström, Pottery of classical and Later Date, Teracotta Lamps and Glass, Labraunda, Swedish Excavations and Researches, II1(Lund 1965)
- Laumonier, Batârd* A. Laumonier, Bols hellénistiques à reliefs: Un Batârd gréco-italien, Études Déliennes, BCH, Suppl. I, 1973, 253- 262
- Marabini- Moevs, Cosa* M.- T. Marabini- Moevs, Italo-megarian Ware at Cosa, MAAR XXXIV (Rome 1980)
- Marangou, Amorgos and Egypt* L. Marangou, Amorgos and Egypt in Hellenistic and Roman Periods: Old and New Evidence,

- Tranquillitas, Mélanges en l'honneur de Tran tam Tinh (1994)
- Marangou, Découvertes* L. Marangou, Découvertes récentes à Amorgos, Cyclades, 121- 129
- Mitsopoulos,-Leon, Basilika V.* Mitsopoulos- Leon, Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos, Kleinfunde. 1. Teil: Keramik hellenistischer und römischer Zeit, Forschungen in Ephesos IX 2/2 (Wien 1991).
- Milet V.1* A. -U. Kossatz, Funde aus Milet. Teil 1. Die megarischen Becher, Milet V.1 (Berlin 1990)
- Νίγδελης, Πολίτευμα* Π. Μ. Νίγδελης, Πολίτευμα και Κοινωνία των πόλεων των Κυκλάδων κατά την ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή (Θεσσαλονίκη 1990)
- Παππά, Κεραμική* Β. Παππά, Από την ελληνιστική κεραμική της Μινώας, Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο (Μυτιλήνη 1994)
- Παππά, Ερυθροβαφή* Β. Παππά, Ερυθροβαφής κεραμική από την Αμοργό, *Α Ελλ.Κερ.* 1989, 97- 108, πίν. 85- 96.
- Πατσιαδά, Ρόδος* Β. Πατσιαδά, Κεραμική του τύπου της "Δυτικής Κλιτύς" από τη Ρόδο, *ΑΔ* 38, 1983 (1990) Μελ., 105- 210, πίν. 49- 84.
- Πέλλα, μήτρες* Ι. Μ. Ακαμάτης, Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής (Αθήνα 1993)
- Pfrommer, Studien* M. Pfrommer, Studien zu alexandrinischer und grossgriechischen Toreutik frühhellenistischer zeit, *Archäologische Forschungen*, 16 (Berlin 1987)
- Rumscheid, Bauornamentik* F. Rumscheid, Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus, Beiträge zur Erschliessung hellenistischer und kaiserzeitlicher Sculptur und Architektur, Band 14 (Mainz am Rhein 1994)
- Samos XIV* R.Tölle - Kastenbein, Das Kastro Tigani. Die Bauten und Funde Griechischer Römischer und Byzantinischer Zeit. Samos XIV (Bonn1974)

- Samos IV* H. P. Isler, Das Archaische Nordtor und seine Umgebung im Heraion von Samos. Samos IV (Bonn 1978)
- Schäfer, Pergamon* J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, Pergamenische Forschungen 2 (Berlin 1968)
- Siphnos* J. K. Brock, G. Mackworth Young, Excavations in Siphnos, BSA 44, 1949, 1- 92
- Tarsus I* H. Goldman, F. Jones, Excavation at Gozli Kule, Tarsus I. The Hellenistic and Roman Periods (Princeton 1950)
- Ténos I* R. Etienne - J. P. Braun - F. Querel, Le sanctuaire de Poseidon et d' Amphitrite, Ténos I, BEFAR, 263 (Paris 1986)
- Samaria III* K. Kenyon, B. M. Growfoot and J. W. Crowfoot, The Objects from Samaria, Samaria-Sebaste, III (London 1957)
- Siebert, Santa Sabina* G. Siebert, Bols à reliefs d' ateliers grecs dans le dépôt Marin de Santa Sabina en Apulie, Ricerche é Studi, X, 1977, 111-150.
- Siebert, Péloponnèse* G. Siebert, Recherches sur les ateliers de bols à reliefs du Péloponnèse à l' époque hellénistique, BEFAR 233 (Paris 1978)
- Siebert, Céramiques* G. Siebert, Les bols à reliefs; Une industrie d' art d' époque hellénistique, Céramiques hellénistiques et romanes, Annales Littéraires de l' Université de Besancon, 242 (Paris 1980) 55-83.
- Schwabacher, Kerameikos* Hellenistische Reliefkeramik im Kerameikos AJA 45, 1941, 181-228.
- Thompson, Hesp. 1934* H. A. Thompson, Two centuries of Hellenistic Pottery, *Hesperia* 3, 1934, 311-480.
- Τσάκος, μήτρες* Κ. Τσάκος, Πήλινες μήτρες "μεγαρικών" σκύφων από τη Σάμο, Γ'Ελλ.Κερ. , 1994, 294- 301, πίν. 229- 232
- Τσάκος, Σάμος* Κ. Τσάκος, Κεραμική από ένα σαμιακό αποθέτη της ύστερης ελληνιστικής περιόδου, *Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994) 146- 163

- Τσάκος, Σάμος* Κ. Τσάκος, Κεραμική από ένα σαμιακό αποθέτη της
ύστερης ελληνιστικής περιόδου, *Ελληνιστική*
Κεραμική από το Αιγαίο (Μυτιλήνη 1994) 146- 163
- Χατζηδάκης, Οικία* Π. Χατζηδάκης, "Οικία της Λίμνης", νότιο πηγάδι
της Λίμνης του αιθρίου, *Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο*
(Μυτιλήνη 1994) 46- 73.
- Zahn, Südrussland* R. Zahn, Hellenistische Reliefgefäße aus
Südrussland, *JdI* 23, 1908, 45-77.
- Ζαφειροπούλου- Χατζηδάκης, Φ. Ζαφειροπούλου, Π. Χατζηδάκης, Δήλος -*
Κεραμική από τον δρόμο βόρεια του Ανδρήρου των Λεόντων,
Γ' Ελλ.Κερ. , 1994, 235- 248, πίν. 181- 202

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να δοθούν τα χαρακτηριστικά της τοπικής παραγωγής ανάγλυφων σκύφων από τη Μινώα, να διερευνηθεί η σχέση της Αμοργού με την παραγωγή σκύφων από άλλες περιοχές, ώστε να προστεθούν μαρτυρίες για τη θέση του νησιού στο Αιγαίο κατά τους δύο τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες.

Είναι αποδεδειγμένο ότι η γνώση μιας συγκεκριμένης κατηγορίας αγγείων συμβάλλει στη σκιαγράφηση της ιστορίας ενός τόπου και κυρίως δια φωτίζει τις οικονομικές-εμπορικές σχέσεις, την κοινωνική και πολιτιστική του κατάσταση. Το πρόβλημα όμως που αντιμετωπίζει ο ερευνητής είναι ο τρόπος, η μέθοδος που θα χρησιμοποιήσει για να αντλήσει τις πληροφορίες που του παρέχει το υλικό. Όπως γράφει ο Bruneau¹ "τα μόνα προσιτά άμεσα δεδομένα στην αρχαιολογία είναι υλικά' βλέπουμε το κατασκευασμένο αντικείμενο, μας διαφεύγει όμως το πρόγραμμα σύμφωνα με το οποίο κατασκευάστηκε".

Από τις πρώτες σελίδες με το σύντομο διάγραμμα της έως τώρα έρευνας προκύπτει ότι στην περίπτωση των ανάγλυφων σκύφων αποκτά πρωτεύουσα σημασία ο τόπος προέλευσης και κατασκευής τους, εφόσον - ως κατηγορία της ελληνιστικής κεραμικής στην οποία ανήκουν - οι ανάγλυφοι σκύφοι είναι σε γενικές γραμμές από τα καλύτερα μελετημένα αγγεία. Όσον αφορά το ευρύτερο αντικείμενο της μελέτης, δηλαδή την ελληνιστική κεραμική, οι έστω και περιορισμένες γνώσεις μας για την κεραμική αυτή στις Κυκλάδες, αποτελούν το πλαίσιο για τη συγκριτική μελέτη της πολυάριθμης ελληνιστικής κεραμικής από τη Μινώα και γιαυτό κρίθηκε σκόπιμο να καθορισθεί.

Εκεί που διαπιστώνονται όμως τα περισσότερα κενά στην έρευνα είναι όταν προσπαθήσει κανείς να διαγράψει το αναγκαίο ιστορικό πλαίσιο. Το υλικό προέρχεται από ένα νησί που δεν διαδραμάτισε ιδιαίτερο ρόλο στις ταραχώδεις πολιτικο-οικονομικές-κοινωνικές συνθήκες του αιγαιακού χώρου την ελληνιστική περίοδο με αποτέλεσμα ελάχιστα να έχει απασχολήσει την έρευνα στον τομέα αυτό. Οι ιστορικές μαρτυρίες συνάγονται έμμεσα από την ιστορία των γνωστών ελληνιστικών κέντρων του Αιγαίου, την Αλεξάνδρεια, τη Ρόδο, τη

¹. PH. BRUNEAU, Sources textuelles et vestiges matériels: réflexion sur l'interprétation archéologique, *Mélanges Héliéniques offert à G. Daux* (Paris 1973) 36-37.

Δήλο, το Πέργαμο, τη Μακεδονία, που κατείχαν πρωτοποριακό ρόλο, και άμεσα από τις πολυάριθμες επιγραφές που διασώθηκαν στο νησί.

Οι πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες (1981- 1995) στη μια από τις τρεις αρχαίες πόλεις της Αμοργού, τη Μινώα, η έκταση της ανασκαφής και το πλήθος των ευρημάτων που συγκεντρώθηκαν, παρέχουν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την αρχή της ολοκληρωμένης έρευνας των άγνωστων θέσεων του ελληνιστικού Αιγαίου.

Επειδή προηγείται η μελέτη μιας κατηγορίας αγγείων από τη συνολική παρουσίαση των ευρημάτων και των συμπερασμάτων της ανασκαφικής έρευνας, στην παρούσα μελέτη οι παρατηρήσεις που αφορούν τα συννευρήματα, τη χρονολόγηση και την ερμηνεία ζητημάτων που προέκυψαν στην ανασκαφή δίνονται με περίσκεψη. Σε διαφορετική περίπτωση το πρώτο κεφάλαιο θα κατελάμβανε δυσανάλογη έκταση από την κεραμική. Έτσι στις σελίδες με τίτλο στρωματογραφικά δεδομένα δίνεται η εικόνα των συνθηκών κάτω από τις οποίες συγκεντρώθηκαν οι ανάγλυφοι σκύφοι. Από τα συννευρήματα προκύπτουν στοιχεία για τη χρονική διάρκεια της παραγωγής τους.

Εξετάζοντας την υφή του κάθε σκύφου, όσον αφορά τα τεχνικά του χαρακτηριστικά και την εξωτερική του μορφή, διαπιστώθηκε ότι ορισμένα χαρακτηριστικά επαναλαμβάνονται σε αρκετούς σκύφους. Τέτοια είναι η σύσταση του πηλού, το χρώμα και το άπλωμα του γανώματος (σκουρότερο στα ίδια σημεία, ανοιχτότερο σε άλλα), η προσαρμογή του χείλους στο σώμα με ανάγλυφη ή όχι γραμμή καθώς και άλλες λεπτομέρειες. Απορρέει έτσι μια κατάταξη του υλικού σε διάφορες ομάδες με βάση τα τεχνικά χαρακτηριστικά. Η συσχέτιση των ομάδων αυτών με τα διακοσμητικά θέματα που διασώθηκαν στις μήτρες που βρέθηκαν στη Μινώα, οδήγησε στη διάκριση των εγχώριων σκύφων από τους εισηγμένους. Οι πετρογραφικές αναλύσεις του πηλού ορισμένων σκύφων στα εργαστήρια του Λούβρου ενισχύουν την προτεινόμενη κατάταξη. Η ανάλυση των δειγμάτων δίνεται χωριστά στο επίμετρο που συνοδεύει τη μελέτη. Το σχήμα αυτό της ταξινόμησης σε δύο κατηγορίες, εγχώρια και εισηγμένα αγγεία, επιτρέπει την προσέγγιση του υλικού από πολλές παραμέτρους. Χωριστά σύνολα-ομάδες εντάσσονται σε κάθε κατηγορία με διαφορετικό σε κάθε περίπτωση κριτήριο, όπως για παράδειγμα το σχήμα και η τεχνική του αγγείου, η διακόσμηση, το εργαστήριο, η χρονολόγηση κ.ά. Η ανάλυση αυτών των αλληλοεξαρτόμενων υποσυνόλων στοιχειοθετεί τα γνωρίσματα της εγχώριας παραγωγής και προσδιορίζει την ταυτότητα των εισηγμένων προϊόντων.

Οι 711 ανάγλυφοι σκύφοι από τη Μινώα που δημοσιεύονται στον κατάλογο, μαζί με τις 19 μήτρες (A1- A19) αντιπροσωπεύουν σχεδόν το σύνολο των ανάγλυφων σκύφων που βρέθηκαν έως το 1994 στην ανασκαφή της Μινώας. Δεν συμπεριελήφθησαν στον κατάλογο της παρούσας μελέτης και αναφέρονται στις οικείες ενότητες, ορισμένα θραύσματα που σώζουν μόνον το χείλος του σκύφου ή μια στενή ζώνη κάτω από αυτό, με τομή σκύφου ή κοσμήματα όμοια με αυτά που καταλογραφούνται. Και αυτό γιατί δεν είναι δυνατόν, εξαιτίας της αποσπασματικής τους κατάστασης να οριστεί με βεβαιότητα, εάν αποτελούν όντως χωριστούς σκύφους ή συνανήκουν με θραύσματα από το υπόλοιπο τμήμα του σώματος σκύφων που συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο.

Οι σκύφοι κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες, στους εγχώριους και στους εισηγμένους. Στην πρώτη κατηγορία κριτήριο για την ομαδοποίηση του υλικού αποτελούν οι μήτρες και οι σφραγίδες- κοσμήματα. Διακρίνεται έτσι η τοπική παραγωγή (1- 100) και παρουσιάζονται αναλυτικά οι σφραγίδες του τοπικού εργαστηρίου (M1- M32). Ορισμένες σφραγίδες-διακοσμητικά θέματα θεωρούνται πρωτότυπες και αναλύονται εκτενέστερα, με τρόπο που διαγράφεται η εξέλιξή τους στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων.

Χωριστά παρουσιάζεται μια άλλη ομάδα σκύφων (101-286) που ονομάζεται συμβατικά "Κυκλαδικό" εργαστήριο και διατυπώνεται η υπόθεση ότι κατασκευάζονταν και αυτοί στην Αμοργό ή σε κάποιο άλλο νησί των Κυκλάδων.

Στη δεύτερη κατηγορία, οι ιωνικοί εισηγμένοι σκύφοι (284- 675) που είναι και οι περισσότεροι, αποδίδονται, όταν είναι δυνατόν, στα εργαστήρια που διέκρινε ο Laumonier στο υλικό από τη Δήλο. Για τους υπόλοιπους σκύφους ορίζεται ο γεωγραφικός τόπος από όπου προέρχονται. Διακρίνονται έτσι οι σκύφοι από τα εργαστήρια των βορειοανατολικών ακτών Μ.Ασίας και κυρίως του Περγάμου (676- 706) και οι σκύφοι από την Αττική (707- 711).

Στην κάθε ομάδα προηγείται η ανάλυση των χαρακτηριστικών που δικαιολογούν τη συγκρότησή της. Ακολουθεί η ανάλυση του υλικού από άποψη τεχνοτροπίας. Η μελέτη της διακόσμησης, η οποία συνίσταται στην επισήμανση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και στην ερμηνεία της επιλογής των συγκεκριμένων θεμάτων, γίνεται με στόχο να χρησιμεύσει, αφού αναζητηθούν παράλληλες τεχνοτροπίες, στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τη χρονολόγηση. Η σύνθεση των ανασκαφικών δεδομένων και της τεχνοτροπικής - εικονογραφικής ανάλυσης στηρίζει τη χρονολόγηση της κάθε ομάδας, όπως αυτή

προκύπτει από τα εξωτερικά (ανασκαφή) και εσωτερικά (τεχνοτροπία) δεδομένα. Βέβαια, σε μια μηχανική αναπαραγωγή θεμάτων και κοσμημάτων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των ανάγλυφων σκύφων, η τεχνοτροπική ανάλυση επικεντρώνεται περισσότερο στη σύνθεση των σφραγίδων παρά στην ανάλυση των επιμέρους λεπτομερειών του κοσμήματος, εφόσον η διαφορετική μορφή δεν σημαίνει οπωσδήποτε και ηθελημένη διαφορετική αντίληψη.

Οι σκύφοι της κάθε ομάδας παρουσιάζονται χωριστά σε μορφή καταλόγου με αύξοντα αριθμό, ο οποίος είναι ο ίδιος και στους πίνακες όπου εικονογραφείται το υλικό με σχέδια και φωτογραφίες.

Τέλος, στα συμπεράσματα τίγονται ζητήματα που αφορούν τα εργαστήρια και την οργάνωση της εγχώριας παραγωγής σε σχέση με τις γειτονικές περιοχές και διατυπώνονται παρατηρήσεις για το κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό status τόσο της ελληνιστικής Μινώας όσο και του νησιού.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται αναλυτικά το υλικό που προέρχεται από την ανασκαφή στη Μινώα. Η πόλη της Μινώας έδωσε έως τώρα και το μεγαλύτερο σύνολο ελληνιστικής κεραμικής από την Αμοργό¹. Οι ανάγλυφοι σκύφοι από την Ακρόπολη² της Μινώας δεν συμπεριλαμβάνονται στην παρούσα μελέτη, εκτός από έναν σκύφο, ο οποίος αποτελεί προϊόν του τοπικού εργαστηρίου της "Κάτω Πόλης" και σχολιάζεται στην οικεία ενότητα.

Οι ανάγλυφοι σκύφοι από άλλες θέσεις του νησιού είναι ελάχιστοι. Εξαιτίας της μικρής ποσότητας και της αποσπασματικής τους κατάστασης δεν συγκροτούν αντιπροσωπευτικό δείγμα που να επιτρέπει παρατηρήσεις για τη συνολική παραγωγή του νησιού. Ωστόσο, η παρουσία τους σε διάφορες θέσεις, είναι ενδεικτική για την ευρεία κατανομή των αγγείων αυτής της κατηγορίας στην Αμοργό (βλ. Χάρτη Αμοργού).

Αν εξαιρέσουμε τη Μινώα, η μεγαλύτερη γνωστή έως τώρα ποσότητα ανάγλυφης κεραμικής προέρχεται από την Αγία Ειρήνη, στις Λεύκες. Τα λιγότερα από πενήντα θραύσματα ανάγλυφων σκύφων, τα οποία βρέθηκαν στην άγνωστη έως τότε αρχαία θέση, κατά την ολιγοήμερη ανασκαφική έρευνα³

¹. Μια πρώτη αντιπροσωπευτική εικόνα της κεραμικής από τη Μινώα βλ. Β. ΠΑΠΠΑ, Από την ελληνιστική κεραμική της Μινώας, *Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994) 82- 99. Στην τελευταία προχριστιανική εκατονταετία χρονολογούνται ορισμένοι τύποι ερυθροβαφούς κεραμικής από τη Μινώα. Μια πρώτη παρουσίαση των τύπων της ερυθροβαφούς κεραμικής από την ανασκαφή βλ. Β. ΠΑΠΠΑ, Ερυθροβαφής κεραμική από την Αμοργό, *Α ΈλλΚερ.* 1989, 97- 108

². Οι 45 σκύφοι από την Ακρόπολη μελετήθηκαν χωριστά από την υπογράφουσα και θα συμπεριληφθούν στον πρώτο τόμο της ανασκαφικής σειράς της Μινώας, ο οποίος ετοιμάζεται.

³. Εκτενής έκθεση των ερευνών στη μείζονα περιοχή της Μινώας και στη γειτονική θέση Αγ. Ειρήνη κατά τα έτη 1979- 1981, δίνεται από τη διευθύντρια της ανασκαφής Λ. Μαραγκού Βλ. σχετικά, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *Δωδώνη* 9, 1980, 175- 194, *Δωδώνη* 10, 1981, 491- 502, *Δωδώνη* 11, 1982, 449- 460. Η επιβλητική θέση πάνω από τον όρμο Φοινικίες, στα όρια των δύο πόλεων της Μινώας και της Αρκεσίνης, και ο ορατός εν μέρει τοίχος με τη λαξευτή τοιχοδομία, έκαναν ελκυστική την υπόθεση αναζήτησης του Ιερού της Ιτωνίας, όπου ελάμβανε χώρα η γιορτή στην οποία προσέρχονταν κάτοικοι από τις δύο πόλεις' για τις επιγραφικές μαρτυρίες σχετικά με τα Ιτώνια βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *Πρακτικά Η' Διεθνούς Συνεδρίου*

από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, δημοσιεύτηκαν από την υπογράφουσα το 1982¹. Οι σκύφοι εντάσσονται στα ιωνικά εργαστήρια², εκτός από ένα θραύσμα³, το οποίο μετά από τη συστηματική μελέτη του υλικού από τη Μινώα μπορεί να αποδοθεί στο "Κυκλαδικό" εργαστήριο.

Στην περιοχή της αρχαίας πόλης της Αρκεσίνης⁴, σε επιφανειακή έρευνα στο χώρο που εκτείνεται επάνω από το τείχος και από τη διπλή πύλη⁵, συγκεντρώθηκαν ελάχιστα όστρακα ανάγλυφων σκύφων ιωνικών εργαστηρίων (κυρίως θραύσματα από οριζόντιες ζώνες). Στη μείζονα περιοχή της αρχαίας Αρκεσίνης, κοντά στο σημερινό χωριό Κολοφάνα, σε σωστική ανασκαφή με αφορμή τη διαπλάτυνση του σημερινού δρόμου που οδηγεί από τη Χώρα στην

Επιγραφικής. Το πιθανότερο όμως είναι, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, ότι πρόκειται για κάποιο αγροτικό ιερό.

¹. Από την κεραμική που βρέθηκε στις Λεύκες έχουν δημοσιευτεί τα θραύσματα των ανάγλυφων αρχαϊκών αγγείων, L. MARANGOY, *Reliefkeramik aus Amorgos, Praestant Interna, Festschrift für U. Hausmann* (1982) 190 - 198 και οι ανάγλυφοι σκύφοι, Β. ΠΑΠΠΑ, 'Όστρακα «μεγαρικά» από την Αμοργό (Λεύκες - Αγία Ειρήνη) *Δωδώνη* 11, 1982, 289- 319. Την πλειονότητα της κεραμικής αποτελούν κυρίως τα άβαφα χρηστικά αγγεία. Τα βαμμένα είναι λιγότερα, και αν εξαιρεθούν τα ελάχιστα μελαμβαφή πινάκια και σκυφίδια με στιλπνό γάνωμα και έντυπες διακοσμήσεις (Αττικά), οι υπόλοιποι τύποι αγγείων ανήκουν στις αρχές του 3ου π.Χ. έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Βλ. σχετικά τις Εκθέσεις ανασκαφής στην παραπάνω σημείωση.

². Για τα ογδόντα περίπου όστρακα ανάγλυφων σκύφων, που βρέθηκαν στην ανασκαφή στις Λεύκες, βλ. Β.ΠΑΠΠΑ, 'Όστρακα "μεγαρικά" από την Αμοργό (Λεύκες-Αγία Ειρήνη) *Δωδώνη* 1Α, 1982, 289-304. Στην παρούσα μελέτη για τους ανάγλυφους σκύφους από τη Μινώα, όπου είναι εφικτό, εντάσσονται και τα όστρακα από τις Λεύκες στις ομάδες σκύφων από τη Μινώα.

³. Β. ΠΑΠΠΑ, *ό.π.*, εικ. 7 και πίν. 9, αρ. 46.

⁴. Στην περιοχή της αρχαίας πόλεως της Αρκεσίνης, δεν έγινε έως σήμερα συστηματική ανασκαφή. Για τις επιφανειακές έρευνες και αποτυπώσεις που έγιναν από την ερευνητική ομάδα του CNRS σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, βλ. παρακάτω σελ. σημ. 4.

⁵. Για τη θέση βλ. G. ROUGEMONT, R. DALONGEVILLE, κ. ά., *Recherches à Amorgos. Le site et le rempart d' Arkésinè. Recherches dans les Cyclades. Résultats des travaux de la RCP 583, CMO23, Arch.13* (Lyon 1993) 110 κε., 111, εικ. 8, 121, εικ. 23,24.

Αρχεσίνη, αποκαλύφθηκαν δύο κλίβανοι¹. Έξω από τον ένα κλίβανο βρέθηκε μια μήτρα για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων. Η μήτρα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για το μονόγραμμα που φέρει στον πυθμένα της εσωτερικά και για τη διακόσμησή της, που συντίθεται από σφραγίδες που δεν απαντούν στα ιωνικά εργαστήρια².

Αγγεία με ανάγλυφη διακόσμηση αναφέρει ο Dechamps³ από τη θέση Βίγλα στην περιοχή της Αιγιάλης⁴, χωρίς να προσδιορίζει επακριβώς το είδος των αγγείων. Ωστόσο, από την περιοχή αυτή σε επιφανειακή έρευνα συγκεντρώθηκαν αρκετά όστρακα ανάγλυφων σκύφων των ιωνικών εργαστηρίων.

1. Η αρχαιολογική θέση είχε επισημανθεί το 1979 από την καθηγήτρια Λ. Μαραγκού και το φύλακα αρχαιοτήτων Μ. Δεσποτίδη. Το 1986 έγινε η διάνοιξη του δρόμου και εντοπίστηκαν οι κλίβανοι. Η ανεύρεση της μήτρας από τον φύλακα Σ. Γιαννακό, στα διαταραγμένα από τον εκσκαφέα χώματα, οδήγησε σε καθαρισμό των κλιβάνων το 1988 από την καθηγήτρια Λ. Μαραγκού. Συγκεντρώθηκαν λίγα άβαφα όστρακα, χωρίς σαφείς χρονολογικές ενδείξεις.

2. Η μήτρα από την Αρχεσίνη παρουσιάζεται αναλυτικά σε ανακοίνωση της υπογράφουσας με τίτλο: Εργαστήρια παραγωγής μεγαρικών σκύφων στην Αμοργό (Μινώα-Αρχεσίνη) Πρακτικά της Δ' Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική (Μυτιλήνη 1994) υπό εκτύπωση.

3. Ο Dechamps, εκτός από την ανασκαφή στη Μινώα το 1888, διεξήγαγε και επιφανειακές έρευνες σε ολόκληρο το νησί. Για τα ανάγλυφα αγγεία από τη Βίγλα γράφει συγκεκριμένα στο *BCH* 12, 1888, 327: " des fragments de vases, dont l' un porte une petite representation figurée en reliefs, et dont les autres à couvertes orange, rouge ou noire, sont décorés d' ornements à la pointe ou de fleurs épanouis, ont été trouvés au même endroit". Το χρώμα των αγγείων όπως το περιγράφει, πορτοκαλόχρωμο, κόκκινο ή μαύρο, δεν αφήνει αμφιβολίες ότι πρόκειται για σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων, οι οποίοι χαρακτηρίζονται για την ανομοιομορφία στο γάνωμα.

4. Και στην περιοχή της Αιγιάλης έγιναν αποτυπώσεις των ορατών αρχαιολογικών καταλοίπων στη θέση Βίγλα, όπου τοποθετείται η αρχαία πόλη, από την ομάδα των Ελλήνων και Γάλλων αρχαιολόγων, βλ. σχετικά, Μ. -F. BOUSSAC, G. ROUGEMONT. Observations sur le territoire des cites d' Amorgos, *Les Cyclades*, 113-120, και *Marangou, Découvertes*, 121κε.

Σε σωστική ανασκαφή στα Κατάπολα¹, το λιμάνι της Μινώας, ανάμεσα στα λιγοστά ελληνιστικά αγγεία, βρέθηκαν και δύο όστρακα ανάγλυφων σκύφων ιωνικών εργαστηρίων. Στην ίδια περιοχή στο όμορο οικόπεδο Σπανού, σε σωστική ανασκαφή, βρέθηκε ακέραιος ανάγλυφος σκύφος ιωνικού εργαστηρίου μαζί με ακέραιο τεφρό μυροδοχείο².

Εκτός από τις παραπάνω θέσεις, πέντε όστρακα ανάγλυφων σκύφων βρίσκονται στη *Συλλογή του Εμμ.Ιωαννίδη*³. Ανήκουν και αυτά στα ιωνικά εργαστήρια και παρά το γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε τις θέσεις που βρέθηκαν, θα πρέπει να σημειωθεί ένα όστρακο, το οποίο σώζει στη βάση του μέρος από την υπογραφή του ιωνικού εργαστηρίου του Ηραίου⁴.

Η αποσπασματική αυτή εικόνα που παρουσιάζουν στην έρευνα οι ανάγλυφοι σκύφοι από την Αμοργό είναι η ίδια και για τα περισσότερα από τα νησιά των Κυκλάδων και οφείλεται στις περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες σε θέσεις των ελληνιστικών χρόνων.

Η ελληνιστική κεραμική από τις Κυκλάδες

Η ελληνιστική κεραμική από τις Κυκλάδες δεν αποτέλεσε ως τώρα αντικείμενο συνολικής μελέτης⁵. Το περιορισμένο, όχι ποσοτικά, αλλά κυρίως τοπικά, δημοσιευμένο υλικό είναι ένας από τους λόγους έλλειψης μιας τέτοιας εργασίας, εφόσον, η ελληνιστική περίοδος, ως την πρόσφατη δεκαπενταετία, ήταν γνωστή μόνο για τη Δήλο.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια διεξάγονται συστηματικές ανασκαφές σε περισσότερα νησιά των Κυκλάδων, και μάλιστα σε θέσεις όπου διαπιστώνεται

1. Βλ. σχετικά, *ΑΔ* 38, 1983, Β2 Χρον., 318.

2. Όμοιου τύπου ατρακτόσχημα μυροδοχεία έχουν βρεθεί και στη Μινώα, πρβλ. *Παππά, Κεραμική Μινώας*, 91, εικ.11α. Πρβλ. επίσης, όμοιο μυροδοχείο από τη Σάμο, *Τσάκος, Σάμος*, 150, εικ.5.1. Ο ανάγλυφος σκύφος κατατάσσεται στο εργαστήριο του Αντιγραφέως (Plagiaire) που αναγνώρισε ο Laumonier στο υλικό από τη Δήλο, βλ. *EADélos XXXI*,

3. Βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1985, 199-200.

4. Για το εργαστήριο του Ηραίου βλ. παρακάτω σελ.

5. Για την έρευνα στην ελληνιστική κεραμική βλ.σχετικά Κ.ΓΡΑΒΑΝΗ, Προβλήματα στην έρευνα της ελληνιστικής κεραμικής, *Α' Ελλ.Κερ.*, 1989, 3-18, καθώς και τα συμπεράσματα από τη Β' Συνάντηση, *Β' Ελλ.Κερ.* 1990, 213-219.

κατοίκηση στην ελληνιστική περίοδο. Γιαυτό και συγκεντρώνεται αξιόλογος αριθμός αγγείων της ελληνιστικής περιόδου και σε νησιά, που ήταν γνωστά στην έρευνα μόνο για κεραμική πρωιμότερων χρόνων.

Η συνολική μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής από τις Κυκλάδες σε συνδυασμό με τα ιστορικά δεδομένα, θα διαφωτίσει τις σχέσεις των νησιών, αφενός με τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου και τις πόλεις της Μικρασιατικής ακτής και αφετέρου με τον ελλαδικό χώρο, και θα προσδιορίσει την τυχόν υπάρχουσα γεωγραφική - πολιτική ενότητα¹ και τις πολιτιστικές και οικονομικές σχέσεις των Κυκλάδων στην ελληνιστική περίοδο. Οι Κυκλάδες από τη μια αγκαλιάζουν τη Δήλο, το διεθνές διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου σιτηρών από το β' μισό του 3ου αι.π.Χ., και από την άλλη αποτελούν γέφυρα για τη Ρόδο, που θα αποκτήσει τον έλεγχο του Αιγαίου από τον 2ο αι.π.Χ.

Από τα δεδομένα της περιορισμένης ως σήμερα έρευνας, είναι δυνατή εν μέρει η ανασύσταση της εικόνας της κεραμικής, η οποία θα αποτελέσει το πλαίσιο για τη συγκριτική μελέτη και ένταξη του υλικού από τη Μινώα. Βέβαια, όπως προκύπτει από την παρακάτω σύντομη αναφορά, η γνώση της κεραμικής είναι δυσανάλογη με τα μέρη που αποτελούν το σύνολο. Η κεραμική από τη Δήλο είναι αρκετά γνωστή, από την Τήνο διαθέτουμε και αρκετό υλικό, αλλά και μια συνθετική εικόνα, από τα υπόλοιπα νησιά οι γνώσεις μας παραμένουν αποσπασματικές έως ανύπαρκτες. Σε αυτά τα πλαίσια η μελέτη του υλικού από την ανασκαφή της Μινώας, εκτός από τον πλούτο των ειδών ελληνιστικής κεραμικής που προσθέται στις μέχρι τώρα γνωστές κατηγορίες κεραμικής από το Αιγαίο², αποκαλύπτει την τοπική παραγωγή του νησιού, η οποία είναι πολυσήμαντη για τον τόπο και την εποχή που την παρήγαγε.

Η Δήλος, ως πανελλήνιο ιερό και κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, έχει πλούσιο απόθεμα ελληνιστικής κεραμικής, ιδιαίτερα της

¹ βλ. ειδικότερα για το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων και τη θέση του στο Αιγαίο, G. ROUGEMONT, Géographie historique des Cyclades. L'homme et le milieu dans l'archipel, *Journal des Savants*, 1990, 199- 220

² Εκτός από τις μελέτες του τόμου, που αφορούν ξεχωριστά νησιά, βλ. ειδικότερα, Κ.ΤΣΑΚΟΣ, Το Αιγαίο και ο ελληνιστικός κόσμος, *Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο*, (Μυτιλήνη 1994) 14-24.

υστεροελληνιστικής περιόδου¹. Στη Δήλο η περίοδος αυτή συμπίπτει με την Αθηναϊκή ηγεμονία στο νησί (166-88 π.Χ.).²

Το ποσοστό της δημοσιευμένης ελληνιστικής κεραμικής από τη Δήλο παραμένει για την έρευνα πολύ μικρό, εφόσον, μόνον ορισμένες κατηγορίες αγγείων είναι επαρκώς γνωστές³. Οι συνεχιζόμενες ανασκαφικές έρευνες των Γάλλων

¹. Σε πολλές δημοσιεύσεις ελληνιστικής κεραμικής ακολουθείται το σύστημα της υποδιαίρεσης της ελληνιστικής εποχής σε πρόωμη (323-275π.Χ.), μέση (275-150 π.Χ.), και ύστερη (150-31 π.Χ.) περίοδο' σχετικά με τις χρονολογήσεις βλ. J.J. POLLIT, *Art in the Hellenistic Age*, (Cambridge 1986) 17. Ένα γενικό διάγραμμα για ζητήματα σχετικά με τη χρονολόγηση της ελληνιστικής τέχνης και τη συμβολή της ελληνιστικής κεραμικής, βλ. S.I. ROTROFF, *Building a hellenistic Chronology*, στο J. P. HULENBROCK (Ed.) *The Coroplast's Art. Greek Terracottas of the Hellenistic World* (New York 1990) 22- 30.

². Βλ. P. ROUSSEL, *Délos colonie Athénienne*, BEFAR 111 (Paris 1916, 1987²) και N. RAUH, *The Sacred Bonds of Commerce, Religion Economy and Trade Society at Hellenistic Roman Délos 166- 87 B.C.* (Amsterdam 1993). Για την περίοδο της ανεξαρτησίας της Δήλου (314- 167 π.Χ.) βλ. πρόσφατα, G. REGER, *Regionalism and Change in the Economy of Independent Délos 314- 167 B.C.* *Hellenistic Culture and Society* 14 (Berkeley 1994) με βιβλιογραφία.

³. Το 1913 ο Courby δημοσίευσε αγγεία με ανάγλυφη επίθετη διακόσμηση, F. COURBY "Vases avec reliefs appliqués du Musée de Délos", *BCH* 37, 1913, 418-442, ενώ το 1922 συμπεριέλαβε στη γενική μελέτη του για τα ανάγλυφα αγγεία και μεγαρικούς σκύφους από τη Δήλο, βλ. Courby, *Vases Grecs*, 378-398 και σποραδικά. Το 1965 δημοσιεύονται οι λύχνοι στη σειρά *Exploration archéologique de Délos* από τον PH. BRUNEAU, *Les Lampes*, *EADélos* XXVI, 1965, ("Addenda et corrigenda à EAD XXVI", *BCH* 102, 1978, 161-166). Η πρώτη συνολική εικόνα των διαφόρων κατηγοριών αγγείων με τους ποικίλους τύπους τους δίνεται με τη δημοσίευση της κεραμικής από τη νησίδα των Κωμοδών, *L'Plot de la maison des Comédiens*, *EADélos* XXVII, 1970, 239-374. Το 1977 ο Laumonier συνεχίζοντας το έργο του Courby, δημοσιεύει μόνο τα ιωνικά εργαστήρια "μεγαρικών" σκύφων A. Laumonier, *La ceramique hellénistique à reliefs, 1: Ateliers "ioniens"*, *EAD* XXXI, Paris 1977. Ο Morel δημοσιεύει το 1986 την εισηγμένη από την Ιταλία μελαμβαφή κεραμική τύπου Καμπανίας, J. - P. MOREL, *Céramiques à vernis noir d'Italie trouées à Délos*, *BCH* 110, 1986, 461-493 και ο BrunEAU το 1991 την εισηγμένη από το Πέργαμο κεραμική με επίθετη ανάγλυφη διακόσμηση, PH. BRUNEAU, *La céramique pergaménienne à reliefs appliqués de Délos*, *BCH*, 115, 1991, 597-666. Πρόσφατα

αρχαιολόγων¹ την τελευταία δεκαετία και κυρίως τα έργα συντήρησης των μνημείων από την Αρχαιολογική Υπηρεσία², εξακολουθούν να γεμίζουν τις αποθήκες με πλήθος ελληνιστικής κεραμικής. Τα καινούρια ευρήματα, παρόλο που αντιπροσωπεύουν γνωστούς τύπους κεραμικής από τη Δήλο, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια σε διάστημα ολίγων δεκαετιών' έτσι, ένα σύνολο κεραμικής που βρέθηκε πρόσφατα, χρονολογείται στο μικρό διάστημα από το 110- 88 π. Χ³.

Η ως τώρα μελέτη της κεραμικής δείχνει ότι το νησί, όσον αφορά το εμπόριο και τις καλλιτεχνικές του συναλλαγές, είναι στραμμένο προς τα παράλια της Μ.Ασίας και όχι προς την Αττική, ενώ η παρουσία των ιταλικών προϊόντων⁴ συνδέεται με τον ιταλικό πληθυσμό στη Δήλο.

δημοσιεύτηκαν ελάχιστα θραύσματα αγγείων από φαγεντιανή γη (Αλεξανδινά), Α. - Μ. GUIMIER-SORBET, Μ. -D. NENNA, *BCH* 116, 1992, 607-631.

¹ G. SIEBERT, *BCH* 11, 1987, 629-642, *BCH* 112, 1988, 755-767 (Οικία των σφραγισμάτων), Α. PEIGNARD, *La Vaisselle de la Maison des Sceaux, Προακτικά Δ' Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική*, Μυτιλήνη 1994, (υπό εκτύπωση) F. ALABE, *BCH* 112, 1988, 768-778 (Οικία του Ξίφους), από την οικία αυτή δημοσιεύεται ένας λύχνος με ιδιότυπο σχήμα του Α' τετάρτου του Ιου αι.π.Χ., βλ. FR. ALABE, *Un nouveau modèle de lampe à Délos*, *BCH* 113, 1989, 319-324. Η. DUCHENE, *BCH* 11, 1987, 647-654 (Οικοδόμημα του Ακρωτηρίου με τις παραστάδες), Μ. BRUNET, *BCH* 114, 1990, 906-907 (Αγροικία με τις παραστάδες από γρανίτη).

² Για τις εργασίες βλ. σχετικά, *Τα μνημεία της Δήλου, πρόσφατα έργα συντήρησης και στερέωσης*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 114, (Αθήναι 1991). Ειδικότερα για την ελληνιστική κεραμική από διάφορα μνημεία βλ. Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, *ΠΑΕ* 1987 (1991), 213, *ΠΑΕ* 1989 (1992), 248-258, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *ΠΑΕ* 1990 (1993), 309-314, *Το έργο*, 1991, 112-115, Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Π.ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, *Αγορά των Ιταλών. Κόγχη Ποπλίου Σατρικανίου, Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994) 28-45, Π. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, *Οικία της Λίμνης, νότιο πηγάδι του αιθρίου, ό.π.*, 46-73, Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ο τάφος του γλύπτη, ό.π.*, 74-79. Π. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, *Δήλος-Κτήριο νοτίως Ιερού Προμαχώνος, ΔΕλλ. Κερ.* (υπό εκτύπωση).

³ βλ. σχετικά Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Π. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, *Δήλος - Κεραμική από τον δρόμο βόρεια του Ανδέρου των Λεόντων, ΓΕλλ.Κερ.* 1994, 235-248, πίν. 181-202.

⁴ Εκτός από την κεραμική του τύπου Καμπανίας (J. - P. MOREL, ό.π.), στη Δήλο βρέθηκε μεγάλος αριθμός Ιταλικών ελληνιστικών αμφορέων, βλ. E.LUDING WILL, *EADélos XXVII*, 1970, 383-386, J. -Y. EMPEREUR, *Une cour remplie d'amphores à l' Est du Lac*

Από την Τήνο, ένα μεγάλο σύνολο ελληνιστικής κεραμικής συμπεριλαμβάνεται στη δημοσίευση του Ιερού του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια¹, ενώ μια γενική θεώρηση της ελληνιστικής κεραμικής με έμφαση στις σχέσεις του νησιού με άλλες περιοχές, όπως αυτές προκύπτουν από τη μελέτη κυρίως των ενσφράγιστων αμφορέων του Ιερού, δίνεται στον δεύτερο τόμο της σειράς². Η κεραμική που δημοσιεύεται προέρχεται από τα οικοδομήματα που ταυτίστηκαν ως εστιατόρια. Η χρονολόγηση βασίζεται στη χρονολόγηση που παρέχουν οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων και τα νομίσματα' στη Β ομάδα η απουσία μελαμβαφούς αττικής κεραμικής, γύρω στα 260-230 π. Χ., συσχετίζεται με τον Χρεμωνίδειο πόλεμο³ και τη διαμάχη των Αντιγονιδών και των Λαγίδων στο Αιγαίο, που είχαν ως επακόλουθο την κάμψη των εμπορικών συναλλαγών. Στη Γ στρωματογραφική ομάδα, που χρονολογείται γύρω στα 200 π.Χ., ανήκουν οι αττικοί εισηγμένοι σκύφοι, ενώ οι σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων πρωτοεμφανίζονται στην Τήνο γύρω στο 180 π.Χ. Από τις δύο μήτρες, οι οποίες προέρχονται από χώρους που στερούνται

Sacrée, *BCH* 107, 1983, 882-886, και H. DUCHENE, M. BRUNET, ό.π. Για τον Ιταλικό πληθυσμό στη Δήλο βλ. το συλλογικό τόμο, *Delo e l' Italia, Opuscula Instituti Romani Finlandiae*, II, 1982.

¹ R. ETIENNE, J.-P. BRAUN, F. QUEREL, *Le Sanctuaire de Poseidon et d' Amphitrite, Ténos I*, BEFAR 263, (Paris 1986) 201-259. Ο συγγραφέας ταξινομεί την κεραμική σε οκτώ χρονολογικές ομάδες και τις συσχετίζει με τα πέντε οικοδομικά προγράμματα του ιερού.

² R. ETIENNE, *Ténos et les Cyclades du milieu du IVe siècle av. J. -C. au milieu du IIIe siècle ap. J. -C.*, *Ténos II*, BEFAR 263bis (Paris 1990) 207-220.

³ Η κεραμική από το στρατόπεδο της Κορώνης, η καταστροφή του οποίου συσχετίζεται με τον Χρεμωνίδειο πόλεμο, χρησιμοποιήθηκε ως ένα από τα σύνολα κεραμικής που χρονολογήθηκαν με βάση ιστορικά γεγονότα και αποτέλεσαν οδηγούς για τη δημιουργία τυπολογικών σειρών' βλ. σχετικά E. VANDERPOOL, J. R. McCREDIE, A. STEINBERG, *Koroni: A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica, Hesperia* 31, 1962, 26-61. Για την πρωιμότερη χρονολόγηση της κεραμικής βλ. G. ROGER EDWARDS, *Hesperia* 32, 1963, 109-111, V. GRACE, *Hesperia* 32, 1963, 319-334. Η Grace επαναχρονολόγησε τις ενσφράγιστες λαβές, V. GRACE, *Revisions in Early Hellenistic Chronology, AM* 89, 1974, 193-200 και τοποθετείται έτσι το υλικό στο διάστημα του Χρεμωνίδειου πολέμου από το 267 έως το 261 π. Χ. Για τα ιστορικά γεγονότα βλ. E. ΒΑΡΟΥΧΑ-ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, *AE* 1953-1954 (1961) 321-349.

στροματογραφικών ενδείξεων¹, η μία είναι αττική. Η παντελής απουσία αγγείων, που τυπολογικά χρονολογούνται στο β' μισό του 1ου αι.π.Χ., οδηγεί τον συγγραφέα στην υπόθεση εγκατάλειψης του ιερού σ' αυτή τη χρονική περίοδο.

Στα πλαίσια έρευνας για την εγχώρια κεραμική των νησιών των Κυκλάδων, έγιναν αναλύσεις πηλού σε δείγματα ελληνιστικής κεραμικής από την Τήνο². Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι ανάγλυφοι σκύφοι κατασκευάζονταν στο νησί, ενώ η κεραμική των αυτοκρατορικών χρόνων είναι εισηγμένη.

Στην Τήνο υστεροελληνιστική κεραμική συγκεντρώθηκε και από δοκιμαστικές τομές στην περιοχή Πανόρμου στην Έξω Μεριά³.

Οι συστηματικές επιφανειακές έρευνες⁴ στην Κέα είχαν ως αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί ένα δείγμα ελληνιστικής κεραμικής. Από το βόρειο τμήμα του νησιού δημοσιεύτηκε πρόσφατα⁵ κατάλογος κεραμικής που συγκεντρώθηκε επιφανειακά από διαφορετικές θέσεις' η γενική εικόνα της κεραμικής που διαγράφεται, συνοδεύεται από χάρτες με την κατανομή των διαφορετικών σχημάτων αγγείων στην κάθε θέση. Με αφορμή την ανεύρεση ενός θραύσματος από αμφορέα με ανάγλυφη διακόσμηση από μήτρα, που θεωρείται εγχώριο προϊόν, συζητείται και το πρόβλημα της προέλευσης των αγγείων αυτής της κατηγορίας.

¹ *Ténos I*, 214

² R. ETIENNE, J. GAUTIER, *Recherches sur la céramique de Ténos. 'Etude petrographique*, *Cyclades*, 191-200 και *Ténos I*, 203-204.

³ ΠΑΕ 1979 (1981) 228-204

⁴ Βλ. σχετικά Γ. ΓΑΛΑΝΗ, Α. ΜΕΝΔΩΝΗ, Χ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, *Επιφανειακή έρευνα στην Κέα*, *Αρχαιογνωσία* 3, 1982-1984 (1987) 237-243, πίν. 42-50. Για τις έρευνες στην Κέα που βρίσκονται σε εξέλιξη βλ. Κ. ΜΑΝΘΟΥ, *Αρχαιολογία της νήσου Κέας: Συνταχθείσα υπό του Κ. Μάνθου, Κείου και Ιστορικά τινα της αρχαιοτάτης εποχής*. *Εισαγωγή-Μεταγραφή - Σχόλια*, Α. ΜΕΝΔΩΝΗ, (Βουρκαριανή 1991),

⁵ Βλ. R. F. SUTTON, JR., J. F. CHERRY, J. L. DAVIS, E. MANTZOURANI, *Gazetteer of Archaeological Sites*, 69-157, και R. F. SUTTON, JR., *Ceramic Evidence for Settlement and Land Use in the Geometric to Hellenistic Periods*, 245-265, στο έργο των J. F. CHERRY, J. L. DAVIS, E. MANTZOURANI, *Landscape Archaeology as Long-Term History: Northern Keos in the Cycladic Islands. Monumenta Archaeologica* 16, (Los Angeles 1991)

Για τη Σίφνο¹, τη μόνη ενδεικτική εικόνα για την ελληνιστική κεραμική του νησιού, παρέχει η δημοσίευση της ανασκαφής των 'Αγγλων το 1949 στην περιοχή του Κάστρου² σε δοκιμαστικές τομές, όπου αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια ελληνιστικών και ρωμαϊκών σπιτιών, βρέθηκε κυρίως πρώιμη ελληνιστική κεραμική. Τύποι της κεραμικής "Δυτικής Κλιτύος" δεν συνδέονται με αττικά παράλληλα, ενώ οι ελάχιστοι ανάγλυφοι σκύφοι είναι "Δηλιακού" τύπου. Σποραδικά από σωστικές ανασκαφές ή επιφανειακές έρευνες αναφέρονται ελληνιστικά όστρακα και από άλλες περιοχές της Σίφνου³. Ειδικότερα, το θέμα της προέλευσης της ερυθροβαφούς κεραμικής από τη Σίφνο σχολιάζει και η Κερυοπ⁴ στη δημοσίευση της κεραμικής από τη Σαμάρεια.

Η εξειδικευμένη έρευνα από έλληνες και γάλλους ερευνητές για τον εντοπισμό εργαστηρίων κατασκευής αμφορέων στον αιγαιακό χώρο⁵, συμπεριέλαβε και τα νησιά Πάρο και Νάξο⁶. Αναγνωρίστηκαν οκτώ εργαστήρια παραγωγής αμφορέων στην Πάρο, ένα στην Αντίπαρο και δύο στη Νάξο και συγχρόνως έγινε και μια πρώτη τυπολογία των παριανών και ναξιακών αμφορέων. Διαπιστώθηκε επίσης ότι εκτός από αμφορείς, τα ίδια αυτά εργαστήρια κατασκεύαζαν και άλλα αγγεία. Στα δύο αυτά νησιά, εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ανάπτυξης, οι επείγουσες ανασκαφές είναι πολυάριθμες,

¹ Τα ονομαστά στα νεότερα χρόνια εργαστήρια αγγειοπλαστικής του νησιού, ανάγουν ασφαλώς την προέλευσή τους στη μακρόχρονη αρχαία παράδοση. Η ύπαρξη εργαστηρίων κεραμικής στη Σίφνο μαρτυρείται από τον Θεόφραστο και τον Πλίνιο, δεν έχει όμως ακόμα επιβεβαιωθεί από τα αρχαιολογικά ευρήματα' βλ. σχετικά FR.-CH. WAGNER, *Die Topfersiedlungen der insel Siphnos* (Kalsruhe 1974), όπου σχολιάζονται και τα αποσπάσματα του Θεόφραστου και του Πλίνιου.

² K. BROCK, G. MACKWORTH YOUNG, " Excavations in Siphnos", *BSA* 44, 1949, 1-92. Για τη συσχέτιση της μήτρας από τη Σίφνο με το Κυκλαδικό εργαστήριο βλ. παρακάτω

³ βλ. σχετικά *AA* 25, 1970, 431 (Ακρόπολη Αγ. Ανδρέα).

⁴ *Samaria III*, 353,354 ' σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τη Φιλιππάκη τα αγγεία αυτά είναι εισηγμένα στη Σίφνο, όπως διαπιστώνεται από τη σύσταση και το χρώμα του πηλού.

⁵ BI. J. -Y. EMPEREUR, M. PICON, *À la recherche des fours d' amphores*, *BCH Suppl.* XIII, 1986, 103-126, Y. GARLAN, *Quelques nouveaux ateliers amphoriques à Thasos*, *ό.π.*, 201-276, ST. MARKOULAKI, J. - Y. EMPEREUR, A. MARANGOY, *Recherches sur les centres de fabrication d' amphores de Crète Occidentale*, *BCH* 113, 1989, 551-580.

⁶ J. -Y. EMPEREUR, M. PICON, *Des ateliers d' amphores à Paros et à Naxos*, *BCH* 110, 1986, 495-511 και 647-653 (Note Complementary).

με αποτέλεσμα να έρχεται στο φως και μεγάλη ποσότητα ελληνιστικής κεραμικής.

Στην Πάρο, στη θέση Θολάκια, σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο Ι. Σκιαδά¹, αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο συγκρότημα ελληνιστικών κεραμικών κλιβάνων. Μια ομάδα ελληνιστικών αγγείων αποτελούν τα κτερίσματα ενός παιδικού κιβωτιόσχημου τάφου που ανασκάφηκε σε τμήμα οικοπέδου πίσω από το Μουσείο και χρονολογείται στον ύστερο 2ο αι.π.Χ².

Από τη Νάξο αδημοσίευτη είναι προς το παρόν η μεγάλη ποσότητα κεραμικής από τις ανασκαφές των οικοπέδων στη θέση της ελληνιστικής πόλης στη Χώρα της Νάξου³. Εισηγμένα αττικά αγγεία πόσεως των αρχών του 3ου αι.π.Χ. περιείχε ένας αποθέτης που ανασκάφηκε στην περιοχή της Μητροπόλεως της Νάξου⁴. Αναλυτικά δημοσιεύονται τα λιγοστά όστρακα ελληνιστικής κεραμικής από το Ιερό στα Ύγρια⁵.

Για τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων, τη Σχοινούσα⁶, την Το⁷, τη Σέριφο⁸, τη Σίκινο⁹, τη Μήλο¹⁰, οι πληροφορίες μας περιορίζονται σε απλές

². Βλ. Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 41, 1986, Χρ., 213. Άλλος κεραμικός κλίβανος των ελληνιστικών χρόνων είχε εντοπιστεί στην περιοχή του σημερινού λατομείου, ΠΑΕ 1980 (1982) 267.

². Βλ. Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 32, 1977 (1984) Β2, Χρον., 310-311, πίν. 182γ-δ.

⁴. Αρκετά όστρακα προέρχονται από την περιοχή της πόλεως της Νάξου στη θέση Γκρόττα' βλ. ΠΑΕ, 1969, 140-141' ΒΧΗ 94, 1970, 118' ΠΑΕ 1970, πίν. 152' ΑΔ 31, 1976 (1981), 343' ΒΧΗ 105, 1981, 855' ΠΑΕ 1979 (1981) 249-251, Πίν. 152, 153 (εικονίζεται ελληνιστικός λύχνος σε σχήμα κεφαλής νέγρου), ΠΑΕ 1988 (1991), 208-218, πίν. 154β, 155α. ΒΧΗ 105, 1981, 855 Στη Χώρα, σε κιβωτιόσχημο τάφο, βρέθηκαν είκοσι δακρυδόχοι' ΑΔ 23, 1968, 383.

⁴. Βλ. προσεχώς Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. ΚΟΛΛΙΑ, Πρακτικά Δ' Συνάντησης για την Ελληνιστική κεραμική, Μυτιλήνη 1994.

⁵. V. LAMBRINOUDAKIS, G. GRUBEN, κ. ά., Das neu entdeckte Heiligtum von Iria auf Naxos, ΑΑ 1987, 569-621 (614-621: Keramik-Kleinfunde), βλ. επίσης, Β. Κ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ, G. GRUBEN, κ. ά., Ανασκαφή αρχαίου Ιερού στα Ύγρια της Νάξου. Η έρευνα κατά τα έτη 1982, 1986, 1987, Αρχαιολογία 5, 1987-1988 (1990) 133-191, πίν. 17-60.

⁶ ΒΧΗ 94, 1970, 121' επίσης στη θέση Τσιγκούρι βρέθηκαν ελληνιστικά και ρωμαϊκά όστρακα' ΑΔ 22, 1967, Β2, Χρ., 466.

γενικές αναφορές ελληνιστικής κεραμικής, χωρίς ιδιαίτερη μνεία σχημάτων αγγείων και χρονολόγησης. Πρόκειται για όστρακα που βρίσκονται σε επιφανειακές στρώσεις και σε επιχώσεις' ο μεγαλύτερος αριθμός προέρχεται από σωστικές ανασκαφές ή δοκιμαστικές τομές. Σε υποβρύχιες έρευνες στη Σέριφο βρέθηκαν κορινθιακοί αμφορείς του 3ου π. Χ. αι¹.

Ειδικότερα για τους ανάγλυφους σκύφους, διαπιστώνεται ότι η εικόνα της έρευνας είναι εξίσου αποσπασματική όπως και για την ελληνιστική κεραμική. Γνωρίζουμε αρκετά καλά, χάρη στη δημοσίευση του Laumonier, το πλούσιο υλικό από τη Δήλο, που αφορά μόνον τα ιωνικά εργαστήρια². Από τη Σίφνο, την Τήνο, την Κέα, υπάρχουν, όπως σημειώθηκε παραπάνω, ενδείξεις και για τοπική παραγωγή. Από τη Μήλο προέρχονται τέσσερις ανάγλυφοι σκύφοι, οι οποίοι βρίσκονται σε διάφορα Μουσεία και αποδίδονται από τον Laumonier στα ιωνικά εργαστήρια³. Επίσης από την περιοχή Ελληνικά της Κιμώλου⁴, θέση όπου αποκαλύφθηκαν γεωμετρικοί και κλασικοί τάφοι, προέρχεται σχεδόν ακέραιος ανάγλυφος σκύφος "ιωνικού" εργαστηρίου.

7. Η. ΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΔ 29, 1973-1974 (1980), Β2, Χρον., 872, ΒCH 105, 1981, 857, Ο. ΧΑΤΖΗΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΑΔ 37, 1982, Β2, Χρον., 359

8. ΑΑΑ 12, 1979, 39-46' ΑΔ 18, 1963, 284 (όστρακα ελληνιστικής κεραμικής σε δάπεδο στη θέση Σταυρακόπουλο).

9. Βρέθηκαν όστρακα ελληνιστικής κεραμικής σε αρχαίο συνοικισμό, ΑΔ 23, 1968, Β2 Χρ., 381

10. ΑΔ 21, 1966, Β2 Χρ., 386, 387 στη θέση Αγία Ελένη.

1. βλ. σχετικά ΒCH 110, 1986, 734.

2. Σχετικά βλ. παρακάτω σελ. 210

3. British Museum, 233B = Εργαστήριο Μενεμάχου: *EADélos XXXI*, 21, σημ.5' British Museum, 234 = Εργαστήριο Μονογράμματος: *EADélos XXXI*, 155' British Museum 232= εργαστήριο Μονογράμματος: *EADélos XXXI*, 131. CVA, Copenhagen 4, πίν. 180,5= εργαστήριο "Τεφρών αγγείων": *EADélos XXXI*, 105, 106.

1. Βλ. ΑΔ 25, 1970, 424, όπου μαζί με τον "μεγαρικό" σκύφο απεικονίζεται και υστεροελληνιστικός λύχνος. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκε ελληνιστικός τάφος που περιείχε ως κτερίσματα ελληνιστικά αγγεία: δακρυδόχους, πήλινο κάρθαρο με κωμικά ανάγλυφα προσώπια, βλ. Φ.ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΔ 32, 1977 (1984), Β2 Χρον., 309.

Η έρευνα για τους ανάγλυφους σκύφους από μήτρα

Η έρευνα για τους ανάγλυφους σκύφους από μήτρα προηγήθηκε από τις άλλες κατηγορίες ελληνιστικής κεραμικής χάρη στη διακόσμηση που έφεραν οι σκύφοι. Παρόλο όμως ότι οι ανάγλυφοι σκύφοι παρουσιάζονται έτσι ως τα περισσότερα μελετημένα αγγεία, τα τελευταία χρόνια άρχισαν να διαγράφονται οι προϋποθέσεις για την ερμηνεία πολλών ζητημάτων που προκύπτουν από τον βιομηχανικό τρόπο παραγωγής σε συνάρτηση με τον τόπο παραγωγής.

Οι άωτοι ημισφαιρικοί σκύφοι είναι το επικρατέστερο σχήμα αγγείου που διακοσμήθηκε με την καινούρια τεχνική της μήτρας την ελληνιστική εποχή. Από το σχήμα, σε συνδυασμό με την εσφαλμένη απόδοση των πρώτων σκύφων που δημοσιεύτηκαν¹ σε εργαστήρια των Μεγάρων, προέκυψε η ονομασία "μεγαρικοί" σκύφοι. Ο όρος καθιερώθηκε συμβατικά στη διεθνή βιβλιογραφία παράλληλα με περιφραστικές ονομασίες², εφόσον και για την απόδοση του αρχαίου ονόματος οι απόψεις ακόμα δίστανται³. Η πρώτη συνθετική μελέτη έγινε από τον Courby το 1922⁴ στα πλαίσια της διαχρονικής εξέτασης όλων των κατηγοριών αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση. Από το σύνολο της ελληνιστικής κεραμικής, οι ανάγλυφοι σκύφοι χάρη στη διακόσμησή τους ξεχώρισαν και προσείλκυσαν από νωρίς το ενδιαφέρον των μελετητών, γιαυτό και υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία. Συγκεντρωμένη τη βιβλιογραφία ως το 1977, ταξινομημένη σε γεωγραφικές και θεματικές ενότητες προσφέρει η μελέτη του Siebert για τους σκύφους της Πελοποννήσου⁵. Η αύξηση των ανασκαφών τα τελευταία χρόνια σε θέσεις με κατεξοχήν ανάπτυξη κατά την ελληνιστική εποχή,

1. O. BENNDORF, Griechische und sizilische Vasenbilder (1869-1883), 117-118. O Benndorf θεώρησε ότι τα διακοσμημένα αγγεία που προέρχονταν από τα Μέγαρα, ήταν αυτά που περιέγραφε ως "γκάλας" ο Αθήναιος, Δευτεροσοφιστάι XI, 467 C.

2. Στη γερμανική βιβλιογραφία αναφέρονται τα αγγεία αυτά ως "megarische Becher" ή Reliefbecher, στη γαλλική ως "bols à reliefs" ή "bols mégariens". Συντομότερος και περισσότερο κυριολεκτικός είναι ο αγγλικός όρος "mouldmade Bowls", εφόσον σημαίνει και τον τρόπο κατασκευής του διακοσμημένου αγγείου, την ειδοποιό διαφορά από τις άλλες κατηγορίες.

3. Οι περισσότεροι ερευνητές, βλ. Πέλλα, μήτρες, 22, αποδέχονται την ταύτιση με το "ημίτομον" (Edwards, Pnyx, 83), και όχι με το "κόνδου" (Agora XXII, 2, 3).

4. F. Courby, Les vases grecs à relief (Paris 1922)

5. Siebert, Peloponnèse, 411-424

έκανε επιτακτική την ανάγκη μελέτης της ελληνιστικής κεραμικής¹. Οι μελέτες που δημοσιεύτηκαν για τους ανάγλυφους σκύφους από την Αθηναϊκή Αγορά², τις μήτρες από την Πέλλα³, τους σκύφους από τη Μίλητο⁴, τους σκύφους και τις μήτρες από την Ηφαιστία της Λήμνου⁵, εκτός από το καινούριο υλικό που προσέθεσαν, προσέγγισαν ουσιαστικά θέματα χρονολόγησης και τεχνικής.

Οι πρώτες μελέτες για τους ανάγλυφους σκύφους επικεντρώθηκαν στη διακόσμηση⁶ και με βάση μορφολογικές-τεχνοτροπικές αναλύσεις, προσέγγισαν

1. Απόρροια του ζωηρού ενδιαφέροντος είναι ο θεσμός των Επιστημονικών Συναντήσεων για την Ελληνιστική Κεραμική, στις οποίες η ανάγλυφη κεραμική κατέχει σημαντική θέση. Ανάλογη εικόνα διαγράφεται και με τη συμμετοχή ερευνητών της ελληνιστικής ανάγλυφης κεραμικής στο τελευταίο Διεθνές Συνέδριο της Κλασικής Αρχαιολογίας.

2. S. I. ROTROFF, *Hellenistic Pottery, Athenian and Imported Moldmade Bowls, The Athenian Agora*, XXII (Princeton, New Jersey 1982)

3. Γ. Μ. ΑΚΑΜΑΤΗΣ, *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής*. Διδακτορική διατριβή. ΑΠΘ, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, Παράρτημα αρ. 61 (Θεσσαλονίκη 1985)

4. A. -U. KOSSATZ, *Funde aus Milet 1. Die Megarischen Becher*, Milet V 1 (Berlin 1990)

5. M. MASSA, *La ceramica Ellenistica con decorazione a rilievo della Bottega di Efestia*. Monographie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente V (Roma 1992)

6. Δικαιολογημένα οι σκύφοι με μυθολογικές παραστάσεις, συνοδευόμενες στις περισσότερες περιπτώσεις από επιγραφές, είλκισαν από τα τέλη του περασμένου αιώνα το ενδιαφέρον των ερευνητών, εφόσον σ' αυτούς αναγνωρίστηκαν διηγηματικές σκηνές χαμένων κειμένων της ελληνικής γραμματείας. Ονομάστηκαν "ομηρικοί" από τον C. ROBERT, *Homerischen Becher*, 50 BWPf., 1890 και απασχόλησαν ιδιαίτερα την έρευνα για ζητήματα ερμηνείας, χρονολόγησης, προέλευσης' βλ. σχετικά τις βασικές μελέτες Hausmann, *Reliefbecher* και U. SINN, *Die Homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien*, 7 Beih., AM 1979. Αδιερεύνητο παραμένει ακόμη το πρόβλημα παραγωγής ομηρικών σκύφων και από εργαστήρια του αιγαιακού χώρου, το οποίο τίθεται εκ νέου, παράλληλα με το πρόβλημα της χρονολόγησης, με την αποκάλυψη πρόσφατων παραδειγμάτων σκύφων με μυθολογικές παραστάσεις. βλ. σχετικά, G. SALTZ- MERKER, A New Homeric Illustration, *Muse* 1, 1967, 11-18 (σκύφος αγορασμένος στην Κωνσταντινούπολη) U. HAUSMANN, Zu neuen Odysseus- Bildern auf hellenistischen Reliefbechern, *Festschrift K.*

προβλήματα χρονολόγησης και τόπου προέλευσης. Οι μελέτες αυτές συνδέονται με την έρευνα των μεταλλικών προτύπων¹ των ανάγλυφων σκύφων' με αφετηρία τη διεξοδική ανάλυση των διακοσμητικών θεμάτων αναζητήθηκαν κέντρα με πρωτοποριακό ρόλο. Η πολύμορφη καλλιτεχνική παραγωγή της Αλεξάνδρειας, γνωστή κυρίως από έργα μικροτεχνίας, απασχόλησε πολλούς ερευνητές, οι οποίοι στην προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που σημαδεύουν μια διαμορφωμένη μορφική αντίληψη (= "σχολή" ή "στυλ")², της απέδωσαν και πρωτοποριακό ρόλο³. Τελευταία, ο

Schauenburg (1986) 197-202, πίν. 36.4 (σκύφος από τη Σάμο), A. - U. KOSSATZ, Polyphem auf Reliefbechern, *IstMitt* 39, 1989, 315- 320 (σκύφος από ιδιωτική Συλλογή), P. ADAM-VELENI, Eine Werkstatt für Reliefgefäße in Petres/ W. Makedonien, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie, Berlin 1988* (Berlin 1990) 309-311 .

1. Τα πρότυπα των ανάγλυφων σκύφων αναζητήθηκαν στη μεταλλοτεχνία' θεωρήθηκαν ως πηλίνα υποκατάστατα των πολυτελών μεταλλικών σκευών, όπως εξάλλου διαπιστώθηκε και για άλλες κατηγορίες πηλινων αγγείων (φιάλες τύπου «Καλήνης», πηλινες υδρίες κ.ά.). Βλ. σχετικά L. BYVANCK- QUARLES VON UFFORD, *BAbesch* 28, 1953, 1-21., K. PARLASCA, Das Verhältnis der Megarischen Becher zum alexandrinischen Kunsthandwerk, *JdI* 70, 1955, 129-154, S. I. ROTROFF, Silver, Glass, and Clay: Evidence for the Dating of Hellenistic Luxury Tableware, *Hesperia* 51, 1982, 329- 337, και πιο πρόσφατα, όπου και βιβλιογραφία, B. BARR- SHARRAR, Coroplast Potter and Metalsmith, J. P. UHLENBROCK (Ed.) *The Coroplast 's Art : Greek Terracottas of the Hellenistic World* (New York 1990) 31-36.

2. Για το περιεχόμενο των όρων σχολή, στυλ, κλπ. βλ. U. HAUSMANN, *Allgemeine Grundlagen der Archäologie*, HdA (München 1969).

3. Τη σχετική βιβλιογραφία βλ. στο έργο της C. REINSBERG, *Studien zur alexandrinischen Toreutik*, Hildesheimer Ägyptologische Beiträge 9 (1980). Βλ. επίσης τις σχετικές μελέτες της B. Segall για την Αλεξανδρινή τέχνη και τις επιρροές της στην τέχνη της Κάτω Ιταλίας. Στις μελέτες αυτές θίγονται θέματα σχετικά και με τους "μεγαρικούς" σκύφους' (ενδεικτικά αναφέρω τα άρθρα B. SEGALL, Zum Export alexandrinischer Toreutik, *Festschrift Eugen v. Mercklin* (1964) 167 κ.εξ., ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Alexandria und Tarent, Eine Tarentinische Fundgruppe der frühen Hellenismus, *AA* 80, 1965, 554-581, Tradition und Neuschöpfung in der Frühalexandrinischen Kleinkunst, 119/120 *BWPr.*, 1966). Βλ. επίσης L. BYVANK- QUARLES VAN UFFORD, *BABesch* 33, 1958, 43-52 και *BABesch* 41, 1966, 34-38.

Pfrommer¹ αναζητεί την αρχική σύλληψη και εμφάνιση των περισσότερων θεμάτων, που κοσμούν και τους ανάγλυφους σκύφους, στην πλούσια παράδοση της τέχνης της Ιταλίας, ενώ τονίζει συγχρόνως τη σημαντική συμβολή της Μακεδονίας. Ειδικότερα, σε θέματα εικονογραφίας, δεν λείπουν και οι μελέτες που αφορούν τον εντοπισμό μνημειακών έργων της ελληνιστικής τέχνης που μπορούν να συνδεθούν άμεσα με την επιλογή συγκεκριμένων μορφών στους σκύφους. Μια τέτοια προσέγγιση των σκύφων από το Πέργαμο², έδειξε την αλληλοεξάρτηση της μνημειακής περγαμηνής τέχνης και κεραμικής.

Η αύξηση του αριθμού των ανασκαφών μετά το 1950, απέδωσε μελέτες στις οποίες παρουσιάστηκε το πολυάριθμο υλικό στις δημοσιεύσεις των ανασκαφικών σειρών. Βασικό οδηγό για την ταξινόμηση των ανάγλυφων σκύφων στις δημοσιεύσεις αυτές αποτέλεσε η αρχική ταξινόμηση των σκύφων από τον Courby σε ομάδες με αντιστοιχία σε γεωγραφικούς χώρους- κέντρα παραγωγής³. Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό ταξινομήθηκαν οι σκύφοι από τα Λάβρανδα⁴, την Επιφάνεια-Ηαμα⁵, τη Σαμάρεια⁶, το Καβίριο των Θηβών⁷, την Ερέτρια⁸ επισημάνθηκαν οι τόποι προέλευσής τους, χωρίς να διευκρινίζεται ο τόπος της παραγωγής.

1. Εκτός από τη μελέτη του για την ελληνιστική τορευτική, όπου ασχολείται ιδιαίτερα με τη φυτική διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων (Pfrommer, *Studien*, 122κεξ.), βλ. κυρίως τις μελέτες του ίδιου, Pfrommer, *JdI* 97, 1982, 119-190, και Pfrommer, *JdI* 98, 1983, 235-

2. G. DE LUCA, Hellenistische Kunst in Pergamon im Spiegel der Megarischen Becher, *IstMitt* 40, 1990, 157- 166. Η συγγραφέας έχει αναλάβει τη δημοσίευση των ανάγλυφων σκύφων από τις ανασκαφές του Περγάμου.

3. Ο Courby αναγνώρισε ομάδες-τεχνοτροπίες, τις οποίες απέδωσε σε συγκεκριμένα κέντρα παραγωγής, λαμβάνοντας όμως υπόψη του την τομή του σκύφου και το χρώμα του πηλού. Τέτοιες ομάδες αποτέλεσαν οι σκύφοι "δηλιακού" τύπου, οι σκύφοι της Περγάμου, της Αντιόχειας, της Αττικής, της Ιταλίας. Σε πολλές δημοσιεύσεις χρησιμοποιούνται παράλληλα οι όροι: σκύφοι της Μ.Ασίας, Ανατολικοϊωνικοί σκύφοι, σκύφοι της Ανατολής, της Μαύρης Θάλασσας, βλ. για παράδειγμα *Alt-Ägina II*, 3.

4. *Labraunda II.1*, 19-23

5. *Hama III. 2*, 24-40

6. *Samaria III*, -

7. *Kabirion III*, 99- 101

8. *Eretria II*, 24- 26

Μετά από την απόδοση των σκύφων της συλλογής της Δήλου σε εργαστήρια, το κέντρο παραγωγής των οποίων τοποθέτησε ο Laumonier¹ στην ιωνική ακτή και συγκεκριμένα στην Έφεσο, υιοθετήθηκε η χρήση του όρου "ιωνικοί" σκύφοι αντί του "Δηλιακοί"² για την πολυπληθέστερη ομάδα σκύφων με κοινά χαρακτηριστικά στο σχήμα και το θεματολόγιο διακόσμησης.

Ως προϊόντα "βιομηχανικής"- μαζικής παραγωγής, λόγω του τρόπου κατασκευής τους, οι ανάγλυφοι σκύφοι αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για μελέτες που αφορούν την οργάνωση της παραγωγής τους³. Σημείο αφετηρίας για την απόδοση του υλικού σε ένα εργαστήριο αποτελούν οι σκύφοι με υπογραφές⁴. Παρατηρήσεις όμως, που αφορούν τα διακοσμητικά θέματα και κατεπέκταση την τεχνική διακόσμησης των σκύφων από μήτρες, των οποίων η διακοσμητική σύνθεση γίνεται από ανεξάρτητες σφραγίδες, απέδειξαν ότι η αυτονομία και η ανεξαρτησία του ενός εργαστηρίου από το άλλο δεν μπορούν

¹ *EADélos XXXI*, 7. Για την επιβεβαίωση της άποψης του Laumonier με βάση νεότερα ευρήματα βλ. σχετικά, G. SEITERLE, *Die Sog. Ionische Gattung der delischen Reliefbecher stammt aus Ephesos*, *MDA Verb* 12, 1987, 27 ΤΩΝ ΙΑΙΩΝ, *Das Hauptstadttor von Ephesos*, *AntK* 25, 1982, 148-149. επίσης H. VETTERS, *Ephesos vorläufiger Grabungsbericht 1980*, *AnzWien* 118, 1981, 141, πίν. V-VII, *Mitsopoulos - Léon*, *Basilika*, 67 κεξ. Τον όρο "Εφesiaκοί-ιωνικοί" σκύφοι χρησιμοποιεί τελευταία η Kossatz για τους σκύφους από τη Μίλητο, *Milet V.1*, 104.

² Ο Courby είχε θεωρήσει ως δηλιακά προϊόντα τους ανάγλυφους σκύφους που είχαν βρεθεί στη Δήλο και τους είχε ονομάσει δηλιακούς βλ. *Courby, Vases grecs*, . Η ονομασία αυτή χρησιμοποιήθηκε από πολλούς μελετητές για σκύφους από άλλες περιοχές που συγκέντρωναν τα χαρακτηριστικά των σκύφων της Δήλου, μέχρι την επανεξέταση και δημοσίευση του υλικού της Δήλου από τον Laumonier ' σχετικά βλ. παρακάτω το κεφάλαιο εισηγμένοι σκύφοι, Ιωνικά εργαστήρια.

³ Από την άποψη αυτή εξετάζονται συνολικά οι ανάγλυφοι σκύφοι από τον Siebert, *Siebert, Céramiques*

⁴ Οι υπογραφές, κυρίως σε αγγεία για τα οποία χρησιμοποιείται μήτρα, αποτελούν στοιχείο που χαρακτηρίζει την κεραμική αυτή ως εμπορεύσιμο είδος. Για τις υπογραφές γενικά βλ. G. SIEBERT, *Signatures d'artistes, d'artisans et de fabricants dans l'antiquité classique*, *KTEMA* 3, 1978, 11-131. Για τη σχέση των υπογραφών με την παραγωγή ενός συγκεκριμένου εργαστηρίου, ενδιαφέρον παρουσιάζει η σπάνια περίπτωση υπογραφής στην εξωτερική επιφάνεια μήτρας για την κατασκευή λύχνου' για την ερμηνεία της βλ. τις υποθέσεις του Bruneau, *BCH* 102, 1978, 165.

να καθοριστούν¹. Από τους μελετητές είναι αποδεκτή η χρήση του όρου εργαστήριο με την ευρεία του έννοια και μέσα στα πλαίσια αυτά χρησιμοποιήθηκε για την ταξινόμηση των σκύφων της Δήλου και της Πελοποννήσου σε εργαστήρια².

Σε διαφορετικό τρόπο προσέγγισης του υλικού θα οδηγούσε ενδεχομένως η σύνταξη ενός corpus των σφραγισμάτων-κοσμημάτων που χρησιμοποιήθηκαν για τη διακόσμηση³. Σε άλλες κατηγορίες πήλινων έργων που κατασκευάζονται με το μηχανικό τρόπο της μήτρας έχουν γίνει τέτοιες προσεγγίσεις, οι οποίες ακολουθούν κατά κάποιον τρόπο την εφαρμοσμένη στα νομίσματα μέθοδο. Η μέθοδος αυτή έχει ως ζητούμενο την αναγνώριση των σειρών που προήλθαν από ένα αρχικό καλούπι⁴. Στην έρευνα της ανάγλυφης κεραμικής Terra Sigillata έχουν γίνει αντίστοιχες εργασίες⁵ που αφορούν τη μελέτη διαφόρων παραμέτρων, όπως είναι το απόλυτο μέγεθος του σφραγίσματος, η συχνότητα με την οποία παρουσιάζεται, η διάρκεια της χρήσης του⁶.

1. Βλ. σχετικά, *Laumonier, Batard*, 253-263 και *Siebert, Céramiques*, 55-83. Αντίστοιχη προβληματική για λύχνους κατασκευασμένους από μήτρα, βλ. P.H. BRUNEAU, *Les Lampes et l'histoire économique et sociale du monde hellénistique, Céramiques hellénistiques et romaines, Annales Littéraires de l'Université de Besancon* 242, CRHA 36, (Paris 1980) 22.

2. *EADélos XXXI*, εισαγωγή 1-12 και *Siebert, Péloponnèse*, 3-8. Σε εργαστήρια αποδόθηκαν από τον Bouzek και οι ανάγλυφοι σκύφοι από την Αιολική Κύμη, βλ. *Kynte I*,

3. Αυτός ήταν και ο πρωταρχικός σκοπός στη δημοσίευση των ανάγλυφων σκύφων από τη Δήλο: η σύνταξη ενός λεξικού των θεμάτων, όπως σημειώνει ο συγγραφέας στην εισαγωγή, επισημαίνοντας τις δυσκολίες που εμπόδισαν την εργασία αυτή, *EADélos XXXI*, 7.

4. Για τα ειδώλια όπου περιστασιακά εφαρμόζεται η μέθοδος, βλ. R. V. NICHOLLS, *Type, Group and Series: A Reconsideration of some Coroplastic Fundamentals, BSA* 47, 1952, 217-226 και τελευταία, A. MULLER, *La Coroplastie: Un travail de petite fille? Les figurines de terre cuite, de l'atelier à la publication: Questions de Méthode, RA* 1994, 177-187.

5. F. OSWALD, *Index of Figure-Types on Terra Sigillata, "Samian Ware"*, The University Press of Liverpool 1936-1937 (republished 1964).

6. Βλ. σχετικά C. BEMONT, κ.ά., *Décors sur céramique Sigillée et classification automatique, Les Dossiers d'archéologie* 42, 1980, 80-82 και H. LEREDDE, J.-R. JACOB, *Aspects méthodologiques pour l'étude statistique informatisée de la Sigillée*", *RCRF, Acta XXI/XXII*, 1982, 95-104.

Για τους ανάγλυφους σκύφους όμως, η προσέγγιση αυτή συνδέεται με το πρόβλημα της χρονολόγησης. Μόλις την τελευταία δεκαετία, με την επαναχρονολόγηση των πηγαδιών της Αθηναϊκής Αγοράς από τις Grace και Rotroff¹, θεωρήθηκαν οι ανάγλυφοι σκύφοι ως αττικό δημιούργημα και ορίστηκε το 225 π.Χ.² ως η αρχή της εμφάνισής τους στην Αττική. Χρονολογήσεις ανάγλυφων σκύφων συνδέθηκαν με ανασκαφικά δεδομένα που συσχετίστηκαν με ιστορικά γεγονότα, όπως η ίδρυση της Στοάς του Αττάλου στην Αγορά των Αθηνών, η καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ., η ίδρυση του βωμού της Περγάμου, τα οποία όμως δεν έχουν γενική ισχύ³ για τη χρονική διάρκεια της παραγωγής κάθε τύπου. Το πρόβλημα της χρονολόγησης παραμένει ανοιχτό εφόσον, στον χάρτη της ελληνιστικής επικράτειας είναι λίγες οι ανασκαφές που ολοκληρώθηκαν και δημοσιεύτηκαν.

1. Η επαναχρονολόγηση έγινε με βάση τη μετάθεση της χρονολόγησης των ενσφράγιστων ροδιακών λαβών κατά τριάντα χρόνια χαμηλότερα, βλ. V. GRACE, Revisions in Early Hellenistic Chronology, *AM* 89, 1974, 193-200 και Rotroff, *Agora*, Appendix, 107-119.

2. Βλ. S. I. ROTROFF, The dating of Hellenistic Luxury Tableware, *Hesperia* 51, 1982, 329κξ. και Rotroff, *Agora*, 1-13.

3. Η ίδρυση της Στοάς από τον Αττάλο II (155-150 π.Χ.) στην Αθηναϊκή Αγορά, ως όριο post quem για τους ανάγλυφους σκύφους με διακόσμηση μακρουπέταλων φύλλων ("long-petal" bowls), (βλ. *Agora XXII*, 34-35), αμφισβητήθηκε από τον Callaghan σε ότι αφορά τη γενίκευσή της' βλ. P. J. CALLAGHAN, On the origin of the Long-Petal Bowl, *BICS* 29, 1982, 63-67. Ο συγγραφέας στηρίχτηκε για τη χρονολόγηση στους ανάγλυφους σκύφους που βρέθηκαν στα θεμέλια του Βωμού της Περγάμου, P. -J. CALLAGHAN, On the Date of the Great Altar of Zeus at Pergamon, *BICS* 28, 1981, 115 (για τα ευρήματα της τομής βλ. Schäfer, *Pergamon*. Για το πρόβλημα της χρονολόγησης βλ. πρόσφατα, T. - M. SCHMIDT, Die Keramik aus dem Altarfundament, *Phyromachos Probleme*, (Ed. B. Andreae), *RM-EH* 31, 1990, 141-162, και G. HÜBNER, Calices Pergami und die Scherbenfunde aus dem Grossen Altar, *Γ'Ελλ. Συν. 1990*, 282-293, πίν. 225-228, όπου προτείνεται το β' τέταρτο του 2ου αι.π.Χ. (175- 165 π.Χ.) για την εμφάνιση και διάδοση της διακόσμησης των πολυγώνων και των τρίφυλλων δεσμών, σε αντίθεση με τον Callaghan ο οποίος πρότεινε χαμηλότερη χρονολόγηση). Για τους σκύφους με διακόσμηση του τύπου της Μακεδονικής ασπίδας, βλ. P.-J. CALLAGHAN, Macedonian Shields, Shield-Bowls and Corinth: A fixed Point in Hellenistic Chronology?, *AAA* 11, 1978 (1980), 53-60.

Για τις χρονολογήσεις που παρέχουν οι ως τώρα ανασκαμμένοι χώροι της Ανατολής βλ. την εκτενή σύνοψη στη μελέτη της Kossatz, *Milet V. 1*, 115-128.

Η πρόσφατη απόπειρα χαρτογράφησης¹ των δεδομένων από την έως σήμερα έρευνα, με ζητούμενο την αξιοποίηση της μαρτυρίας των ανάγλυφων σκύφων που βρίσκονται παντού από τη Ρωσία ως τις Αφρικανικές ακτές και από την Ισπανία ως το Αφγανιστάν², για τον καθορισμό των κέντρων και περιφερειών της ελληνιστικής επικράτειας, δείχνει ότι σε γενικές γραμμές ίσως δεν άλλαξαν πολλά πράγματα από την εποχή του Cougby. Γνωρίζουμε αρκετά καλά τους "κύκλους" παραγωγής των ανάγλυφων σκύφων, απομένει όμως να δοθεί με ενάργεια η εικόνα παραγωγής του κάθε τόπου, η εικόνα της παραγωγής και διακίνησης πρώτα σε στενά γεωγραφικά πλαίσια, κατά περιοχές και ευρύτερες ζώνες, και κατόπιν στα πλαίσια εμπορίου ή διασποράς των προϊόντων, που αφορά την οικονομική, εμπορική και πολιτιστική εμβέλεια της κάθε περιοχής. Έρχεται έτσι η μελέτη της ανάγλυφης κεραμικής να συμβάλλει ποικιλότροπα στην ιστορία ενός τόπου σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο³.

Ιστορικές μαρτυρίες και αρχαιολογικά δεδομένα για την ελληνιστική Αμοργό

Ιδιαίτερες συνθήκες έχει να αντιμετωπίσει η έρευνα των τελευταίων προχριστιανικών αιώνων στα Κυκλαδίτικα νησιά, όπου επισκιάζεται όχι μόνον από τα λαμπρά επιτεύγματα προγενέστερων περιόδων των ιστορικών χρόνων, αλλά κυρίως από τη μοναδικότητα του Κυκλαδικού πολιτισμού⁴.

¹. Βλ. PIA GULDAGER BILDE, *Mouldmade Bowls, Centres and Peripheries in the hellenistic World*, στο συλλογικό έργο P. BILDE, T. ENGBERG, L. HANNESTAD, Z. ZAHLE, K. RANDSBORG (ed.) *Centre and Peripheries in the hellenistic World*, *Studies in Hellenistic Civilisation*, IV, (Aarhus 1993) 192- 209.

². Τελευταία βλ. σχετικά, B. BARR- SHARRAR, *The Decline of Ceramic Reliefware after Alexander the Great*, *Αρχαία Μακεδονία*, Ε' 1, 1993, 161- 166.

³. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η μελέτη των ανάγλυφων σκύφων από την Ηφαιστεία της Λήμνου, όπου το θεματολόγιο και η αττική τεχνοτροπία της παραγωγής, μαρτυρούν τη συνέχιση και στους ελληνιστικούς χρόνους των σχέσεων της Αττικής με τη νήσο που αποτέλεσε κληρονομία των Αθηναίων στον 5ο αι.π.Χ. , M. MASSA, *La ceramica ellenistica con decorazione a rilievo della Bottega di Efestia* (Roma 1992)

⁴. Για προϊστορικά ευρήματα από την Αμοργό και την πρώτη ανασκαφή Κυκλαδικών τάφων, βλ. F. DUEMMLER, *Mittheillungen von den griechischen Inseln*, AM 11, 1886, 15-46 και Χ. ΤΣΟΥΝΤΑ, *Κυκλαδικά*, AE 1898, 137- 212. Τις κυκλαδικές θέσεις που εντοπίστηκαν

Την ίδια τύχη είχε και η Αμοργός¹, όπως προκύπτει από τη σύντομη αναφορά στις ιστορικές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά δεδομένα. Η πλούσια πολιτιστική παράδοση του νησιού και οι "θησαυροί" της γης του καταγράφηκαν από ευσυνείδητους λόγιους ήδη από τέλη του περασμένου αιώνα και διαθέτουμε σήμερα σημαντικά βοηθήματα² με τις φιλολογικές μαρτυρίες για το όνομα Αμοργός³, τις γραπτές πηγές για τους ονομαστούς "αμοργίνους χιτώνες"⁴, τις αναφορές των ευρωπαίων γεωγράφων και περιηγητών από τον 12ο ως τον 19ο αι., το τοπωνυμικό, στοιχεία για τη γεωμορφολογία⁵ και τα προϊόντα καθώς και ποικίλες πληροφορίες, χρήσιμες για οποιαδήποτε ιστορική έρευνα στο νησί.

τα τελευταία χρόνια, τα νεότερα ευρήματα και συγκεντρωμένη τη βιβλιογραφία βλ. L. MARANGOY, Evidence for the early Cycladic period on Amorgos, *Cycladica, Studies in memory of N.P. Goulandris*, Ed. J.L. Fitton (London 1983) 99-103, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Κυκλαδικό ειδώλιο από την Μινώα Αμοργού, *ΑΕ* 1990, 159-176 και ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Νέες μαρτυρίες για τον Κυκλαδικό πολιτισμό στην Αμοργό, *ΦΗΓΟΣ, Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Σ. Δάραρη* (Ιωάννινα 1994) 467-488. Από το 1987 διενεργείται διεπιστημονική ανασκαφική έρευνα σε πρωτοκυκλαδικό οικισμό στη θέση Μαρκιανή, από τα Πανεπιστήμια: Ιωαννίνων (Λ. Μαραγκού), Αθηνών (Χ. Ντούμας) και Cambridge (C. Renfrew).

1. Λ. MARANGOY, *EAA Suppl.* 1971-1991 (Roma 1994) s.v. Amorgo.

2. Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ, *Υπομνήματα περιγραφικά των Κυκλάδων νήσων: Αμοργός* (Αθήναι 1884, 1928²) Ν. ΓΑΣΠΑΡΗ, *Η νήσος Αμοργός από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς. Υπό γεωγραφικήν και ιστορικήν έποψιν εξεταζόμενη. Μετά των επικρατεστέρων ηθών και εθίμων αυτής* (Εν Αθήναις 1895) . Ι. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗ, *Αμοργός. Ιστορικά έρευναί περί της νήσου* (Αθήναι 1918).

3. βλ. και G. ROUGEMONT, Amorgos colonie de Samos?, *Cyclades*, 237, σμ. 18.

4. Εκτός από την παραπάνω σημείωση βλ. και G. M.. A. RICHTER, Silk in Greece, *AJA* 33, 1929, 27-33 και Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΟΥ, Αμοργίνοι χιτώνες, *ΕΕΚΜ* 10, 1974-1977, 485-500.

5. Λεπτομερής χαρτογράφηση και μελέτη του υπεδάφους του νησιού με εδαφοτομές βλ. Β. WEINMANN, *Die Böden der Kykladeninsel Amorgos (Griecheland) und ihre Landwirtschaftliche Nutzung* (1967). Για πρόσφατες έρευνες, και βιβλιογραφία, βλ. ST. STIROS, L. MARANGOY, M. ARNOLD, Quaternary uplift and tilting of Amorgos Island (Southern Aegean), and the 1956 earthquake, *Earth and Planetary Science Letters*, 128, 1994, 65-76.

Η έρευνα σχετικά με την οικονομική και πολιτική κατάσταση της Αμοργού¹, τις κοινωνικές συνθήκες, τις σχέσεις με άλλες περιοχές και γενικότερα για τη θέση και το ρόλο του νησιού στο Αιγαίο κυρίως μετά από τον 4ο αι. π.Χ. ως τα ρωμαϊκά χρόνια, βασίστηκε στη μελέτη των πολυάριθμων επιγραφών από το νησί που δημοσιεύτηκαν από τον J. Delamarre το 1908². Σε αυτές προστίθεται ικανός αριθμός αδημοσίευτων επιγραφών³, από τις πρόσφατες ανασκαφές και επιφανειακές έρευνες, καθώς και άγνωστες επιγραφές από τη Συλλογή του Εμμ. Ιωαννίδη⁴.

Η Αμοργός λόγω της γεωγραφικής της θέσης δεν έμεινε στα ελληνιστικά χρόνια αμέτοχη στα γεγονότα που διαδραματιζόνταν στο Αιγαίο⁵. Η φυσική απομόνωσή της από τα νησιωτικά συμπλέγματα⁶ μπορεί να δημιουργεί σήμερα

1. Βλ. το κεφάλαιο για την Αμοργό στη μελέτη του Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗ, *Πολίτευμα και Κοινωνία των πόλεων των Κυκλάδων κατά την ελληνιστική και αυτοκρατορική εποχή* (Θεσσαλονίκη 1990) και G. REGER, *The Political History of the Kyklades 260-220 B. C.*, *Historia* 43, 1994, 32-69. Ενδεικτικά αναφέρω ορισμένες μελέτες, στις οποίες με βάση τις επιγραφές διατυπώνονται παρατηρήσεις σχετικές με το ιστορικό status της «τριπόλεως νήσου»: S. REINACH, *Inscriptions d' Amorgos*, *BCH* 8, 1884, 438-454, J. DELAMARRE, *Les contrats de pret d' Amorgos*, *RPh* 28, 1904, 81-102, W. RUPPEL, *Zur Verfassung und Verwaltung der amorginischen Städte*, *Klio* 21, 1927, 313-339, PH. GAUTIER, *Etudes sur des inscriptions d' Amorgos*, *BCH* 104, 1980, 197-220. Για μελέτες του L. Robert σχετικά με επιγραφές από την Αμοργό βλ. τη βιβλιογραφία που αναφέρει ο ROUGEMONT, *Cyclades*, 236,237. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα ελληνιστικά χρόνια οι κάτοικοι του νησιού άλλοτε αυτοαποκαλούνται με το εθνικό Αμόργιοι και άλλοτε με το όνομα της κάθε πόλης χωριστά, γεγονός που δείχνει τις εναλλασσόμενες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες στο νησί.

2. J. DELAMARRE, *IG XII 7* (1908) και *SEG XII* (1938).

3. Βλ. σχετικά Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Πρακτικά Η' Διεθνούς Συνεδρίου Επιγραφικής (υπό εκτύπωση)

4 Για τη συλλογή βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1985, 199-200

5. Για την ιστορία των Κυκλάδων στα ελληνιστικά χρόνια, βλ. M. HOLLEAUX, *Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques aux IIIe s. avant J.C.(273-205)* (Paris 1969³), J. DELAMARRE, *RPh* 28, 1904, 83,84, F. DÜRRBACH, *Αντιγόνηα-Δημητρία. Les origines de la confédération des insulaires*, *BCH* 31, 1907, 208-222.

6. Ο Στράβων (10.5.12) την κατατάσσει στις Σποράδες, ενώ ο Ψευδοσκύλαξ (59) την απομονώνει, μαζί με την Ίο, από τις υπόλοιπες Κυκλάδες. Τον Στράβωνα ακολουθεί από

προβλήματα σχετικά με τα εμπορικά- οικονομικά, διοικητικά και θρησκευτικά θέματα του νησιού, κατά την αρχαιότητα όμως, οι διαγώνιοι άξονες που συνέδεαν νευραλγικές θέσεις του αρχιπελάγους, τέμονταν ή διέρχονταν από την Αμοργό¹.

Οι μαρτυρημένες επιδρομές στις Κυκλάδες του Δημητρίου Φάριου το 220 π.Χ., του Φιλίππου V το 202/201 π.Χ., του Αττάλου I το 210/208 και 199 π.Χ. ² καθώς και οι καταστροφές της Δήλου από τον Μιθριδάτη το 88 π.Χ. και από τον Αθηνόδωρο το 69 π.Χ. ³ δεν άφησαν βέβαια ανεπηρέαστη την Αμοργό. Και οι τρεις αρχαίες πόλεις του νησιού υπέφεραν από τις επιδρομές των πειρατών⁴, από την οικονομική κρίση⁵ και την αστάθεια που μάστιζε το Αιγαίο κατά τη διάρκεια των ανταγωνιστικών συγκρούσεων των αρχηγών των ελληνιστικών βασιλείων και των στόλων τους⁶.

τους νεότερους γεωγράφους ο G. Bursian, στο έργο του *Geographie von Griechenland* (Leipzig 1868-1872) 512-517. Βλ. σχετικά και G. ROUGEMONT, *Cyclades*, 133-134

¹. Η Αμοργός βρίσκεται στο διαγώνιο άξονα που διασχίζει το Αιγαίο από τη Μακεδονία προς τη Ρόδο και προς τα παράλια της Μ. Ασίας. Για τον εμπορικό αυτό άξονα βλ. L. ROBERT, *Études de numismatique grecque* (Paris 1951), 179-216. Στα γεωμετρικά και αρχαϊκά χρόνια αποτελούσε γέφυρα σύνδεσης της Σάμου με τη Θήρα, την Κρήτη και την Κυρήνη, βλ. σχετικά G. SHIPLEY, *A history of Samos 800-188 B.C.* (Oxford 1987) 51. Σχετικά με τη θέση του νησιού βλ. πρόσφατα G. ROUGEMONT, *Géographie historique des Cyclades. L' Homme et le Milieu dans l' Archipel*, *JSav* 1990, 199-220.

². παραπάνω σημ.1

³. Βλ. P.H. BRUNEAU, *Contribution à l' histoire urbaine de Délos à l' époque hellénistique et à l' époque impériale*, *BCH* 92, 1968, 633 κεξ.

⁴. Βλ. J. DELAMARRE, *Amorgos et les pirates*, *RPh* 27, 1903, 11-121, P. BRULE, *La piraterie Crétoise hellénistique* (Paris 1978), P. DUCREY, *Les Cyclades à l' époque hellénistique. La piraterie, symptôme d'un malaise économique et social*, *Cyclades*, 143-148.

⁵. Βλ. Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Ναοποιοί και Εσσήνες*, *ΑΔ* 7, 1921- 1922, 279 κε. και R. BOGAERT, *Banques et Banquiers dans les cités Grecques* (Leyden 1968) 200, 201, 319, όπου ο συγγραφέας βασισμένος σε επιγραφικές μαρτυρίες σχολιάζει τη δύσκολη οικονομική κατάσταση των ναοποιών του νησιού, τα αλληπάλληλα δάνεια από πλούσιους πολίτες ή ξένους που οδήγησαν ακόμη και στην κοπή νομισμάτων με λιγότερο βάρος.

⁶ Βλ. σχετικά E. WILL, *Histoire politique du monde hellénistique I, II (323-30 J. C.)*, (Nancy 1966) C. PREAUX, *Le monde Hellénistique* (Paris 1978), R. BERTHOLD, *Rhodian Foreign Affairs 205-164 B.C.*, διδασκ. διατριβή (Michigan 1971).

Για τους Μακεδόνες βασιλείς τα νησιά του Αιγαίου είχαν ιδιαίτερη σημασία για την ασφάλεια και τον ανεφοδιασμό των στόλων τους. Ιδρύεται για το λόγο αυτό το 314 π.Χ. το "Κοινό των νησιωτών"¹ από τον Αντίγονο Α' τον Μονόφθαλμο και παραμένει κάτω από τη Μακεδονική κυριαρχία ως το 288 π.Χ.². Από έμμεσες μαρτυρίες³ συνάγεται ότι η Αμοργός συμμετείχε στο Κοινό την περίοδο αυτή, διότι οι πόλεις της στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και στις αρχές του 3ου αι. συνάπτουν δάνεια για να ανταπεξέλθουν προφανώς στην φορολογία που είχε επιβάλει ο Δημήτριος Πολιορκητής στα μέλη του Κοινού.

Όταν το Κοινό των Νησιωτών περιέρχεται στη σφαίρα επιρροής των Πτολεμαίων μετά το 288 π.Χ.⁴, η Αμοργός, όπως μαρτυρούν ψηφίσματα και επιγραφές⁵, έχει σχέσεις με τους Πτολεμαίους. Η επάνοδος των Μακεδόνων μετά από τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. στην Αμοργό, όπως συμπεραίνεται από ψηφίσματα της Μινώας⁶ όπου αναφέρεται ο βασιλέας Αντίγονος, δεν

1. Συγκεντρωμένη όλη τη βιβλιογραφία και τις πηγές για το Κοινό των Νησιωτών, το πέρασμα της κυριαρχίας του Αιγαίου πότε στους Αντιγονίδες και πότε στους Πτολεμαίους μετά από τις ναυμαχίες της Άνδρου και της Κω αντίστοιχα, βλ. K. BURAZELIS, *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis, Forschungen zur Politik des Kassandros und der drei ersten Antigoniden im Ägäischen Meer und in Westkleinasiens* (München 1982). Για τη χρονολόγηση των ναυμαχιών βλ. σχετικά N. G. HAMMOND- F. W. WALBANK, *A History of Makedonia* (Oxford 1988) III, 586-600 όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για τις Κυκλάδες βλ. R. ETIENNE, *Ténos et les Cyclades du milieu du IVe siècle av. J.C. au milieu du IIIe siècle ap. J.C.*, *Ténos II*, BEFAR 263 (Paris 1990).

2. Για την πρώτη αυτή φάση του Κοινού των Νησιωτών και ειδικότερα για τις Κυκλάδες βλ. Etienne, *Ténos I*, 89-97.

3. βλ. σχετικά Νίγδελης, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 13, σημ. 8.

4. Βλ. σχετικά, I. L. MERKER, *The Ptolemaic Officials and the League of the Islander*, *Historia*, 19, 1970, 141-160, G. REGER, *The economic impact of the Ptolemies in the Cyclades*, *AJA* 93, 1989, 248 (90 General Meeting)

5. Για το περιεχόμενο των επιγραφών IG XII 7, 13, 506, βλ. Νίγδελης, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 13, σημ. 9. Για τις επιγραφές από την Αρκεσίνη και τη Μινώα, που αναφέρονται στη λατρεία της Αρσινόης Φιλαδέλφου, βλ. *Marangou, Amorgos and Egypt*, 373.

6. IG. XII 7, 221b, 222, 223. Σχετικά με το πρόβλημα της χρονολόγησης και της ταύτισης του Αντιγόνου με τον Γονατά ή τον Δώσωνα, βλ. *Ténos I*, 97- 100. Τελευταία επανεξετάζει το πρόβλημα και ταυτίζει τον Αντίγονο με τον Δώσωνα ο Reger, G. REGER, *The Political History of the Kyklades 260-200 B.C.*, *Historia* 43, 1994, 32 - 69.

ερμηνεύεται ως ηγεμονική- κυριαρχική παρουσία, αλλά ως παρέμβαση και επιθυμία ελέγχου της νήσου, που αποτελεί γέφυρα με την Κρήτη¹.

Το κοινό των νησιωτών ελέγχεται από τους Ρόδιους από τις αρχές του 2ου αι.π.Χ. έως το 166π.Χ². Η γεωγραφική θέση της Αμοργού σε σχέση με τη Ρόδο, ένα ψήφισμα από την Αρκεσίνη που αναφέρει Ρόδιους απεσταλμένους στην Αμοργό³ και ένα απόσπασμα επιγραφής από τη Μινώα⁴, αποτελούν στοιχεία που ενισχύουν την άποψη για τη συμμετοχή του νησιού στο Κοινό την παραπάνω περίοδο. Βέβαια, αργότερα, τον 1ο αι. π.Χ. οι σχέσεις της Μινώας με τη Ρόδο είναι πολλαπλά μαρτυρημένες⁵ και είναι πιθανόν το νησί να παραχωρήθηκε το 83 π.Χ. από τον Σύλλα στους Ρόδιους⁶. Μετά από την ίδρυση του ελεύθερου λιμανιού της Δήλου⁷, εγκαθίστανται και στην Αμοργό Ρωμαίοι⁸, στα πλαίσια της διείσδυσής τους στην Ανατολή ήδη κατά τη διάρκεια των Μακεδονικών πολέμων. Από τις αρχές του 1ου αι.π.Χ. το νησί χρησιμοποιείται ως τόπος εξορίας από τους Ρωμαίους, σύμφωνα με τον Τάκιτο⁹.

1. G. REGER, προηγούμενη σημείωση.

2. Σχετικά με τη χρονολόγηση της ανάληψης του Κοινού από τους Ρόδιους και την επιλογή της Τήνου ως κέντρου του Κοινού, βλ. D. V. SIPPEL, "The Meeting Place of the Rhodian Nesiotic League", *AncWorld* 13, 1986, 35-46 και *Tépos I*, 101-124.

3. IG XII 7, 31, βλ. σχετικά Νίγδελς, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 15.

4. IG XII 7, 493b, βλ. σχετικά, R. M. BERTHOLD, *Rhode in the Hellenistic Age* (London 1984) 142. Ο συγγραφέας δέχεται με επιφυλάξεις τη συμμετοχή της Αμοργού στο Κοινό.

5. βλ. Νίγδελς, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 16, όπου αναφέρονται οι επιγραφές με επώνυμο άρχοντα της Μινώας τον ιερέα της Ρόδου. Για τον κατάλογο αρχόντων της τοπικής εορτής των Σεραπειών που βρέθηκε στη Νάξο και αποδίδεται στη Μινώα, βλ. L. ROBERT, *Trois inscriptions de l' Archipel*, *REG* 42, 1929, 27-30.

6. P. M. FRASER, G. E. BEAN, *The Rhodian Peraea and Island* (Oxford 1954) 135, 163, 172.

7 βλ. P. ROUSSEL, *Délos colonie Athénienne* (Paris 1916, 1987²) και N. RAUH, *The Sacred Bonds of Commerce. Religion Economy and Trade Society at Hellenistic Roman Délos. 166-87 B.C.* (Amsterdam 1993).

8 βλ. J. HATZFELD, *les trafiquants Italiens dans l' Orient hellénique* (Paris 1919) 38, 89, Νίγδελς, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 54-69,

9. Γ. Α. ΤΟΥΡΑΙΔΟΥ, Η Αμοργός εν τοις "Χρονικοίς" του Τακίτου, *EEKM* 8, 1969-1970, 664-666.

Ένα από τα προβλήματα που απασχόλησε ιδιαίτερα την έρευνα είναι η εγκατάσταση Σαμίων στη Μινώα το τελευταίο τέταρτο του 3ου αι.π.Χ.¹. Στις επιγραφές οι Σάμιοι αναφέρονται με τη χαρακτηριστική φράση "ο δήμος ο Σαμίων ο κατοικών εν Μινώη" έως το α΄ μισό του 2ου αι.π.Χ., όταν εμφανίζεται πάλι σε επιγραφές η φράση "ο δήμος ο Αμοργίων των κατοικούντων Μινώαν".

Την τελευταία μόλις δεκαπενταετία άρχισε η συστηματική έρευνα στις τρεις αρχαίες πόλεις του νησιού² με ανασκαφές, επιφανειακές έρευνες, αποτυπώσεις και καταγραφές των επιφανειακών αρχαιολογικών καταλοίπων³,

1. Βλ. συγκεντρωμένες όλες τις πηγές, και βιβλιογραφία G. ROUGEMONT, *Amorgos colonie de Samos, Cyclades*, 131-134 και Νίγδελη, Πολίτευμα και Κοινωνία, 18 κε. Η σαμιακή εγκατάσταση έγινε όταν η Σάμος υπήρξε Πτολεμαϊκή κτήση, επί Πτολεμαίου του Δ΄ του Φιλοπάτορος. Ο Rougemont δέχεται ότι απλώς παραμερίστηκε ο ντόπιος πληθυσμός, εφόσον η Μινώα διατήρησε την πολιτική της αυτονομία. Απορρίπτει επίσης την παράδοση που αναφέρεται στην ίδρυση αποικίας Σαμίων στην Μινώα από τα αρχαϊκά χρόνια και την θεωρεί επινόηση των Σαμίων των ελληνιστικών χρόνων. Για την αποικία των Σαμίων την αρχαϊκή εποχή βλ. L. MARANGOY, *Découvertes récentes à Amorgos*, *Cyclades*, 122-123, G. SHIPLEY, *A History of Samos 800-188B.C.* (Oxford 1987) 49-51. Για τη σαμιακή προέλευση του αμοργινού μνηολογίου και τις επιδράσεις της Σάμου στην Αμοργό τα αρχαϊκά χρόνια βλ. L. LOUKOPOULOU, *Contribution à l'histoire de la Thrace Propontique*, *Μελετήματα 9* (Αθήνα 1989) 116.

2. Για τη γεωγραφία του νησιού και τις τρεις πόλεις (Μινώα, Αρκεσίνη, Αιγιάλη), βλ. A. PHILIPPSON, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Inselwelt*. Petermanns Mitteilungen, Erg. Heft 134, 1901, 98-105' επίσης R. WEIL, *Von den Griechischen Inseln*, AM 1876, 328 κε.

3. Στα πλαίσια του προγράμματος RCP 589 του CNRS, ομάδα ελλήνων και γάλλων ερευνητών πραγματοποίησαν επιφανειακές έρευνες και αποτυπώσεις κυρίως στην Αρκεσίνη και Αιγιάλη βλ. M.-F. BOUSSAC, G. ROUGEMONT, *Observation sur le territoire des cites d' Amorgos*, *Les Cyclades*, 113-120, G. ROUGEMONT, R. DALONGEVILLE, κ.ά., *Recherches à Amorgos. Le site et le Rempart d' Arkésinè*, *Recherches dans les Cyclades. Résultats des Travaux de la RCP 583*, CMO 23, Arch. 13 (Lyon 1993) 97-122.

Σωστικές ανασκαφές με σημαντικά αρχιτεκτονικά και κινητά ευρήματα πραγματοποιούνται στην περιοχή των Καταπόλων (Μυκηναϊκό Νεκροταφείο, Ρωμαϊκές οικίες (βλ. ΑΔ 38 1983, Β2, Χρον., 398, *Το Έργον* 1984, 94) και στην περιοχή της Αρκεσίνης στη θέση Παραδείσα

ταύτιση και μελέτη των τυχαίων ευρημάτων που είχαν συγκεντρωθεί χρόνο με τον χρόνο και αποτέλεσαν τον πυρήνα του νεοσύστατου αρχαιολογικού Μουσείου¹. Από τα ευρήματα αυτά δημοσιεύτηκαν κατά καιρούς μεμονωμένα έργα κυρίως της αρχαϊκής και κλασικής γλυπτικής². Από τη μελέτη τους γνωρίζουμε τις καλλιτεχνικές επιρροές που δεχόταν το νησί από τα ακμάζοντα εργαστηριακά κέντρα των νησιών του Αιγαίου και των αντολικο-ιωνικών πόλεων³. Από την κατηγορία της κεραμικής, πρόσφατα δημοσιεύτηκαν δύο πρωτογεωμετρικά αγγεία που βρίσκονται στη Συλλογή της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών⁴, η ανάλυση των οποίων οδηγεί σε διαπιστώσεις για τις πρώιμες σχέσεις του νησιού με τις γειτονικές περιοχές.

Με την ολοκλήρωση της μελέτης των ανασκαφικών δεδομένων από τις έρευνες στη Μινώα είναι βέβαιο ότι θα συμπληρωθούν και θα διαφωτιστούν πολλά σημεία από την ιστορία της ελληνιστικής περιόδου. Ήδη οι νέες επιγραφές και τα οικοδομήματα⁵ που αποκαλύφθηκαν επιβεβαιώνουν τις σχέσεις με το Πτολεμαϊκό βασίλειο. Οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων, εκτός από τις εμπορικές σχέσεις της πόλης με την Κνίδο, τη Ρόδο και άλλα νησιά,

(Παλαιοχριστιανικός ναΐσκος). Στην περιοχή των Δωκαθισμάτων αποκαλύφτηκε κλασική ταφή σε πύλο.

1. Πρόκειται κυρίως για γλυπτά τα οποία χρονολογούνται από τα αρχαϊκά έως τα ρωμαϊκά χρόνια (αγάλματα, επιτάφια και αναθηματικά ανάγλυφα), αρχιτεκτονικά μέλη (κυρίως κιονόκρανα), επιγραφές, βωμούς και βάσεις περιορραντηρίων. Στα μικροαντικείμενα συγκαταλέγονται πήλινα και μαρμάρινα ευρήματα του Κυκλαδικού πολιτισμού καθώς και αγγεία και ειδώλια των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, σχετικά βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Κυκλαδικό ειδώλιο από την Μινώα Αμοργού, *ΑΕ* 1990, 165.

2. Συγκεντρωμένη τη βιβλιογραφία βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Κομμάτι αρχαϊκού αγάλματος από την Αμοργό, *Στήλη, Τόμος εις μνήμην Ν. Κοντολέοντος*, (Αθήνα 1980) 413-420. Πρόσφατα δημοσιεύτηκε επιτύμβια στήλη αθλητή από την Αρκεσίνη, Κ. Γ. ΡΑΚΑΤΣΑΝΙΣ, Grabstelen eines Athleten, *Δωδώνη* 19, 1990, 159-171.

3. Βλ. σχετικά και με τη βιβλιογραφία, Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Γλυπτά αρχαϊκών και κλασικών χρόνων στην Αμοργό, *Archaïsche und Klassische Griechische Plastik, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22-25 April 1985 in Athen*, (Αθήνα 1986) 119-128.

4. R. W. V. CATLING- R. E. JONES, Protogeometric Vases from Amorgos, *BSA* 84, 1989, 177-185.

5. Βλ. *Marangou, Amorgos and Egypt*

επιτρέπουν την διατύπωση παρατηρήσεων σχετικά με την οργάνωση του τοπικού εμπορίου σε επίπεδο νησιού και όχι αυτόνομης πόλης, εφόσον βρέθηκαν λαβές με το εθνικό ΑΜΟΡ¹. Η μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, εξαιτίας του πλούτου του συγκεντρωμένου υλικού, οδηγεί σε πολυσήμαντα συμπεράσματα όπως διαπιστώνεται στην παρούσα μελέτη.

¹. Τη μελέτη των αμφορέων έχει αναλάβει ο συνεργάτης της ανασκαφής Δ. Κοκκώνης.

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Η συστηματική αρχαιολογική έρευνα στη Μινώα¹, άρχισε από την Αρχαιολογική Εταιρεία το 1981, υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας Λ. Μαραγκού και με τη συμμετοχή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Τα δεδομένα από τις γραπτές μαρτυρίες, τις ανασκαφές και τις επιφανειακές έρευνες, προσανατόλισαν την έρευνα σε τρεις κατευθύνσεις:

1. Στην ταύτιση των χώρων που ανέσκαψε ο Dechamps², στη μελέτη των επιγραφών και των γλυπτών από την ανασκαφή του 1888³ με σκοπό την αποσαφήνιση των προβλημάτων του ανασκαμμένου χώρου (περιοχή του Ναού).
2. Στην προσπάθεια εντοπισμού και ταύτισης των οικοδομημάτων που περιγράφει ο Ross⁴ και αναφέρουν οι επιγραφές⁵, με σκοπό τη σύνταξη του τοπογραφικού σχεδίου της πόλης και τη διαγραφή των οικιστικών της ορίων.

¹. Για τη θέση της Μινώας βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 303-307, όπου γίνεται αναφορά στην ιστορία της έρευνας με τη σχετική βιβλιογραφία.

². Ο Dechamps, περισσότερο ως "περιηγητής" παρά ως αρχαιολόγος, στα 1888 ανέσκαψε στις τρεις αρχαίες πόλεις της Αμοργού. Τα αποτελέσματα των ερευνών του περιλαμβάνονται σε σύντομη έκθεση στο BCH 12, 1888, 324-327, ενώ την παραμονή του στο νησί περιγράφει στο οδοιπορικό του με τίτλο *La Grèce d'aujourd'hui* (Paris 1892) 305-307.

³. Τα γλυπτά και οι επιγραφές βρίσκονται στο Μουσείο της Σύρου και των Αθηνών (Εθνικό και Επιγραφικό Μουσείο), σχετικά, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 305, 306. Από τα μικροαντικείμενα που συνέλεξε ο Γάλλος ερευνητής από τον λόφο της Μινώας και τα οποία αναφέρει στην έκθεσή του ως "objects divers", (ό.π. σελ. 326), ταυτίστηκαν μόνον οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων στο Μουσείο της Σύρου. Η καθηγήτρια Λ. Μαραγκού εντόπισε στις αποθήκες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μεγάλο αριθμό πήλινων ειδωλίων και γλυπτών που προέρχονται από τη Μινώα.

⁴. L. ROSS, *Reisen auf den griechischen Inseln des ägaischen Meeres*. 3Bde, (Stuttgart-Tübingen 1840-1845) για την Αμοργό, βλ. Bd.1, 173-180 και Bd. 2, 39-54. Βλ. επίσης Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 304, σημ.3 και 322, σημ.5, όπου αναφέρονται αποσπάσματα από τις περιγραφές του Ross.

⁵. Το μεγαλύτερο μέρος από τις 166 επιγραφές από τη Μινώα και την περιοχή του λιμανιού της, των Καταπόλων, που δημοσιεύονται από τον Delamarte στο IG XII 7, είχε

3. Στη μελέτη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των ποικίλων ευρημάτων που προέρχονται από τις συστηματικές ανασκαφές κατά τη χρονική περίοδο 1981-1992¹, με σκοπό τη σκιαγράφηση της κατοίκησης του χώρου της Μινώας από τα πρωτοκυκλαδικά ως τα υστερορωμαϊκά χρόνια.

Η ανασκαφή διεξάγεται στη νότια και στη νοτιοανατολική ευόλισθη πλαγιά καθώς και στην κορυφή του άδεντρου λόφου της Μουντουλιάς², ο οποίος συμβατικά ορίζεται σε "Άνω" και "Κάτω" Πόλη³.

Το μεγαλύτερο μέρος της ελληνιστικής κεραμικής προέρχεται από την "Κάτω Πόλη"⁴. Ανασκάφηκε μέρος της νότιας πλαγιάς του λόφου, (Πίν. IV) όπου βρίσκεται ο ελληνιστικός ναός⁵, και ο χώρος βορειοδυτικά από το Ναό με

συγκεντρωθεί από δύο Αμοργιανούς συλλέκτες, τον εφημέριο Παπα-Πράσινο και τον σχολάρχη Εμμ. Ιωαννίδη. Για τη συλλογή του Εμμ. Ιωαννίδη, η οποία μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Χώρας το 1985, βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1985, 199-200.

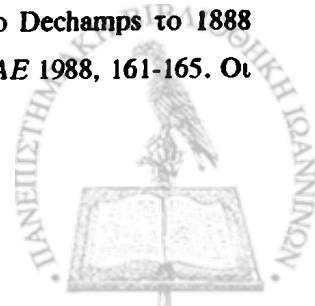
¹. Για τις ανασκαφικές έρευνες στη Μινώα βλ. τις εκθέσεις ανασκαφών από τη διευθύντρια της ανασκαφής Α. Μαραγκού στα δημοσιεύματα της Αρχαιολογικής Εταιρείας: ΠΑΕ 1981, 303-323, πίν. 206-229, 1982, 272-306, πίν. 179-201, 1983-B, 316-334, πίν. 207-222, 1984-B, 349-391, πίν. 185-203, 1985, 177-200, 1986, 212-132, πίν. 87-96, 1987, 255-266, πίν. 173-187, 1988, 160-177, πίν. 112-125, 1989, 267-286, πίν. 189-208, 1990, 236-270, πίν. 148-176, 1991, 281-305, πίν. 176-200 και *Το Έργον* 1981, 59-61, 1982, 47-48, 1983, 80-83, 1984, 83-95, 1985, 65-69, 1986, 116-125, 1987, 115-118, 1988, 116-124, 1989, 108-114, 1990, 113-123, 1991, 96-102, 1992, 84-91, βλ. επίσης *Marangou, Découvertes*, 121-129. Συνοπτικά για το χώρο και την ανασκαφή βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Η Μινώα της Αμοργού, ΕΔΑΕ 3, 1989, 8-14. Για την ανασκαφή στην ακρόπολη της Μινώας, βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Τειχισμένοι οικισμοί των γεωμετρικών χρόνων 9ος-8ος π.Χ. αι., *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 63, 1988, 80-92.

². Για την ονομασία του λόφου βλ. Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ, *Υπομνήματα περιγραφικά των Κυκλάδων νήσων: Αμοργός* (Αθήναι 1928²) 47, 52.

³. βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, 316.

⁴. Για την ελληνιστική κεραμική από την Άνω Πόλη βλ. τις εκθέσεις ανασκαφών Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981- 1991, όπου εικονίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά ευρήματα. Για τους ανάγλυφους σκύφους το χειρόγραφο της μελέτης έχει κατατεθεί από την υπογράφουσα για δημοσίευση στον τόμο Ι της ανασκαφικής σειράς της Μινώας που θα περιλαμβάνει τη δημοσίευση της ανασκαφής στην Άνω Πόλη.

⁵. Για το Ναό, την ταύτιση του με το κτίσμα που ανέσκαψε ο Dechamps το 1888 (παραπάνω σημ.1), βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 309-313 και ΠΑΕ 1988, 161-165. Οι

τις εργαστηριακές εγκαταστάσεις¹. Τα ελληνιστικά κτίσματα², δυτικά και νότια από το Ναό, περικλείουν παλαιότερες και νεότερες φάσεις. Το όριο της ανασκαφής νότια από το Ναό, αποτελεί τείχος, του οποίου ανασκάφηκε μέρος ενός πύργου³. Στη διάρκεια των τελευταίων ανασκαφικών περιόδων η έρευνα επεκτάθηκε στην ανατολική πλαγιά του λόφου, όπου αποκαλύφθηκε μνημειακό οικοδόμημα το οποίο ταυτίζεται με το Γυμνάσιο⁴ (Πίν. V), το αποχωρητήριο του Γυμνασίου, καθώς και άλλα δημόσια οικοδομήματα⁵, από τα οποία το ένα ταυτίζεται με το γνωστό από τις επιγραφές Σεραπιείον της Μινώας⁶.

Η κατοίκηση του χώρου είναι αδιάκοπη από τη γεωμετρική περίοδο ως τον 3ο αι. μ.Χ. Τα κινητά ευρήματα κατανέμονται στην ίδια ποσότητα σε όλες τις διαπιστωμένες φάσεις με εξαίρεση τον 2ο και 3ο αι. μ.Χ. που αντιπροσωπεύονται με λιγότερα ευρήματα.

- Στη μεγάλη αυτή διάρκεια ζωής του χώρου, ο χαρακτήρας και η μορφή κατοίκησης ποικίλουν: ο λατρευτικός χαρακτήρας είναι σαφής στα γεωμετρικά

αναλογίες ταιριάζουν στον τύπο των ναΐσκων, οι οποίοι είναι διαδεδομένοι τον 3ο αι. π.Χ. στις πόλεις της Μ. Ασίας' βλ. σχετικά W. MULLER-WIENER, *Milet* 1976-1986, AW 19, 1988, 31-42.

¹. Για την πορεία της ανασκαφής στο Βορειοδυτικό συγκρότημα βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, 320-328, *Το Έργον* 1983, 82, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1984, 86-88, και ΠΑΕ 1986, 122.

². Στα κτίσματα αυτά (Τετράγωνα ΝΔ/1 ως ΝΔ/5) αποκαλύφθηκαν κυρίως τα οικοδομικά κατάλοιπα της γεωμετρικής φάσης' βλ. *Το Έργον* 1984 κεξ.

³. Βλ. *Το Έργον* 1988, 119, 120. Τα τελευταία δύο έτη, στα πλαίσια στερεωτικών εργασιών για τη συγκράτηση των χωμάτων αποκαλύφθηκε η συνέχεια του τείχους προς τα δυτικά. Το 1995 αποκαλύφθηκε και η πύλη του τείχους, βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1995 (υπό εκτύπωση).

⁴. Βλ. *Το Έργον* 1986, 123-125, *Το Έργον* 1988, 120-121

⁵. Βλ. σχετικά, *Το Έργον* 1988, 123-124, όπου εικάζεται, ότι πρόκειται για Θέατρο, Βουλευτήριο και το Ναό του Διονύσου του Μινώητη, οικοδομήματα γνωστά από τις επιγραφές της Μινώας.

⁶. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1990, 250 κε., *Marangou, Amorgos and Egypt*, 376-377

χρόνια στην "Ανω Πόλη"¹ και σε περιορισμένη έκταση στην "Κάτω Πόλη"². Στα ελληνιστικά χρόνια η δημόσια-λατρευτική χρήση του χώρου είναι εμφανής από τα αποκαλυφθέντα οικοδομήματα, ενώ η καθημερινή ζωή πιστοποιείται από τα εργαστηριακά κατάλοιπα και τα άλλα κτίσματα.

Η ελληνιστική κεραμική, στην οποία συμπεριλαμβάνονται και οι ανάγλυφοι σκύφοι και αγγεία διαφόρων σχημάτων, προέρχεται από όλους τους τομείς της ανασκαφής. Η αναλογία του ανασκαμμένου χώρου σε σχέση με την έκταση της πόλης, επιτρέπει τη διατύπωση ορισμένων παρατηρήσεων γενικού και ειδικότερου χαρακτήρα³, εφόσον η ανασκαφή στη Μινώα συνδύασε δύο βασικά χαρακτηριστικά: πρώτον, τον οριζόντιο χαρακτήρα, την αποκάλυψη σχετικά μεγάλης έκτασης της πόλης και δεύτερον εξερευνήθηκε με αρκετές τομές η κάθετη στρωματογραφία των κτισμάτων.

1. Βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *Τειχισμένοι οικισμοί των γεωμετρικών χρόνων 9ος-8ος αι. π.Χ.*, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 63, 1988, 80-92 και Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1985, 182 κεξ.

2. Στην "Κάτω Πόλη" για το λατρευτικό χαρακτήρα του χώρου ΝΔ από τον ελληνιστικό ναΐσκο, στα γεωμετρικά χρόνια, μαρτυρούν ο αποθέτης τέφρας, βλ. *Το Έργον* 1988, 117-119 και η ναόσχημη ανασύσταση της κάτοψης των οικοδομικών καταλοίπων.

3. Όταν πρόκειται για υλικό που προέρχεται από ανασκαφή πόλης, η επάρκεια του δείγματος αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη γενική διαπραγμάτευση του θέματος. Βλ. σχετικά ζητήματα στον αντίστοιχο προβληματισμό του Α. - Μ. SNODGRASS, *La prospection archéologique en Grèce et dans le monde Méditerranéen*, *AnnEconSocCiv* 37, 1982, 800-812 και Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, *Ελληνιστική κεραμική, Μέθοδος και Στόχοι*, *Ανθρωπολογικά* 4, 1983, 8.

ΤΑ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η συνολική στρωματογραφία που προέκυψε από την ανασκαφή της Μινώας δεν έχει ακόμη δημοσιευτεί. Ωστόσο, επειδή για τη μελέτη της συγκεκριμένης κατηγορίας κεραμικής αποτελεί παράγοντα *sine qua non* η άντληση στοιχείων χρονολόγησης, ήταν απαραίτητη η γνώση των συνθηκών κάτω από τις οποίες συγκεντρώθηκε το υλικό. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας προηγήθηκε η μελέτη ορισμένων τομών καθώς και του υλικού από αντιπροσωπευτικούς τομείς, με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η σκιαγράφηση χρονολογικών ορίων σε κάθε διαπιστωμένη φάση.

Σε πολλούς από τους ανασκαμμένους χώρους η ανασκαφή έφτασε ως το φυσικό έδαφος (λαξευμένος βράχος - "πάσπαρος" στην τοπική διάλεκτο). Από τους χώρους αυτούς (Νότια από το Ναό, ΒΔ συγκρότημα), συγκεντρώθηκε μεγάλη ποσότητα ευρημάτων και κυρίως κεραμική. Μερικές τομές ήταν ιδιαίτερα σημαντικές γιατί αποκάλυψαν στρώματα αδιατάρακτα' τέτοιες είναι οι τομές κάτω από τα δάπεδα (τομή στο δάπεδο του Ναού, τομή στο "ρωμαϊκό" κτίσμα). Πλούσια στην απόδοση υλικού και σε πληροφορίες ήταν τα τρία είδη αποθετών: το φρέαρ, η τομή ΤΕ και ο "λάκκος απορριμμάτων" ανατολικά από το αποχωρητήριο (τομή Γ/Ν1).

Η παρουσία ελληνιστικής κεραμικής σχεδόν σε όλους τους τομείς της ανασκαφής αποτελεί καταρχάς θετικό στοιχείο για τη μελέτη της στρωματογραφίας. Το πλεονέκτημα της έκτασης, και συνακόλουθα της ποσότητας, μετριάζεται όμως από τις διαδοχικές αλλαγές στον ίδιο χώρο, με αποτέλεσμα, το υλικό από ορισμένους τομείς να μην προσφέρεται για ακριβείς χρονολογικούς προσδιορισμούς.

Η στρωματογραφία από τη Μινώα, η οποία έχει σχέση με την ανάγλυφη κεραμική¹, παρουσιάζεται σε δύο ενότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν επιμέρους τομείς και αντιστοιχούν σε δύο χρονικές περιόδους. Σημείο αναφοράς αποτελεί το χρονολογημένο υλικό που προέρχεται από τομές στους συγκεκριμένους χώρους. Χρονολογικές ενδείξεις παρέχουν οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων, τα νομίσματα και οι χρονολογημένοι τύποι ορισμένων αγγείων για τα οποία γνωρίζουμε καλά την εξελικτική τους πορεία.

¹. Οι προγενέστερες και μεταγενέστερες φάσεις με το σχετικό υλικό θίγονται ενδεικτικά, όταν χρειάζεται, και μόνον για να μη διασπαστεί η εικόνα της αδιάκοπης κατοίκησης.

1. Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από κεραμική του δεύτερου μισού του 2ου αι.π.Χ. και συγκεκριμένα του τελευταίου τετάρτου του αιώνα. Οι ανάγλυφοι σκύφοι που βρέθηκαν σε στρώματα που αντιστοιχούν στην περίοδο αυτή είναι εγχώριοι και εισηγμένοι κυρίως από τα ιωνικά εργαστήρια.

2. Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται από τύπους κεραμικής που χρονολογούνται στη μετάβαση από τον 2ο στον 1ο αι.π.Χ. και κυρίως στον 1ο αι. π.Χ. Συνεχίζεται η παραγωγή των εγχώριων σκύφων και μειώνεται ο αριθμός των εισηγμένων από τα ιωνικά εργαστήρια, ενώ έντονη παρουσία έχουν οι σκύφοι του λεγόμενου "Κυκλαδικού" εργαστηρίου.

1.1 Τομή ΤΕ

Η τομή ΤΕ¹, εξωτερικά από την όψη στο βόρειο τοίχο του Γυμνασίου (Πίν. V), συγκεντρώνει όχι μόνον τη μεγαλύτερη πυκνότητα ανάγλυφων σκύφων, σε σχέση με τα υπόλοιπα είδη ελληνιστικής κεραμικής, αλλά και τους καλύτερα διατηρημένους. Η τομή ΤΕ συγκεντρώνει και την πλειονότητα των ανάγλυφων σκύφων σε σχέση με τους υπόλοιπους τομείς της ανασκαφής (βλ. πίν. VII). Βρέθηκαν συνολικά 156 σκύφοι, οι οποίοι κατανέμονται σε 39 εγχώριους, το ένα τρίτο δηλαδή της τοπικής παραγωγής, 5 του λεγόμενου Κυκλαδικού εργαστηρίου, 111 ιωνικούς και έναν από εργαστήριο του Περγάμου. Οι σκύφοι βρέθηκαν στο στρώμα 2, το οποίο περιείχε και τα περισσότερα ευρήματα². Το υπερκείμενο στρώμα συνδέεται με τη νεότερη φάση³ του τοίχου, όπως συμπεραίνεται από την παρουσία των κονιαμάτων. Τα υποκείμενα στρώματα⁴, τα οποία αντιστοιχούν στην τάφρο θεμελίωσης του βόρειου τοίχου, περιλάμβαναν πολύ λιγότερα ευρήματα, χρονολογημένα στον 4ο και στον 3ο αι.π.Χ.

Το στρώμα με τους ανάγλυφους σκύφους δημιουργήθηκε, όταν άνοιξε η τάφρος για τη θεμελίωση της νεότερης φάσης του βόρειου τοίχου του Γυμνασίου, και αποτελεί φερτό γέμισμα για την ισοπέδωση του χώρου στο επίπεδο της "πατούρας", που δημιούργησε το κατώτερο τμήμα του τοίχου. Την ομοιογένεια του στρώματος και την ενότητά του, στο χρόνο δημιουργίας του αλλά και απόρριψης στην τομή ΤΕ, προσδίδουν τα πάμπολλα συνανήκοντα όστρακα αμφορέων, καμμένων χυτροειδών αγγείων, τα οστά ζώων, οι

1. Για την τομή βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1987, 258-260, Το Έργον 1987, 115,116, ΠΑΕ, 1989, 275-276, Το Έργον 1989, 110.

2. Το πάχος του στρώματος κυμαίνεται γύρω στα 0.50 μέτρα και εντοπίστηκε σε διαφορετικά επίπεδα εξαιτίας της κλίσης του εδάφους από δυτικά προς τα ανατολικά

3. Ο βόρειος τοίχος του Γυμνασίου είναι χτισμένος με δύο διαφορετικές τεχνικές: με κυκλωτή τοιχοποιία ως ένα ορισμένο ύψος και στη συνέχεια κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα με επάλειψη κονιάματος. Στην εσωτερική όψη του τοίχου του Γυμνασίου, κατά τη λεπτομερή αρχιτεκτονική αποτύπωση διαπιστώθηκε ότι ενσωματώθηκαν ανάμεσα στις πέτρες και διάφορα υλικά, όπως το ενσφράγιστο κεραμίδι (βλ. παρακάτω σελ.52 σημ. 1,2) καθώς και μικρό απόστημα μαρμάρου.

4. Πρόκειται για το στρώμα της λατίπης και το στρώμα των "μόλων", στα οποία βρέθηκε ελάχιστη άβαφη κεραμική και αδιακόσμητο μελαμβαφές πινάκιο του 3ου αι.π.Χ.

σιδηρόμαζες, τα συγκολλούμενα όστρακα, καθώς και ποικίλοι σύγχρονοι τύποι αγγείων ελληνιστικής κεραμικής.

Από τη μελέτη της κεραμικής συμπεραίνεται μια χρονολόγηση στο τρίτο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ. Ασφαλώς χρονολογημένες είναι οι ενσφράγιστες λαβές αμφορέων της περιόδου 166-146 π.Χ.¹ Από τα πιο χαρακτηριστικά είδη αγγείων του στρώματος, με εξαίρεση τους ανάγλυφους σκύφους, είναι τα όστρακα από λαγύνους με γραπτή πολύχρωμη διακόσμηση επάνω σε λευκό και υπόλευκο βάθος,² που χρονολογούνται στην ίδια περίοδο³. Τα αγγεία αυτής της κατηγορίας απαντούν ως επί το πλείστον σε διάφορες περιοχές του Αιγαίου, όπου θα πρέπει να υπήρχε και ένα από τα κέντρα παραγωγής τους, και σε μικρότερες ποσότητες στην ηπειρωτική Ελλάδα⁴.

1. Η ταύτιση των λαβών οφείλεται στο συνεργάτη της ανασκαφής Δ. Κοκκώνη.

2. Εκτός από το πρωτοεμφανιζόμενο τα ελληνιστικά χρόνια σχήμα της λαγύνου, η κατηγορία αυτής της κεραμικής υιοθετεί και άλλα σχήματα αγγείων (πινάκια) και σκεύη (θυμιατήρια), τα οποία διακοσμούνται με την ίδια τεχνική. Η κατηγορία αυτής της κεραμικής είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στο χώρο του Αιγαίου κατά το δεύτερο μισό του 2ου αι.π.Χ. Βλ. ενδεικτικά από τη Δήλο, *Bruneau, La Vaisselle*, πίν. 44, D99-D103, από τα Λάβρανδα, *Labraunda II,1*, πίν.8, 81-94. Το ανώτερο τμήμα λαγύνου από την ΤΕ, *Παππά, Κεραμική*, 84, εικ.3, ανήκει σε πανομοιότυπη λάγυνο με αυτή από το Πέργαμο, *Schäfer, Pergamon*, F10, πίν. 44, ενώ και για άλλα θραύσματα αναγνωρίζονται ακριβή παράλληλα στο υλικό από το Πέργαμο και από άλλα νησιά' ενδεικτική είναι η σύγκριση λαγύνου από την ΤΕ με λάγυνο από την Αίγινα, *Alt- Ägina III*, πίν. 51, αρ. 669.

3. Στην Αθηναϊκή Αγορά βρέθηκαν σε σύνολα του τέλους του 2ου αι.π.Χ., *THOMPSON, Hesperia 1933*, 450, 403, 404, εικ. 92, E73. Στο Πέργαμο και στη Δήλο επιβεβαιώθηκε η διάρκεια χρήσης του αγγείου ως τις αρχές του 1ου αι.π.Χ.

4. Γενικά για την κεραμική αυτής της κατηγορίας βλ. εκτός από τη βασική μονογραφία του G. LEROUX, *Lagynos* (Paris 1913), τη διαπραγμάτευση του θέματος από τον Schäfer, ο οποίος δημοσιεύει το μεγαλύτερο έως σήμερα γνωστό σύνολο αυτής της κατηγορίας από το Πέργαμο, *Schäfer, Pergamon*, 101 κε' εκτός από την παρουσίαση των τύπων, θίγονται ζητήματα σχετικά με την ονομασία της λαγύνου και της ταύτισης του σχήματος με τα αγγεία που χρησιμοποιούνταν στα λαγυνοφόρια, εορτή που μαρτυρείται ότι γίνονταν επί Πτολεμαίου Φιλοπάτορος στην Αίγυπτο. Για τον τόπο παραγωγής αυτών των αγγείων με το λευκό και υπόλευκο βάθος, ενδιαφέρουσα είναι η άποψη της R. Tölle-Kastenbein, *Samos XIV*, 156, για την πιθανή σχέση της κεραμικής με λευκό βάθος με την ονομαστή και από τις αρχαίες μαρτυρίες "Σαμία λευκή γή", ό.π., σελ. 9.

Το υλικό από το στρώμα 2 της ΤΕ είναι ειδολογικά όμοιο με εκείνο που αντιστοιχεί στον χρόνο λειτουργίας των εργαστηρίων του ΒΔ συγκροτήματος και απορρίφθηκε στο φρέαρ Δ2. Θα πρέπει όμως το κάθε σύνολο να προέρχεται από διαφορετικούς -γειτονικούς ίσως χώρους όπως συμπεραίνεται από την έντονη παρουσία ορισμένων ειδών κεραμικής στη ΤΕ και από την απουσία τους από το φρέαρ. Τα δύο σύνολα διαφοροποιούνται με την παρουσία των ανάγλυφων σκύφων και αγγείων του τοπικού εργαστηρίου στην ΤΕ- στο φρέαρ βρέθηκε ένας μόνον σκύφος του τοπικού εργαστηρίου- και με την ποσοτική υπεροχή των λαγύνων και των λύχνων της ΤΕ σε σχέση με το φρέαρ. Το κατώτερο όριο χρονολόγησης του στρώματος 2 της ΤΕ συνάγεται από την απουσία τύπων ερυθροβαφούς κεραμικής του 1ου αι.π.Χ., οι οποίοι απαντούν στους υπόλοιπους χώρους της ΝΑ κλιτύς. Αξιοσημείωτο είναι το ότι βρέθηκαν ελάχιστα μόνον όστρακα από πινάκια τύπου ESA. Το όριο απεφωτισμένων ρωμαϊκοί λύχνοι και τα γυάλινα αγγεία του υπερκείμενου στρώματος, τα οποία χρονολογούν και το χτίσιμο της νεότερης φάσης του βόρειου τοίχου του Γυμνασίου.

Η ελληνιστική κεραμική του στρώματος 2 της τομής ΤΕ παρουσιάζει εκπληκτική ομοιότητα, όσον αφορά το είδος των αγγείων και τους συγκεκριμένους τύπους, με την κεραμική από τους αποθέτες της Σάμου¹, από τους οποίους έχουν δημοσιευτεί τελευταία αντιπροσωπευτικά είδη κεραμικής. Εκτός από τα αγγεία πόσεως και τα υπόλοιπα είδη σκευών μας κατευθύνουν προς τον ίδιο χώρο' οι λαβές πυραύλων με τα ανάγλυφα προσωπεία προέρχονται ίσως και από τις ίδιες μήτρες με αντίστοιχες από το Πυθαγόρειο της Σάμου και από το Ηραίο². Στη Σάμο η δημιουργία των αποθετών αποδίδεται³ στην κάθαρση που έγινε μετά από την καταστροφή του νησιού από τον Αριστόνικο, διεκδικητή του θρόνου του Περγάμου, ο οποίος στον αγώνα του κατά των Ρωμαίων κατέστρεψε και άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας. Η Αμοργός το δεύτερο μισό του 2ου αι.π.Χ. βρίσκεται κάτω από ροδιακή επιρροή και ακολουθεί επομένως φιλορρομαϊκή

¹. Πρβλ. *Τσάκος, Σάμος*, 146-163' επισημαίνουμε τους όμοιους ανάγλυφους σκύφους, αντίστοιχη λάγυνο, αδιακόσμητους σκύφους και πινάκια.

². Η σύγκριση της λαβής από την ΤΕ με προσωπείο Ηφαίστου (*Μαραγκού 1987*, πίν. 180,β) με τη λαβή από το Ηραίο, *Samos IV*, πίν. 62, αρ. 399, όπως και της λαβής με το προσωπείο Σατύρου (*ΠΑΕ 1987*, πίν. 180γ) με τη λαβή από το Ηραίο, ό.π. πίν. 62, αρ. 400 και με τις λαβές από το Πυθαγόρειο, *BCH 102*, 1978, 747, εικ. 221, είναι διαφωτιστική.

³. Βλ. σχετικά με τις πηγές και τη βιβλιογραφία, *Τσάκος, Σάμος*, 156-158.

πολιτική¹. Στο μεταξύ συνεχίζουν να ζούν Σάμιοι στη Μινώα, όπως συμπεραίνεται από τη φράση "ο δήμος ο Σαμίων" που απαντά σε ψηφίσματα της πόλης². Εύλογο είναι να υποθέσει κανείς ότι ανάλογη με της Σάμου και άλλων παράκτιων πόλεων αιτία προκάλεσε τη διακοπή της καθημερινής ζωής των κατοίκων της Μινώας, αναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν προσωρινά τις εγκαταστάσεις τους. Η περίοδος αυτή στο Αιγαίο χαρακτηρίζεται από αλλεπάλληλες συγκρούσεις των ηγεμόνων των διαφόρων βασιλείων, συγκρούσεις και ταραχές που προετοίμασαν το έδαφος για τη δημιουργία της Επαρχίας της Ασίας γύρω στο 130 π.Χ από τους Ρωμαίους³.

1.2. Δ2. Φρέαρ

Στο ΒΔ συγκρότημα της "Κάτω Πόλης" ανασκάφηκε το λαξευμένο στο φυσικό "πάσπαρο" φρέαρ⁴ βάθους 5μ., που βρίσκεται στο χώρο Δ2 (Πίν. IV). Έως βάθος 3.30μ. από την επιφάνεια του στομίου, αφαιρέθηκε στρώμα από μεγάλες και μικρές αδούλευτες πέτρες⁵ χωρίς ευρήματα⁶. Η υποκείμενη στρώση από βάθος 3.30-4μ. χαρακτηρίζεται από πολυάριθμα θραύσματα αγγείων με χοντρά τοιχώματα⁷.

1. Βλ. παραπάνω σελ. 37

2. IG XII7, 231, 237+245, βλ. σχετικά Νίγδελς, *Πολίτευμα και Κοινωνία*, 19, σημ. 28.

3. Για τα νησιά των Κυκλάδων την περίοδο δημιουργίας της Επαρχίας της Ασίας βλ. Etienne, *Tépos II*, 127 κε.

4. Την περιγραφή της φυσικής κατάστασης του φρέατος και την ανασκαφή βλ. Μαραγκού 1983, 323, 324. Για τα ευρήματα από το φρέαρ βλ. Παππά, *Ερυθροβαφή και Παππά, Κεραμική*.

5. Οι πέτρες δεν πρέπει να προέρχονται από τους τοίχους που υπάρχουν στον περιβάλλοντα χώρο του Δ4, εφόσον αυτοί είναι μεταγενέστεροι από το κλείσιμο του φρέατος (βλ. παρακάτω σελ.55). Αρκετές πρέπει να ανήκουν στον κλίβανο, ενώ οι υπόλοιπες προέρχονται από κάποια χτιστή κατασκευή που υπήρχε στο εργαστηριακό συγκρότημα.

6 Βρέθηκαν μόνον 4 άβαφα όστρακα μη χαρακτηριστικά.

7 Η συγκόλληση των θραυσμάτων δεν ολοκληρώθηκε ακόμα. Πρόκειται κυρίως για πίθους με πλατιές ταινίες αδιακόσμητες στο σώμα. Μερικά από τα θραύσματα πιθανόν ανήκουν σε πυραύλους.

Ακολουθούσε από βαθ. 4μ. ως 4.55μ. στρώμα που περιείχε υστεροελληνιστική κεραμική: άβαφα χυτροειδή αγγεία, οινοχόες και αμφορείς' στο βάθος αυτό βρέθηκαν οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου **31, 32, 76**, οι εισηγμένοι ιωνικοί σκύφοι **117, 193, 218, 231, 264, 266, 292, 389, 391, 474, 551, 560, 570, 571, 575, 587, 599, 620, 652, 635, 652**, και η ακέραιη λάγυνος **670**, διακοσμημένη με την ίδια τεχνική, ο σκύφος από ανατολικό εργαστήριο **703**, και η μήτρα **A 3**.

Η ελληνιστική κεραμική που βρέθηκε στο ίδιο βάθος με τους ανάγλυφους σκύφους, παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία όσον αφορά τα σχήματα και τους τύπους των αγγείων. Η σύγκρισή της με όμοια κεραμική από το Πέργαμο, την Τήνο, τη Δήλο, τη Σάμο, την Αττική, οδηγεί σε μια γενική χρονολόγηση μετά από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ.

Το κατώτατο στρώμα του φρέατος σε βάθος 4.55-5μ. παρουσίαζε διαφορετική υφή. Τη σύστασή του αποτελούσε ένα λασπωμένο μείγμα καθαρού πηλού και στάχτης. Σιδηρόμαζες και δύο σιδερένια εργαλεία, υπολείμματα εκκαμίνευσης, συγκαταλέγονται ανάμεσα στα χαρακτηριστικά ευρήματα. Η κεραμική ήταν ελάχιστη σε σχέση με αυτή του προηγούμενου στρώματος και δεν παρουσιάζει μεγάλη χρονολογική διαφοροποίηση. Βρέθηκαν οι ανάγλυφοι σκύφοι του λεγόμενου Κυκλαδικού εργαστηρίου **197, 266**, και ο εισηγμένος από αττικό εργαστήριο σκύφος **710**. Μαζί βρέθηκε ο ακέραιος συγκολλημένος κρατήρας με διακόσμηση του τύπου "δυτικής κλιτύς"¹. Ο κρατήρας, μαζί με άλλα

¹ Βλ. Παππά, *Κεραμική*, 83, εικ.2. Το αγγείο αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα ακέραιου κρατήρα αυτού του τύπου από τον ελλαδικό χώρο' το άλλο ακέραιο προέρχεται από το Παντικάπαιον, AA 25, 1910, 210, εικ. 9, 10. Την απόληξη των τοιχωμάτων περιτρέχει επικρεμάμενο πλατύ περιχειλίσμα διακοσμημένο με δελφίνια και ανθέμια. Πρβλ. πανομοιότυπα θραύσματα από τη Σίφνο, *Siphnos*, 61, αρ.1, πίν. 21, 34, την Τήνο, *Ténos I*, 215, πίν. 97, 116, αρ. Ca6, , από τη Ρόδο, *Πατσιαδά, Ρόδος*, 176, σχ. 21. αρ. 109 (για το σχήμα), αρ. 120, πίν. 67α για τη διακόσμηση, από το Πέργαμο (*Shäfer, Pergamon*, 48-49, πίν. 13, αρ. D39, *AvP, XI 1*, 139, πίν. 44, αρ. 191, D. BEHR. *Neue Ergebnisse zur pergamenischen Westabhangkeramik, IstMitt* 38, 1988, 156-158, αρ. 69 και 70 (για το σχήμα)' το τελευταίο θραύσμα από το Πέργαμο βρέθηκε σε σύνολο του 1ου τετάρτου του 1ου αι.π.Χ., γεγονός που επιτρέπει την υπόθεση μακράς διάρκειας χρήσης του σχήματος' για ανάλογη χρονολόγηση βλ. *Alt-Ägina II* 3, 40, πίν. 28, αρ. 323. Από τα στρωματογραφημένα σύνολα της Τήνου και του Ασκληπιείου προκύπτει η χρονολόγηση στο α' τέταρτο του 2ου αι.π.Χ. Όμοια αγγεία βρέθηκαν στην Έφεσο, *Mitsopoulos, Basilika*, 39,40, πίν. 49,50, αρ. 104,105. Για την κεραμική "Δυτικής

θραύσματα κεραμικής "Δυτικής Κλιτύος", αποτελεί ένα από τα λίγα δείγματα κεραμικής από το στρώμα των γεμισμάτων, το οποίο μπορεί να χρονολογηθεί και πριν από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούν και οι οπές από μολύβδινο σύνδεσμο που διατηρούνται στο αγγείο, γεγονός που μαρτυρεί για τη μακρόχρονη χρήση του. Με την κεραμική αυτή θα πρέπει να συσχετιστούν και οι ανάγλυφοι σκύφοι από αττικά εργαστήρια: ο σκύφος **710**, και οι άλλοι δύο σκύφοι **707** και **711** που βρέθηκαν στους χώρους γύρω από το φρέαρ.

Ένα άλλο εύρημα από το φρέαρ χρονολογημένο πολύ πιο πρώιμα από την υπόλοιπη κεραμική, είναι το ενσφράγιστο θραύσμα κεράμου¹, που φέρει σφραγίδα με πλώρα πλοίου μέσα σε στεφάνι δάφνης. Το θραύσμα αυτό μαζί με δύο άλλα όμοια που βρέθηκαν σε άλλους τομείς² της ανασκαφής, αποτελούν σημαντική μαρτυρία για τις επιγραφικά γνωστές σχέσεις της Σάμου με τη Μινώα.

Χαρακτηριστικά είδη αγγείων που βρέθηκαν στο φρέαρ μαζί με την ανάγλυφη κεραμική αποτελούν:

Κλιτύος" από την Έφεσο βλ. ειδικότερα, V. MITSOPOULOS, *Hellenistische Keramik mit Schlichterdekoration aus Ephesos und ihr Verhältnis zur attischen 'Westabhangkeramik'*, *Festschrift E. Diez* (1978)

¹. Πρόκειται για σφραγίδα που φέρουν νομίσματα, κέραμοι, αγγεία και ενσφράγιστες λαβές από τη Σάμο, που χρονολογούνται στο τέλος του 4ου αι.π.Χ. πρβλ. όμοια σφραγίδα, H. KIENAST, *Die Stadtmauer von Samos*, *Samos XV* (1978) 89,91, πίν. 40, 3, αρ. Zi 775, κέραμος (μετά το 321π.Χ.) *Samos IV*, 113, αρ. 261, Beil. 9, (αγγείο) Για ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από τη Σάμο με σφράγισμα πλώρας βλ. σχετικά V. R. GRACE, *Samian Amphoras*, *Hesperia* 40, 1971, 56, πίν. 12, Nr. 17-19. Πρβλ. επίσης *Samos IV*, αρ. 90, κέραμος (πλώρα με υπογραφή ΕΛΛΑΝΙΚΟΥ, ύστερος 4ος αι.π.Χ.). Διαφορετική άποψη για την προέλευση των ενσφράγιστων αμφορέων με πλώρα διατυπώθηκε τελευταία, CHR. BÖRKER, *Die Herkunft der Schiffsbund-Stempel*, *BCH, Suppl. XIII*, 1986, 473-478. όπου υποστηρίζεται ότι η εργαστηριακή προέλευση θα πρέπει να αναζητηθεί στην Κνίδα.

². Το ένα θραύσμα κεράμου αποτελεί επιφανειακό εύρημα από τον «Αγρό Δεσποτιδή». Φέρει υπογραφή από την οποία διαβάζονται τα γράμματα ΚΕΡΑΙ[- - -]. Το άλλο θραύσμα βρέθηκε στρακωμένο στην εσωτερική όψη του Βόρειου τοίχου του Γυμνασίου, βλ. παραπάνω σελ. 47. Η επιφάνειά του είναι φθαρμένη και ευδιάκριτο είναι το στεφάνι δάφνης και η πλώρα.

-Ο λαιμός αμφορέα με διακόσμηση του τύπου "δυτικής κλιτύς"¹ καθώς και λαβές με πηνιόσχημο έξαρμα στο σημείο επαφής με το σώμα, που ανήκουν σε αγγεία διακοσμημένα με την ίδια τεχνική².

-Πινάκια δίχρωμα με δύο ομόκεντρους εγχάρακτους κύκλους στο εσωτερικό, στη μετάβαση από τη βάση προς τα τοιχώματα³.

-Θραύσματα από λαγύνους διακοσμημένες στον ώμο με ερυθρές ομόκεντρες ανισόπαχες ταινίες⁴.

-Μυροδοχεία από ποτροκαλλέρυθρο πηλό και άλλα από γκρίζο πηλό με επιμηκυσμένο ατρακτοειδές σώμα. Ορισμένα διατηρούν τις λεπτές διακοσμητικές ταινίες στο ανώτερο τμήμα του σώματος⁵.

- "Περγαμηνοί" σκύφοι με ανάγλυφα επίθετα κοσμήματα (δέσμες κισσόφυλλων με άνθη συνδεόμενες μεταξύ τους με κορούμβους)⁶.

1. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ646 Παππά, *Κεραμική*, 82, εικ. 1. Πρβλ. όμοιου τύπου αγγεία από τη Ρόδο, Πατσιαδά, Ρόδος, αρ. 145-150, πίν. 71, από το Πέργαμο, Schäfer, *Pergamon*, 62, πίν.17, 18, αρ. D70, AA 90, 1975, 512, εικ. 44, D. BEHR, *IstMitt*, 38, 1988, 171, αρ. 95, εικ. 21. Για το πρόβλημα χρονολόγησης και εργαστηρίων της κεραμικής του τύπου "Δυτικής Κλιτύς" και γενικότερα της γραπτής κεραμικής τύπου Hadra, βλ. τελευταία, S. I. ROTROFF, *Attic West Slope Vase Painting*, *Hesperia* 60, 1991, 59-102.

2. Στην Τήνο βρέθηκαν όμοιες λαβές σε σύνολο ευρημάτων χρονολογημένο πριν από το 180 π.Χ. (βλ. *Ténos I*, 215, αρ. Ca8, πίν. 97).

3. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ747 βλ. Παππά, *Κεραμική*, 88, 89, εικ.8, 9. Η βάση εσωτερικά έχει καστανέρυθρο γάνωμα, ενώ το υπόλοιπο πινάκιο φέρει μελανό εξίτηλο γάνωμα. Η εξωτερική επιφάνεια είναι άβαφη εκτός από το ανώτερο τμήμα. Το αποτέλεσμα αυτό επιτυγχάνεται από τον τρόπο τοποθέτησης των αγγείων στον κλίβανο κατά την όπτηση. Για όμοια τυπολογικά πινάκια πρβλ. Bruneau, *La Vaisselle*, 257, αρ. D181, πίν. 47.

4. Πρβλ. *Ténos I*, 219, αρ. D16, πίν. 101

5. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ245-248, Παππά, *Κεραμική*, 91, εικ.11. Πρβλ. *Τσάκος Τάφοι*, 374, σχ.11, τύπος Β, σελ. 346, τύπος Ε και Bruneau, *La Vaisselle*, 254, πίν. 46, αρ. D154. Τα μυροδοχεία αυτά αποτελούν ένα από τα πιο συνηθισμένα είδη αγγείων του β' μισού του 2ου αι. π.Χ. και των αρχών του 1ου αι.π.Χ. στο χώρο του Αιγαίου' βλ. ενδεικτικά, *Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994)

6. Πρβλ. Schäfer, *Pergamon*, 99, αρ. E78, πίν. 35, Hübnert, *Appliquenkeramik* και PH. BRUNEAU, *La céramique pergaménienne à reliefs appliqués de Délos*, *BCH* 115, 1991, 643, αρ. 86,87. Στη Δήλο η κατηγορία αυτή των αγγείων χρονολογείται από το 110 π.Χ. έως το 69 π.Χ. και στο Πέργαμο μετά το 175π.Χ. Για το κόσμημα των τριφυλλων δεσμών βλ. G.

-Λύχνος τύπου "Εφέσου"¹ διακοσμημένος με ανάγλυφους οκτάφυλλους ρόδακες.

-Λύχνος τύπου "Κνίδου"² με σχηματοποιημένα επικολλημένα κισσόφυλλα.

-Ενσφράγιστες λαβές Κνιδιακών αμφορέων, χρονολογημένες στα 166-146 π.Χ.³

- Άβαφα αγγεία διαφόρων σχημάτων, τα περισσότερα από χυτροειδή μαγειρικά σκεύη⁴.

Τα τρία νομίσματα που βρέθηκαν στο ίδιο βάθος είναι τελείως φθαρμένα. Αβέβαιη είναι η ταύτισή τους με νομίσματα συγκεκριμένων πόλεων' το ένα ταυτίζεται με νόμισμα της Κω (300-190 π.Χ.), το άλλο με νόμισμα της Πάρου του 4ου ή 3ου αι.π.Χ. και το τρίτο είναι τελείως φθαρμένο του 3ου-2ου αι.π.Χ. Εκτός από την κεραμική βρέθηκαν πολλά μικροαντικείμενα⁵ ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν οι πήλινοι ανθορρόδακες⁶ από μήτρα, οι οποίοι είναι πολύ πιθανόν ότι κατασκευάζονταν στη Μινώα, από το ίδιο εργαστήριο που

HÜBNER, Calices Pergami und die Scherbenfunde aus dem Grossen Altar, ΓΕλλ. Κεφ.1994 282-293 και παρακάτω σελ. 144 κ.

1. Αρ. Ευρ. Μ/Πλ544. Πρβλ. Bruneau, *Les Lampes*, πίν. 13, αρ. 2421

2. Παππά, *Κεραμική*, 90, εικ. 10, πρβλ. Ph. Bruneau, ό.π. πίν. 8, αρ. 1832, 1941

3. Αρ. Ευρ. Μ83/Πα7, 8. Η ταύτιση και η χρονολόγηση οφείλονται στον συνεργάτη της ανασκαφής Δ. Κοκκώνη.

4. Χαρακτηριστικό είναι το σχήμα της αβαθούς χύτρας με τις οριζόντιες λαβές και την υποδοχή στο χείλος για πώμα. Όμοια αγγεία βρέθηκαν στη Δήλο, Bruneau, *La Vaiselle*, 259, αρ. D224, πίν. 48, στην Τήνο, *Ténos I*, Bb 11, πίν. 95, 115, στην Κρήνη, H. W. CATLING κ.ά., Knossos 1975: Minoan Paralipomena and Post-Minoan Remains, *BSA* 76, 1981, 93, εικ. 6, αρ. 326, 327. Πανομοιότητα με προχοϊσκες από τη Δήλο είναι η προχοϊσκη από το φρέαρ (Μ83/621) πρβλ. Bruneau, *La Vaiselle*, 260, D236, πίν. 49, και Χατζηδάκης, *Οικία της Λίμνης*, εικ. 10.

5. Βλ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, 324. Σημαντικό εύρημα για τη μαρτυρία λειτουργίας και εργαστηρίου χαλκοπλαστικής αποτελεί η πήλινη κεφαλή, η οποία ερμηνεύεται ως πρόπλασμα χάλκινου έργου, ό.π., 214, πίν. 214, γ, δ.

6. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, πίν. 212, β. Πρβλ. A. LAUMONIER, *Les figurines de terre cuite*, EADélos XXIII(1956) αρ.1280- 1983, πίν. 96. Όμοιοι ανθορρόδακες έχουν βρεθεί σε διάφορα μέρη της Μεσογείου βλ. συγκεντρωμένα παραδείγματα, Γ. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, Μια "Αρέθουσα" και άλλα πήλινα ειδώλια απ' τη Χαλκιδική στο Μουσείο της Θεσσαλονίκης, *BCH* 98, 1968, 37- 71 ' βλ επίσης Κ. ΔΑΒΑΡΑ, Ρωμαϊκό νεκροταφείο Αγίου Νικολάου, *ΑΕ* 1985(1987) 140, 141, εικ. 5, με βιβλιογραφία.

κατασκεύαζε τους ανάγλυφους σκύφους, όπως διαπιστώνεται από την ποσότητα των ευρημάτων και τη σύσταση του πηλού.

Το υλικό που αφαιρέθηκε από το φρέαρ προέρχεται από το χώρο Δ₄ (πίν. IV). Στη διαπίστωση αυτή μας οδηγεί το γεγονός ότι πολλά όστρακα από το φρέαρ συγκολλήθηκαν με όστρακα που βρέθηκαν στο Δ₄. Εξάλλου από τα οικοδομικά κατάλοιπα συμπεραίνεται ότι η απόρριψη των ευρημάτων στο φρέαρ έγινε όταν διακόπηκε η λειτουργία του κλιβάνου, η χρήση των λαξευμάτων και των αγωγών, αναπόσπαστο μέρος στη λειτουργία των οποίων αποτελούσε το φρέαρ. Τότε χτίστηκε και ο τοίχος B/N, (πίν. IV), ο οποίος διέρχεται επάνω από το ανατολικό όριο του κλιβάνου¹. Εδράζεται σε στρώμα από πυρακτωμένο χώμα, στο οποίο βρέθηκαν δύο όστρακα ανάγλυφων σκύφων, το θραύσμα από το τοπικό εργαστήριο 52, και μικρό θραύσμα από το χείλος σκύφου ιωνικού εργαστηρίου με διακόσμηση ιωνικού κυματίου. Στην ίδια στρώση βρέθηκαν δύο χάλκινα νομίσματα Ρόδου χρονολογημένα μεταξύ των ετών 166-88 π.Χ. και ΧΑ φθαρμένο νόμισμα του 3ου-2ου αι. π.Χ.².

Η αδιακόσμητη ερυθροβαφής κεραμική ESA και ESB³ καθώς και το αρρετινό αγγείο⁴ με την ανάγλυφη επίθετη διακόσμηση, αποτελούν τα νεότερα ευρήματα του φρέατος, τα οποία απορρίφθηκαν όταν επαναχρησιμοποιήθηκε ο χώρος και έκλεισε οριστικά το φρέαρ.

1. Σε αντίθεση με το χώρο Δ₄, ο χώρος γύρω από τον κλιβάνο δεν καθαρίστηκε ως το φυσικό πάσσαρο, όταν επαναχρησιμοποιήθηκε. Έτσι, ορισμένα αποθηκευτικά άβαφα αγγεία βρέθηκαν στη θέση τους. Ανέπαφο εξάλλου βρέθηκε κατά τόπους και το στρώμα με τα πυρακτωμένα χώματα, τη στάχτη και τα λιοκούνουτσα κάτω από τα θεμέλια του τοίχου.

2. M86/N4, 5 (Ρόδου). Βλ. SNG Cop. 860-863, (ακτινοστεφής κεφαλή Ήλιου προς δεξιά / Ρόδο μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο).

3. Πρόκειται κυρίως για άαπα σκυφίδια, πινάκια και κλειστού σχήματος αγγεία' βλ. σχετικά, Παππά, *Ερυθροβαφής κεραμική*, 102, πίν. 94. Η ερυθροβαφής κεραμική από την ανασκαφή της Μινιάς, μαζί με την κεραμική των μεταχριστιανικών χρόνων θα δημοσιευτούν προσεχώς από την υπογράφουσα.

4. Β. ΠΑΠΠΑ, *Ερυθροβαφές αγγείο με ανάγλυφη διακόσμηση από τη Μινιά Αμοργού*, ΦΗΓΟΣ, *Τμητικός τόμος για τον καθηγητή Σ. Δάκαρη* (Ιωάννινα 1994) 423-433.

1.3 Τομή Γ/Ν1. Αποχωρητήριο

Μεγάλες ποσότητες ελληνιστικής κεραμικής περιείχαν οι επιχώσεις που αφαιρέθηκαν στα τετράγωνα, εξωτερικά από το νότιο τοίχο του Γυμνασίου, με δυτικό όριο το αποχωρητήριο του Γυμνασίου.¹ (πίν. V)

Η μελέτη της στρωματογραφίας στις τομές που έγιναν εξωτερικά και εσωτερικά στον Νότιο τοίχο του Γυμνασίου δεν έχει ολοκληρωθεί, επειδή προϋποθέτει την αρχιτεκτονική μελέτη του κτίσματος με το αποχωρητήριο και τον υπόνομο που αποκαλύφθηκε στο εσωτερικό του Γυμνασίου. Γιαυτό οι παρατηρήσεις που ακολουθούν είναι γενικές και σκοπό έχουν να περιγράψουν κατά πρώτον λόγο τις συνθήκες εύρεσης των ανάγλυφων σκύφων και κατά δεύτερον τη στρωματογραφία.

Οι ανάγλυφοι σκύφοι βρέθηκαν στις επιφανειακές επιχωματώσεις του χωραφιού και των χωμάτων από τη διάλυση των χωραφότοιχων, και στην τομή Γ/Ν1², σε επιφανειακά και διαταραγμένα από την καλλιέργεια και το χτίσιμο των χωραφότοιχων χώματα (σκύφοι: τοπικού εργαστηρίου, 9, 58, Κυκλαδικού εργαστηρίου, 103, 132, 145, 161, 165, 166, 175, 192, 212, 253, 245, 273, ιωνικών εργαστηρίων: 317, 371, 414, 420, 447, 463, 472, 509, 511, 659, 675, 677, 680, 685, 688. Μεγάλη ποσότητα κεραμικής, όπου περιλαμβάνεται ένας σκύφος του κυκλαδικού εργαστηρίου 182, και οι ιωνικοί σκύφοι, 325, 405, 449, 522, 577, 590, 615, 622, 659, 675, ήταν συσσωρευμένη σε μικρή σχετικά έκταση. Το σύνολο αυτό χαρακτηρίζεται κυρίως από τη μεγάλη ποσότητα των λύχνων, τροχήλατων και από μήτρα.

Η συνύπαρξη άφθονης ερυθροβαφούς κεραμικής, Sigillata του 1ου και του 2ου αι. μ.Χ.³, κεραμικής των ύστερων ελληνιστικών χρόνων και του 1ου αι. μ. Χ⁴.

¹ Βλ. *Το Έργον 1986*, 123-125 και *Το Έργον 1988*, 120

² Η τομή Γ/Ν1 ανασκάφηκε ως τον φυσικό βράχο, όπου αποκαλύφτηκε ο λαξευμένος οχετός του αποχωρητηρίου. Συνεχίζεται η ανασκαφή στην επέκταση της τομής προς Νότο και προς τα Δυτικά.

³ Ενδεικτικά αναφέρω το χείλος σκύφου με επίθετη διακόσμηση ανεστραμμένου ανθεμίου, ακριβώς όμοιο με ανάλογο θραύσμα από το Πέργαμο, C. MEYER-SCHLICHTMANN, *Die Pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon*, PF 6 (1988) 191, αρ. VK44, πίν. 38 (β' μισό 1ου αι. μ.Χ.).

⁴ Πρόκειται κυρίως για αγγεία τύπου "barbotine" και "Thorn Ware" (βλ. σημείωση 3 σελ. 66).

των ρωμαϊκών λύχνων, των γυάλινων αγγείων με ποικίλους τύπους μελαμβαφούς ελληνιστικής κεραμικής, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το στρώμα αυτό δημιουργήθηκε μεταγενέστερα από τους αποθέτες του φρέατος και της ΤΕ. Η υπόθεση ενισχύεται και από την έντονη παρουσία των κονιαμάτων. Είναι λογικό επομένως να συσχετιστεί χρονολογικά με τη φάση στην οποία ανήκει η κατασκευή της δεξαμενής¹ και των ρωμαϊκών κατοικιών στο βορειοδυτικό συγκρότημα, παρέχοντας ένα σχετικό όριο *post quem*.

Χρονικά παράλληλα είναι τα γεμίσματα που αφαιρέθηκαν νότια από το Ναό, συγκεκριμένα από τις τομές τομές Ν-ν₁ και Ν-ν₂², στις οποίες οι ανάγλυφοι σκύφοι παρουσιάζουν την ίδια εικόνα με αυτούς από την Γ/Ν1 (βλ. πίν. VII): οι σκύφοι του "Κυκλαδικού" εργαστηρίου αναλογούν στο ένα δεύτερο περίπου των σκύφων από τα ιωνικά εργαστήρια, ενώ η υπόλοιπη μελαμβαφής κεραμική χαρακτηρίζεται από την υπεροχή της κεραμικής των ρωμαϊκών χρόνων.

Σημαντικά είναι ορισμένα ευρήματα από την τομή Γ/Ν1 που χαρακτηρίζονται ως εργαστηριακά δείγματα και οδηγούν στην υπόθεση ότι προέρχονται από κάποιο κεραμικό εργαστήριο, μεταγενέστερο από αυτό του αποθέτη του φρέατος Δ2 και της ΤΕ. Πολλές από τις μήτρες και τα όστρακα από σκύφους με ανάγλυφη διακόσμηση της κατηγορίας των εφυαλωμένων αγγείων, που αποδίδονται σε τοπικό εργαστήριο, πιθανώς συσχετίζονται με τα εργαστηριακά αυτά κατάλοιπα και παρέχουν επομένως ασφαλείς ενδείξεις για τη χρονολόγηση του γεμίματος της Γ/Ν1.

Ένα άλλο "φερτό" γέμισμα που διαπιστώθηκε κατά τόπους αδιατάρακτο στην τομή Γ/Ν1 και χαρακτηρίστηκε ως γέμισμα, περιελάμβανε κεραμική αντίστοιχη με αυτή του στρώματος 2 της τομής ΤΕ³. Σημαντική είναι η παρουσία των πολλών λύχνων, η μελέτη των οποίων θα δώσει τυπολογικές σειρές παράλληλες με τους ανάγλυφους σκύφους και τους άλλους τύπους ελληνιστικής κεραμικής. Στην πλειονότητά τους είναι τροχήλατοι λύχνοι του δεύτερου μισού του 2ου αι.π.Χ. Ένα χάλκινο νόμισμα που βρέθηκε μαζί είναι Ρόδου (166-88π. Χ.)⁴. Το φερτό αυτό στρώμα, που αποτελείται στο μεγαλύτερο ποσοστό του από υστεροελληνιστική κεραμική, σχετίζεται με τον χώρο

1. Για τη δεξαμενή βλ. Μαραγκού 1981, 307. Το 1990 άρχισε ο καθαρισμός για την αποκάλυψη των ορίων του κτίσματος.

2. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 272-282

3. Βλ. παραπάνω σελ. 47 κε.

4. Αρ. Μ88/Ν6

νοτιοδυτικά από το Ναό και συγκεκριμένα με τα τετράγωνα ΝΔ/1-ΝΔ/5, όπως συνάγεται από τη συγκόλληση δύο οστράκων του ανάγλυφου σκύφου 676¹.

1.4 ΝΔ/1-ΝΔ/5

Το στρώμα με την ελληνιστική κεραμική, που βρέθηκε συγκεντρωμένο στην τομή ΤΕ, στο φρέαρ Δ2 και στο χώρο του αποχωρητηρίου του Γυμνασίου (τομή Γ/Ν₁), ως φερτό γέμισμα², εντοπίστηκε και στα τετράγωνα ΝΔ/1-ΝΔ/5³ (Πίν. IV) αδιατάρακτο. Πρόκειται για το υλικό που παρέμεινε στη θέση του μετά από την εγκατάλειψη των κτιρίων και αποτέλεσε "φυσικό" γέμισμα για την επαναχρησιμοποίηση του χώρου στις μεταγενέστερες φάσεις. Συνδέεται με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ένα πυκνό πλέγμα τοίχων, τα οποία υπερέκλυαν προγενέστερες φάσεις που ανάγονται στους γεωμετρικούς χρόνους.

Οι ανάγλυφοι σκύφοι που βρέθηκαν στο στρώμα αυτό είναι ποσοτικά λιγότεροι σε σχέση με αυτούς από τους υπόλοιπους χώρους. Αλλά, και στο σύνολο της κεραμικής του στρώματος το ποσοστό των ανάγλυφων σκύφων είναι μικρό. Υπερέχουν ποσοτικά τα αγγεία με διακόσμηση του τύπου "Δυτικής Κλιτύος", η μελαμβαφής αδιακόσμητη κεραμική, ενώ ενδεικτικό στοιχείο για τη χρονολόγηση αποτελεί η απουσία των ερυθροβαφών. Για το λόγο αυτό οι σκύφοι 85, 181, 213, 459, 600, 605, μπορούν να θεωρηθούν ως οι πρωιμότεροι' μαζί βρέθηκε και ο συγκολλημένος από όστρακα που συγκεντρώθηκαν σε δύο απομακρυσμένους χώρους, εισηγμένος από το Πέριγγο σκύφος 676⁴. Οι σκύφοι αυτοί είναι σύγχρονοι ασφαλώς με σκύφους από τα τρία είδη των αποθετών (το φρέαρ Δ2, την τομή ΤΕ και την τομή Γ/Ν₁), και λογικά πρωιμότεροι ή σύγχρονοι με τους σκύφους 301, 641, οι οποίοι βρέθηκαν επάνω από το δάπεδο με το κονίαμα στο τετράγωνο ΝΔ/3⁵.

1. Ο σκύφος συγκολλήθηκε από τα θραύσματα με ένδειξη Γ/Ν₁ '88: Αν.Τμήμα 2.10-2.20 και ΝΔ/5: Β.Τμήμα/δ από βαθ. 1.100-1.200. Πρόσθετη επιβεβαίωση αυτής της υπόθεσης αποτελεί η συγκόλληση της μήτρας Α 14 από όστρακα που βρέθηκαν στο Δ4-δ1 και στο ΝΔ/5.

2. Βλ. παραπάνω σελ.

3. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1986, 219-223, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, ΠΑΕ 1989, 270-272 (Τετράγωνα Δ3-Ε3), εικ. 1.

4. Παραπάνω, σημ. 4

5. Για την ανασκαφή στο τετράγωνο ΝΔ/3, βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1986, 219

Με το στρώμα αυτό θα πρέπει να συσχετιστεί και ο ανάγλυφος σκύφος 503 που βρέθηκε στο στρώμα με την ελληνιστική κεραμική κάτω από το βοτσαλωτό δάπεδο του Ναού¹. Στην ίδια φάση ανήκουν και τα επάλληλα δάπεδα που αποκαλύφθηκαν στο χώρο Δ1- ν1². Περιείχαν κυρίως κεραμική του τύπου "Δυτικής Κλιτύς" και ελάχιστους ανάγλυφους σκύφους (40, 176, 237, 315, 328, 465, 663). Πρόκειται δηλαδή για στρώματα με κεραμική του δεύτερου μισού του 2ου αι.π.Χ.

1.5 Ανασκαφή στην Ανατολική κλιτύ. Χώρος "Θεάτρου"

Η ανασκαφή στους χώρους αυτούς δεν ολοκληρώθηκε ακόμη και συνεχίζεται η καταγραφή του υλικού. Οι τομές, οι οποίες αποκάλυψαν τοίχους μνημειακών οικοδομημάτων³, περιλάμβαναν στρώματα υστεροελληνιστικής κεραμικής. Αξιοσημείωτη όμως είναι η διαπίστωση ότι η παρουσία των ανάγλυφων σκύφων μειώνεται αισθητά. Κυρίως βρέθηκαν σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων, ενώ πολυάριθμα είναι τα θραύσματα των γυάλινων αγγείων και της κεραμικής sigillata.

1. Βλ. *Μαραγκού 1988*, 161-165. Τα ευρήματα αυτά βρέθηκαν ανάμεσα στα αποπελεκήματα που χρησιμοποιήθηκαν ως εξισωτικό γέμισμα για τον ανώμαλο φυσικό βράχο και ως υπόστρωμα του βοτσαλωτού δαπέδου.

2. Βλ. Α.ΜΑΡΑΓΚΟΥ: *ΠΑΕ 1982*, 286, *ΠΑΕ 1989*, 267-270, *ΠΑΕ 1990*, 237-239, *ΠΑΕ 1991*, 287-288.

3. Βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ 1989-1991 για την ταύτιση των οικοδομημάτων και τα ευρήματα*.

2.1 Βορειοδυτικό συγκρότημα

Στο ΒΔ συγκρότημα¹ η εκμετάλλευση του εύθρουπτου βράχου και σε ύψος (τοίχοι που ορίζουν συγκεκριμένους χώρους), και σε οριζόντια διάσταση, (λαξεύματα, κοιλότητες, αγωγοί, στερνοειδείς κατασκευές, φρέαρ, κλίβανος), αποτελεί το κύριο στοιχείο που διαμορφώνει την εργαστηριακή λειτουργία του χώρου. Οι αγωγοί και τα φρεάτια χρησιμοποιούνταν για τη συλλογή του νερού, ενώ στις ορθογώνιες λαξευμένες αβαθείς δεξαμενές γινόταν η διεργασία πλυσίματος του πηλού. Ορισμένες ορθογώνιες κοιλότητες και άλλες βαθύτερες κυκλικές περιείχαν κοπανισμένο πηλό και κοκκινόχωμα χαλικερής υφής. Δεν είναι βέβαιο, αν τα λαξεύματα και ο κλίβανος ήταν σε χρήση από τη γεωμετρική περίοδο². Τα οικοδομικά κατάλοιπα δείχνουν ότι ο εργαστηριακός χώρος μετασκευάστηκε όταν, με την ευρεία χρήση ποικίλου οικοδομικού υλικού από κτίσματα προγενέστερων εποχών³, χτίστηκαν αμελώς κατασκευασμένες κατοικίες των ρωμαϊκών χρόνων. Ένας τοίχος με κατεύθυνση Β/ Ν χτίστηκε

¹. Το ΒΔ συγκρότημα περιλαμβάνει τους χώρους Δ₁, Δ₂, Δ₃, Δ₄, Δ₅, Β₁, Β₂, Β₃, Β₄, Β₇, Β₈, Β₉, (βλ. πίν. IV)

². Όπως διαπιστώθηκε στην Ακρόπολη, η λάξευση του βράχου ανάγεται στα γεωμετρικά τουλάχιστον χρόνια. Στο βορειοδυτικό συγκρότημα επαναχρησιμοποιήθηκαν σε μεταγενέστερες περιόδους οι ίδιοι χώροι, αφού καθαρίστηκαν ως το φυσικό έδαφος, δηλαδή τον λαξευμένο βράχο, οπότε δεν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν τη χρήση σε πρωιμότερες εποχές. Τα κινητά γεωμετρικά ευρήματα, αναλογικά με τα ευρήματα μεταγενέστερων περιόδων είναι ελάχιστα, κυρίως στα επιφανειακά στρώματα, και ίσως προέρχονται από υψηλότερα άνδηρα. Αντίθετα, στο ΝΔ συγκρότημα, έμεινε αδιατάραχτη η γεωμετρική επίγωση και υπόκειται των μεταγενέστερων φάσεων. Η χρήση του κλιβάνου και των εργαστηριακών χώρων στη γεωμετρική περίοδο εικάζεται μόνον από εξωτερικά δεδομένα (βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Η Μινώα της Αμοργού, *ΕΛΑΕ* 3, 1989, 12).

³. Στο χώρο Β8 ένα κατώφλι χρησιμοποιήθηκε σε δεύτερη χρήση, Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1984, 363, εικ. 5, ενώ ένα άλλο κατώφλι χρησιμοποιήθηκε ως απλή λιθόπλινθος στο νότιο τοίχο του Δ3, ο οποίος είναι χτισμένος από αδούλευτες πέτρες, Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1982, 298, 297, εικ. 12, πίν. 193α-β. Στο χώρο Β5, στη μετασκευή του δυτικού τοίχου, ενσωματώθηκε θραύσμα πύθου, *ΠΑΕ* 1982, 291.

επάνω από τον κλίβανο¹ και κάλυψε μέρος των πλάγιων τοιχωμάτων του θαλάμου, ενώ άλλοι τοίχοι αχρήστευσαν τους λαξευμένους αγωγούς. Τα φρεάτια χρησιμοποιήθηκαν ως αποθέτες απορριμμάτων.

Από τον κλίβανο² σώζεται ο κυκλικός θάλαμος³, ο οποίος έχει ακανόνιστο κυκλικό σχήμα, διαμέτρου 1.20x 1.30 μ. και είναι σκαμμένος στο φυσικό πέτρωμα, όπως και το στόμιο πυροδοτήσεως⁴ στο βόρειο τμήμα του θαλάμου.

1. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1986, 220, 221, εικ. 2.

2. Για το σχήμα και τις διαστάσεις κεραμικών κλιβάνων βλ. εκτός από τη βιβλιογραφία στη μελέτη της Α. ΔΕΣΠΟΙΝΗ, Κεραμικοί κλίβανοι Σίνδου, ΑΕ 1982(1984) 80, σημ. 10, βλ. επίσης, Α. ΣΑΜΨΩΝ, ένα κεραμικό εργαστήριο στη Χαλκίδα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ΑΑΧ 2, 1987, 73-131, J. ΡΑΡΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Λάσσανα, Tyeres, and Kiln Firing supports, *Hesperia* 61, 1992, 203-221 και πρόσφατα Μ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Τα εργαστήρια των ρωμαϊκών λυχναριών της Πάτρας και το λυχνομαντείο, Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή (Πάτρα 1994) 57-74. Για κεραμικά εργαστήρια και κλιβάνους των γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων βλ. Fr. BLONDÉ, J.-Y. PERREAULT, *Les ateliers de potiers dans le monde Grec aux époques géométrique, archaïque et classique, Actes de la Table Ronde organisée à l'École française d'Athènes (2 et 3 octobre 1987)*, BCH, Suppl. XXIII, 1992. Τελευταία, χάρη στις εκτεταμένες ανασκαφικές έρευνες έρχονται στο φώς σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου κεραμικοί κλίβανοι. Στα πλαίσια της έρευνας των εργαστηριακών εγκαταστάσεων κατασκευής αμφορέων αποκαλύφθηκαν κεραμικοί κλίβανοι στην Κρήτη και στη Ρόδο, βλ. σχετικά, BCH 110, 1986, 742-743, εικ. 119 (κεραμικός κλίβανος με οξυπύθμενους αμφορείς του ΙΙου αι.π.Χ.), J.-Y. EMPEREUR- M. PICON, 'A la recherche des fours d'amphores, BCH Suppl. XIII, 1986, 103-126, ST. MARKOULAKI, J.-Y. EMPEREUR, A. MARANGOY, Recherches sur les centres de fabrication d'amphores de Crète Occidentale, BCH 113, 1989, 551-580. Συγκρότημα κλιβάνων των υστεροελληνιστικών χρόνων αποκαλύφθηκε στην Πάρο στη θέση Θολάκια (οικόπεδο Ι. Σκιαδά), ΑΔ 41, 1986 Χρ. , 213 και ΑΔ 43, 1988 (1993) Β2 Χρον. , 490. Κλίβανος των ρωμαϊκών χρόνων αποκαλύφθηκε στη Θεσσαλία, από τον οποίο σώζεται και στήριγμα της εσχάρας, βλ. ΑΔ 39, 1984 (1989) Χρον., 147-148, πίν. 47 δ-ε. Πρόσφατα σειρά κλιβάνων ήρθε στο φως στην Πέλλα, βλ. Ι. Μ. ΑΚΑΜΑΤΗΣ, Αγορά Πέλλας 1990- 1993, Εγνατία 4, 1993- 1994, 231- 247.

3. βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1986, 225, πίν. 91 και BCH 111, 1987, 568, εικ. 77.

4. Πρόκειται για το πλευρικό άνοιγμα από όπου εισέρχονταν και ανάβονταν η καύσιμη ύλη. Εδώ, εκτός από τις στάχτες και τα κάρβουνα, βρέθηκαν πολλά κομμάτια ελιάς, τα οποία

Οι μάζες πηλού, πυρακτωμένες από τη μια πλευρά, που βρέθηκαν στο γύρω χώρο, προέρχονται ασφαλώς από τις εσωτερικές επιφάνειες του κλιβάνου, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις καλύπτονταν με επένδυση πηλοκονιάματος¹. Πυρότουβλα από χοντρόκοκκο πηλό με πολλά εγκλείσματα βρέθηκαν γύρω από τον κλίβανο και πρέπει να προέρχονται από επίστρωση του θαλάμου².

Από τα κτίσματα που ανασκάφηκαν στο ΒΔ συγκρότημα αφαιρέθηκαν μεγάλες επιχώσεις. Εξαιτίας της κλίσης του εδάφους, οι λαξευμένοι στο φυσικό βράχο πλευρικοί τοίχοι, είχαν δημιουργήσει ένα είδος κοιλότητας, με αποτέλεσμα να συγκρατηθεί πλούσια επίχωση στην ευόλισθη πλαγιά.

Το κύριο χαρακτηριστικό στη στρωματογραφία των κτισμάτων του ΒΔ συγκροτήματος αποτελεί το στρώμα των πεσμένων λίθων, το οποίο εντοπίστηκε στους περισσότερους χώρους³. Τα ευρήματα, από τις δύο ομοιογενείς στρώσεις πάνω και κάτω από τους πεσμένους λίθους, αποτελούν μαρτυρία για την εργαστηριακή λειτουργία του χώρου. Ανάμεσα στα πολυάριθμα ευρήματα συγκαταλέγεται και αξιόλογος αριθμός εργαστηριακών υπολειμμάτων, όπως προϊόντα εκκαμίνευσης, σιδηρόμαζες, μάζες άψητου κατεργασμένου πηλού, στάχτες και απανθρακωμένες ύλες, καμμένοι ελαιοπυρήνες, εργαλεία από διάφορα υλικά, κομμάτια από συμπαγή κυλινδρικά κωδωνόσχημα αντικείμενα, το μισό πήλινης κυκλικής πλάκας⁴, πιθανώς από κεραμικό τροχό. Πρόκειται για ειδολογικά ανόμοια ευρήματα, τα οποία όμως δηλώνουν την ομοιογένεια του στρώματος. Το αρχαιολογικό αυτό στρώμα ορίζει τον χρόνο λειτουργίας των

ως καύσιμη ύλη χρησιμοποιούνταν σε κεραμικούς κλιβάνους για να διατηρείται σταθερή η φωτιά.

1. Α. ΔΕΣΠΟΙΝΗ, *ό.π.*, 81. Ανάλογη πρακτική διαπιστώθηκε σε κλιβάνους που αποκαλύφθηκαν στη Ρόδο, βλ. σχετικά, ΑΔ 33, 1978 (1985) Β2 Χρον., 400, οι οποίοι έχουν επιχρισμένα και τα εξωτερικά τοιχώματα του κλιβάνου με παχιά στρώση πηλού.

2. Όταν ολοκληρωθεί η συντήρησή τους και η σχεδιαστική απόδοση του συνόλου των διαφορετικών μεγεθών θα καταστεί δυνατή η ακριβής ερμηνεία της χρήσης τους. Το υλικό που συγκεντρώθηκε από τον εργαστηριακό χώρο ετοιμάζεται για τελική δημοσίευση.

3. Το στρώμα των πεσμένων λίθων κάλυψε ό,τι απέμεινε από το χρόνο λειτουργίας των εργαστηρίων' σε περιπτώσεις όπου στις μετασκευές χρησιμοποιήθηκε το επίπεδο του "πασπάρου" για δάπεδο, το στρώμα αυτό με τα γεμίσματα και τους πεσμένους λίθους, εντοπίστηκε στον αποθήκη του φρέατος (βλ. παρακάτω σελ.

4. Βρέθηκε στο χώρο Δ4 και έχει διαστάσεις 0.32x 0.17 και πάχος 0.024.

εργαστηρίων. Την ταυτόχρονη δημιουργία του στους διαφορετικούς χώρους επιβεβαιώνουν θραύσματα από αγγεία, τα οποία βρέθηκαν σε διαφορετικούς χώρους και συγκολλήθηκαν.

Στο στρώμα αυτό, το οποίο κατά τη διάρκεια της ανασκαφής χαρακτηρίστηκε ως γέμισμα, βρέθηκε υστεροελληνιστική κεραμική του δεύτερου μισού του 2ου αι. π.Χ. και των αρχών του 1ου αι. π.Χ., συμπεριλαμβανομένων και των ανάγλυφων σκύφων και αγγείων. Χαρακτηριστικό είναι το ότι στους χώρους του ΒΔ συγκροτήματος οι ανάγλυφοι σκύφοι του Κυκλαδικού εργαστηρίου είναι περίπου ισόποσοι με τους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων, γεγονός που πιστοποιεί τη διάρκεια της λειτουργίας του χώρου έως τα μέσα του 1ου αι.π.Χ. (βλ. πίν. VII). Δύο θραύσματα σκύφων του Κυκλαδικού εργαστηρίου, **199, 200**, βρέθηκαν σε μια μικρή στερνοειδή κατασκευή στον χώρο B5 (πίν. IV), η οποία είχε δεχθεί απορρίμματα από τη φάση της λειτουργίας του εργαστηριακού χώρου.

Ορισμένοι τύποι αγγείων και χρηστικών σκευών είναι εκπληκτικά πανομοιότυποι με ανάλογους τύπους κεραμικής από τα γειτονικά νησιά: τη Δήλο (Νησίδα της "Οικίας των Κωμωδών", κεραμική από τον δρόμο βόρεια του Ανδέρου των Λεόντων), την Τήνο (κεραμική ομάδας E), τη Σάμο (ανασκαφή στο Κάστρο, Ηραίο, λαξευτοί τάφοι, αποθέτες), όπου έχουν χρονολογηθεί ακριβέστερα στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.¹. Στο σύνολό της η κεραμική

¹. Αντιπροσωπεύονται όλοι οι τύποι κεραμικής, που διαπιστώθηκαν στη Δήλο, στην Τήνο, στη Σίφνο και σε περιοχές των παραλίων της Μ. Ασίας: λύχνοι τύπου Κνίδου και Εφέσου, μελαμβοφή πινάκια και κύλικες με έντυπα κοσμήματα, αγγεία διακοσμημένα με την τεχνική της "Δυτικής Κλιτύος", σκυφοειδείς κύλικες τύπου Κω/Κνίδου, "περγαμηνά" αγγεία διακοσμημένα με ανάγλυφα επίθετα πλακίδια, αδιακόσμητα πινάκια τύπου ESA, μυροδοχεία, λάγυνοι με λευκό επίχρισμα και γραπτή διακόσμηση, καθώς και μεγάλη ποικιλία άβαφων αγγείων. Ενδεικτικά αναφέρω ορισμένα χαρακτηριστικά αγγεία που βρέθηκαν στο βορειοδυτικό συγκρότημα, στο στρώμα των γεμισμάτων : 1. Δύο μυροδοχεία από πορτοκαλλέρυθο πηλό, αρ. Ευρ. Μ/ Πδ 87 και Μ/Πδ86 (Λ.ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 303, εικ. 16, πίν. 197α) πρβλ. *Τσάκος, Τάφοι*, 351, σχ. 3, αρ. 607, τύπος Α2 και σχ. 2, αρ. 603, τύπος Α1 αντίστοιχα. 2. Θραύσματα από σκυφοειδείς κύλικες τύπου Κω/Κνίδου αδιακόσμητες, πρβλ. από τη Δήλο, *Bruneau, La vaisselle*, 256, πίν. 47, αρ. D174 (νησίδα "οικίας Κωμωδών"), *Χατζηδάκης, Δήλος*, πίν. 194, αρ. B14974, B14813 (δρόμος βόρεια του Ανδέρου των Λεόντων, χρονολόγηση: 97- 88π.Χ' από τη Σάμο, E. Homann-Wedeking, ΑΔ 20, 1965, Β3

βρίσκει ακριβή παράλληλα στην κεραμική των νησιών του Αιγαίου και των παραλίων της Μ. Ασίας. Οι ανάγλυφοι σκύφοι βρέθηκαν, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, στο στρώμα των γεμισμάτων, επάνω και κάτω από τους πεσμένους λίθους μαζί με κεραμική των "σπιτιών της Δήλου"¹, ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από την Κνίδα² και νομίσματα της Ρόδου³.

Χρον., 501, πίν. 632c, *Τσάκος, Σάμος*, 154, εικ. 9, *Samos IV*, πίν. 55, αρ. 240, 241, Beil. 8. Στη Μινώα το σχήμα αυτό του αγγείου με το καρινωτό σώμα είναι πολύ διαδεδομένο και ποικίλλει ανάλογα με τη διαμόρφωση των λαβών: άλλοτε είναι απλές οριζόντιες και άλλοτε αναδιπλωμένες. 3. λάγυνοι με λευκό επίχρυσμα και διακόσμηση από ανισόπαχες ερυθρές ομόκεντρες ταινίες, πρβλ. *Tépos I*, 219, αρ. D16, πίν. 101. 4. προγοΐσκη με εξίτηλο κοκκινωπό γάνωμα, πρβλ. *Bruneau, La Vaisselle*, 257, αρ. D 183, πίν. 47. , 5. άβαφες υδρίσκες, πρβλ. Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΟΥ-ΤΣΑΡΔΑΚΑ, στο *Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994), εικ. 13, τύπος III (από τη Χίο). 6. Άβαφη λάγυνος με στρεπτή λαβή, Πρβλ. όμοια από τη Μίλητο, Μ. PFROMMER, *IstMitt* 35, 1985, εικ. 50, αρ.50. Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΟΥ-Γ. ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ, στο *Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994) 188, εικ. 6 (από τη Μύρινα της Λήμνου, τέλη 2ου αι. π.Χ.), 7. άβαφο θραύσμα χοντρού αγγείου με πλέγμα εγχάρακτο στην εσωτερική επιφάνεια, πρβλ. από τη Δήλο, *Bruneau, La Vaisselle*, 239, 260, πίν. 49, αρ. D240, και G. SIEBERT, *BCH* 112, 1988, 764, εικ. 31, ακέραιο παράδειγμα από την "Οικία των Σφραγισμάτων", πρβλ. και από τη Σάμο, *Samos XIV*, Abb 198D. Ερμηνεύονται ως κυψέλες, ενώ παλιότερα, ανάλογα ευρήματα από την Κόρινθο, είχαν θεωρηθεί ως σκεύη για την παραγωγή κρασιού, σχετικά Ο. BRONNEER, *Hesperia* 27, 1958, 32, no 42, πίν. 14β,

¹. Προηγούμενη σημείωση.

². Οι ταυτίσεις των ενσφράγιστων λαβών έγιναν από τον συνεργάτη της ανασκαφής Δ. Κοκκώνη. Με τους ανάγλυφους σκύφους βρέθηκαν Κνιδιακές λαβές : Στο Δ1 χρονολογούμενες στο διάστημα 108-86 π.Χ. (αρ. Ευρ. M81/Πα6 και M81/Πα9), στο Δ3 και στο Δ4 χρονολογούμενες στο 166-146 π.Χ. (M82/Πα4 και M82/Πα3 αντίστοιχα) και στο 146-108 π.Χ. (M82/Πα8 και M82/Πα16). Από το Β4 προέρχεται η λαβή M82/Πα17, η οποία χρονολογείται στο 166-146 π.Χ.

³. Από το Δ7/δ προέρχεται ΧΑ νόμισμα (αρ. M86/N4), το οποίο χρονολογείται στα 166-88 π.Χ. (βλ. SNG Cop 860-863). Όμοιο νόμισμα (αρ. M86/N5) βρέθηκε στο στόμιο του κλιβάνου, (εμ. Ακτινοστεφής κεφαλή Ηλίου προς δεξιά, σπ. Ρόδο μέσα σε έργοιλο τετράγωνο). Εφαρμένο νόμισμα Ρόδου βρέθηκε επίσης στο Δ6-α1.

Η παρουσία πρωιμότερης κεραμικής κυρίως στους χώρους Δ₃ και Β₃ καθώς και σε ορισμένα λαξεύματα στο Δ₄, η οποία χρονολογείται στο τέλος του 4ου ως και το τέλος του 3ου αι. π.Χ. (μελαμβαφείς σκύφοι και κοτύλες αττικού τύπου¹, πινάκια², καθώς και τα νομίσματα³, κυρίως της 'Ανδρου και της Νάξου,

Στην ίδια περίοδο (2ος-1ος αι. π.Χ.), χρονολογείται και το ΧΑ νόμισμα της Μινώας Αμοργού (αρ. Μ86/Ν2), το οποίο βρέθηκε στο Δ₅' (εμ. Διώνυσος, οπ. Κάνθαρος και υπογραφή ΜΙ/ΝΩ).

¹. Πρβλ. την κεραμική από το Ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στην Τήνο (ομάδα Α), που χρονολογείται στο β' μισό του 4ου αι.π.Χ. έως το 280 π.Χ. *Tépos I*, 207, πίν.92. Στα παράλια της Μ. Ασίας όμοια κεραμική βρέθηκε στην Πέργαμο και στα Λάβρανδα' βλ. *ΑνΡ*, *XI*₁, 115 και *Labraunda II*₁, πίν. 6,7, όπου τίθεται και το πρόβλημα της απευθείας εισαγωγής από την Αττική ή της εγχώριας παραγωγής κατά τα αττικά πρότυπα. Ειδικότερα για παράλληλους τύπους σκύφων και κοτυλών με αυτούς που βρέθηκαν στο βορειοδυτικό συγκρότημα (αρ. Ευρ. Μ/Πδ719, 720-722, Μ/Πδ 707, 714, Μ/Πδ 733) πρβλ. *ΑΔ* 25,1970, Χρ. 425, πίν. 363ζ από τάφους στην Κίμωλο καθώς και F. BLONDÉ, *Un temblai Thasien du IVe s. La céramique*, *BCH* 109, 1985, 316, εικ.27. Για το αγγείο (κάνθαρος;) με τη σειρά εμπιέστων ανθεμίων εξωτερικά στη βάση του λαιμού, Αρ. Ευρ. Μ/Πδ 594, ΜΑΡΑΓΚΟΥ 1982, 296, εικ. 11α, πρβλ. *Αγορα XII*, πίν. 49, αρ. 479, 478.

². Ενδεικτικά, για το θραύσμα από τη βάση πινακίου με έντυπα ανθέμια (10.8.84:Δ4/3α) πρβλ. όμοιους τύπους από τη Μίλητο, M. PFROMMER, *Milet* 1983-1984. *Klassische und hellenistische Keramik aus dem Heroon II*, *Ist Mitt* 35, 1985, 66 και από τη Σαμάρεια -Σεβαστή, *Samaria III*, 252.

³. Οι ταυτίσεις των νομισμάτων έγιναν από τη Διευθύντρια του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών κ. Μ. Οικονομίδου.

Από το Β₈ και το Β₄ προέρχονται νομίσματα της 'Ανδρου, (Μ85/Ν₉ : ΧΑ νόμισμα φθαρμένο και Μ84/Ν₂ : εμ. Δυσδιάκριτος τύπος, Οπ. Αγγείο μέσα σε διπλό στικτό κύκλο, 3ος-μέσα 2ου αι. π.Χ.), της Μιλήτου, γύρω στα 250-190 π.Χ., (βλ. BMC, σελ. 193, αρ. 102), της Αρκεσίνης, 3ος-1ος αι. π.Χ., (βλ. Λάμπρο, σελ. 3, αρ.20) και (αρχαίο ελληνικό εφθαρμένο με υστερόσημο κεφάλι προς δεξιά, τέλος 3ου-2ος αι. π.Χ.).

Στην τομή Δ₅-α₁ βρέθηκε επίσης νόμισμα της 'Ανδρου, 3ος-2ος αι. π.Χ. (βλ. BMC, σελ.87, αρ. 8, πίν. XX, αρ. 16.).

Νομίσματα της Νάξου βρέθηκαν στο Δ₄ και στο Β₅ (3ος-2ος αι. π.Χ.: βλ. BMC, σελ.111, αρ. 13, πίν. XXV, 12 από το Δ₄ και : Εμ. Κεφαλή πωγωνοφόρου ανδρός, οπ. Κάνθαρος, Βλ. G C. BMC, 111 από το Β₅.)

ανταποκρίνονται σε πρωιμότερη φάση χρήσης του χώρου. Στο ΒΔ συγκρότημα η φάση αυτή δεν εντοπίστηκε αμιγώς.

Στα υπερκείμενα στρώματα καθώς και σε περιπτώσεις, όπου απουσίαζε το "επίπεδο ζωής" των εργαστηρίων, η εικόνα της κεραμικής διαφοροποιείται με την παρουσία της sigillata κεραμικής¹ του 1ου και 2ου αι.μ.Χ., των ρωμαϊκών λύχνων² και των αγγείων τύπου "Thogn-ware"³, καθώς και τύπων κεραμικής που έχουν μακρά διάρκεια ζωής και βρίσκονται και σε ρωμαϊκά σύνολα⁴. Οι

Από το Β₃ προέρχεται νόμισμα Πτολεμαίου Β' ή Γ': (Εμ. κεφαλή παγωνοφόρου ανδρός δαφνοστεφής προς δεξιά(Ζεύς), οπ. Αετός προς αριστερά, βλ. Σβορώνου, Τα νομίσματα του κράτους των Πτολεμαίων, 149, αρ. 975, πίν. XXIX, 13)

1. Εκτός από την ερυθροβαφή Sigillata βρέθηκαν και αρκετά θραύσματα κεραμικής "μαύρης Sigillata". Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί το πινάκιο (αρ. Ευρ. Μ/ Πδ602, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 302, εικ.14 και πίν. 196β) με την έντυπη διακόσμηση θύρσου. Ακριβώς όμοια πινάκια έχουν βρεθεί στην Κόρινθο, Κ. W. SLANE, *Hesperia* 55, 1986, 287, πίν. 65, αρ. 64, στις Κεγχρεές, Β. ADAMSHECK, *Kenchreai, Eastern Port of Corinth IV. The Pottery* (Leiden 1979) 68, πίν. 17, αρ. ER 52β, σε σύνολα του 1ου και του 2ου αι. μ.Χ. Κοντινό παράλληλο με της Μινώας είναι και το μικρό θραύσμα από την Έφεσο, *Mitsorouios, Basilika*, πίν. 100, αρ. F48.

2. Αντιπροσωπευτικό δείγμα αποτελεί ο λύχνος με τον ανάγλυφο γράφα στο δίσκο (αρ. Ευρ. Μ/Πλ 363, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 296, εικ. 11β, πίν. 192β, *Bailey III*, 41). Πρβλ. από την Πέργαμο, *AvP, XII*, 191 και από τη Δήλο, ΡΗ. BRUNEAU, *Les Lampes, EADélos XXVI* (Paris 1965) πίν. 29, αρ. 4581.

3. Πρβλ. από τη Σάμο, *Samos XIV*, 162, Abb 269 ABC, όπου και βιβλιογραφία' από την Αττική, *Αγορα V*, 13, αρ. F23, πίν. 1. Ένα ακέραιο αγγείο διακοσμημένο με την τεχνική αυτή, γνωστή ως "barbotine", προέρχεται από την Ερέτρια, Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΥ, Αρχαίοι τάφοι στη θέση Αμπελώνας Ερέτριας, *AAX* 1, 1986, 157, εικ. 11. Για το σχήμα βλ. επίσης, *Kabirion III*, πίν. 53, αρ. 603.

4. Στο υλικό από τη Μινώα, χαρακτηριστική είναι η παρουσία των σκυφοειδών κυλίκων από γκρίζο πηλό που φέρουν έντυπη διακόσμηση κρινάνθεμων και ανάγλυφων επίθετων βατράχων στον πυθμένα τους εσωτερικά. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 285, σημ. 4 και Παππά, *Κεραμική*, 95, εικ. 13. Για την επιβίωση και χρήση του σχήματος του αγγείου στα ρωμαϊκά χρόνια, πρβλ. J.W. HAYES, *Four Early Roman Groups from Knossos, BSA* 66, 1971, 258,259, εικ. 8, αρ. 8, Κ. SLANE-WRIGHT, *A Tiberian Pottery Deposit from Corinth, Hesperia* 49, 1980, 158-159, αρ. 95-97, πίν. 32, Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, Ρωμαϊκό νεκροταφείο Αγίου

ανάγλυφοι σκύφοι που βρέθηκαν σε στρώσεις που αντιστοιχούν στην ύστερη αυτή φάση, είναι ελάχιστοι' ενδεικτικό είναι το ότι βρέθηκε σκύφος του Κυκλαδικού εργαστηρίου(185).

Σύμφωνα με την παραπάνω στρωματογραφία, την εγκατάλειψη του εργαστηριακού χώρου θα πρέπει να τοποθετήσουμε χρονολογικά στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. και την αρχιτεκτονική επέμβαση και αλλαγή στο χώρο στον 1ο αι.μ.Χ. Το βορειοδυτικό εργαστηριακό συγκρότημα μετατράπηκε σε κατοικίες και τα "απορρίμματα" από τους χώρους που επαναχρησιμοποιήθηκαν δέχτηκαν το φρέαρ και τα φρεάτια.

Νικολάου, ΑΕ, 1985(1987) 194. Για το κρινάνθεμο πρβλ. ανάλογα αγγεία από τη Δήλο, Bruneau, *La vaisselle*, 249, αρ. Δ66, πίν. 43 και από τη Σάμο, *Samos XIV*, εικ. 270. Όμοιου σχήματος αγγείο με βάτραχο στον πυθμένα βρέθηκε στην Αθηναϊκή Αγορά, *Agora V*, 13, πίν. 39. Από τη Δήλο, σκυφοειδής κύλικα κοσμεύεται με επίθετη ανάγλυφη γαρίδα αντί για βάτραχο, ΡΗ. BRUNEAU, *La céramique Pergaménienne à reliefs appliqués de Délos*, BCH 115, 1991, 656, αρ. 75. Η συγκεκριμένη διακοσμητική πρακτική ερμηνεύεται από τον Bruneau ως επίδραση της παράδοσης των ιχθυοπινακίων του 4ου αι. π.Χ. Και στην επίθετη ανάγλυφη κεραμική από το Πέργαμο, γνωστή ως "περγαμινή" συγκαταλέγεται ο βάτραχος στα διακοσμητικά θέματα, βλ. σχετικά, Hübner, *Appliquenkeramik*, πίν. 15, αρ. 91. Για το βάτραχο, βλ. γενικά, R. LULLIES, ΒΑΤΡΑΧΟΙ, *Θεωρία, Festschrift W. H. Schuchardt* (Baden-Baden 1960), 139-149. Όμοιες με της Μινώας κύλικες με βατράχους εσωτερικά βρέθηκαν και στη Ρόδο (αδημοσίευτες' ευχαριστώ την αρχαιολόγο Α. Γιαννικουρή που μου έδειξε το αδημοσίευτο υλικό από τη Ρόδο, σε επίσκεψή μου στις αποθήκες του Μουσείου).

2.2. Χώρος ΝΔ από το Ναό

Ο τομέας Ν-Δ₁, ανάμεσα από το Ναό και το κτίσμα Δ₁¹, και τομές σε τμήματα του χώρου ΝΔ από το Ναό συνεξετάζονται επειδή απέδωσαν κοινή στρωματογραφία.

Στις τομές που ανασκάφηκαν διαπιστώθηκαν τα παρακάτω στρώματα:

Μετά από την απομάκρυνση των επιφανειακών χωμάτων, εντοπίστηκε στρώμα με γέμισμα². Από το στρώμα αυτό συγκεντρώθηκε μεγάλη ποσότητα υστεροελληνιστικής κεραμικής ποικίλων τύπων. Παρά την ποσοτική υπεροχή της υστεροελληνιστικής κεραμικής το στρώμα των γεμισμάτων δεν θεωρείται αμιγές, γεγονός που οφείλεται στον τρόπο δημιουργίας του αρχαιολογικού αυτού στρώματος. Αρκετά είναι τα ευρήματα του 1ου αι. μ.Χ. (γυάλινα αγγεία, ερυθροβαφής κεραμική, ρωμαϊκοί λύχνοι)³, καθώς και κεραμική προωιότερων χρόνων (όστρακο ερυθρόμορφου αγγείου⁴, μελαμβαφή αγγεία με στιλπνό γάνωμα⁵, κεραμική με διακόσμηση τύπου "Δυτικής Κλιτύς"⁶), του 4ου και 3ου

1. Βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ: ΠΑΕ 1981, 313,314, ΠΑΕ 1982, 283-286, όπου περιγράφεται η πορεία της ανασκαφής.

2. Με τον όρο γέμισμα στην ανασκαφή της Μινώας χαρακτηρίστηκε το στρώμα μετά από το επιφανειακό. Αποτελείται από χαλαρά καστανόχρωμα χώματα και μικρές πέτρες.

3. Ενδεικτικά αναφέρω: τύπους ερυθροβαφούς κεραμικής (Αρ. Ευρ. Μ/Πδ116 (χείλος σκύφου) και Μ/Πδ145 (πινάκιο με διαμορφωμένο πόδι)' πρβλ. Ε. UNTERKIRCHER, *Terra Sigillata aus dem Heraion von Samos*, AM 98, 1983, 188, εικ.5 και 183, εικ. 3 αντίστοιχα). Θραύσματα από διάφορα μέρη του σώματος λύχνων ρωμαϊκής περιόδου: (Αρ. Ευρ. Μ/Πλ40+33, Μ/Πλ77, Μ/Πλ84, Μ/Πλ88, 89).

4. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ480, Μ/Πδ485

5. Πρόκειται για εισηγμένα αττικά ή εγχώρια αττικού τύπου' ενδεικτικά αναφέρω βάσεις και λαβές από σκύφους με εξηρημένα ημικύκλια στον πυθμένα (Αρ. Ευρ. Μ/Πδ660, 529, 544), πρβλ. όμοια κεραμική από τη Θάσο, F. Blondé, "Un remblai Thasien du IVe s. La céramique", BCH 109, 1985, 316, εικ. 27 και από το Ασκληπιείο της Περγάμου, AvP XI₁, 115, πίν. 40.

αι. π.Χ. Τα παραπάνω στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το στρώμα αυτό δημιουργήθηκε σταδιακά σε αρκετό διάστημα χρόνου.

Το σύνολο της υστεροελληνιστικής κεραμικής στο στρώμα των γεμισμάτων, στο οποίο το μεγαλύτερο μέρος καταλαμβάνουν οι ανάγλυφοι σκύφοι, οριοθετούν χρονολογικά ορισμένα ευρήματα. Το ανώτερο όριο θέτουν η ενσφράγιση λαβή αμφορέα¹ χρονολογημένη στα 146-108 π.Χ. και το νόμισμα Αμοργού² χρονολογημένο στον 2ο-1ο αι. π.Χ., ενώ το κατώτερο όριο αποτελεί η παρουσία των ρωμαϊκών λύχνων. Στο χρονικό αυτό διάστημα συνυπάρχουν στο στρώμα των γεμισμάτων, οι ανάγλυφοι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου: **39, 77**, οι σκύφοι του Κυκλαδικού εργαστηρίου: **115, 116, 179, 196, 248, 258**, οι σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων: **431, 455, 504, 523, 526, 583, 661**, με τους λύχνους τύπου Κνίδου³, με σκυφοειδείς κύλικες που φέρουν οριζόντιες αναδιπλούμενες λαβές σε σχήμα πι⁴, με μυροδοχεία⁵, τεφρά πινάκια με έντυπη διακόσμηση⁶,

6. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ765. Θραύσμα κανθάρου με ζώνη, στο ύψος των λαβών, διακόσμημένη από αβακωτά και δικτυωτά, πρβλ. *Πατσιαδά, Ρόδος*, Πίν. 61,β, αρ. Κατ. 83 (τέλος 3ου αι.π.Χ.).

1. Αρ. Ευρ. Μ81/Πα2. Η ταύτιση έγινε από τον Δ. Κοκκώνη

2. Βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 320

3. Αρ. Ευρ. Μ/πλ31, 34, 35, 37-39, 82, 86, 87

4. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ699, 700. Σχετικά βλ. παραπάνω σελ. 63 σημ. 1 Το χείλος αρ. Ευρ. Μ/Πδ927, με την εγχάρακτη επιγραφή (ΑΙΝ)ΗCΙΚΡΑ(ΤΗ) ανήκει σε όμοιου σχήματος αγγείο. Ας σημειωθεί ότι το ίδιο σχήμα αγγείου χρησιμοποιείται και στην διακοσμημένη κεραμική του τύπου "Δυτικής Κλιτύος" από τη Ρόδο, βλ. *Πατσιαδά, Ρόδος*, 152, πίν. 53, αρ. 24 και 25.

5. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ64, 66

6. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ575, *Μαραγκού 1981*, εκ. 6,γ. Πρβλ. από τη Δήλο, *Bruneau, La Vaisselle*, 247, πίν. 43, αρ. D53. Χρονολογείται στα τέλη του 2ου και στις αρχές του 1ου αι.π.Χ. Πρβλ. ακριβές παράλληλο, το πινάκιο από την Έφεσο, με τον ίδιο τύπο ανθεμίου στο έντυπο σφράγισμα, *Mitsopoulos, Basilika*, αρ. F44, πίν. 98, σελ. 78 κε., (και εδώ ισχύει η ίδια χρονολόγηση).

αγγεία¹ τα οποία βρίσκονται κυρίως σε σύνολα του τέλους του 2ου αι.π.Χ. και των αρχών του 1ου αι.π.Χ. και ειδώλια ποικίλων τύπων.

Στην επόμενη στρώση, η οποία ακολουθούσε αμέσως κάτω από το στρώμα των γεμισμάτων, τα ευρήματα δεν κατανέμονταν διαφορετικά, παρά τη διαφορετική σύσταση της στρώσης. Πρόκειται για τη στρώση των πεσμένων λίθων, η οποία για τον λόγο αυτό πρέπει να θεωρηθεί ως στρώμα ενιαίο με τα γεμίματα .

Το υποκείμενο στρώμα χαρακτηριζόταν από έντονα κατάλοιπα φωτιάς (στάχτες και πολλά κάθβουνα). Το στρώμα αυτό περιλαμβάνει κυρίως κεραμική του 1ου αι. π.Χ. Απουσιάζουν οι ρωμαϊκοί λύχνοι και οι τύποι της ερυθροβαφούς κεραμικής του 1ου αι. μ.Χ. Το κατώτερο χρονολογικό όριο των ευρημάτων συμπεραίνεται από την παρουσία των τεφρόχρωμων κυλίκων² με τους ανάγλυφους επίθετους βατράχους στον πυθμένα τους εσωτερικά και από τη λαβή τηγανόσχημου άβαφου σκεύους³. Με τους ανάγλυφους σκύφους του Κυκλαδικού εργαστηρίου: 101, 128, 152, 225, 238, 263, 281, με τον ενυπόγραφο σκύφο ιωνικού εργαστηρίου, 290, τους ιωνικούς σκύφους, 309, 363, 662, 682, τη μήτρα A12 και τη γυναικεία πήλινη προτομή⁴, συνυπάρχουν λύχνοι Κνίδου⁵, τύποι ερυθροβαφούς κεραμικής⁶ του 1ου αι.π.Χ.

1. Παράδειγμα η τεφρόχρωμη οينوχόη (ΦΚΓ/Λ1 1981) Πρβλ. *Mitsopoulos-Leon, Basilika*, πίν. 104, αρ. F61.

2. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ622, 591+592, Μ/Πδ626. Σχετικά βλ. παραπάνω σελ. 66 σημ. 4.

3. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ852. Η χρονολόγηση των τηγανόσχημων άβαφων σκευών δεν συμπίπτει στις διάφορες περιοχές όπου βρέθηκαν, εφόσον διαπιστώθηκε ότι για το πρακτικό αυτό σκεύος δεν χρειάστηκε να αλλάξει η μορφή του για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στην Αγορά των Αθηνών, στο Πέργαμο και στα Λίδυμα βρέθηκαν σε ρωμαϊκά σύνολα (*Agora V*, πίν.7, *AvP XI,1*, πίν. 56, αρ. 396 (Οικοδομική φάση 13=αρχές 1ου αι.μ.Χ.), U. WINTERMEYER, *IstMitt* 34, 1984, εκ. 9, αρ.7. αντίστοιχα), ενώ στην Τήνο και στη Δήλο βρέθηκαν σε υστεροελληνιστικά σύνολα του 2ου-1ου αι.π.Χ., βλ. αντίστοιχα, *Tépos I*, 220, πίν. 101, D20 και *Bruneau, La Vaisselle*, D225.

4. Για την προτομή βλ. *Μαραγκού 1982*, 285, πίν. 186

5. Αρ. Ευρ. Μ/πλ90, 94, 95, 97-99.

Το ανώτερο χρονολογικό όριο του στρώματος με τα κατάλοιπα φωτιάς αποτελούν: η επιγραφή του Γυμνασίαρχου, μια επιτάφια στήλη¹, όστρακο με διακόσμηση του τύπου " Δυτικής Κλιτύς"² και μελαμβαφής αδιακόσμητη κεραμική³.

Το στρώμα αυτό χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία:

1. Στην κεραμική υπερέχουν ποσοτικά οι τύποι αγγείων που βρίσκονται ως επί το πλείστον σε πρώιμα ρωμαϊκά σύνολα, τύποι αντίστοιχοι με την κεραμική της νησίδας της "Οικίας των Κωμωδών" στη Δήλο.
2. Η φάση αυτή αντιστοιχεί στη διάρκεια επαναχρησιμοποίησης του χώρου από τις τελευταίες δεκαετίες του 2ου αι.π.Χ. έως και τον 1ο αι.π.Χ.⁴, μετά από τη δημιουργία των αποθετών του φρέατος και της ΤΕ, και παρουσιάζει ομοειδή ευρήματα με αυτά που συγκεντρώθηκαν σε **δάπεδα στον εσωτερικό χώρο του Γυμνασίου**.⁵ Εκεί βρέθηκαν ακριβώς όμοιοι τύποι κεραμικής με αυτούς από τη Νησίδα της "Οικίας των Κωμωδών" στη Δήλο και τελευταία από το δρόμο του Ανδρήρου των Λεόντων, που χρονολογήθηκε στο διάστημα από το 110

⁶. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ 146 (πόδι και βάση σκύφου): πρβλ. E. UNTERKIRCHER, Terra Sigillata aus dem Heraion von Samos, AM 98, 1983, 199, εικ.9.

¹. Για τις δύο επιγραφές που βρέθηκαν στο στρώμα με τα ίχνη φωτιάς στο Ν-Δ1 βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 315

². Αρ. Ευρ. Μ/Πδ679

³. Αρ. Ευρ. Μ/Πδ530-532 (βαθμιδατές βάσεις κανθάρων: πρβλ. *Agora XII*, 122, αρ. 704, 320-310 π.Χ.).

⁴. Στις αρχές του 1ου αι.π.Χ. η δημόσια ζωή συνεχίζεται στη Μινώα με την αναδιοργάνωση της εορτής των Σεραπειών και της εορτής των Μητρών, όπως πληροφορούμαστε από τις επιγραφικές μαρτυρίες. Το Γυμνάσιο συνεχίζει να λειτουργεί, εφόσον σε επιγραφές του 1ου αι.π.Χ. αναφέρεται ο υπογυμνασίαρχος. Βλ. σχετικά με τις επιγραφικές μαρτυρίες, *Νίγδελς, Πολίτευμα και Κοινωνία*,

⁵. *Το Έργον* 1991, 101, εικ. 159, 160.

έως το 88π.Χ¹. Και τα δύο χάλκινα νομίσματα² που βρέθηκαν στην ίδια στρώση ανήκουν στην περίοδο του 2ου- 1ο αι.π.Χ.

3. Τα έντονα ίχνη φωτιάς που στον τομέα Νότια και ΝΔ από το Ναό αποκαλύφθηκαν *in situ*³, ενώ στο βορειοδυτικό συγκρότημα είχαν σαρωθεί, επιτρέπουν τη σύνδεση του στρώματος με τη φάση καταστροφής των κτισμάτων, η οποία μπορεί χρονικά να συνδεθεί με την αντίστοιχη καταστροφή των σπιτιών της Δήλου από τον Μιθριδάτη το 88 π.Χ⁴.

1. Διαφοριστική είναι η σύγκριση του μικρού φαρμακευτικού σκεύους με την υπογραφή ΑΦΡΟΣ, (Το Έργον 1991, 101, εικ. 160α) με ακριβώς όμοια αγγεία από τα δύο αναφερόμενα σύνολα ' πρβλ. Bruneau, *La Vaisselle*, πίν. 49, D223, Ζαφειροπούλου-Χατζηδάκης, *Δήλος*, πίν. 201 (B14901) με βιβλιογραφία για το σχήμα και τη χρήση του αγγείου. Όμοιο αγγείο βρέθηκε στο Ηραίο της Σάμου, βλ. *AM* 54, 1929, 48, εικ. 36,5. Ο συγκολλημένος αέρας ηθμός, Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1991, πίν. 193 γ, βρίσκει επίσης τα παράλληλά του στον ίδιο χώρο, πρβλ. Bruneau, *La Vaisselle*, πίν. 48, αρ. D210. Στην ίδια περίοδο ανήκουν και τα τεφρά πινάκια από το δάπεδο του Γυμνασίου (αρ. Ευρ. Μ91/Πιμβ663), όπως διαπιστώνεται από παρόμοια που βρέθηκαν σε αντίστοιχα σύνολα στην Έφεσο, Mitsopoulos, *Basilika*, πίν. 95, F21.

2. Μ91/Ν652 (Αμοργού) και Μ91/Ν653 (φθααρμένο)

3. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1990, 238 και *ΠΑΕ* 1982, 283-286

4. Βλ. Ph. BRUNEAU, Contribution à l'histoire urbaine de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale, *BCH* 92, 1968, 633 κκ.

III. ΟΙ ΑΝΑΓΛΥΦΟΙ ΣΚΥΦΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΝΩΑ

1. ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ

Ο τρόπος κατασκευής αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση από μήτρα έχει περιγραφεί αναλυτικά σε μελέτες σχετικές με την τεχνική των αγγείων¹, αλλά και στις δημοσιεύσεις ανάγλυφων σκύφων, αναφέρονται οι μελετητές και στην τεχνική της κατασκευής τους². Ο μεγαλύτερος αριθμός μητρών που βρέθηκε έως σήμερα προέρχεται από την Πέλλα. Η ποσότητα (380 μήτρες) και η καλή διατήρησή τους, επέτρεψαν την αναλυτική μελέτη της μορφολογίας και της τεχνικής της κατασκευής³ των μητρών και των σκύφων.

Στη Μινώα βρέθηκαν δεκαεννέα⁴ μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων και σκύφων. Άλλες τέσσερις μήτρες που θεωρήθηκαν αρχικά⁵ ως μήτρες για την κατασκευή "μεγαρικών" σκύφων διαπιστώθηκε αργότερα ότι χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή εφυαλωμένων ανάγλυφων αγγείων.

Οι δεκαεννέα μήτρες από τη Μινώα συγκροτούν αξιόλογο εύρημα όχι μόνον για τη μελέτη της εγχώριας παραγωγής, αλλά και γενικότερα για τη μελέτη των εργαστηρίων κατασκευής ανάγλυφων σκύφων της περιοχής του Αιγαίου. Ο

¹. Βλ. σχετικά A. BLANC, *les techniques utilisées dans les grands ateliers de potiers de l'antiquité*, *RAE* 14, 1963, 271.

². Βλ. σχετικά *Courby, Vases grecs*, 327-328, *Thompson, Hesp.* 1934, 452-454, *Agora XXII*, 5.

³. Πέλλα, μήτρες, 144- 159.

⁴. Άλλη μία μήτρα του τοπικού εργαστηρίου προέρχεται από την Ακρόπολη της Μινώας (πίν. 8, β). Η μήτρα που απεικονίζεται στον πίν. 8, α, πιθανώς χρησιμοποιήθηκε για άλλου είδους ανάγλυφα αντικείμενα (ίσως για πήλινους δίσκους). Δεν έχει το συνηθισμένο σχήμα των μητρών. Οι σφραγίδες είναι πιεσμένες σε μια μάζα αδιαμόρφωτη στην εξωτερική επιφάνεια, πάχ. 0.015 (μέγιστο) και 0.007 (ελάχιστο). Με βάση την ακανόνιστη διάταξη των θεμάτων - σφραγίδων θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι πρόκειται για μια "δοκιμή" ή για κάποιο ενδιάμεσο στάδιο στη διαδικασία κατασκευής κλεψίτυπων σφραγίδων.

⁵. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ* 1982, 303, εικ. 15α. Εκτός από τις μήτρες βρέθηκαν και όστρακα άβαφα με ανάγλυφη διακόσμηση τα οποία προέρχονται από τη φάση κατασκευής πριν από την εμβάπτισή τους για εφυάλωση (η κατηγορία αυτή της κεραμικής από τη Μινώα, θα δημοσιευτεί προσεχώς από την υπογράφουσα).

αριθμός τους είναι σημαντικός, εάν λάβουμε υπόψη μας τις ελάχιστες μήτρες που έχουν βρεθεί σε άλλα νησιά του Αιγαίου και στα Μικρασιατικά παράλια¹. Ο μεγαλύτερος αριθμός δημοσιευμένων μητρών από την περιοχή της Μ. Ασίας και του Αιγαίου προέρχεται από την Έφεσο², από την Πύλη της Μαγνησίας, όπου βρέθηκαν 40 μήτρες και 600 σκύφοι. Από τον ελλαδικό χώρο επίσης, οι μήτρες που βρέθηκαν είναι δυσανάλογα ελάχιστες σε σχέση με τον αριθμό των σκύφων. Μήτρες δημοσιεύτηκαν από την Αθηναϊκή Αγορά³, από τα εργαστήρια

1. Στη Δήλο, οι δύο μήτρες που βρέθηκαν είναι αττικές (EADélos XXXI, 2) και από την Τήνο (Tépos I, 224, πίν. 111, Αη 9, Αη 10) για τη μία από τις δύο δημοσιευμένες μήτρες, εικάζεται ότι προέρχεται από την Αττική. Από τη Σίφνο (Siphnos, 61, πίν. 21, αρ.6) είναι γνωστή μία μήτρα και από τη Σάμο δημοσιεύτηκαν εννέα μήτρες (Τσάκος, μήτρες). Εργαστήρια κεραμικής βρέθηκαν πρόσφατα στη Μύρινα και στην Ηφαιστεία της Λήμνου (M. MASSA, *La ceramica Ellenistica con decorazione a rilievo della Bottega di Efestia. Monographie della Scuola Archeologica di Athene e delle Missioni Italiane in Oriente V* (Roma 1992) και στη Μύρινα, Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΟΥ- ΑΡΓΥΡΗ, Εργαστήριο ελληνιστικής κεραμικής από τη Μύρινα Λήμνου, *Γ'ΕλλΚερ.1994*, 231- 234. Το εργαστήριο της Μύρινας, όπως και αυτό της Ηφαιστείας, εντάσσεται στην αττική παράδοση σε αντίθεση με τα εργαστήρια των υπολοίπων νησιών που ακολουθούν την παράδοση των ιωνικών εργαστηρίων. Από τα Μικρασιατικά παράλια οι γνωστές μήτρες είναι ελάχιστες σε σχέση με τις ποσότητες των σκύφων. Από το Πέργαμο ελάχιστες μήτρες είναι γνωστές (U. HEPDING, Eine hellenistische Töpferwerkstatt in Pergamon, *Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft*, 21, 1952, 49- 60, K. PARLASCA, *JdI* 70, 1955, 133, εικ. 1, Kleiner, *Formschüsseln*, 217- 219, πίν. 45) οι μήτρες της Συλλογής του Μονάχου που δημοσιεύει ο Garbsch (Garbsch, *München*, 28,29) προέρχονται από την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή του Περγάμου. Από την Κύμη (Kyme I, 14 κε.) έχουν δημοσιευτεί δεκαεπτά μήτρες, ενώ από τα παράλια της Μ. Ασίας προέρχεται μια μήτρα με την υπογραφή ΚΡΑ (K.PARLASCA, *BABesch* 57, 1982, 177, εικ. 5- 8). Από τη Μίλητο (Milet V 1, 91) δημοσιεύτηκαν τέσσερις μήτρες και δύο σφραγίδες. Από την Κνίδο είναι γνωστή μία μήτρα και δύο σφραγίδες (Kleiner, *Formschüsseln*, πίν.. 46 και *AJA* 77, 1973, 415, 424).

2. Βλ. παραπάνω σελ. 29 σημ. 4 και V. MITSOPOULOS- LEON, *Töpferateliers in Efesos, Festschrift für H. Kenner* (Wien/Berlin 1982-1985) πίν. XXVIII, 5,6, Mitsopoulos-Leon, *Basilika*, 69.

3. *Agora XXII*, σποραδικά, όπου και βιβλιογραφία για τα αττικά εργαστήρια.

της Πελοποννήσου¹, από την Κόρινθο² και τελευταία από την Αίγαιρα³, τις Φερές Θεσσαλίας⁴, τις Πέτρες Φλώρινας⁵, τη Βεργίνα⁶, τα Άβδηρα⁷.

Όλα τα θέματα που απεικονίζονται στις μήτρες από τη Μινώα αναγνωρίζονται στους σκύφους 1- 100, εκτός από τα κοσμήματα της μήτρας A19^δ και τις περισσότερες φορές συνυπάρχουν με άλλα θέματα. Επιπλέον, τα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά των σκύφων παρέχουν τη δυνατότητα αναγνώρισης των τοπικών προϊόντων της Μινώας⁹.

1. Siebert, *Péloponnèse*, σποραδικά.

2. *Corinth* VII 3

3. R. TRUMMER, *Akten des XIII Internationalen Kongresses Für Klassische Archäologie*, Berlin 1988 (1990) 313, πίν. 42,1.

4. Α. ΔΟΥΛΓΕΡΗ- ΙΝΖΕΣΙΛΟΓΛΟΥ, Φεραϊκά εργαστήρια "μεγαρικών" σκύφων, *ΒΕΛΛΚερ*. 1990, 121- 136.

5. P. A. VELENI, Eine Werkstatt für Pelifgefäße in Petres/ W. Makedonien, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin 1988 (1990) 309-311

6. Π. ΦΑΚΛΑΡΗΣ, Πήλινες μήτρες, σφραγίδες και ανάγλυφα αγγεία από τη Βεργίνα, *ΑΔ* 38, 1983 (1990) Μελ. , 211-238

7. Α. ΚΡΑΝΙΩΤΗ, Άβδηρα: τόπος παραγωγής ελληνιστικής ανάγλυφης κεραμικής, *2ο Διεθνές Συμπόσιο Θρακικών Σπουδών "Αρχαία Θράκη"* (20-27 Σεπτεμβρίου 1992).

8. Παράλληλος με της μήτρας περιγραμμισμένος ρόδακας αναγνωρίζεται σε σκύφο που βρέθηκε στη Δήλο, βλ. *EADélos XXXI*, πίν. 102, αρ. 1955

9. Για τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, τον Πηλό, το γάνωμα, το σχήμα, τις διαστάσεις, βλ. τις αμέσως παρακάτω ενότητες. Το πόσο μεγάλη σημασία έχουν τα απτά χαρακτηριστικά του αγγείου, ορισμένες λεπτομέρειες που νοιώθει κανείς ότι γίνονται λαλίστατες "εκ της πολλής συνουσίας", έχει ήδη επισημάνει ο Siebert : "c' est parfois au toucher que l' on reconnaît la manière d' un atelier", *Siebert, Péloponnèse*, 8.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ο πήλος και το γάνωμα

Ένα μεγάλο τομέα έρευνας του ερευνητικού προγράμματος RCP 583 του CNRS¹ που αφορά την ιστορική γεωγραφία των Κυκλάδων, απασχόλησε η αναγνώριση των τοπικών εργαστηρίων² κεραμικής των ιστορικών χρόνων με βάση τους τόπους προμήθειας του πηλού³. Η έρευνα προχώρησε αρκετά στον τομέα της γραπτής κεραμικής των υστερογεωμετρικών χρόνων και της ανατολίζουσας περιόδου (8ος - 6ος αι. π.Χ.)⁴. Για την ελληνιστική περίοδο ένα δείγμα διερεύνησης τοπικών εργαστηρίων με βάση τις αναλύσεις πηλού δόθηκε για την κεραμική από το Ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιπόριτης στην Τήνο⁵.

Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος, δόθηκαν για ανάλυση του πηλού τους στα εργαστήρια του Λούβρου αντιπροσωπευτικά δείγματα⁶ κεραμικής από

¹. Για το ερευνητικό πρόγραμμα βλ. BCH 106, 1982, 600 και R. DALONGEVILLE-G. ROUGEMONT, *Recherches dans les Cyclades, Résultats des travaux de la RCP 583*. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen n. 23, série Archéologique 13 (Lyon 1993).

². Γενικές διαπιστώσεις για ζητήματα τοπικών εργαστηρίων βλ. F. VILLARD, *Les Céramiques locales: problèmes généraux, Les ateliers de potiers dans le monde Grec aux époques géométrique, archaïque et classique*, BCH Suppl. XXIII, 1992, 3- 9.

³. Για τη Δήλο ήταν γνωστό ότι δεν διέθετε πηλό για την κατασκευή κεραμικών προϊόντων. Στις αρχές του 3ου αι.π.Χ. μαρτυρείται επιγραφικά η εισαγωγή πήλινων κεράμων από τη Σύρο για τη στέγη του πύρινου Ναού, W. DEONNA, *La vie privée des Déliens* (Paris 1947) 174, *EADélos XII*, 210. Ωστόσο, ο Laumonier υποθέτει την ύπαρξη εργαστηρίων κοροπλαστικής στο νησί, *EADélos XXIII*, 18- 19.

⁴. Βλ. σχετικά με το θέμα τα άρθρα των F. VILLARD, *La localisation des ateliers Cycladiques de céramique géométrique et Orientalisante* και J. GAUTIER, "Les Cyclades antiques" *caractérisation de centres de productions céramiques par microscopie optique*, ό.π. R. DALONGEVILLE- G. ROUGEMONT, 143-165 και 167-204 αντίστοιχα.

⁵. R. ETIENNE-J. GAUTIER, *Recherches sur la céramique de Ténos. Étude pétrographique*, *Cyclades*, 191-200.

⁶ Σε πρώτη φάση στάλθηκε το 1984 στα εργαστήρια του Λούβρου ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα κεραμικής που παρουσίαζε μεγάλη ποικιλία: χρονολογική

την Αμοργό και κατεξοχήν από την ανασκαφή της Μινώας. Ανάμεσα στα άλλα είδη κεραμικής περιλαμβάνονταν και τέσσερις μήτρες που είχαν βρεθεί έως τότε καθώς και τα ελάχιστα όστρακα ανάγλυφων σκύφων τα οποία έφεραν τα ίδια κοσμήματα με αυτά των μητρών και θεωρήθηκαν ως εγχώρια. Η μία μήτρα¹, όπως διαπιστώθηκε αργότερα, ανήκει στην κατηγορία της ανάγλυφης κεραμικής με εφύαλωση και δεν θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία. Οι υπόλοιπες τρεις μήτρες και τα όστρακα εξετάστηκαν με την πετρογραφική μέθοδο ανάλυσης από την J. Gautier και έγινε σύγκριση του πηλού της μήτρας και του οστράκου για τον έλεγχο της υποτιθέμενης μεταξύ τους εξάρτησης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έχουν ως εξής: Η μήτρα **A 15** και το όστρακο **11** διαπιστώθηκε ότι είναι κατασκευασμένα από διαφορετικούς πηλούς². Οι δύο άλλες μήτρες **A 5**, **A 7** και τα αντίστοιχα όστρακα **76**, **59** είναι κατασκευασμένα από τον ίδιο πηλό³. Ο πηλός των μητρών σύμφωνα με την ανάλυση περιλαμβάνει διάφορες προσμίξεις⁴. Οι προσμίξεις⁵ αυτές διακρίνονται και με γυμνό μάτι και αναγνωρίζονται και στις υπόλοιπες μήτρες για τις οποίες δεν έγινε πετρογραφική ανάλυση καθώς και στην ομάδα των σκύφων που συνδέονται με τις μήτρες. Πρόκειται για στοιχεία που προέρχονται από το φυσικό στρώμα εξόρυξης του πηλού (στοιχεία από μεταμορφολογικά και ηφαιστιογενή πετρώματα). Αξιοσημείωτη είναι η απουσία μίκας από τον πηλό των μητρών και των σκύφων. Εάν τα συγκεκριμένα εδαφολογικά αυτά στοιχεία αναγνωρίζονται στα πετρώματα της Αμοργού δεν είναι επιστημονικά εξακριβωμένο. Η γεωλογία του νησιού και κυρίως η διάρκεια και η

Μινώας τα πρώτα αποτελέσματα της έρευνας "un premier test", τα οποία αφορούν ορισμένα από τα δείγματα που εστάλησαν. (βλ. Παράρτημα I το κείμενο της J. Gautier)

1. Παράρτημα , κείμενο J. Gautier, II 1a.

2. ό.π., II. 1b : M81/ 3 = **A 15**, M82/ Πμ81= **11**

3. ό.π., II 1.c. , M81/ 2= **A 5**, M83/Πμ160 = **76** και II 1. d, M84/ 1 = **A 7**, M83/ Πμ217= **59**

4. Βλ. αναλυτικά, Παράρτημα .

5. Πρόκειται για τα λεγόμενα "μη πλαστικά" στοιχεία, τα οποία, είτε περιέχονται στα κοιτάσματα του πηλού, είτε προστίθενται από τους κεραμείς με σκοπό την επίτευξη του κατάλληλου "φυράματος". Βλ. σχετικά Πέλλα, μήτρες, 144- 146 και Κ. ΚΩΤΣΑΚΗ, *Κεραμική τεχνολογία και κεραμική διαφοροποίηση* (διδασκ. διατριβή) (Θεσσαλονίκη 1983) 105-141.

μεταμόρφωση των αργιλωδών εδαφών σε ασβεστολιθικά πετρώματα¹ μελετήθηκε από ειδικούς ερευνητές² και θα μπορέσει ίσως μελλοντικά να αποτελέσει τη βάση για τη σύγκριση της σύστασης του εδάφους και των πηλών που χρησιμοποιήθηκαν για την κεραμική διαφόρων εποχών. Οι έως τώρα γνώσεις μας για τον αμοργινό πηλό αναφέρονται σε υλικό προωμότερων περιόδων. Η ανάλυση του πηλού προϊστορικών οστράκων από τη Μινώα και από άλλες περιοχές του νησιού που έγινε στα πλαίσια έρευνας της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής³, έδειξε ότι χρησιμοποιήθηκε κατεξοχήν ο πετρογραφικός τύπος πηλού XII από τους τέσσερις τύπους που διαπιστώθηκαν γεωλογικά στην Αμοργό από τον Pittinger⁴.

Οι θέσεις εξόρυξης του πηλού κατά την αρχαιότητα στο νησί δεν έχουν εντοπιστεί επακριβώς. Είναι γνωστές όμως αρκετές θέσεις από τις οποίες προμηθεύονταν τον πηλό ο Σίφνιος αγγειοπλάστης Ι. Λεμονής⁵, που διατηρούσε κεραμικό εργαστήριο ως τα μέσα του αιώνα μας στο νησί. Στη θέση Μηλίες ανάμεσα από το λιμάνι των Καταπόλων και τη Χώρα διατηρούνται οι πλύστρες των εργαστηρίων του για την επεξεργασία του πηλού. Αξίζει να σημειωθεί η πληροφορία ότι ο αγγειοπλάστης που δούλευε στο νησί προμηθεύονταν πηλό⁶

1. Το έδαφος του νησιού αποτελείται κυρίως από ασβεστολιθικά πετρώματα (κατεξοχήν στο ΒΑ άκρο) ενώ στο κεντρικό και ΝΔ τμήμα ευδιάκριτα είναι τα σχιστολιθικά πετρώματα, ο ψαμμίτης και λιγότερο οι ασβεστόλιθοι.

2. βλ. σχετικά B.WEINMANN, *Die Böden der Kykladeninsel Amorgos (Griecheland) und ihre Landwirtschaftliche Nutzung*, (1967). L. MINOYX, *Stratigraphie, Structure et metamorphisme de l'île d'Amorgos (Cyclades, Grèce)* Ph. D. Thesis, Univ. Pierre et Marie Curie (Paris 1981), N. FYTROLAKIS, D. PAPANIKOLAOU, A. PANAGOPOULOS, *Stratigraphy and Structure of Amorgos island, Aegean Sea, Ann. Geol. Pays Hell.* 30, 1981, 455-471.

3. βλ. σχετικά R. E. JONES, *Greek and Cypriot Pottery. A Review of Scientific Studies*, The British School at Athens, 1986, 263, 267.

4. J. PITTINGER, *Η εφαρμογή επιστημονικής αναλύσεως κεραμικών ειδών δι' αρχαιολογικές μελέτας' οριζολογικά έρευνάι εις την χρήσιν τοπικών αποθέσεων αργίλου εις νότιας Κυκλάδας δια τα αγγειοπλαστικά αρχαιότητος: ιδιαιτέρως από της Νεολιθικής εποχής μέχρι της υστερας εποχής του Χαλκού*, Διδακτ. διατριβή, Αθήναι 1979.

5. Για τον Μαστρο-Γιάννη τον τσουκαλά βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, *ΠΑΕ 1982*, 300

6. Είναι αποδεδειγμένο ότι κατά την αρχαιότητα πολλά εργαστήρια εισήγαγαν πηλό από άλλες περιοχές. Στους ανάγλυφους πίθους των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων για

“καλύτερης ποιότητας” για εξαιρετικές περιπτώσεις, άλλειμμα αγγείου, από τη Σίφνο, καθώς και το ότι ο πηλός των τσουκαλικών του Μαστρο-Γιάννη είναι κόκκινος σκούρος, όπως και ο πηλός των αρχαίων αγγείων¹.

Η υφή του πηλού των μητρών όπως και των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου είναι σκληρή και συνεκτική. Μόνον η μήτρα και ο σκύφος του τοπικού εργαστηρίου που βρέθηκαν στην Ακρόπολη της Μινώας (πίν. 8, β. και 33) παρουσιάζουν μαλακότερη υφή -πιο εύθρυπτες επιφάνειες- που οφείλεται όμως στις εδαφολογικές συνθήκες διατήρησης².

Οι ανάγλυφοι σκύφοι και τα αγγεία του τοπικού εργαστηρίου ξεχωρίζουν εύκολα από τις υπόλοιπες ομάδες εξαιτίας της υφής του πηλού: έχουν πολύ σκληρά τοιχώματα και μια μεταλλική υφή ευδιάκριτη τόσο στον ήχο που παράγουν, όσο και στην εξωτερική τους εμφάνιση.

Το χρώμα του πηλού των μητρών είναι ερυθρό με διαβαθμίσεις στην κλίμακα του Munsell 5YR 6/4, 6/6, 7/8 (σκουρόχρωμο) και 2.5YR 5/6, 6/8 (ανοιχτόχρωμο). Η μήτρα **A 1** έχει τεφρόχρωμο πηλό (2.5YR 5/0) ενώ στη μήτρα **A 18** ο πηλός είναι τεφρόχρωμος στα εσωτερικά τοιχώματα και κεραμόχρωμος στα εξωτερικά. Τα τοιχώματα των μητρών, εκτός από τα θραύσματα **A 6** και **A 16**, έχουν περαστεί εσωτερικά και εξωτερικά με επίχρισμα από διάλυμα αραιωμένου πηλού³. Όμοιο επίχρισμα έχει αντικαταστήσει το γάνωμα σε ορισμένους σκύφους του τοπικού εργαστηρίου, γεγονός που μαρτυρεί την κοινή εργαστηριακή προέλευση των μητρών και των σκύφων.

την κατασκευή της ταινίας που θα δεχόταν τη διακόσμηση χρησιμοποιούνταν εισηγμένος πηλός καλύτερης ποιότητας, βλ. σχετικά L. MARANGO, *Reliefkeramik aus Amorgos, Festschrift für U. Hausmann* (Tübingen 1982) 197^{επίσης στην Αττική τον 2ο και 1ο αι.π.Χ. εισάγεται πηλός από την Αίγινα, *Hellenistic Pottery and Terracottas*, 197.}

¹. Σήμερα, ο γιός του αγγειοπλάστη, Ν.Λεμονής, που συνεχίζει την παράδοση στο νησί, εισάγει τον πηλό από την Αττική (Μαρούσι). Για το κεραμικό εργαστήριο των νεότερων χρόνων βλ. και K. JONES, ό.π., 871.

². Όλα τα όστρακα από την Ακρόπολη παρουσιάζουν διαφορετική υφή από αυτά της Κάτω Πόλης, εξαιτίας των διαφορετικών επιχώσεων.

³. Επίχρισμα κίτρινωπού χρώματος, άγνωστης σύστασης, έχει χρησιμοποιηθεί στις μήτρες από την Πέλλα, *Πέλλα, μήτρες*, 156- 157. Ο Ακαμάτης παρατηρεί ότι το επίχρισμα διευκόλυνε την αφαίρεση του έκτυπου από τη μήτρα. Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι στις μήτρες από τη Μινώα το επίχρισμα δεν περιορίζεται μόνον στην εσωτερική επιφάνεια της μήτρας, αλλά καλύπτει και την εξωτερική.

Ο πηλός των σκύφων και των κλειστών αγγείων που σχετίζονται με τις μήτρες έχει το ίδιο με αυτές ερυθρό χρώμα (κυρίως 5YR 7/8, 6/6) με συχνή την παρουσία του ανοιχτόχρωμου ερυθρού-πορτοκαλλέρυθρου - 2.5YR 5/6, 5/8. Οι προσμίξεις που περιέχει είναι ευδιάκριτες και με γυμνό μάτι. Χαρακτηριστική είναι η απουσία της μίκας, των μικρών λαμπερών κόκκων μαρμαρυγίας που χαρακτηρίζει τους σκύφους των δυτικών ακτών της Μ. Ασίας.

Το γάνωμα παρουσιάζεται ανομοιόχρωμο στην εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια των σκύφων, όπως και στην εξωτερική επιφάνεια των αγγείων κλειστού σχήματος¹. Κυρίως είναι ερυθρωπό, κεραμόχρωμο στο κατώτερο τμήμα του σώματος και απολήγει στο ανώτερο τμήμα σε καστανέρυθρο ή καστανομέλανο. Σε ορισμένα παραδείγματα είναι έντονη η διχρωμία που παρατηρείται ανάμεσα στο κατώτερο τμήμα του σώματος του σκύφου και στις ζώνες και το χείλος. Η διχρωμία αυτή οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο τοποθετούνται τα αγγεία στον κλίβανο, στο θάλαμο όπτησης². Το γάνωμα είναι θαμπό, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις όπου, εξαιτίας της σκληρότητας του πηλού, το γάνωμα δημιουργεί κατά τόπους μεταλλικές ανταύγειες στην επιφάνεια του αγγείου. Ορισμένοι σκύφοι 5, 34, 81, 89 φαίνονται σαν να μην έχουν γάνωμα. Τα τοιχώματα έχουν περαστεί με αραιωμένο διάλυμα στο χρώμα του πηλού. Ορισμένα θραύσματα σκύφων 3, 35, 54, 69, 73 είναι τελείως καμμένα με μελανά τα εσωτερικά και εξωτερικά τοιχώματά τους από τη φωτιά.

Το σχήμα και οι διαστάσεις

¹. Όπως σημειώνει ο Siebert, *Siebert, Péloponn'ese*, 205, είναι δύσκολο να επιτευχθεί ενιαίο γάνωμα στην ανάγλυφη επιφάνεια του σκύφου και ακόμη δυσκολότερο είναι να έχουμε ένα γυαλιστερό γάνωμα. Τα μικρά εργαστήρια μειονεκτούν σε θέματα τεχνικής' θυσιάζουν την ποιότητα για χάρη της παραγωγής. Η εξελιγμένη τεχνική του Arezzo, όπου η ποιότητα και η ποσότητα ελέγχονται χάρη στις καινούριες τεχνικές και στην καλύτερη οργάνωση των εργαστηρίων θα δώσει καλά ποιοτικά αγγεία. Για το γάνωμα των ανάγλυφων σκύφων βλ. U. HAUSMANN, *LAW*, 2577, s.v. Reliefkeramik. Γενικά για το γάνωμα των αγγείων βλ. A. BLANC, *Les techniques utilisées dans les grands ateliers de potiers de l' antiquité*, *Rev. Arch. de l' Est*, XIV, 1963, 282 κε.

². Τα αγγεία στοιβάζονται σε σειρές τοποθετημένα το ένα μέσα στο άλλο με δακτύλιους ανάμεσά τους για να διευκολύνεται η κυκλοφορία του αέρα. Τα μέρη που δεν επικαλύπτονται παίρνουν σκουρότερο χρώμα από τα υπόλοιπα τμήματα που δεν είναι ελεύθερα. Βλ. σχετικά, *Edwards, Pnyx II*, 88-89.

του πηλού. Ορισμένα θραύσματα σκύφων **3, 35, 54, 69, 73** είναι τελείως καμμένα με μελανά τα εσωτερικά και εξωτερικά τοιχώματά τους από τη φωτιά.

Το σχήμα και οι διαστάσεις

Οι μήτρες από τη Μινώα σώζονται αποσπασματικά. Ο βαθμός φθοράς τους ποικίλλει: ορισμένες φαίνεται ότι έχουν χρησιμοποιηθεί λιγότερες φορές, ενώ άλλες είναι αρκετά διαβρωμένες με αποτέλεσμα να έχουν ισοπεδωθεί οι κοιλότητες από την επικάθιση του πηλού. Το σχήμα¹ τους, όπως προκύπτει από τις τομές που σώζονται, ήταν σχεδόν ημισφαιρικό με τοιχώματα κάθετα, ενώ το συνολικό ύψος τους δεν θα ξεπερνούσε τα 0.012μ. Τα περισσότερα τμήματα μητρών προέρχονται από το ανώτερο τμήμα του σώματος της μήτρας. Δύο μήτρες από την Κάτω Πόλη, **A 1, A 2** και η μήτρα από την Ακρόπολη (M85/1), διατηρούν τμήματα από τη βάση τους, η οποία εξωτερικά σχηματίζει απλό δακτυλιόσχημο πόδι ύψ. 0.004. Οι υπόλοιπες μήτρες προέρχονται από το ανώτερο τμήμα του σώματος² σε αρκετά παραδείγματα σώζεται το χείλος, το οποίο δημιουργεί οριζόντιο (**A 3, A 4, A 10**) ή λοξότμητο (**A 5, A 12, A 14**) περιχείλωμα προς τα έξω. Στη μήτρα **A 12** διακρίνεται στην εξωτερική επιφάνεια το σημείο όπου ενισχύθηκε το περιχείλωμα στην απόληξη του σώματος, επειδή προφανώς είχε καταστραφεί κατά την αφαίρεση της από το έκμαγμα (σκύφος) γεγονός που μαρτυρεί για τη συνεχή χρήση της μήτρας. Το πλάτος του περιχειλώματος κυμαίνεται από 0.009-0.014. Το πάχος των τοιχωμάτων στο σώμα της μήτρας από 0.004-0.006.

Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας **A 14** υπάρχει οριζόντια εγχάρακτη ταινία, η οποία πιθανώς χρησίμευε για τον καθορισμό των ανώτερων ή κατώτερων ορίων που έπρεπε να καταλάβουν οι σφραγίδες.

Οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου διακρίνονται για το μικρό μέγεθός τους, για το χαμηλό ύψος τους και το πλατύ άνοιγμά τους. Οι σκύφοι μικρού μεγέθους **14, 31, 32, 38, 53, 54, 55, 57, 61** παρουσιάζουν την αναλογία ύψους/διαμέτρου : 1/2 (0.040/0.080, 0.060/0.120). Δηλαδή το ύψος τους είναι το μισό της διαμέτρου του χείλους. Η αναλογία αυτή είναι γνωστή και από τα

¹. Για το σχήμα των μητρών βλ. *Edwards, Pnyx*, 86, εικ. 2. Η μήτρα **A 5** έχει τομή αντίστοιχη με τη μήτρα αρ. 104, η μήτρα **A 10** με τη μήτρα αρ. 109 και η μήτρα **A 12** με τη μήτρα αρ. 43. Για τομές μητρών βλ. επίσης *Kyrie I*, 42, εικ. 7 και *Πέλλα, μήτρες*, 147.

στη βάση του μοιάζει με αβαθές πινάκιο και δεν διακρίνεται η διακόσμησή του. Το σχήμα του σκύφου με τα χαμηλά τοιχώματα και την πλατιά βάση χαρακτηρίζει τους γνωστούς ως ύστερους ανάγλυφους σκύφους. Οι σκύφοι αυτοί, ως χωριστή κατηγορία, εντοπίζονται σε περιοχές της Ανατολής (Επιφάνεια - Hama , Ταρσός, Αντιόχεια)¹.

Η τομή των σκύφων ακολουθεί την τομή των σκύφων των ιωνικών εργαστηρίων. Το χείλος σε ορισμένες περιπτώσεις είναι άτεχνα προσαρμοσμένο στο σώμα με αποτέλεσμα να έχει συμπιεστεί η διακοσμητική ζώνη. Με βάση την τομή του χείλους οι σκύφοι χωρίζονται σε τρεις ομάδες:

1. Σκύφοι με το τυπικό σχήμα των ιωνικών εργαστηρίων: συνεχής, ενιαία γραμμή του σώματος που καταλήγει σε χείλος με ελαφρά παχύτερα τοιχώματα . και ελαφρά κλίση προς τα μέσα. Το χείλος σε αυτή την ομάδα έχει ύψος περίπου 0.010.
2. Σκύφοι με την ίδια τομή όπως και η προηγούμενη ομάδα, με τη διαφορά ότι το χείλος είναι κατά πολύ ψηλότερο 0.017, σε σχέση με το ύψος του σώματος (0.045-0.050). Το χείλος δεν κλίνει προς τα μέσα, αλλά σχεδόν κάθετο στο σώμα, είναι ελαφρά γυρισμένο προς τα έξω. Η τομή αυτή συνηθίζεται και στα ιωνικά εργαστήρια, είναι όμως οικεία και σε σκύφους των περγαμηνών² εργαστηρίων.
3. Σκύφοι με διαμορφωμένη απόληξη του χείλους σε περιχέλωμα. Το περιχέλωμα είναι οριζόντιο και στρέφεται προς τα μέσα (97, 63) ή προς τα έξω (95).

Το τοπικό εργαστήριο, εκτός από τους σκύφους κατασκεύαζε και αγγεία κλειστού σχήματος για τη διακόσμηση των οποίων χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιες σφραγίδες. Ακέραιος σχεδόν σώζεται ο αμφορέας 13, ο οποίος είναι διακοσμημένος με μικτή τεχνική : ανάγλυφη διακόσμηση στο σώμα και διακόσμηση του τύπου της " Δυτικής Κλιτύος" στον ώμο και στον λαιμό. Τα άλλα θραύσματα 9, 16, 17, 24, 26, 28, 29, 34, 44, 45, 46, 73, 77 αντιπροσωπεύουν πιθανώς και άλλα σχήματα τα οποία είναι δύσκολο να αποκατασταθούν λόγω του μικρού τμήματος που σώζεται. Επειδή όμως είναι άβαφα στο εσωτερικό τους είναι βέβαιο ότι προέρχονται από αγγεία κλειστού σχήματος.

Στον αμφορέα 13 η μετάβαση από το σώμα στον ώμο σχηματίζει μια σχετικά έντονη γωνία και παρόλο που διαφέρει στο λαιμό μπορεί να συγκριθεί με έναν

¹. Βλ. σχετικά Hama III.2, 124

². AvP XII, πίν. 47

σύγχρονο χρονολογικά αμφορέα από την Αθηναϊκή Αγορά του τύπου της "Δυτικής Κλιτύος"¹.

Στα αγγεία κλειστού σχήματος το καμπύλο τμήμα του σώματός τους, που αντιστοιχεί στην κοιλιά, προέρχεται από μήτρα. Προστίθενται κατόπιν χωριστά τα υπόλοιπα τμήματα ο λαιμός, η βάση και οι λαβές. Η μεγάλη ποικιλία σχημάτων οφείλεται στο συνδυασμό των διαφορετικών τεχνικών που χρησιμοποιούνται, με αποτέλεσμα να υπεισέρχεται εντονότερα ο ατομικός παράγων και ανάλογα με τη φαντασία του τεχνίτη να διαμορφώνεται και το αποτέλεσμα στο σχήμα που σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να μην έχει δεύτερο παράλληλο, εφόσον από τη μίξη αυτή προκύπτουν υβριδικά σχήματα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Hausmann.²

Τα "μεγαρικά" αγγεία είναι εξίσου διαδεδομένα όπως και οι σκύφοι, κατασκευάζονται από τα ίδια εργαστήρια³ και παρουσιάζουν και την ίδια διακίνηση⁴. Βρίσκονται παντού όπου έχουν βρεθεί ανάγλυφοι σκύφοι⁵,

¹. Πρβλ. S. I. ROTROFF, Attic West Slope Vase Painting, *Hesperia* 60, 1991, 98, εικ. 29· ο αμφορέας χρονολογείται στο διάστημα 120- 86 π. Χ. , ό.π. , σελ. 90.

². Hausmann, *Reliefbecher*, 31, σημ. 128, 129.

³. Βλ. ενδεικτικά στο υλικό από τη Δήλο όπου διαπιστώνεται ότι τα ίδια εργαστήρια κατασκεύαζαν, εκτός από σκύφους, και άλλα σχήματα αγγείων, *EADélos XXXI*, σποραδικά και κυρίως στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Βλ. επίσης *Agora XXII*, πίν. 70, 71, αρ. 407, 408(αγγεία που αποδίδονται στο εργαστήριο Α).

⁴. Στην Αθηναϊκή Αγορά ένα ασκόμορφο αγγείο με προχοή είναι εισηγμένο από τα παράλια της Μ.Ασίας, *Rotroff, Agora XXII*, αρ. 410, πίν. 69.

⁵. Στη γενική μελέτη του για την ανάγλυφη κεραμική ο Courby περιλαμβάνει στην κατηγορία των μεγαρικών σκύφων και τα έως τότε γνωστά διαφορετικά σχήματα αγγείων , *Courby, Vases grecs*, πίν. XIV. Από τα παράλια της Μικράς Ασίας προέρχεται ένας μεγάλος αριθμός αγγείων: Ο Laumonier στη διαπραγμάτευση του υλικού από τη Δήλο αναφέρει ότι πρόκειται να αποτελέσουν το θέμα χωριστής δημοσίευσης και απεικονίζει μόνον όσα ταξινομούνται στα ιωνικά εργαστήρια , *EADélos, XXXI*, σποραδικά σε όλα τα εργαστήρια εκτός από το C1. Αρκετά αγγεία προέρχονται από το Πέργαμο (*Schäfer, Pergamon, AnPIX*, 121, πίν. 28α και από την ευρύτερη περιοχή του Περγάμου (*Schäfer, Pergamon*, 50 *CVA Kassel 2*, πίν. 87, *Hübner, Appliquenkeramik*, πίν. 38) από τη Μύρινα (*CVA Louvre 15*) από την περιοχή του Βοσπόρου και της Μαύρης Θάλασσας (*Zahn, Südrussland*, 66, αρ. 28α, β, 69, αρ. 29, 70, αρ. 30α, 31α, 73, αρ. 32, *Bouzek, Black Sea*, πίν. 25, πίν. 16 Α και Β , J. RAEDER, βλ. επόμενη σημείωση). Από τη Σάμο αναφέρεται ένας κρατήρας που απεικονίζει

εξακολουθούν όμως να παραμένουν λιγότερο γνωστά, εφόσον δεν έχουν μελετηθεί στο σύνολό τους¹. Σε ανάλογη διαπίστωση οδηγούμαστε και από την κατηγορία των Ομηρικών σκύφων' εκτός από τους σκύφους, σκηνές από τα Ομηρικά έπη² απεικονίζονται και σε αγγεία ποικίλου σχήματος.

Η διακόσμηση

Η διακόσμηση των σκύφων και των αγγείων του τοπικού εργαστηρίου προήλθε από μήτρες. Στις μήτρες τη διακοσμητική σύνθεση των κοσμημάτων σχημάτιζε ο συνδυασμός των σφραγίδων- μονάδων που έφεραν το κάθε κόσμημα. Οι σφραγίδες με το θετικό κόσμημα πιέζονταν στη μήτρα όσο ο πηλός ήταν ακόμα νωπός και αποτυπώνονταν έτσι το κόσμημα αρνητικά. Το έκτυπο της αρνητικής μήτρας έδινε τον σκύφο.

Η κατεπανάληψη χρήση των ίδιων σφραγίδων σε μήτρες από τη Μινώα οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το εργαστήριο διέθετε ένα αριθμό σφραγίδων με τις οποίες

κρίση Πάριδος καθώς και μικρά κύπελλα με μια κάθετη λαβή και οινοχόες (Κ. ΤΣΑΚΟΣ, *Β' Ελλ. Κερ.* 1989, 139. Στον ελλαδικό χώρο, παρόλο που τα γνωστά παραδείγματα είναι λιγότερα, φαίνεται ότι το είδος αυτό της κεραμικής ήταν ιδιαίτερα προσφιλές στα εργαστήρια της Μακεδονίας' βλ. σχετικά εκτός από τα αγγεία με τις μυθολογικές παραστάσεις που είχαν δημοσιευτεί από τον Α.Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟ, *ΑΕ* 1932, εικ. 79, 80, 81, Π. ΠΑΝΤΟΣ, *ΑΔ* 32, 1977 (1984) Β2 Χρον., 221, πίν. 135 β, θήλαστρο από τη Βέροια, Π. ΦΑΚΛΑΡΗΣ, Πήλινες μήτρες, σφραγίδες και ανάγλυφα αγγεία από τη Βεργίνα, *ΑΔ* 38, 1983 (1990) Μελ., 211-238, ο Ακαμάτης, *Πέλλα, μήτρες*, αναφέρει ότι το εργαστήριο της Πέλλας κατασκευάζει και αγγεία, βλ. επίσης, Ρ.Α. VELENI, Eine Werkstatt für Reliefgefäße in Petres/ W. Makedonien, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin 1988 (1990) 309-311. Από την Ήπειρο δημοσιεύτηκε τελευταία ένας αμφορέας από την πόλη των Ιωαννίνων, Κ. ΓΡΑΒΑΝΗ, Ανάγλυφο αγγείο από τα Γιάννινα, *Φηγός, Τμηματικός τόμος για τον καθηγητή Σ. Δάκαρη* (Ιωάννινα 1994) 535-553.

¹. Για τους αμφορείς μόνον επιχειρήθηκε μια τυπολογία, επειδή υιοθετούν το σχήμα του αμφορέα της κεραμικής του τύπου της "Δυτικής κλιτύος" βλ. σχετικά J. RAEDER, *Hellenistische Reliefamphoren. Studien zur Mythologie und Vasenmalerei, Festschrift für K. Schauenburg*, (Mainz am Rhein 1986) 203-208.

². *Hausmann, Reliefbecher*, πίν. 44,1-2, αρ. ΗΒ 33' τελευταία αποκαλύφθηκε στην Πέλλα ανάγλυφος αμφορέας με σκηνές από την Ιλιάδα, όπου αναγράφονται και τα ονόματα των ηρώων, *Arch. Rep.* 35, 1988-1989, 77, εικ. 104.

κατασκεύαζε τις μήτρες. Δεν βρέθηκε όμως καμμία σφραγίδα έως σήμερα. Γενικότερα οι σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν στην ελληνιστική εποχή για την κατασκευή των ανάγλυφων σκύφων δεν σώθηκαν. Ελάχιστες είναι γνωστές.¹ Στο εργαστήριο μητρών που αποκαλύφθηκε στην Πέλλα, ανάμεσα στις 380 μήτρες βρέθηκαν μόνον δύο σφραγίδες: μία χάλκινη και μία πήλινη.² Ο συγγραφέας υποθέτει ότι οι σφραγίδες φυλλάσσονταν σε κάποιον άλλο χώρο που δεν έχει ακόμα αποκαλυφθεί.

Η διακόσμηση των σκύφων και των αγγείων από τη Μινώα είναι διαταγμένη σε οριζόντιες ζώνες. Ο τρόπος αυτός οργάνωσης των κοσμημάτων αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των ιωνικών εργαστηρίων³. Ενιαία διακοσμείται το σώμα των σκύφων μόνον όταν πρόκειται για τις φυλλοφολιδωτές συνθέσεις και στην κατηγορία διακόσμησης με μακρυπέταλα φύλλα. Στις περιπτώσεις αυτές μια στενή ζώνη βρίσκεται κάτω από το χείλος.

Όπως διαπιστώνεται από το υλικό της Μινώας, προηγείται ο χωρισμός της μήτρας με οριζόντιες αυλακώσεις οι οποίες ορίζουν το ύψος ανάπτυξης των σφραγίδων. Πολλές φορές όμως οι σφραγίδες ξεφεύγουν από τα όρια των οριζόντιων ταινιών τις οποίες καλύπτουν. Έτσι στο σκύφο 7 τα φύλλα του φυτικού κάλυκα διαπερνούν τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης' στη μήτρα Α 5 τα σέπαλα του άνθους χτυπήθηκαν επάνω στην οριζόντια ταινία, στο σκύφο 33 οι αντωπές σπείρες στη βάση του ανθεμίου βρίσκονται κάτω από την ταινία, όπως και τα σέπαλα του κάλυκα-άνθους στην οριζόντια ζώνη του σκύφου 31.

Οι μικρού μεγέθους σκύφοι προέρχονται από μήτρες στις οποίες οι οριζόντιες ζώνες ακολουθούν σταθερές διαστάσεις. Η κατώτερη ζώνη αμέσως μετά το δακτύλιο του μεταλλίου έχει ύψ. 0.020, η μεσαία 0.015 και η στενή ζώνη κάτω από το χείλος 0.006. Οι σχεδόν ισοιψείς πλατιές ζώνες στο σώμα έχουν ως αποτέλεσμα να διαμοιράζεται η κύρια διακόσμηση του σώματος στον φυτικό κάλυκα, που καταλαμβάνει την κατώτερη πλατύτερη ζώνη, και στην

1. Συγκεντρωμένα τα γνωστά παραδείγματα βλ. Πέλλα, μήτρες, 152, 153, με τη σχετική βιβλιογραφία' σε αυτά θα πρέπει να προστεθούν τα πρόσφατα ευρήματα από τη Βεργίνα, Π. ΦΑΚΛΑΡΗΣ, ΑΔ, 38, 1983 (1990) 218 κ., (δημοσιεύονται τρεις σφραγίδες από τις οποίες η μία μόνον (ΒΑΠ 24) χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή ανάγλυφων "μεγαρικών" σκύφων). Από τη Μίλητο, Kossatz, *Milet*, 91, αναφέρεται μία σφραγίδα και δημοσιεύονται δύο αρχέτυπα για την κατασκευή σφραγίδων (Matrizen für Punzen)

2. Πέλλα, μήτρες, 154.

3. Βλ. παρακάτω στην ενότητα των ιωνικών εργαστηρίων, σελ.

υπερκείμενη, την οποία περιτρέχει κάποιο επαναλαμβανόμενο κόσμημα, χωρίς να εξαιρείται κάποιο από τα δύο τμήματα που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η κύρια διακόσμηση του σκύφου. Η διακοσμημένη στενή ζώνη κάτω από το χείλος αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του τοπικού εργαστηρίου, εφόσον απαντά και σε σκύφους με διαφορετικές διαστάσεις και για τη διακόσμησή της χρησιμοποιήθηκαν κατεξοχήν πρωτότυπες σφραγίδες.

Στους υπόλοιπους σκύφους η κατώτερη ζώνη είναι εμφανώς πλατύτερη από τις άλλες. Συνήθως κυμαίνεται σε ύψος από 0.036-0.040 και φέρει την κύρια διακόσμηση του σώματος, Το διάστημα που απομένει ως το χείλος καλύπτεται από δύο στενότερες ζώνες διαφορετικού μεταξύ τους ύψους.

Η διακόσμηση του μεταλλίου παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Στον σκύφο **82**, ο οποίος έχει πολύ ανοιχτό σχήμα, οι σφραγίδες για τη διακόσμηση του σώματος χτυπήθηκαν ασύμμετρα γύρω από ένα μικρό κενό. Ίσως το κυρτό τμήμα του σώματος διακοσμήθηκε αρχικά με προορισμό να προστεθεί κάποιο πόδι και να σχηματιστεί ένα αγγείο και όχι σκύφος' παρέμεινε έτσι με αδιαμόρφωτο και ακόσμητο μετάλλιο.

Στους σκύφους **61**, **31**, και **89** ο ρόδακας σχηματίστηκε από την επανάληψη μιας σφραγίδας, που έφερε την κορυφή λογχόσχημου φύλλου με διπλή νεύρωση, και γιαυτό ποικίλλει ο αριθμός των φύλλων (πετάλων) που απαρτίζουν τον ρόδακα. Στο σκύφο **38**, με τον ίδιο τρόπο, από μια σφραγίδα με την κορυφή μακρουπέταλου φύλλου σχηματίστηκε ο πεντάφυλλος ρόδακας με τα ασύμμετρα πέταλα.

Ακέραιος ρόδακας που προήλθε από μια σφραγίδα είναι ο διπλός ρόδακας αποτυπωμένος στη μήτρα **A 2** που χρησιμοποιήθηκε και στον σκύφο **53**. Από μια σφραγίδα προέρχεται και ο οκτάφυλλος ρόδακας **M1** με τα σταυροειδώς τοποθετημένα τέσσερα φύλλα άκανθας και τέσσερα λογχόσχημα πέταλα.

Τα κοσμήματα των οριζοντίων ζωνών γίνονται με σφραγίδες που φέρουν ένα κόσμημα, όπως για παράδειγμα το άνθος στη μήτρα **A 5** το οποίο αποδόθηκε σε όρθια θέση στη μήτρα και στους σκύφους **39**, **40**, **41**, **42**, και σε πλάγια θέση στους σκύφους **38** και **43**. Η καρδιόσχημη αλυσίδα προήλθε από σφραγίδα που έφερε διπλό το κόσμημα- μονάδα, όπως διπιστώνεται από το κενό που υπάρχει ανάμεσα από κάθε ζεύγος καρδιόσχημου κοσμήματος.

Πολλές φορές τα κοσμήματα δεν έχουν προορισμό συγκεκριμένη θέση στον σκύφο ή στο αγγείο, αλλά το ίδιο κόσμημα χρησιμοποιείται σε διαφορετικές θέσεις ανάλογα με τη σύνθεση που πρόκειται να δημιουργηθεί' έτσι το

έφερε διπλό το κόσμημα- μονάδα, όπως διπιστώνεται από το κενό που υπάρχει ανάμεσα από κάθε ζεύγος καρδιόσχημου κοσμήματος.

Πολλές φορές τα κοσμήματα δεν έχουν προορισμό συγκεκριμένη θέση στον σκύφο ή στο αγγείο, αλλά το ίδιο κόσμημα χρησιμοποιείται σε διαφορετικές θέσεις ανάλογα με τη σύνθεση που πρόκειται να δημιουργηθεί' έτσι το επτάφυλλο ανθέμιο M15 κόσμημα κατεξοχήν της οριζόντιας ζώνης χρησιμοποιείται στον σκύφο 38 στη διακόσμηση του σώματος.

Οι σφραγίδες¹ του τοπικού εργαστηρίου (M1- M32)

(M1). Οκτάφυλλος ρόδακας

Πίν. 173

Διάμ. 0.024

Από ανάγλυφο κυκλικό πυρήνα εκφύονται τέσσερα καμπυλοκόρυφα γεμάτα πέταλα και τέσσερα ισομεγέθη φύλλα άκανθας. Οι δύο ομάδες φύλλων εναλλάσσονται τοποθετημένες σε σταυροειδή διάταξη σχηματίζοντας τον οκτάφυλλο ρόδακα.

Μήτρα Α1, σκύφοι 4, 5, 6, 7, 10.

(M2). Διπλός ρόδακας

Πίν. 173

Διάμετρος 0.011

Οκτώ κοίλα πέταλα περιβάλλουν ένα μικρό ρόδακα διάμ. 0.005 που συντίθεται από επτά όμοια πέταλα. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε σε ποικίλες θέσεις, σε μέταλλα και στο σώμα των αγγείων.

Μήτρα Α2, σκύφοι 1, 6, 53, 54, 55

(M3). Ανθεμωτό φύλλο

Πίν. 173

Ύψ. 0.040

Το φύλλο ξεκινάει από διαμορφωμένη οφθαλμωτή έκφυση. Τα φυλλάκια συνθέτουν ζεύγη από ενάλληλες έλικες τα πέρατα των οποίων συστρέφονται προς τα μέσα και προς τα έξω ακανόνιστα. Στην κορυφή του φύλλου, στην κάθετη νοητή νεύρωση, είναι τοποθετημένο ένα μικρό φύλλο.

¹. Πρόκειται για την απομόνωση και περιγραφή των κύριων διακοσμητικών μονάδων - σφραγίδων, που χρησιμοποιήθηκαν στο τοπικό εργαστήριο και όχι για αυτοτελείς σφραγίδες (αντικείμενα).

Πλατύ φύλλο που χωρίζεται με κεντρική νεύρωση από ανάγλυφη διπλή γραμμή σε δύο ανάγλυφα αποδοσμένα μέρη.

Ακέραιη η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους.

Σε διαφορετικά μεγέθη ο ίδιος τύπος φύλλου χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες A1, A3, στους σκύφους 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 31, 32, 38 και στον αμφορέα 13' η κορυφή του ίδιου φύλλου αποδόθηκε σε φυλλοφολιδωτή διάταξη στους σκύφους 57, 60, 61.

(M5). Φύλλο νυμφαίας pelumbo

Πίν. 173

Δεν σώζεται ακέραιο.

Το φύλλο περικλείει στο κατώτερο τμήμα του την κορυφή άκανθας που γυρίζει προς τα εμπρός. Από την κορυφή της άκανθας ξεκινάει η κεντρική νεύρωση της νυμφαίας που σχηματίζεται από κάθετη σειρά κοινκίδων, ανάμεσα από δύο παράλληλες ανάγλυφες γραμμές. Το φύλλο χωρίζεται έτσι σε δύο ανάγλυφα μέρη, τα οποία συγκλίνουν σε ανάγλυφα διαμορφωμένη καμπυλοκόρυφη απόληξη.

Αμφορέας 16, σκύφοι: 19, 30, , σκύφος από την Ακρόπολη.

(M6). Φύλλο φτέρης

Πίν. 173

Ύψ. 0.039

Δεξιά και αριστερά από δύο παράλληλες κάθετες γραμμές που αποδίδουν την κεντρική νεύρωση, διατάσσονται εναλλάξ κοίλα μακρόστενα φύλλα και ισομεγέθεις εγκάρσιες γραμμές που έχουν την μορφή φυλλαρίων φτέρης. Το σύνθετο αυτό ιδιότυπο φύλλο απολήγει στην κορυφή σε ανάγλυφο έξαγμα.

Σκύφοι: 7, 8, 9, 10.

(M7). Φύλλο άκανθας

Πίν. 173

Ύψ. 0.040

Όρθια άκανθα με μείωση προς τα επάνω και διαμορφωμένη αφετηρία. Τα φύλλα ανάγλυφα , εκφύονται σταυρωτά από κεντρική ανάγλυφη νεύρωση.

Σκύφοι: 82, 83, 85, 86, 87.

(M8). Ζεύγος άκανθας και πατυρόφυλλου

Πίν. 173

Δεν σώζεται ακέραιο.

Η άκανθα με δαντελωτό περίγραμμα έχει λυγισμένη την κορυφή της προς την ίδια κατεύθυνση με τη λυγισμένη κορυφή του παπυρόφυλλου.

Το παπυρόφυλλο φέρει εσωτερικές απλές νευρώσεις, ενώ στην κορυφή η κεντρική νεύρωση έχει εγκάρσιες διαγραμμώσεις.

Σκύφοι: 17,18, 20- 24, 72, 73, αμφορείς: 13, 16

(M9). Μακροπέταλο φύλλο

Πίν. 173

Ύψ. 0.027

Το φύλλο παρουσιάζει το μεγαλύτερο πλάτος στο τόξο της καμπυλόσχημης κορυφής (0.009) ενώ φθίνει προς τα κάτω (0.005).

Αποδίδεται ανάγλυφα, γεμάτο, και το περίγραμμά του με ανάγλυφη γραμμή.

Ο τύπος του φύλλου χρησιμοποιήθηκε αέριος στη μήτρα A2, στους σκύφους 6, 69, 82, 89, 90, 91 και τμηματικά, μόνον η κορυφή του, στο μέταλλο της βάσης του σκύφου 38.

M9a.: ίδιος τύπος φύλλου, αλλά πλατύτερος (0.017) στην κορυφή του τόξου.

Χρησιμοποιήθηκε στον σκύφο 88.

(M10). Φύλλο άκανθας με κορυφή νυμφαίας εσωτερικά

Πίν. 173

Δεν σώζεται αέριος.

Η άκανθα με το δαντελωτό περίγραμμα, λυγισμένη, περικλείει στην αρχή της την κορυφή φύλλου νυμφαίας περιληπτο, το οποίο φέρει εσωτερικές κάθετες παράλληλες νευρώσεις.

Μήτρα A1.

(M11). Στενό φύλλο φτέρης

Πίν. 173

Ύψ. 0.025

Το φύλλο, μακρόστενο, έχει κεντρική νεύρωση και δεξιά και αριστερά, σε σταυρωτή διάταξη, μικρές ανάγλυφες νευρώσεις σχηματίζουν το φύλλωμα.

Απολήγει στην κορυφή του σε ανάγλυφο έξαρμα.

Μήτρα από την Ακρόπολη (πίν. 8, β), αμφορέας 13, σκύφοι 35, 36, 37.

(M12). Νίκη με στεφάνι

Πίν. 173

Ύψ. 0.024

Η μορφή σε διασκελισμό, στραμμένη προς τα δεξιά, έχει ανασηκωμένο το δεξί χέρι στο ύψος του προσώπου με το οποίο κρατά το στεφάνι. Φορά χιτώνα και κοντό ιμάτιο ζωσμένο κάτω από το στήθος' και τα δύο ενδύματα

αποδίδονται με πτυχώσεις' κάποιο δυσδιάκριτο αντικείμενο κρατά και στο κατεβασμένο αριστερό χέρι της. Το ένα φτερό της αποδίδεται ως ασχημάτιστη ανάγλυφη μάζα.

Μήτρα Α3, σκύφος 14, αμφορέας 13.

(M13). Ιωνικός κίονας

Πίν. 173

Ύψ. 0.041

Ιωνικός κίονας με πέντε ραβδώσεις. Η βάση είναι σύνθετη: από καρδιόσχημο πυρήνα εκφύονται δύο έλικες δεξιά και αριστερά από όπου ξεπροβάλλει ο κίονας. Το κιονόκρανο απλό, με άβακα και δύο έλικες, επιστέφεται από το γραμμικό σχηματοποιημένο βούκρανο που εδράζεται σε δύο ανάγλυφους αναβαθμούς.

Σκύφος από την Ακρόπολη (πίν. 33), σκύφοι 5, 70.

(M14). Ερωτιδέας

Πίν. 173

Ύψ. 0.025

Γυμνός ερωτιδέας σε χορευτική κίνηση από τα πλάγια. Προβάλλει το αριστερό πόδι ενώ το κεφάλι του είναι στραμμένο στην αντίθετη κατεύθυνση. Αμφορέας 13, σκύφος 14 η ίδια σφραγίδα σε μικρότερη κλίμακα.

(M15). Επτάφυλλο ανθέμιο

Πίν. 174

Ύψ. 0.015, μεγ. πλ. 0.014

Δύο αντωπές σπείρες που συστρέφονται προς τα επάνω περικλείουν τον ανάγλυφο πυρήνα του ανθεμίου' τα φύλλα δεξιά και αριστερά από το κατακόρυφο κεντρικό φύλλο, διατάσσονται ανά τρία, αραιά τοποθετημένα, με λυγισμένες έντονα προς τα κάτω και προς τα μέσα τις απολήξεις τους. Αποδίδονται με ανάγλυφη γραμμή. Η σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε σε διαφορετικές θέσεις ανάλογα με τη διακοσμητική σύνθεση.

Μήτρες Α12, Α13, Α14. Σκύφοι: 10, 30, 33, 34, 38.

(M16). Εννεάφυλλο ανθέμιο

Πίν. 174

Ύψ. 0.008

Δεξιά και αριστερά από το κεντρικό ρομβόσχημο φύλλο διατάσσονται ανά τέσσερα φύλλα με λυγισμένες προς τα κάτω τις απολήξεις τους' το πλάτος των φύλλων μειώνεται προς τα επάνω, έτσι ώστε το ανθέμιο να έχει τριγωνικό σχήμα. Από τον πυρήνα του ανθεμίου αποδίδεται μισός ρόμβος.

Μήτρα Α14. Σκύφοι: 31, 32

(M17). Δελφίни

Πίν. 174

Υψ. 0.015, πλ. 0.015

Το δελφίни μοιάζει να έχει σχεδιαστεί διαγώνια σε ένα τετράγωνο πλαίσιο διαστάσεων 0.015. Το μακρόστενο σώμα πλαισιώνεται από δύο ανάγλυφες γραμμές που αποδίδουν τα πλαϊνά πτερύγια. Το κεφάλι είναι προς τα κάτω σε κατακόρυφη σχεδόν θέση στην κάτω δεξιά γωνία του νοητού τετραγώνου' σε παράλληλο άξονα αποδίδεται η ουρά, η οποία καταλαμβάνει την άνω αριστερή γωνία του τετραγώνου.

Μήτρα Α13, σκύφοι: 10, 30, 33, 34.

(M18). Δελφίни

Πίν. 174

Σωζ. μήκ. 0.028

Δελφίни με πλατύ σώμα που σχηματίζει μεγάλη καμπύλη προς τα επάνω. Η ουρά στη γένεσή της ορίζεται από ανάγλυφο δαχτυλίδι. Αποδίδεται ο οφθαλμός, το ρύγχος και το πλάγιο φτερό στο κεφάλι με εγκάρσιες γραμμές.

Σκύφοι: 6, 35, 52.

(M19). Κλειστό άνθος

Πίν. 174

Διαστ. 0.015x 0.015

Η σφραγίδα με τη μορφή της τρίφυλλης δέσμης στην πραγματικότητα αποδίδει ένα κλειστό άνθος με δύο 'σεπαλα. Το κεντρικό άνθος αποδίδεται διάστικτο, σε αντίθεση με τα δύο φύλλα δεξιά και αριστερά που ξεκινούν από έναν ανάγλυφο οφθαλμό και είναι ελαφρά λυγισμένα προς τα έξω. Το άνθος απολήγει σε ανάγλυφο έξαγμα.

Η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε σε όρθια και πλάγια θέση.

Μήτρα Α5, Α12, σκύφοι: 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44..

(M20). Τρίφυλλη δέσμη δάφνης

Πίν. 174

Διαστ. 0.015x 0.015

Η σφραγίδα περιλαμβάνει τρεις δέσμες σε οριζόντια θέση. Η μονάδα-δέσμη αποτελείται από τρία μακρόστενα φύλλα δάφνης και ανά μία κουκίδα στα διάκενα επάνω και κάτω .

Μήτρα Α8, σκύφοι 65, 66, 67, 69, σκύφος από την Ακρόπολη.

Η ίδια σφραγίδα, χωρίς τις κουκίδες χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους 64, 68, 70, 72, 73.

(M21). Δέσμη κισσόφυλλων

Πίν. 174

Ύψ. 0.015, πλ. 0.017

Η σφραγίδα περιλαμβάνει τρεις ομάδες δεσμών. Η κάθε δέσμη αποτελείται από τρία ανάγλυφα κισσόφυλλα που συντάσσονται σε τριγωνικό σχήμα με κέντρο μικρές ανάγλυφες κουκίδες που αποδίδουν τον καρπό του κισσού(κόρυμβος).

Μήτρες A5, A11, σκύφοι: 9, 19, 26, 27, 28, αμφορέας 16.

(M22). Κλαδί μυρτιάς

Πίν. 174

μηκ. 0.009

Η σφραγίδα περιλαμβάνει τρεις μονάδες- δέσμες. Η κάθε δέσμη, κλαδί, αποτελείται από έξι φυλλάκια που διατάσσονται σταυρωτά επάνω και κάτω σε οριζόντιο κλαδί που απολήγει σε μπουμπούκι. Ολόκληρη η δέσμη ξεκινάει από ανάγλυφο οφθαλμό.

Μήτρες A7, A8. Σκύφοι: 58, 59, 60.

(M23). Καρδιόσχημη αλυσίδα

Πίν. 174

Ύψ. 0.009, πλ. 0.007

Η σφραγίδα αποτελείται από δύο καρδιόσχημες σπείρες με τις κορυφές προς τα αριστερά.

Μήτρες A4, A5, A6, σκύφοι: 42, 63, 64, 65, 74- 80.

(M24). Στεφάνι δάφνης

Πίν. 174

Μήκ. 0.029, πλ. 0.008/ 0.009

Από ένα ορθογώνιο πλαίσιο που περικλείει όρθια σιγμοειδή έλικα ξεκινούν πέντε επάλληλες σειρές με τρία μικρά φύλλα δάφνης η καθεμιά.

Μήτρα A15, σκύφοι: 7, 11, 12.

(M25). Κάλυκας άνθους

Πίν. 174

Μηκ. 0.015

Η σφραγίδα αποτελείται από επίμηκες ρομβόσχημο στέλεχος (κάλυκας) , το οποίο απολήγει στην κορυφή του σε τρία κλειστά σταυρόσχημα πέταλα

άνθους. Στο κατώτερο τμήμα, αποσπασμένα από το στέλεχος, αποδίδονται σε σχήμα αμβλείας γωνίας τα δύο υποκαλύκια λέπια (σέπαλα).

Αμφορέας 13, σκύφοι: 13, 31, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51.

(M26). Δίλοβο άνθος

Πίν. 174

Η μονάδα που επαναλαμβανόμενη αποτελεί τη σφραγίδα, σχηματίζεται από δύο ανάγλυφες αντωπές οριζόντιες καμπύλες γραμμές, οι οποίες στο αριστερό άνοιγμά τους περικλείουν μια ανάγλυφη κονκίδα.

Σκύφοι: 10, 30, 31, 53, 55, 56, 57.

(M27). Βλαστόσπειρα κισσού

Πίν. 174

Ξεχωριστοί μίσχοι- κλαδιά που απολήγουν σε φύλλα κισσού ελίσσονται σε μορφή βλαστόσπειρας.

Σκύφοι: 7, 11.

(M28). Βλαστόσπειρα με καρπούς αμπέλου

Πίν. 174

Δεν σώζεται ακέραια η σφραγίδα. Από τις διαστάσεις της και τα στοιχεία που αναγνωρίζονται ταυτίζεται με την κλασική βλαστόσπειρα των ιωνικών εργαστηρίων.

Μήτρα Α9.

(M29). Ιωνικό κυμάτιο με οξεία απόληξη

Πίν. 174

Υψ. 0.008

Το τριγωνικό ανάγλυφο ωών τονίζεται με ανάγλυφο περίγραμμα που απολήγει σε οξεία τριγωνική κορυφή. Η λόγχη στα αριστερά είναι ευθύγραμμη ισοΰψης.

Μήτρες Α8, Α9, Α10, Α11, Α13, Α17, σκύφοι: 1, 12, 29, 68, 70, 71, 82, 84, 88, αμφορέας 16.

(M30). Ιωνικό κυμάτιο

Πίν. 174

Υψ. 0.006

Το κυμάτιο αποτελείται από ανάγλυφο τριγωνικό ωών και κοντύτερη λόγχη, σταγονόμορφη, δεξιά.

Σκύφοι: 38, 54, 90, 94, 95- 100.

(M31). Αστρογάλος

Πίν. 174

Μήκ. 0.008, ύψ. 0.006

Ένας ανάγλυφος ρόμβος διαμ. 0.004, ανάμεσα από δύο κατακόρυφες ισοΐψείς λόγχες αποτελεί τη μονάδα, η οποία επαναλαμβανόμενη σχηματίζει τη σφραγίδα.

Σκύφοι: 61, 81.

(M32). Κορυφή καμπυλοκόρυφου φύλλου

Πίν. 174

Ζεύγος καμπυλοκόρυφων μικρών κορυφών 0.010x0.0010, επαναλαμβανόμενο σχηματίζει τη φολιδωτή διακόσμηση.

Μήτρα M32 , σκύφος 63.

ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Η διακόσμηση του σώματος

Οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου διακοσμούνται στο σώμα κυρίως με φυτικές συνθέσεις¹. Δύο σκύφοι (80, 81) διακοσμούνται με σκηνή αμαζονομαχίας, ενώ στους σκύφους με γραμμική διακόσμηση εντάσσονται οι σκύφοι 53- 57, στους οποίους το σώμα διαιρείται σε πολύγωνα καθώς και έξι σκύφοι (88- 93) με διακόσμηση μακρουπέταλων φύλλων.

Το λογχόσχημο φύλλο με τη διπλή νεύρωση (M4) αποτελεί το κύριο κόσμημα γύρω από το οποίο οργανώνεται η διακοσμητική σύνθεση του σώματος. Από την αρχική σφραγίδα, όπως αυτή αποδίδεται στη μήτρα A 1, προέκυψαν διαφορετικές σφραγίδες' αυτό διαπιστώνεται από το διαφορετικό μέγεθος του φύλλου στα σωζόμενα παραδείγματα, όπου άλλοτε είναι κοντύτερο και άλλοτε ψηλότερο.

Πρόκειται για ωοειδές, λογχόσχημο φύλλο, ο τύπος του οποίου ταυτίζεται φυτολογικά με το αιγυπτιακό *Nymphaea lotus*². Στο τοπικό εργαστήριο εναλλάσσεται με φύλλο άκανθας, με φύλλο φτέρης, με ζεύγος άκανθας και παπυρόφυλλου, με ανθεματό φύλλο και με μακρουπέταλο φύλλο

Η διπλή ανάγλυφη γραμμή της κάθετης νεύρωσης, που χωρίζει το φύλλο σε δύο τμήματα, είναι το στοιχείο εκείνο που προσδίδει την ιδιαιτερότητα στο φύλλο του τοπικού εργαστηρίου, εφόσον, αυτό καθαυτό το φύλλο λωτού αποτελεί το συνηθέστερο κόσμημα του φυτικού κάλυκα των ανάγλυφων σκύφων. Στους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση δεν αποτελεί συνηθισμένο κόσμημα. Οι ελάχιστοι σκύφοι από το πολυάριθμο υλικό της Δήλου που κοσμούνται με όμοιο φύλλο, εντάσσονται από τον Laumonier στο

¹. Η διάκριση σε σκύφους με φυτική διακόσμηση, με έμβιες παραστάσεις ή σε σκύφους με φυλλοφολιδωτή διακόσμηση, δεν εμπεριέχει και κάποια χρονολογική διαφοροποίηση. Όπως αποδείχτηκε από το υλικό της Αθηναϊκής Αγοράς, όπου εμφανίζονται και οι πρώτοι ανάγλυφοι πήλινοι σκύφοι, συνυπάρχουν ταυτόχρονα σκύφοι και των τριών κατηγοριών, βλ. σχετικά S. ROTROFF, *Megarian Bowls in the Athenian Agora* (Princeton 1975) 32 ' βλ. επίσης *Milet VI*, 126, σην. 539. Μόνον για τους σκύφους με γραμμική διακόσμηση, υπάρχουν δεδομένα για την υστερότερη εμφάνισή τους (βλ. παρακάτω σελ. 259 κε.).

². Για τα τρία είδη της νυμφαίας (*caerulea*, *lotus*, *nelumbo*), που απεικονίζονται στους ανάγλυφους σκύφους, βλ. *Byvanck, BABesch 1953*, 2 και *Agora XXII*, 3.

εργαστήριο με τη συμβατική ονομασία των "Ωραίων Μεδουσών"¹, ενώ λίγα παραδείγματα απομονώνονται σε μια σειρά, την οποία ο συγγραφέας με επιφυλάξεις συσχετίζει με το εργαστήριο του Μονογράμματος². Δύο άλλα συνανήκοντα θραύσματα από τη Δήλο εντάσσονται στο εργαστήριο των "τεφρών αγγείων"³. Στο ίδιο αυτό εργαστήριο αποδίδει ο Laumonier⁴ ένα σκύφο από τη Βυρητό⁵ που διακοσμείται με φύλλα λωτού με διπλή νεύρωση. Στον σκύφο από τη Βυρητό τα φύλλα του λωτού είναι επίπεδα και αλληλοεπικαλύπτονται, καθώς ξεκινούν απευθείας από τον έξωρα αποδοσμένο ρόδακα του μεταλλίου, χωρίς να υπάρχει διαχωριστικός δακτύλιος.

Σε ιωνικό εργαστήριο αποδίδεται και ο εισηγμένος σκύφος αρ. 361 που βρέθηκε στην Αίγινα⁶. Το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση εναλλάσσεται με άκανθα με λυγισμένη την κορυφή της.

Εκτός από τα παραπάνω εργαστήρια το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση απαντά σε σκύφο του τοπικού εργαστηρίου της Μιλήτου, αλλά και σε εισηγμένο ιωνικό σκύφο στη Μίλητο: στον σκύφο M255⁷, το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση εναλλάσσεται με άκανθα και ανάμεσά τους υπάρχει μικρός ερωτιδέας, με βάση τον οποίο η Kossatz κατατάσσει τον σκύφο στην ομάδα 1 των εγχώριων ανάγλυφων σκύφων, ενώ ο σκύφος M282⁸, ο οποίος συνδυάζει και τη ζώνη με τις δέσμες κισσοφύλλων αποδίδεται στο εργαστήριο του "Comique à la canne".

Ορισμένοι σκύφοι από τη Μινώα, όπως οι σκύφοι 31, 32 38, εκτός από το φύλλο με τη διπλή νεύρωση, έχουν και άλλα κοινά χαρακτηριστικά κοσμήματα με τους σκύφους από τη Δήλο. Η παρουσία του ανθεωτού φύλλου (M3) στους σκύφους της Δήλου⁹ και στους σκύφους από τη Μινώα, όπως και μιας παραπλήσιας μορφής κάλυκα άνθους με αυτόν της Μινώας (M25) σε σκύφους¹⁰ της ίδιας σειράς από τη Δήλο, μαρτυρεί για τις άμεσες σχέσεις των παραπάνω σκύφων με το

1. "Belles Méduses", *EADélos XXXI*, 81 κε., αρ. 655, 1302, 1363, 2435, πίν. 19.

2. ό.π. αρ. 567, 1346, πίν. 36

3. ό.π., αρ. 9524, πίν. 24

4. ό.π., σελ. 104

5. M. VICKERS, κ.ά., *From Silver to Ceramic, Ashmolean Museum (Oxford 1986)* πίν.

6. *Alt-Agina II 3*, αρ. 368, πίν. 34.

7. *Milet V 1*, αρ. M 255, σελ. 39, πίν. 1. Το θραύσμα σχετίζεται με τη μήτρα M306.

8. ό.π., πίν. 23, M282

9. *EADélos XXXI*, πίν. 36, αρ. 567, 1346

10. ό.π., πίν. 19, αρ. 1302

εργαστήριο της Μινώας. Στην ίδια κατεύθυνση οδηγεί και η παρατήρηση ότι εκτός από τα επιμέρους κοσμήματα, κοινός είναι και ο τρόπος που οργανώνεται η σύνθεση των κοσμημάτων. Διαφωτιστική είναι η σύγκριση του σκύφου 38 από τη Μινώα με τον σκύφο 2435 από τη Δήλο¹: τα φύλλα με τη διπλή νεύρωση καλύπτουν ολόκληρο το ύψος της κατώτερης πλατιάς ζώνης του σώματος και στο κενό που δημιουργείται ανάμεσα από τις κορυφές τους είναι τοποθετημένο στον σκύφο της Δήλου τρίφυλλο κόσμημα, ενώ στον σκύφο 38 της Μινώας το επτάφυλλο ανθέμιο (M15).

Η χρονολόγηση των παραδειγμάτων από τη Δήλο λίγο μετά από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ., συμπίπτει με τη χρονολόγηση του σκύφου από την Αίγινα. Το πρωιμότερο παράδειγμα αποτελεί ο σκύφος από τη Μίλητο, ο οποίος τοποθετείται γενικά στο πρώτο μισό του 2ου αι.π.Χ².

Ο τύπος του φύλλου, όπως αποδίδεται στους παραπάνω σκύφους θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παραλλαγή του κοινού τύπου του φύλλου λωτού με την κεντρική νεύρωση, που χρησιμοποιείται πολύ συχνά στη σύνθεση του φυτικού κάλυκα των ανάγλυφων πήλινων αγγείων αλλά και των μεταλλικών προτύπων τους. Στην αρχιτεκτονική διακοσμητική τέχνη το φύλλο με τη διπλή νεύρωση θα πρέπει να ήταν εξίσου διαδεδομένο, όπως διαπιστώνεται σε ένα κιονόκρανο από το Πρότυλο του Ιερού της Δήμητρας στο Πέργαμο, χρονολογημένο στον 2ο αι.π.Χ³.

Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός ότι τα ελάχιστα παραδείγματα ιωνικών σκύφων, στους οποίους αναγνωρίζουμε το φύλλο με τη διπλή νεύρωση, εκτός από το ότι αποτελούν μηδαμινό ποσοστό στο σύνολο των ιωνικών σκύφων που περιλαμβάνονται στη δημοσίευση του Laumonier, είναι σκύφοι που δεν συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά των κυρίων εργαστηρίων για να αποδοθούν με βεβαιότητα σε ένα από αυτά. Στην ομάδα που συγκροτούν αυτοί οι σκύφοι ανήκουν και οι σκύφοι από τη Μινώα, οι οποίοι υιοθετούν για την κύρια διακόσμησή τους έναν όχι συνηθισμένο τύπο φύλλου. Όπως προκύπτει από την εικονογραφική ανάλυση των κοσμημάτων που συνυπάρχουν με το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση, η ομάδα αυτή των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου σχετίζεται περισσότερο με τους περγαμηνούς ανάγλυφους σκύφους και λιγότερο με τους

1. *ό.π.*, πίν. 19, αρ. 2435

2. *Milet V 1*, 128

3. C.-H. BOHTZ, *Das Demeter-Heiligtum, AvP XIII* (Berlin 1981), πίν. 12, 3.

"εφεσιακούς", οι οποίοι κατεξοχήν αντιπροσωπεύονται από τα εργαστήρια που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο¹.

Στη Μινώα η επιλογή του φύλλου με τη διπλή νεύρωση για τη διακόσμηση των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου θα μπορούσε να συσχετιστεί με μια ομάδα έργων πηλοπλαστικής, των ανθοκάλυκων- ανθορρόδακων², οι οποίοι συντίθενται από φύλλα λωτού με διπλή νεύρωση εναλλάξ με φυλλάρια. Το είδος αυτό των ειδωλίων αντιπροσωπεύεται στην ανασκαφή της Μινώας από αρκετά παραδείγματα' ο πηλός ορισμένων θραυσμάτων καθώς και η συνένευσή τους με τους ανάγλυφους σκύφους, επιτρέπουν την υπόθεση ότι κατασκευάζονταν σε εργαστήριο της Μινώας, πιθανώς από το ίδιο που κατασκεύαζε και τους σκύφους.

Η απλούστερη σύνθεση, στην οποία χρησιμοποιήθηκε το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση, είναι η **φυλλοφολιδωτή διάταξη**, η κάλυψη του σώματος του σκύφου με την επανάληψη του ίδιου φύλλου σε ολόκληρο το πλάτος της κύριας ζώνης του σώματος. Τα κενά καλύπτονται από άλλες σειρές φύλλων, ίδιας μορφής, με μόνη διαφορά στην κεντρική νεύρωση, η οποία είναι απλή. Ανάλογα με τις σειρές φύλλων, που αλληλοεπικαλύπτονται ξεκινώντας από τη βάση, και ανάλογα με το μέγεθος του φύλλου διαμορφώνεται πυκνότερο ή αραιότερο σύστημα φυλλοφολιδωτής σύνθεσης. Με τον τρόπο αυτό διακοσμούνται οι σκύφοι **1-4**.

Η διακόσμηση του σώματος με μεγάλα φύλλα λωτού, που καλύπτουν σε φυλλοφολιδωτή διάταξη το σώμα του σκύφου, είναι γνωστή στους ανάγλυφους σκύφους της Αττικής από το τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ³. Η σύνθεση αυτή θεωρείται ως μία από τις πρωιμότερες επινοήσεις των κεραμέων της ανάγλυφης κεραμικής. Η έρευνα⁴ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι πρώτοι ανάγλυφοι σκύφοι οι οποίοι αντέγραψαν μεταλλικά πρότυπα είναι αυτοί με τη διακόσμηση των φύλλων λωτού. Η σύγκριση των πήλινων ανάγλυφων σκύφων με τα παραδείγματα αχαιμενιδικών σκύφων που βρίσκονται στο Μουσείο του Καΐρου και προέρχονται από τον θησαυρό του Tuch El-Karamus είναι διαφωτιστική⁵. Οι

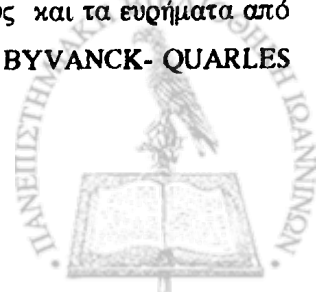
1. Για τους ιωνικούς σκύφους, βλ. παρακάτω σελ.

2. Ενδεικτικά βλ.Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, πίν. 212,β και παραπάνω σελ.

3. *Agora XXII*, αρ. 13, 14, σελ. 46, πίν. 3 (225-200 π.Χ.)

4. Βλ. S. ROTROFF, Silver, Glass, and Clay, *Hesperia*, 51, 1982, 329

5. Εκτός από την παραπάνω σημείωση βλ. σχετικά, *Hausmann, Reliefbecher*, 20, και ειδικά πίν. 1, *Agora XXII*, 6-8. Για τους αχαιμενιδικούς σκύφους και τα ευρήματα από τον θησαυρό του Tuch El-Karamus βλ. *Pfrommer, Studien*, 142 κε. και L. BYVANCK-QUARLES

πρώιμοι πήλινοι ανάγλυφοι σκύφοι με την παραπάνω διακοσμητική σύνθεση χαρακτηρίζονται από ορισμένες λεπτομέρειες που προσδίδουν κάποια ζωντάνια στη σύνθεση, όπως είναι οι τονισμένες κορυφές με τρόπο που να δίνουν την εντύπωση ότι γυρίζουν ελαφρά προς τα εμπρός¹, καθώς επίσης και η τοποθέτηση κορυφών φύλλων λωτού γύρω από τη βάση, στα σημεία από όπου ξεκινούν τα φύλλα².

Ο σκύφος 1 της Μινώας προέρχεται από μήτρα που δεν χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές. Εκτός από το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση διακοσμείται με το χαρακτηριστικό για τους εγχώριους σκύφους ιωνικό κυμάτιο (M29) ενώ στην υπερκείμενη ζώνη διακρίνεται τμήμα διπλού ρόδακα (M2). Ο κάλυκας άνθους, στοιχείο της βλαστόσπειρας στη ζώνη που σώζεται αποσπασματικά, αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό κόσμημα των εγχώριων σκύφων. Αξιοσημείωτο είναι το ότι αποδίδεται σε μια πιο προδρομική μορφή από αυτή των εγχώριων σκύφων αντιγράφοντας πιστότερα τη φύση, χωρίς δηλαδή να έχει αποχωριστεί το στέλεχος από τα υποκαλύκια σέπαλα (M25).

Η συγκέντρωση τεσσάρων χαρακτηριστικών κοσμημάτων των μητρών της Αμοργού στο σκύφο 1, ο οποίος ξεχωρίζει και ποιοτικά από τους υπόλοιπους, οδηγεί στην υπόθεση ότι είναι ένας από τους πρώτους σκύφους που κατασκευάστηκε στη Μινώα. Στα κοσμήματά του διαφαίνεται μια ιδιαίτερη φροντίδα όσον αφορά τα περιγράμματα και την ακρίβεια του σχεδίου, γεγονός που οδηγεί στην υπόθεση ότι τα κοσμήματα της μήτρας προέρχονται από καθαρές καινούριες σφραγίδες. Εκτός από την κύρια διακόσμηση του σώματος, το ιωνικό κυμάτιο, το τμήμα του διπλού ρόδακα και η αποσπασματικά σωζόμενη βλαστόσπειρα στις οριζόντιες ζώνες διακρίνονται επίσης για την καθαρότητα των περιγραμμάτων τους.

Οι σκύφοι 2, 3 διακοσμούνται με την ίδια σύνθεση, σε απλούστερη όμως διάταξη. Στο σκύφο 2 οι τέσσερις σειρές φύλλων λωτού του σκύφου 1 έχουν περιοριστεί σε δύο και το μέταλλο διακοσμείται με τον ρόδακα (M1) της μήτρας A1.

VAN UFFORD, "Achämenidischer Becher" ou bol ionien à panse arrondie?, *BABesch* 66, 1991, 159- 163

1. βλ. παραπάνω σημείωση.

2. *Edwards, Pnyx*, πίν. 46, αφ. 78b.

Στη μήτρα **A 1** το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση περιβάλλεται δεξιά και αριστερά από πλούσιες δαντελωτές άκανθες σε αντιθετική κίνηση με άξονα το φύλλο λωτού. Η απλή νεύρωση της κάθε άκανθας ξεκινά από την κορυφή φύλλου νυμφαίας *pelumbo* (M10) την οποία περικλείει στο εσωτερικό της η άκανθα. Η μήτρα σώζεται αποσπασματικά και ως τώρα η σφραγίδα της άκανθας δεν αναγνωρίστηκε σε σκύφους από τη Μινώα.

Η σύνθεση του κάλυκα με φύλλο άκανθας που περικλείει στο εσωτερικό της φύλλο λωτού ή νυμφαίας *pelumbo* αποτελεί κατεξοχήν χαρακτηριστικό κόσμημα των σκύφων του Περγάμου και εργαστηρίων που σχετίζονται με την περγαμηνή τεχνοτροπία, όπως είναι τα εργαστήρια παραγωγής σκύφων της Αντιόχειας¹ και της Μίλητου². Από το Πέργαμο τα παραδείγματα με διακόσμηση όμοια με της μήτρας A1 είναι αρκετά' εκτός από τους σκύφους που βρέθηκαν στις ανασκαφές του Περγάμου³, περγαμηνοί σκύφοι με την ίδια διακόσμηση βρέθηκαν στη Σάμο⁴ και στην Αττική⁵. Σε εργαστήριο του Περγάμου αποδίδεται από τον Hausmann και ένας σκύφος της Συλλογής του Tübingen⁶. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στους σκύφους από τη Δήλο ο τύπος της παραπάνω άκανθας απαντά στο εργαστήριο του Μενεμάχου⁷, άλλοτε με στικτή νεύρωση και άλλοτε με απλή, όπως και στα περγαμηνά παραδείγματα. Το εργαστήριο του Μενεμάχου είναι κατά τον Laumonier το πρωιμότερο από τα ιωνικά και χρονολογείται στο τέλος του α' μισού του 2ου αι.π.Χ. Εξάλλου και η συνολική θεώρηση των ιωνικών εργαστηρίων της Δήλου, οδηγεί στη διαπίστωση ότι το εργαστήριο αυτό σχετίζεται αμεσότερα με τους περγαμηνούς σκύφους. Εκτός από την προτίμηση του συγκεκριμένου τύπου της κινημένης άκανθας, διαφαίνεται μια γενικότερη φροντίδα για την οργάνωση πλούσιων και μεσιών φυτικών συνθέσεων, η οποία παραπέμπει απευθείας σε μεταλλικά πρότυπα του 3ου και του 2ου αι.π.Χ.

Η φυτική σύνθεση της μήτρας A1 είναι αντιπροσωπευτική στην εξέλιξη του φυτικού κάλυκα των ανάγλυφων σκύφων. Η Byvanck, σε σειρά άρθρων της ασχολήθηκε διεξοδικά με την αναζήτηση και διαγραφή αυτής της εξέλιξης στα

1. *Antioch IV 1*, εκκ. 13, αρ. 15, 5

2. *Milet V 1*, M239, πίν. 6, 7.

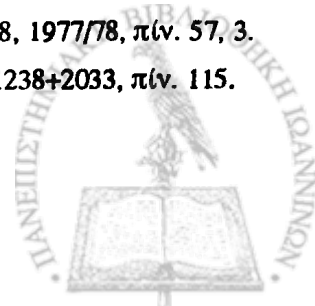
3. *AvP I2*, Beibl. 40,1, Beibl. 43, 1, σελ. 274, αρ. 10.

4. Πβλ. *Samos IV*, πίν. 59, αρ. 312, σελ. 121

5. *Schwabacher, Kerameikos*, πίν. IX, B14. *Thompson, Hesp 1934*, 408-409, αρ. E79

6. U. HAUSMANN, *Eine pergamenische Werkstatt?*, *IstMitt*, 27/28, 1977/78, πίν. 57, 3.

7. *EADélos XXXI*, πίν. 114, αρ. 477+1036, αρ. 682, πίν. 2, αρ. 1238+2033, πίν. 115.

αγγεία από χρυσό και ασήμι και στα γυάλινα. Τις έντονα κινημένες άκανθες, που συνδυάζουν και το εναλλασσόμενο δίπλωμα των κορυφών δεξιά ή αριστερά, τοποθετεί στη φάση "μπαρόκ" της εξέλιξης του φυτικού κάλυκα, όπου η κεντρική νεύρωση αποδίδεται με έντονα λυγισμένη γραμμή και σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται σιγμοειδής. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η άκανθα στον ασημένιο σκύφο στο Μουσείο του Τολέδου¹, που χρονολογείται στο 2ο αι. π.Χ. Στο μεταλλικό πρότυπο η άκανθα περικλείει στο εσωτερικό της φύλλο νυμφαίας *pelumbo*. Φύλλο λωτού περικλείει στο εσωτερικό της η άκανθα σε ασημένιο αγγείο από τη Μακεδονία που βρίσκεται στο Μουσείο της Βαλτιμόρης².

Στη μελέτη του για την πρώιμη ελληνιστική τορευτική ο Pfrommer, αναλύοντας το φυτικό κάλυκα στη διακόσμηση των μεταλλικών σκευών, αναφέρεται σύντομα και στη φυτική διακόσμηση των πήλινων ανάγλυφων σκύφων³. Ορθά επισημαίνεται η δυσκολία διαγραφής αυτής της πορείας, εφόσον τύποι που χαρακτηρίζουν πρώιμους σκύφους απαντούν και σε μεταγενέστερους χρόνους.

Η δαντελωτή πλατιά άκανθα της μήτρας **A 1** αποτελεί τον πρωιμότερο τύπο άκανθας στους σκύφους από τη Μινώα. Τα στάδια της εξέλιξής της διαγράφονται σαφέστερα στους εισηγμένους σκύφους των ιωνικών-εφεσιακών εργαστηρίων. Στα υστερότερα παραδείγματα η άκανθα κερδίζει σε συνοχή, γίνεται στενότερη, αλλά τα φυλλάριά της αποδίδονται εντελώς γραμμικά σε δέσμες διατεταγμένες εκατέρωθεν του κεντρικού νεύρου και όχι με ενιαίο περίγραμμα.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση προκύπτει μια χρονολόγηση της μήτρας **A 1** περίπου στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Στη χρονολόγηση αυτή συγκλίνουν και τα στοιχεία που απορρέουν από την ανάλυση της διακόσμησης του μεταλλίου στη βάση της μήτρας. Τα δύο είδη φύλλων, κορυφές φύλλων άκανθας και φύλλων λωτού, που απαρτίζουν τον οκτάφυλλο ρόδακα (M1) είναι τοποθετημένα εναλλάξ σε σταυροειδή διάταξη γύρω από τον κεντρικό πυρήνα πιο έξω, έτσι ώστε να συγκλίνουν προς το κέντρο, όπου έχει πιεστεί ο πυρήνας βαθύτερα. Ο τρόπος αυτός ανταποκρίνεται σε προσπάθεια πιστότερης απόδοσης της φυτικής υπόστασης του κοσμήματος και όχι σχηματικής-γραμμικής μεταφοράς και απαντά συχνά σε

1. Βλ. Pfrommer, *Studien*, πίν. 58,α. Ο Pfrommer χρονολογεί το σκύφο στο 2ο αι.π.Χ., ενώ η Reinsberg στο β' τέταρτο του 2ου αι. π.Χ.

2. ό.π. πίν. 58,b-e. Ο Pfrommer χρονολογεί το αγγείο στο β' μισό του 3ου αι. π.Χ. και επισημαίνει την Αιγυπτιακή του προέλευση.

3. ό.π. σελ. 102

σκύφους του Περγάμου¹, χαρακτηρίζει τα μέταλλα των μητρών από την Πέλλα², τους σκύφους από την Πελοπόννησο³. Οι σύνθετοι ρόδακες, όπως ο ρόδακας Μ1 στη μήτρα Α1 και στους σκύφους 2, 4- 7, 10, του τοπικού εργαστηρίου είναι ιδιαίτερα προσφιλείς στην κατηγορία των Ομηρικών⁴ ανάγλυφων σκύφων, στους οποίους τα μέταλλα των βάσεων κατά κανόνα κοσμούνται με σύνθετους ή διπλούς ρόδακες. Η ίδια τεχνοτροπία αναγνωρίζεται σε σκύφους των περγαμηνών εργαστηρίων και της ηπειρωτικής Ελλάδας. Από τα ελάχιστα παραδείγματα των ανάγλυφων σκύφων που κοσμούνται με ρόδακα από δύο είδη φύλλων, για σύγκριση προσφέρεται ο σκύφος αρ. 2131 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου⁵. Εκτός από τις ομοιότητες στο μέταλλο, ο σκύφος του Εθνικού Μουσείου συγκεντρώνει και άλλα χαρακτηριστικά κοσμήματα κοινά με τις σφραγίδες του εργαστηρίου της Μινώας, όπως το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση (Μ4) που εναλλάσσεται στο σώμα με μακρουπέταλο φύλλο (Μ9) και τον διπλό ρόδακα (Μ2) του πυρήνα του μεταλλίου, κοσμήματα που χρησιμοποιήθηκαν στο σκύφο 6 από τη Μινώα. Η προέλευση του σκύφου του Εθνικού Μουσείου από τη Βοιωτία, σε συνδυασμό με τη μελέτη ενός άλλου γνωστού συνόλου σκύφων από το Καβίριο της Βοιωτίας⁶, των μέσων του 2ου αι.π.Χ., επιτρέπει ορισμένες παρατηρήσεις διαφωτιστικές για τη φυσιογνωμία του τοπικού εργαστηρίου της Μινώας. Σε σκύφους από το Καβίριο⁷ αναγνωρίζουμε κοινά κοσμήματα με αυτά του σκύφου του Εθνικού Μουσείου και των σκύφων της Μινώας και κοινές διακοσμητικές αρχές. Έτσι στο σκύφο 946 από το Καβίριο, εκτός από το φύλλο με τη διπλή νεύρωση στον φυτικό κάλυκα, στην οριζόντια ζώνη εναλλάσσονται διπλός ρόδακας

¹. Πρβλ. ενδεικτικά *AvP XI 1*, πίν. 45, αρ. 194, 195, 254, πίν. 54, αρ. 342, πίν. 55, αρ. 340, πίν. 61, αρ. 460.

². Πέλλα, μήτρες, σποραδικά

³. *Siebet, Péloponnèse*, σποραδικά

⁴. U. SINN, *Die Homerischen Becher*, 7. Beih. AM 1979, πίν. 21, αρ. MB44, πίν. 33, MB116, Πίν. 40, MB114 (άκανθες και φύλλα λωτού). *Hausmann, Reliefbecher*, πίν. 37

⁵. *Hausmann, Reliefbecher*, πίν. 32, 2, σελ. 49, σημ. 237. Ο Hausmann χρησιμοποιεί το σκύφο για την ομοιότητα που παρουσιάζει το μέταλλο της βάσης με τον Ομηρικό σκύφο της Εκάβης (HB 34) τον οποίο χρονολογεί στη δεκαετία 170/160 π.Χ..

⁶. *Heimberg, Kabirion*, αρ. 946, πίν. 65, 947α, 947β, 948. Σημειώνουμε, εκτός των αναφερθέντων κοινών σφραγισμάτων και το κοινό σφράγισμα του κεραυνού στην οριζόντια ζώνη των σκύφων του Καβιρίου με αυτόν του σκύφου του Εθνικού Μουσείου.

⁷. βλ. προηγούμενη σημείωση

με εννεάφυλλο ανθέμιο. Πρόκειται για πανομοιότυπο ανθέμιο με αυτό της μήτρας **A14** από τη Μινώα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους **31, 32**, σε παράλληλες με τους σκύφους από το Καβίριο συνθέσεις. Ο διπλός ρόδακας (M2) εγγράφεται στα κατεξοχήν χαρακτηριστικά κοσμήματα των περγαμηνών σκύφων και της περγαμηνής τέχνης¹. Η Heimberg αποδίδει γενικά τους παραπάνω σκύφους σε ανατολικά εργαστήρια. Τα παραδείγματα από τη Μινώα και το σκύφο του Εθνικού Μουσείου μπορούμε να εντάξουμε στον ίδιο εργαστηριακό κύκλο με τους σκύφους από το Καβίριο. Οι σκύφοι στη Βοιωτία² είναι πιθανώς εισηγμένοι από κάποιο περγαμηνό εργαστήριο, τα προϊόντα του οποίου ήταν οικεία και στους κεραμείς της Μινώας, που αποτύπωσαν τις σφραγίδες και κατασκεύασαν τα δικά τους αγγεία.

Στους σκύφους **7- 10** το φύλλο λωτού (M4) συνδυάζεται με **φύλλο φτέρης** (M6), ένα από τα πιο συνηθισμένα είδη φύλλων που συνθέτουν το φυτικό κάλυκα στους ανάγλυφους σκύφους, εναλλασσόμενο με άκανθες, φύλλα λωτού, ανθέμια. Ο τύπος του φύλλου φτέρης παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Στους αττικούς σκύφους³ αποδίδονται τα φύλλα με καμπύλα περιγράμματα και οδοντωτά στιγμωτά νεύρα στο εσωτερικό τους, ελαφρά γυρισμένα προς τα κάτω με κεντρική νεύρωση, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο τονισμένη. Με ολόστικτα φυλλάρια αποδίδεται η φτέρη σε σκύφους από τους Δελφούς, τους οποίους ο Siebert⁴ χαρακτηρίζει ως "αττική σειρά".

¹. Βλ. χαρακτηριστικά παραδείγματα, G. DE LUCA, *Hellenistische Kunst in Pergamon im Spiegel der Megarischen Becher*, *IstMitt* 40, 1990, πίν. 24, 26, *AvP* I, Beibl. 42, U. HAUSMANN, *IstMitt* 27/28, 1977/1978, πίν. 56,2 ' σύγκρινε και όμοιο ακριβώς μετάλλιο σε μήτρα από την Τουρκία που βρίσκεται στη Συλλογή του Πανεπιστημίου του Erlangen, K. PARLASCA, *Zur hellenistischen Reliefkeramik Kleinasiens*, *BABesch*, 57, 1982, 180, εικ. 5-8, και ανήκει ασφαλώς σε περγαμηνό εργαστήριο.

². Η παρουσία των Περγαμηνών στη Βοιωτία είναι συχνή τα χρόνια πριν από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ., εφόσον, ως σύμμαχοι των Ρωμαίων συμμετέχουν σε πολεμικές επιχειρήσεις στη Βοιωτία κατά τη διάρκεια του Γ' Μακεδονικού Πολέμου (171-167 π.Χ.).

³. K. BRAUN, *Der Dipylon-Brunnen B1*, *AM* 85, 1970, 178, αρ. 150, εικ. 24 και πίν. 66, αρ. 174, πίν. 70, όπου γίνεται σύγκριση και με τη φτέρη σε ανάγλυφους σκύφους από την Κόρινθο.

⁴. Siebert, *Péloponnèse*, πίν. 91,5, πίν. 57, Del. 1,2.

Στα πελοποννησιακά εργαστήρια μεγάλη είναι η ποικιλία τύπων φτέρης¹ στο εργαστήριο του Δημητρίου-Ιάσωνος καθώς και του Μονογράμματος, ο τύπος της φτέρης μοιάζει με αυτόν των αττικών και κορινθιακών σκύφων. Το φύλλο στην κορυφή του επιστέφεται από άνθος (ρόδακα), ενώ σε άλλες περιπτώσεις το άνθος αποδίδεται ως έξαρμα. Στο εργαστήριο του Κλεαγόρα το σχήμα του φύλλου εξακολουθεί να είναι πυραμιδοειδές, αποδίδεται όμως με αυστηρότερα περιγράμματα, περισσότερο γραμμικό.

Στους σκύφους 7- 10 από τη Μινώα το φύλλο της φτέρης είναι ιδιότυπο. Συγκεντρώνει ανάμικτα χαρακτηριστικά, άκανθας και φτέρης, στοιχείο που δεν αποτελεί αυτό καθαυτό έκπληξη, εφόσον η φτέρη και η άκανθα πολλές φορές στη διακόσμηση των σκύφων φυτολογικά δεν ταυτίζονται απόλυτα, γιαυτό και παρόμοια φύλλα σε δημοσιεύσεις περιγράφονται γενικά ως άκανθες. Τα φυλλάρια είναι μακρόστενα και ανάμεσά τους εκφύονται, από την ίδια κεντρική νεύρωση, εγκάρσιες νευρώσεις σε μορφή φυλλαρίων' στην κορυφή υπάρχει ανάγλυφο έξαρμα που αποδίδει πιθανώς άνθος. Τεχνοτροπικά όμοια είναι η απόδοση φύλλου άκανθας σε σκύφους από το Καβίριο των Θηβών, όπου ανάμεσα από τα φυλλάρια της άκανθας φυτρώνουν οδοντωτά φύλλα². Τα φυλλάρια της ιδιότυπης φτέρης (Μ6) μοιάζουν με αυτά της άκανθας του πελοποννησιακού εργαστηρίου του "Δημητρίου-Ιάσωνος", την οποία ο Siebert³ χαρακτηρίζει "akanthe à touffe" Όμοιου τύπου με της Μινώας είναι το πλατύ φύλλο φτέρης, το οποίο, επαναλαμβανόμενο, καλύπτει το σώμα ενός σκύφου από την Κέρκυρα⁴.

Ανάλογο είδος φύλλου, με το χαρακτηριστικό κομβιόσχημο έξαρμα στην απόληξη της κεντρικής νεύρωσης, απαντά σε σκύφους από την Αντιόχεια⁵.

1. *ό.π.*, σελ. 35 (Δημητρίου και Ιάσωνος), πίν. 10, 12, 16, 75, σελ. 43 (Κλεαγόρα), πίν.

32, αρ. Κ20, Κ73, πίν. 79, 80' (Μονογράμματος), πίν. 25, αρ. Μ40.

2. Heimberg, *Kabirion*, πίν. 61, αρ. 896, 897 και πίν. 62, αρ. 908. Για τη σχέση των Βοιωτικών σκύφων από Περγαμηνά εργαστήρια με τους σκύφους από τη Μινώα, βλ. παραπάνω σημ.

3. Siebert, *Péloronnèse*, πίν. 15, αρ. D1 41, σελ. 34.

4. *ό.π.*, αρ. 6, πίν. 62, 94 (3). Για τη χρονολόγηση των σκύφων της Κέρκυρας ο συγγραφέας δίνει το ανώτερο και κατώτερο όριο της παραγωγής (τέλη 3ου-τέλη 2ου/αρχές 1ου αι.π.Χ.). Τον συγκεκριμένο σκύφο χρονολογεί στις αρχές του 2ου αι.π.Χ.

5. *Antioch IV.1*, εικ. 11, αρ. 11, 20. Το φύλλο στο σκύφο 20 απολήγει σε ανάγλυφο κομβιόσχημο έξαρμα.

Πλησιέστερο όμως στο σφράγισμα των σκύφων από τη Μινώα είναι αναμφισβήτητα το φύλλο φτέρης σε θραύσμα σκύφου από την Ολβία¹. Η ομοιότητα είναι εκπληκτική και ανεπιφύλακτα μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ο σκύφος από την Ολβία, που ανήκει στο γνωστό εργαστήριο KIPBEI², προϊόντα του οποίου εντοπίστηκαν κατεξοχήν στην περιοχή του Ευξείνου Πόντου, και ο σκύφος από την Μινώα χρησιμοποίησαν για τη διακόσμησή τους ένα κοινό κόσμημα. Ο Hausmann³ αναφέρει το σκύφο από την Ολβία για το λυρόσχημο ανθέμιο, που αποδίδεται αριστερά από το ιδιότυπο φύλλο φτέρης για να ενισχύσει την άποψή του ότι το εργαστήριο KIPBEI θα πρέπει να αποδοθεί στον κύκλο των περγαμηνών εργαστηρίων, εφόσον το κόσμημα του λυρόσχημου ανθεμίου αποτελεί χαρακτηριστικό θέμα των σκύφων του Περγάμου κατά την περίοδο των Ατταλιδών.⁴

Ο σκύφος 7 από τη Μινώα συγκεντρώνει περισσότερα χαρακτηριστικά από το σκύφο της Ολβίας για να αποδοθεί σε εργαστήριο του Περγάμου. Τέτοια χαρακτηριστικά κοσμήματα, εκτός από το μέταλλο της βάσης (M1)⁵, αποτελούν η βλαστόσπειρα του κισσού και το στεφάνι της δάφνης⁶.

Από την παραπάνω ανάλυση συνάγεται ότι οι σκύφοι 7-10 συγκεντρώνουν αρκετά στοιχεία που επιτρέπουν τη συσχέτισή τους περισσότερο με τα περγαμηνά

1. V. GAIDUKEVICH, *Olbia: Temenos i agora*. Akad. Nauk (Moskau 1964) 251, πίν. 13, αρ. 3, αρ. 326, σελ. 252.

2. Οι σκύφοι του εργαστηρίου αυτού φέρουν στο μέταλλο της βάσης την προτομή της Τύχης και την υπογραφή KIPBEI. Μέρος της επιγραφής σώζει ο σκύφος από την Ολβία. Για το εργαστήριο αυτό και γενικότερα για τους σκύφους της περιοχής του Ευξείνου Πόντου βλ. Courby, *Vases Grecs*, 421, Zahn, *Südrussland*, αρ. 13, 14, 20, 21, 28' (πρόκειται για σκύφους από τη Συλλογή Vogell για τους οποίους εικάζεται ότι προέρχονται από την Ολβία). Μ. - O. JENTEL, *Eirene* 3, 1964, 115-118, με βιβλιογραφία για τους σκύφους του εργαστηρίου KIPBEI και U. HAUSMANN, *Eine Pergamenische Werkstatt?*, *IstMitt* 27/28, 1977/78, 222-223. Με την τελευταία βιβλιογραφία βλ. J. RAEDER, *Hellenistische Reliefamphoren*, *Festschrift K. Schauenburg* (Mainz am Rhein, 1986) 207, σημ. 15,16 καθώς και *Milet V* 1, σελ. 135 και Bouzek, *Black Sea*, 65 κε.

3. U. HAUSMANN, ό.π., 223, σημ. 40

4. Βλ. σκύφους με το περγαμινό λυρόσχημο ανθέμιο, *AvP I*, Beibl. 43,16' *AvP XI* 2, πίν. 48, αρ.7, σελ. 73, Kraus, *Zentralmuseum*, 11, ειχ. 4, αρ.2.

5. Βλ. παραπάνω σελ. 101, 102

6. Βλ. παρακάτω σελ. 132, 135 κε.

εργαστήρια παραγωγής ανάγλυφων σκύφων και λιγότερο με τα ιωνικά εργαστήρια που αναγνωρίστηκαν στη Δήλο.

Με ένα άλλο ιδιότυπο ανθεμωτό φύλλο (M3) εναλλάσσεται το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση στους σκύφους 31, 32. Όμοιο φύλλο απαντά ακέραιο στο σκύφο 30, όπου εναλλάσσεται με φύλλο νυμφαίας *peimbo*. Το ανθεμωτό φύλλο συντίθεται από ενάλληλα όρθια ελικοτά φυλλάρια με λυγισμένα τα άκρα τους εναλλάξ προς τα κάτω και προς τα επάνω. Το φύλλο σώζεται ακέραιο στο σκύφο 30 όπου διακρίνεται η διαμορφωμένη οφθαλμωτή αφετηρία του¹, ενώ στους σκύφους 31, 32 χρησιμοποιήθηκε μόνο το ανώτερο τμήμα της ίδιας σφραγίδας. Αναζητώντας παράλληλο κόσμημα στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων, διαπιστώνουμε ότι σε ελάχιστους σκύφους αποδίδεται παρόμοιο κόσμημα² μια ομάδα αποτελούν πέντε σκύφοι από τη Δήλο², ενώ μια άλλη ομάδα άλλοι τρεις σκύφοι από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου.

Στο εργαστήριο του Μονογράμματος προσγράφει ο Laumonier δύο σκύφους από τη Δήλο, στους οποίους αναγνωρίζουμε το ανθεμωτό φύλλο. Αξιοσημείωτο είναι όμως το ότι οι σκύφοι αυτοί, αρ. 567 και 772³, κατατάσσονται σε μια σειρά του κυρίου εργαστηρίου, η οποία συγκεντρώνει αρκετά χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από αυτό. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στο σκύφο αρ. 772 εκτός από το ανθεμωτό φύλλο, αναγνωρίζουμε και μια άλλη χαρακτηριστική σφραγίδα του τοπικού εργαστηρίου, το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση. Οι δύο άλλοι σκύφοι από τη Δήλο⁴, αρ. 1315 και 9304, δεν κατατάσσονται από τον Laumonier στα προϊόντα ενός συγκεκριμένου εργαστηρίου, αλλά σε μια ομάδα σκύφων με ποικίλη φυτική διακόσμηση. Και πάλι θα πρέπει να σημειωθεί η παρατήρηση ότι στον σκύφο αρ. 1315 το ανθεμωτό φύλλο εναλλάσσεται με φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση και η ανώτερη πλατιά ζώνη φέρει τρίφυλλο κόσμημα (κλειστό άνθος) όμοιο με το σφράγισμα M19 της μήτρας A 5 από τη Μινώα. Τον πέμπτο σκύφο από τη Δήλο ο Laumonier⁵ κατατάσσει στο εργαστήριο CI,

1. Η διαμορφωμένη αφετηρία στα φύλλα άκωνθας και κυρίως στα φοινικόφυλλα και στα ανθεμωτά φύλλα χαρακτηρίζει τα εργαστήρια σκύφων του βορειοανατολικού Αιγαίου. Πρβλ. *ANP I*, σελ. 274, αρ. 21, αρ. 9 και *Milet V 1*, σποραδικά.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 126, αρ. 772 και πίν. 36, αρ. 567

3. *ό.π.* σελ. 185, 163

4. *ό.π.*, αρ. 1315, 9304, πίν. 99.

5. *ό.π.*, πίν. 82, 133, αρ. 1968

σημειώνοντας ότι το φύλλο αντιγράφεται από το εργαστήριο του Μονογράμματος. Ο Laumonier περιγράφει το φύλλο ως "plante à vrilles" και το συσχετίζει με παρόμοιο φύλλο που χρησιμοποιείται σε σκύφους της XI σειράς του εργαστηρίου του Μονογράμματος¹. Το φύλλο της σειράς αυτής είναι περισσότερο συνεκτικό, και, ενώ μοιάζει στη μορφή, διαφέρει αρκετά από το ανθεμωτό φύλλο, του οποίου τα φυλλάκια διαπνέονται από κάποια ελευθερία και μια διάλυση. Το φύλλο της σειράς XI κοσμεί σκύφους που βρέθηκαν και σε άλλα μέρη εκτός από τη Δήλο, όπως και στη τη Μινώα, και ανήκουν αναμφισβήτητα στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Επομένως, είναι φανερό ότι η ομάδα των ελάχιστων σκύφων που βρέθηκαν στη Δήλο διακοσμήθηκε με αρκετά κοινά κοσμήματα με τους σκύφους 30-32 από τη Μινώα.

Τη δεύτερη ομάδα σκύφων συγκροτούν οι παρακάτω σκύφοι, στους οποίους αναγνωρίζουμε πανομοιότυπο ανθεμωτό φύλλο και προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή του Ευξείνου Πόντου.

1. Σκύφος ακέραιος στο Μουσείο Schloss Fasanerie² (Γερμανία)
2. Σκύφος ακέραιος από τη Συλλογή Vogell.³
3. Σκύφος από την ίδια Συλλογή που βρίσκεται στο Μουσείο του Mainz⁴.
4. Σκύφος ακέραιος από τη νεκρόπολη των Τόμων.⁵

Όλοι οι παραπάνω σκύφοι συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το εργαστήριο ΚΙΡΒΕΙ⁶. Ο πρώτος σκύφος διακοσμείται στο μέταλλο της βάσης με την προτομή της Τύχης και φέρει την υπογραφή ΚΙΡΒΕΙ. Οι δύο άλλοι προέρχονται από τη συλλογή Vogell, που περιλάμβανε σκύφους από την Ολβία⁷ και μάλιστα αρκετούς από το εργαστήριο ΚΙΡΒΕΙ. Ο σκύφος από τους Τόμους αποδίδεται από τον

1. *ό.π.*, 157, 164.

2. *CVA Deutschland (Schloss Fasanerie 2)*, πίν.

3. *Zahn, Südrussland*, σελ. 57, αο. 16.

4. *Kraus, Zentralmuseum*, σελ. 8, εικ. 2, 4, αο. κατ. 8, πίν. 2' ο Kraus αναφέρει και άλλον σκύφο από τη Συλλογή Vogell, ο οποίος βρίσκεται στο Αμβούργο και προέρχεται από την ίδια μήτρα, *Zahn, Südrussland*, 57, αο. 15.

5. M. BUCOVALA, *Necropole elenistica la Tomis, Museum Region et de Archéologie (Constanta 1967)*, 76, 47 και *Bouzek, Black Sea*, 87, εικ. 25, 2.

6. Για το εργαστήριο βλ. παραπάνω σελ. 105, σημ. 2

7. *Zahn, Südrussland*, 45

Bouzek σε εργαστήριο της Μικράς Ασίας, το οποίο ο συγγραφέας ξεχωρίζει από τα ιωνικά εργαστήρια¹.

Οι παραπάνω σκύφοι, όπως και οι σκύφοι του εργαστηρίου ΚΙΡΒΕΙ, συνδέθηκαν όσον αφορά μεμονωμένα διακοσμητικά τους θέματα με σκύφους από το Πέργαμο², όπου το ανθεμωτό φύλλο είναι άγνωστο στη διακόσμηση των σκύφων. Παρόμοιο φύλλο αποδίδεται στα κιστοφορικά νομίσματα του Περγάμου³ του α' μισού του 2ου αι.π.Χ., στα οποία ο γωρυτός που απεικονίζεται στη μια όψη τους διακοσμείται με όμοιο ανθεμωτό φύλλο. Το κόσμημα επομένως δεν είναι άγνωστο στην διακοσμητική τέχνη του Περγάμου. Η απεικόνισή του μάλιστα στα συγκεκριμένα νομίσματα, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι σκύφοι δεν θα πρέπει να απέχουν χρονολογικά από τα νομίσματα.

Όσον αφορά τη μορφή του, το ανθεμωτό φύλλο, όπως αποδίδεται στους σκύφους του Ευξείνου Πόντου και στους σκύφους 30-32 από τη Μινώα, προέρχεται από τον τύπο του φύλλου φτέρης. Ανάγλυφος σκύφος από το Ασκληπιείο της Περγάμου⁴, των αρχών του 2ου αι. π.Χ., διακοσμείται με φύλλο φτέρης, της οποίας τα φυλλάκια είναι αραιά τοποθετημένα δεξιά και αριστερά από το κεντρικό νεύρο, ελαφρά λυγισμένα προς τα κάτω, με τονισμένο το κορυφαίο φύλλο. Παρόμοιο φύλλο αποδίδεται και σε σκύφο από την Αντιόχεια που χρονολογείται στην ίδια περίοδο⁵. Στα ιωνικά εργαστήρια ένα παρόμοιο

1. Bouzek, *Black Sea*, 87, και 99, χάρτης με εργαστηριακή κατανομή των σκύφων της ευρύτερης περιοχής. Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι από τη Νεκρόπολη προέρχεται και σκύφος με την υπογραφή ΚΙΡΒΕΙ, ΒUCOVAΛΑ, ό.π.,

2. Πρβλ. Kraus, *Zentralmuseum*, 8, τη σύγκριση του φύλλου σε μορφή φτερού στο σκύφο του Mainz με όμοιο φύλλο σε περγαμινό σκύφο και U. HAUSMANN, *Eine Pergamenische Werkstatt*, *IstMitt* 27/28, 1977/1978, 223, σημ. 40, όπου αναφέρεται στο λυρόσχημο ανθέμιο των περγαμινών σκύφων και των σκύφων του Ευξείνου Πόντου. Θα πρέπει να τονιστεί και η παρουσία των γιρλάντων στο σκύφο από τους Τόμους, κατεχοχίν χαρακτηριστικό κόσμημα της περγαμινής τέχνης' σχετικά βλ. G.DE LUCA, *Hellenistische Kunst in Pergamon im Spiegel der Megarischen Becher*, *IstMitt* 40, 1990, 157-166.

3. CH. BOERINGER, *Zur Chronologie Mittelhellenischer Münzen 220-160 v. Chr.* (Berlin 1972) πίν. 40(13, 14) (160-150π.Χ.)

4. *AvPXi*, πίν. 45, αρ. 192, (Bauphase 9: 200-191 π.Χ.).

5. *Antioch IV*, εικ. 12, αρ. 16 (Early local bowls)

φύλλο, πλατύτερο όμως από αυτό της Μινώας, αναγνωρίζουμε στο σκύφο M135¹ από τη Μίλητο, όπου είναι ιδιαίτερα προσφιλής η μορφή του φύλλου με τα ελικοτά φυλλάρια που γυρίζουν άλλοτε προς τα μέσα και άλλοτε προς τα έξω.²

Στους παραπάνω ανάγλυφους σκύφους διατηρούνται τα φυτικά χαρακτηριστικά του φύλλου. Υπάρχει η κεντρική νεύρωση και τα φυλλάρια διατάσσονται δεξιά και αριστερά της. Στους σκύφους 30-32 από τη Μινώα και σε αυτούς από τον Εύξεινο Πόντο δεν υπάρχει η κεντρική νεύρωση και τα φυλλάρια οργανώνονται σε ενάλληλες δέσμες έτσι ώστε το φύλλο αποβάλλει τη φυτική του υπόσταση.

Ένας διαφορετικός τύπος φύλλου απεικονίζεται σε ανάγλυφους σκύφους από την Ιταλία, κυρίως του εργαστηρίου του Popilius³, όπου χαρακτηριστικό κόσμημα αποτελεί όρθιο μακρόστενο ελικοτό κλαδί. Στην κορυφή του απολήγει σε άνθος ή έξαρμα κομβιόσχημο με κεντρική νεύρωση όχι ως συνεχή γραμμή, αλλά τμηματική ως σημείο σύνδεσης των ενάλληλων ελίκων. Την ομοιότητα του ανθεμωτού φύλλου με το ελικοτό κλαδί των σκύφων του Popilius διέκρινε και ο Kraus στη δημοσίευση του σκύφου από το Mainz⁴. Βασισμένος στη σύγκριση αυτή χρονολόγησε το σκύφο με το ανθεμωτό φύλλο στον 1ο αι. π.Χ., χρονολόγηση την οποία δέχεται για τους σκύφους του Popilius. Στον 2ο αι. π.Χ. (175-150π.Χ.) χρονολογείται με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα σκύφος από την Cosa⁵, με όμοιο ελικοτό κλαδί, τον οποίο η Moevs συγκρίνει με σκύφο από το εργαστήριο του Popilius, προτείνοντας έτσι πρωϊμότερη χρονολόγηση για τους σκύφους του Popilius.

Όσον αφορά τη χρονολόγηση των σκύφων με το ανθεμωτό φύλλο από Εύξεινο Πόντο, οι ενδείξεις είναι περιορισμένες. Για τους σκύφους της Συλλογής

1. *Kossatz Milet*, πίν. 38, αρ. M135, σελ. 26, 108-109. Χαρακτηριστικά είναι τα ελικοτά φυλλάρια που γυρίζουν εναλλάξ προς τα μέσα και προς τα έξω, όπως ακριβώς στους σκύφους από τη Μινώα.

2. *ό.π.*, πίν. 10, αρ. 639, πίν. 15, αρ. M667, πίν. 39, αρ. 237.

3. Για τους σκύφους του εργαστηρίου του Popilius βλ. L. BYVANCK--QUARLES VAN UFFORD, *Variations sur le thème des bols mégariens*, *BABesch* 34, 1959, 65, εικ. 8 και U. HAUSMANN, *Phasen und Werkstätten mittelitalischer Reliefbecher*, *Γ'Ελλ.Κεφ.* 1990, 275- 281' πρόσφατα κυκλοφόρησε η μελέτη P. PUPPO, *Le Coppe Megaresi in Italia* (*Studia archaeologica*, 78), την οποία δεν μπόρεσα να δω.

4. *Kraus, Zentralmuseum*, 9

5. *Marabini- Moevs, Cosa*, σελ. 184, σημ. 89, για τη χρονολόγηση των σκύφων του Popilius.

Vogell γνωρίζουμε μόνον ότι πιθανώς προέρχονται από την Ολβία' οι ανάγλυφοι σκύφοι που προέρχονται από τις ανασκαφές στην Αγορά της πόλης χρονολογούνται γενικά στον 2ο αι. π.Χ.¹ Ο σκύφος από το νεκροταφείο των Τόμων² επίσης χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ.

Οι σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων που διακοσμούνται με το ίδιο φύλλο ανήκουν σε εργαστήρια της περιόδου 122-69 π.Χ³: στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. τοποθετείται η παραγωγή του εργαστηρίου του Μονογράμματος, ενώ το εργαστήριο CI θεωρείται ως ένα από τα εργαστήρια του 1ου αι. π.Χ (88-69 π.Χ).

Στους σκύφους 31-32 από τη Μινώα αποδίδεται το ανώτερο τμήμα του φύλλου, όπως και στους σκύφους του εργαστηρίου του Μονογράμματος. Οι δύο όμως αυτοί σκύφοι, όσον αφορά τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης, παρουσιάζουν ομοιότητες με σκύφους ενός άλλου ιωνικού εργαστηρίου, του εργαστηρίου "Comique à la canne". Στο σκύφο 31 η οριζόντια ζώνη, με την εναλλαγή των εννεάφυλων ανθεμίων με ρόδακες, είναι πανομοιότυπη με τη ζώνη που φέρουν θραύσματα σκύφων που κατατάσσονται από τον Laumonier στο εργαστήριο "Comique à la canne".

Η χρήση του ανθεμιωτού φύλλου σε σκύφους από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου και στους σκύφους 30-32 του τοπικού εργαστηρίου, αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο για τον καθορισμό του χαρακτήρα της παραγωγής των δύο χώρων. Οι σκύφοι από τον Ευξείνο Πόντο συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε τρία κέντρα: την Αττική, το Πέργαμον, τα ιωνικά εργαστήρια⁴. Σε ανάλογο συμπέρασμα οδηγεί και η ανάλυση της εγχώριας παραγωγής των ανάγλυφων σκύφων της Μινώας. Το γεγονός ότι αρκετά από τα κοσμήματα των σκύφων της Μινώας βρίσκουν τα ακριβή παράλληλά τους σε σκύφους από τον Ευξείνο Πόντο, εξηγείται, αν δεχτεί κανείς ότι οι δύο χώροι επηρεάζονται από ένα κοινό κέντρο. Το κέντρο αυτό θα πρέπει να αναζητηθεί στο βορειοανατολικό Αιγαίο, και να τοποθετηθεί χρονολογικά πριν από τη επικράτηση ορισμένων οργανωμένων ιωνικών εργαστηρίων που κατακλύζουν με τη "μαζική παραγωγή" την περιοχή του Αιγαίου.

1. V. GAIDUKEVICH, *Olbia: Temenos i agora*. Akad. Nauk. (Moskau 1964)

2. M. BUCOVALA, *ό.π.* σελ.

3. *EADélos XXXI*,

4. *Courby, Vases grecs*, 421

Μια ομάδα σκύφων και αμφορέων του τοπικού εργαστηρίου, αρ. 13-23, κοσμείται στο φυτικό κάλυκα με ένα χαρακτηριστικό ζεύγος φύλλων: μια άκανθα και ένα παπυρόφυλλο (M8) με λυγισμένες τις κορυφές τους προς ένα κεντρικό φύλλο που περιβάλλουν, σχηματίζοντας έτσι μια τριμερή σύνθεση. Το κεντρικό φύλλο της σύνθεσης είναι είτε το γνωστό φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση (αρ. 13, 17, 18), είτε ένα χαρακτηριστικό του τοπικού εργαστηρίου φύλλο νυμφαίας *pelumbo* (αρ. 16, 22).

Στοιχεία από την ανάλυση της διακόσμησης των οριζοντίων ζωνών, η υιοθέτηση του σχήματος του αμφορέα αλλά και η ίδια η σύνθεση της άκανθας και του παπυρόφυλλου συσχετίζουν την τοπική παραγωγή περισσότερο με τα εργαστήρια του Περγάμου και του βορειοδυτικών ακτών της Μ.Ασίας και λιγότερο με τα γνωστά ως "ιωνικά" εργαστήρια.

Το μακρόστενο φύλλο με τις πολλές νευρώσεις που πλαισιώνουν την κεντρική οδοντωτή νεύρωση, αναδιπλωμένο στην κορυφή του ή λυγισμένο, ταυτίζεται με φύλλο παπύρου¹. Πρόκειται για έναν τύπο φύλλου που εμφανίζεται στους σκύφους της Αθηναϊκής Αγοράς από τα τέλη του 3ου αι.π.Χ². Βέβαια, στους αττικούς σκύφους το φύλλο παπύρου αποδίδεται ανεξάρτητο, διαφορετικό στις λεπτομέρειές του από το φύλλο των σκύφων της Μινώας. Είναι όρθιο, με έντονα αποδοσμένα τα περιγράμματα και την κεντρική νεύρωση, με φυλλοειδή τη λυγισμένη κορυφή του. Ανάλογη διακόσμηση με τους αττικούς σκύφους φέρει γυάλινος επιχρυσωμένος σκύφος από τη συλλογή Rothschild³ που χρονολογείται στην ίδια περίοδο. Το φύλλο στον γυάλινο σκύφο η Byvanck⁴ το περιγράφει ως φύλλο παπύρου. Η σύγκριση του παπυρόφυλλου των αττικών σκύφων με το παπυρόφυλλο του τοπικού εργαστηρίου οδηγεί στη διαπίστωση ότι από το νατουραλιστικό φύλλο των αττικών παραδειγμάτων προέκυψε η μορφή του σχηματοποιημένου φύλλου του τοπικού εργαστηρίου. Εξάλλου, στη γενική σύνθεση του φυτικού κάλυκα ακολουθούνται οι ίδιες διακοσμητικές αρχές και η

1. *ό.π.*, 389, εικ. 81,4

2. S. I. ROTROFF, *Silver, Glass and Clay*, *Hesp.* 51, 1982, 332. Η Rotroff περιγράφει το φύλλο παπύρου ως φύλλο λωτού. Τους σκύφους με αυτή τη διακόσμηση συνδέει με μεταλλικά πρότυπα από τα οποία αντιγράφηκαν απευθείας οι μήτρες.

3. *Rotroff, ό.π.*, πίν. 84, *Byvanck, BABesch 1953*, εικ. 14 και L. BYVANK-QUARLES VAN UFFORD, *BABesch 1970*, εικ. 2. Για τις διαφορετικές χρονολογήσεις που προτάθηκαν για το σκύφο βλ. *Rotroff, ό.π.*, 333-334.

4. *Byvanck, BABesch 1953*, 16.

σχέση του παπυρόφυλλου με τα άλλα φύλλα παρουσιάζει αναλογίες: στους αττικούς σκύφους όπως και στους σκύφους από τη Μινώα, τα φύλλα παπύρου έχουν λυγισμένες τις κορυφές τους προς ένα κεντρικό φύλλο (άκανθα στους αττικούς σκύφους, φύλλο λωτού ή *pelumbo* στους σκύφους από τη Μινώα), το οποίο περιβάλλουν δεξιά και αριστερά.

Στα ιωνικά εργαστήρια η σύνθεση του φυτικού κάλυκα με την επανάληψη ζεύγους άκανθας και παπυρόφυλλου τοποθετημένων δεξιά και αριστερά από φύλλο λωτού ή *pelumbo* απαντά σε μια ομάδα είκοσι περίπου σκύφων από τη Δήλο, τους οποίους ο Laumonier αποδίδει στο εργαστήριο του Μονογράμματος¹: στους περισσότερους σκύφους το ζεύγος των φύλλων είναι τοποθετημένο δεξιά και αριστερά από φύλλο *pelumbo* ενώ στο σκύφο 1346² αναγνωρίζουμε το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση, όπως ακριβώς και στον αμφορέα 13 από τη Μινώα. Ο Laumonier απομονώνει την ομάδα των ανάγλυφων σκύφων με το ζεύγος παπυρόφυλλου και άκανθας στη σειρά XI' τις σειρές XI-XIII προσγράφει στο εργαστήριο του Μονογράμματος, παρά το γεγονός ότι η κύρια διακόσμηση του σώματος στους σκύφους αυτούς όπως και τα άλλα διακοσμητικά θέματα (ανάμεσα στα οποία και το φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση) δεν χαρακτηρίζουν το εργαστήριο του Μονογράμματος. Αξιοσημείωτη είναι η διαπίστωση ότι σε ιωνικούς σκύφους που βρέθηκαν σε άλλες περιοχές εκτός από τη Δήλο, η σύνθεση αυτή είναι άγνωστη: ένας σκύφος προέρχεται από το Μυρμήκιον³ του Ευξείνου Πόντου ένας άλλος βρέθηκε στο ναυάγιο της Santa-Sabina⁴ και αποδίδεται από τον Siebert στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Σε ανατολικό εργαστήριο, το οποίο διαφοροποιείται από τα ιωνικά, αποδίδεται ένας άλλος σκύφος από το ιερό του Απόλλωνα στην Αίγινα⁵ με την ίδια σύνθεση στο φυτικό κάλυκα.

1. *EADélos XXXI*, πίν. 36. Το θραύσμα αρ. 1321 κατατάσσει στο εργαστήριο των "Ωραίων Μεδουσών" (πίν. 19, σελ. 88), εξαιτίας του φύλλου λωτού με διπλή νεύρωση, ενώ το σκύφο αρ. 366 με φύλλα παπύρου (πίν. 24, σελ. 86), τον αναφέρει στη σειρά XIII του εργαστηρίου του Μονογράμματος παρόλο που τον αποδίδει στο εργαστήριο Vases Gris, χωρίς να ακολουθεί το κριτήριο των τεχνικών χαρακτηριστικών.

2. *ό.π.* πίν. 36

3. *Bernard, Mirmeki*, πίν. V, αρ. 15.

4. *Siebert, Santa-Sabina*, 116, εικ. 2, f, αρ. 6.

5. *Alt-Ägina II3*, σελ. 46, πίν. 42, αρ. 442.

Στις ίδιες διαπιστώσεις οδηγεί και η ανάλυση των ανάγλυφων κοσμημάτων των οριζοντίων ζωνών. Η βλαστόσπειρα του κισσού¹ αποτελεί χαρακτηριστικό κόσμημα της περγαμηνής τέχνης και απουσιάζει από τα ιωνικά εργαστήρια. Εξάλλου και οι τρίφυλλες δέσμες των κισσόφυλλων² που διακοσμούν τη ζώνη του θραύσματος 16, εγγράφονται στην περγαμηνή τέχνη, όπως και ο χαρακτηριστικός του τοπικού εργαστηρίου κάλυκας άνθους³ στη ζώνη του αμφορέα 13.

Η μορφή της Νίκης με στεφάνι (M12), που κοσμεί την πλατιά ζώνη του αμφορέα 13, και του σκύφου 14, αποτελεί ένα κόσμημα διαδεδομένο σε εργαστήρια ανάγλυφων σκύφων της ηπειρωτικής Ελλάδος αλλά και των ιωνικών εργαστηρίων. Πρόκειται για τον γνωστό εικονογραφικό τύπο της Νίκης που στεφανώνει τρόπαιο⁴ και απεικονίζεται στον αμφορέα 13 με την ίδια μορφή, πτερωτή, όπως ακριβώς αποδίδεται σε ελάχιστους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων⁵ στο σκύφο 3295 από τη Δήλο⁶ απεικονίζεται και το τρόπαιο, ενώ στον αμφορέα 13 έχει χρησιμοποιηθεί μόνον η μορφή της Νίκης που βαδίζει προς όρθιο κλαδί φοίνικα. Η παρουσία του κλαδιού, στη θέση που κανονικά θα υπήρχε

1. Βλ. παρακάτω σελ. 132 κκ.

2. Βλ. παρακάτω σελ. 149 κκ.

3. βλ. παρακάτω σελ. 124 κκ.

4. Ο Schwabacher, *Schwabacher, Kerameikos*, 191, περιγράφει αναλυτικά την παράσταση, όπως αυτή αποδίδεται στους αττικούς ανάγλυφους σκύφους. Επίσης ο Siebert, *Siebert, Péloponnèse*, 243, αναλύει τον εικονογραφικό τύπο, όπως διαμορφώνεται στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων, σε σχέση με το πρότυπό τους που θεωρεί ότι αποτελούν οι πήλινοι βωμίσκοι του Τάραντα, ενώ σχολιάζει και τις δύο διαφορετικές απεικονίσεις της άπτερης Νίκης και της Νίκης με πτερά. Για την απεικόνιση του ίδιου θέματος σε λύχνους βλ. PH. BRUNEAU, *Les Lampes, EADélos XXVI* (Paris 1965) 71. Για την εικονογραφία της Νίκης που στεφανώνει τρόπαιο βλ. γενικά, K. WOELKE, *Beiträge zur Geschichte des Trophäions. Bjb* 120, 1911, 127-235, CH. PICARD, *Les trophées romains* (1957).

5. Στο θραύσμα από τη Δήλο, που δημοσιεύει ο Siebert, *Siebert, Péloponnèse*, 244, πίν. 65, θα πρέπει να προστεθούν τα δύο θραύσματα σκύφων, επίσης από τη Δήλο, που δημοσιεύει ο Laumonier, *EADélos XXXI*, πίν. 20, αρ. 3295+33297 (εργαστήριο των "Ωραίων Μεδουσών") και πίν. 98, αρ. 3296 (*Sujets divers et objets*). Σε ιωνικό και όχι αττικό εργαστήριο αποδίδει ο Siebert και ένα σκύφο του Μητροπολιτικού Μουσείου (CVA USA (8) 107, πίν. 62), με όμοιο θέμα, *Siebert, ό.π.*, 244, εικ. 65

6. βλ. προηγούμενη σημείωση. Στο άλλο παράδειγμα από τη Δήλο σώζεται μόνον το χέρι της Νίκης με το στεφάνι.

το τρόπαιο, θα πρέπει να επιλέχτηκε τυχαία, και δεν σχετίζεται εικονογραφικά με τις πολλές παραλλαγές του θέματος της Νίκης που κρατά εκτός από το στεφάνι και κλαδί¹, εφόσον το κλαδί στο εργαστήριο της Μινώας αποτελεί αυτοτελές κόσμημα που συνδυάζεται με ποικιλία διαφορετικών κοσμημάτων' έτσι στο σκύφο 35 προς το κλαδί κινούνται αντωπά δύο δελφίνια.

Το είδος του συγκεκριμένου κλαδιού (M11) που μοιάζει με φύλλο φοίνικα, στη μορφή που είναι αποτυπωμένο στη μήτρα από την Ακρόπολη (πίν. 8, β) στον αμφορέα 13, και στους σκύφους 35, 36, 37, σπάνια απεικονίζεται στα ιωνικά εργαστήρια. Το μοναδικό παράλληλο κόσμημα από τα ιωνικά εργαστήρια, μπορεί να θεωρηθεί το κλαδί στο εσωτερικό νυμφαίας σε σκύφο από τη Δήλο². Ως αυτοτελές κόσμημα απεικονίζεται ανάλογο κλαδί σε σκύφο από τον Εύξεινο Πόντο³ που σχετίζεται με το εργαστήριο του ΚΙΡΒΕΙ. Ωστόσο τα λυγισμένα φυλλάκια του κλαδιού φαίνεται ότι βρίσκονται τυπολογικά περισσότερο κοντά στα ψηλότερα χαρακτηριστικά κλαδιά φοίνικα των σκύφων του εργαστηρίου της Αντιόχειας, η παραγωγή του οποίου τοποθετείται στα μέσα του 2ου αι.π.Χ. σύγχρονα με τα πρώιμα εργαστήρια του Περγάμου⁴. Ο τύπος αυτού του φύλλου αποτελεί προσφιλές κόσμημα της ανάγλυφης κεραμικής από την Ανατολή. Αξιοσημείωτο είναι το ότι και σε μια ιδιαίτερη κατηγορία σκύφων της Ανατολής

1. Βλ. ενδεικτικά ανάλογη παράσταση σε δακτυλιόλιθο, G. M. A. RICHTER, *Metropolitan Museum of Art. Catalogue of Engraved Gems, Greek, Etruscan and Roman*, (Roma, 1956) 353, πίν. XLVI.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 99, αρ. 1325. Να σημειωθεί ότι ο σκύφος δεν αποδίδεται σε κάποιο συγκεκριμένο εργαστήριο, αλλά κατατάσσεται στη γενική κατηγορία των σκύφων με φινικιά διακόσμηση.

3. M. O. JENTEL, *Bols à relief du Pont Euxin Septentrional au Musée du Louvre, Eirene* 3, 1964, πίν. XIV, αρ. CA 2287. Από τον χώρο του βορειοανατολικού Αιγαίου προέρχεται και το άλλο πλησιέστερο παράλληλο αυτού του κοσμήματος: μεγαλύτερο, αλλά όμοιου τύπου είναι το φύλλο σε σκύφο από τη Σμύρνη, *Garbsch. München*, 27, αρ. 4, ενώ στην ίδια κατηγορία ανήκουν και τα φοινικικόφυλλα που κοσμούν τον κάλυκα ενός Ομηρικού σκύφου από τη Σάμο, U. HAUSMANN, *Zu neuen Odyssee- und Odysseus-Bildern auf hellenistischen Reliefbechern, Studien zur Mythologie und Vasenmalerei, Festschrift für K. Schauenburg* (Mainz am Rhein 1986) 197-202, πίν. 36,4.

4. Πρβλ. *Antioch, IV I*, ειχ. 12, 17, 23, L. BYVANCK-- QUARLES VAN UFFORD, *BABesch* 29, 1954, 34, ειχ. 1-2 και *CVA France (15) III N*, πίν. 14

του 1ου αι.π.Χ., τους λεγόμενους "περγαμηνούς-μεγαρικούς"¹, απαντά συχνά το ίδιο κόσμημα, γεγονός που μαρτυρεί τη μακρά διάρκεια χρήσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ανάγλυφος σκύφος με την υπογραφή ΚΕΡΔΩΝ, από τη Συλλογή Joukowsky, αγορασμένος στη Βηρυτό, ο οποίος διακοσμείται με τέσσερα κλαδιά φοίνικα σε σταυροειδή διάταξη².

Εκτός όμως από την ανάγλυφη διακόσμηση της ομάδας των αμφορέων 13- 23, που όπως διαπιστώθηκε συνδέεται με εργαστήρια των βορειοδυτικών ακτών της Μ. Ασίας, των μέσων του 2ου αι. π.Χ., το ίδιο το σχήμα του αμφορέα και η διακόσμησή του με τη μικτή τεχνική επιχωριάζει στην ίδια περιοχή και μάλιστα στα εργαστήρια του Περγάμου³. Στον αμφορέα 13 ο ώμος διακοσμείται με την τεχνική της "Δυτικής κλιτύος". Τα κοσμήματα χαραχτηκαν με ελεύθερο χέρι, ενώ σώζονται ελάχιστα ίχνη από την επίθετη γραπτή διακόσμηση. Έτσι η απλή βλαστόσπειρα κισσού στον αμφορέα 13 αποδίδεται με χάραξη, ενώ τα φύλλα της με επίθετο υπόλευκο χρώμα. Τυπολογικά είναι όμοια με τη βλαστόσπειρα του σκύφου 7. Στο λαιμό, η διακόσμηση παρουσιάζει μια ασυνήθιστη ιδιομορφία: οι δύο όψεις του λαιμού φέρουν διαφορετική διακόσμηση: στη μια όψη η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε μετόπες' στην κεντρική, αποδίδονται με χάραξη ενάλληλες αντικόρυφες γωνίες σε χιαστή διάταξη, που συγκλίνουν στο κέντρο. Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του τεχνίτη να πετύχει την ευθεία γραμμή, χωρίς όμως να το κατορθώνει απόλυτα. Δεξιά και αριστερά οι δύο άλλες μετόπες διακοσμούνται με εγχάρακτα τετράγωνα' δεν σώζονται τα χρώματα τα οποία με την εναλλαγή του

1. Οι σκύφοι αυτοί θεωρούνται ως προάγγελοι της *Terra Sigillata* της Δύσης. Παρόλο που τα κοσμήματά τους είναι κοινά με των "μεγαρικών" σκύφων, τα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά είναι τελείως διαφορετικά και γιαυτό παρουσιάζονται σε ορισμένες δημοσιεύσεις χωριστά, βλ. σχετικά, Tarsus I, 163- 165, 177- 178. Hama III 2 . ομάδα 20.

2. T. HACKENS, R. WINKES, *Love for Antiquity. Selections from the Joukowsky Collection, Archaeologia Transatlantica VII*. 1985, 116.

3. Εκτός από τα παραδείγματα που περιλαμβάνονται στη δημοσίευση της κεραμικής από το Πέργαμο, Schäfer, Pergamon. βλ. για την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, J. RAEDER, *Hellenistische Reliefamphoren, Studien zur Mythologie und Vasenmalerei, Festschrift für K. Schauenburg (Mainz am Rhein 1986)* 203-208. Επιμέρους όμοια στοιχεία στη διακόσμηση, με τον αμφορέα 13 από τη Μινώα, συγκεντρώνει αμφορέας με μικτή διακόσμηση που βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή και αποδίδεται γενικά σε εργαστήρια του Περγάμου, βλ. P. LA BAUME- J. WILLEM SALOMONSON, *Römische Kleinkunst. Sammlung Karl Löffler, Wissenschaftliche Kataloge des Römisch-Germanischen Museums* , Band III, πίν. 44, αρ. 299.

σκούρου και ανοιχτόχρωμου σχημάτιζαν αβακωτό. Η άλλη όψη του λαιμού διακοσμήθηκε απλά και κάπως αμελώς με δύο τεθλασμένες γραμμές που τέμνονται σχηματίζοντας ρόμβους. Τη ζώνη ορίζει εγχάρακτη γραμμή μόνον επάνω.

Οι αμφορείς του τύπου "Δυτικής Κλιτύος" με ανάλογη διακόσμηση στον ώμο και το λαιμό εμφανίζονται στην Αττική από τον 3ο αι.π.Χ¹. Διαδίδονται σε ολόκληρο τον ελληνιστικό κόσμο και τυποποιούνται ως σχήμα και ως διακόσμηση² στον 2ο αι. π.Χ. με την άνθηση του εργαστηρίου του Περγάμου και άλλων κέντρων της περιφέρειας³.

Στους σκύφους 82- 87 τη φυτική διακόσμηση στο σώμα χαρακτηρίζει το όρθιο φύλλο άκανθας σε πυραμιδωτό σχήμα (M7). Στο σκύφο 82 οι άκανθες διατάσσονται γύρω από δακτύλιο της βάσης αμελέστατα σε σταυροειδή, ασύμμετρη όμως σύνθεση. Αποτυπώθηκαν στη μήτρα καταρχάς τέσσερεις άκανθες και στη συνέχεια ανάμεσά τους τοποθετήθηκαν άλλες τέσσερεις όμοιες' τα κενά στο ψηλότερο τμήμα του σώματος ανάμεσα από τις οκτώ άκανθες, συμπληρώθηκαν με μακρουπέταλα φύλλα (M9).

Ούτε η σύνθεση, αλλά ούτε και ο τύπος της άκανθας, βρίσκουν εύκολα παράλληλα σε ανάγλυφους σκύφους. Φαίνεται ότι πρόκειται για μια απλή σύνθεση ενός τεχνίτη του εργαστηρίου της Μινώας, ο οποίος σχεδίασε και τη σφραγίδα της άκανθας. Η καινούρια σφραγίδα, που ανήκε στο τοπικό εργαστήριο, επέτρεψε και

1. Στην ομάδα Β των ευρημάτων από την Αθηναϊκή Αγορά, *Thompson, 1934, 330* κέξ., οι αμφορείς διακοσμούνται με συνθετότερο βλαστό κισσού (σελ. 338, εικ. 18). Στις ομάδες C-E και κυρίως στην E απαντούν οι αμφορείς με τη διακόσμηση αβακωτού και απλής βλαστόσπειρας κισσού στον ώμο ή στο λαιμό (σελ. 399, εικ. 88). Για τα αγγεία με διακόσμηση τύπου " Δυτικής Κλιτύος " από την Αγορά βλ. S. I. ROTROFF, *Attic West Slope Painting, Hesperia 60, 1991, 59-102.*

2. Βλ. σχετικά *Schäfer, Pergamon, πίν. 21, D85, D79, Alt-Ägina II, πίν. 43, αρ. 568* (ύστερος 2ος αι.π.Χ.) και πίν. 41, αρ. 5455,547,547,548,549 (ύστερος 3ος αι.π.Χ.), *Bernhard, Mirmeki, πίν. 1, αρ. 5,6,9. Tarsus I, εικ. 124-128, Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ- Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, Ελληνιστικοί Τάφοι Βέροιας (Αθήναι 1980) σελ. 161-162* (για το κόσμημα της βλαστόσπειρας κισσού και του αβακωτού σε πυξίδες του 2ου αι.π.Χ.).

3. Ανάλογη διακόσμηση με τους ανάγλυφους αμφορείς από τη Μινώα φέρουν αμφορείς του τύπου της "Δυτικής Κλιτύος" από τη Ρόδο που χρονολογούνται στο α' μισό του 2ου αι.π.Χ. Βλ. *Πατσιαδά, Ρόδος, 183, αρ. 141, πίν. 70γ.*

την απευθείας αντιγραφή και τη δημιουργία σφραγισμάτων της ίδιας άκανθας σε μικροτερη κλίμακα.

Η άκανθα ξεκινά από διαμορφωμένο οριζόντιο πλαίσιο με διπλή ανάγλυφη γραμμή, χωρίς κεντρική νεύρωση' στην κορυφή σχηματίζεται αυλάκωση από τη σύγκλιση των φυλλαρίων. Τα φυλλάρια της άκανθας αποδίδονται με πλαστικότητα και είναι ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συνεχές περίγραμμα και φυτολογικά να μπορεί να ταυτιστεί και με φύλλο φτέρης.

Ο τύπος της πυραμιδωτής όρθιας άκανθας χρησιμοποιείται στους αττικούς σκύφους¹, στους κορινθιακούς² και στους σκύφους από την Αίγινα³ στον φυτικό κάλυκα χαμηλά γύρω από το δακτύλιο της βάσης, ενώ στη συνέχεια η κύρια διακόσμηση του σώματος αποτελείται από έμβιες παραστάσεις.

Ομοιότητες παρουσιάζει το φύλλο της άκανθας με την "ελικωτή άκανθα" της ομάδας 6 των εγχώριων σκύφων της Μιλήτου. Έτσι στη μήτρα M508 και στο σκύφο M233⁴ αναγνωρίζουμε ανάλογη διαμορφωμένη οριζόντια ελικοειδή αφετηρία για την ανάπτυξη της άκανθας. Πρόκειται για παράλληλη τεχνοτροπία με την άκανθα του σκύφου 82. Ασφαλώς στις λεπτομέρειές τους τα δύο φύλλα δεν είναι όμοια. Και είναι φυσικό αυτό, εφόσον, η άκανθα αποτελεί ένα τόσο οικείο κόσμημα για τον κεραμέα που μπορεί να το παραλλάξει ανάλογα με τις προσωπικές του επιλογές. Στο κάθε εργαστήριο αντιγράφεται ο γενικός τύπος της άκανθας, το σχήμα της, ο τρόπος που αποδίδεται η κορυφή της και τα φυλλάριά της. Γιαυτό και το γενικό χρονολογικό διάγραμμα εξέλιξης και τεχνοτροπίας της άκανθας που διετύπωσε στις μελέτες της η Byvanck⁵ ισχύει μόνο για τη διάκριση διαφορετικών τεχνοτροπιών. Οι διαφορές στην απόδοση του συγκεκριμένου τύπου οφείλονται στις διαφορετικές επιλογές του κεραμέα και όχι στην επικράτηση του ενός και την εξαφάνιση του άλλου τύπου. Γενικά η τυπολογία της άκανθας και της φυτικής διακόσμησης, με τη διάκριση διαδοχικών χρονολογικών τύπων -σφραγίδων είναι δυνατόν να διαπιστωθεί και να διαγραφεί μόνον στα πλαίσια της παραγωγής ενός εργαστηρίου⁶.

1. *Agora XXII*, σποραδικά.

2. *Corinth VII 3*, πίν. 69, αρ. 817.

3. *Alt-Ägina II 3*, πίν. 39, αρ. 415.

4. *Milet V*, πίν. 10, σελ. 97, 98.

5. *Byvanck, BABesch 1953*, και *Byvanck, BABesch, 1955*, σποραδικά.

6. Βλ. παρακάτω την ανάλυση του κοσμήματος της άκανθας στα ιωνικά εργαστήρια.

Εάν συγκρίνουμε την άκανθα των σκύφων από την Αμοργό με όμοιες τυπολογικά άκανθες σε σκύφους από την Κύμη¹, τα Λάβρανδα², την Ιταλία³, που χρονολογούνται στον 2ο αι. π.Χ., παρατηρούμε ότι η απόδοση της άκανθας στους σκύφους από τη Μινώα, παρά το γεγονός ότι είναι περισσότερο γραμμική, διατηρεί ακόμη τη συνοχή των επιμέρους στοιχείων της. Η τεχνοτροπία της αντικατοπτρίζει τη μετάβαση από τη φυσιοκρατική άκανθα των εργαστηρίων του α' μισού του 2ου αι. π.Χ. στη γραμμική, διαλυμένη άκανθα που κυριαρχεί στην παραγωγή των "ιωνικών" εργαστηρίων. Για την επιμελημένη επιλογή κοσμημάτων και φροντίδα για τη διακοσμητική σύνθεση μαρτυρεί και ο τύπος του μακρυπέταλου φύλλου που σχεδιάστηκε για το τοπικό εργαστήριο και συνδυάζεται με την άκανθα. Η έξεργη ανάγλυφη επιφάνεια και το τονισμένο περίγραμμα χαρακτηρίζουν τους πρώιμους τύπους στην εξέλιξη των μακρυπέταλων φύλλων, όπως τη διέγραψε ο G. R. Edwards⁴.

Στους σκύφους 5 και 70 σώζεται το κατώτερο και το ανώτερο αντίστοιχα τμήμα της σφραγίδας (M13) με απεικόνιση κίονα. Η ίδια σφραγίδα σώζεται ακέραια στο σκύφο από την Ακρόπολη (πίν. 33). Ο κίονας με τις πέντε ραβδώσεις προβάλλει από μια εξεζητημένη ελικοειδή φυλλόσχημη βάση. Το ιωνικό κιονόκρανο επιστέφεται από ένα τριγωνικού σχήματος κερασφόρο βωμό που αποδίδει βούκρανο. Τα τρία αυτά παραδείγματα σκύφων από τη Μινώα διατηρούν ένα κόσμημα από τα πιο ασυνήθιστα στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων. Η ανάλυση του κοσμήματος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η σφραγίδα δημιουργήθηκε από τους κεραμείς του τοπικού εργαστηρίου.

Στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων ο κίονας ως κόσμημα, απαντά σε περιορισμένο αριθμό σκύφων και ακολουθεί δύο κατεξοχήν εικονογραφικά σχήματα : στην πρώτη περίπτωση αποδίδεται με την παραδεδομένη από την ανάγλυφη κεραμική πρωιμοτέρων περιόδων τεχνοτροπία, ως στοιχείο διευθέτησης

1. *Kyme I*, πίν. 1 και 3 (μήτρα MB1), πίν. 8, αφ. 60

2. *Labraunda III*, πίν. 9, αφ. 112

3. *Marabini- Moevs, Cosa*, πίν. 5, αφ. 5.

4. Βλ. σχετικά *Edwards, Reservoir*, 393. Για τη χρονολόγηση της κατηγορίας των ανάγλυφων σκύφων των γνωστών και ως "Long Petal Bowls" βλ. S.I. ROTROFF, THE Long - Petal Bowls from the Pithos Settling Basin, *Hesperia* 57, 1988, 87-93. Για τους σκύφους αυτής της κατηγορίας από τη Μινώα, βλ. παρακάτω σελ.

της προς διακόσμηση ζώνης σε μετόπες¹. Στην ομάδα αυτή μπορούν να ταξινομηθούν ορισμένοι "ομηρικοί"² σκύφοι από τη Θεσσαλία του τρίτου τέταρτου του 2ου αι. π.Χ. και σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων³ που διακοσμούνται με

¹. Έτσι αποδίδεται σε αρχαϊκά πιθάρια της Σικελίας, όπου δωρικοί κίονες χωρίζουν τη ζώνη σε μετόπες : R. KEKULE, *Die Terrakotten von Sizilien*, 1884, και H. FRONING, *Überlegungen zu Griechischen Terrakotten in Sizilien*, AA 1990, 337- 359, εικ. 28- 30, 31. Σε άλλες μορφές έργων τέχνης που έχουν πιο άμεση σχέση με την αρχιτεκτονική χρησιμοποιήθηκε ο κίονας ως στοιχείο της διακόσμησης με την περιληπτική έννοια του οικοδομήματος : βλ. για παράδειγμα τις σαρκοφάγους, H. WIEGARTZ, *Kleinasiatische Säulensarkophage*, *IstForsch.* 26, 1965 καθώς και την περίπτωση της χρήσης του κίονα στις τοιχογραφίες. Τον ίδιο ρόλο έχει και ο κίονας σε ένα θυμιατήριο από τη Δήλο, όπου διαιρεί το χώρο σε μετόπες, *EADélos XVIII*, πίν. CVI, 941, 943.

². Πρβλ. *Hausmann*, *Reliefbecher*, 50, πίν. 38, 39/2 αρ. HB27, (σκύφος από την περιοχή του Βόλου που βρίσκεται στην Providence) πίν. 39/1 (θραύσμα ανάγλυφου αγγείου από την Ολυμπία) καθώς και U. SINN, *Die Homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien*, AM 7. Beiheft (1979), πίν. 29 (σκύφοι από το Μουσείο του Βόλου)..

³. Σε ιωνικά εργαστήρια ανήκουν ορισμένοι σκύφοι από τη Δήλο, *EADélos XXXI*, 174, πίν. 38 αρ. 3311 και πίν. 39, αρ. 3312, 3313 (σκύφοι του εργαστηρίου του Μονογράμματος) στο εργαστήριο αυτό αποδίδονται και τρεις σκύφοι από την Αμισό και ένας από το Παντικάπαιον. (σκύφοι του εργαστηρίου του "ακτινωτού ρόδακα με έξι πέταλα" και πίν. 97, αρ. 3445 (όμαδα με έμβριες παραστάσεις). Ένας σκύφος από τη Μίλητο αποδίδεται επίσης σε ιωνικό εργαστήριο *Milet V 1*, 105, πίν. 20, αρ. M 216 (κορινθιακός κίονας). Δεν είναι τυχαίο ότι για τη διακόσμηση των μετοπών στους ιωνικούς σκύφους επιλέγονται διηγηματικές σκηνές με μυθολογικό περιεχόμενο όπως η παράσταση της Σκύλλας, άθλοι του Ηρακλή ή Ερωτικά συμπλέγματα. Οι ιωνικοί κίονες σ' αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούνται κατ' απομίμηση των ομηρικών σκύφων, εφόσον και τα θέματα του σκύφου δεν στερούνται της διηγηματικής αφήγησης και μπορούν να θεωρηθούν ως "ομηρικοί" σκύφοι με την ευρύτερη έννοια. Όσον αφορά τα άμεσα πρότυπα, θα πρέπει να αναζητηθούν στο χώρο της Μ.Ασίας, όπου το ζήτημα του εργαστηρίου παραγωγής "ομηρικών" σκύφων παραμένει ανοιχτό' βλ. σχετικά, G.SALTZ-MERKER, *Muse* 1, 1967, 11ff και A.ADAM-VELENI, *Eine Werkstatt für Reliefgefäße in Peires / W.MAKEDONIEN, Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie* (Berlin 1988) 309-311 (με αφορμή την ανεύρεση πηλίνου πίνακα με την αρπαγή της Κασσάνδρας και το συσχετισμό με μήτρα από τη Σμύρνη). "Ομηρικοί" σκύφοι βρέθηκαν και στο Πέργαμο και είναι υπό δημοσίευση, όπως σημειώνει η G. DE LUCA, *IstMitt* 40, 1990, 157

εικονιστικές παραστάσεις. Ένας εισηγμένος στην Αττική σκύφος¹, που χρονολογείται στον 1ο αι.π.Χ., φέρει ανάλογη διακόσμηση ερωτιδέων που εναλλάσσονται με κίονες. Σε δύο άλλους σκύφους που προέρχονται από την Πελοπόννησο², ο κίονας εναλλάσσεται με Νίκες που οδηγούν άρματα. Ο κίονας δεν έχει καμιά οργανική σχέση με τις μορφές ή τα συμπλέγματα μορφών με τα οποία συνυπάρχει· ορίζει απλώς το χώρο ανάπτυξης της διακόσμησης προσαρμοσμένος στην τεχνοτροπία της διακοσμητικής τέχνης ("Art des Dekors")³. Στη δεύτερη περίπτωση ο κίονας χρησιμοποιείται ως απλό κόσμημα, ισοδύναμο με τα άλλα κοσμήματα με τα οποία συνήθως εναλλάσσεται στη διακοσμητική σύνθεση του σκύφου, όπως συμβαίνει και στους σκύφους από τη Μινώα.

Αξιοσημείωτη είναι η διαπίστωση ότι οι σκύφοι που ακολουθούν αυτή την τεχνοτροπία προέρχονται από περιοχές των παραλίων του βορειοανατολικού Αιγαίου (Μίλητος, Κύμη)⁴ και της Μαύρης Θάλασσας (Μυρμήκιον)⁵, όπου η παραγωγή μεγαρικών σκύφων επηρεάζεται κυρίως από τα Περγαμηνά⁶ εργαστήρια.

Στη σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε για τη διακόσμηση των σκύφων από τη Μινώα η βάση του κίονα είναι πρωτότυπη, ενώ ο κορμός με τις πέντε ραβδώσεις και το απλό ιωνικό κιονόκρανο είναι όμοιος με τον κίονα των ιωνικών σκύφων. Το

1. Agora XXII, 90, αρ. 388, πίν. 67. Ο σκύφος προέρχεται από ανατολικό εργαστήριο.

2. Siebert, *Péloponnèse*, πίν. 37, αρ. K277, K284.

3. Βλ. και την ανάλυση του A.GREIFENHAGEN, *Beiträge zur antiken Reliefkeramik, JdI 21 Ergl.*, 62 σχετικά με το σκύφο από την Αμισό όπου απεικονίζεται παράσταση Σκύλλας ανάμεσα σε ιωνικούς κίονες.

4. *Milet VI*, πίν. 7, αρ. M250 (ντόπιος σκύφος με εναλλαγή κορινθιακών κίωνων και ανθεμίων) αρ. M384 πίν.19, εικ. 22 (μουσικοί ερωτιδείς, εναλλασσόμενοι με κίονα κορινθιακό) αρ. M476, πίν.39, (κορινθιακοί κίονες εναλλασσόμενοι με φυτικά κοσμήματα M429, 270. Κύμη: *Kyme I*, Εργαστήριο Πανίσκου, Μήτρα αρ. MB2, πίν. 2,3 (κορινθιακοί κίονες εναλλασσόμενοι με Πανίσκους σε οριζόντια ζώνη). Θραύσματα σκύφων εικ. 1, αρ. MB16 (κορινθιακοί κίονες και Πανίσκοι σε ζώνη) και MB22 (όμοιοι κίονες και λουτροφόρος σε ζώνη).

5. *Bernhard, Mirmeki*, 73-79, πίν. VI, αρ. 20 (κορινθιακός κίονας ανάμεσα από φύλλα).

6. Παράλληλα με τα φυτικά θέματα στη διακόσμηση των σκύφων από το Πέργαμο διαπιστώνεται προτίμηση σε κοσμήματα που παριστάνουν αντικείμενα (λουτροφόροι, αγγεία), βωμοί, γιρλάντες, βοικράνια, θέματα από την αρχιτεκτονική διακόσμηση: βλ. σχετικά G. DE LUCA, *Hellenistische Kunst in Pergamon im Spiegel der Megarischen Becher, IstMitt 40, 1990, 157-166.*

βούκρανο, γραμμικά αποδοσμένο και χαραγμένο στη μήτρα με κάποιο μεταλλικό αντικείμενο, όπως συνάγεται από την οξύτητα των περιγραμμάτων, είναι επίσης πρωτότυπο. Η επίστεψη των κίωνων από ποικίλα έμβια όντα ή αντικείμενα είναι συνήθης και παραπέμπει σε αναθήματα στημένα σε κίονες¹· σε ανάγλυφους σκύφους απεικονίζονται επάνω σε κίονες αγριόπαπιες², ρόδακες³, αμφορείς⁴, φαλλός⁵.

Στο σκύφο από την Ακρόπολη της Μινώας (πίν. 33) σώζεται ακέραιη και η σφραγίδα (M5) με το φύλλο νυμφαίας *nelumbo*. Το ίδιο φύλλο έχει χρησιμοποιηθεί στον αμφορέα 16 και στους σκύφους 19 και 30 από την Κάτω Πόλη. Το φύλλο της νυμφαίας⁶ αποτελεί διαδομένο κόσμημα όχι μόνον στους πήλινους σκύφους με ανάγλυφη διακόσμηση, αλλά και σε άλλες κατηγορίες αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση, κυρίως σε αγγεία από πολύτιμα υλικά⁷. Στη μορφή που έχει σχεδιαστεί για το εργαστήριο της Μινώας, αποτελεί επινόηση του τοπικού εργαστηρίου' περικλείει στο εσωτερικό την κορυφή άκανθας, στοιχείο γνώριμο στους ιωνοκούς σκύφους και χωρίζεται σε δύο μέρη από μία νεύρωση που σχηματίζεται από διπλή γραμμή με κουκίδες εσωτερικά. Η κορυφή του φύλλου είναι σχηματοποιημένη σε δίλοβη απόληξη με τονισμένο το περίγραμμα. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο το ότι όμοια απόληξη φέρουν και τα φύλλα που συνθέτουν το φυτικό κόσμημα σε ψηφιδωτό της Οικίας της Λίμνης από τη Δήλο⁸. Παρόλο που στις λεπτομέρειές τους τα δύο φύλλα διαφοροποιούνται, ωστόσο και η

1. Για τις απεικονίσεις κίωνων που επιστέφονται από διάφορα έπαθλα στους Παναθηναϊκούς αμφορείς βλ. Μ.ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Παναθηναϊκοί αμφορείς από την Πέλλα, *ΑΕ* 1991, 15-44 και Π.ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ, Παναθηναϊκοί αμφορείς από την Ερέτρια. Συμβολή στην Αττική αγγειογραφία του 4ου αι.π.Χ. (Αθήνα 1991) 95 κε..

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 119, σημ.2 (θραύσματα σκύφων από την Ολυμπία).

3. *Milet VI*, , πίν. 19, αρ. M384.

4. ό.π. , πίν. 39, αρ. 429, 476.

5. Στο σκύφο από το Παντικάπαιον που αναφέρει ο Laumonier (*EADélos XXXI*, 174).

6. Για τα φύλλα νυμφαίας (*lotus, caerulea, nelumbo*) βλ. σχετικά *EADélos XXXI*, 15, σημ. 1 και *Byvank, BABesch* 1953, 2.

7. Βλ. σποραδικά, *Pfrommer, Studien*,

8. Βλ. P.H. BRUNEAU, *Les Mosaïques*, *EADélos XXIX* (Paris 1972)188, εικ. 105 και έγχρωμη φωτογραφία, A.- M. GUIMIER- SORBETS, M.- D. NENNA, *Verre, Faïence et peinture dans les Mosaïques de Délos*, *BCH* 116, 1992, Pl. III.

σταυροειδής διάταξη των φύλλων του ψηφιδωτού μαρτυρεί την καλλιτεχνική συγγένεια των διαφορετικών έργων. Γενικά, σε πολλές περιπτώσεις έχει διαπιστωθεί το κοινό θεματολόγιο ανάγλυφων σκύφων και ψηφιδωτών. Τα ψηφιδωτά της Δήλου χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. και στο πρώτο τέταρτο του 1ου αι.π.Χ., χρονολογικά όρια που συμπίπτουν και με τη χρονολόγηση των σκύφων από τη Μινώα.

Εκτός από τις φυτικές συνθέσεις το εργαστήριο της Μινώας κατασκεύαζε και σκύφους με **εικονιστικές παραστάσεις**. Δύο σκύφοι, **80, 81**, σώζουν αποσπασματικά την κεφαλή ενός αλόγου και το κεφάλι μορφής με κράνος και ανασηκωμένο το χέρι σε πολεμική στάση. Παράλληλες μορφές σε ιωνικούς σκύφους επιτρέπουν την ταύτιση του θέματος με **σκηνή αμαζονομαχίας**. Πρόκειται για θέμα οικείο στα ιωνικά εργαστήρια, όπως διαπιστώνεται από το υλικό της Δήλου¹. Οπωσδήποτε από τον κύκλο των ιωνικών εργαστηρίων αντιγράφηκε το θέμα για λογαριασμό του τοπικού εργαστηρίου. Εξάλλου δύο θραύσματα εισηγμένων ιωνικών σκύφων στη Μινώα, **413, 414**, διακοσμούνται με σκηνή αμαζονομαχίας. Η χρήση του κοσμήματος της καρδιάσχημης αλυσίδας (M23) στη ζώνη του σκύφου **80**, ο οποίος φέρει την ίδια σκηνή της αμαζονομαχίας, δείχνει ότι οι κεραμείς του εργαστηρίου της Μινώας διέθεταν σφραγίδες των "ιωνικών" εργαστηρίων τις οποίες συνδύαζαν με τις δικές τους σφραγίδες. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί και η μήτρα **A9** στην οποία συνυπάρχει η κλασική βλαστόσπειρα (M28) του ιωνικού εργαστηρίου του Μονογράμματος με το ιωνικό κυμάτιο (M29) του τοπικού εργαστηρίου.

Ο σκύφος **81** παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τον αστράγαλο (M31) που διακοσμεί τη στενή οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος. Οι αστράγαλοι έχουν σχήμα ρομβοειδές αντί για το συνήθως ωοειδές² σε μια μήτρα από τη Σάμο² αναγνωρίζουμε τον ίδιο ακριβώς αστράγαλο. Πρόκειται για τον "παρεξηγημένο" αστράγαλο, όπως ευρηματικά τον χαρακτηρίζει ο Τσάκος, για να δηλώσει την άστοχη αντιγραφή και την ηθελημένη πιθανώς διαφοροποίηση από τον τυπικό αστράγαλο, που είναι γνωστός στα ιωνικά εργαστήρια σκύφων. Ο αστράγαλος (M31) χρησιμοποιήθηκε και στον σκύφο **61** του τοπικού εργαστηρίου της Μινώας.

¹. Βλ. παρακάτω σελ. 221 σημ. 2, τους εισηγμένους σκύφους με όμοιες απεικονίσεις και σχετικά με το θέμα της αμαζονομαχίας.

². Τσάκος, μήτρες, 298, πίν. 230γ.

Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών

Έχει διαπιστωθεί¹ ότι τα δευτερεύοντα- παραπληρωματικά κοσμήματα που γεμίζουν τα κενά στην κύρια διακόσμηση του σώματος και τα κοσμήματα που επιλέγονται για τις στενές οριζόντιες ζώνες κάτω από το χείλος, στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούν τα μόνα κοσμήματα στα οποία μπορούν να διερευνηθούν και να αναζητηθούν οι αποκλειστικότητες ενός εργαστηρίου, αυτό που θα ορίζαμε στη σημερινή εποχή ως "σήμα κατατεθέν". Ένα περιφερειακό εργαστήριο, όπως είναι αυτό της Μινώας, επιβεβαιώνει την παραπάνω άποψη, αναδεικνύει όμως και το ευρηματικό πνεύμα και τον καλλιτεχνικό πλούτο που μπορεί να διαθέτει ένα εργαστήριο κατασκευής ταπεινών πήλινων διακοσμημένων αγγείων. Η μικρή ποσότητα του υλικού από το τοπικό εργαστήριο, δεν επιτρέπει τη γενίκευση παρατηρήσεων σε αριθμητική βάση. Ωστόσο, επειδή οι μήτρες που βρέθηκαν προέρχονται ως επί το πλείστον από το ανώτερο τμήμα του σώματος, μπορούμε να διατυπώσουμε ορισμένες γενικές παρατηρήσεις που αφορούν τις οριζόντιες ζώνες. Στις οριζόντιες ζώνες δεκαπέντε μητρών επαναλαμβάνονται έξι σφραγίδες, στοιχείο που δείχνει ότι το υλικό προέρχεται από ένα συγκεκριμένο εργαστήριο και όχι κατανάγκη ότι οι κεραμείς είχαν στη διάθεσή τους περιορισμένο αριθμό σφραγισμάτων.

Το κλειστό άνθος με τη μορφή τρίφυλλης δέσμης (M19), απεικονίζεται όρθιο στη μήτρα **A 5** και οριζόντιο στη μήτρα **A 12**. Το επτάφυλλο ανθέμιο (M15) έχει χρησιμοποιηθεί για τη διακόσμηση του σώματος στη μήτρα **A 12** και σε οριζόντια ζώνη στις μήτρες **A 13** και **A 14**. Δύο φορές έχουν χρησιμοποιηθεί η σφραγίδα με το κλαδί της μυρτιάς (M22) και τρεις φορές η καρδιάσχημη αλυσίδα (M 23): μήτρες **A 7**, **A 8** και **A 4**, **A 5**, **A 6** αντίστοιχα. Με το ίδιο ιωνικό κυμάτιο (M29) διακοσμούνται πέντε μήτρες **A 8**, **A 9**, **A 10**, **A 11**, **A 13**, **A 17**.

Η περιορισμένη διάδοση των παραπάνω κοσμημάτων σε ανάγλυφους σκύφους άλλων περιοχών εξαίρει την τοπική παραγωγή, η οποία παρουσιάζει έτσι πρόσθετο ενδιαφέρον για τη μελέτη των επιμέρους κοσμημάτων. Με την επιλογή των συγκεκριμένων θεμάτων διαφοροποιούνται οι σκύφοι της Μινώας από τα μεγάλα κέντρα παραγωγής σκύφων και αναδεικνύουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία τους.

¹. Θεωρητικά συνοψίζει το πρόβλημα ο Siebert, *Céramiques*, 57- 63' Βλ. επίσης, Hausmann, *Reliefbecher*, 47- 50, *Agora XXII*, 25- 26.

Ο κάλυκας άνθους (M25) αποτελεί το πιο ασυνήθιστο κόσμημα στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων, αλλά και το χαρακτηριστικότερο του τοπικού εργαστηρίου. Στις περισσότερες περιπτώσεις επαναλαμβάνεται σε οριζόντια θέση, απαντά όμως και ως απόληξη βλαστού ή εναλλάσσεται με άλλο κόσμημα. Η μονάδα συντίθεται από επίμηκες ρομβόσχημο στέλεχος (κάλυκας), το οποίο απολήγει στην κορυφή του σε τρία κλειστά πέταλα άνθους. Στο κατώτερο τμήμα, αποσπασμένα από το στέλεχος, αποδίδονται σε σχήμα αμβλείας γωνίας τα δύο υποκαλύκια λέπια (σέπαλα). Το συνολικό μήκος του είναι 0.15μ.

Το φυτικό αυτό κόσμημα, σε ποικίλες μορφές, χρησιμοποιείται για μεγάλο χρονικό διάστημα και σε μεγάλη ποικιλία έργων από τον 4ο αι.π.Χ. ως τα ρωμαϊκά χρόνια¹. Ο τύπος όμως, όπως αποδίδεται στους σκύφους της Μινώας, δεν συμπίπτει απόλυτα με κάποιον από τους διαμορφωμένους τύπους². Διατηρεί την ίδια μορφή, αλλά έχει αξιοποιηθεί διαφορετικά στις λεπτομέρειές του, με αποτέλεσμα να έχει μετατραπεί σε ένα αυτοτελές, γραμμικό, ευπροσάρμοστο κόσμημα για την περίπτωση των ανάγλυφων σκύφων.

1. Θα ξέφευγε κατά πολύ από το θέμα της παρούσας μελέτης η εικονογραφική ανάλυση του κοσμήματος. Αναφέρω ενδεικτικά, ως μια από τις πρωιμότερες μορφές του κοσμήματος, τα επίχρυσα εξαρτήματα περιδεραίων που μιμούνται κάλυκα άνθους (βλ. Κ. ΔΕΣΠΟΙΝΗ, Τάφος Κατερίνης, *AAA* 13, 1980, εικ. 9, β' τέταρτο 4ου αι.π.Χ.)' για την επιβίωση του ίδιου θέματος βλ. π.χ. την ανάγλυφη διακόσμηση επίπεδης λαβής ασημένιου ρωμαϊκού σκεύους του 1ου-2ου αι.μ.Χ., D. E. STRONG, *Greek and Roman Gold and Silver Plate* (London 1966) πίν. 38A.

2. Κυρίως σε έργα μεταλλοτεχνίας των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων απαντούν κλειστά άνθη τύπου ανθέων λωτού ή κρινανθέμων ως απολήξεις των περιελισσόμενων βλαστών, που γενικεύονται σε ποικίλα έργα τέχνης' την εικονογραφική ανάλυση του κοσμήματος πραγματοποιείται ο Pfrommer στη μελέτη του *Gossgriechischer und Mittelitalischer Einfluss in der Rankornamentik frühellenistischer Zeit*, *JdI* 97, 1982, 119- 190 (βλ. κυρίως τις σχεδιαστικές αποδόσεις των μορφών του άνθους σε ποικίλα έργα, σελ. 120 - 123)' ενδεικτικά βλ. για έργα μεταλλοτεχνίας, Pfrommer, *Studien*, 57- 59, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ein Bronzebecken in Malibu, *GettyMusJ* 13, 1985, 11, 12' για παράλληλα άνθη στις επιτάφιας στήλες βλ. J. A. PAPAPOSTOIOU, *Achaean Grave Stelai* (Αθήναι 1993) 82.

Ο Möbius¹ στη περιγραφή της φυτικής σύνθεσης στην επίστεψη επιτάφιας αττικής στήλης του 4ου αι.π.Χ., ονομάζει το άνθος "langgestreckte Knospen" απορρίπτοντας τον όρο "Agaceen Knospe" του Wiegand². Στην περιγραφή του ίδιου άνθους σε ανάγλυφη διακόσμηση σίμης από την Αμφίπολη, ο Καλτσάς³ ονομάζει το κοσμήμα μπουμπούκι' στους ανάγλυφους σκύφους της Αττικής ταυτίζεται με άνθος λωτού⁴· όμοιο άνθος σε σκύφους από την Πελοπόννησο⁵ και σε σκύφους από τη Δήλο⁶ χαρακτηρίζεται ως κρινάνθεμο. Παρόμοιος κάλυκας άνθους περιγράφεται ως κλειστό ανθέμιο με σταυρόσχημη απόληξη, σε μήτρα από την Πέλλα⁷.

Το πρότυπο του συγκεκριμένου κοσμήματος είναι αυτόδηλο ότι εναποτίθεται στα πλούσια διακοσμημένα αρχιτεκτονικά μέλη των ναών και των οικοδομημάτων των ελληνιστικών πόλεων της Μ. Ασίας⁸. Ο κάλυκας άνθους

¹. H. MÖBIUS, *Die Ornamente der Griechischen Grabstelen. Klassischen und Nachklassischer Zeit* (München 1968) 19-20

². Στη φυτολογία η οικογένεια των Agaceae περιλαμβάνει φυτά, τα άνθη των οποίων φέρουν σπάδικα και σπάθη με άνθη, όπως ορισμένα είδη κρινών, βλ. σχετικά Γ. ΣΦΗΚΑ, *Αγριολούλουδα της Κρήτης* (Αθήνα 1987) 282. Τα άνθη αυτά όμως δεν μοιάζουν με τον κάλυκα των ανάγλυφων σκύφων. Περισσότερες ομοιότητες, χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται, παρουσιάζει το άνθος των *nymphea alba* (νούφαρο).

³. Ν. ΚΑΛΤΣΑΣ, *Πήλινες διακοσμημένες κεραμώσεις από τη Μακεδονία* (Αθήνα 1980) 95-96, σχ. 22, πίν. 26, αρ. Κατ. 89, 90. Στο σχολιασμό του κοσμήματος αναφέρει παράλληλα από την ερυθρόμορφη αγγειογραφία, κυρίως από τα Ιταλιωτικά αγγεία της Απουλίας. Για την εικονογραφική προέλευση του κοσμήματος και τις ποικίλες παραλλαγές σε έργα από διαφορετικά υλικά και με διαφορετικό προσορισμό, βλ. ενδεικτικά και R. KÄNEL, *Zwei Etruskisch-Italische Terrakottaplatten mit Vegetabilem Dekor in Genf*, *AntK* 34, 1991, 170-177.

⁴. *Agora XXII*, πίν. 8, αρ. 49, σελ. 50, πίν. 10, αρ. 59, σελ. 51. Όμοιο άνθος με των αττικών σκύφων περιγράφεται σε αττικούς σκύφους από την Αίγινα (*Alt-Agina II*, πίν. 45, αρ. 588).

⁵. *Siebert, Peloponnese*, πίν. 35, αρ. K159. Στο σκύφο της Πελοποννήσου το άνθος προβάλλει μέσα από άκανθα.

⁶. *EADelos XXXI*, 87, αρ. 9017

⁷. Πέλλα, μήτρες, σφραγίδα K-77, πίν. 274.

⁸. *Rumscheid, Bauornamentik*, ενδεικτικά βλ. πίν. 23. 7-8 (Δίδυμα, Ναός Απόλλωνος), πίν. 66. 3,4 (Λάβρανδα ΑνδρώνB), πίν. 125 (Πέργαμος, Βωμός).

αποτελεί συνήθως μέρος μιας σύνθεσης, η οποία από τον 4ο αι.π.Χ. διακόσμησε ποικίλα έργα τέχνης τόσο της Μεγάλης Ελλάδας, που θεωρείται και ως ο χώρος πρωτοεμφάνισης του κοσμήματος¹, όσο και της Μητροπολιτικής Ελλάδας και των πόλεων της Ανατολής.

Τα πρωιμότερα παραδείγματα σκύφων που διακοσμούνται με παρόμοιο κόσμημα αποτελούν οι αττικοί², και οι σκύφοι από την Αντιόχεια³ του α΄ μισού του 2ου αι. π.Χ., στους οποίους ελικοειδείς βλαστοί με κάλυκες ανθέων στην κορυφή τους, ρόδακες ή κρινάνθημα, ποικίλλουν τον φυτικό κάλυκα⁴. Όμοιας τεχνοτροπίας είναι η διακόσμηση του ασημένιου αγγείου από την Αίγυπτο που βρίσκεται στο Μουσείο του Amsterdam⁵.

Τα πλησιέστερα όμως παράλληλα, όσον αφορά τη μορφή και τον τύπο του κοσμήματος, βρίσκονται στους σκύφους του Περγάμου όπου απομονώνεται ο κάλυκας και προβάλλεται στη διακόσμηση του σκύφου ως το μοναδικό άνθος των όρθιων βλαστών. Αξιοσημείωτη είναι και η συχνότητα με την οποία παρουσιάζεται το κόσμημα στους σκύφους από το Πέργαμο παρά σε σκύφους από άλλες περιοχές. Μεγαλοπρεπές και με φυτικά αποδοσμένα τα υποκαλύκια σέπαλα αποδίδεται στο γνωστό σκύφο από τις ανασκαφές στην πόλη της Περγάμου⁶. Σε σκύφους του Περγάμου ή σε άλλους που αποδίδονται σε περγαμηνά εργαστήρια, ο κάλυκας άνθους απεικονίζεται πολύ συχνά και σε διάφορες παραλλαγές όχι ανεξάρτητα, αλλά ως απόληξη ελικοειδών βλαστών,

1. Βλ. εκτός από την παραπάνω σημείωση βλ. και παρακάτω τις σελίδες που αφορούν το κόσμημα της ελικοειδούς σύνθεσης, σελ. 168 κ.ε.

2. *Agora XXII*, πίν. 9, αρ.49, πίν. 10, αρ. 58, 59, 60.

3. *CVA France (Louvre 15)*, πίν. 15, L. BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD, *BABesch* 29, 1954, 34. Το στέλεχος του κάλυκα στο σκύφο από την Αντιόχεια είναι δισχιδές.

4. Οι βλαστοί και οι ποδίσκοι με άνθη είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο κόσμημα τόσο σε εργαστήρια της ηπειρωτικής Ελλάδας, όσο και στα εργαστήρια του Αιγαιακού χώρου.

5. Βλ. *Pfrommer, Studien*, πίν. 52. Ο συγγραφέας χρονολογεί το αγγείο στον ύστερο 3ο αι.π.Χ.. Για τις χρονολογήσεις που προτάθηκαν κατά καιρούς βλ. του ίδιου, σελ. 262.

6. Βλ. *AvP I 2 Beibl.* 40, αρ. 1, Courby, *Vases grecs*, 405, πίν. 86. Ο Zahn, συγκρίνει το κόσμημα του περγαμηνού σκύφου με ανάλογο κόσμημα σε χρυσό σκύφο που βρίσκεται στο Μουσείο του Leningrad, παρόλο που στο μεταλλικό αγγείο ο κάλυκας αποτελεί μέρος ελικοειδούς σύνθεσης, R. ZAHN, *Ein Goldener Becher in der Ermitage zu Leningrad*, *JdI* 82, 1967, 15κξ. Σχετικά με τον κάλυκα άνθους σε ελικοειδή σύνθεση βλ. παρακάτω την ανάλυση του θέματος σε σκύφους από τη Μινώα

ανάμεσα σε φύλλα λωτού ή άκανθας στο φυτικό κάλυκα σκύφων' άλλοτε στερείται εντελώς από τα υποκαλύκια λέπια¹, ενώ άλλοτε αυτά αποδίδονται ως σχηματοποιημένα ενωμένα φυλλάρια από όπου προβάλλει ο κάλυκας άνθους². Με ιδιαίτερη κομψότητα, κινημένα, αποδίδονται τα άνθη σε σκύφο από την πόλη της Περγάμου, όπου ο κάλυκας σε σιγμοειδή κίνηση προβάλλει από ροδακοειδή πυρήνα³, ενώ σε άλλο σκύφο από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου⁴ ο πυρήνας αποδίδεται τελείως σφαιρικά. Εξάλλου ενδεικτικό στοιχείο για την προέλευση του κοσμήματος αποτελεί το γεγονός ότι σκύφοι με ανάλογη διακόσμηση εξήχθησαν από το Πέργαμο σε άλλες περιοχές, όπως για παράδειγμα ένας σκύφος από την Αίγινα⁵, στον οποίο διακρίνεται όμοιος κάλυκας άνθους.

Αποκομμένος από τον βλαστό και με εμφανή την τάση για σχηματοποίηση και υποταγή στη γραμμικότητα αποδίδεται ο κάλυκας άνθους στο σώμα ανάγλυφου σκύφου από τη Συλλογή Vogell⁶, που βρίσκεται στο Μουσείο του Kassel⁷. Παρόμοιο κόσμημα αναγνωρίζουμε σε σκύφο που προέρχεται από την περιοχή της Σμύρνης⁸, και ο οποίος θα πρέπει να αποδοθεί στο ίδιο εργαστήριο με το σκύφο από στο Μουσείο του Kassel. Στους παραπάνω σκύφους τα υποκαλύκια πέταλα έχουν αντικατασταθεί από λυρόσχημη έλικα. Το κόσμημα, στη μορφή αυτή, αποδίδεται και ως απόληξη όρθιων βλαστών σε

1. *AvP I*, πίν. 43, αρ. 10

2. Πρβλ. *AvP XI 1*, πίν. 55, αρ. 352. Σε περγαμινό εργαστήριο θα πρέπει να αποδοθούν και δύο αγγεία με την υπογραφή Μηνίσκου, που κοσμούνται με το ίδιο ακριβώς κόσμημα' πρόκειται για μια υδρία διακοσμημένη με την τεχνική της μήτρας *K. Parlasca*, *Zur hellenistischen Reliefkeramik Kleinasien*, *BABesch* 57, 1982, 176, εικ. α,β, πίν. 1-4. Εκτός από την υδρία προστίθεται και ένας σκύφος από τη Σμύρνη, *M. VICKERS κ.ά.*, *From Silver to Ceramic*, *Ashmolean Museum (Oxford 1986)* πίν. 26

3 *AvP I*, πίν. 43, αρ.1. Όμοια προβάλλει το άνθος σε σκύφο από τη Ρόδο, που βρίσκεται στην Κοπεγχάγη (*CVA Copenhagen 4*, πίν. 180, αρ.4).

4. *EM. CONDURACHI, Histria II (Bucuresti 1966)* 529, πίν. 97

5. *Alt-Ägina III*, αρ. 362, πίν. 33, σελ. 44

6. Για τους ανάγλυφους σκύφους της Συλλογής βλ. *Zahn, Südrussland*.

7. *CVA Deutschland (Kassel 2)*, πίν. 89,2, σελ. 67,68. Ο σκύφος αποδίδεται γενικά σε εργαστήριο της Μ. Ασίας.

8. *Garbsch, München*, σελ. 27, αρ. 4.

σκύφους μικρασιατικών εργαστηρίων¹. Σε γραμμικότερη μορφή, τον απόηχο του αρχικού θέματος, αναγνωρίζουμε στον κάλυκα άνθους που αποδίδεται ως σύνθετο κόσμημα, σε μήτρα ανάγλυφου σκύφου από το Πέργαμο².

Στερημένο πλήρως από τη φυτική του υπόσταση αναγνωρίζουμε το ίδιο κόσμημα και στη διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών περγαμηνών σκύφων³. Ουσιαστικά πρόκειται για τη δημιουργία ενός νέου κοσμήματος. Διατηρείται μόνον ο σταγονόσχημος κάλυκας, ο οποίος υπερτονίζεται σε σχέση με τα κλειστά άνθη της κορυφής, ενώ εξαφανίζονται εντελώς τα υποκαλύκια λέπια. Ο τύπος αυτός παρόλο που μοιάζει στη γενική μορφή του με το σφράγισμα των σκύφων της Μινώας, δεν ταυτίζεται απόλυτα με αυτόν. Βέβαια το γεγονός ότι περγαμηνοί σκύφοι με την παραπάνω διακόσμηση συγκαταλέγονται στους εισηγμένους στη Μινώα σκύφους, δεν αποκλείει την περίπτωση να αποτέλεσαν οι σκύφοι με το συγκεκριμένο κόσμημα το άμεσο πρότυπο του κεραμέα της Μινώας.

Στους σκύφους από τη Μινώα ο κάλυκας άνθους αποδίδεται εντελώς πρωτότυπα. Το στέλεχος είναι ρομβόσχημο και τα σέπαλα αποδίδονται γραμμικά, αποκομμένα τελείως από τον κάλυκα, σε σχήμα γωνίας. Η επανάληψη του κοσμήματος μόνον στην οριζόντια ζώνη των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου⁴, επιτρέπει την υπόθεση της σύλληψης και δημιουργίας της συγκεκριμένης σφραγίδας του κάλυκα άνθους από κάποιον ντόπιο τεχνίτη.

Η σύντομη ενδεικτική αναφορά στους διαφορετικούς τύπους του κάλυκα άνθους των περγαμηνών εργαστηρίων, δεν αφήνει καμμία αμφιβολία για την προέλευση του κοσμήματος. Εξάλλου και το μοναδικό συγγενέστερο παράλληλο αγγείο που μπορεί να προσφερθεί για σύγκριση προέρχεται από τον ίδιο χώρο. Πρόκειται για έναν αμφορέα από τη Συλλογή Löffler⁵, διακοσμημένο με την τεχνική της μήτρας και στον οποίο αναγνωρίζουμε παράλληλη διακόσμηση στην οριζόντια ζώνη.

¹. *EADélos XXXI*, πίν. 101, αρ. 8224 (σκύφος αταξινόμητος), *Mitsopoulos-Leon, Basilika*, πίν. 82, D37, *Bernard, Mirmeki*, πίν. V, αρ. 8

². *Kleiner, Formschiisseln*, πίν. 45, α,β.

³. Αποδίδεται άλλοτε όρθιο και άλλοτε ανεστραμμένο· βλ. *AvP XIV*, αρ. K76, όπου περιγράφονται ως "Flammende Herzen" και *Kraus, Zentralmuseum*, 11, εικ. 4, αρ. 2. Πρβλ. επίσης, *AvP I2*, πίν. 17, αρ. 13.

⁴. Στο σκύφο 31 χρησιμοποιείται η ίδια σφραγίδα σε όρθια θέση, εναλλασσόμενη με εννεάφυλλο ανθέμιο, ενώ στο θραύσμα 52 εναλλάσσεται με δελφίни.

⁵. Βλ. παραπάνω, σελ. σημ.

Ο κεραμέας της Μινώας μετέτρεψε, με ελεύθερη απομίμηση, το περγαμηνό κόσμημα σε ένα από τα πιο χαρακτηριστικά κοσμήματα της οριζόντιας ζώνης των τοπικών σκύφων και των κλειστών αγγείων.

Στην ίδια εικονογραφική παράδοση εγγράφεται μια άλλη μορφή κάλυκα άνθους, ο δίλοβος κάλυκας, όπως αποδίδεται στη σφραγίδα (M26), κόσμημα πρωτότυπο και εξίσου διαδεδομένο στο τοπικό εργαστήριο της Μινώας. Το στέλεχος είναι δίλοβο, καρδιόσχημο, χωρίς υποκαλύκια σέπαλα, με δύο μόνον κλειστά πέταλα στην κορυφή του σε σχήμα σταυρού. Το κόσμημα χρησιμοποιήθηκε σε οριζόντια διάταξη προς τα αριστερά σε στενή ζώνη αμέσως κάτω από το χείλος, κατεπανάληψη, όπως συμπεραίνεται από το διαφορετικό αποτέλεσμα, παρόλο που χρησιμοποιήθηκε η ίδια σφραγίδα. Έτσι στον σκύφο 30 από τα υπολείμματα του πηλού στη μήτρα, έχει στερηθεί το κόσμημα ορισμένες λεπτομέρειες στην κορυφή του.

Πρόκειται για μια παραλλαγή του τύπου του κάλυκα άνθους που περιγράφηκε παραπάνω. Στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων όμοιο επακριβώς κόσμημα δεν στάθηκε δυνατόν να αναγνωρισθεί. Παραλλαγές του ίδιου κοσμήματος μπορούν να θεωρηθούν κοσμήματα ανάλογης μορφής σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων¹, ενώ ένας διαφορετικός τύπος αποδίδεται σε σκύφο από τη Μίλητο².

Στα ανατολικά εργαστήρια της Αντιόχειας³, της Επιφάνειας-Hama⁴, της Σαμάρειας-Σεβαστής⁵, πολύ συχνά, απεικονίζεται μια ιδιαίτερη μορφή καρδιόσχημου άνθους, αυτοτελούς ή ως απόληξη βλαστού, η οποία δεν απέχει πολύ από το δίλοβο άνθος των σκύφων της Μινώας.

Σε μια άλλη κατηγορία ανάγλυφης κεραμικής, σύγχρονης με τους ανάγλυφους ιωνικούς σκύφους, αναγνωρίζουμε το δίλοβο καρδιόσχημο άνθος σε μια διαφορετική παραλλαγή που δεν απέχει μορφολογικά από το κόσμημα των

1. *EADélos XXXI*, πίν. 24, αρ. 2140, 2152, 4027, 9694 (σκύφοι εργαστηρίου "Vases Gris"), πίν. 19, αρ. 1302, 9017, (εργαστήριο Belles Méduses). πίν. 84, αρ. 8628+9564 (εργαστήριο C1)

2. *Milet V 1*, πίν. 9, αρ. M431

3. *Antioch IV 1*, εκ. αρ. 28, αρ. 35, αρ. 51, *CVA France (Louvre 15)*, πίν. 15.

4. *Hama III 2*, σελ. 152-154, αρ. 131α, 132α. Το κόσμημα περιγράφεται ως "boutons suspendus" σε σκύφους που χρονολογούνται στον 1ο αι.μ.Χ.

5. *Samaria III*, σελ. 276, εκ. 62, αρ. 15, σελ. 278, εκ. 63, αρ. 3.

ανάγλυφων σκύφων του τοπικού εργαστηρίου. Πρόκειται για τους λύχνους τύπου "Εφέσου", οι οποίοι εκτός από την κύρια διακόσμηση του σώματος, φέρουν στην ανώτερη επιφάνεια του μυκτήρα μεμονωμένα ανάγλυφα κοσμήματα' σε αρκετά παραδείγματα λύχνων από τη Δήλο έχει χρησιμοποιηθεί για τη διακόσμηση του μυκτήρα το δίλοβο καρδιόσχημο άνθος¹.

Οπωσδήποτε στους δύο τύπους κάλυκα άνθους του τοπικού εργαστηρίου, είναι ολοφάνερη η τάση για αφαίρεση και απομάκρυνση από την αρχική φυτική υπόσταση του κοσμήματος. Στο δίλοβο κάλυκα τα δύο μέρη του πυρήνα είναι αποκολλημένα και η επανάληψη του κοσμήματος σε οριζόντια θέση δίνει την εντύπωση ενάλληλου γραμμικού κοσμήματος. Σε σκύφους από τη Μινώα συνυπάρχουν οι δύο τύποι, γεγονός που δείχνει την ταυτόχρονη χρήση των δύο σφραγίδων. Ο σκύφος 31, στη διακόσμηση του οποίου συνδυάστηκαν οι δύο σφραγίδες εγγράφεται όσον αφορά τη δομή της διακόσμησης στα ιωνικά εργαστήρια και παρουσιάζει ομοιότητες σε επιμέρους διακοσμητικά θέματα με σκύφους του εργαστηρίου "Comique à la canne" που αναγνώρισε ο Laumonier στο υλικό από τη Δήλο. Στο σκύφο 31 εναλλάσσεται ο όρθιος κάλυκας με εννεάφυλλο ανθέμιο (M16) σε οριζόντια ζώνη. Σε αντίστοιχη οριζόντια ζώνη στο σκύφο 32 της ίδιας ομάδας εναλλάσσεται όμοιο ανθέμιο με απλό ρόδακα, όπως ακριβώς σε σκύφο του εργαστηρίου "Comique à la canne"². Στο ίδιο εργαστήριο θα πρέπει να αποδοθεί και ο εισηγμένος στο Καβείριο των Θηβών³ σκύφος, όπου το ανθέμιο εναλλάσσεται με διπλό ρόδακα, καθώς και ένας σκύφος από τη Συλλογή Vogell⁴. Το εργαστήριο του "Comique à la canne" είναι ένα από τα πρωιμότερα εργαστήρια στη Δήλο, κατά τον Laumonier, πριν από το 125 π. Χ. Η σύνδεση των σφραγίδων του κάλυκα άνθους με το εργαστήριο "Comique à la canne" είναι ενδεικτική για την αυτοτέλεια των σφραγίδων και για τη διαμόρφωση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας ενός εργαστηρίου. Στο τοπικό εργαστήριο, στο απόθεμα των

¹. Πρβλ. Bruncau, *Les Lampes*, πίν. 12, αρ. 2381, 2275, 2370, πίν. 13, αρ. 2415, πίν. 14, αρ. 2614, 2621, πίν. 16, αρ. 2894, πίν. 18, αρ. 3029

². Το ανθέμιο αποτελεί χαρακτηριστικό κόσμημα του εργαστηριακού κύκλου "Comique à la canne" (*EADélos XXXI*, 122-123, πίν. 25, αρ. 3033, 3192, 2110, όπου όμοιο ανθέμιο εναλλάσσεται με πάπιες ή με ρόδακα).

³. *Kabirion III*, αρ. 946, πίν. 64. Η οριζόντια ζώνη είναι πανομοιότυπη με την αντίστοιχη του σκύφου 2110 από τη Δήλο (βλ. την αμέσως παραπάνω σημείωση)

⁴. *Zahn, Südrussland*, σελ. 53, εικ. 9, αρ. 10' σήμερα βρίσκεται στο Μόναχο (Antiquarium).

εισηγμένων σφραγίδων¹ από το εργαστήριο του "Comique à la canne" και από άλλα ιωνικά εργαστήρια, προστέθηκαν οι δημιουργίες του ντόπιου τεχνίτη που σχεδίασε τις σφραγίδες επηρεασμένος από ένα διαδεδομένο κόσμημα όχι μόνον στους περγαμηνούς σκύφους με τους οποίους φαίνεται ότι είχε κάποια ιδιαίτερη εξοικείωση, αλλά και σε άλλα εργαστήρια.

Στο σκύφο **1** αναγνωρίζουμε μια μορφή βλαστόσπειρας² στην οποία σώζονται αποσπασματικά οι μίσχοι του βλαστού και οι μικρές ελικοειδείς παραφυάδες. Από τους βλαστούς προβάλλει ένας κάλυκας άνθους, ο οποίος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η αμέσως προηγούμενη βαθμίδα της σφραγίδας (M25). Η βλαστόσπειρα αναπτύσσεται στην πλατύτερη οριζόντια ζώνη του σκύφου, ενώ για την υπόλοιπη διακόσμησή του χρησιμοποιήθηκαν σφραγίδες του τοπικού εργαστηρίου: στις οριζόντιες ζώνες το ιωνικό κυμάτιο (M29) και ο διπλός ρόδακας (M2), στο σώμα το λογχόσχημο φύλλο με τη διπλή νεύρωση (M4). Η βλαστόσπειρα στη μορφή που απεικονίζεται βρίσκει τα παράλληλά της σε σκύφους του εργαστηρίου του Μονογράμματος³. Σε συνδυασμό και με τον τύπο του ρόδακα στο μέταλλο της βάσης, ο οποίος επίσης αποτελεί χαρακτηριστικό κόσμημα του ίδιου

1. Εισηγμένη σφραγίδα ασφαλώς είναι η (M16) με το εννεάφυλλο ανθέμιο. Πανομοιότυπη αναγνωρίζουμε στους σκύφους του εργαστηρίου "Comique à la canne" και σε άλλα ιωνικά εργαστήρια. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όμοια σφραγίδα έχει αποτυπωθεί σε μήτρα λύχνου "τύπου Εφέσου" που βρέθηκε στην Έφεσο, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι στην πόλη αυτή θα πρέπει να ανζητηθεί το οργανωμένο κέντρο παραγωγής των ιωνικών εργαστηρίων. Βλ. V. MITSOPOULOS--LEON, *Töpferateliers in Ephesos, Festschrift H. Kenner*, (1982-1985) πίν. XXVIII,3.

2. Πάμπολλα είναι τα παραδείγματα διακοσμημένων έργων σε ποικίλο υλικό, από ολόκληρη την ελληνιστική επικράτεια στα οποία θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς το πρότυπο της σύνθετης αυτής βλαστόσπειρας με άνθη και φύλλα. Στους ιωνικούς ανάγλυφους σκύφους ο Laumonier διακρίνει επτά τύπους βλαστόσπειρας (*EADélos XXXI*, 203-206, βλ. και παρακάτω **256**,) από τους οποίους ο δεύτερος και ο έκτος τύπος προσφέρονται για σύγκριση με τη βλαστόσπειρα του σκύφου από τη Μινώα.

3. *EADélos XXXI*, πίν. 34, αρ. 437, πίν. 124, αρ. 384. Στο ίδιο εργαστήριο αποδίδεται από τον Laumonier σκύφος από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου (*RA* 1946, 178, εικ. 4). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και άλλος σκύφος με την ίδια βλαστόσπειρα, συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά κοσμήματα του εργαστηρίου του Μονογράμματος και προέρχεται από την ίδια περιοχή D.B. SCHELOV, *Nekropoli Tanaisa* (Moskau 1961) πίν. XXVI,1.

εργαστηρίου¹, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι τα άμεσα πρότυπα του τοπικού εργαστηρίου για το κόσμημα του κάλυκα αποτέλεσαν εισηγμένοι σκύφοι ίσως και από το εργαστήριο του Μονογράμματος. Το εικονογραφικό σχήμα του κοσμήματος βέβαια ανάγεται στη διακοσμητική κοινή έκφραση, όπως διαπιστώνεται στην ευρύτερη περιοχή, όπου η βλαστόσπειρα με τα άνθη και τους κάλυκες αποτελεί προσφιλές κόσμημα σε πάμπολλα έργα τέχνης.

Στο σκύφο 7 και στο θραύσμα 11, η πλατιά οριζόντια ζώνη που ακολουθεί τη φυτική διακόσμηση του σώματος, διακοσμείται με **βλαστόσπειρα** που φέρει στις απολήξεις της φύλλα κισσού (M27). Πρόκειται για ανεξάρτητους ελικοειδείς βλαστούς που αλληλοδιαδέχονται σε συνεχή κίνηση και όχι για ενιαίο κλαδί του τύπου της βλαστόσπειρας.

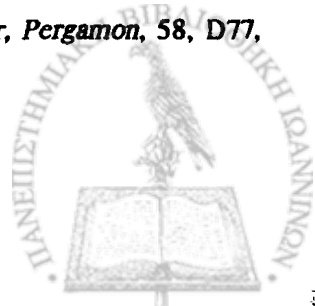
Ο κισσός στους ανάγλυφους σκύφους ακολουθεί τον διαμορφωμένο τύπο στην κεραμική του τύπου "Δυτικής κλιτύος" ήδη από τον 3ο αι.π.Χ² στο αττικό και στο περγαμινό εργαστήριο. Ο ίδιος τύπος κλαδιού υιοθετείται και από μια άλλη κατηγορία γραπτής κεραμικής του Αιγαιακού χώρου, της κεραμικής σε λευκό βάθος³ έτσι, με την ίδια μορφή αποδίδεται και στις λαγύνους η βλαστόσπειρα κισσού³. Στα παραδείγματα των ανάγλυφων σκύφων από τη Μινώα (7, 11) και των κλειστών αγγείων (13)⁴, όπου η βλαστόσπειρα αποδίδεται με χάραξη και τα φύλλα με επίθετο χρώμα, η σύγκριση του ανάγλυφου και του εγχάρακτου κοσμήματος είναι διαφωτιστική.

¹. *Laumonier, EADélos, η ν. 31-40 (σποραδικά)*

². Πρβλ. *Thompson, Hesp. 1934*, εικ. 61, 88, Ομάδα Β, *Eretria II*, πίν. 39, αρ. 16, σελ. 57, *AvP I2*, Beibl. 37, *AvP XI1*, πίν. 49, αρ. 248, *Schäfer, Pergamon*, πίν. 9, 10, 18, *Tarsus I*, εικ. 124-128, *Πατσιαδά, Ρόδος*, πίν. 68, 69

³. Βλ. για παράδειγμα *CVA France (Louvre 15)*, πίν. 15, λάγυνος από τη Μύρινα. Βλ. επίσης, *Schäfer, Pergamon*, εικ. 6.

⁴. Όμοια διακοσμείται και η οριζόντια ζώνη ενός αποσπασματικά σωζόμενου κρατήρα, 530, ο οποίος διατηρεί στο σώμα του ελάχιστο τμήμα από ανάγλυφη διακόσμηση. Βλ. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, σελ. 326, εικ. 5. Για το σχήμα του πρβλ. *Schäfer, Pergamon*, 58, D77, και *Πατσιαδά, Ρόδος*, 180, αρ. 130, χωρίς να ταυτίζεται απόλυτα.

Ο κισσός αποτελεί ιδιαίτερα προσφιλές κόσμημα στη διακοσμητική τέχνη του Περγάμου κυρίως στον 2ο αι.π.Χ.: στα κιστοφορικά νομίσματα¹ της εποχής των Ατταλιδών απεικονίζεται στεφάνι από κλαδί κισσού με καρπούς, οι βωμοί² στολίζονται με ανθοπλόκαμους κισσού, στην κατηγορία της ανάγλυφης "περγαμηνής" κεραμικής³ με τα επίθετα πλακίδια, κυριαρχούν οι τρίφυλλες δέσμες κισσού, ενώ ξεχωριστή θέση κατέχουν τα πήλινα φύλλα κισσού σε φυσικό μέγεθος που βρέθηκαν σε οικία δυτικά από την Αγορά του Περγάμου⁴. Επομένως είναι εύλογη η διαπίστωση ότι και στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων, τα περισσότερα παραδείγματα με βλαστόσπειρα κισσού προέρχονται από το Πέργαμο⁵, ή όταν έχουν βρεθεί σε άλλες περιοχές (Αίγινα⁶, Μίλητο⁷, Ιταλία (Cosa)⁸) έχουν αποδοθεί ως επί το πλείστον σε περγαμηνά εργαστήρια⁹. Στα

1. CHR. BOEHRINGER, *Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzerien 220-160 v. Chr.* (Berlin 1972) πίν. 40.1, 13, 14 (160-150 π.Χ.) και S. P. NOE, F. S. KLEINER, *The Early Cistophoric Coinage* (1977) τελευταία για τα κιστοφορικά νομίσματα βλ. *BCH* 115, 1991, 361 κε.

2. M. STEPHAN, *Die griechische Guirlande, Ein Beitrag zur griechischen Ornamentik* (Berlin 1931), (τύπος 2) και M. HONROTH, *Städrömische Girlanden, Ein Versuch zur Entwicklungsgeschichte römischer Ornamentik, Sonderschriften*, *ÖJh*, 17, 1971.

3. Σχετικά, βλ. παρακάτω σελ. 149 σημ. 3

4. *AvP XIV*, 121, πίν. 22α.

5. *AvP IX*, πίν. 58α, σελ. 121 (κάδος διακοσμημένος με την τεχνική της μήτρας), *AvP XI* 1, πίν. 45, 198, *AvP XI* 2, πίν. 48, αρ. Κατ. 125, *AvP I* 2, 274, αρ. 20, πίν. 43, αρ. 13., G. DE LUCA, *IstMitt* 40, 1990, πίν. 24, αρ. 8 (σκύφος) και αρ. 9 (ζωφόρος από Πρόπυλο), προβλ. και Schäfer, *Pergamon*, εικ. 15, αρ. 3, U. HAUSMANN, *IstMitt* 27/ 28, 1977/ 78, πίν. 55, 3.

6. *Alt-Ägina*, II 3, πίν. 27, αρ. κατ. 306-313. Να σημειωθεί ότι η Αίγινα το 208 π.Χ. παραχωρήθηκε στο βασίλειο του Περγάμου ως το 133 π.Χ.).

7. *Kossatz, Milet*, M261, πίν. 18

8. Σε σκύφο από την Cosa αποδίδεται ως οριζόντιο κλαδί με τα φύλλα δεξιά και αριστερά και τους καρπούς. Βλ. *Marabini- Moens, Cosa*, 192, πίν. 5, αρ.9.

9. Βέβαια το κοινό αυτό κόσμημα, δεν αποτελεί αποκλειστικότητα μιας μόνον περιοχής, και όπως είναι αναμενόμενο, απαντά και σε σκύφους από διάφορες άλλες απομακρυσμένες περιοχές, όπου αποδίδεται ποικιλότροπα, βλ. ενδεικτικά, N. LAMBOGLIA, *Una Fabricazione di Ceramica Megarica a Tindari e una Terra Sigillata Siciliana?*, *ArchClass* 11, 1959, 87, 91, εικ. 1,2 (μήτρα με βλαστόσπειρα κισσού σε οριζόντια ζώνη), *Tarsus I*, εικ. 140 (η βλαστόσπειρα απλώνεται σε ολόκληρο το σώμα).

εργαστήρια της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας¹, τα οποία επηρεάζονται από την περγαμινή παραγωγή, η βλαστόσπειρα του κισσού απαντά σε πολλές παραλλαγές.

Ο τύπος της βλαστόσπειρας με κισσόφυλλα μόνον ή και με καρπούς, όπως απεικονίζεται στους ανάγλυφους σκύφους, απαντά όμοιος και σε αγγεία από πολύτιμο υλικό. Παράλληλο τύπο βλαστόσπειρας με αυτόν του σκύφου από τη Μινώα, αναγνωρίζουμε στην οριζόντια ζώνη γυάλινου επιχρυσωμένου αγγείου που βρέθηκε στην περιοχή του Καυκάσου². Απλή βλαστόσπειρα μόνον με φύλλα κισσού, χωρίς καρπούς, διακοσμεί άλλο γυάλινο αγγείο της ίδιας τεχνικής από την Τεχεράνη που ανήκει στη Συλλογή Foroughi³.

Από τη συνοπτική ανάλυση συνάγεται ότι το κόσμημα του κισσού στη μορφή βλαστόσπειρας είναι ιδιαίτερα προσφιλές στα εργαστήρια ανάγλυφων σκύφων της περιοχής του βορειοδυτικού Αιγαίου, τον 2ο αι.π.Χ. Εις επίρρωσιν της υπόθεσης ότι και το θεματολόγιο του τοπικού εργαστηρίου επηρεάζεται άμεσα από τα εργαστήρια αυτά, έρχεται η διαπίστωση ότι το κόσμημα στη μορφή αυτή στους ανάγλυφους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων είναι άγνωστο' η βλαστόσπειρα με φύλλα κισσού είναι πάντοτε σύνθετη με φύλλα και καρπούς αμπέλου⁴.

Πρωτότυπο είναι το κόσμημα (M24) της οριζόντιας ζώνης στους σκύφους 7, 11, 12. Αξέραια η σφραγίδα είναι αποτυπωμένη στη μήτρα A 15. Μικρά επάλληλα φύλλα δάφνης είναι τοποθετημένα ανά τρία σε πέντε σειρές και ξεκινούν από ορθογώνιο πλαίσιο, που περικλείει όρθια σιγμοειδή έλικα. Το

¹. V. GAIDUKEVICH, *Olviia: Temenos i agora* (Moskava 1964) 251, αρ. 1 (σε οριζόντια ζώνη), J. CIMBULEVA, *Trouvailles de la Nécropole de Nessèbre, Nessèbre I* (Sofia 1969) 176, εικ. 133, 134 (η βλαστόσπειρα απλώνεται σε ολόκληρο το σώμα, όπως και στο σκύφο από την Κερκινίτιδα, που αποδίδεται σε Περγαμινό εργαστήριο: *Bouzek, Black Sea*, πίν. 23,1.

². L. BYVANCK- Quarles VAN UFFORD, *Les bols hellénistiques en verre doré*, *BABesch* 45, 1970, εικ. 1,4. Η Byvanck χρονολογεί τον σκύφο στον 2ο αι.π.Χ. αποδεχόμενη την άποψη του Oliver (*JCS* 10, 1968, 48-70), ότι η τεχνική των επιχρυσωμένων γυάλινων αγγείων δεν είναι σε χρήση πριν από τον 2ο αι. π.Χ., απορρίπτοντας τη χρονολόγηση του Adriani (*BSRAA* 42, 1967, 105-127), ο οποίος χρονολογεί το γυάλινο σκύφο στον 3ο αι. π.Χ.

³. L. BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD, *Le bol hellénistique en verre doré au Corning Museum of Glass*, *BABesch* 47, 1972, 46-49.

⁴. Βλ. *EADélos* XXXI, πίν. 46, αρ. 1474, 1500

σχηματοποιημένο πλαίσιο αποδίδει την ταινία, η οποία περέτρεχε και έδενε το **δάφνινο στεφάνι**¹, ενώ η επάλληλη τοποθέτηση των φύλλων υπακούει σε μια ακρίβεια που σχηματοποιεί τελείως ένα φυτικό κόσμημα. Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η σύνθεση αυτή. Ως το πλησιέστερο παράδειγμα για σύγκριση προσφέρεται ο σκύφος που βρέθηκε στο ναυάγιο της Santa Sabina². Στον σκύφο αυτόν τα φύλλα της δάφνης αποδίδονται με τον ίδιο τρόπο σε τρεις σειρές' στη θέση της μιας ταινίας υπάρχουν δύο κορδέλλες σε λοξή κυματοειδή κίνηση με αποτέλεσμα να αποδίδεται πιο φυσικά το δέσιμο του στεφανιού. Ο σκύφος αποδίδεται από τον Siebert σε εργαστήριο της Πελοποννήσου, επειδή παρουσιάζει ομοιότητες με σκύφους από την Ολυμπία, οι οποίοι χρονολογούνται γύρω στο 130 π.Χ.

Το εικονογραφικό πρότυπο του κοσμήματος ανάγεται στον 3ο αι. π.Χ. Σε έργα της μεταλλοτεχνίας είναι διαδεδομένη η διακόσμηση του στενού περιχειλώματος ή στενής ζώνης με δάφνινο στεφάνι, δεμένο με ταινίες. Με τον τρόπο αυτό διακοσμείται το πώμα της γνωστής πυξίδας από το θησαυρό του Τάραντα, η οποία χρονολογείται τελευταία από τον Pfrommer³ στα μέσα του 3ου αι.π.Χ. Ακόμα προσιμότερο είναι το ίδιο κόσμημα στο δακτυλιόσχημο περιχέλωμα ασημένιου ηθμού από τάφο του Δερβενίου⁴. Επίσης σε δίσκο περιβάλλει στεφάνι δάφνης με άνθη και ταινίες⁵. Στις αρχές του 2ου αι.π.Χ. στον τάφο του Λύσωνος και Καλλικλέους στα Λευκάδια, στον ανθοπλόκαμο που περιτρέχει εσωτερικά το κτίριο, αναγνωρίζουμε την ίδια διάταξη των φύλλων⁶. Ελεύθερα τα φύλλα, διαταγμένα σε στεφάνι με κλαδί αναγνωρίζουμε σε

1. Γενικά για τους τύπους των στεφανιών βλ. M. BLECH, *Studien zum Kranz bei den Griechen* (Berlin/New York 1982).

2. Siebert, *Santa Sabina*, 135-137, εικ. 21b, αρ. 101. Οι περισσότεροι σκύφοι που βρέθηκαν στο ναυάγιο ανήκουν σε ιωνικά εργαστήρια.

3. Pfrommer, *Studien*, πίν. 33α, σελ. 164-165 και 262, όπου αναφέρονται και οι διαφορετικές χρονολογήσεις που προτάθηκαν κατά καιρούς.

4. *Θησαυροί Αρχαίας Μακεδονίας* (1979) πίν. 29, αρ. Κατ. 187 (β' μισό 4ου αι.π.Χ.)

5. H. HOFMANN, P. DAVIDSON, *Greek Gold Jewelry from the Age of Alexander* (Mainz 1965) σελ. 228.

6. Βλ. *Μακεδονία 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και πολιτισμού* (Θεσσαλονίκη 1982) 150, εικ. 96-97, ST.G. MILLER, *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Macedonian Tomb* (Mainz am Rhein 1993)

ασημένιο νόμισμα του Ευμένη του Β (164/163 π.Χ.)¹. Είναι ολοφάνερο ότι η απόδοση του στεφανιού της δάφνης παρουσιάζει ομοιότητες στην τεχνοτροπία με τις γιρλάντες από φύλλα δάφνης, οι οποίες είναι διαδεδομένες την περίοδο αυτή στα ψηφιδωτά δάπεδα και στις τοιχογραφίες. Εξάλλου, ο τρόπος που αποδίδονται τα επάλληλα φύλλα μοιάζει να μιμείται το κυλινδρικό σχήμα² των γιρλάντων³, κατεξοχήν χαρακτηριστικό κόσμημα των σκύφων του Περγάμου⁴.

Στη μορφή που αποδίδεται το κόσμημα στη μήτρα Α 15 από τη Μινώα και στους σκύφους, παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το κόσμημα που στολίζει αρχιτεκτονικά μέλη οικοδομημάτων του 2ου αι.π.Χ. από την περιοχή της Μικράς Ασίας: έτσι στην παραστάδα του ναού του Απόλλωνος στα Δίδυμα⁵, αναγνωρίζουμε ανάλογο στεφάνι δάφνης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που δείχνει τη μεγάλη διάδοση του κοσμήματος στην αρχιτεκτονική, και τη μακρά του χρονική διάρκεια, αποτελεί το ρωμαϊκό κιονόκρανο από την Ηράκλεια του Πόντου⁶, όπου οι δέσμες των φύλλων ξεκινούν αντιθετικά από ταινία, στην οποία αναγνωρίζουμε την όρθια σιγμοειδή έλικα, όμοια ακριβώς με αυτή των ανάγλυφων σκύφων.

Ο μικρός αριθμός ανάγλυφων σκύφων με παράλληλο κόσμημα, δείχνει την απευθείας προέλευση του κοσμήματος από άλλα έργα τέχνης, τα πολύτιμα μεταλλικά σκεύη ή την αρχιτεκτονική γλυπτική.

1. CH. BOEHRINGER, *Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzen 220-160 v. Chr* (Berlin 1972) 11, 40, πίν. 2, αρ.1. E. ROHDE, *Pergamon, Burgberg und Altar* (Berlin 1982) 31, εικ. 16.

2. Για την καλλιτεχνική επίνοια απόδοσης κυλινδρικού σχήματος σε επίπεδο βλ. σχετικά, PH. BRUNEAU, *Delos, BCH* 99, 1975, 291, όπου σχολιάζεται η απόδοση κυλινδρικού κορμού φοίνικα σε ψηφιδωτό δάπεδο από τη Δήλο.

3. Βλ. σχετικά, M. HONROTH, *Stadtrömische Girlanden. Ein Versuch zur Entwicklungsgeschichte römischer Ornamentik, Sonderschriften ÖJ 17*, 1971, όπου και βιβλιογραφία για την εξέλιξη του κοσμήματος.

4 *AvP XI* 1, πίν. 49, αρ. 260. πίν. 59, αρ. 433.437, *AvP I* 2, 274, αρ. 16, 17, *AvP IX*, 58, a, c.

5. W. VOIGLÄNDER, *Der jungste Apollontempel von Didyma, Ist.Mitt., Beiheft* 14, 1975, 84, πίν. 12, 1.

6. O. BINGÖL *Das ionische Normalkapitell in Hellenistischer und Römischer Zeit in Kleinasien, Ist.Mitt, Beiheft* 20, 1980, πίν. 28, αρ. 139, σελ. 89.

Το επτάφυλλο ανθέμιο (M15) όπως αποδίδεται στις μήτρες A12, A13, A14 και στους σκύφους 10, 30, 33, 34, 38, είναι ένα από τα κοσμήματα που σχεδιάστηκαν ειδικά για το εργαστήριο της Μινώας, εφόσον την ίδια σφραγίδα δεν εντοπίσαμε, όσο ήταν εφικτό, σε κανένα εργαστήριο ανάγλυφων σκύφων. Το τοπικό εργαστήριο διέθετε και άλλον τύπο ανθεμίου, η σφραγίδα του οποίου όμως είναι κοινή και σε άλλα εργαστήρια¹, όπως διαπιστώνεται από τη μήτρα A14, όπου έχουν αποτυπωθεί οι δύο διαφορετικές σφραγίδες ανθεμίων. Το θέμα ανήκει στα πιο παραδοσιακά κοσμήματα² και είναι εύλογο να μπορεί εύκολα να σχεδιαστεί από τον κεραμέα του κάθε εργαστηρίου. Τα φύλλα διατάσσονται ανά τρία, με λυγισμένες έντονα προς τα κάτω και προς τα μέσα τις απολήξεις τους, δεξιά και αριστερά από το κατακόρυφο κεντρικό φύλλο. Ο πυρήνας είναι ρομβοειδής, πεπλατυσμένος, και περικελείεται σε δύο αντωπές σπείρες, οι οποίες συστρέφονται προς τα επάνω.

Παράλληλο κόσμημα σε ανάγλυφο σκύφο μπορεί να θεωρηθεί το ανθέμιο, όπως αποδίδεται σε σκύφο από το Πέργαμο³. Τα ανθέμια είναι τοποθετημένα σε σειρά γύρω από το δακτύλιο της βάσης. Ο πυρήνας είναι υποτυπώδης και δεν αποδίδονται οι σπείρες. Τα φύλλα όμως είναι έντονα λυγισμένα προς τα κάτω, όπως ακριβώς στους σκύφους από τη Μινώα. Περισσότερο κοντά όμως στον τύπο του ανθεμίου της Μινώας βρίσκεται το ανθέμιο που κοσμεί ανάγλυφο λύχνο από τα Άβδηρα⁴.

Τα σαφή περιγράμματα και οι καθαρές και έντονες κινήσεις των επιμέρους λεπτομερειών ως επί το πλείστον χαρακτηρίζουν ανάγλυφα διακοσμημένα έργα από ποολύτιμα υλικά, όπου το ίδιο το υλικό επιτρέπει την απόδοση της

¹. Πρόκειται για τη σφραγίδα (M16) η οποία ταυτίζεται με τη σφραγίδα του ιωνικού εργαστηρίου "Comique à la cappe", βλ. παραπάνω σελ. 131 σημ. 4

². Το ανθέμιο ως κόσμημα είναι διαδεδομένο σε ποικίλες κατηγορίες έργων τέχνης διαφόρων περιόδων. Η διαμόρφωση του τύπου του εξαρτάται από τη μορφή του έργου στο οποίο απεικονίζεται. Σχετικές μελέτες έχουν γίνει για την εξέλιξη του τύπου του ανθεμίου σε αρχιτεκτονικά μέλη, Α. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ-ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Ηγεμόνες και κορυφαίες κέραμοι με διακόσμηση από την Ήπειρο, τύπος "άνθους λατού-ελίκων"*, Διδακτ. διατριβή (Ιωάννινα 1986) και Κ. ΚΑΛΤΣΑ, *Πήλινα διακοσμημένες κεραμώσεις από τη Μακεδονία* (Αθήνα 1989)

³. ΑνΡΙ 2, Beibl 42, αρ. 13.

⁴. Πρβλ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, *Πήλινα ειδώλια Αβδήρων* (Αθήναι 1960) πίν. 34, αρ. 4.

ακρίβειας. Γιαυτό και αναγνωρίζουμε ομοιότητες στον τύπο του ανθεμίου που απεικονίζεται σε έργα της μεταλλοτεχνία¹.

Ο συνδυασμός δελφινιού και ανθεμίου που εναλλάσσονται σε οριζόντια ζώνη αποτελεί συνηθισμένη διακοσμητική σύνθεση σε διάφορα εργαστήρια ανάγλυφων σκύφων. Η αντιθετική κίνηση ζεύγους δελφινιών με κέντρο ανθέμιο είναι συνηθής στους αττικούς σκύφους², αλλά και σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων³ και του Ευξείνου Πόντου⁴. Τα εναλλασσόμενα δελφίνια με ανθέμια αποτελούν επίσης αγαπητό θέμα στη διακόσμηση και άλλων κατηγοριών κεραμικής όπως στα αγγεία του τύπου της "Δυτικής κλιτύος"⁵, στην κεραμική τύπου Gnathia και στα αγγεία τύπου Hadra⁶.

Στους σκύφους του τοπικού εργαστηρίου διακρίνουμε δύο τύπους δελφινιού⁷. Η μορφή του δελφινιού (M17) που εναλλάσσεται με το τοπικό

¹. Βλ. για παράδειγμα την ασημένια οινόχρη και το χρυσό διάδημα από τάφο του Δερβενίου *Θησαυροί της αρχαίας Μακεδονίας*, αρ. κατ. 197, πίν. 26 και 236 πίν. 30 (β' μισό 4ου αι. π.Χ.), το γνωστό ρυτό από το Θησαυρό του Panagjurische της Βουλγαρίας, S. BOJADSHIEW, *Alte Schätze aus Bulgarien* (Sophia 1965)

². *Agora XXII*, πίν. 49, 247. Τα δελφίνια είναι μικρού μεγέθους με λεπτό σώμα και είναι τοποθετημένα δεξιά και αριστερά από ανθέμιο που επιστέφει ζεύγος ελικοειδών σπειρών.

³. Κυρίως σε σκύφους ιωνικών εργαστηρίων, Πρβλ. *EADéios XXXI*, Για σκύφους από τον Ευξείνο Πόντο βλ. αμέσως παρακάτω σημείωση.

⁴ Βλ. *Zahn, Südrussland*, αρ. 21, α., β, σελ. 61, αρ. 20, σελ. 60. Για την ποικιλία των δελφινιών στους σκύφους του Ευξείνου Πόντου βλ. ό.π. σελ. 57 το σκύφο αρ. 16 (δελφίνια δεξιά και αριστερά από κάρναρο), σελ. 63, το σκύφο αρ. 23 (δελφίνια με μεγάλο ρύγχος δεξιά και αριστερά άγνωστης σύνθεσης) βλ. επίσης M.-O. JENTEL, *Bois à relief du Pont Euxin Septentrional au Musée du Louvre, Eirene 3, 1964, 116-117*, σκύφος CA2287, (δελφίνια δεξιά και αριστερά από ανθέμιο), *Kyrie I*, πίν. 8, αρ. 55, 60.

⁵. Η σύνθεση είναι ιδιαίτερα προσφιλής στ περγαμινό εργαστήριο, *Πατσιαδά, Ρόδος*, 133, Schäfer, *Pergamon*, 52-53.

⁶. P. GALLAGHAN, *The Little palace Well and Knossian Pottery of the Later Third and Second Centuries B.C.*, *BSA 76, 1981*, σελ. 43, εικ. 4, σελ. 56 εικ. 10, όπου αναφέρεται και σε υδρίες τύπου Hadra

⁷. Γενικά για το δελφίνι στην τέχνη, βλ. E. BURR STEBBINS, *The Dolphin in the Literature and Art of Greece and Rome*, 1897, και K. GZERNOHAUS, *Delphindarstellungen von der minoischen bis zur geometrischen Zeit*, Στην κατηγορία των μεγαρικών σκύφων,

ανθέμιο (M15) διαφέρει από το δελφίني των ιωνικών σκύφων (M18). Το ανώτερο τόξο του σώματος δεν είναι τόσο έντονο με αποτέλεσμα το σώμα να είναι λεπτότερο' η ουρά είναι λεπτή και κάθετη στο σώμα. Η σφραγίδα, χωρίς να είναι πανομοιότυπη, παρουσιάζει κοινά στοιχεία, τόσο στη μορφή του δελφινιού όσο και στις λεπτομέρειες, με αντίστοιχη που έχει χρησιμοποιηθεί σε σκύφο από το Πέργαμο, ο οποίος χρονολογείται στο α' τέταρτο του 2ου αι. π.Χ¹. Ανάλογα είναι και τα δελφίνια που απεικονίζονται στους σκύφους της περιοχής του Ευξείνου Πόντου², καθώς και στους Ομηρικούς σκύφους³. Η ομοιότητα του τύπου με τα δελφίνια του περγαμηνού εργαστηρίου κεραμικής "Δυτικής Κλιτύς" είναι επίσης ενδεικτική για την προέλευση της σφραγίδας (M17) του τοπικού εργαστηρίου.

Η άλλη σφραγίδα με το δελφίني (M18) δεν σώζεται ακέραια σε κανένα σκύφο. Από την αποσπασματική εικόνα μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για όμοια σφραγίδα με αυτή που χρησιμοποιήθηκε στους ιωνικούς σκύφους από τη Δήλο και σε ιωνικό σκύφο που βρέθηκε στη Σάμο⁴.

εκτός από τη σύνθεση με το ανθέμιο, απαντούν και άλλα εικονογραφικά σχήματα, δανεισμένα από ποικίλα έργα τέχνης, όπως ο εικονογραφικός τύπος του έρωτα πάνω σε δελφίνο (βλ. *Agota XXII*, αρ. 147, πίν. 78, αρ. 177α, πίν. 32) γνωστός κυρίως από τα ψηφιδωτά δάπεδα. Πρωτότυπη επίσης διακοσμητική σύνθεση δελφινιών και ανθεμίων φέρει η κατώτερη ζώνη σκύφου στο μουσείο του Sens, η οποία ερμηνεύεται ως σύνθεση δελφινιού σε άγκυρα, G. SIEBERT, *Un bol à reliefs hellénistique du Musée de Sens*, *BABesch* 47, 1972, 57-60, εικ. 3-4. Για τον εικονογραφικό αυτό τύπο βλ. τελευταία, M. PFROMMER, *Metalwork from the Hellenized East. Katalogue of the Collection, The Paul Getty Museum* (Malibu, California 1993) 23 κε.

¹. *AvP XI* 2, πίν. 48, αρ. 7, αρ. κατ. 112, σελ. 66: (Theater-Sondage C). Ο σκύφος βρέθηκε με κεραμική που αντιστοιχεί στην πρώτη φάση του οικοδομήματος που χρονολογείται σύμφωνα με τη στρωματογραφία του Ασκληπείου στο α' τέταρτο του 2ου αι.π.Χ.

². Βλ. παραπάνω σημ. 4, σελ. 138

³. Πρβλ. τα δελφίνια στη ζώνη του γνωστού σκύφου με παράσταση του Ηρακλή και των Εσπερίδων, *Oi. Ber.* X, 1981, 225, *Hausmann, Reliefbecher*, πίν. 67, 1-2.

⁴. *CVA Belgique 3(Cinquantenaire)*, πίν. 2, αρ. 3 (A197). Ο Laumonier κατατάσσει το σκύφο στο εργαστήριο του Μονογράμματος, *EADélos XXXI*, 165. Την καθηγήτρια Λ. Μαραγκού, ευχαριστώ για την παραχώρηση φωτογραφίας του σκύφου.

Η καρδιόσχημη αλυσίδα (M23) που χρησιμοποιήθηκε για τη διακόσμηση αρκετών σκύφων του τοπικού εργαστηρίου, 40, 42, 43, 63- 65, 74- 80, είναι αποτυπωμένη σε τρεις μήτρες, A 4, A 5, A 6.

Πρόκειται για ένα διακοσμητικό θέμα με μακρά παράδοση και μεγάλη διάδοση ήδη από τα προϊστορικά χρόνια, στα κοσμήματα των τάφων¹.

Η παράλληλη παρουσία του κοσμήματος στα χρυσά περιδέραια με ολόγλυφη προτομή² των ελληνιστικών χρόνων, επιβεβαιώνει την πολλαπλά μαρτυρημένη σχέση της τορευτικής με την ανάγλυφη κεραμική.

Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων, η καρδιόσχημη αλυσίδα αποδίδεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία στα αττικά εργαστήρια των αρχών του 2ου αι.π.Χ. Ο Hausmann απομόνωσε μια ομάδα αττικών σκύφων τους οποίους κατέταξε σε ένα εργαστήριο βασισμένος στην επανάληψη του κοσμήματος που χαρακτήρισε ως "schöne Herzspralbänder"³. Στο εργαστήριο του Βίωνος αποδίδεται η καρδιόσχημη αλυσίδα ως απλός πλοχμός⁴ περισσότερο μοιάζει η μορφή αυτή με τη συνεχή ροή δύο οριζοντίων αντωπών ελίκων παρά με καρδιόσχημο κόσμημα. Στους αττικούς σκύφους αποδίδεται το σχήμα καρδιάς με επισυρμένη την κορυφή, οπότε το κόσμημα είναι μακρόστενο και πιο ελεύθερο⁵. Ο τύπος με τις κοντές κορυφές⁶ και τις σπείρες του

1. Α. ΞΕΝΑΚΗ- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *Οι θαλαμωτοί τάφοι των Μυκηνών, Ανασκαφής Χρ. Τσούντα (1887-1898)* (Paris 1985) Τάφοι 100, 101, πίν. 136 (5), σελ. 305. Το κόσμημα περιγράφεται ως τύπος φύλλου κισσού. Ανάλογα ταυτίζει μορφολογικά το κόσμημα ο Edwards στους ανάγλυφους κορινθιακούς σκύφους, *Edwards 1981*, 194, σημ. 26. Η μορφή των καρδιόσχημων κοσμημάτων και εξαρτημάτων από πολύτιμα υλικά συνδέθηκε με τα "κάρδια" που περιγράφονται σε κατάλογο επιγραφής από τη Δήλο (*EADélos XVIII*, 302), βλ. σχετικά Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Ελληνιστικοί τάφοι της Πάτρας I*, ΑΔ 32, 1977,

2 Βλ. το χρυσό περιδέραιο από τη Θεσσαλία, με την προτομή της Αθηνάς και Αρτέμιδος *Hoffmann-Davidson, Greek Gold*, αρ. 92, εικ. 92α και πιο πρόσφατα Β. BARR-SCHARRAR, *The Hellenistic and Early Imperial Decorative Bust* (Mainz am Rhein 1987) σελ. 124, πίν. 65 (τέλη 2ου αι.π.Χ.)

3. *Hausmann, Reliefbecher*, 26, σημ. 107, όπου δίνεται ο κατάλογος των αττικών σκύφων. Η Roitoff, *Agora XXII*, 27-28, κατατάσσει την ομάδα αυτή των σκύφων σε ένα εργαστήριο το οποίο ονομάζει συμβατικά Hausmann' Workshop και το συσχετίζει με το εργαστήριο του Βίωνος, όπου κατεξοχήν χρησιμοποιείται η καρδιόσχημη αλυσίδα, βλ. σχετικά,

4. *Agora XXII*, πίν. 7 (μήτρα 43), πίν. 15 (87), πίν. 14 (μήτρες 81, 82.), πίν. 16 (69).

5. ό.π. πίν. 45, 85(236), πίν. 49, 81(207), πίν. 53(262).

ανοίγματος να πλησιάζουν στην κορυφή είναι πλησιέστερος στον τύπο των σκύφων από τη Μινώα.

Σε αττικά εργαστήρια και γενικότερα στην αττική παράδοση αποδίδονται οι σκύφοι με το ίδιο κόσμημα που βρέθηκαν στην Αίγινα¹, τη Θήβα², τα εργαστήρια της Πελοποννήσου³, την Κόρινθο⁴, καθώς και το εισηγμένο θραύσμα ανάγλυφου σκύφου στην Cosa⁵ της Ιταλίας. Αττική είναι και η μήτρα ανάγλυφου σκύφου από την Τήνο⁶ με ανάλογο κόσμημα.

Εκτός όμως από τα αττικά εργαστήρια ανάγλυφων σκύφων, η καρδιόσχημη αλυσίδα απαντά με αξιοσημείωτη συχνότητα και στην κατηγορία των "ομηρικών" σκύφων⁷.

Ενώ όμως στην ηπειρωτική Ελλάδα το θέμα είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο, στον ανατολικό-αιγαιακό χώρο σε ελάχιστους σκύφους αναγνωρίζουμε όμοια καρδιόσχημη αλυσίδα. Στους σκύφους από την Αντιόχεια⁸ είναι μεγαλύτερου μεγέθους και με διπλό περίγραμμα ' από τη Σαμάρεια-Σεβαστή⁹ δύο μόνον σκύφοι φέρουν ανάλογο κόσμημα.

6. ό.π. πίν. 24 (129), 28(153b), 27 (145), 30 (163), 86 (20), 94 (145).

1. *Alt Ägina II.1*, πίν. 45(584), 46(605), 47(615), *Alt Ägina II.3*, πίν. 37(394), 38(402), 403).

2. *Kabirion III*, πίν. 11, 878-880.

3. *Siebert, Péloponnèse*, πίν. 14, (DI. 29), πίν. 18(DI.90), πίν. 23, M.10, πίν. 24 (μήτρα M27). Εισηγμένοι από την Αττική είναι οι σκύφοι του Άργους (ό.π., πίν. 42, At 1, At. 3).

4. Κορινθιακός σκύφος βρέθηκε στην Αθηναϊκή Αγορά (*Agora XXII*, πίν. 66, αρ. 382, σελ 89). Σε σκύφο από την Κόρινθο εκτός από τον καθιερωμένο τύπο *Corinth VII.3*, πίν. 74, αρ. 844, πίν. 73, αρ. 843, η καρδιόσχημη αλυσίδα αποδίδεται περίτεχνα με ανάγλυφες κουκίδες στα κενά (πίν. 66, αρ. 795).

5. *Marabini-Moenz, Cosa*, σελ. 211, πίν. 16, αρ. 69.

6. *Ténos I*, πίν. 111, An9, σελ. 224. Πιθανώς η άλλη μήτρα An 10, να διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα' ο συγγραφέας περιγράφει τη ζώνη με το γενικό όρο *tresse*' στη φωτογραφία η παράσταση είναι δυσδιάκριτη.

7. *Hausmann, Reliefbecher*, σποραδικά

8. *Antioch IV*, ειμ. 11. 1,

9. *Samaria III*, σελ. 278, ειμ. 63, αρ. 13, 14.

Στα ιωνικά εργαστήρια το κόσμημα είναι άγνωστο, παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται ποικίλα είδη πλοχμού. Ένας σκύφος από τη Δήλο¹ με παρόμοιο θέμα κατατάσσεται από τον Laumonier όχι στα κύρια εργαστήρια, αλλά στην ομάδα με τα ποικίλα θέματα έμβιων παραστάσεων και αντικειμένων.

Στα εργαστήρια του Περγάμου² η καρδιόσχημη αλυσίδα χρησιμοποιείται σπάνια. Ωστόσο σε δύο ανάγλυφους αμφορείς από το Πέργαμο³, διακοσμημένους με την τεχνική της μήτρας, αναγνωρίζουμε στην οριζόντια ζώνη τους ακριβώς παράλληλο τύπο με το καρδιόσχημο κόσμημα (M23) που αποδίδεται στις μήτρες και στους σκύφους από τη Μινώα. Το εργαστήριο της Μινώας, όπως διαπιστώθηκε και από την ανάλυση άλλων κοσμημάτων και από την υιοθέτηση του σχήματος των κλειστών αγγείων, συνδέεται με το περγαμινό εργαστήριο. Επομένως είναι λογικό να υποθέσουμε ότι το κόσμημα της καρδιόσχημης αλυσίδας δανείστηκαν απευθείας οι κεραμείς της Μινώας από τα εργαστήρια του Περγάμου. Την εργαστηριακή αυτή απόδοση ενισχύει και το γεγονός ότι στη μήτρα A5 η καρδιόσχημη αλυσίδα συνυπάρχει με την τρίφυλλη δέσμη φύλλων κισσού, κόσμημα που χαρακτηρίζεται ως κατεξοχήν περγαμινό⁴.

Ένα θραύσμα εισηγμένου σκύφου στην Αθηναϊκή Αγορά⁵, διακοσμημένο με καρδιόσχημη αλυσίδα πανομοιότυπη με αυτή των σκύφων της Μινώας, είναι σημαντικό για την προέλευση του κοσμήματος. Το θραύσμα της Αγοράς φέρει στην ανώτερη εξωτερική επιφάνεια του χείλους του δύο αυλακώσεις και κάτω από τη ζώνη με την καρδιόσχημη αλυσίδα στενή ζώνη με επίπεδους αστραγάλους. Πρόκειται ακριβώς για τα χαρακτηριστικά που συγκεντρώνει μια ομάδα εισηγμένων σκύφων στη Μινώα, η οποία όπως διαπιστώνεται στη σχετική ενότητα⁶, προέρχεται από κάποιο εργαστήριο του κύκλου του Περγάμου ή γενικότερα της βορειοδυτικής ακτής της Μ. Ασίας. Το θραύσμα στην Αγορά

1. *EADélos XXXI*, πίν. 97, αρ. 3025.

2. *ΑνPI..2*, σελ. 274, αρ. 1.

3. Ο ένας αμφορέας βρέθηκε στις ανασκαφές του Περγάμου, *Schäfer, Pergamon*, εικ. 14, 2, σελ. 62' ο άλλος ανήκει σε ιδιωτική Συλλογή του εξωτερικού (Köln) και προέρχεται από το Πέργαμο, *Hübner, Appliquenkeramik*, 197, αρ. 184, πίν. 38,

4. Βλ. σχετικά, *Callaghan, Trefoil Style* ,33-47 και τελευταία, G. HÜBNER, *Calices Pergami und die Scherbenfunde aus dem Grossen Altar*, Γ' *ΕλλΚερ.*, 1994, 288 κε., *Hübner, Appliquenkeramik*,

5. *Agora XXII*, αρ. 393, πίν. 67, 88

6. Βλ. παρακάτω σελ. 271 κε.

χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι.π.Χ. Από τα προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου που εισήχθησαν στη Μινώα θα πρέπει να αντιγράφηκε το κόσμημα για λογαριασμό του τοπικού εργαστηρίου.

Το κατώτερο χρονολογικό όριο για τους αττικούς σκύφους με τη διακόσμηση αυτή τοποθετείται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Στην περίοδο 150-130 π.Χ. χρονολογεί ο Schäfer τον αμφορέα από το Πέργαμο. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, αμέσως μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., θα πρέπει να χρονολογηθούν και οι σκύφοι από τη Μινώα.

Το καρδιόσχημο κόσμημα στη μήτρα Α2 συνδυάζεται με τη δέσημη κισσόφυλλων, διαδεδομένο κόσμημα στο εργαστήριο του "Comique à la cape¹" στη Δήλο, αλλά παράλληλα και θέμα που κατακλύζει την "περγαμηνή" κεραμική της περιόδου μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.²

Πρόκειται για μια από τις κύριες διακοσμητικές μονάδες που κατείχε το αμοργινό εργαστήριο, εφόσον σε τρεις μήτρες (Α4- Α6) και σε αρκετούς σκύφους αποδίδεται το ίδιο κόσμημα. Η απουσία του από το θεματολόγιο των ιωνικών σκύφων οδηγεί στην υπόθεση ότι η χρήση του κοσμήματος, ως τα μέσα του 2ου αι.π.Χ., περιορίστηκε στα όρια του ελλαδικού χώρου και ελάχιστα διαδόθηκε στο θεματολόγιο των εργαστηρίων του Αιγαιακού χώρου. Το θέμα αυτό πιθανώς να δανείστηκαν οι κεραμείς του Περγάμου, και της Μινώας συνακόλουθα, από τους αττικούς ανάγλυφους σκύφους, οι οποίοι δεν ήταν άγνωστοι στο Πέργαμο και στη Μινώα³.

1. Το εργαστήριο αυτό χρονολογικά ο Laumonier το εντάσει στα πρώιμα εργαστήρια της Δήλου, δηλαδή στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (EADelos XXXI, 12).

2. Βλ. παρακάτω την ανάλυση του κοσμήματος σελ.

3. Βλ. παρακάτω στο σχετικό κεφάλαιο για τους τους εισηγμένους αττικούς σκύφους, σελ.

Οι τρίφυλλες¹ δέσμες σε συστοιχία με καρπούς ανάμεσά τους ή χωρίς καρπούς αποτελούν ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο τύπο κοσμήματος σε ποικίλα έργα τέχνης των ελληνιστικών χρόνων. Η μεγάλη διάδοση του κοσμήματος τόσο στην ανάγλυφη και γραπτή κεραμική όσο και σε σύγχρονα άλλα διακοσμημένα έργα τέχνης² θεωρήθηκε από τον Callaghan ότι αντιπροσωπεύει μια ιδιαίτερη τεχνοτροπία, την οποία μάλιστα χαρακτήρισε ως "Trefoil Style"³ και καθόρισε ως χρόνο εμφάνισης και διάδοσης του νέου σχήματος διακόσμησης το 170 π.Χ. Πρόσφατα, αναθεώρηση των απόψεων του Callaghan έγινε από τον Pfrommer, ο οποίος με αφορμή τη δημοσίευση δύο Συλλογών με έργα μεταλλοτεχνίας από την ελληνιστική Ανατολή⁴, τοποθετεί στη σφαίρα του βασιλείου των Σελευκιδών, στο δεύτερο μισό του 3ου αι.π.Χ⁵ την πρωτοεμφάνιση και διάδοση του τρίφυλλου κοσμήματος με τα άνθη. Βέβαια αναγνωρίζει ότι το πρότυπο του κοσμήματος ανάγεται στην ελληνική αγγειογραφία του 4ου αι.π.Χ. Για το Πέργαμο και την ευρύτερη περιοχή της

1. Ο όρος τρίφυλλα φύλλα είναι γνωστός από επιγραφικές μαρτυρίες που αναφέρονται στην κατασκευή στεφάνων (Délos XVIII, 312, σημ. 3: "στέφανον αργυρούν έχοντα φύλλα χρυσά τρίφυλλα". Στην ανάγλυφη κεραμική πρόκειται για τρία χωριστά φύλλα που συντίθενται σε δέσμη και όχι για τα τρίλοβα φύλλα (φύλλο που χωρίζεται στην άκρη του σε τρία φυλλάκια) που χρησιμοποιούνται συνήθως σε στεφάνους' για τις τρίφυλλες συνθέσεις σε στεφάνους βλ. M. BLECH, Studien zum Kranz bei den Griechen (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten 38) (Berlin 1982). Τα πλουσιότερα βέβαια στεφάνια αποκαλύφθηκαν τα τελευταία χρόνια στους Μακεδονικούς τάφους, βλ. σχετικά Ε.- ΜΠ. ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, Παρατηρήσεις πάνω στα μετάλλινα στεφάνια της Μακεδονίας, *Αρχαία Μακεδονία*, Ε' 3 (Θεσσαλονίκη 1993) 1631- 1643.

2. Callaghan, *Trefoil style*, 40.

3. Βλ. προηγούμενη σημείωση.

4. M. PFROMMER, *Metalwork from the Hellenized East. Catalogue of the Collections. The Paul Getty Museum* (Malibu, California 1993).

5. Ως πρωιμότερο παράδειγμα (β' μισό 3ου αι.π.Χ) αναφέρει ο Pfrommer τη διακόσμηση αρχιτεκτονικού μέλους από τη Σελεύκεια επί του Τίγρη' με την παράθεση ευρημάτων κεραμικής και νομισμάτων από την Ταρσό, την Αντιόχεια, τη Σαμάρεια, επιτάφιος στήλης από τη Σιδώνα και άλλα ευρήματα, πιστοποιεί τη γενίκευση της διακόσμησης στο χώρο της Ανατολής κατά τον 2ο αι.π.Χ. βλ. PFROMMER, ό.π. ., 37- 39.

Μ.Ασίας, ορόσημο θεωρεί τη διακόσμηση της ασπίδας από τη ζωφόρο του ιερού της Αθηνάς Πολιάδος¹ (αρχές 2ου αι.π.Χ).

Ο καθορισμός του ορίου ante quem για την εμφάνιση του συγκεκριμένου τύπου κοσμήματος στους ανάγλυφους σκύφους απασχόλησε ιδιαίτερα την έρευνα², επειδή σε μια τομή στα θεμέλια του Βωμού της Περγάμου³ βρέθηκαν δύο θραύσματα ανάγλυφων σκύφων με διακόσμηση τρίφυλλων δεσμών⁴. Ο Callaghan⁵ συνέδεσε αντίστοιχα την εμφάνιση και διάδοση του κοσμήματος στην κεραμική με τα στεφάνια από τρίφυλλες δέσμες που απεικονίζονται στα

1. PFROMMER, ό.π., σελ. 38, εικ. 36. Η ασπίδα διακοσμείται στην περιφέρειά της με τρίφυλλες δέσμες από φύλλα δάφνης, που ξεκινούν από κομβίοσχημο έξαρμα. Ακριβώς παράλληλη διακόσμηση αναγνωρίζεται στη ζωγραφιστή ασπίδα ενός άλλου σύγχρονου μνημείου, στον τάφο του Λύσωνος και Καλλικλέους, βλ. Α. Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, *Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων* (Αθήνα 1980) 60, εικ. 37- 38, ειδικότερα για το μνημείο βλ. την πρόσφατη μελέτη της MILLER G. S., *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Macedonian Tomb* (Mainz am Rhein 1993), σελ. 46 κε και 55 για τη φυτική διακόσμηση (γιόλαντα και ασπίδα).

2. Σχετικά βλ. εκτός από τη μελέτη του Callaghan ό.π., , και του ίδιου, *On the Date of the Great Altar of Zeus at Pergamon*, *BICS* 28, 1981, 115-121, CH. BÖRKER, *Zur Datierung des Pergamon- Altares*, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie* (Berlin 1990) 591-592, T. - MATHIAS SCHMIDT, *Die Keramik aus dem Altarfundament, Phyromachos- Probleme*, 31. *ERgh. RM* (1990) 141-146, Hübner, *Appliquenkeramik*, 42κε. , της ίδιας, *Calices Pergami und die Scherbenfunde aus dem Grossen Altar*, *ΓΕλλ. Κεφ.* 1994, 282- 293.

3. Η τομή έγινε από τον Schäfer το 1961 και η κεραμική δημοσιεύεται στη μελέτη του για την ελληνιστική κεραμική του Περγάμου, Schäfer, *Pergamon*, 26, 151-154' (χρονολογεί την κεραμική θεωρώντας ως όριο ante quem την ίδρυση του Βωμού στη δεκαετία 190-180 π.Χ. σύμφωνα με τη χρονολόγηση της μεγάλης ζωφόρου από τον Kähler, H. KÄHLER, *Der Grosse Fries von Pergamon*, (1948).

4. Schäfer, *Pergamon*, εικ. 19, αρ. Z109, Z123, και G. HÜBNER, *ΓΕλλ.Κεφ.* εικ. 226, β, 227, ε. Πρόσφατα, ο TH. MATHIAS- SCHMIDT, ό.π., 146, αναφέρεται και δημοσιεύει φωτοτυπία του ημερολογίου ανασκαφής με την κεραμική που βρέθηκε σε μια άλλη τομή των θεμελίων του Βωμού, που έγινε από τον Conze το 1904 και από την οποία τα ευρήματα παρέμειναν αδημοσίευστα.

5. P. CALLAGHAN, *BICS* 28, 1981, 116,

νομίσματα: στο γνωστό ασημένιο τετράδραχμο του Ευμένη του ΙΙ¹ και στα κιστοφορικά νομίσματα, τοποθετώντας τη διάδοση του κοσμήματος μετά από το δεύτερο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ. Ωστόσο ο Callaghan στις μελέτες του εξετάζει ενιαία τις τρίφυλλες δέσμες στους ανάγλυφους σκύφους, χωρίς να κάνει κάποια εργαστηριακή διάκριση. Σύμφωνα με τη Hübner², οι τρίφυλλες δέσμες που χρησιμοποιούνται στην ανάγλυφη κεραμική από το Πέργαμο διακρίνονται σε τρεις παραλλαγές, στις οποίες κατατάσσονται και τα δύο θραύσματα από τα θεμέλια του Βωμού³. Και οι τρεις παραλλαγές βρέθηκαν σε στρώματα με πρόωμη ελληνιστική κεραμική από το Πέργαμο: στις φάσεις 9- 10 του Ασκληπιείου και στις δοκιμαστικές τομές του Θεάτρου που χρονολογούνται στο πρώτο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ.⁴. Επομένως η ανεύρεση των θραυσμάτων κάτω

¹. Για το τετράδραχμο (TH. - MATHIAS SCMIDT, *Phygomachos- Probleme*, πίν. 87, 4 και σελ. 145, σημ. 34 βιβλιογραφία) ο Callaghan χρησιμοποιεί τη χρονολόγηση του R. A. Bauslaugh, *AJA* 85, 1981, 185, δηλ. το 172 π.Χ. , αν και προτάθηκαν και άλλες χρονολογήσεις. Με την κοπή των κιστοφορικών νομισμάτων γύρω στο 166 π.Χ. συνδέει τη διάδοση του κοσμήματος , προτείνοντας έτσι για τη χρονολόγηση του Βωμού τη δεκαετία 170-160 π.Χ. Για τα Κιστοφορικά νομίσματα βλ. CH. BOEHRINGER, *Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzeserien 220-160 v. Chr.* (Berlin 1972), S.P. NOE, F. - S. KLEINER, *The Early Cistophoric Coinage* (1977) και τελευταία, G. LE RIDER, *Un groupe de Cistophoros de l' époque attalide*, *BCH* 114, 1990, 683- 701, TH. DREW-- BEAR, G. LE RIDER, *BCH* 115, 1991, 361-- 376 .

². Διακρίνονται α) τρίφυλλες δέσμες με άνθη, β) δέσμες φύλλων δάφνης γ) δέσμες μυρτιάς, βλ. *Hübner, Applikenkeramik* , 43, σημ. 34 και της ίδιας, Γ'Ελλ.Κερ. (1994), 288-290, πίν. 225.

³. *Hübner, Appliquenkeramik*, 43, σημ. 34: Το θραύσμα Z 109 (Schäfer, παραπάνω σημ) κατατάσσεται στην πρώτη παραλλαγή και το Z123 στην τρίτη.

⁴. Πρβλ. σχετικά *AvP XI 1* , 131, αρ. 198, πίν. 45 (Bauphase 9: 200-191 π..Χ.) Τα ευρήματα από τη φάση αυτή παρουσιάζουν αρκετές αναλογίες με τα ευρήματα από τα θεμέλια του Βωμού, ό.π. 124. Για τις δοκιμαστικές τομές στα θεμέλια του ρωμαϊκού Θεάτρου βλ. *AvP XI 2*, 61 κε. Η χρονολόγηση της κεραμικής από το Πέργαμο και η διάκριση των οικοδομικών φάσεων καθορίστηκαν με βάση τη σύγκριση της κεραμικής με από τα σύνολα της Αθηναϊκής Αγοράς. Για τα στρωματογραφικά δεδομένα που αφορούν την κεραμική από το Πέργαμο, μετά την επαναχρονολόγηση του υλικού της Αγοράς από τις Grace- Rotroff (V. R. GRACE, *Revisions in Early Hellenistic Chronology*, *AM* 89, 1974, 193- 200, *Agora XXII*, 94) βλ. *Milet*

από τα θεμέλια του Βωμού δεν θα πρέπει να αποτελεί έκπληξη και δεν αποτελεί στοιχείο για χαμηλότερη χρονολόγηση.

Στους εγχώριους σκύφους από τη Μινώα διακρίνουμε δύο τύπους τρίφυλλων δεσμών: α) **τρίφυλλες δέσμες από φύλλα δάφνης** (M20) και β) **τρίφυλλες δέσμες από φύλλα κισσού** (M21).

α) Η σφραγίδα με τα φύλλα δάφνης¹ αποτελείται από τρία λογχόσχημα φύλλα που ξεκινούν από ένα είδος κομβίου' στη μήτρα **A 8**, στους σκύφους **66, 67, 69** καθώς και στον σκύφο από την Ακρόπολη της Μινώας δεξιά και αριστερά από την αρχή των φύλλων υπάρχει από μία ανάγλυφη κουκίδα. Χωρίς τις δύο κουκίδες η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους **64, 65, 68, 70, 72, 73**.

Τα φύλλα απεικονίζονται σχηματοποιημένα και τελείως γραμμικά, εφόσον από το κάθε φύλλο αποδίδεται μόνον το περίγραμμά του με ανάγλυφη γραμμή. Η σχεδιαστική αυτή απόδοση σε συνδυασμό και με την τελείως σχηματική απεικόνιση των καρπών της δέσμης, οι οποίοι μετατράπηκαν σε δύο ανάγλυφες διακοσμητικές κουκίδες, δείχνουν ότι ο τύπος αυτός της τρίφυλλης δέσμης είναι μεταγενέστερος από αυτόν των σκύφων του Περγάμου². Στους σκύφους του Περγάμου η δέσμη υπακούει ακόμη σε κάποια φυσιοκρατική διάθεση: τα φύλλα είναι γεμάτα και οι καρποί φέρονται από λεπτούς μίσχους. Την ίδια τεχνοτροπία διακρίνουμε και σε σκύφους που αποδόθηκαν σε εργαστήρια του Περγάμου, όπως ορισμένοι σκύφοι από την Κύμη³. Πάντως μεγάλη ομοιότητα παρουσιάζει ο τύπος της δέσμης με τις δέσμες που διακοσμούν την ασπίδα από

VI, 115- 120' μαζί βλ. και τις απόψεις της ανασκαφής του Ασκληπείου σχετικά με τη χρονολόγηση, G. DE LUCA, *BjB* 194, 1994, 573- 574.

¹. Σε πολλές περιπτώσεις τα φύλλα της δάφνης μοιάζουν με τα φύλλα της ελιάς και της μυρτιάς και δεν είναι εύκολη η ακριβής ταύτιση' μάλιστα σε καταλόγους θησαυρών από το ιερό της Δήλου περιγράφεται διαφορετικά ο ίδιος στέφανος σε δύο διαφορετικούς καταλόγους, τη μια με φύλλα δάφνης και την άλλη με φύλλα μυρτιάς, βλ. σχετικά *EADélos XVIII*, 312, σημ. 12. Για το πρόβλημα της αναγνώρισης του είδους των φύλλων σε στεφάνους, βλ. Κ. ΔΑΒΑΡΑ, Ρωμαϊκό νεκροταφείο Αγίου Νικολάου, *AE* 1985, 177 κε.

². *AvP XI* 2, πίν. 47, 3.

³. *Kyze I*, πίν. 9, αρ. MB67.

τη ζωφόρο του Ναού της Αθηνάς Πολιάδος στο Πέργαμο¹ (αρχές 2ου αι.π.Χ.), οι οποίες θα πρέπει να θεωρηθούν ως το άμεσο πρότυπο για το κόσμημα στους σκύφους. Και σε άλλα έργα τέχνης, της ίδιας περιόδου με των ανάγλυφων ιωνικών σκύφων απαντά πανομοιότυπο κόσμημα: σε τοιχογραφίες οικίας από τη Δήλο² χρησιμοποιείται το κόσμημα ως παραπληρωματικό κόσμημα σε μορφή στεφανιού.

Η τρίφυλλη δέσμη από φύλλα δάφνης (M20) που χρησιμοποιείται στους σκύφους του τοπικού εργαστηρίου είναι όμοια τυπολογικά με τις τρίφυλλες δέσμες που χρησιμοποιεί κατεξοχήν το παράρτημα του ιωνικού εργαστηρίου "Comique à la canne"³, σύμφωνα με την ταξινόμηση του Laumonier, και λιγότερο το εργαστήριο των "Ωραίων Μεδουσών", με μόνη τη διαφορά ότι στους σκύφους της Δήλου τα κενά ανάμεσα από τις δέσμες, επάνω και κάτω, καλύπτονται με τρεις κουκίδες. Εισηγμένοι σκύφοι από τα παραπάνω εργαστήρια με το κόσμημα της τρίφυλλης δέσμης βρέθηκαν και στη Μινώα⁴. Τα εργαστήρια αυτά χρονολογούνται στη Δήλο γύρω στα μέσα του 2ου αι.π.Χ⁵. Το εργαστήριο του Μονογράμματος χρησιμοποιεί έναν διαφορετικό τύπο δεσμών από πέντε φύλλα δάφνης και μόνον σε τρεις σκύφους αναγνωρίζουμε το κόσμημα της τρίφυλλης δέσμης⁶. Σε ιωνικούς σκύφους που βρέθηκαν σε άλλες περιοχές εκτός από τη Δήλο, διαπιστώνουμε την περιορισμένη διάδοση του

1. Βλ. R. BOHN, *Das Heiligtum der Athena Polias Nikephoros*, AvP II (1885) 99-100, πίν. 49. 16, 17, πίν. 50. 11.

2. U. BEZERRA DE MENESES, H. SARIAN, *Nouvelles peintures liturgiques de Délos*, BCH Suppl. I (1973) 91, εικ. 23. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι τοιχογραφίες σχετίζονται με το Σύλλογο των Κομπεταλιαστών ο οποίος ιδρύεται στη Δήλο στα τέλη του 2ου αι.π.Χ.

3. *EADélos XXXI*, "Comique à la canne": πίν. 28, αρ. 395, 4182, πίν. 29, αρ. 1743, 1735, 1737. "Belles Méduses": πίν. 20, αρ. 1746, 1747, 1150. Στο εργαστήριο του Αθήναιου κατατάσσεται ένα μικρό θραύσμα με όμοια τρίφυλλη δέσμη και μάλιστα χωρίς κουκίδες στα κενά, πίν. 53, αρ. 1759.

4. παράδειγμα ο σκύφος 391

5. *ό.π.*, σελ. 12

6. *ό.π.*, πίν. 36, αρ. 1143, 1432, 1381' οι σκύφοι κατατάσσονται σε μια σειρά του εργαστηρίου, την XIII, την οποία με επιφυλάξεις ο συγγραφέας προσογράφει στο κύριο εργαστήριο.

κοσμήματος: ένας σκύφος προέρχεται από τα Λάβρανδα¹ και δύο σκύφοι από την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας².

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το κόσμημα της τρίφυλλης δέσμης δεν αποτελεί ένα από τα πολύ συνηθισμένα κοσμήματα των ιωνικών σκύφων, αλλά σε περιορισμένα παραδείγματα αναγνωρίζεται στους σκύφους του εργαστηρίου "Comique à la cape". Προστίθεται επομένως και το κόσμημα της τρίφυλλης δέσμης στο απόθεμα σφραγίδων, που όπως διαπιστώθηκε από την ανάλυση και άλλων κοσμημάτων του τοπικού εργαστηρίου, τα δύο εργαστήρια κατείχαν από κοινού.

β) Η τρίφυλλη δέσμη από φύλλα κισσού (M21) έχει χρησιμοποιηθεί στις μήτρες A 5, A11 στους σκύφους 9, 19, 26, 27, 28 και στον αμοφορέα 16. Η κάθε δέσμη συντίθεται από τρία ανάγλυφα αποδοσμένα φύλλα κισσού, τοποθετημένα με τις οξείες κορυφές των φύλλων προς τα έξω σε τρόπο που να εγγράφονται σε τρίγωνο με κέντρο μικρές ανάγλυφες κουκίδες, οι οποίες αποδίδουν το άνθος του κισσού (κόρυμβοι). Στην πραγματικότητα πρόκειται για τρία ανεξάρτητα φύλλα και όχι για δέσμη' την αίσθηση της ενότητας των φύλλων προσδίδει ο καρπός στο κέντρο.

Ο συγκεκριμένος τύπος κοσμήματος έχει άμεση σχέση με τη γνωστή τρίφυλλη δέσμη φύλλων κισσού και κορύμβων που αποτελεί το προσφιλέστερο φυτικό θέμα στη διακόσμηση των αγγείων με ανάγλυφη επίθετη διακόσμηση, γνωστών ως "περγαμηνών"³. Βέβαια η τρίφυλλη δέσμη των "περγαμηνών" αγγείων⁴ χρησιμοποιείται επακριβώς όμοια στους λύχνους⁵ και στους

1. *Labraunda II* 1, πίν. 9, αρ. 115

2. *Bouzek, Black Sea*, 163, εικ. 19, 3 (από το Παντικάπαιον) και σελ. 118, εικ. 35, αρ.3, από την Ταναίδα.

3. Βλ. σχετικά PH. BRUNEAU, *Céramique Pergaménienne à reliefs appliqués de Déios*, *BCH* 115, 1991, 597-666, κυρίως 608, 643, αρ. πλακιδίου 86 και τελευταία με όλη τη βιβλιογραφία για την κατηγορία αυτή των ανάγλυφων αγγείων. *Hübner, Appliquenkeramik* ειδικότερα για το τρίφυλλο κόσμημα, 64, πίν. 16-23. Πρόσφατα δημοσιεύτηκε ένα ακόμη αγγείο αυτής της κατηγορίας από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου της Βέρνης, M. SCHINDLER, *Ein Pergamenischer Reliefbecher in Bern*, *HASB* 15, 1994, 21-29.

4. Εκτός από την κεραμική και σε άλλες κατηγορίες έργων τέχνης χρησιμοποιείται ο ίδιος τύπος κοσμήματος, σε διαφορετικές όμως παραλλαγές. Μια γενική θεώρηση του κοσμήματος του κισσού, βλαστόσπειρες και δέσμες, στην αγγειογραφία, αλλά και σε άλλα

ανάγλυφους σκύφους από μήτρα. Τα παραδείγματα των ανάγλυφων σκύφων¹, αν και ελάχιστα, είναι ενδεικτικά για την επιβεβαίωση της διαπίστωσης ότι το θεματολόγιο των δύο κατηγοριών είναι σε πολλές περιπτώσεις κοινό².

Η τρίφυλλη δέσμη κισσόφυλλων (M21) που διακοσμεί τους σκύφους από τη Μινώα, είναι φανερό ότι έχει ως πρότυπο την τρίφυλλη δέσμη των "περγαμηνών" αγγείων. Τα φύλλα όμως, αντί να προβάλλουν ανοιγμένα σε σχήμα βεντάλιας από το δεμένο μίσχο, είναι ανεξάρτητα και διατάσσονται σχηματικά σε ένα νοητό τριγωνικό πλαίσιο³ από τους καρπούς έχει απομείνει στο κέντρο ένας κόρυμβος. Το φυτικό αυτό κόσμημα απαντά πανομοιότυπο σε τρεις σκύφους από τη Δήλο³, οι οποίοι κατατάσσονται στο παράρτημα του εργαστηρίου του "Comique à la canne". Άλλος ένας σκύφος, επίσης από τη

μνημεία, βλ. στο σχετικό κεφάλαιο της μελέτης της Hübner, *Hübner, Appliquenkeramik*, 64-68. Για το κόσμημα της βλαστόσπειρας του κισσού βλ. παραπάνω σελ.

5. Στη Δήλο βρέθηκαν λύχνους με όμοια διακόσμηση, *Bruneau, Les Lampes*, αρ. 3031, πίν. 18, αρ. 4220, 4221, 4222, πίν. 22 ' μαζί βλ. *Addenda et corrigenda, BCH* 102, 1978, 164, τη σχετική σημείωση για τους περγαμηνούς λύχνους, βλ. επίσης, *BCH* 115, 1991, 598, εικ. 2' η ομάδα αυτή των λύχνων αποδίδεται σε περγαμινό εργαστήριο.

1. Πιθανώς να οφείλεται στην τύχη το ότι από το Πέργαμο δεν προέρχεται κανένα παράδειγμα σκύφου διακοσμημένου με την τρίφυλλη δέσμη της "περγαμηνής" κεραμικής. Το 1977 δημοσίευσε ο Hausmann ένα σκύφο από ιδιωτική Συλλογή, που βρίσκεται στη Βασιλεία, και τον οποίο απέδωσε σε Περγαμινό εργαστήριο, U. HAUSMANN, *Eine pergamenische Werkstatt?*, *IstMitt* 27/28, 1977/1978, πίν. 56, 2. Προϊόν του ίδιου εργαστηρίου είναι αναμφισβήτητα και ο σκύφος που απεικονίζεται σε πρόσφατη γενική μελέτη της Hübner για την ανάγλυφη κεραμική, G. HÜBNER, *Plastischer Dekor an Griechischer Keramik*, *JdI* 108, 1953, 341, εικ. 11. Δυστυχώς και ο δεύτερος σκύφος προέρχεται από ιδιωτική Συλλογή και είναι άγνωστης προέλευσης, (Würzburg. Martin v. Wagner- Museum). Οι δύο σκύφοι όμως φέρουν την ίδια οριζόντια ζώνη από τρίφυλλες δέσμες κισσού συνδεδεμένες μεταξύ τους με κορύμβους, όπως ακριβώς στα "περγαμηνά" αγγεία και ένα επιπλέον στοιχείο που μαρτυρεί την κοινή εργαστηριακή προέλευσή τους είναι η διακόσμηση του μεταλλίου και του κάλυμα που έγιναν από κοινές σφραγίδες. Με την ίδια τρίφυλλη δέσμη διακοσμούνται και ελάχιστοι σκύφοι που βρέθηκαν στη Δήλο, βλ. *EADélos XXXI*, πίν. 61, αρ. 870, πίν. 71, αρ. 2024, πίν. 99, αρ. 1344, 8449.

2. Βλ. και παρακάτω, σελ. 201 σχετικά με το θέμα των ερωτικών συμπλεγμάτων, όπου γίνονται οι ίδιες διαπιστώσεις.

3. *EADélos XXXI*, πίν. 28, αρ. 470, πίν. 29, αρ. 4680, 1532.

Δήλο, φέρει την ίδια ακριβώς σφραγίδα με τους προηγούμενους και κατατάσσεται στο εργαστήριο του Μονογράμματος¹, ενώ δύο άλλα θραύσματα με την ίδια διακόσμηση αποδίδονται στο εργαστήριο με τη συμβατική ονομασία "atelier du garage"², στο οποίο αναγνωρίζονται κοινά κοσμήματα με αυτά των δύο παραπάνω εργαστηρίων. Η τρίφυλλη δέσμη στους σκύφους από τη Δήλο συνοδεύεται σε ορισμένες περιπτώσεις από ομάδα τριών κουκίδων που καλύπτει τα κενά επάνω και κάτω από το κορυφαίο φύλλο.

Ο Callaghan³, στη μελέτη του για τις τρίφυλλες δέσμες τονίζει ιδιαίτερα την απουσία του κοσμήματος των κισσόφυλλων από τα πρώιμα εργαστήρια της Δήλου για να ενισχύσει την άποψή του για τη χρονολόγηση του κοσμήματος της τρίφυλλης δέσμης μετά τη δεκαετία του 170/160' συνδέει δε την εμφάνιση της δέσμης του κισσού με τα κιστοφορικά νομίσματα, τα οποία κόβουν οι πόλεις της Μικράς Ασίας μετά από το 166 π.Χ.⁴. Με τη χρονολόγηση αυτή συμπλέει και η χρονολόγηση της εμφάνισης των "περγαμηνών" αγγείων γύρω στα 170 π.Χ. στο Πέργαμο, σύμφωνα με τη Hübner⁵. Επομένως η δεκαετία αυτή θα πρέπει να θεωρηθεί ως όριο ante quem για τη χρονολόγηση του προτύπου της δέσμης του τοπικού εργαστηρίου.

Ο μικρός αριθμός σκύφων με παράλληλη διακόσμηση από τη Δήλο⁶, ποσοστό μηδαμινό στο σύνολο των δημοσιευμένων σκύφων, η παντελής απουσία

1. ό.π., πίν. 36, 125, αρ. 1281

2. ό.π., πίν. 90, αρ. 932, 1534

3. Callaghan, *Trefoil Style*, 42. Πρωιμότερα θεωρούνται τα τρία πρώτα εργαστήρια (Μενεμάχου, ΝΙ και "Belles Méduses") για τα οποία ο Callaghan σωστά υποθέτει ότι θα πρέπει να κατασκευάζαν στους τόπους προέλευσής τους σκύφους και πριν από το 166 π.Χ., ιστορικό όριο για τη χρονολόγηση των σκύφων της Δήλου από τον Laumonier (*EADélos XXXI*, 12)

4. Callaghan, ό.π., 42. Τα κιστοφορικά νομίσματα απεικονίζουν στη μια όψη τους στεφάνι από φύλλα κισσού στο οποίο εγγράφεται η κύρια παράσταση. Τη νεότερη βιβλιογραφία για τα κιστοφορικά νομίσματα βλ. παραπάνω σελ. 146 σημ. 1.

5. βλ. σχετικά, G. HÜBNER, Zur Sog. Appliqué-Keramik aus Pergamon und ihrer Datierung, *ΒΕλλ.Κερ.* 1989, 145-150, Hübner, *Appliquenkeramik*, της ίδιας, *ΓΕλλ.Κερ.* 1994

6. Μια άλλη παραλλαγή δέσμης κισσόφυλλων, η οποία επηρεάζεται άμεσα από την δέσμη των "περγαμηνών" αγγείων, απαντά επίσης σε ελάχιστα παραδείγματα σκύφων από τη Δήλο, βλ., *EADélos*, XXXI, πίν. 61, αρ. 4435, 871, πίν. 40 και 126, αρ. 1297- 629, 463. Ο

παράλληλων σκύφων από άλλες περιοχές, σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι οι δηλιακοί σκύφοι με το ίδιο κόσμημα αποτελούν περιπτώσεις που με επιφύλαξη εντάχθηκαν στα κύρια εργαστήρια που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο, επιτρέπουν την υπόθεση ότι το κόσμημα αυτό υιοθέτησαν οι τεχνίτες της Μινώας από κάποιο εργαστήριο που είχε άμεση σχέση με τον περγαμηνό κύκλο ανάγλυφης κεραμικής. Βέβαια το κόσμημα των στεφανιών από φύλλα κισσού είναι διαδεδομένο στην ελληνιστική τέχνη κυρίως τον 2ου αι.π.Χ.¹ ως κοντινό εικονογραφικό παράλληλο με τις δέσμες στους σκύφους, που ανήκει στην ίδια χρονική περίοδο, θα μπορούσε να αναφερθεί το σφάνι με τα φύλλα κισσού που απεικονίζεται σε πλάκα βωμού ή βάσης αγάλματος από τη Δήλο².

Μια διαφορετική μορφή τρίφυλλης δέσμης, στην πραγματικότητα κλειστό άνθος (M19), χρησιμοποιήθηκε στις μήτρες A5, A12 και στους σκύφους 38-44. Και αυτό το κόσμημα είναι ασυνήθιστο στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων και η ανάλυσή του οδηγεί στην ίδια κατεύθυνση, στον κύκλο των πρώιμων εργαστηρίων της Δήλου που επηρεάζονται από τα εργαστήρια του περγάμου. Το κόσμημα χρησιμοποιήθηκε και στη μορφή στεφανιού, που περιτρέχει σε οριζόντια θέση τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος, αλλά και ως όρθιο αυτοτελές κόσμημα που επαναλαμβάνεται. Τα δύο ακρινά φύλλα, λυγισμένα προς τα έξω, λειτουργούν ως τα σέπαλα από όπου προβάλλει το κεντρικό φύλλο, το οποίο απολήγει σε κομβιόσχημο έξαρμα. Στη μορφή αυτή η τρίφυλλη δέσμη δεν είναι συνηθισμένη στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων. Στο πολυάριθμο υλικό από τη Δήλο μόνον σε ένα θραύσμα του εργαστηρίου "Belles Méduses"³ αποδίδεται πανομοιότυπο κόσμημα στην οριζόντια ζώνη, ακριβώς όπως στο σκύφο 38, ο οποίος διακοσμείται στο σώμα και με άλλη κοινή σφραγίδα με το σκύφο της Δήλο, το φύλλο λωτού με τη διπλή νεύρωση (M4)⁴. Τυπολογικά όμοιο, αλλά πιο γραμμικά, αποδοσμένο, με το μεσαίο φύλλο σε σχήμα ρόμβου, μπορεί να θεωρηθεί το κόσμημα που περιτρέχει

τύπος αυτός βρίσκεται πιο κοντά στο πρότυπό του σε σχέση με το εργαστήριο της Μινώας, όπου ο τεχνίτης φαίνεται ότι αξιοποίησε διαφορετικά το ίδιο κόσμημα.

1. βλ. παραπάνω σελ. 133

2. A. JACQUEMIN, BCH 109, 1985, 579- 581, 580, εικ. 7α,8

3. EADélos XXXI, 88, αρ. 1302, πίν. 19. Ο Laumonier αναφέρει και άλλον ένα ανέραιο σκύφο στο Μουσείο του Λούβρου (S 1534) με όμοιο κόσμημα στην οριζόντια ζώνη.

4. βλ. παραπάνω σελ. 97 σημ. 1

την οριζόντια ζώνη ενός σκύφου από τη Δήλο¹, του εργαστηρίου του Απολλωνίου, και μιας μήτρας από την περιοχή του Περγάμου². Το ίδιο κόσμημα αναγνωρίζουμε ως παραπληρωματικό στοιχείο σε φυτική διακόσμηση ανάγλυφου σκύφου από την Επιφάνεια-Ηαμα³, που χρονολογείται μετά από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ. Μετά από τα μέσα του 2ου αι. χρονολογούνται και οι λύχνοι οι διακοσμημένοι με μήτρα, τύπου "Εφέσου", στους οποίους αναγνωρίζουμε παρόμοιο κόσμημα⁴, γεγονός που μαρτυρεί την ευρεία διάδοση του απλού αυτού κοσμήματος στην υστεροελληνιστική κεραμική. Όπως είναι αναμενόμενο σε διαφορετικές ποικιλίες το κόσμημα υιοθετείται και από τους κεραμείς της πρώιμης ρωμαϊκής κεραμικής.⁵

Αν και στη μορφή που χρησιμοποιείται στο τοπικό εργαστήριο το τρίφυλλο άνθος είναι άγνωστο στους ιωνικούς σκύφους, ωστόσο αναγνωρίζουμε το ίδιο κόσμημα σε μια διαφορετική σύνθεση και μάλιστα στο εργαστήριο των "Ωραίων Μεδουσών": η σφραγίδα (M19) είναι πανομοιότυπη με το τρίφυλλο άνθος στο οποίο καταλήγουν οι μίσχοι των μεγάλων βλαστόσπειρων που ελίσσονται καλύπτοντας το σώμα των σκύφων του εργαστηρίου των "Ωραίων Μεδουσών"⁶. Ένας εισηγμένος σκύφος στη Μινώα, 319, ο οποίος μπορεί να αποδοθεί στο παραπάνω εργαστήριο⁷ και διατηρεί από τη διακόσμησή του

1. *EADélos XXXI*, πίν. 50, αρ. 373.

2. *Kleiner, Formschiisseln*, πίν. 45.

3. *Hama III 2, 33*, εικ. 15, αρ. 138. Ο σκύφος κατατάσσεται στη β ομάδα του τοπικού εργαστηρίου

4. Βλ. *Bruneau, Les Lampes*, πίν. 13, αρ. 2433, πίν. 14, αρ. 2609, 2618, 2610, 2611, 2616, 2620. Ο Bruneau περιγράφει το κόσμημα ως σχηματοποιημένο κρινάνθεμο (σελ. 62). Στους λύχνους "εφεσιακούς" τύπου, εκτός από τα όμοια διακοσμητικά θέματα (ιωνικά κυμάτια, δέσμες φύλλων δάφνης και κισσού, ρόδακες κ.ά.), αναγνωρίστηκαν και οι ίδιες υπογραφές με τους ιωνικούς σκύφους, βλ. σχετικά *EADélos XXXI*, 131.

5. Αυτό συμπεραίνεται και από την εξέλιξη του κοσμήματος, καθώς αναγνωρίζουμε παράλληλο κόσμημα στην κεραμική των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων με έντυπη διακόσμηση. Πρβλ. *Samos XIV*, 1974, εικ. 270, σελ. 270, όπου αναφέρονται και παράλληλα από την Αττική.

6. Διαφωτιστική είναι η σύγκριση της σφραγίδας (M19) με το κόσμημα των σκύφων από τη Δήλο, *EADélos XXXI*, πίν. 18, αρ. 632, 1448, 9675.

7. Ο σκύφος 319 εκτός από τη διακόσμηση του σώματος, φέρει σε ζώνη κάτω από το χείλος σειρά ανάγλυφων κυκλίσκων, κόσμημα ασυνήθιστο, που απαντά όμως σε διαφορετική σύνθεση σε σκύφο του εργαστηρίου των "Ωραίων Μεδουσών", *EADélos XXXI*, πίν. 19, αρ.

μόνον τον ελικοειδή μίσχο με το τρίφυλλο άνθος, δεν αποκλείεται να αποτέλεσε το άμεσο πρότυπο του αυτοτελούς κοσμήματος.

Μπορούμε επομένως να συνδέσουμε την πρωτότυπη χρήση του ασυνήθιστου αυτού κοσμήματος με το εργαστήριο των "Ωραίων Μεδουσών", το οποίο όπως διαπιστώθηκε και από την ανάλυση και άλλων σφραγίδων του τοπικού εργαστηρίου, ήταν ιδιαίτερα οικείο στους κεραμείς της Μινώας. Το εργαστήριο αυτό είναι από τα πρώτα εργαστήρια στη χρονολογική αλυσίδα των εργαστηρίων της Δήλου και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 2ου αι.π.Χ., πριν από την μεγάλη διάδοση και τη μαζική παραγωγή του εργαστηρίου του Μονογράμματος που τοποθετείται στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα¹.

Στις μήτρες A7 και A8 (σκύφοι 58-60), έχει αποδοθεί στην οριζόντια ζώνη στεφάνι από συστάδες οριζόντιων κλάδων με τρία επάλληλα ζεύγη φύλλων που φυτρώνουν συμμετρικά' το ευθύγραμμο κλαδί (M) με φύλλα λεπτά, μακρόστενα, που μοιάζουν με φύλλα μυρτιάς, απολήγει σε καρπό². Ο τύπος αυτός, παρόλο που είναι άγνωστος στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων, ασφαλώς θα ήταν διαδεδομένος σε έργα της κοσμηματοτεχνίας, όπου άφθονα είναι και τα παραδείγματα αυτοτελών στεφάνων από φύλλα μυρτιάς³.

886 (κατακόρυφες σειρές κυκλίσκων ανάμεσα από μακρυπέταλα φύλλα, πρβλ. Τσάκος, *ΒΕΛΛ.Κερ.* 1989, 141, σκύφος που αποδίδεται στο ίδιο εργαστήριο και G. SEITLERLE, *AntK* 25, 1982, πίν. 26, 3, μήτρα' άλλη μια μήτρα και δύο αγγεία με όμοια διακόσμηση βρέθηκαν στη Δήλο, *Courby, Vases grecs*, πίν. IX, b,c,d.). Σε οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος, όπως στο σκύφο από τη Μινώα, χρησιμοποιούνται οι ανάγλυφοι κυκλίσκοι σε δύο λαγύνους διακοσμημένες με την τεχνική της μήτρας, μια λάγυνο από τη Δήλο, *Courby, Vases grecs*, πίν. XIV, 3 και μια από τη Νίσυρο, Μ.ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ_ΤΣΟΠΟΤΟΥ, *Νισυριακά I*, ΑΔ 35, 1986, 83, πίν. 25δ.

¹. *EADélos XXXI*, 12

². Για τη σημασία και το συμβολισμό της μυρτιάς, βλ. Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, "Προς Μυρρίνην" Συμβολή στη στήλη των δύο αδελφιών, ΑΔ 31, 1976 (1980) Α' Μελ., 15κε. και Μ. BLECH, *Studien zum Kranz bei den Griechen* (Berlin 1982)

³ Βλ. *Hoffmann-Davidson, Greek Gold*, σελ. 261, εικ. 119, Κ. ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ- Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Θησαυροί της Αρχαίας Μακεδονίας* (Έκθεση Θεσσαλονίκης 1979), *BCH* 104, 1980, 622, εικ. 86.

Στο τοπικό εργαστήριο της Μινώας χρησιμοποιούνται δύο τύποι **ιωνικού κυματίου**.

I. (M29)Κυμάτιο με οξεία τριγωνική απόληξη του ωού και ευθύγραμμη λόγχη αριστερά (Μήτρες : A8- A11, A13, A17, σκύφοι: 1, 29, 68, 70, 71, 82, 84, 88, αμφορέας 16 και ο σκύφος από την Ακρόπολη.

Η ακρίβεια και η καθαρότητα του σχεδίου του ωού δείχνουν ότι το κυμάτιο χαραχτηκε απευθείας σε σφραγίδες από τους κεραμείς της Μινώας και δεν αντιγράφηκε από άλλους σκύφους. Τα έντονα και ευδιάκριτα περιγράμματα, καθώς και η επιτηδευμένη τριγωνική οξεία απόληξη που θυμίζει περισσότερο λέσβιο κυμάτιο, μαρτυρούν αφενός έναν εκλεκτισμό και αφετέρου προδίδουν μια πιθανή έμπνευση του θέματος από την αρχιτεκτονική διακοσμητική¹.

Ανάλογος τύπος κυματίου χρησιμοποιείται στην ανάγλυφη διακόσμηση μεταλλικών σκευών, όπου η σκληρότητα του υλικού, αντίστοιχα με το μάρμαρο, προσφέρεται για τη σχεδίαση και απόδοση σκληρών και καθαρών περιγραμμάτων. Αναγνωρίζουμε έτσι παράλληλο κυμάτιο στην οριζόντια ζώνη μεταλλικού σκεύους από την περιοχή της Βουλγαρίας² καθώς και στη ζώνη ασμένιας οινοχόης από τον θησαυρό του Rogozen από την ίδια περιοχή.³

Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων δεν χρησιμοποιείται ο τύπος αυτός του κυματίου. Ακόμη και στους σκύφους της παραγωγής του τέλους του 2ου αι. π.Χ. και των αρχών του 1ου αι. π.Χ. στους οποίους τα διακοσμητικά θέματα υποτάσσονται στην κυριαρχία της γραμμικής απόδοσης και της σχηματοποίησης, το ιωνικό κυμάτιο διατηρεί την παραδοσιακή του μορφή. Βέβαια σε σκύφους των ανατολικών εργαστηρίων (Αντιόχειας, Hama-Επιφάνεια),⁴ είναι εμφανείς οι αποκλίσεις από το κυμάτιο με το καμπύλο περίγραμμα του ωού. Το ωόν τονίζεται με περίγραμμα το οποίο χαραχτηκε χωριστά από το κύριο "σώμα".

1. Πρβλ. για παράδειγμα τα ιωνικά κυμάτια όπως αποδίδονται σε αρχιτεκτονικά μέλη από τα παράλια της Μ.Ασίας, G. KRAHMER, *Jdl* 49, 1925, 187 (ζωφόρος Μαγνησίας), W. ALZINGER, *Augusteische Architektur in Ephesos, XVI Sonderschriften Öjh* 1974, εικ. 79, 84b, F. EICHLER, *Ephesos VII* (1971), σελ. 87

2. L. BYVANCK--QUARLES VAN UFFORD, *Remarques sur les relations entre l' Ionie Grecque, la Thrace et l' Italie. BABesch* 41, 1966, 48, εικ. 15.

3. L. BYVANCK--QUARLES VAN UFFORD, *A propos du Trésor de Rogozen, BABesch* 65, 1990, 56, εικ. 7, όπου και βιβλιογραφία.

4. *Antioch IV.1*, εικ. 9, αρ. 11, 25 *Hama III.2*

Από άλλες περιοχές παράλληλο τύπο κυματίου αναγνωρίζουμε σε σκύφο από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου¹.

Η επανάληψη του τύπου του κυματίου με την οξεία τριγωνική απόληξη του ωού σε πέντε (5) μήτρες από τη Μινώα και η απουσία ακριβώς παράλληλης σφραγίδας ακόμη και από το πολυάριθμο υλικό της Δήλου, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο τύπος αυτός του κυματίου αποτελεί δημιούργημα του τοπικού εργαστηρίου. Η δημιουργία του τύπου είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι προήλθε πιθανόν από την επέμβαση σε άλλη φθαρμένη μήτρα, της οποίας το ωόν του ιωνικού κυματίου επιδιορθώθηκε με τη χάραξη ενός έντονου γωνιώδους περιγράμματος. Είναι πιθανόν όμως ο κεραμέας να ήθελε με το σχήμα αυτό του ωού να μιμηθεί το λέσβιο κυμάτιο², το οποίο για άγνωστους λόγους δεν θέλησε να σχεδιάσει, με αποτέλεσμα να δημιουργήσει τον ασυνήθιστο και πρωτότυπο αυτό τύπο κυματίου.

II. (M30). Ιωνικό κυμάτιο με τριγωνικό περίγραμμα του ωού και τη λόγχη κοντύτερη στα δεξιά. Σκύφοι 38, 90, 94- 100

Και το κυμάτιο αυτό είναι ασυνήθιστο στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων. Παράλληλο τύπο αναγνωρίζουμε σε σκύφους από την Επιφάνεια-Hama.³ Στα ιωνικά εργαστήρια παρά τη μεγάλη ποικιλία στην απόδοση του κλασικού τύπου του ιωνικού κυματίου, όπως αυτό διαμορφώθηκε στην αρχιτεκτονική διακοσμητική τέχνη, ο τύπος του κυματίου δεν παρουσιάζει μεγάλες παρεκκλίσεις. Οι διαφορετικές ποικιλίες διακρίνονται κυρίως από το πάχος της λόγχης και τη θέση της δεξιά ή αριστερά από το ωόν, το οποίο είναι πάντοτε καμπυλόγραμμο. Η τριγωνική απόληξη του ωού χαρακτηρίζει τους σκύφους της περιοχής της Ανατολής,⁴ όπου το ιωνικό κυμάτιο χρησιμοποιείται σε ποικίλες παραλλαγές, όσον αφορά το σχήμα του ωού και τη λόγχη.

1. *Soviet Archaeology* 2, 1983, εικ. 5, αρ. 7 (σκύφος από το Μυρμήμιον).

2. Τη λεπτομερή ανάλυση της μορφής του λέσβιου κυματίου βλ. εκτός από το βασικό έργο του C. WEICKERT, *Das lesbische Kymation. Ein Beitrag zur Geschichte der antiken Ornamentik* (Leipzig 1913), J. GANZERT, *Zur Entwicklung Lesbischer Kymationformen*, *JdI* 98, 1983, 124- 202. Ειδικότερα για το λέσβιο κυμάτιο στην αρχιτεκτονική της Μ.Ασίας των ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων βλ. W. ALTZINGER, ό.π., 119 κε.

3 *Hama III.2*, εικ. 18, αρ. 116, 164, σελ. 39.

4 *Antioch IV*, εικ. αρ. 2,5,10.

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Από την παραπάνω ανάλυση των κοσμημάτων και της σύνθεσής τους στους σκύφους και στα κλειστού σχήματος αγγεία του τοπικού εργαστηρίου, μπορούν συμπρασματικά να διατυπωθούν οι παρακάτω γενικές παρατηρήσεις.

Οι σφραγίδες που δημιουργήσαν οι τεχνίτες της Μινώας αντιστοιχούν σε κοσμήματα πρωτότυπα στην απόδοση, όχι όμως άγνωστα όσον αφορά τη μορφή τους.

Η διεξοδικότερη εικονογραφική ανάλυση των σφραγίδων που σχετίζονται με σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων έδειξε ότι τα κοσμήματα των σφραγίδων του εργαστηρίου της Μινώας δεν ανήκουν στα τυποποιημένα επαναλαμβανόμενα κοσμήματα των ιωνικών εργαστηρίων. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός ότι στο πολυάριθμο δημοσιευμένο υλικό από τη Δήλο ελάχιστες φορές αποδόθηκαν όμοια κοσμήματα. Οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου παρά τις ομοιότητες που φαίνεται με πρώτη ματιά ότι παρουσιάζουν με τους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων, ωστόσο διακρίνονται από μια διαφορετική τεχνοτροπία. Βρίσκονται πιο κοντά στα προϊόντα των εργαστηρίων του Περγάμου και των παραλίων της Μαύρης θάλασσας. Η υιοθέτηση εξάλλου του σχήματος του αμφορίσκου και των κλειστών αγγείων ενισχύει την υπόθεση αυτή, εφόσον οι αμφορίσκοι με τη μεικτή διακόσμηση είναι διαδεδομένοι στις ίδιες περιοχές.

Για αρκετές από τις σφραγίδες του τοπικού εργαστηρίου εντοπίζονται τα ακριβή παρόμοια τους σε σκύφους των εργαστηρίων του Περγάμου και των περιοχών της Μαύρης θάλασσας (σκύφοι του εργαστηρίου με την υπογραφή KIPBEI). Ένας άλλος αριθμός σφραγίδων σχετίζεται άμεσα με τα δευτερεύοντα κοσμήματα που απαντούν στην κατηγορία των Ομηρικών σκύφων (καρδιόσχημη αλυσίδα στην οριζόντια ζώνη, δελφίνια, κίονας, ρόδακας σχηματισμένος από δύο είδη φύλλων στο μέταλλο της βάσης).

Οι τελείως πρωτότυπες σφραγίδες του εργαστηρίου της Μινώας είναι εμπνευσμένες από την κοινή διακοσμητική γλώσσα, όπως αυτή εκφράζεται σε ποικίλα έργα: αρχιτεκτονικά διακοσμημένα μέλη, αγγεία κατασκευασμένα από άλλα υλικά (γυάλινα, μέταλλινα), κοσμηματοτεχνία.

Η σύγκριση των σφραγίδων του τοπικού εργαστηρίου με μια άλλη κατηγορία κεραμικής που χρησιμοποιεί την ίδια τεχνική της μήτρας είναι

διαφωτιστική. Πρόκειται για τους λύχνους τους γνωστούς ως τύπου "Εφέσου"¹. Η συγγένεια ανάμεσα στις δύο κατηγορίες αγγείων σε θέματα κοσμημάτων έχει επισημανθεί πρόσφατα από τη Δρούγου με αφορμή τη δημοσίευση των λύχνων από την Πέλλα². Στο υλικό από τη Μινώα οι ομοιότητες είναι εκπληκτικές. Για όλες τις πρωτότυπες σφραγίδες του τοπικού εργαστηρίου εντοπίζονται στις περισσότερες περιπτώσεις πανομοιότυπα κοσμήματα στους λύχνους.

Για τις δυνατότητες του τοπικού εργαστηρίου ουσιάδης είναι η παρατήρηση ότι σε δώδεκα μήτρες επαναλαμβάνονται από δύο έως πέντε φορές πέντε σφραγίδες³. Υπολογίζοντας και τη συχνότητα της κάθε σφραγίδας στους σκύφους και στα αγγεία⁴ διαπιστώνεται η κατεπανάληψη χρήση των ίδιων σφραγίδων, γεγονός που δείχνει την εμμονή των κεραμέων- τεχνιτών σε ορισμένα κοσμήματα. Η προτίμηση αυτή δεν σημαίνει οπωσδήποτε επιλογή ενός συγκεκριμένου κοσμήματος με μόνο κριτήριο την αισθητική έκφραση του κεραμέα ή την απαίτηση-παραγγελία του χρήστη του αγγείου. Πιθανότερο είναι ότι μαρτυρεί τον περιορισμένο αριθμό σφραγίδων που διέθετε το εργαστήριο της Μινώας.

Οι τριανταδύο σφραγίδες του εργαστηρίου διακρίνονται σε δύο ομάδες:

1) σε αυτές που ταυτίζονται επακριβώς με αντίστοιχες σε σκύφους διαφόρων εργαστηρίων (M1- M3, M5- M14, M16, M18, M20, M21, M24, M27, M28, M32) και

2) στις πρωτότυπες σφραγίδες, αυτές που δημιουργήθηκαν από τους τεχνίτες της Μινώας (M4, M15, M17, M19, M22, M23, M25, M26, M29, M30, M31).

Οι πρώτες μπορεί να αποτυπώθηκαν από εισηγμένους στη Μινώα σκύφους κατεξοχήν των ιωνικών εργαστηρίων, ή να χρησιμοποιήθηκαν εισηγμένες μήτρες ή σφραγίδες.

Η ανάλυση πηλού της μήτρας **A15** και του θραύσματος του σκύφου **11** έδειξε ότι χρησιμοποιήθηκαν τελείως διαφορετικοί πηλοί σε θραύσμα που φέρει το ίδιο ανάγλυφο κόσμημα με αυτό της μήτρας. Επομένως, μπορεί κανείς να

1. P.H. BRUNEAU, *Les Lampes, EADélos XXVI* (Paris 1965) και *Addenda*

2. Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι (Αθήνα 1992) 77, 113, σημ. 248.

3. Σφραγίδα: **M15** μήτρες: **A12, A13, A14, M19: A6, A13, M22: A7, A8, M23: A4, A5, A6, M29: A9, A10, A11, A12, A14.**

4. Βλ. κατάλογο σφραγίδων

συμπεράνει ότι από εισηγμένες μήτρες δανείστηκαν τα θέματά τους οι τεχνίτες του εργαστηρίου της Μινώα, οι οποίοι φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν συγχρόνως εισηγμένες μήτρες μαζί με άλλες που κατασκεύαζαν οι ίδιοι. Η αποσπασματική διατήρηση του υλικού δεν επιτρέπει, προς το παρόν, τη διάκριση κάποιας σειράς μητρών ή σκύφων που ανταποκρίνεται σε χωριστή εργαστηριακή μονάδα, παράλληλη ή όχι χρονικά.

Το εργαστήριο της Μινώας εντάσσεται στον κύκλο των ιωνικών εργαστηρίων. Περισσότερες ομοιότητες παρουσιάζουν οι σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν με το εργαστήριο του "Comique à la canne" και του εργαστηρίου των "Ωραίων Μεδουσών". Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός ότι με τα ίδια εργαστήρια παρατηρείται συγγένεια και στα τοπικά εργαστήρια ιωνικών σκύφων της Σάμου. Με αφορμή τον πανομοιότυπο αστράγαλο που χρησιμοποιήθηκε στους τοπικούς σκύφους και αναγνωρίζεται ίδιος σε μήτρα από τη Σάμο, εύλογα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ορισμένα από τα κοσμήματα των ιωνικών εργαστηρίων έφθασαν στη Μινώα μέσω των Σαμίων. Στη Σάμο, λειτουργούσαν εργαστήρια ανάγλυφων σκύφων του κύκλου των ιωνικών εργαστηρίων¹, και είναι πολύ πιθανόν οι πρώτες μήτρες και οι τεχνίτες- κεραμείς να έφθασαν στη Μινώα από τη Σάμο. Οι Σάμιοι, άλλωστε, εξακολουθούσαν να κατοικούν στη Μινώα και στον 2ο π. Χ. αιώνα, όπως μαρτυρείται από τις επιγραφές².

Εάν ληφθεί υπόψη και το ότι τα εργαστήρια των "Ωραίων Μεδουσών" και του "Comique à la canne" τοποθετούνται χρονολογικά στην αρχή της σειράς των εργαστηρίων που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο, τότε προκύπτει ότι η τοπική παραγωγή της Μινώας και των άλλων περιφερειακών εργαστηρίων, ξεκίνησε πριν από τη μεγάλη διακίνηση των ιωνικών σκύφων, η οποία αντιπροσωπεύεται από τα προϊόντα του εργαστηρίου του Μονογράμματος. Έτσι μπορεί να ερμηνευθεί και η παρουσία μεγάλης ποσότητας σκύφων του εργαστηρίου του Μονογράμματος στη Μινώα, η συνεύρεσή τους με τα αγγεία του τοπικού εργαστηρίου και κυρίως η συνύπαρξη σφραγίδων του εργαστηρίου του Μονογράμματος με σφραγίδες του τοπικού εργαστηρίου σε μήτρες από τη

1. Τσάνκος, μήτρες, 300.

2. Βλ. παραπάνω σελ. 38

Μινώα¹. Σε κάποια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ., όταν έφθασαν και στη Μινώα τα προϊόντα του εργαστηρίου με τη μεγαλύτερη διάδοση ανάγλυφων σκύφων, η τοπική παραγωγή συνεχίστηκε εμπλουτίζοντας όμως το απόθεμα των περιορισμένων σφραγίδων με τα κοσμήματα των σκύφων του εργαστηρίου του Μονογράμματος.

Στη διαπίστωση αυτή συγκλίνουν και τα δεδομένα από την ανασκαφή της Μινώας. Η πλειονότητα των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου βρέθηκε στην τομή TE² (βλ. τον πίνακα κατανομής, πίν. VII), όπου βρέθηκαν και οι περισσότεροι εισηγμένοι σκύφοι από τα ιωνικά εργαστήρια, μαζί με κεραμική του τελευταίου τετάρτου του 2ου αι.π.Χ.

¹. Μήτρα A9 (Ιωνικό κυμάτιο M29 και βλαστόσπειρα M28), μήτρα A4 (καρδιάσχημη αλυσίδα M 23, φύλλοφολιδατό M32)

². Αναλυτικά βλ. παραπάνω σελ.

2. ΤΟ "ΚΥΚΛΑΔΙΚΟ" ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Η διάκριση μιας ομάδας με τη συμβατική ονομασία Κυκλαδικό εργαστήριο, στην οποία εντάσσονται 183 σκύφοι από τη Μινώα, έγινε με βάση την ομοιογένεια των σκύφων ως προς τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά (πηλός γάνωμα), το σχήμα και τη διακόσμηση (θεματολόγιο και σύνθεση των κοσμημάτων).

Η συνολική εξέταση των επιμέρους χαρακτηριστικών τους οδηγεί στην κατάταξη των σκύφων στον κύκλο των ιωνικών εργαστηρίων: το σχήμα δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα από το τυπικό σχήμα των ιωνικών σκύφων και οι σφραγίδες - κοσμήματα που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνθεση της διακόσμησης, εκτός από το θέμα της ελικοειδούς σύνθεσης (101-114) αναγνωρίζονται σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων. Ακριβέστερα, οι σκύφοι 101- 283 συγκεντρώνουν τα γνωρίσματα των σκύφων που ο Laumonier κατατάσσει στο εργαστήριο CI καθώς και ορισμένων σκύφων από την ομάδα των έμβιων παραστάσεων¹. Η άμεση, όπως προκύπτει από την ανάλυση των σφραγίδων, σύνδεση των σκύφων με το εργαστήριο CI συνεπάγεται καταρχάς την απόδοσή τους στα προϊόντα του εργαστηρίου CI. Η απόδοση αυτή όμως αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εφόσον προϊόντα αυτού του εργαστηρίου δεν έχουν βρεθεί πουθενά αλλού, παρά τη μεγάλη διάδοση των ιωνικών σκύφων.

Οι σκύφοι από τη Μινώα και από τη Δήλο αποτελούν προϊόντα ενός εργαστηρίου. Μόνον μία μήτρα από τις ανασκαφές των Άγγλων στη Σίφνο² και ένας σκύφος που βρέθηκε στο σπήλαιο του Ζα στη Νάξο³, μπορεί να αποδοθούν στο ίδιο εργαστήριο. Η διάδοση αυτών των σκύφων μόνον στον περιορισμένο γεωγραφικό χώρο των Κυκλάδων, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στο χώρο αυτό θα πρέπει να αναζητηθεί και ο τόπος παραγωγής, εφόσον σημειώνεται η παντελής απουσία προϊόντων αυτού του εργαστηρίου από άλλες περιοχές, στις οποίες

1. EADélos XXXI, 341

2. *Siphnos*, πίν. 21, αρ. 6. Στη μήτρα επαναλαμβάνεται σε παρατακτική σειρά σφραγίδα που δημιουργήθηκε από τη συνένωση δύο κοσμημάτων του εργαστηρίου, το κηρύκειο και το κλαδί του φοίνικα (βλ. και παρακάτω στην ανάλυση των κοσμημάτων).

3. Κ. ΖΑΧΟΣ. Αρχαιολογικές έρευνες στο σπήλαιο του ΖΑ, Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, *Η Νάξος δια μέσου των αιώνων* (Φιλώτι 1992) (υπό εκτύπωση). Αναφέρονται "μεγαρικοί" σκύφοι σε δημόσια παρουσίαση της ανασκαφής του σπηλαίου από τον ανασκαφέα, είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι ένα όστρακο ανάγλυφου σκύφου ήταν διακοσμημένο με κεραννό όμοιου τύπου με αυτόν των σκύφων της Μινώας.

βρίσκεται πλήθος ανάγλυφων σκύφων των ιωνικών εργαστηρίων. Εξάλλου, παρά την έμμεση εξάρτηση του εργαστηρίου από τους ιωνικούς σκύφους, όσον αφορά την αντιγραφή των επιμέρους σφραγίδων για τη διακόσμηση, διαπιστώνεται μια ιδιαιτερότητα στα επιλεγόμενα θέματα: ενώ αναγνωρίζονται σφραγίδες από διάφορα ιωνικά εργαστήρια, σπάνια ή σχεδόν καθόλου δεν επιλέγονται σφραγίδες από το ιωνικό εργαστήριο με τη μεγαλύτερη διάδοση, το εργαστήριο του Μονογράμματος, του οποίου το κέντρο παραγωγής ταυτίζεται με την Έφεσο. Από την άλλη, ορισμένα θέματα, όπως ο κεραυνός, οι ερωτικές σκηνές, η ελικοειδής σύνθεση και τα προσωπεία, μαζί με την όρθια μορφή με το θύρσο, αποτελούν θέματα οικεία στο περγαμηνό θεματολόγιο.

Στους σκύφους από τη Μινώα διαπιστώνεται η κατεπανάληψη χρήση των ίδιων σφραγίδων για τη διακόσμηση των σκύφων και η αναπαραγωγή σφραγίδων με απευθείας αντιγραφή των κοσμημάτων. Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, μαρτυρούν την κοινή εργαστηριακή προέλευση των σκύφων. Το ότι έως τώρα δεν έχουν βρεθεί μήτρες για την κατασκευή αυτών των σκύφων στη Μινώα, αφήνει ακόμα ανοιχτό το ζήτημα του εντοπισμού του εργαστηρίου, χωρίς να αποκλείεται το ενδεχόμενο σκύφοι του Κυκλαδικού εργαστηρίου να κατασκευάζονται στη Μινώα. Γιαυτό θεωρούμε ότι η συμβατική ονομασία Κυκλαδικό εργαστήριο, η οποία ανταποκρίνεται επακριβώς στο χώρο εύρεσης των σκύφων, μπορεί να μην απέχει και από το χώρο κατασκευής. Η υπόθεση ότι και στα δύο νησιά μπορεί να εισήχθησαν οι σκύφοι από κάποιον άλλον τόπο παραγωγής είναι αβάσιμη προς το παρόν, εφόσον δεν βρέθηκε αλλού παράλληλο υλικό. Στο σύνολο των ανάγλυφων σκύφων από τη Μινώα, οι σκύφοι της ομάδας αυτής σαφώς διαφοροποιούνται από τους εισηγμένους ιωνικούς σκύφους, οι οποίοι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ανήκουν στο εργαστήριο του Μονογράμματος, αλλά και από τους σκύφους του τοπικού εργαστηρίου στο οποίο ανήκουν και οι μήτρες.

Τα κοσμήματα που επιλέγονται για τη διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών, εκτός από ορισμένα πολύ κοινά, όπως τα κυμάτια με το διπλό περίγραμμα, τα όρθια σιγμοειδή, δεν είναι από αυτά που συνήθως χρησιμοποιούνται στους ιωνικούς σκύφους. Για τη διακόσμηση του κυρίως σώματος διαπιστώνεται προτίμηση στις ανθρώπινες μορφές και μάλιστα σε μορφές που σχετίζονται με τον διονυσιακό κύκλο (μορφή με θύρσο και κάρναρο, προσωπεία). Στα λίγα όστρακα που φέρουν φυτική διακόσμηση είναι φανερή η διάλυση του φυσιοκρατικού φυτικού κοσμήματος. Το πρωτότυπο για τους

ανάγλυφους σκύφους θέμα της ελικοειδούς σύνθεσης σχετίζεται με ένα κατεξοχήν προσφιλές κόσμημα της ελληνιστικής τέχνης που απεικονίζεται σε ποικίλα είδη διακοσμημένων έργων (αρχιτεκτονικά μέλη, ψηφιδωτά, κοσμήματα).

Όσον αφορά τη **χρονολόγηση**, ο Laumonier⁴ διαπίστωσε ότι τα δύο τελευταία εργαστήρια της Δήλου, το εργαστήριο CI και το εργαστήριο με τη συμβατική ονομασία Plagiaire (του Αντιγραφέως), αναπαράγουν στη διακόσμησή τους τις σφραγίδες των ιωνικών εργαστηρίων και κυρίως του Μενεμάχου. Τοποθέτησε έτσι τα δύο εργαστήρια στο τέλος της σειράς των ιωνικών εργαστηρίων και ως χρονολογικά όρια χρησιμοποίησε τα ιστορικά δεδομένα: 88 π.Χ. (καταστροφή της Δήλου από τον Μιθριδάτη του Πόντου) και 69 π.Χ. (ληλασία και καταστροφή της Δήλου από τον Αθηνόδωρο)⁵. Στη Δήλο, οι περισσότεροι από τους σκύφους του εργαστηρίου βρέθηκαν στην οικία του Σκαρδανά και στην περιοχή της οικίας των Κωμωδών, συγκροτήματα σπιτιών που χρονολογούνται από το 122 έως το 68 π. Χ⁶.

Στην ύστερη χρονολόγηση του Κυκλαδικού εργαστηρίου, στον 1ο αι. π. Χ. οδηγεί και η τεχνοτροπική ανάλυση της διακόσμησης: η παρατακτική επανάληψη των ίδιων σφραγίδων που συνθέτουν τη διακόσμηση, συχνά από πολυχρησιμοποιημένες μήτρες, σε συνδυασμό με τη διάθεση απλούστευσης και αφαίρεσης στην οργάνωση της διακοσμητικής σύνθεσης, με μεγάλα πολλές φορές τμήματα του σκύφου αδιακόσμητα, προδίδει την όχι και τόσο επιμελημένη φροντίδα του κεραμέα για το αποτέλεσμα και μαρτυρεί την απομάκρυνση από την περίοδο ακμής, τον 2ο αι.π.Χ., όταν η κύρια φροντίδα ήταν η "επικόσμησης" των σκύφων.

Οι σκύφοι από τη Μινώα βρέθηκαν σε χώρους και στρώματα της ανασκαφής (βλ. πίν. VII), με κεραμική παράλληλη με αυτή από την οικία των Κωμωδών της Δήλου. Οι περισσότεροι βρέθηκαν στην τομή Γ/ N1 σε στρώμα με κεραμική των υστεροελληνιστικών χρόνων: τύπου barbotine, "Thorn- ware", καθώς και σε στρώματα του τομέα ΝΔ της ανασκαφής που αντιστοιχούν στη φάση πριν από την κτιριακή αναδιοργάνωση του χώρου στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. Ενδεικτικό στοιχείο για τη χρονολόγηση των σκύφων αποτελεί η διαπίστωση ότι στην τομή TE, η οποία απέδωσε κυρίως εισηγμένους σκύφους του

4. EADélos XXXI, 4, 12, 341

5. Βλ. σχετικά PH. BRUNEAU, BCH 98, 633κκ.

6. EADélos XXXI, 10.

εργαστηρίου του Μονογράμματος και σκύφους του τοπικού εργαστηρίου της Μινώας, δεν βρέθηκαν παρά μόνον πέντε σκύφοι του Κυκλαδικού εργαστηρίου.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Το σχήμα των σκύφων **101- 283** του "Κυκλαδικού" εργαστηρίου είναι το τυπικό σχήμα των ιωνικών σκύφων. Το εργαστήριο κατασκεύαζε μόνον σκύφους, όπως συμπεραίνεται από το υλικό της Μινώας και της Δήλου. Το μέσον ύψος τους είναι 0.065 και η ανώτερη διάμετρος στο χείλος 0.110. Το χείλος των σκύφων είναι ψηλό, 0.017- 0.019 και σχηματίζει έντονη γωνία στη σύνδεσή του με το καμπύλο τμήμα του σώματος. Οι σκύφοι διακρίνονται σε δύο τύπους ανάλογα με το πάχος των τοιχωμάτων τους: στην πρώτη ομάδα, **101- 215**, το πάχος κυμαίνεται από 0.004- 0.006, ενώ στη δεύτερη ομάδα, **216- 283**, οι σκύφοι έχουν πολύ λεπτά τοιχώματα 0.002- 0.003. Μια αβαθής αυλάκωση, η οποία περιτρέχει εξωτερικά το δακτύλιο της βάσης αποτελεί ένα από τα αναγνωρίσιμα κύρια χαρακτηριστικά της πρώτης ομάδας, ενώ σε αρκετούς σκύφους και από τις δύο ομάδες στον πυθμένα της βάσης εξωτερικά, στο σημείο του κέντρου του αδιακόσμητου μεταλλίου υπάρχει ένα βαθούλωμα, προς το οποίο συγκλίνει η βάση, με αποτέλεσμα να μην είναι επίπεδη.

Ο πηλός είναι καθαρός με ελάχιστη μίκα, ρόδινος έως ρόδινος - υποκίτρινος. Από την πρώτη ομάδα δόθηκαν για ανάλυση πηλού δείγματα στο εργαστήριο του Λούβρου και διαθέτουμε έτσι για τους σκύφους **102, 106- 108** την πετρογραφική ανάλυση του πηλού από την J. Gautier με την παρατήρηση για την ομοιογένεια και την κοινή εργαστηριακή προέλευση: "cette série constitue un groupe homogène provenant vraisemblablement du même atelier".

Το γάνωμα στην πρώτη ομάδα, **101- 215**, είναι α) καφετί, ανομοιόχρωμο με ανοιχτόχρωμες ανταύγειες κατά τόπους, εξωτερικά και εσωτερικά σκουρότερο και πιο ομοιογενές ή β) ερυθρωπό, ομοιόχρωμο και καλής ποιότητας, σχεδόν στιλπνό, όμοιο με αυτό της ερυθροβαφούς κεραμικής (σκύφοι **114, 144, 200, 98, 116**). Στη δεύτερη ομάδα, **216- 283**, το γάνωμα παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία: Ως επί το πλείστον είναι καστανομέλανο-ομοιόχρωμο ή ερυθρωπό-ομοιόχρωμο' σε ελάχιστες περιπτώσεις είναι ανομοιόχρωμο. Πολύ λίγοι είναι οι σκύφοι με τεφρό γάνωμα και τεφρό πηλό.

Η διακόσμηση συντίθεται από αυτόνομες, αυτοτελείς σφραγίδες που επαναλαμβάνονται γύρω από το δακτύλιο της βάσης και μάλιστα αραιά τοποθετημένες. Καταλαμβάνουν ολόκληρο το ύψος της μιας κύριας ζώνης του

σώματος του σκύφου και έως την τοποθέτηση του χείλους υπολείπεται χώρος για μία μόνον οριζόντια ζώνη' σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει και μια δεύτερη στενή ζώνη που διακοσμείται με σειρά από κουκίδες. Η αδιακόσμητη βάση είναι το στοιχείο που αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα των σκύφων του εργαστηρίου αυτού. Το εργαστήριο κατασκευάζει και σκύφους με ενιαία γραμμική διακόσμηση, όπως οι σκύφοι με τα μακριά πέταλα(159), οι σκύφοι με τους καρπούς των κωνωφόρων (158) και αυτοί με τη φυλλοφολιδωτή διακόσμηση (160- 161). Ποσοτικά υπερτερούν οι σκύφοι με τις έμβιες μορφές από τους σκύφους με τα φυτικά θέματα. Συνήθως οι σφραγίδες επιλέγονται στην τύχη από το απόθεμα σφραγίδων του εργαστηρίου και δεν σχηματίζουν θεματική ενότητα στο σύνολο του διακοσμημένου σκύφου. Σε πολλές περιπτώσεις αρκεί η επανάληψη της ίδιας σφραγίδας για να καλυφθεί η περιφέρεια του σκύφου (ελικοειδής σύνθεση:101, 102, ελικοειδής βλαστός: 165, άκανθα: 150). Οι κοινές διαστάσεις σφραγίδων με διαφορετικά θέματα υποδηλώνουν την τυποποίηση της διακόσμησης: 0.032 ύψος έχει η σφραγίδα με την ελικοειδή σύνθεση, όπως και αυτή του κηρυκείου' 0.019 ο κάνθαρος και 0.019 ο αμφορέας. Η ύπαρξη σκύφων με την ίδια ακριβώς διακόσμηση, 128, 130, 131, 132 και 125, 126, κάτι που σπάνια συμβαίνει στα χρόνια ακμής της παραγωγής ανάγλυφων σκύφων, υποδηλώνει καταρχάς την εμμονή σε ορισμένα μόνον κοσμήματα- θέματα. Η επανάληψη όμως της ίδιας σφραγίδας με τις ίδιες διαστάσεις σε διαφορετικούς σκύφους, δείχνει ότι το εργαστήριο διέθετε για κάποια θέματα, όπως για παράδειγμα το κηρύκειο και ο κεραυνός, περισσότερες από μία πανομοιότυπες σφραγίδες.

Από την άλλη, η μείωση των διαστάσεων ορισμένων σφραγίδων είναι αποκαλυπτική για την κατεπανάληψη χρήση τους ή για την απειθείας αντιγραφή της αρνητικής σφραγίδας από τον διακοσμημένο σκύφο' έτσι η λύρα του μουσικού ερωτιδές μετρά στο αριστερό κάθετο σκέλος της 0.013 στον σκύφο 218 και 0.008 στο σκύφο (162)' όμοιες διαστάσεις έχει στους σκύφους 154 και 160. Ο ερωτιδέας με το περίζωμα παρουσιάζει επίσης την ίδια συρρίκνωση κατά 0.005: 0.022 στον σκύφο 115 και 0.017 στον σκύφο 237. Κλιμακωτά μειώνονται και οι διαστάσεις της σφραγίδας με την ερωτική σκηνή: μεγαλύτερη είναι η σφραγίδα στον σκύφο 266, ακολουθεί με κατά ένα χιλιοστό μικρότερη σφραγίδα ο σκύφος 267 και κατόπιν ο σκύφος 269. Ανάλογη είναι και η περίπτωση της σφραγίδας με το φοινικικόδεντρο: κατά ένα χιλιοστό μικρότερη η σφραγίδα του σκύφου 170 από τον σκύφο 171, ενώ η ίδια σφραγίδα στον σκύφο 172 είναι κατά πολύ μικρότερη. Την ίδια διαβάθμιση παρατηρούμε στις

διαστάσεις της σφραγίδας με τη ραβδοφόρο μορφή: στο θραύσμα 176 χρησιμοποιείται η μεγαλύτερη σφραγίδα, ακολουθεί το θραύσμα 178, ενώ στο θραύσμα 175 είναι τελείως σβησμένες οι λεπτομέρειες.

Οι κεραμείς δεν διστάζουν πολλές φορές να χρησιμοποιήσουν σβησμένες εντελώς σφραγίδες (στομωμένες) όπως στην περίπτωση των ροδάκων στις οριζόντιες ζώνες των σκύφων 216, 218, 230, 231, 249- 254. Επίσης σφραγίδες, οι οποίες έχουν στερηθεί διάφορα στοιχεία από την αρχική τους μορφή: η σφραγίδα με την ελικοειδή σύνθεση, 101- 114, φαίνεται ότι έχει χρησιμοποιηθεί πολλές φορές η ίδια, με αποτέλεσμα να έχει παραμορφωθεί η αφητηρία της και να εκλείπουν άνθη ή βλαστοί' το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τη σφραγίδα με τον ελικοειδή βλαστό 165- 170. Διπλοχτυπημένες σφραγίδες ή διορθώσεις του αρχικού αποτυπώματος παρατηρούνται σε πολλά παραδείγματα: το πόδι της μορφής στον σκύφο 118, τα σιγμοειδή στην οριζόντια ζώνη στον σκύφο 191, τα δελφίνια στον σκύφο 266, το κυμάτιο με το διπλό περίγραμμα στον σκύφο 101. Διακρίνονται περιπτώσεις όπου η διακόσμηση δεν υπολογίστηκε με βάση τη διαίρεση του σκύφου σε ζώνες: έτσι στα θραύσματα 187 και 188 το κυμάτιο ξεπερνά τις διαχωριστικές ανάγλυφες ταινίες, ενώ στον σκύφο 266 ο ερωτιδέας απεικονίζεται χωρίς πέλματα.

Στοιχεία για την εξοικείωση των τεχνιτών του Κυκλαδικού εργαστηρίου με τις σφραγίδες και τις μήτρες, αντλούμε από δύο κοσμήματα που απεικονίζονται σε σκύφους από τη Μινώα: στον σκύφο 227 το διαφορετικό σχήμα του κανθάρου δεν είναι παρά η μετάπλαση της σφραγίδας των σκύφων 222, 224, η οποία πιθανώς στομωμένη, άλλαξε μορφή με την αφαίρεση του ποδιού του κανθάρου και την αντικατάστασή του από την λεπτή κυματιστή γραμμή. Ανάλογη διεργασία διαπιστώθηκε και στην περίπτωση της σφραγίδας με τη μορφή του ντυμένου έρωτα στον σκύφο 237' η μορφή προέκυψε από τη μετάπλαση της γνωστής από τους ιωνικούς σκύφους σφραγίδας του ντυμένου ερωτιδέα⁷.

Η ταυτόχρονη παρουσία των ίδιων σφραγίδων σε σκύφους μελαμβαφείς (126, 127) και σε σκύφους με στιλπνό ερυθρό γάνωμα (125, 128) αυτό της ερυθροβαφούς κεραμικής, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κεραμείς των ανάγλυφων σκύφων δούλευαν συγχρόνως με τους κεραμείς της ερυθροβαφούς κεραμικής. Εξάλλου, το κόσμημα του κυματίου με το διπλό περίγραμμα, ανήκει κατεξοχήν στο θεματολόγιο της ερυθροβαφούς terra Sigillata, όπως και η χρήση σφραγίδων με μεμονωμένα θέματα που επαναλαμβάνονται στην περιφέρεια

7. Βλ. παρακάτω σελ. 192.

του αγγείου. Οι ενδείξεις αυτές αποτελούν στοιχεία για την ασφαλή χρονολόγηση του εργαστηρίου στον 1ο αι.π.Χ., όταν πλέον είναι αισθητή και από άλλες περιοχές η προϊούσα παρακμή των "μεγαρικών" σκύφων και η αντικατάστασή τους από άλλες κατηγορίες αγγείων.

ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Φυτικές συνθέσεις

Από τους σκύφους που αποδίδονται στο "Κυκλαδικό" εργαστήριο ελάχιστοι είναι αυτοί που διακοσμούνται με φυτικά θέματα. Οι αρ. **150- 157** φέρουν τα συνήθη φύλλα άκανθας ή φτέρης που εναλλάσσονται με φύλλα λωτού στο σώμα του σκύφου. Χαρακτηριστική είναι η άκανθα των σκύφων **150, 151** με το διαλυμένο περιγράμματά της. Στο σκύφο **151** η άκανθα εναλλάσσεται με ένα κόσμημα, το οποίο είναι στο συγκεκριμένο θραύσμα δυσδιάκριτο, σώζεται όμως σε άλλα θραύσματα και σε έναν ακέραιο σκύφο του Κυκλαδικού εργαστηρίου (**101- 114**) Στο κόσμημα αυτό αναγνωρίζεται η μεταφορά ενός μνημειώδους κοσμήματος της ελληνιστικής τέχνης στη διακόσμηση των πήλινων αγγείων.

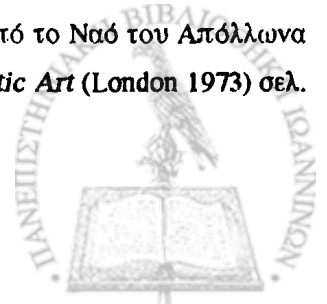
Το διακοσμητικό θέμα- κόσμημα συντίθεται από ελικοειδή σύνθεση, αποδοσμένη με μια σφραγίδα, ύψ. 0.032. Πρόκειται για ένα είδος καλάθου-κάλυκα από το κέντρο του οποίου εκφύονται δύο όρθιοι έλικες πλαισιωμένοι από ανθοφόρους βλαστούς. Οι βλαστοί συγκλίνουν προς τον κάθετο νοητό άξονα, ο οποίος διέρχεται από τους έλικες και απολήγει σε όμοιο με των βλαστών κάλυκα άνθους, μεγαλύτερου μεγέθους. Υποτυπώδης οδοντωτή οριζόντια γραμμή αποτελεί το ανώτερο όριο της σύνθεσης.

Η σφραγίδα επαναλαμβανόμενη περιτρέχει το σώμα του σκύφου (**101, 102**) ενώ στους σκύφους **103** και **112** συνδυάζεται με την εναλλαγή κηρυκείου.

Στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων το κόσμημα αυτό είναι άγνωστο. Όσο μπόρεσα να διαπιστώσω δεν υπάρχει κανένα ακριβές παράλληλο. Το πρότυπο του σχήματος όμως, ο εικονογραφικός τύπος της ελικοειδούς σύνθεσης, είναι γνωστός από άλλες κατηγορίες μνημείων.

Στο χώρο της Μ. Ασίας η σύνθεση αυτή, σε ποικίλες παραλλαγές, αποτελεί το πιο προσφιλές κόσμημα για την ανάγλυφη διακόσμηση των αρχιτεκτονικών μελών των οικοδομημάτων του 2ου και 1ου αι. π.Χ.: σε επίκρανα παραστάδων¹ από το ναό

1. Βλ. W. VOIGLÄNDER, *Der jüngste Apollontempel von Didyma*, 14. Beih. *IstMitt* (1975) 39-43, πίν. 3. Ο συγγραφέας συγκρίνει τα τρία επίκρανα για τη χρονολόγηση και τη διακόσμησή τους. Οι κάλυκες των ανθέων στο επίκρανο από τα Λάβρανδα και από την Πριήνη είναι όμοιοι με αυτούς των σκύφων 86-97' πρβλ. επίσης το επίκρανο από το Ναό του Απόλλωνα στα Λίδυμα, J. CHARBONEAUX, R. MARTIN, F. VILLARD, *Hellenistic Art* (London 1973) σελ.

της Αθηνάς στην Προίνη, από τα Λάβρανδα και από τον Ναϊσκο των Διδύμων, αναγνωρίζουμε στοιχεία από τη σύνθεση των σκύφων. Στην ηπειρωτική Ελλάδα απαντά σε επιστέφεις των επιτάφιων στηλών¹ της κλασικής περιόδου, ενώ στη Μακεδονική γη αναγνωρίζεται ως η κατεξοχήν σύνθεση σε χρυσά αντικείμενα, ψηφιδωτά, υφάσματα. Στη διακόσμηση της χρυσής λάρνακας από τον βασιλικό τάφο της Βεργίνας² αναγνωρίζουμε το αρχέτυπο της σύνθεσης των ανάγλυφων σκύφων: στην κατώτερη οριζόντια ζώνη, η κεντρική σύνθεση από την οποία αναπτύσσονται δεξιά και αριστερά ελικοτοί βλαστοί εγγράφεται σε ανάλογο σχήμα, το οποίο έχει ως βάση ένα κεντρικό πυρήνα (άνθους) που πλαισιώνεται από ανθοφόρους βλαστούς. Το κόσμημα αναλύει διεξοδικά ο Pfrommer³ στη μελέτη του για την πρόιμη ελληνιστική τορευτική και το εντάσσει στον κύκλο της Ιταλικής-Μακεδονικής διακοσμητικής τέχνης, όχι μόνον όσον αφορά τη σύνθεση, αλλά και όσον αφορά τις λεπτομέρειες⁴. Πρόκειται για μια κεντρική σύνθεση (Zentralkomposition), όπως την ονομάζει, η οποία διακοσμεί πλήθος έργων που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με τον Ιταλικό-Μακεδονικό χώρο⁵.

31, 1973, εικ. 26. Επίσης βλ. συγκεντρωμένα τα παραδείγματα και με βιβλιογραφία και χρονολόγηση του κάθε οικοδομήματος, Rumscheid, *Bauornamentik*.

¹. Σύγκρινε για παράδειγμα την επίστεψη της στήλης της Ξενοκράτειας (μέσα 4ου αι.π.Χ.), καθώς και τις επιστέφεις στηλών από το Παντικάπαιον (τέλη του 4ου αι.π.Χ.), που απεικονίζει ο Η. MÖBIUS, *Die Ornamente der griechischen Grabstelen. Klassischer und Nachklassischer Zeit* (München 1968) πίν. 23α, 63 α.β. Στη στήλη της Ξενοκράτειας, εκτός από τις ομοιότητες στον τύπο της σύνθεσης, αναγνωρίζουμε στο κέντρο όμοιο κάλυκα άνθους. Ο Möbius (σελ. 37, 71) συσχετίζει το θέμα με ανάλογες φυτικές παραστάσεις στα Κατωιταλιωτικά αγγεία και στις σαροκοφάγους από τη Ν. Ρωσία και την Αίγυπτο.

². AAA 10, 1977, 27, εικ. 21 και *The Search for Alexander* (1980) 186, 187, αρ. Κατ. 172.

³. M. PFROMMER, *JdI* 97, 1982, 145, 146 και 186, σημ. 348, όπου συγκρίνει με τοιχογραφίες από Μακεδονικούς τάφους και με ερυθρόμορφα Ιταλιωτικά αγγεία του 4ου αι.π.Χ. Βλ. επίσης *JdI* 98, 1983, 249, εικ. 7π και 272, εικ. 38b

⁴. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι για τα ψηφιδωτά τουλάχιστον, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο πρώτος ευρετής των πολυποίκιλων ελικοειδών φυτικών συνθέσεων είναι ο Σικωνίος ζωγράφος Παισιίας, ο οποίος στη συνέχεια εργάστηκε στη Μακεδονία, βλ. σχετικά, M. ROBERTSON, *Early Greek Mosaic*, στο *Makedonia and Greece in late Classical and Early Hellenistic Times*, (Washington 1982), 241-249.

⁵. Pfrommer, *Studien*, 125-141, όπου αναλύεται η φυτική σύνθεση που απεικονίζεται στα ψηφιδωτά δάπεδα από την Πέλλα, Βεργίνα, Σικώνα' στα μεταλλικά αγγεία από το Chertomlyk,

Στοιχεία της σύνθεσης αυτής αναγνωρίζουμε στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων από τη Μινώα. Ο καλλιτέχνης, όσον αφορά το σχήμα, ακολουθεί τις ίδιες αρχές που διέπουν τα παραδείγματα των μνημειακών έργων του 4ου και 3ου αι.π.Χ., η σύνθεση όμως είναι αποκομμένη από τις πλούσιες βλαστόσπειρες και τους ελισσόμενους ανθοφόρους μίσχους που αναπτύσσονται σε ολόκληρη την επιφάνεια των διακοσμημένων αντικειμένων. Συγκρίνοντας με ένα γύψινο εκμαγείο από την Αίγυπτο¹, ή με τη φιάλη από τον Τάραντα², παρατηρούμε ότι ο τεχνίτης των σκύφων απομόνωσε τον κεντρικό πυρήνα από την υπόλοιπη διακόσμηση και προσάρμοσε το θέμα στις ανάγκες που του επέβαλε η μορφή του αντικειμένου, δηλαδή το μέγεθος της σφραγίδας.

Σε μεταλλικά αγγεία του 2ου αι. π.Χ. η απομόνωση της φυτικής σύνθεσης και η ανεξάρτητη λειτουργία της, ακόμα και όταν εντάσσεται σε κάποιο διακοσμητικό σύνολο, οδηγεί στη συρρίκνωση ορισμένων στοιχείων και την προβολή άλλων. Οι ελισσόμενες βλαστόσπειρες διαλύονται και εξαφανίζονται σταδιακά κι αυτές που απομένουν αποδίδονται στατικά, σχηματοποιημένες και γραμμικότερες. Αντίθετα κερδίζουν έδαφος τα άνθη και τα μπουμπούκια, τα οποία με τη σειρά τους θα αποκοπούν και αυτά από την αρχική τους σύνθεση για να αποτελέσουν παραπληρωματικά διακοσμητικά θέματα. Τα χαρακτηριστικά αυτά αναγνωρίζουμε

Marynskaja Gora, στη φιάλη από τη συλλογή του Τάραντα, γνωστή ως "Corra tarantina", το γύψινο εκμαγείο από το Mit Rahine (Αίγυπτος) Από το χώρο της Μ.Ασίας αναφέρεται η πήλινη πλάκα από το Πέργαμο και τρία αργυρά αγγεία από τη Συρία, Ολβία και την περιοχή του Καινάσου. Λεπτομερή βιβλιογραφία για τα παραπάνω έργα βλ. στις ίδιες σελίδες. Στον ίδιο θεματολογικό κύκλο ανήκει και η διακόσμηση ψηφιδωτού δαπέδου από την Πέλλα' βλ. Μ. ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ- ΑΚΑΜΑΤΗ, Ένα νέο ψηφιδωτό δάπεδο της Πέλλας, *Αμψός, Τμηματικός τόμος για τον Καθηγητή Μ. Ανδρόνικο, Α'* (Θεσσαλονίκη 1987) 455 κεξ, πίν. 93, 944, καθώς και η διακόσμηση του υφάσματος από τη Βεργίνα, Σ. ΔΡΟΥΤΟΥ, Το ύφασμα της Βεργίνας. Πρώτες παρατηρήσεις, *Αμψός*, 303-315, πίν. 64.

¹. Πρόκειται για μήτρες για την κατασκευή αγγείων από πολύτιμα υλικά βλ. C. REINSBERG, *Studien zur hellenistischen Toreutik, Hildesheimer Ägyptologische Beiträge 9*, (1980) 303, αρ. Κατ. 20, εικ. 33 (β' μισό 2ου αι.π.Χ.). Για τη χρονολόγηση και το θέμα βλ. και Μ. PFROMMER, *JdI 97*, 1982, 182.

². Pfrommer, *Studien*, αρ. Κατ. KBx 17, σελ. 249, πίν. 35β και 59d.

στη διακόσμηση ασημένιου σκύφου που βρίσκεται στο Leningrad¹. Τα κοινά με την ελικοειδή σύνθεση των ανάγλυφων σκύφων στοιχεία διαγράφονται πιο έντονα στις επιμέρους λεπτομέρειες, όπως η συστροφή των ελίκων και η ομοιότητα στους ανθούς. Είναι εμφανές ότι το κόσμημα αυτό παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία ανάλογα με το αντικείμενο που διακοσμεί. Η διαχρονική παρουσία του ίδιου θέματος σε ποικίλες παραλλαγές διαπιστώνεται σε έργα των ρωμαϊκών χρόνων².

Η σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε στη διακόσμηση των σκύφων 101- 114 του κυκλαδικού εργαστηρίου από τη Μινώα είναι άγνωστη στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων. Ωστόσο, τα στοιχεία τα οποία συνθέτουν το κόσμημα δεν είναι άγνωστα στο θεματολόγιο των σκύφων των ανατολικών εργαστηρίων. Οι συστρεφόμενες έλικες αποτελούν χαρακτηριστικό θέμα των ανάγλυφων σκύφων από την Αντιόχεια³. Σε σκύφο που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου⁴ αναγνωρίζουμε ένα άμεσο πρότυπο για την ελικοειδή σύνθεση των σκύφων 101- 114. Οι όρθιοι έλικες απεικονίζονται ανά ζεύγη και συγκλίνουν τις απολήξεις τους σε ένα κεντρικό ρόδακα ή ανθό. Η Byvanck⁵ αποδίδει τον σκύφο σε εργαστήριο της Αντιόχειας και τον χρονολογεί στο πρώτο μισό του 2ου αι.π.Χ. Συγκρίνοντας την ελικοειδή σύνθεση των σκύφων από τη Μινώα με τους συστρεφόμενους ελικωτούς βλαστούς στο σκύφο του Λούβρου, είναι ολοφάνερο ότι ο κεραμέας των σκύφων του Κυκλαδικού εργαστηρίου γνώριζε αυτού του είδους τους ελικωτούς βλαστούς, οι οποίοι απαντούν και στα ιωνικά εργαστήρια

1. K. ZAHN, Ein goldener Becher in der Ermitage zu Leningrad, *JdI* 82, 1967, 15 κέξ., εικ. 1, 2 (πρώιμος 2ος αι.π.Χ.) και *Pfrommer, Studien*, 139, σημ. 911, με όλη την προηγούμενη βιβλιογραφία για το πρόβλημα της χρονολόγησης και της εργαστηριακής προέλευσης του σκύφου.

2. Βλ. τη διακόσμηση του γνωστού ως κρατήρα του Hildesheim (L. BYVANCK-QUARLES van UFFORD, *BABesch* 35, 1960, 89, εικ. 13), τη γλυπτή διακόσμηση της Βόρειας πλευράς της Ara Pacis Augustae (TH. KRAUS, *Die Ranken der Ara Pacis* (Berlin 1953) τη ζωγραφική διακόσμηση της έπαυλης του Αυγούστου στον Παλατίνο λόφο (G. CARETTONI, *Das Haus des Augustus auf dem Palatin*, Mainz am Rhein, 1983, 81-85, 91, Y4), τα ανάγλυφα βάθρα κίωνων στο νεότερο Διδυμαίο (*Voigländer*, ό.π., σελ. 129, εικ. 18), τα φατνώματα στο ναό του Κάστωρος στο Forum Romanorum (M. WEGNER, *Ornamente Kaiserzeitlicher Bauten Roms. Soffiten*, Münstersche Forschungen (Köln/Graz 1957).

3. *Antioch IV*, εικ. 11, αρ. 19, 20, 27, 16 και εικ. 13, 3.

4. *CVA France, (Louvre 15)*, 15, 16, πίν. 14, 15

5. L. BYVANCK-QUARLES van UFFORD, Un bol mégarien de fabrication Antiochénne, *BABesch* 29, 1954, 34

ανάγλυφων σκύφων, υπόταξε όμως το θέμα σε ένα κλειστό σχήμα δημιουργώντας μια νέα σύνθεση.

Ανάλογη διακοσμητική σύνθεση αναγνωρίζουμε στο σκύφο K417/556 από το Ασκληπιείο της Περγάμου¹. Η διακόσμηση του σκύφου εντάσσεται στο μεταίχμιο της διάλυσης της δομής της φυσιοκρατικής σύνθεσης των κοσμημάτων των ανάγλυφων σκύφων και της αρχής του επόμενου σταδίου της σχηματοποίησης. Όπως επισημαίνει ο Schäfer², η σύνθεση διατηρεί ακόμη στοιχεία από το "υψηλό μπαρόκ" της τέχνης του Περγάμου.

Το τρίτο παράδειγμα ανάγλυφου σκύφου που θα μπορούσε να συσχετιστεί με την ομάδα των σκύφων από τη Μινώα αποτελεί ένα θραύσμα από την Ολυμπία³ με τη σπάνια αυτή διακοσμητική σύνθεση, του δεύτερου μισού του 2ου αι.π.Χ. Παρά την εμφανή σχηματοποίηση και γραμμικότητα, η σύνθεση παραμένει ακόμα σφιχτή και ενιαία. Δυστυχώς η διακόσμηση σώζεται αποσπασματικά. Τα άνθη των βλαστών έχουν αντικατασταθεί από ρόδακα. Διακρίνουμε όμως στο κέντρο της σύνθεσης τον ίδιο κάλυκα άνθους με τους σκύφους από τη Μινώα.

Εικονογραφικά μπορεί να συνδεθεί η φυτική σύνθεση των σκύφων από τη Μινώα με ένα λυρόσχημο ανθεματώ κόσμημα⁴, χαρακτηριστικό των σκύφων του Περγάμου κατά την περίοδο των Ατταλιδών. Στο περγαμηνό όμως κόσμημα είναι εμφανέστερη η γραμμικότητα και η τάση για αφαίρεση.

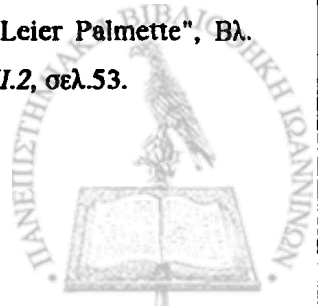
Η παρουσία του κηρυκείου στους σκύφους **103** και **112** (διακρίνεται αριστερά τμήμα από την ταινία του στελέχους) συνδέει τους σκύφους της ομάδας αυτής με το Κυκλαδικό εργαστήριο. Εξάλλου και οι σφραγίδες έχουν το ίδιο μέγεθος' πρόκειται για κοσμήματα που από μόνα τους, με την απλή επανάληψή τους αρκούν για να διακομήσουν το σώμα του σκύφου. Παρόλο που η ελικοειδής σύνθεση είναι περίτεχνη και διατηρεί φυσιοκρατικά στοιχεία και μια πλαστικότητα, την οποία στερούνται τα γραμμικά φυτικά μοτίβα των σκύφων του 1ου αι.π.Χ., ωστόσο το καλής ποιότητας κόκκινο γάνωμα του σκύφου **108** σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά του Κυκλαδικού εργαστηρίου, οδηγούν στη χρονολόγηση των σκύφων στον 1ο αι.π.Χ. Από την άλλη όμως είναι ολοφάνερη, με την επιλογή ενός

1. Schäfer, *Pergamon*, πίν. 51, σελ. 19. Στρωματογραφικά ανήκει στις οικοδομικές φάσεις 10-12 του Ασκληπιείου (Hellenistisch III=200-125 π. Χ.)

2. *ό.π.*, σελ.19

3. B. von FREYTAG, *Keramik aus Neueren Grabungen*, *Ol.Ber* X, 1981, 397, εικ. 130c

4. Kraus, *Zentralmuseum*, 11, εικ. 4, αρ.2, όπου το ονομάζει "Leier Palmette", Βλ. επίσης *AvP XIV*, πίν. 27, αρ. K65 και K66, και *AvP I.2*, πίν. 43, 16, *AvP XI.2*, σελ.53.

θέματος με πλούσια παράδοση στη διακοσμητική τέχνη και με την ιδιαίτερη επιμέλεια και ακρίβεια στις λεπτομέρειες της σύνθεσης, η επιθυμία του κεραμέα να προσδώσει στους σκύφους ένα πνεύμα εκζήτησης και καλής ποιότητας.

Οι σκύφοι από τη Μινώα αποτελούν δείγμα των απλών αντικειμένων της καθημερινής ζωής των κατοίκων του Αιγαίου, στα οποία μεταφέρονται τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα της μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής τέχνης. Τα άμεσα πρότυπα των σκύφων της Μινώας θα μπορούσαν να είναι σύγχρονες επιτάφιας στήλες που υπήρχαν στα ελληνιστικά νεκροταφεία της Αμοργού, σαν αυτές της Ρήνειας¹, οι οποίες με τη σειρά τους εμπνέονται τα κοσμήματά τους από τις μνημειακές κατασκευές των πόλεων της Μικρασιατικής ακτής. Πλούσιο απόθεμα επιτάφιων στηλών του 2ου και 1ου αι.π.Χ. έχει και η Αμοργός², παράλληλο με αυτό της Ρήνειας και των Μικρασιατικών ελληνιστικών πόλεων.

Ένα άλλο φυτικό κόσμημα, συγγενές με την ελικοειδή σύνθεση, αποτελεί η σφραγίδα με τον όρθιο **ελικοειδή βλαστό**. Οι σκύφοι **165-170**, διακοσμήθηκαν με την ίδια σφραγίδα: από ένα ελικοειδές στέλεχος- μίσχο εκφύονται και ελίσσονται μικρές έλικες και άνθοι. Από την κατεπανάληψη χρήση το κόσμημα στερήθηκε ορισμένα από τα στοιχεία του που έφερε αρχικά. Μια πρώτη μορφή του κοσμήματος αποδίδεται στο σκύφο **166** όπου είναι ευδιάκριτο το άνθος αριστερά μετά από δύο έλικες. Στους σκύφους **165** και **167** η μία έλικα μόλις διακρίνεται, ενώ το άνθος μετατράπηκε σε άμορφη μάζα για να σβήσει εντελώς στους σκύφους **167** και **168**.

Ήδη από τις πρώτες μελέτες για τους ανάγλυφους σκύφους η Byvanck³ και ο Kraus⁴ επεσήμαναν την παρουσία των βλαστών με έλικες και άνθη στον φυτικό κάλυκα και τη θεώρησαν ως γνώρισμα των σκύφων των εργαστηρίων του Περγάμου. Πράγματι, τόσο οι βλαστοί, όσο και οι απλοί ποδίσκοι που απολήγουν σε άνθη, απαντούν πολύ συχνά στους σκύφους από το Πέργαμο και στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολής. Η φυσιοκρατική αντίληψη που χαρακτηρίζει την οργάνωση

¹. M. -T. COUILLOU, *Les monuments funéraires de Rhénée, EADélos XXX* (Paris 1974) αρ. Κατ. 57, σελ. 81-83, πίν. 12 και εικ. 9 (στήλη της Tertía Horagia, 1ος αι.π.Χ. από την επιγραφή)· Βλ. και MÖBIUS, ό.π., πίν. 38α. Ανάλογη επίστεψη φέρει και στήλη από τη Ρήνεια που βρίσκεται στο Μουσείο της Μυκόνου. COUILLOU, ό.π., πίν. 13, εικ. 23.

². Τα επιτάφια μνημεία από το νησί αποτελούν αντικείμενο έρευνας του συνεργάτη της ανασκαφής της Μινώας Δ. Κοκκώνη.

³. Byvanck 1953, σποραδικά.

⁴. Kraus, *Zentralmuseum*, 16, αρ. 21, εικ. 9, σκύφος αρ. 15

της διακόσμησης των σκύφων μέχρι τα μέσα του 2ου αι.π.Χ. έδωσε χαρακτηριστικά δείγματα σκύφων και από άλλες περιοχές όπου το ίδιο κόσμημα παρουσιάζεται σε διαφορετικές παραλλαγές: στην Αντιόχεια¹ οι σκύφοι που ανήκουν στην ίδια περίοδο χαρακτηρίζονται από τους βλαστούς με έλικες και άνθη που εναλλάσσονται με φύλλα άκανθας. Αντίστοιχα, στους σκύφους από την Αθηναϊκή Αγορά² που χρονολογούνται την ίδια περίοδο (225- 175) οι βλαστοί κατέχουν κύρια θέση στη διακόσμηση του σώματος, είτε είναι απλοί με άνθη και έλικες, είτε έχουν τη μορφή κληματίδας με φύλλα και βότρυες.

Η φύση του κοσμήματος είναι αυτή που επιτρέπει τη μεγάλη ποικιλία στη μορφή του: άλλοτε οι έλικες είναι περισσότερες και λιγότερα τα άνθη, τα οποία φυτρώνουν κάθε φορά και σε διαφορετική θέση, ανάμεσα στους μίσχους, και άλλοτε οι έλικες περιορίζονται και αυξάνουν οι μίσχοι και ο βλαστός, πλουσιότερος, ελίσσεται διαφορετικά. Τα πρότυπα των μεμονωμένων βλαστών ανάγονται στην αγγειογραφία της Απουλίας³, ενώ και σε άλλες μορφές έργων τέχνης, κυρίως στην αρχιτεκτονική διακοσμητική⁴, είναι αξιοσημείωτη η παρουσία τους.

Στους πέντε σκύφους από τη Μινώα χρησιμοποιήθηκε η ίδια σφραγίδα που διακόσμησε έναν σκύφο από το Σπίτι των Κωμωδών της Δήλου⁵. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο πλήθος των σκύφων που δημοσιεύει ο Laumonier από τη Δήλο δεν υπάρχει πανομοιότυπος βλαστός. Οι βλαστοί, σε διαφορετική μορφή είναι συνήθεις σε αρκετά ιωνικά εργαστήρια, όπως του "Comique à la canne"⁶, του ΝΙ⁷,

1. *Antioch IV 1*, 30, εκκ. 11, 12, 13 (Early Hellenistic Period έως το 175 π.Χ.)

2. *Agora XXII*, πίν. 8, αρ. 49, πίν. 9, αρ. 52, 55, 56, πίν. 10, αρ. 58- 61

3. A.D. TRENTALL, *The Red- Figured Vases of Lucania Campania and Sicily* (Oxford 1967) σποραδικά.

4. B. F. WEBER, *Zum Laodikebau in Milet*, *ISTMitt* 39, 1989, 587,591, εκκ. 2, πίν. 56, 1-3: όμοιο κόσμημα σε γωνιαίο επίκρανο των μέσων του 3ου αι.π.Χ., βλ. επίσης *Rumscheid, Bauornamentik*, σποραδικά.

5. *Bruncau, La Vaisselle*, πίν. 40 και *EADélos XXXI*, πίν. 88, αρ. 8570, σελ. 388' Ο Laumonier εντάσσει τον σκύφο σε μια από τις σειρές σκύφων, που ομαδοποιούνται με βάση τις κοινές σφραγίδες στη διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών.

6. *EADélos XXXI*, πίν. 25, αρ. 867+1171, πίν. 27, αρ. 114+1134.

7. *ό.π.*, πίν. 15, αρ. 412+811, 363, 364, 1413+8068

των "τεφρών αγγείων"¹, του "Plagiaire"². Ο σκύφος από το Σπίτι των Κωμωδών³ αποτελεί το μοναδικό ακριβές παράλληλο.

Τη χρονολόγηση της ομάδας των σκύφων με το βλαστό στα τέλη του 2ου αι.π.Χ. και στις αρχές του 1ου αι.π.Χ., με βάση το παράλληλο από το Σπίτι των Κωμωδών, μπορούμε να έχουμε ακόμη πιο συγκεκριμένη, στις αρχές του 1ου αι.π.Χ., με τη σύγκριση του σκύφου **166** από τη Μινώα με το σκύφο 3216 από τη Δήλο⁴, ο οποίος κατατάσσεται από τον Laumonier στο εργαστήριο CI. Οι δύο σκύφοι παρουσιάζουν την ίδια ακριβώς διακοσμητική σύνθεση: ερωτιδείς βαδίζουν προς τα αριστερά και ανάμεσά τους υπάρχει ένας βλαστός. Στους δύο σκύφους χρησιμοποιήθηκαν κοινές σφραγίδες για τους ερωτιδείς, ενώ διαφορετικοί είναι οι βλαστοί. Ένας άλλος σκύφος από τη Μινώα είναι ακριβώς ίδιος με τον σκύφο της Δήλου. Ο σκύφος **162** διακοσμείται με τους ίδιους ερωτιδείς όπως και οι άλλοι σκύφοι και με την ίδια σφραγίδα του σύνθετου άνθους - βλαστού του δηλιακού σκύφου.

Εικονιστικές παραστάσεις

Μορφή με θύρσο και κάνθαρο (Διόνυσος)

Στους σκύφους **115-119** απεικονίζεται στο σώμα όρθια γυμνή ανδρική μορφή σε διασκελισμό, σχεδόν σε μετωπική στάση. Στο δεξί χέρι κρατά θύρσο με δεμένη ταινία στο στέλεχος και στο αριστερό κάνθαρο, ο οποίος δεν σώζεται ακέραιος σε κανένα θραύσμα στο χέρι της μορφής. Ταυτίζεται όμως από τα θραύσματα των σκύφων **222-228**, στους οποίους αποδίδεται η ίδια σφραγίδα. Η αποσπασματική εικόνα της μορφής συμπληρώνεται με τα θραύσματα **216** και **217** στα οποία απεικονίζεται το πρόσωπο της μορφής με το θύρσο' πρόκειται για πωγωνοφόρο μορφή με μακριά γενειάδα και ελαφρά κλίση της κεφαλής αριστερά και προς τα κάτω.

Η συγκεκριμένη παράσταση, όπως απεικονίζεται στους σκύφους από τη Μινώα, είναι μοναδική στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων. Μόνον ένα θραύσμα από τη Δήλο⁵ φέρει όμοια παράσταση.

1. ό.π., πίν. 21, αρ. 9718, 9723, πίν. 24, 617

2. ό.π., πίν. 77, αρ. 1233, 1243, 1244, 1115

3. παραπάνω σημ.

4. *EADélos XXXI*, πίν. 82, αρ. 3216, σελ. 344

5. *EADélos XXXI*, πίν. 98, αρ. 3290, σελ.420. Πιθανόν πρόκειται για το ίδιο θραύσμα που απεικονίζει σχεδιαστικά και ο Courby, *Vases grecs*, 381, εικ.78, αρ. 20. Ο Courby

Η γυμνή μορφή, από τα σύμβολά της, τον κάνθαρο και το θύρσο, ταυτίζεται με τον Διόνυσο ή με ένα από τα πρόσωπα του Διονυσιακού θιάσου, τον Σάτυρο ή Σιληνό. Ο Courby¹, στο θραύσμα από τη Δήλο, ονομάζει τη μορφή "μεθυσμένο Σιληνό, ενώ ο Laumonier² τη χαρακτηρίζει ως "γυμνό Σάτυρο". Είναι γνωστό ότι σε πολλές περιπτώσεις της εικονογραφίας του διονυσιακού θιάσου συγχέεται ο τύπος του Σιληνού με του Σατύρου.³ Τα εικονογραφικά παράλληλα μορφής Διονύσου⁴ με κάνθαρο και θύρσο είναι πολλά⁵, από διαφορετικές χρονικές περιόδους, σε διαφορετικά υλικά και από διάφορες περιοχές: η παράσταση, στη μια πλευρά τριγωνικής βάσης χορηγικού μνημείου⁶, ντυμένου με χιτώνα και ιμάτιο Διονύσου με θύρσο και κάνθαρο, που χρονολογείται στα 340 π.Χ., το αρχαϊστικό ανάγλυφο, επίσης του Εθνικού Μουσείου,⁷ με παράσταση Διονύσου με θύρσο και κάνθαρο, που όμοια επαναλαμβάνεται και σε έργα των ρωμαϊκών χρόνων,⁸ αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της μνημειακής πλαστικής.

συμπεριλαμβάνει την παράσταση στα θέματα που διακοσμούν τις οριζόντιες ζώνες, ενώ στο σκύφο της δημοσιεύσης του Laumonier καθώς και στους σκύφους από τη Μινώα η μορφή καταλαμβάνει όλο το πλάτος του σώματος του σκύφου. Οι διαστάσεις του οστράκου που δίνει ο Laumonier (5.5 εκ.), ταιριάζουν με τις διαστάσεις των οστράκων από τη Μινώα.

1. Courby, *Vases grecs*, 381, "silene ivre".

2. *EADélos XXXI*, σελ. 420, "Satyres nus".

3. Γενικά για το πότε πρωτοεμφανίζονται και πώς εξελίσσονται οι μορφές του Σιληνού και του Σατύρου στην αγγειογραφία βλ. *Th. Carpenter, Dionysian Imagery in Greek art. Its development in Black-figure Vase painting*, Oxford 1986, 76 κεξ. Βλ. επίσης *EAA* στο λήμμα *Satiri e Sileni*.

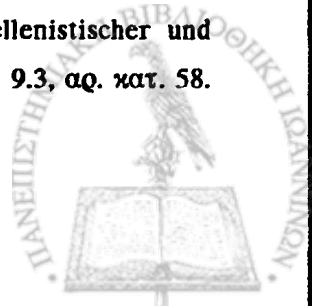
4. Για τους αγαλματικούς τύπους του Διονύσου βλ. γενικά, I. MANFRINI-ARAGNO, *Bacchus dans les bronzes hellénistiques et romains. Les artisans et leur repertoire* (Lausanne 1987)

5. Συγκεντρωμένο το υλικό βλ. *LIMC*, III 1, 2 (1986) s.v. Dionysos 414-514 (C. GASPARI, A. VENERI), Dionysos (in Peripheria Orientali) 514-531 (CH. AUGÉ, P. LINANT DE BELLEFONDS), Dionysos Bacchus, 540-566 (C. GASPARI).

6. Σβορώνος, πίν. 29, Slusserott, 115

7. W. FUCHS, *Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs* (Berlin 1969) πίν. 9.

8. Εκτός από τον μαρμάρινο ανάγλυφο κρατήρα, που απεικονίζεται στο έργο του Fuchs (ό.π. πίν. 9β), βλ. τη βάση μαρμάρινου θυμιατηρίου με όμοιο θέμα στη μία πλευρά, *H.-U. Gail, Römische Marmorkandelaber, Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur*, Bd. 7, Mainz am Rhein, 1985, πίν. 9.3, αρ. κατ. 58.

Στα τέλη του 2ου αι. π.Χ., στην περιοχή της Μικράς Ασίας, πήλινα ειδώλια¹ αναπαριστούν τον τύπο του Διονύσου με κάρναρο στο χέρι, πιθανώς εμπνευσμένα από αγαλαματικά πρότυπα. Η κυρίαρχη παρουσία της λατρείας του Διονύσου είναι πολλαπλά μαρτυρημένη, εφόσον το κέντρο των "τεχνιτών" του Διονύσου μεταφέρεται στην Τέω. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι οι ηγεμόνες των ελληνιστικών βασιλείων της Ανατολής, ιδιαίτερα οι Ατταλίδες, ταυτίζουν το πρόσωπό τους με τον Διόνυσο, ο οποίος λατρεύεται ως Διόνυσος Καθηγεμών². Σε νόμισμα από τη Συρία³, του Αντιόχου VI (145- 142 π.Χ.) απεικονίζεται ανάλογη με των ανάγλυφων σκύφων μορφή με κάρναρο και θύρσο καθώς και σε ρωμαϊκά νομίσματα του δεύτερου μισού του 1ου αι. π.Χ. από την Ανατολή και από τη Μ. Ασία⁴. Στη μικροτεχνία, κυρίως σε σφραγιδολίθους των αυτοκρατορικών χρόνων παριστάνονται ο Διόνυσος, Σάτυροι ή Σιληνοί σε έντονες χορευτικές κινήσεις κρατώντας κάρναρο και θύρσο.⁵ Η μορφή των σκύφων 115- 119 παρουσιάζει αρκετές εικονογραφικές ομοιότητες με τη μορφή Διονύσου που απεικονίζεται σε δακτυλιόλιθο στο Landesmuseum της

Στις ρωμαϊκές σαρκοφάγους με θέματα του Διονυσιακού θιάσου, απεικονίζεται και ο Ηρακλής γυμνός με κάρναρο και θύρσο. Βλ. F. Matz, *Die Dionysischen Sarkophage I*, Berlin 1968, πίν. 57.

1. F. WINTER, *Die Typen der figuralen Terrakotten* (Berlin 1903) 365, αρ. 5, (από Μύρινα) J. P. UHLENBROCK (Ed.), *The Coroplast 'art. Greek Terracottas of the Hellenistic World*, (New York 1990) 142 (από Σμύρνη)

2. H. JEANMAIRE, *Dionysos. Histoire du culte de Bacchus* (Paris 1951). Ειδικότερα βλ. H. MÜLLER, Ein neues hellenistisches Weihepigramm aus Pergamon, *Chiron* 19, 1989, 499- 553 (για τη λατρεία του Διονύσου στο Πέργαμο, 539 κε.). Γενικά για τις θρησκευτικές - λατρευτικές εκδηλώσεις με κέντρο τον βασιλέα, ηγεμόνα που ταυτίζεται με το θεό στα ελληνιστικά βασίλεια της Ανατολής, βλ. PH. BRUNEAU, *Recherches sur les Cultes de Délos a l'epoque Hellénistique et a l'epoque Impériale* (Paris 1970).

3. *BMC Seleucid Kings of Syria*, 65 αρ. 23- 24, πίν. 19, 8.

4. Από την Ανατολή κιστοφορικό νόμισμα του Μάρκου Αντωνίου (39. π.Χ.), *BMC Rep. II*, 503, 135- 137, πίν. 114, 3-4, και από την Τέω της Μ. Ασίας, νόμισμα Αυγούστου (27.π.Χ.) *BMC Ionia*, 319, 67- 69.

5. Βλ. σχετικά G. M. A. RICHTER, *Engraved Gems of the Romans* (London 1971) εικ. 172-184. Βλ. επίσης *Cabinet des Médailles et Antiques. Les pierres gravées* (Paris 1930) αρ. 1648, πίν. VII.

Βόννης¹. Στους σκύφους από τη Μινώα όμως, η μορφή είναι πωγωνοφόρος, με χαρακτηριστικά που μόλις διαγράφονται εξαιτίας της φθοράς της σφραγίδας. Θα μπορούσε να ταυτιστεί και με Παποσιληνό,² εφόσον ο Διόνυσος πωγωνοφόρος απεικονίζεται πάντοτε ντυμένος, όμως δεν διακρίνεται κανένα ζώδες χαρακτηριστικό. η κοιλιά είναι ελαφρά φουσκωμένη, απέχει όμως πολύ από την προβεβλημένη κοιλιά των σιληνών. Ένα όστρακο με επίθετη ανάγλυφη διακόσμηση από τη Μινώα³, της κατηγορίας της επίθετης ανάγλυφης κεραμικής⁴ "Appliquenkeramik", διακοσμείται με πωγωνοφόρο μορφή, η οποία κρατά κάποια ράβδο, πιθανώς θύρσο- λείπει η απόληξη- και στο αριστερό χέρι κάρθαρο⁵ πρόκειται για μορφή Αιγοπάνα, όπως διαπιστώνεται από την τριχωτή απόδοση των ποδιών. Φαίνεται ότι ο εικονογραφικός τύπος ήταν αρκετά διαδεδομένος στην περιοχή της Μικράς Ασίας και αποτέλεσε πρόσφορο θέμα για τους κεραμείς που επιθυμούσαν θέματα από τον Διονυσιακό κύκλο. Εξίσου οικεία ήταν τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη μορφή, και προπάντως ο θύρσος⁵, με την ταινία δεμένη στο στέλεχος, ο οποίος απαντά σε ποικίλες παραστάσεις, άλλοτε ως ανεξάρτητο σύμβολο⁶ ή ως απλό κόσμημα⁷ και άλλοτε

1. G. PLATZ- HORSTER, *Die antiken Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Bonn, Kunst und Altertum am Rhein*, 113 (Köln/Bonn 1984) 35 πίν. 2, αρ. 5. Ο δακτυλιόλιθος είναι αντίγραφο πρωτοτύπου του Ιου αι. π.Χ.

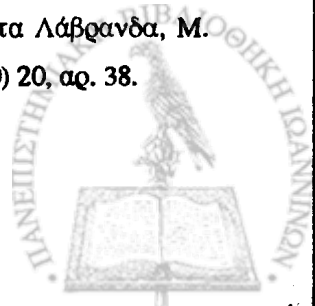
2. Μορφές Παποσιληνών με θύρσο είναι γνωστές στην κεραμική τύπου "Gnathia". Βλ. σχετικά, L. FORTI, *La Ceramica di Gnathia, Monumenti Antichi della Magna Grecia II* (Napoli 1965) πίν. XXXIIIα. Βλ. επίσης για την εικονογραφία Σιληνών και Παποσιληνών Ν. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, "ΣΚΙΡΤΟΣ, παρατηρήσεις στην εικονογράφηση του σικελινού κρατήρα 9341, AAA 15, 1982, 143-151 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Το σύμπλεγμα Αρ. 257 του Ε.Μ. και οι πλατωνικοί Σιληνοί, *Αρχαιογνωσία* 3, 1982-84 (1987)123-161.

3. Αρ. Μ91/ Πδ 213, ύψ. μορφής 0.050

4. Για την κατηγορία της κεραμικής αυτής βλ. *Hübner, Appliquenkeramik*.

5. Γενικά για το θύρσο, βλ. τη μονογραφία, V. PAPPEN, *Der Thyrsos* ()

6. Πρβλ. το θύρσο σε ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από τη Θάσο, A. -M. BON, A. BON, V. GRACE, *Les Timbres amphoriques de Thasos. Etudes Thasiennes IV* (Paris 1957)' ενσφράγιση λαβή από τα Άβδηρα με όμοιο θύρσο, (*BCH* 86, 1982, 513, εικ. 5, αρ. 412)' βλ. και Κνιδιακές λαβές της περιόδου 188-167 π.Χ. (πρβλ. Κνιδιακή λαβή από τα Λάβρανδα, M. L. SAEFLUND, *Stamped Amphora Handles, Labraunda II.2* (Stockholm 1980) 20, αρ. 38.

ως αναπόσπαστο στοιχείο μορφών από τον διονυσιακό κύκλο (χορευτές, σιληνοί, ερωτιδείς).¹ Στην Αμοργό ο θύρσος είναι γνωστός και από τα νομίσματα του νησιού: σε νομίσματα της Αρκεσίνης² χρονολογημένα μετά το 300 π.Χ., απεικονίζεται στον οπισθότυπο θύρσος και κάνθαρος.

Ο εικονογραφικός τύπος μορφής με θύρσο είναι άγνωστος στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων. Σε σκύφο από την Αίγινα³, διακοσμημένο με έμβιες παραστάσεις, απεικονίζεται μορφή με θύρσο τελείως διαφορετική από αυτή των σκύφων της Μινώας. Οι πωγωνοφόρες επίσης μορφές που στηρίζονται σε ράβδο, στους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων από τη Δήλο⁴, δεν παρουσιάζουν εικονογραφικές και τυπολογικές ομοιότητες.

7. Βλ. για παράδειγμα λύχνους με ανάγλυφη διακόσμηση, E. M. CAHN-KLAIBER, *Die Antiken Tonlampen des Archäologischen Instituts der Universität Tübingen, Tübingen Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte, II* (Tübingen 1977) πίν. 4, αρ. Κατ. 81, σελ. 312.

¹. Από τις πάμπολλες παραστάσεις ενδεικτικά αναφέρω τον θύρσο με δεμένη ταινία στο στέλεχος που κρατά ο Διόνυσος στις γνωστές παραστάσεις των ψηφιδωτών δαπέδων από την Πέλλα (PH. PETSAS, *Mosaics from Pella*, στο έργο *La mosaïque Gréco-Romaine, Colloque International du CNRS*, (Paris 1965), 46, εικ. 2) και από τη Δήλο, PH. BRUNEAU, *Les Mosaïques, EADélos XXIX* (Paris 1972) 240, εικ. 176. Στην παράσταση αυτή πρόκειται για "θυρσολογγόν" (βλ. J. CHAMONARD, *Les mosaïques de la Maison des Masques, EADélos XVI* (Paris 1933) 15, εικ.4). Ανάγλυφα χρυσά πλακίδια από Σκυθινούς τάφους του 4ου αι. π.Χ. απεικονίζουν χορευτές με θύρσο όμοιου τύπου (M. I. ARTAMONOV, *Treasures from Scythian Tombs in the Hermitage Museum, Leningrad* (London 1969²) αρ. 290). Στις τοιχογραφίες από τη Villa του Κικέρωνος στην Πομπηία, όμοιο θύρσο κρατούν οι ορχούμενοι Σιληνοί (βλ. *Le Collezione del Museo Nazionale di Napoli* (Ed. De Luca, 1986) 56, αρ. κατ. 125, βλ. επίσης, ασημένια αγγεία και πολύτιμοι λίθοι με απεικονίσεις θύρσου ανάμεσα σε διονυσιακά προσωπεία (ό.π. σελ. 208, αρ. κατ. 20).

5. B. HEAD, *Historia Numorum* (London 1963²) 481' επίσης Π. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Νομίσματα της νήσου Αμοργού και των τριών αυτής πόλεων Αιγιάλης, Μινώας και Αρκεσίνης. ΑΕ 1870. 356, αρ. 18. Θύρσο φέρουν και νομίσματα του Περγάμου, βλ. H. VON FRITZE, *Münze von Pergamon*, 23.*

³. *Alt-Agina II.1*, αρ. 584, πίν. 15 (ύστερος 3ος αι. π.Χ.). Η συγγραφέας δεν σχολιάζει ιδιαίτερα τη μορφή, η οποία συνοδεύει παράσταση αρπαγής Γανυμήδη από το Δία.

⁴. Με βάση τη μορφή αυτή ο Laumonier ξεχώρισε ένα εργαστήριο με τη συμβατική ονομασία "Comique à la canne" (*EADélos XXXI*, πίν. 26, αρ. 3256, 3240, σελ. 109).

Η γυμνή μορφή παρουσιάζει αναλογίες στον τρόπο απόδοσης της στάσης και του γυμνού σώματος με τις γυμνές μορφές ανάγλυφου σκύφου στο Μουσείο του Λούβρου¹ που αποδόθηκε σε εργαστήριο της Αντιόχειας.² Οι αγαλματικοί αυτοί τύποι στους ανάγλυφους σκύφους θα μπορούσαν να συνδεθούν, όσον αφορά τα πρότυπά τους με την ανάγλυφη κεραμική της κατηγορίας των "Plakettenvasen"³ του 4ου αι. π.Χ.

Το αγγείο⁴ που κρατά στο χέρι η μορφή ταυτίζεται με κάνθαρο και όχι με κρατήρα, όπως ονομάζει το αγγείο ο Laumonier⁵ στο θραύσμα από τη Δήλο. Το πόδι είναι ψηλό και φέρει δύο δακτύλιους στο στέλεχος του. Το σώμα ημισφαιρικό, χωρίζεται από τον λαιμό και διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Οι λαβές είναι ελικοτές, σιγμοειδείς, υπερυψωμένες πάνω από το χείλος.

Ο τύπος του κανθάρου στους σκύφους 222- 228, παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές, εάν συγκριθεί τυπολογικά με τους κανθάρους-κρατηρίσκους της ελληνιστικής μελαμβαφούς κεραμικής⁶. Έτσι, μολονότι πρόκειται για τον ίδιο τύπο αγγείου, οι υπερυψωμένες λαβές πάνω από το χείλος και το ψηλό στέλεχος του ποδιού τον απομακρύνουν από τα παράλληλα της κεραμικής⁷. Το σχήμα του κανθάρου που κρατά η μορφή στους σκύφους από

1. *CVA France (Louvre 15)*, πίν. 14,15, σελ. 15-16.

2. L. BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD, *Un bol mégarien de fabrication Antiochéenne*, *BABesch* 29, 1954, 34.

5. Βλ. για την κεραμική αυτής της κατηγορίας, S. S. WEINBERG, *Corinthian Relief ware: Pre-Hellenistic Period*, *Hesperia* 23, 1954, 109-137 και T. DOHRN, *Schwarzgefirnisste Plakettenvasen*, *RM* 92, 1985, 77- 106' διαφωτιστική είναι η σύγκριση με τη γυμνή μορφή σε αγγείο αυτής της κατηγορίας από τα Χανιά, Σ. ΜΑΡΚΟΥΛΑΚΗ, Β. ΝΙΝΙΟΥ- ΚΙΝΔΕΛΗ, *Αντιπροσωπευτικές ομάδες ελληνιστικής κεραμικής από ταφικά σύνολα του Νομού Χανίων, Ελληνιστική κεραμική από το Αιγαίο* (Μυτιλήνη 1994), 215, εικ. 10,

4. Εκτός από τη συνήθη παράσταση του Διονύσου με κάνθαρο, απαντά και μορφή Διονύσου με οινόχρη και θύρσο όπως για παράδειγμα σε σφράγισμα δακτυλιόλιθου από την Αλεξάνδρεια, *BCH* 107, 1983, 463, αρ. 18, εικ. 17(1ος αι. μ. Χ.)

5. *EADélos XXXI*, 420 "grand cratère à volutes".

6. Βλ. E. VANDERPOOL, J. R. McCREIDIE, A. STRINBERG, *Koroni: A ptolemaic Camp on the East Coast of Attica*, *Hesperia* 31, πίν. 20. Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας* (Αθήναι 1980) 152-153.

7. Συνήθως τα απεικονιζόμενα αγγεία παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία στο σχήμα τους από ότι αυτά που κατασκευάζονται για συγκεκριμένη χρήση και υπακούουν σε άλλους

τη Μινώα μοιάζει περισσότερο με ένα συγκεκριμένο τύπο, ο οποίος υιοθετείται κυρίως από τους καλλιτέχνες των μεταλλικών αγγείων μετά από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Πρόκειται για ένα είδος ποτηριού-κανθάρου, με ψηλό στέλεχος ποδιού, υπερυψωμένες λαβές και σώμα χωρισμένο σε δύο μέρη. Στην έρευνα το αγγείο αυτό ταυτίστηκε με το "καρχήσιον" που παραδίδεται από τις γραπτές μαρτυρίες¹.

Στους ανάγλυφους σκύφους σε ελάχιστα παραδείγματα απεικονίζεται κάνθαρος όμοιου τύπου. Όστρακο από το Γυφτόκαστρο² της Αττικής, που χρονολογείται γενικά στον 2ο ή 1ο π. Χ. αι. διακοσμείται με κάνθαρο³ η σφραγίδα παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με τον κάνθαρο των σκύφων από τη Μινώα, ενώ σημαντική είναι η διαπίστωση ότι το όστρακο είναι εισηγμένο. Από την Αίγινα³ προέρχεται σκύφος με όμοιο κάνθαρο, ο οποίος αποδίδεται σε ανατολικό εργαστήριο. Βέβαια, ο κάνθαρος αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά σύμβολα των νομισμάτων της Μινώας των χρόνων μετά το 300 π.Χ.⁴ και μάλιστα σε συνδυασμό με κεφαλή Διονύσου πωγωνοφόρου στον οπισθότυπο.

Το πρωτότυπο θέμα της μορφής του Διονύσου με κάνθαρο και θύρσο, η εναλλαγή της μορφής με κυρήκειο, κεραινό και μουσικό ερωτιδέα, προσδίδουν ιδιαίτερο χαρακτήρα στην ομάδα αυτή των σκύφων. Διαφαίνεται μια συνειδητή εμμονή για διαφοροποίηση από τα σύγχρονα ιωνικά εργαστήρια, με την επιλογή θεμάτων από τον Διονυσιακό κύκλο. Η παράσταση της αγαλματικής μορφής, η οποία εξαιρείται ιδιαίτερα με τον τρόπο που αναπτύσσεται σε ύψος καλύπτοντας ολόκληρο το σώμα, με αδιακόσμητη τη βάση του σκύφου και σε εναλλαγή με αυτοτελείς σφραγίδες, δείχνει ότι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος για τους

κανόνες. Βλ. για παράδειγμα την ποικιλία του κανθάρου στα λακωνικά ανάγλυφα, C. M. STIBBE, *Dionysos in Sparta*, *BABesch* 66, 1991, 1- 41.

1. Βλ. *Pfrommer, Studien*, 3-24, πιν. 36-40, διεξοδική μελέτη του τύπου του "Pokalkantharos". Εκτός από τα αγγεία (πήλινα και μεταλλικά), στην τυπολογική εξέλιξη του σχήματος αναφέρεται και μεγάλος αριθμός έργων όπου απεικονίζεται ο κάνθαρος: ανάγλυφα, ενσφραγισμένες λαβές αμφορέων, νομίσματα (ό.π. σελ. 185-201).

2. J. OBER, *Pottery and Miscellaneous. Artifacts from Fortified sites in Northern and western Attica*, *Hesperia* 56, 1987, 219, αρ. 11. 62, πιν. 30.

3. *Alt-Agina II.3*, πιν. 43, αρ. Κατ. 448.

4. B. HEAD, N. SVORONOS, *Historia Numorum* (1898) 614 και Π. ΛΑΜΠΡΟΥ, *ΑΕ* 1870,

σκύφους του κυκλαδικού εργαστηρίου, δεν είναι τυχαία. Η αγαλματική στάση της μορφής, φαίνεται ότι ακολουθεί γενικά το πρότυπο των αγαλμάτων των ελληνιστικών ηγεμόνων. Το γεγονός ότι γύρω στα μέσα του 2ου αι.π.Χ. (περίπου μετά από το 166 π.Χ.), ο βασιλεύς του Περγάμου Ευμένης II θέτει σε κυκλοφορία νομίσματα¹ στα οποία ο ίδιος παριστάνεται ως Ηρακλής ή Διόνυσος Καθηγεμών, θα μπορούσε να εμπνεύσει τη δημιουργία και διάδοση αντίστοιχων αγαλματικών προτύπων που υιοθετούνται και χρησιμοποιούνται σε κατηγορίες διακοσμημένων έργων με ευρεία διάδοση. Στην υστεροελληνιστική περίοδο είναι άφθονα τα παραδείγματα γλυπτών, κυρίως αρχιτεκτονικών αναγλύφων², με παρόμοια τεχνοτροπία στην απόδοση του γυμνού ανδρικού σώματος.

Κηρύκειο

Το κηρύκειο³, σύμβολο του Ερμή, στην εικονογραφία των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων συνδυάζεται πάντοτε με την παρουσία της θεότητας. Από τον 3ο αι. π.Χ. απεικονίζεται ως ανεξάρτητο θέμα, σε έργα που έχουν άμεση σχέση

1. F. Kleiner, S. Noe, *The Early Cistophoric Coinage*,

2. Βλ. για παράδειγμα τις ομοιότητες με τη μορφή 32 (σάτυρος) στη ζωοφόρο του Βωμού του Διονύσου στην Κώ, Ν. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, *Ο Βωμός του Διονύσου στην Κώ* (Αθήνα 1987), 105, πίν. 29β. Βλ. επίσης τη γυμνή μορφή (Ηρακλής), σε ανάγλυφο από τη Δήλο, J. MARCADE, *Au Musée de Délos*, BEFAR 215 (Paris 1969) πίν. LXI, A. 3184.

3 Η προέλευση του συμβολικού σχήματος των συστρεφομένων σε οκτώσχημη απόληξη φιδιών, τοποθετείται στους προϊστορικούς χρόνους, στην περιοχή της Μεσοποταμίας, όπου το ζεύγος των φιδιών λατρεύτηκε ως αποτροπαϊκό σύμβολο και ως σύμβολο γονιμότητας και καλής τύχης. Βλ. σχετικά, A.L. FROTHINGHAN, *Babylonian origin of Hermes the Snake-God, and of the Caduceus*, *AJA* 20, 1961, 175-221. Γενικά για το συμβολικό χαρακτήρα του κηρυκείου βλ. J.-P. BAYARD, *Le Symbolisme du Caducée*, (Paris 1978) και A. N. ZADOKS-J. JITTA, *Intertwined Snakes*, *BABesch* 57, 1982, 1-5. Για το συσχετισμό του κηρυκείου με την "περικαλλέα ράβδο" που αναφέρεται στην Ιλιάδα ως σύμβολο του Ερμή, βλ. γενικά R. BOETZKES, *Das Kerykeion* (1913) και Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, *Το Ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου, I. 1. Χάλκινα Κρητικά τορεύματα* (Αθήνα 1985) όπου και βιβλιογραφία.

με τον Ερμή, όπως είναι οι ερμαϊκές στήλες,¹ αλλά και σε ποικίλες κατηγορίες διακοσμημένων έργων της ελληνιστικής τέχνης,² στερημένο από το συμβολικό του χαρακτήρα, ως απλό διακοσμητικό θέμα, ισοδύναμο με την τριάινα, το θύρσο και μια σειρά από άλλα μεμονωμένα θέματα, attributa άλλοτε κάποιας θεότητας.³ Τον 1ο αι. π.Χ., και κυρίως κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, το κηρύκειο αποσυνδέεται τελείως από τον κύκλο του Ερμή και απεικονίζεται ως σύμβολο της felicitas και της Pax μόνο του ή με άλλα σύμβολα, σε νομίσματα⁴ και σφραγιδολίθους⁵ του 1ου αι. π.Χ. και του 1ου αι. μ.Χ.

Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων το κηρύκειο απαντά μόνον στο θεματολόγιο των ιωνικών εργαστηρίων.⁶ Τους σκύφους με διακόσμηση κηρυκείου αποδίδει ο Laumonier⁷ στα εργαστήρια του Μενεμάχου, του Φίλωνος και κυρίως στο εργαστήριο με την ονομασία Plagiaire και CI. Αξιοσημείωτη είναι η σχέση που παρουσιάζουν μεταξύ τους τα παραπάνω εργαστήρια. Το εργαστήριο του Plagiaire αντιγράφει κυρίως θέματα από τα εργαστήρια του Μενεμάχου και του Φίλωνος, ενώ το εργαστήριο του CI παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με του Μενεμάχου.

Οι σκύφοι από τη Μίνωα διακοσμούνται με τον ίδιο τύπο κηρυκείου των ιωνικών σκύφων. Λείπουν τα φτερά και μέρος από την ταινία που δένεται στο

1. Στην όψη πηλίνης ερμαϊκής στήλης από τη Δήλο, απεικονίζεται κηρύκειο όμοιου τύπου με των ανάγλυφων σκύφων' Βλ. J. MARCADÉ, Les travaux de la Maison dite de l' Hermès à Délos, BCH 77, 1953, 518, εικ. 19.

2. Κηρύκειο εικονίζεται στα Μακεδονικά νομίσματα του Αντίγονου ΙΙ του Γονατά (277-233 π.Χ.) (JdI 1923-1924, σελ. 74, εικ. 7c) σε κνιδιακές λαβές αμφορέων, (V. GRACE, Stamped Amphora Handles (1976²) 249-250).

3. Ο BrunEAU, σχολιάζοντας το θέμα της τριάινας στα ψηφιδωτά της Δήλου, P.H. BRUNEAU, Les mosaïques, EAD XXIX, 72) χαρακτηρίζει τα θέματα αυτά ως "poncif".

4. Βλ. H. MATTINGLY, Roman Coins (London 1967⁴), πίν. XXXI, 8 (Ρωμαϊκό Δηνάριο κοπής 89 π.Χ.), πίν. XXI, 11, (νόμισμα της Λυκίας, εποχής Δομιτιανού 76 μ.Χ.).

5. Βλ. M.-L. VOLLENWEIDER, Catalogue raisonné des Sceaux Cylindres, Intailles et camées, II. Musée d' Art et d' Histoire de Genève (Mainz am Rhein 1979) πίν. 122 (4), αρ. κατ. 477 και πίν. 141 (3,4), αρ. κατ. 570, 571 (σφραγιδολίθοι του 1ου αι. π.Χ.).

6. Courby, Vases grecs, 390, εικ. 82.

7. EADélos XXXI, Μενεμάχου: πίν. 3, 115, αρ. 1328, 1238, 2266, 1343, πίν. 4, 1947, Φίλωνος: πίν. 62, αρ. 1117, πίν. 63, αρ. 8675, Plagiaire: πίν. 78, αρ. 1119, 1204, CI: πίν. 82, αρ. 9311, 2368, πίν. 83, αρ. 3121, 9626, 8617.

στέλεχος. Δεν πρόκειται ασφαλώς για ηθελημένη διαμόρφωση ενός διαφορετικού τύπου κηρυκείου. Οι κεραμείς της Μινώας είχαν φαίνεται υπόψη τους τους ιωνικούς σκύφους με το συγκεκριμένο θέμα και από ελεύθερη αντιγραφή του θέματος δημιούργησαν παράλληλη ακριβώς σφραγίδα, στερημένη από ορισμένα στοιχεία. Η χρήση της ίδιας σφραγίδας στους σκύφους με γάνωμα μελανό ή ερυθρό και στους σκύφους, των οποίων τα τοιχώματα έχουν απλώς περαστεί με αραιωμένο διάλυμα πηλού, σε συνδυασμό με τον αριθμό θραυσμάτων που φέρουν κηρύκειο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αποτελούσε ένα από τα κύρια θέματα του Κυκλαδικού εργαστηρίου. Τη διαπίστωση αυτή ενισχύει και η εξέταση μιας μήτρας από τη Σίφνο¹, στην οποία η διακόσμηση συντίθεται από την επανάληψη μιας σφραγίδας, που δημιουργήθηκε από την ένωση δύο σφραγίδων του Κυκλαδικού εργαστηρίου: από το κλαδί φοίνικα (176, 179- 181) και το οκτώσχημο του κηρυκείου, το οποίο σε μια πρωτοφανή σύνθεση, επιστέφει το κλαδί. Με κριτήριο κυρίως την αντιγραφή των σφραγίδων, ο Laumonier τοποθετεί τα εργαστήρια του Plagiaire και του CI στις αρχές του 1ου αι. π.Χ. (88-69π.Χ.). Οπωσδήποτε, τα εργαστήρια αυτά χαρακτηρίζονται από μια διαφορετική τεχνοτροπία στη διακόσμηση σε σχέση με το αντιπροσωπευτικότερο ιωνικό εργαστήριο του Μονογράμματος. Είναι ολοφάνερη η διάθεση απλούστευσης και αφαίρεσης στην οργάνωση της διακοσμητικής σύνθεσης, η οποία υπερτονίζεται με την παρατακτική τοποθέτηση των κοσμημάτων- σφραγίδων. Η τεχνοτροπία αυτή, είναι το αποτέλεσμα τόσο της "οικονομίας" από άποψη καλαισθησίας, όσο και της οικονομίας με τη στενή έννοια του όρου, η οποία οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό σφραγίδων, στην προϊούσα παρακμή της παραγωγής των ανάγλυφων σκύφων. Χαρακτηριστικά είναι τα θραύσματα στα οποία το κηρύκειο προβάλλεται στη διακόσμηση του σώματος με όλη του τη μεγαλοπρέπεια. Υπογραμμίζεται έτσι αφενός ένας εκλεκτισμός και αφετέρου διαγράφεται η αρχή αναζήτησης άλλων διακοσμητικών αρχών, που απέχουν από την υπερβολική και αλόγιστη χρήση των σφραγίδων - κοσμημάτων που χαρακτηρίζουν τους σκύφους του β' μισού του 2ου αι. π.Χ. Η αραιή τοποθέτηση ανεξάρτητων σφραγίδων, που καλύπτουν ολόκληρο το σώμα του σκύφου, αποτελεί τον προάγγελο των ανάγλυφων αγγείων της Terra Sigillata κεραμικής, η οποία θα πάρει τη θέση των ανάγλυφων "μεγαρικών" αγγείων από το β' μισό του 1ου αι. π.Χ. Η χρήση του ερυθρού γανώματος στους σκύφους **125, 128,**

¹. *Siphnos*, πίν. 21, αρ. 6.

134, 136, 143, σε συνδυασμό και με το κόσμημα του ιωνικού κυματίου με το διπλό περίγραμμα του ωού, χαρακτηριστικό θέμα των ανάγλυφων ερυθροβαφών σκύφων Terra Sigillata, οδηγεί αφενός στην ύστερη χρονολόγηση των σκύφων και αφετέρου αποτελεί μαρτυρία για την κατασκευή αγγείων τύπου Terra Sigillata από τα ίδια εργαστήρια που κατασκεύαζαν και τους ανάγλυφους "μεγαρικούς" σκύφους.

Κεραυνός

Ο όρθιος ανθεμωτός κεραυνός που εναλλάσσεται με κηρύκειο και ερωτιδέα στους σκύφους **125,128,133,140,143-149** αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό διακοσμητικό θέμα των σκύφων του Κυκλαδικού εργαστηρίου.

Το θέμα του κεραυνού είναι γενικά σπάνιο στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων. Εκτός από τους σκύφους των ιταλικών εργαστηρίων, του Ποπήλιου και του Ηρακλείδη¹, περιορισμένος αριθμός σκύφων των ιωνικών εργαστηρίων διακοσμείται με ανθεμωτό κεραυνό, αποτελούμενο από δύο αντικόρυφα επτάφυλλα ανθέμια που ενώνονται στο στρεπτό στέλεχος με τα ανοιχτά φτερά. Η θέση του στη διακόσμηση του σκύφου ποικίλλει: άλλοτε οριζόντιος διακοσμεί στενή ζώνη² κάτω από το χείλος, όπως και στους εισηγμένους ιωνικούς σκύφους **484, 485** από τη Μινώα, και άλλοτε όρθιος καταλαμβάνει ολόκληρο το ύψος του σώματος του σκύφου.³

Ο τύπος του κεραυνού στους σκύφους του Κυκλαδικού εργαστηρίου αντιπροσωπεύει ένα επόμενο στάδιο από αυτό των ιωνικών εργαστηρίων. Τα

¹. Για τους σκύφους των ιταλικών εργαστηρίων βλ. σχετικά *Marabini- Moevs, Cosa*, πίν. 18 κε. όπου προτείνεται πρωιμότερη χρονολόγηση από τον 1ο αι.π.Χ., σχετικά με τη χρονολόγηση, U. HAUSMANN, *Bemerkungen zu den Mittelitalischen Reliefbechern, Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie* (Berlin 1988) 313- 314 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Phasen und Werkstätten mittelitalischer Reliefbecher, ΓΕλλΚεφ. 1994, 275- 281.*

². Βλ. *EADélos XXXI*, πίν. 37, αρ. 3043 (εργαστήριο Μονογράμματος). *Kabirion III*, αρ. 947, α,β, 948 (οι σκύφοι που βρέθηκαν στο Καβίριο αποδίδονται σε ανατολικά εργαστήρια). "Δηλιακού" τύπου χαρακτηρίζεται και σκύφος με ανάλογη ζώνη δημοσιευμένος από τον P. V.C. BAUR, *Megarian Bowls in the Rebecca Darlington Stoddard collection of Greek and Italian Vases in Yale University AJA 45, 1941, σελ. 237, αρ. 204, εικ. 5* (η υψηλή χρονολόγηση στον 3ο αι. π.Χ. δεν ισχύει' βλ. *EADélos XXXI, 7*

³. *EADélos XXXI*, πίν. 40, αρ. 8806 (εργαστήριο), πίν. 74, αρ. 848+641 (εργαστήριο Plagiaire).

στελέχη του κεραυνού αποτελούν δύο αντιθετικές δέσμες λογχόσχημων φύλλων, σε ισοίτη διάταξη, απομακρυσμένες από το σχήμα του ανθεμίου' τα φτερά φυτρώνουν στο μέσον στο στέλεχος που συνδέει τις δύο δέσμες. Πανομοιότυπη σφραγίδα κεραυνού χρησιμοποιείται σε σκύφο του ιωνικού εργαστηρίου CI από τη Δήλο¹ με τα φτερά του κεραυνού όμως ανοιγμένα προς τα επάνω σε αντίθεση με τους σκύφους από τη Μινώα, στους οποίους τα φτερά ανοίγουν προς τα κάτω, όπως ακριβώς τα φτερά του κηρυκείου στους σκύφους από τη Δήλο².

Ο τύπος του κεραυνού με ωκύπτερα είναι διαδεδομένος από τον 3ο αι. π.Χ. στις παραστάσεις νομισμάτων των βασιλέων της Μακεδονίας³ και των Πτολεμαίων της Αιγύπτου.⁴ Στην Ήπειρο ο φτερωτός κεραυνός συνδεδεμένος ιδιαίτερα με τη λατρεία του Δία, αποτέλεσε έμβλημα του οπλισμού του Κοινού των Ηπειρωτών και της Ηπειρωτικής Συμμαχίας. Ο Σ. Δάκαρης⁵ ερμηνεύει το θέμα του κεραυνού με τα "ωκύπτερα" ως βραχυγραφία του αετού σε κεραυνό,

1. *EADélos XXXI*, 347, π.ίν. 83, αρ. 659. Όμοιος κεραυνός σώζεται τμηματικά στο θραύσμα 9759, πιν. 83.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 82, αρ. 9311, πίν. 83, αρ. 3121 (εργαστήριο CI)

3. βλ. CH. BOEHRINGER, *Zur Chronologie mittelhellenistischer Münzenserien 220-160 v.Chr.*, *AMuGS V* (Berlin 1972) πίν. 1 (9), και H. GAEBLER, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands, III, Makedonia und Paionia* (1935) πίν. 34 (17.18.29).

4. βλ. Ν.ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Τα νομίσματα των Πτολεμαίων (Εν Αθήναις 1904) σποραδικά (αετός επάνω σε κεραυνό) και H. KYRIELEIS, *Die Porträtmünzen Ptolemaios V und seiner Eltern*, *JdI* 88, 1973, 217, εικ. 1,2 (όρθιος κεραυνός). Με τη Μακεδονία και την Αίγυπτο συνδέθηκε και ο γνωστός κειμήλιος λίθος του Μουσείου της Βιέννης, στον οποίο την παραναθίδα του κράνους του άνδρα κοσμεί φτερωτός κεραυνός. Για την ταύτιση του ζεύγους με τον Πτολεμαίο II και Αρσινόη ή τον Μ.Αλέξανδρο και την Ολυμπιάδα βλ. τελευταία D. HERTEL, *Eine Datstellung Alexanders d. Gr. und seiner Mutter Olympias: zur Deutung des sog. Ptolemäerkameos* Wien, *Festschrift N. Himmelmann*, 47. *Beih. BJd*, 1989, 417-423, πίν.67,1 και W. OBERLEITNER, *Geschnittene Steine. Die Prunkkameen der Wiener Antikensammlung*, Wien/ Köln/Graz (1985) 32, εικ. 14 (ταύτιση με Πτολεμαίο II και Αρσινόη II και χρονολόγησή στα 278 π.Χ.). Για τη χρονολόγηση του λίθου στα 30 π.Χ. βλ. W.- R. MEGOW, *Zu einigen kammern späthellenistischer und frühaugusleischer Zeit*, *JdI* 100, 1985, 445.

5. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗ, *Ωκύπτερα, Ηπειρ. Χρονικά*, 1980, 27-34.

παριστάνεται δε, με τον αετό ή χωρίς αυτόν, σε ποικίλες κατηγορίες διακοσμημένων έργων.¹

Οι σκύφοι από την Μινώα με διακόσμηση κεραυνού βρίσκουν τα ακριβή παράλληλά τους στο εργαστήριο CI των ιωνικών σκύφων.²

Οπωσδήποτε, η περιορισμένη χρήση του θέματος στους ανάγλυφους σκύφους και παράλληλα η ευρεία διάδοσή του στα νομίσματα, αλλά και στην κοσμηματοτεχνία³, είναι ασφαλώς ενδεικτική για το γενικότερο πρόβλημα της επιλογής των διακοσμητικών θεμάτων στην κεραμική. Στα νομίσματα τα διακοσμητικά θέματα έχουν κατεξοχήν συμβολικό χαρακτήρα. Ως σύμβολο εξουσίας και δύναμης ερμηνεύεται ο κεραυνός, ατtributum του Δία, στην εικονογραφία των προγενέστερων χρόνων.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος του κεραυνού όπως και του κηρυκείου σε συνδυασμό με την κατεξοχήν υπεροχή των έμβιων παραστάσεων στο θεματολόγιο των σκύφων του 1ου αι. π.Χ., θα πρέπει να ερμηνευθεί ως ηθελημένη επιστροφή στις διακοσμητικές αρχές της περιόδου ακμής όχι μόνον των εργαστηρίων των ανάγλυφων σκύφων, αλλά και γενικότερα των διακοσμημένων αγγείων των υστεροελληνιστικών χρόνων. Μαζί με τα θέματα από τον κύκλο της Διονυσιακής λατρείας (Διόνυσος με κάνθαρο και θύρσο, προσωπεία, ερωτικές σκηνές) αναβιώνουν και τα σύμβολα των θεών του Ολύμπου, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν εκ νέου στην προπαγάνδα των κυρίαρχων ρωμαίων.

Προσωπεία Σιληνών

Η απεικόνιση των δρώμενων της αρχαίας τραγωδίας, του σατυρικού δράματος και της κωμωδίας στην αγγειογραφία του 5ου και 4ου αι. π.Χ.⁴,

1. ό.π., σελ. 30 και Α. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ, *Ηγεμόνες και κορυφαίες κέραμοι με διακόσμηση από την Ήπειρο. Τύπος "Ανθους Λωτού-Ελίκων"* (Διδακτ. Διατριβή), (Ιωάννινα 1986) 197.

2. Βλ. παραπάνω σελ. σημ.

3. Από τη Μήλο προέρχεται πόρπη με παράσταση κεραυνού που χρονολογείται στο 3ο/2ο αι. π.Χ., βλ. *Hoffmann-Davidson, Greek Gold*, 196, εικ. 74. Πρόκειται για παράλληλο τύπο κεραυνού, προσαρμοσμένου όμως στις ιδιαιτερότητες του υλικού και στο μέγεθος του αντικειμένου.

4. Βλ. ενδεικτικά Α.-D. TRENDALL- T. B. L. WEBSTER, *Illustrations of Greek Drama* (London 1971), Α. KOSSATZ- DEISSMANN, *Dramen des Aschylos auf*

διαμόρφωσε εικονογραφικά πρότυπα, τα οποία αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για τη διαχρονική επιβίωση¹ θεμάτων από το θέατρο και το Διονυσιακό κύκλο σε μεγάλη ποικιλία έργων.

Θέματα από το αρχαίο ελληνικό δράμα υιοθετήθηκαν και από την κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων με διηγηματικό εικονογραφικό περιεχόμενο.² Την προσήλωση στον εικονογραφικό αυτό κύκλο δηλώνει και η τοποθέτηση ανάγλυφων έξεργων προσωπειών ως στηρίγματα, "αστράγαλοι", στη βάση του σκύφου.³

Προσωπεία ή μορφές που φορούν προσωπεία της Νέας Κωμωδίας απεικονίζονται και στους ανάγλυφους σκύφους. Οι παραστάσεις αυτές είναι στερημένες από οποιοδήποτε δραματικό περιεχόμενο και χρησιμοποιούνται ως απλά διακοσμητικά θέματα. Συνυπάρχουν με ποικίλα άλλα θέματα, χωρίς να δημιουργούν κάποια διηγηματική ενότητα. Στους αττικούς⁴ σκύφους τα προσωπεία είναι μικρού μεγέθους και αποτελούν παραπληρωματικά κοσμήματα ή εναλλάσσονται σε οριζόντια ζώνη με άλλα θέματα. Στους σκύφους της

Westgriechischen Vasen (Berlin 1978), T. B. L. WEBSTER, *Monuments illustrating New Comedy* (Londre 1969²). Για θεατρικά ειδώλια βλ. πρόσφατα, με τη σχετική βιβλιογραφία, Ε. ΧΑΣΑΠΗ, Πήλινα θεατρικά ειδώλια από τη Μακεδονία και τη Θράκη. Πέλλα, Αμφίπολη, Άβδηρα, *Μακεδονικά* 38, 1991- 1992, 268- 323.

1. Βλ. Η. -U. CAIN, *Chronologie, Iconographie und Bedeutung der römischen Maskenreliefs*, *BjB* 188, 1988, 106-221, όπου και βιβλιογραφία.

2. Βλ. κυρίως *Hausmann, Reliefbecher*, 52 κ.εξ. όπου δίνεται κατάλογος των σκύφων με παραστάσεις από το αρχαίο δράμα με τη βιβλιογραφία. Βλ. επίσης ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Der Iphigenie-Becher aus dem Piräus*, στο *Wandlungen. Studien zur antiken und Neueren Kunst*. E. Homann-Wedeking *Gewidmet* (1975) και Η. GROPENGIESSER, *Ein Achilleus-Becher in Manheim*, *TAINIA, Festschrift für R. Hampe*, (Mainz am Rhein 1980) 307-332, με βιβλιογραφία.

3. Πρόκειται ασφαλώς για απομίμηση μεταλλικών αγγείων. Βλ. σχετικά Τ. Β. L. WEBSTER, *Greek Dramatic Monuments from the Athenian Agora and Pnyx* *Hesperia* 29, 1960, 254-284.

4. Βλ. *Thompson*, *Hesperia* 1934, 356, *εικ. 40, 357, εικ. 41, 359, εικ. 44* και *Agora XXII*, πίν. 91, αρ. 408, πίν. 21, αρ. 120, πίν. 17, αρ. 101, 102, 99 (βλ. κυρίως στο *Index*, σελ. 127 λ. *Mask*).

Ανατολής το θέμα του κωμικού και των προσωπειών αποδίδεται με μεγαλύτερη ποικιλία, όσον αφορά τους τύπους.¹

Στα εργαστήρια των ιωνικών σκύφων χαρακτηριστικό είναι το προσωπείο Σιληνού που καταλαμβάνει ολόκληρο το ύψος του σώματος του σκύφου. Ο ίδιος τύπος απαντά στο εργαστήριο του Μενεμάχου και του CI.² Διαφορετική είναι η γεροντική ραβδοφόρος μορφή με προσωπείο που έδωσε το όνομά της στο εργαστήριο του "Comique à la cappe".³

Η σφραγίδα που αποδίδεται στους σκύφους από τη Μινώα παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με τους σκύφους που βρέθηκαν στη Δήλο⁴: η μορφή είναι στεφανωμένη με φύλλα και καρπούς (κορύμβους) κισσού με τα χαρακτηριστικά του προσώπου ιδιαίτερα τονισμένα.

Τα άμεσα πρότυπα του εικονογραφικού αυτού τύπου του Σιληνού αναγνωρίζουμε σε μεγάλη ποικιλία έργων του 2ου αι. π.Χ. Προσωπεία γεροντικών παγωνοφόρων μορφών με κοινά χαρακτηριστικά απεικονίζονται σε ψηφιδωτό δάπεδο οικίας της Δήλου (Maison des Masques).⁵ Ο "ηγεμών πρεσβύτης", ο "έτερος πάππος", ο "πρεσβύτης μακροπόγων", συγκρινόμενοι με το προσωπείο των ανάγλυφων σκύφων παρουσιάζουν ομοιότητες στην απόδοση της γενειάδας και των μεγάλων ματιών με τα αναστηκωμένα φρύδια.

1. Σχετικά, και με την παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. U. HAUSMANN, Schauspieler und Masken auf Hellenistischen Reliefbechern Kleinasiens, *Festschrift Akurgal, Anadolu XXI*, 1978/1980 (1987), 143-156.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 7, 118, αρ. 3275, πίν. 8, αρ. 3478 (Μενεμάχου), πίν. 83, αρ. 3442, 8617, πίν. 84, αρ. 3278, 8616 (CI).

3. *EADélos XXXI*, 109 κεξ.

4. παραπάνω σημ.

5. Βλ. τη δημοσίευση από τον J. CHAMMONARD, *Les Mosaïques de la Maison des Masques*, *EADélos XIV* (Paris 1933) 26-32 και PH. BRUNEAU, *Les Mosaïques*, *EADélos XXIX* (Paris 1972) 245-254, εικ. 188-195. Τα προσωπεία του ψηφιδωτού της Δήλου ταυτίστηκαν με συγκεκριμένες μορφές της Νέας Κωμωδίας με βάση τα χαρακτηριστικά που περιγράφει ο Πολυδεύκης στο ονομαστικό του (Όνομ. IV, 143 κεξ.). Ανάλογη ταύτιση έγινε και για τα δεκαέξι προσωπεία που κοσμούν την ασημένια φιάλη από τον Θησαυρό του Τάραντα, βλ. WUILLEUMIER, *Le Trésor de Tarente* (1930) 340, πίν. XIX, 1.

Ανάλογο τύπο προσωπείου αναγνωρίζουμε σε θραύσμα αγγείου με ανάγλυφη επίθετη διακόσμηση από το Ασκληπιείο του Περγάμου¹. Στην ίδια περίοδο ανήκουν και δύο πήλινα ειδώλια από τα 'Αβδηρα² με όμοια απόδοση των χαρακτηριστικών της μορφής, καθώς και μία προτομή Διονύσου από τη Λέρο³. Τη μεγάλη διάδοση του εικονογραφικού αυτού θέματος στα τέλη του 2ου αι. π.Χ. μαρτυρούν και τα δύο αγάλματα Σιληνών από τη Δήλο,⁴ παρά τις διαφορές σε επιμέρους λεπτομέρειες που παρουσιάζουν συγκρινόμενα με τα προσωπεία των Σιληνών. Νόμισμα από την Πέλλα⁵ φέρει όμοιο προσωπείο, ενώ χαρακτηριστικά είναι και τα ανάγλυφα εμβλήματα με μορφές προσωπείων που διακοσμούν αγγεία ή αποτελούν διακοσμητικά στοιχεία μεταλλικών αντικειμένων⁶.

Στη Δήλο σε πολλά έργα της μικροτεχνίας και ιδιαίτερα της τορευτικής απεικονίζονται παράλληλες εικονογραφικά μορφές.⁷ Τελευταία, χάλκινο προσωπείο από τη Δήλο ταυτίστηκε από τον Siebert⁸ με προσωπείο Διονύσου. Το προσωπείο των ανάγλυφων σκύφων παρουσιάζει άμεση εικονογραφική σχέση με τον τύπο του χάλκινου έργου, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 1ου αι. π.Χ.⁹ Χαρακτηριστική είναι η ομοιότητα στη διαμόρφωση του πώγωνος με τους έντονους βόστρυχους που πλαισιώνουν τα χείλη δεξιά και αριστερά. Ο τρόπος που αφήνονται ελεύθεροι οι βόστρυχοι,

1. *ANPXI*, 1, 156, 157, πιν. 57, αρ. 402. Βρέθηκε στο στρώμα της οικοδομικής φάσης αρ. 13, και χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ.

2. Βλ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, *Πήλινα ειδώλια Αβδήρων* (Εν Αθήναις 1960) 69, αρ. B121, B122, πίν. 27.

3. *BCH* 112, 1988, 679, εικ. 121

4. Βλ. Fouilles de Délos, *BCH* 31, 1907, 517-525.

5. *Πέλλα, μίτρες*, πίν. 312, Νόμισμα N1 (166-165 π.Χ.)

6. B.BARR-SHARRAR, *The Hellenistic and Early Imperial Decorative Bust* (Mainz am Rhein 1987) πίν. 1-15

7. Βλ. G. SIEBERT, "Mobilier Délien en Bronze", *BCH Suppl I*, 1973, 555-587.

8. G. SIEBERT, "Un masque de Dionysos cornu a Délos", *Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen, Akten der 9. Tägung über antike Bronzen in Wien*, 1986(1989), 275-278.

9. Δίνεται το ίδιο *terminus ante quem* το οποίο ισχύει και για την χρονολόγηση του εργαστηρίου CI, η καταστροφή της Δήλου από τον Αθηνόδωρο (69 π.Χ.), ό.π. σελ. 276-277 βλ. και *EADélos XXXI*, 12.

χωρίς να ενώνονται σε διακοσμητικές δέσμες, απομακρύνει τον τύπο του χάλκινου προσωπίου της Δήλου και των ανάγλυφων σκύφων από τον τύπο των προσωπιών των έργων της Μακεδονικής τορευτικής,¹ παρόλο που διαπιστώνονται ομοιότητες στις ρυτίδες του μετώπου από τα κάθετα συνοφρυωμένα μάτια.²

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι τα εικονογραφικά πρότυπα της παράστασης των ανάγλυφων σκύφων ανάγονται απευθείας σε έργα της τορευτικής.

Προβληματική όμως είναι η ταύτιση της μορφής με Σιληνό ή με Διόνυσο³. Ο Siebert⁴ ταυτίζει το χάλκινο προσωπίο από τη Δήλο με τον ταυρόμορφο Διόνυσο. Στα προσωπεία των ανάγλυφων σκύφων τα αυτιά τοποθετημένα ψηλά, επάνω από το στεφάνι με τους κορύμβους κισσού, μοιάζουν με κέρατα. Οποιαδήποτε ταύτιση παραμένει υποθετική, εφόσον δεν γνωρίζουμε τον αγαματικό τύπο ενός Διονύσου κερασφόρου ή ταυρόμορφου, παρά μόνον από τις παραστάσεις της μικροτεχνίας, οι οποίες αναπαράγουν ποικίλες παραλλαγές ενός εικονογραφικού τύπου.

Ερωτιδείς

Ο ερωτιδέας, παιδική μορφή έρωτος, αποτελεί όχι μόνον ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά θέματα της ελληνιστικής τέχνης, αλλά το κατεξοχήν εικονογραφικό θέμα της ελληνιστικής μικροτεχνίας. Γιαυτό και η εικονογραφία

¹. Συγκεντρωμένα παραδείγματα έργων τορευτικής και πηλοπλαστικής βλ. M. PFROMMER, *Italien-Makedonien-Kleinasien, Interdependenzen Spätklassischer und Frühhellenistischer Toreutik*, *JdI* 98, 1983, 235 κέξ. ιδιαίτερα σελ. 254-260.

². Πρβλ. την ανάγλυφη κεφαλή του Παπτοσιληνού στον πυθμένα του ασημένιου κάλυκα από τον βασιλικό τάφο της Βεργίνας, *Θησαυροί της Αρχαίας Μακεδονίας*, αρ. κατ. 105, καθώς και το ανάγλυφο προσωπίο στη λαβή του ορειχάλκινου λυχνούχου από τον ίδιο τάφο, ό.π., αρ. κατ. 148, σελ. 55.

³. Για προσωπεία που σχετίζονται με τη λατρεία του Διονύσου βλ. σχετικά G. SEITERLE, *Maske, Ziegenbock und Satyr*, *Ant. Welt* 19, 1988, 3-14, F. FRONTISI-DUCROUX, *Le dieu- masque. Une Figure du Dionysos d' Athènes* (Paris- Rome 1991) με βιβλιογραφία για τη λατρεία του Διονύσου και πρόσφατα, I. JENKINS, *The Mask of Dionysos/ Pan- Osiris- Apis*, *JdI* 109, 1994, 273- 299, όπου με βάση την απόδοση των κεράτων επιχειρείται η σύνδεση με Αιγυπτιακές θεότητες.

⁴. ό.π., σελ 277.

του είναι πλούσια και απαντά σε ποικίλους τύπους.¹ Στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων και ιδιαίτερα στα ιωνικά εργαστήρια συχνότερες είναι οι απεικονίσεις μουσικών ή ορχουμένων ερωτιδέων², οι οποίοι κατά κανόνα είναι γυμνοί.

Στις εξαιρέσεις εντάσσεται ο ντυμένος ερωτιδέας με το τυλιγμένο γύρω από το σώμα του ιμάτιο, ο οποίος στο Κυκλαδικό εργαστήριο παρουσιάζεται σε δύο παραλλαγές που προήλθαν η μία από την άλλη.

Τα θραύσματα του σκύφου 237 απεικονίζουν μορφή ντυμένου έρωτα, (είναι ευδιάκριτα και στα δύο θραύσματα τα τμήματα από τα φτερά, που σώζονται αποσπασματικά), ο οποίος κρατά μπροστά του αντικείμενο σε σχήμα "Πι", σαν έτοιμος- σκυμμένο κεφάλι- να το αποθέσει κάπου.

Το σχήμα του αντικειμένου οδηγεί στην υπόθεση ότι θα πρέπει να ήταν κατασκευασμένο από σκληρό υλικό. Συγχρόνως όμως οι πτυχώσεις στο αριστερό σκέλος δείχνουν ότι θα πρέπει να ήταν εύκαμπτο' επιπλέον το δεξί σκέλος φαίνεται ότι απολήγει σε διαμορφωμένη παρυφή.

Η παράσταση στο σκύφο από τη Μινώα είναι μοναδική. Για σύγκριση όχι μόνο με τη μορφή του έρωτα, αλλά και με το αντικείμενο που κρατά, προσφέρεται το θραύσμα του ανάγλυφου σκύφου 8536³ από τη Δήλο, όπου σώζεται ακέραια η μορφή και το οποίο ο Laumonier αποδίδει στο εργαστήριο CI. Η ίδια σφραγίδα με της Δήλου έχει χρησιμοποιηθεί και στους σκύφους 115, 120, 266 από τη Μινώα, όπου όμως σώζεται αποσπασματικά. Ο ερωτιδέας φέρει μπροστά του, περασμένο στο λυγισμένο του βραχίονα, την παρυφή του ιματίου, το οποίο έχει τυλιγμένο γύρω από τους γλουτούς του⁴. Το φανάρι, που περιγράφει ο

1. Εκτός από το LIMC, III 1, λ. Eros, βλ. ειδικότερα, B.SEGALL, Tradition und Neuschöpfung in der frühalexandrinischen Kleinkunst, 119/120, BWPr. 1966, 22, U. HAUSMANN, Zur Erosen- und Gallier-Ikonographie in der Alexandrinischen Kunst, *Alessandria e il Mondo Ellenistico-Romano, Studi in Onore di Ach. Adriani* (Roma 1984) 283-296 (έρωτας πολεμιστής), PH. BRUNEAU, Lampes Corinthiennes (II), BCH 101, 1977, 253-257 (έρωτας αλισσοδεμένος).

2. Για την παράσταση ερωτιδέα με αμφορέα στο σκύφο 432, βλ. παρακάτω σελ.

3. EADélos XXXI, πίν. 84, αρ. 8536. σελ. 352, BrunEAU, *La vaisselle*, πίν. 41, αρ. D16.

4. Ο τρόπος που τυλίγεται το ένδυμα γύρω από τους γλουτούς, περνώντας από τον λυγισμένο βραχίονα, ο οποίος συγκρατεί τις παρυφές, είναι γνώριμος και ιδιαίτερη προσφιλής κατά την ελληνιστική περίοδο. Ειδικότερα, στην ανάγλυφη κεραμική, αναγνωρίζουμε όμοια

Laumonier, στο χέρι της μορφής, δεν υπάρχει στο σκύφο από τη Μινώα. Η σύγκριση των δύο μορφών, του σκύφου 237 και του σκύφου από τη Δήλο, είναι αποκαλυπτική: ο τεχνίτης της σφραγίδας που χρησιμοποιήθηκε στο σκύφο από τη Μινώα, δεν έκανε τίποτε άλλο παρά αντέγραψε τη σφραγίδα με τη μορφή του Δηλιακού σκύφου και διαμόρφωσε τις λεπτομέρειες του υφάσματος που έρχεται μπροστά, σε κάτι διαφορετικό, σε ένα αντικείμενο σε σχήμα "πι", δίνοντας και μια ελαφρά κλίση στην κεφαλή της μορφής, η οποία γέρνει ελαφρά προς τα εμπρός. Το μέγεθος των σφραγίδων των σκύφων από τη Μινώα επιβεβαιώνει την υπόθεση¹ η νέα μορφή, πανομοιότυπη στο σώμα, είναι κατά 0.005 χιλιοστά μικρότερη από αυτή των σκύφων 115, 120, 226.

Εάν στη νέα σφραγίδα που προέκυψε, ο τεχνίτης έδωσε και κάποιο περιεχόμενο συγκεκριμένης διήγησης, δεν είναι βέβαιο. Παράλληλο επακριβώς εικονογραφικό θέμα δεν υπάρχει στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων. Με βάση τα ελάχιστα εικονογραφικά σχήματα, με τα οποία θα μπορούσε να συσχετιστεί η μορφή, προκύπτουν οι παρακάτω παρατηρήσεις: Σε θραύσμα ανάγλυφου σκύφου από την Αντιόχεια¹, η μορφή που κατευθύνεται αντικρουστά προς έρωτα αυλητή έχει την ίδια στάση με τον έρωτα του σκύφου 237. Το αντικείμενο που κρατά με το λυγισμένο χέρι δημιουργεί ανάλογη παρυφή στο ένα σκέλος του. Ο Waagé² περιγράφει γενικά την παράσταση ως μουσική σκηνή. Βέβαια, η συνύπαρξη του αυλητή με τη μορφή που κρατά το δυσδιάγνωστο αντικείμενο θυμίζει τις παραστάσεις της αγγειογραφίας,³ όπου δίπλα στην

ντυμένες μορφές μαινάδων σε έναν ανάγλυφο σκύφο από το ναυάγιο της Santa Sabina ο οποίος αποδίδεται με επιφύλαξη σε εργαστήριο του Τάραντα, Siebert, *Santa Sabina*, 140, 141, εικ. 23 d-e. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο σκύφος από το ναυάγιο παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με τους ιωνικούς σκύφους, όπως διαπιστώνει και ο Siebert (ο ελικοειδής βλαστός) και ότι τα χαρακτηριστικά που αποδίδει στο εργαστήριο του Τάραντα (μνημειακές μορφές) σε συνδυασμό και με την αδιακόσμητη βάση, αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά του Κυκλαδικού εργαστηρίου. Εάν προστεθεί και το ότι η μεγαλύτερη ποσότητα σκύφων του ναυαγίου προέρχεται από ιωνικά εργαστήρια, είναι πολύ πιθανόν να πρόκειται για ένα αγγείο του Κυκλαδικού εργαστηρίου- C1. Ως μόνο κριτήριο για την απόδοση σε εργαστήριο του Τάραντα απομένει το σχήμα του σκύφου, το οποίο, κατά τον Siebert είναι αυτό των σκύφων της Δύσης.

¹ *Antioch IV.1*, πιν. 9, αρ. 48.

² *ό.π.*, σελ. 29.

³ Βλ. ανάγλυφη παράσταση σε ερυθρόμορφη πελίκη από την Απουλία, M. WEGNER, *Das Musikleben der Griechen* (Berlin 1949) πιν. 24.

αυλητροίδα στέκεται μορφή με την υφασμάτινη φορβεία¹ στο χέρι της. Η δύσκαμπτη όμως υφή του αντικειμένου στο σκύφο της Μινώας δεν επιτρέπει μια τέτοια ταύτιση.

Είναι πιθανότερο ο ερωτιδέας να κρατά ένα διπλωμένο ύφασμα, το οποίο ετοιμάζεται να αποθέσει για να καλύψει κάποιο αντικείμενο. Σε θραύσμα ανάγλυφου σκύφου από την Πελοπόννησο² απεικονίζεται αμφορέας καλυμένος με ύφασμα, ενώ συνυπάρχει στην ίδια παράσταση ερωτιδέας που κρατά διπλωμένο ύφασμα. Παρόλο που τυπολογικά οι μορφές και το ύφασμα δεν ταυτίζονται απόλυτα, δεν είναι αδύνατη μια ανάλογη ερμηνεία της μορφής του σκύφου 237. Επιπλέον, το αργείο εργαστήριο του Δημητρίου-Ιάσωνος, στο οποίο αποδίδεται ο σκύφος από την Πελοπόννησο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τα ιωνικά εργαστήρια, τα οποία θα μπορούσαν με τη σειρά τους να απεικονίσουν εικονογραφικά παράλληλες σκηνές.

Ο τύπος του ερωτιδέα σε χορευτική κίνηση, με τον χαρακτηριστικό διασκελισμό των σταυρωμένων ποδιών, με ανασηκωμένο και λυγισμένο επάνω από το κεφάλι του το βραχίονα, θυμίζει τον χαρακτηριστικό αγαματικό τύπο του "έρωτα εναγώνιου"³, έργο του Βόηθου του Καλχηδονίου⁴. Τον ίδιο τύπο αναγνωρίζουμε σε ειδώλιο από τη Μύρινα⁵, αλλά και σε ρωμαϊκά αντίγραφα ποικίλων ελληνιστικών έργων⁶.

Στο υλικό από τη Μινώα, ο τύπος αυτός αναγνωρίζεται στη σφραγίδα (M14) του τοπικού εργαστηρίου και στον εισηγμένο ιωνικό σκύφο 390. Πρόκειται για πανομοιότυπη σφραγίδα με αυτή που χρησιμοποιήθηκε στους ιωνικούς σκύφους⁷ και συγκεκριμένα στο εργαστήριο του Μονογράμματος και του

¹ Η φορβεία ήταν από ύφασμα ή δέρμα. Βλ. σχετικά D. PLAQUETTE, *L'instrument de Musique dans la céramique de la Grèce Antique* (Paris 1984) 32, 33.

² Siebert, *Péloponnèse*, DI.68, πίν. 16.

³ W. FUCHS, *Der Schiffsfund von Mahdia* (Tübingen 1963) 12-14, M. BIEBER, *The Sculpture of the Hellenistic Age* (New York 1967) eik. 286, 287, 289.

⁴ Για τον καλλιτέχνη Βόηθο τον Καλχηδόνιο βλ. J. MARCADÉ, *Recueil des Signatures de Sculpteurs grecs* (Paris 1957) 28 κεξ.

⁵ M. BIEBER, ό.π. σελ. 144, εικ. 614 και E. POTTIER, S. REINACH, *La Nécropole de Myrina* (Paris 1887).

⁶ Πρβλ. την κινημένη στάση των σατύρων, J. CH. BALTU, *Sculpture Antique, Mysées Royaux d' Art et d' histoire de Bruxelles* (Bruxelles 1990) 24.

⁷ Courby, *Vases grecs*, εικ. 77, σφ. 16

"Comique à la canne"¹. Σφραγίδα εικονογραφικά και τυπολογικά όμοια αναγνωρίζουμε στην ανάγλυφη διακόσμηση πήλινου ελληνιστικού βωμίσκου από τη Σμύρνη², που μαρτυρεί για την ευρεία διάδοση κάποιου συγκεκριμένου προτύπου-αρχετύπου.

Ο εικονογραφικός τύπος του **ερωτιδέα με λύρα**, είναι γνωστός από την αγγειογραφία,³ όπου απεικονίζονται μουσικοί έρωτες σε κατατομή με ποικίλα μουσικά όργανα. Στην ελληνιστική περίοδο, το θέμα είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο σε αγγεία ή άλλα αντικείμενα με ανάγλυφη διακόσμηση: φτερωτοί μουσικοί έρωτες απαντούν στην κατηγορία των πολύχρωμων ανάγλυφων αγγείων του 3ου αι. π.Χ⁴, ενώ σε βάση θυμιατηρίου από τη Δήλο¹ του 2ου αι. π.Χ. παριστάνεται ο Απόλλων γυμνός προς τα δεξιά σε διασκελισμό, με την κιθάρα στο αριστερό του χέρι'

Η σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους **218, 232, 242, 243, 244, 246**, του Κυκλαδικού εργαστηρίου αναγνωρίζεται όμοια σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων που βρέθηκαν στη Δήλο⁵ (εργαστήριο Μενεμάχου) και αλλού⁶. Σε ένα άλλο σύγχρονο αγγείο, το πήλινο αλάβαστρο του Εθνικού

1. Ταυτίζονται οι σφραγίδες των ερωτιδέων αυτών με τις αντίστοιχες των εργαστηρίων του Μονογράμματος και του "Comique à la canne", **340**=EADélos XXXI, 3192, πίν. 29 (αναγνωρίζουμε το ίδιο ανθέμιο στην οριζόντια ζώνη). , **390, 393, 395, 396**=EADélos XXXI, 1904-3174, 3182-1906, 8765, πίν. 28 (εργαστήριο Comique à la canne). Εκτός από τις σφραγίδες των ερωτιδέων και η άκανθα στην κατώτερη ζώνη του σώματος του σκύφου είναι όμοιου τύπου (άκανθα με λυγισμένη κορυφή, βλ. παρακάτω σελ.) **396** =EADélos XXXI, 3242, πίν. 37, (εργαστήριο του Μονογράμματος).

2. Βλ. P. G. LEYENAAR- PLAISIER, *Les terres Cuites Grecques et Romaines, Catalogue de la Collection du Musée National des Antiquités à Leiden* (Leiden 1979) αρ. 1469, πίν. 188, σελ. 504.

3. Βλ. A. GREIFENHAGEN, *Griechische Eroten* (Berlin 1957) εικ. 12 και σποραδικά.

1. Βλ. J. MARCADÉ, *Au Musée de Délos* (Paris 1969) πίν. XXIX, 176, και H.-U. CAIN, *Römische Marmorkandelaber, Beiträge zur Erschliessung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur*, 7 (Mainz am Rhein 1985) πίν. 4-3.

4. D. KENT- HILL, Bacchic Erotes at Tarentum, *Hesperia* 16, 1947, 248-255, πίν. LXVII, 1.

5. Βλ. EADélos XXXI, αρ. 3217, 3323, πίν. 6, 7, σελ. 40.

6. M. - O. JENTEL, Bols à relief du Pont-Euxin Septentional au Musée du Louvre *Eirene* 3, 1964, 116, πίν. XI.

Μουσείου¹, διακοσμημένο επίσης με την τεχνική της μήτρας, αναγνωρίζουμε ντυμένη μορφή στην ίδια στάση και με όμοιο όργανο.

Το μουσικό όργανο στους ιωνικούς σκύφους ταυτίζεται συνήθως με λύρα. Στο θραύσμα 246 διαγράφονται και οι χορδές, ενώ στα άλλα θραύσματα έχει απομείνει από τη συχνή χρήση της ίδιας σφραγίδας μόνον το πλαίσιο της λύρας. Η παράσταση του συγκεκριμένου τύπου της λύρας, θα πρέπει να αποτελεί ένα γνώριμο και προσφιλέθ θέμα για τους κατοίκους του Αιγαίου τον 1ο αι.π.Χ., εφόσον αναγνωρίζεται ο τύπος της λύρας σε νόμισμα από την Κύθνο².

Ο ερωτιδέας με σαμβύκη, παριστάνεται στον ίδιο τύπο με τον ερωτιδέα με τη λύρα, δηλ. σε κατατομή το σώμα και κατενώπιον το κεφάλι, με μόνη διαφορά ότι κρατά διαφορετικό μουσικό όργανο. Η λιγνή, "στεγνή" μορφή³ του έρωτα θυμίζει, όσον αφορά τον έντονο διασκελισμό, τις σύγχρονες μορφές των αρχαϊστικών αναγλύφων.

Το μουσικό όργανο έχει καμπύλο το ανώτερο στέλεχος και μοιάζει με άρπη. Ο Laumonier⁴ το ταυτίζει με τη σαμβύκη,⁵ ενώ η M.-O. Jentel,⁶ το ονομάζει κιθάρα. Όμοιο ακριβώς μουσικό όργανο απεικονίζεται σε λευκή λάγυνο με γραπτή διακόσμηση που βρέθηκε στο Πέργαμο.⁷

Στο θεματολόγιο των σκύφων του εργαστηρίου CI της Δήλου, απεικονίζεται σε τέσσερις σκύφους⁸ όρθια γυναικεία θεϊκή μορφή με σκήπτρο στο δεξί της χέρι και πόλο στην κεφαλή. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο συγκρατεί στη

¹. D. BURR THOMPSON, *Glauke and the Goose, Essays in Memory of K. Lehmann* (New York 1964) 314κεξ., εικ. 4.

². L. VORREITE, *Die Schönsten Musikinstrumente des Altertums* (Frankfurt am Main 1983) 88, 89.

³. Μια τέτοια εντύπωση δημιουργείται εάν συγκριθεί η μορφή με αυτές του αναγλύφου από τη Δήλο, που χρονολογείται στην ίδια περίοδο (πριν από το 69 π.Χ.) βλ. W. FUCHS, *Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs* (Berlin 1959) πίν. 10 c, σελ. 172.

⁴ παραπάνω σημ. 1

⁵ Για τη σαμβύκη βλ. M. WEGNER, *Das Musikleben der Griechen* (Berlin 1949) 225. Για την άρπη βλ. D. PLAQUETTE, *L'instrument de Musique dans la Céramique de la Grèce Antique* (Paris 1984) 103, 117, 133.

⁶. σημ. 6, σελ. 195

⁷. C. H. BOHT, W. O. ALBERT, *Die Antike Strasse zur Akropolis von Pergamon*, AA 90, 1975, εικ. 36, σελ. 507.

⁸. *EADélos XXXI*, πίν. 84, αρ. 3277, 3278, 8620, 9127

μέση της με το αριστερό χέρι. Η μορφή απεικονίζεται έτσι ακριβώς στο σκύφο 3277 από τη Δήλο, ενώ στους υπόλοιπους τρεις σκύφους απεικονίζεται παραλλαγμένη η ίδια σφραγίδα: ο πόλος φαίνεται σαν να δημιουργείται με το δέσιμο της κόμης, ενώ το ένδυμα της μορφής αποτελεί ένας χιτώνας που κολπώνεται κάτω από το στήθος. Αυτή τη σφραγίδα αναγνωρίζουμε σε τέσσερις σκύφους από τη Μινώα, στους σκύφους **175- 178** και μάλιστα σε ανάλογους συνδυασμούς με τους σκύφους της Δήλου, συνυπάρχουν δηλαδή με τη θεϊκή μορφή οι ίδιες σφραγίδες στους σκύφους της Μινώας, όπως για παράδειγμα το προσωπίο και ο φοίνικας¹. Χωρίς αμφιβολία πρόκειται για σκύφους του ίδιου εργαστηρίου. Και στους σκύφους της Μινώας και στους σκύφους της Δήλου σημειώνεται μια μείωση του μεγέθους της σφραγίδας². Ο Laumonier δεν ονομάζει τη μορφή, ενώ ο Bruneau³, την ονομάζει με επιφύλαξη Αθηνά σε έναν σκύφο που βρέθηκε στο Σπίτι των Κωμωδών της Δήλου. Στη Δήλο οι σκύφοι με τη γυναικεία μορφή εντάσσονται στο εργαστήριο CI, το οποίο χρονολογείται στο α' μισό του 1ου αι.π.Χ.

Το θέμα που επελέγη για τη διακόσμηση των σκύφων της Δήλου και της Μινώας είναι από αυτά που απαντούν ελάχιστες φορές σε ανάγλυφους σκύφους. Ανάλογη εικονογραφικά μορφή έχει αποδοθεί σε τρεις σκύφους από την Κόρινθο⁴ η στάση των μορφών είναι η ίδια με μόνη διαφορά ότι στα θραύσματα της Κορίνθου αποδίδεται η μορφή κατενώπιον. Η ανάγλυφη κεραμική που βρέθηκε στον αποθέτη της Κορίνθου χρονολογείται ανάμεσα στα 225- 165 π.Χ. Πρόκειται δηλαδή για ένα από τα πρωιμότερα παράλληλα αυτής της σφραγίδας, η οποία ακριβώς όμοια αποδόθηκε και στο Κυκλαδικό εργαστήριο. Οι σκύφοι της Κορίνθου αποδίδονται σε τοπικό εργαστήριο, επωμένως μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα δύο εργαστήρια χρησιμοποίησαν κάποιο κοινό πρότυπο, πιθανώς κάποιο έργο πηλοπλαστικής, που είχε συμβάλει στην ευρεία διάδοση του αγαματικού τύπου. Η μορφή της σφραγίδας που

¹. Η σφραγίδα του φοίνικα στους σκύφους **176, 179, 180, 181** είναι όμοια με αυτή των σκύφων από τη Δήλο (παραπάνω σημ.). Για την παρουσία του φοίνικα στη Δήλο βλ. CH. LE ROY, *La naissance d' Apollon et les palmier déliens*, BCH Suppl. I, 1973, 263- 286.

². Για τους σκύφους από τη Μινώα βλ. παραπάνω σελ. 466 . Για τους σκύφους από τη Δήλο, EADélos XXXI, 351, αρ. 9127.

³. Bruneau, *Vaisselle*, 241, πίν. 40, αρ. D17

⁴. Edwards, *Reservoir*, 408, E, όπου αναφέρεται και παράλληλο όστρακο από τις Κεγχραιές (σελ. 407, σημ. 121)

χρησιμοποιήθηκε στο Κυκλαδικό εργαστήριο, εικονογραφικά θα μπορούσε να συσχετιστεί με τη μορφή της Λητούς, όπως αποδίδεται στους σκύφους του Αργεΐτικου εργαστηρίου του Αγαθοκλέους¹, το οποίο χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 2ου αι.π.Χ.

Στο Κυκλαδικό εργαστήριο ανήκουν τρία θραύσματα σκύφων (171-173) που διακοσμούνται με μορφή γρύπα. Ο γρύπας αποδίδεται ολόκληρος από τα πλάγια με ανασηκωμένα τα μπροστινά του πόδια και περίτεχνα φτερά. Πρόκειται για παρόμοια σφραγίδα με αυτή που απεικονίζεται στα ελάχιστα παραδείγματα ιωνικών σκύφων με παράσταση γρύπα που βρέθηκαν στη Δήλο².

Ο εικονογραφικός τύπος³ βασισμένος στην πλούσια παράδοση της ανατολίτιζουσας τέχνης και της αγγειογραφίας, όπως διαμορφώνεται στα κλασικά χρόνια, χρησιμοποιείται σε ποικίλες κατηγορίες έργων τέχνης με ζωγραφική ή ανάγλυφη διακόσμηση. Ήδη στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. σε ψηφιδωτό δάπεδο της Σικυώνος⁴ αποδίδεται ανάλογη μορφή γρύπα. Ο ίδιος τύπος επιβιώνει χωρίς καμιά αλλαγή και στα ελληνιστικά ψηφιδωτά δάπεδα της Αλεξάνδρειας⁵, της Σάμου⁶, της Πέλλας⁷. Ο πανομοιότυπος τρόπος απόδοσης του γρύπα τόσο στην ίδια κατηγορία (όπως για παράδειγμα στα ψηφιδωτά) όσο και σε ποικίλες άλλες κατηγορίες έργων τέχνης, όπως:

1. G. SIEBERT, Bols à reliefs hellénistiques de Tarente et d' Argos, *Mélanges G. Daux* (1974) 324, εικ. 1, *Siebert, Péloponnèse*, 20, 21, πίν. 1, Α.1.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 83, αρ. 3319, πίν. 71, αρ. 3096, πίν. 120, αρ. 3332.

3. Για τον τύπο του γρύπα στα αρχαϊκά χρόνια βλ. P.AMANDRY, *Plaques d'or de Delphes AM 77*, 1962, 56-62 και H. PAYNE, *Nectocorinthia* (Maryland 1971). Διαχρονικά, για την εικονογραφία του γρύπα βλ. I. FLAGGE, *Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen* 1975 και CH. DELPLACE, *Le griffon de l'archaïsme à l'époque impériale. Étude iconographique et essai d'interprétation symbolique* (1980).

4. Βλ. K. VOTSIS, *Nouvelle mosaïque de Sicyone, BCH 100*, 1976, 585, εικ. 12 και F. GILIBERTO, *Pittura su tavolo e mosaico pavimentale: in margine ad un mosaico a ciottoli di Sicione con decorazione floreale, HASB 14*, 1991, 11-25.

5. Πρβλ. W. A. DASZEWSKI, *Corpus of Mosaics from Egypt, I. Hellenistic and Early Roman Period, Aegyptiaca Treverensia 3* (Mainz am Rhein 1985) 101, αρ. κατ. 1, πίν. 1-3.

6. Πρβλ. V. GIANNOULI, A.-M. GUIMIER, -SORBETS, *Deux mosaïques hellénistiques à Samos BCH 112*, 1988, 545-568.

7. *AD 19*, 1964, Χρ. 343, πίν. 404 και *Pfrommer Studien*, 128, 129.

αρχιτεκτονικά μέλη¹, τοιχογραφίες², τραπεζοφόρους³, αγγεία από φαγεντιανή⁴, λύχνους με ανάγλυφη διακόσμηση⁵, σφραγιδόλιθους⁶, υποδηλώνει την τυποποίηση του θέματος και την ευρεία κυκλοφορία ενός αρχέτυπου⁷ το οποίο αντιγράφεται από τους τεχνίτες.

Στα ελληνιστικά χρόνια, την προσαρμογή του θέματος στο αρχέτυπο των "ετερομειγών" φτερωτών μυθολογικών όντων γενικότερα, το οποίο μεταλλάσσεται άλλοτε σε γρούπα, άλλοτε σε χίμαιρα ή σφίγγα και άλλοτε σε Πήγασο ή Βελλερεφόντη, μαρτυρεί όχι μόνον η κοινή τεχνοτροπία, αλλά και η ομοιότητα στις λεπτομέρειες σε ποικίλα έργα τέχνης με αντίστοιχες παραστάσεις: έτσι η σύγκριση του γρούπα, όπως αποδίδεται στους ανάγλυφους σκύφους, με την ανάγλυφη παράσταση του Βελλερεφόντη σε ασκό στο Μουσείο του Λούβρου⁸ ή με τις σφίγγες και τους πάνθηρες σε ψηφιδωτό δάπεδο της Ερέτρειας⁹, μαρτυρεί την εύκολη μεταλλαγή του ίδιου αρχέτυπου.

Στη σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους της Μινώας, η ανάγλυφη γραμμή που περιτρέχει σαν περιθώριο τη μορφή δείχνει ότι η σφραγίδα αντιγράφηκε μεμονωμένη από άλλο έργο τέχνης και στη συνέχεια οριοθετήθηκε για να αποτελέσει διακοσμητικό θέμα, προσαρμοσμένο στις τεχνικές της ανάγλυφης κεραμικής. Ανάλογος είναι ο τύπος του γρούπα σε

1. Πρβλ. επίγραμμα από τα Δίδυμα, *Rumscheid, Bauornamentik*, πίν. 24, 1-5.

2. Πρβλ. παραστάσεις γρουπών σε τοιχογραφίες από τάφους της Ποσειδωνίας, *Ricerche di Pittura Ellenistica. Quaderni dei Dialoghi di Archeologia*, 1 (Roma 1985) 105, εικ. 9

3. W. DEONNA, *Le Mobilier delien*, *EADélos XVIII*, (Paris 1938) 32-34.

4. R. A. LUNSINGH-SCHEURLEER, *Thirteen Drinking Cups. Entousiasmos, Essays on Greek and Related Pottery Presented to J.M. Hemelrijk. Allard Pierson Series*, vol 6, (Amsterdam 1988) 149, εικ. 1, σελ. 152, σημ. 30.

5. Bruneau, *Les lampes*, αρ. 4581, πίν. 29.

6. A. KRUG, *Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Kommissison* 61, 1980, πίν. 100, αρ. 227, 228.

7. Έτοιμα μεταλλικά καλούπια, "πατρόν", αποδείχτηκε από εύρημα της Δήλου ότι κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους τεχνίτες των ψηφιδωτών: βλ. PH. BRUNEAU, *Patrons de mosaïstes, Delica, BCH* 99, 1975, 306-308.

8. M.-O. JENTEL, *Les gutti et les askoi à reliefs Etrusques et Apuliens* (Leiden 1976) πίν. LXV, εικ. 210.

9. P. DUCREY, I. R. METZGER, *La maison aux mosaïques à Erétrie AntK* 22, 1979, 3-21, πίν. 1-4.

ανάγλυφο σκύφο από τη Βοιωτία¹ και σε σκύφο από τη Βεργίνα². Εντυπωσιακή όμως ομοιότητα παρουσιάζει ο τύπος του γρύπα στους ανάγλυφους σκύφους με τους γρύπες σε υδρίες τύπου Hadra από την Ολβία³. Αργότερα, στα ρωμαϊκά χρόνια, η μορφή του γρύπα σε ανάγλυφους λύχνους αποδίδεται τελείως σχηματοποιημένη με περισσότερο τονισμένα τα ζωώδη χαρακτηριστικά της μορφής⁴.

¹. *Kabirion III*, αρ. 842, πίν. 58.

². Π. ΦΑΚΛΑΡΗΣ, Πήλινες μήτρες, σφραγίδες και ανάγλυφα αγγεία από τη Βεργίνα, *ΑΔ* 38, 1983 (1990) Μελ., αρ. ΒΑΠ 98, σελ. 235, σχ. 32, πίν. 94δ.

³. Πρβλ. Ε. BELIQ DE BALLU, *Olbia, Cité antique du littoral nord de la Mer Noire* (Leiden 1972) πίν. XLIV, XLV. για τα αγγεία της κατηγορίας Hadra, βλ. Ρ. CALLAGHAN, R. E JONES, *Hadra Hydriae and Central Crete: A Fabric Analysis*, *BSA* 80, 1985, 1- 17. Ε. ENKLAAR, *Peintres et Chronologie des hydries de Hadra*, *BABesch* 60, 1985, 106- 151, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les hydries de HadraII: Formes et ateliers*, *BABesch* 61, 1986, 41- 65.

⁴. Πρβλ. τη μορφή του γρύπα σε λύχνο του Ιου αι. μ. Χ. από τη Μινώα, παραπάνω σελ. και Ε. Μ. CAIBLER- CAN, , *Die Antiken Tonlampen des Archäologischen Instituts der Universität Tübingen* (1977) πίν. 15, αρ. 163.

Ερωτικά συμπλέγματα.

Στην ελληνιστική κεραμική¹, σε κατηγορίες αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση του 2ου και 1ου αι. π. Χ. η παράσταση ερωτικών συμπλεγμάτων έχει σημαντική θέση. Συχνή είναι η παρουσία τους στην κεραμική με την τεχνική των επίθετων ανάγλυφων πλακιδίων γνωστή ως περγαμηνή ή *appliquenkeramik*², στην ανάγλυφη εφυσλωμένη κεραμική (*glasierte keramik*)³ και σε άλλες κατηγορίες ανάγλυφης κεραμικής από τη Μ. Ασία⁴, στα αρρετινά αγγεία⁵ των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων και στους λύχνους⁶.

Αλλά και στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων δεν είναι άγνωστα τα ερωτικά συμπλέγματα. Αρκετοί σκύφοι προέρχονται από τη Μακεδονία: δύο

1. Η απεικόνιση ερωτικών σκηνών υπήρξε αγαπητό θέμα στην εικονογραφία της αρχαίας ελληνικής τέχνης ήδη από τα αρχαϊκά χρόνια, βλ. σχετικά, J. BOARDMAN- E. LA ROCCA, *Eros in Griecheland* (München 1975) Εξαιτίας των επιγραφών που συνοδεύουν σε πολλές περιπτώσεις τις παραστάσεις, αντικείμενο έρευνας αποτέλεσε και η σχέση των παραστάσεων με την ερωτική λογοτεχνία, γενικά βλ. R. FLACELIERE, *L'amour en Grèce* (Paris 1960), και ειδικότερα για τους ανάγλυφους σκύφους, *Hausmann, Reliefbecher*, και G. SIEBERT, *Un bol à reliefs inscrit à représentations érotiques*, *AntK* 27, 1984, 14-20, όπου σχολιάζονται οι απόψεις του Schäfer, (*Pergamon*, 80) και του Sinn (U. SINN, *Die homerischen Becher. Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien*, 7. *Beih.*, *AM* 1979, 62- 63, 121- 122) για τα Κιναϊδολογικά κείμενα και τις παραστάσεις στους ανάγλυφους σκύφους

2. Βλ. Schäfer, *Pergamon*, 79-80 με βιβλιογραφία. Ο συγγραφέας κατατάσσει τις ερωτικές σκηνές σε έξι σχήματα. Βλ. Επίσης Ch. Trümpler - Ris. "Patrizie für ein pergamenisches Reliefgefäß", *HASB* 8, 1982, 39-42, Bruneau, *Céramique pergaménienne*, Hübner, *Appliquenkeramik*,

3. A. HOCHULI- GYSEL, *Kleinasiatische glasierte Reliefkeramik (50v bis 50n Chr) und ihre oberitalischen Nachahmungen*. *Acta Bernesia* 7 (1977).

4. U. MANTEL, *Kleinasiatische Reliefkeramik der Mittleren kaiserzeit. Die "Oinophorengruppe" und Verwandtes*. *PF* 5 (Berlin 1988) 168-170, πίν. 26, 29.

5. H. DRAGENDORFF- C. WATZINGER, *Arretinische Reliefkeramik* (Oxford 1948) 89 κεξ. A. STENICO, *La ceramica arretina II* (1966) πίν. 1-17.33, A. C. BROWN, *Catalogue of Italian Terra-Sigillata in the Ashmolean Museum* (Oxford 1968) πίν. I-VI. A. GREIFENHAGEN, *Beiträgen zur antiken Relifkeramik*, 21 *Erg. JdI* 1963, 66κεξ.

6. H. MENZEL, *Antique Lampen*, *RGZM, Katalog* 15 (Mainz 1969) εκ. 25, αφ. 4, εκ. 33, αφ. 14, P. PETRIDIS, *Les Lampes corinthiennes de Kritika*, *BCH* 116, 1992, 649- 671

μήτρες από την Πέλλα¹, οι οποίες φέρουν συνολικά εννέα διαφορετικά ερωτικά σχήματα, ανάγλυφοι σκύφοι από τη Φλώρινα, τη Βέροια και την Έδεσσα² καθώς και ο σκύφος από την ιδιωτική Συλλογή του Peyrefitte³, ο οποίος αποδίδεται σε εργαστήριο της Μακεδονίας. Από τους ιωνικούς σκύφους που βρέθηκαν στη Δήλο, ο Laumonier αποδίδει στα εργαστήρια του Μενεμάχου, του Ηραίου και του μονογράμματος CI σκύφους με ερωτικές παραστάσεις⁴. Δύο άλλοι ιωνικοί σκύφοι προέρχονται από την περιοχή του Εύξεινου Πόντου και βρίσκονται στο Μουσείο του Λούβρου⁵. Επίσης από την Ολυμπία και τους Δελφούς είναι γνωστοί⁶ σκύφοι με ερωτικά συμπλέγματα.

Στους σκύφους 266- 274 απεικονίζονται δύο ερωτικά συμπλέγματα. Το πρώτο, το οποίο διατηρείται στο μεγαλύτερο μέρος του, απεικονίζει το ζεύγος ξαπλωμένο σε τορνευτή κλίνη. Η γυμνή γυναίκα παριστάνεται με λυγισμένο στον αγκώνα το αριστερό της βραχίονα και σηκωμένο, στηρίζοντας έτσι το κεφάλι της στο χέρι. Φορεί στο λαιμό κόσμημα από ψήφους, ψέλλιο, περιμήριο, καθώς και κόσμημα στους αστραγάλους. Η ερωτική αυτή στάση συνουσίας τυπολογικά εντάσσεται στο σχήμα I κατά τον Ακαμάτη⁷ και στο σχήμα V κατά τον Schäfer⁸. Περισσότερες ομοιότητες παρουσιάζει η παράσταση με τα περγαμηνά παράλληλα, με τη διαφορά ότι στα παραδείγματα από το Πέργαμο το λυγισμένο χέρι της γυναίκας ακουμπά στην κλίνη. Στο σχήμα I από την Πέλλα αποδίδεται η γυναικεία μορφή από τα πλάγια με το χέρι της γύρω από το λαιμό του σκυμμένου πάνω της άνδρα. Πανομοιότυπη παράσταση ερωτικού

1. Βλ. Πέλλα, *Μήτρες*, αρ. 322, 323, σελ. 292- 299, πίν. 14, 28, 29, 255- 260, όπου και βιβλιογραφία. Ο συγγραφέας αναφέρει αδημοσίευτους σκύφους με ανάλογες παραστάσεις και από άλλες περιοχές της Μακεδονίας (Αιανή Κοζάνης, Πέτρες Φλώρινας).

2. Βλ. U. SINN, ό.π., 120-125, πίν. 26, 27.

3. G. SIEBERT, *AntK* 27, 1984, 14-20

4. Βλ. *EADélos XXXI*, 40, αρ. 3323, 3324, 3479, πίν. 6-7, 117 (Μενεμάχου) σελ. 307. αρ. 3426, πίν. 72 (Ηραίου) σελ. 348, αρ. 3436, πίν. 83 (CI).

5. Βλ. M. -O. JENTEL, *Bols à relief du Pont Septentrional au Musée du Louvre, Eirene* 3, 1964, 115-118, αρ. Ca 2285, πίν. XI.

6. Siebert, *Péloronnèse*, 118, αρ.κατ. OL. 5, πίν. 52, και σελ. 394, αρ. κατ. Del 29, πίν. 59.

7. Πέλλα, *μήτρες*, 297, σφραγίδα M-82, πίν. 303.

8. Schäfer, *Pergamon*, 79, αρ. E49, πίν. 31 (variante a).

συμπλέγματος αναγνωρίζουμε στους σκύφους αρ. 3323 και 3426 από τη Δήλο¹, με τους οποίους άμεσα συνδέεται η σφραγίδα των σκύφων της Μινώας. Οι δηλιακοί σκύφοι ανήκουν στα εργαστήρια του Μενεμάχου και του Ηραίου αντίστοιχα. Πρόκειται για το ίδιο αρχικό σφράγισμα στο οποίο, αν παρατηρήσει κανείς τις λεπτομέρειες, διαπιστώνει ορισμένες παρεκκλίσεις ανάμεσα στα δύο εργαστήρια. Στο σκύφο του Μενεμάχου η κλίση αποδίδεται περίτεχνα και διακρίνεται μαξιλάρι, όπου ακουμπά η γυναικεία ημιανακεκλιμένη μορφή σε στάση όμοια με το σχήμα V των περγαμηνών αγγείων². Το δεξί της χέρι ενώνεται με το χέρι του άνδρα στους γλουτούς της.

Στον σκύφο του εργαστηρίου του Ηραίου το χέρι του άνδρα ενώνεται με το χέρι της γυναίκας στο ύψος των γλουτών της. Η ίδια κίνηση περιγράφεται και στους σκύφους από τη Μινώα: η γυναίκα στηρίζει το κεφάλι της στον λυγισμένο όρθια στον αγκώνα αριστερό της βραχίονα. Η διαφορετική αυτή κίνηση του χεριού ερμηνεύεται από την έλλειψη του μαξιλαριού, το οποίο απεικονίζεται μόνον στον σκύφο του Μενεμάχου. Πιο κοντά επομένως βρίσκεται η σφραγίδα της Μινώας στον σκύφο από το εργαστήριο του Ηραίου.

Είναι φανερό ότι από μια αρχική σφραγίδα, του εργαστηρίου του Μενεμάχου, προήλθαν οι σφραγίδες του Ηραίου και των σκύφων από τη Μινώα. Οι διαφορές στις λεπτομέρειες δεν επηρέασαν τον αρχικό τύπο. Δείχνουν ωστόσο πώς επέρχεται η σταδιακή μεταβολή και η δημιουργία ενός διαφορετικού τύπου με την απλή αντιγραφή.

Θέματα από το εργαστήριο του Μενεμάχου αντιγράφει κυρίως το εργαστήριο CI. Στο εργαστήριο αυτό αποδίδει ο Laumonier το σκύφο 3436, ο οποίος κοσμείται με ερωτικά συμπλέγματα. Εκτός από την κύρια παράσταση, πρόσθετα στοιχεία στους σκύφους της Μινώας, όπως τα θέματα των οριζοντίων ζωνών και η παρουσία του ντυμένου έρωτα, οδηγούν στην άμεση συσχέτιση των σκύφων της Μινώας με το εργαστήριο CI³.

Το δεύτερο σύμπλεγμα σώζεται αποσπασματικά. Η ταύτισή του όμως με ακριβή παράλληλα σε σκύφους από τη Μακεδονία και τη Δήλο, επιτρέπει την αναγνώρισή του. Πρόκειται για ερωτικό ζεύγος εικονιζόμενο στο σχήμα

¹. EADélos XXXI, 40, πίν. 6, 117, και σελ. 307, πίν.. 72.

². Schäfer, Pergamon, πίν. 31.

³. Βλ. παραπάνω σελ. 192

συνουσίας γνωστό ως *à posteriori*¹. Συγκρίνοντας την παράσταση των σκύφων από την Αμοργό με τα συμπλέγματα των σχημάτων VI και VII των μητρών από την Πέλλα, παρατηρούμε ότι συνυπάρχουν στις σφραγίδες από την Αμοργό στοιχεία από τις δύο μακεδονικές σφραγίδες. Η στάση του άνδρα είναι όμοια με αυτή της σφραγίδας M-87 από την Πελλά, ενώ η γυναίκα σε επίκνυψη είναι γονατισμένη όπως στη σφραγίδα M-84 της Πέλλας. Τα χέρια της γυναίκας αποδίδονται διαφορετικά από ότι στις μακεδονικές σφραγίδες. Τεντωμένα, ακουμπούν στο έδαφος. Το αριστερό χέρι του άνδρα ακουμπά τη γυναικεία πλάτη, ενώ στους μακεδονικούς σκύφους ο άνδρας φέρει λυγισμένο το χέρι στο πηγούνι του.

Στους ιωνικούς σκύφους αναγνωρίζουμε και αυτό το ερωτικό σύμπλεγμα στους ίδιους σκύφους των εργαστηρίων του Μενεμάχου και του Ηραίου καθώς και στο εργαστήριο CI², οι οποίοι αναφέρθηκαν και για το προηγούμενο σύμπλεγμα. Η παράσταση στους σκύφους της Μινώας προέρχεται από κοινή με των ιωνικών σκύφων της Δήλου σφραγίδα, με μόνη διαφορά στην κίνηση του αριστερού χεριού του άνδρα. Ο τεχνίτης των σκύφων από τη Μινώα χρησιμοποιεί τη στάση του άνδρα στο σκύφο του Peyrefitte³.

Οι μήτρες από την Πέλλα⁴ χρονολογούνται στην περίοδο λίγο πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. ως τις πρώτες δεκαετίες του 1ου π.Χ. αι. Η περίοδος αυτή συμπίπτει χρονολογικά και με την ιωνική παραγωγή των σκύφων που βρέθηκαν στη Δήλο (166-89 π.Χ)⁵. Ο σκύφος του Peyrefitte, όπως και ο σκύφος A2285 του Μουσείου του Λούβρου από το Παντικάπαιον, τοποθετούνται χρονολογικά στην ίδια περίοδο⁶.

1. Βλ. Πέλλα, μήτρες, 298, σχήμα VII, πίν.259 σφράγιση M-87, και *U Sinn*, ό.π. 120, πίν. 27, 4. (MB 67). Το σχήμα VI στην ταξινόμηση του Ακαμάτη απεικονίζει τον ίδιο τύπο με τον άνδρα γονατισμένο (ό.π., πίν. 259, σφράγιση M-84). Στην περγαμινή, με επίθετη ανάγλυφη διακόσμηση κεραμική, το ερωτικό ζεύγος στη στάση αυτή εικονίζεται πάντοτε επάνω σε κλίνη' την παράσταση εντάσσει ο Schäfer στο σχήμα I (ό.π. πίν. 27, αρ. E19-E21).

2. Βλ. παραπάνω σελ. 202, σημ. 4

3. *G. Siebert*, ό.π. σελ. 15, πίν. 4, 1.

4. Πέλλα, μήτρες, 318- 323. Οι μήτρες βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής, το οποίο χρονολογείται από τα νομίσματα και τις ενσφράγιστες λαβές αμφορέων.

5. *EADélos XXXI*, σελ. 11, 12.

6. βλ. παραπάνω σελ. 202, σημ. 3, 5.

Ο σκύφος **266** από τη Μινώα, εάν ακολουθήσουμε τις αρχές κατάταξης των σκύφων της Δήλου σε εργαστήρια, εντάσσεται στο εργαστήριο CI. Η οριζόντια ζώνη με τα δελφίνια προς τα αριστερά με το υπερυψωμένο ρύγχος και η στενή ζώνη με τις ανάγλυφες κουκίδες είναι πανομοιότυπες με αυτές του σκύφου αρ. 8581 του εργαστηρίου CI από τη Δήλο¹. Τη ζώνη με τις κουκίδες ο Laumonier θεωρεί ως χαρακτηριστικό γνώρισμα του εργαστηρίου CI. Το γεγονός επίσης ότι η παράσταση απέβαλε και περιέκοψε στοιχεία από τις αρχικές σφραγίδες (όπως π.χ. τα πόδια της κλίνης και τα πόδια του ερωτιδέα) του εργαστηρίου του Μενεμάχου, για να χωρέσει στο τμήμα του σώματος του σκύφου ανάμεσα από το δακτύλιο της βάσης και τη ζώνη, δείχνει την αμελή φροντίδα του τεχνίτη για την ανάπτυξη της διακοσμητικής σύνθεσης. Η απλή παράθεση των σφραγισμάτων, τα οποία είναι δανεισμένα από άλλα εργαστήρια αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της τεχνοτροπίας του εργαστηρίου CI. Τον ντυμένο ερωτιδέα, που σώζεται αποσπασματικά δεξιά από την ερωτική σκηνή, αναγνωρίζουμε σε όμοιο σφράγισμα στο σκύφο αρ. 8536 από τη Δήλο, προϊόν επίσης του ίδιου εργαστηρίου.

Στο σκύφο **267** το ερωτικό σύμπλεγμα προέρχεται από κοινή σφραγίδα με το σκύφο **266**. Ο σκύφος αυτός επιβεβαιώνει την άμεση σχέση με το εργαστήριο CI, εφόσον οι οριζόντιες ενάλληλες έλικες που περιτρέχουν την οριζόντια ζώνη βρίσκονται πανομοιότυπες σε σκύφους του εργαστηρίου CI (αρ. 9553, 9554, 8558, 8536)².

Η απουσία επιγραφών, που συνήθως συνοδεύουν τις σκηνές³, στους ιωνικούς σκύφους, δείχνει και τη διαφορετική λειτουργία των ερωτικών σκηνών στους ιωνικούς σκύφους από ότι στους μακεδονικούς. Οι ερωτικές παραστάσεις αποτελούν απλά διακοσμητικά θέματα και συνοδεύονται από διάφορα άλλα στοιχεία, επίσης διακοσμητικά, όπως ο ερωτιδέας (**266**) ή ο όρθιος φυτικός βλαστός (**267**, **274**). Απομακρύνονται έτσι από το διηγηματικό πνεύμα που

¹. EADélos XXXI, πίν. 84. Ο τύπος του δελφινιού είναι διαφορετικός από εκείνον των εγγύριων σκύφων.

². EADélos XXXI, πίν. 84. Για το κόσμημα από της οριζόντιας ζώνης βλ. παρακάτω σελ. σημ.

³. Η παρουσία επιγραφών στους σκύφους τους διακοσμημένους με ερωτικά συμπλέγματα με σχετικό περιεχόμενο (όπως ΣΧΟΛΗ ΩΘΕΙ, ΠΡΟΣΑΓΕ), ή με τα ονόματα εταιρών οδήγησε τους μελετητές στην υπόθεση, ότι οι παραστάσεις αντιγράφουν σύγχρονα εικονογραφημένα κείμενα. βλ. παραπάνω σημ. και G. SIEBERT, *Antk* 27, 1984, 18-19.

χαρακτηρίζει τους μακεδονικούς σκύφους, παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιούν κάποιο κοινό εικονογραφικό πρότυπο. Στο τρίτο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ., η μνημειακή απεικόνιση ερωτικών συμπλεγμάτων αντιπροσωπεύεται με την ανατολική ζωφόρο του Εκαταίου στα Λάγινα¹, ενώ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σε άλλα είδη κεραμικής αφθονούν τα παράλληλα εικονογραφικά θέματα, τα οποία θα επιβιώσουν και στη ρωμαϊκή κεραμική².

¹. A. S. SCHÖBER, *Der Fries des Hekateions von Lagina*, *IstForsch* 2, 1933, 31, σφ. 5, πίν. 4. 212

². O. R. DEUBNER, *Miszellen zur Hellenistischen Reliefkeramik. 2. Pergamenisches auf einer Römischen Bildlampe*, *AA* 1994, 90- 92

Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών

Από το υλικό της Μινώας και της Δήλου διαπιστώνεται ότι τα θέματα που επιλέγονται είναι αυτά που λίγες φορές εμφανίστηκαν στα μεγάλα ιωνικά εργαστήρια. Απουσιάζουν οι καλοσχεδιασμένοι ρόδακες με τα πολυποίκιλα πέταλά τους, τα γραμμικά ιωνικά και λέσβια κυμάτια και οι περίτεχνες βλαστόσπειρες. Κριτήριο επιλογής αποτελεί η εύκολη σχεδίαση και αναπαραγωγή, όταν δεν χρησιμοποιείται η ίδια μήτρα. Προτιμούνται έτσι θέματα που αναπτύσσονται με την επανάληψη της ίδιας μικρής μονάδας-σφραγίδας, όπως τα όρθια SSS, το κλαδί με έλικες, τα δίλοβα άνθη, ο τροχός. Δεν υπάρχει ιδιαίτερη φροντίδα για την ομοιόμορφη κάλυψη όλης της περιμέτρου του σκύφου' τα κοσμήματα στις περισσότερες περιπτώσεις είναι αραιά τοποθετημένα.

Όλα τα θέματα του εργαστηρίου της Μινώας βρίσκουν τα παράλληλά τους στους σκύφους του εργαστηρίου CI στη Δήλο. Πρωτότυπο είναι το κόσμημα του τροχού με τέσσερις ακτίνες, ο οποίος απλός ή με λόγχες περιτρέχει την οριζόντια ζώνη. Ποσοτικά υπερέχουν δύο κυρίως κοσμήματα: το οριζόντιο κλαδί με έλικες και τα όρθια σιγμοειδή.

Το **ιωνικό κυμάτιο** χρησιμοποιείται σε δύο κυρίως παραλλαγές: Η πρώτη παραλλαγή, κυμάτιο με διπλό περίγραμμα του ωού αντιπροσωπεύεται από μία σφραγίδα με διαστάσεις του ωού: ύψ. 0.020 και πλ. 0.013 και με τη λόγχη αριστερά. Σκύφοι: **101, 125, 128, 136, 139, 179, 182- 184**.

Στη δεύτερη παραλλαγή, ευμεγέθες απλό κυμάτιο, το πλάτος του ωού του κυματίου έχει την ίδια διάσταση: 0.013' σκύφοι: **126, 129, 185**. Η λόγχη στα αριστερά, μπορεί να είναι και στρεπτή (**159, 189, 190**).

Το **οριζόντιο κλαδί με έλικες (255- 261)** χρησιμοποιήθηκε στην οριζόντια ζώνη τριάντα σκύφων. Η σφραγίδα αποτελείται από συστάδα τριών ενάλληλων ελίκων σε οριζόντια θέση¹. Την ίδια σφραγίδα αναγνωρίζουμε μόνον σε σκύφους του εργαστηρίου CI από τη Δήλο². Μάλιστα στο σκύφο 8536³ από τη

¹. Για τη χρήση της λέξης κλαδί αντί για γιγλάντα, βλ. R.GINOUVES, R. MARTIN, *Dictionnaire Méthodique de l'architecture Grecque et Romaine* (Paris 1985), 22, 181. Το ίδιο κόσμημα στο σκύφο από τη Δήλο περιγράφεται ως "σχηματοποιημένα άνθη" και στους σκύφους από τη Hama ως γιγλάντα από ελικοειδείς κλάδους.

². EADēlos XXXI, πίν. 84, αρ. 8536, 3238, 9554, 8558 (εργαστήριο CI) και πίν. 54, αρ. 9008 (εργαστήριο "Doubles Filets").

νησίδα των Κωμωδών έχει γίνει χρήση της ίδιας σφραγίδας, εκτός από την οριζόντια ζώνη του σκύφου, και στη διακόσμηση του σώματος, όπου τοποθετήθηκε ως παραπληρωματικό κόσμημα. Οι πέντε σκύφοι του εργαστηρίου CI και ένας σκύφος ταξινομημένος στο εργαστήριο "doubles filets" αποτελούν μικρό δείγμα στο σύνολο του υλικού από τη Δήλο. Η παρουσία του κοσμήματος στους σκύφους του εργαστηρίου CI σε συνδυασμό με την απουσία του από τα άλλα ιωνικά εργαστήρια, οδηγεί καταρχάς στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα από τα πρωτότυπα κοσμήματα του εργαστηρίου και κατά δεύτερον αποτελεί ένδειξη για την ύστερη χρονολόγηση του εργαστηρίου. Στην ύστερη χρονολόγηση, στον 1ο δηλ. αι. π.Χ., οδηγεί και η εξέταση των εικονογραφικά παράλληλων παραδειγμάτων. Όμοιο είναι το κλαδί που απεικονίζεται σε σκύφους των ανατολικών εργαστηρίων: σε σκύφους της ομάδας 20 από την Επιφάνεια- Hama¹ και σε σκύφο από την Ταρσό², αναγνωρίζουμε τον ίδιο τύπο κοσμήματος. Οι σκύφοι αυτοί χαρακτηρίζονται ως "μεγαρικοί-περγαμηνοί" και αποτελούν τον απόηχο των ελληνιστικών σκύφων³. Συνδέονται εξαιτίας των τεχνικών χαρακτηριστικών τους περισσότερο με την κεραμική ESA και εντοπίζονται σε αρκετές περιοχές της Ανατολής (Σαμάρεια, Ιεράπολη Φρυγίας, Αντιόχεια, Επιφάνεια-Hama, Ταρσός). Σε ορισμένες μάλιστα δημοσιεύσεις αποτελούν χωριστή κατηγορία κεραμικής από τους ανάγλυφους "μεγαρικούς" σκύφους. Εξετάζοντας τη μορφή του κλαδιού σε σκύφους των εργαστηρίων της Δύσης διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για ένα κόσμημα που μάλλον τείνει να γίνει κοινό, εφόσον στη γενική του σύλληψη το κόσμημα μοιάζει με το κλαδί των ιταλικών σκύφων του εργαστηρίου του Popilius⁴.

Η χρήση του συγκεκριμένου κοσμήματος σε συνδυασμό και με τα άλλα πρωτότυπα θέματα του εργαστηρίου, δείχνει τη διεύρυνση του θεματολογίου των ιωνικών σκύφων από τους τεχνίτες ενός ύστερου εργαστηρίου του 1ου αι.π.Χ., γεγονός το οποίο συμβαδίζει με τη διεύρυνση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Δύσης και Ανατολής και τη μετακίνηση προσώπων.

3. Brunau, *La Vaisselle*, 241, πίν. 41, D16 και *EADélos XXXI*, πίν. 84, αρ. 8536.

1. *Hama III*, 2, 157, εικ. 60, αρ. 148, σελ. 147, εικ. 56, αρ. 97α.

2. *Tarsus I*, αρ. 310, εικ. 139

3. Βλ. σχετικά, Hama III,2, 124 και P. W. LAPP, *Palestinian Ceramic Chronology 200 B.C. - A. D. 70* (New Haven 1961) 65 και παρακάτω σελ. 284

4. Βλ. σχετικά παρακάτω σελ. 273 κε., όπου γίνεται ανάλυση του κοσμήματος στους εισηγμένους σκύφους.

Στην ίδια κατεύθυνση οδηγεί και η αναζήτηση παραλλήλων για το όρθιο **σιγμοειδές κόσμημα**, το οποίο προέρχεται από σφραγίδα με τρία SSS, ύψ. 0.008 (191- 197). Στα τέλη του 2ου και στις αρχές του 1ου αι.π.Χ. χρονολογείται στη Δήλο μια πολυπληθής ομάδα λύχνων με διακόσμηση από μήτρα¹ οι λύχνοι φέρουν στο ανώτερο τμήμα του σώματός τους ένα ή δύο ανάγλυφα "ωτία" σε μορφή S ακριβώς ίδια με τα σιγμοειδή κοσμήματα των σκύφων. Είναι εύλογο να υποθεθεί κάποια άμεση επίδραση από τους λύχνους στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων, όπου το ωτίο εξυπηρετεί και πρακτικούς λόγους. Εξάλλου είναι επιβεβαιωμένο ότι οι λύχνοι, ιδιαίτερα του τύπου "Εφέσου", χρησιμοποιούν κοινά με των ανάγλυφων σκύφων κοσμήματα. Για τους λύχνους της Δήλου με το σιγμοειδές "ωτίο" είναι άγνωστος ο τόπος προέλευσης, τα ακριβή παράλληλά τους όμως εντοπίζονται στο χώρο της Ανατολής : στην Αντιόχεια , την Ταρσό, την Παλαιστίνη, όπου χρονολογούνται την ίδια περίοδο².

Αν , όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, το κλαδί με τις έλικες και τα σιγμοειδή αποτελούν δύο από τα κοσμήματα, τα οποία ελάχιστες φορές χρησιμοποιήθηκαν σε ανάγλυφους σκύφους, ο **τροχός** σε οριζόντια ζώνη (134, 160, 201- 206) είναι ένα από τα πρωτότυπα θέματα του Κυκλαδικού εργαστηρίου. Το κόσμημα είναι γνωστό από τα ψηφιδωτά δάπεδα της Δήλου, όπου χρησιμοποιείται ως παραπληρωματικό κόσμημα, κυρίως στα βοτσαλωτά δάπεδα³.

1. *Bruneau, Les Lampes*, 81 κε. "Lampes Grises à poucier en S" , πίν. 20, 23, σποραδικά.

2. Βλ. προηγούμενη σημείωση

3. Πρβλ. P.H. BRUNEAU, *Les mosaïques, EADélos XXIV* (Paris 1972) 205, αρ. 152, εικ. 123

ΕΙΣΗΓΜΕΝΟΙ ΣΚΥΦΟΙ

ΙΩΝΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

Ο Laumonier χρησιμοποίησε τον όρο **ιωνικά εργαστήρια**¹ το 1977 στη δημοσίευση των ανάγλυφων σκύφων από τη Δήλο. Η ονομασία υιοθετήθηκε από την έρευνα και αντικατέστησε τον έως τότε χαρακτηρισμό μιας κατηγορίας ανάγλυφων σκύφων ως "δηλιακού" τύπου². Ο Laumonier³ απέρριψε την άποψη του Courby για τη δυνατότητα κατασκευής ανάγλυφων σκύφων στη Δήλο, θεώρησε τη νήσο ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου⁴ και τοποθέτησε το κέντρο παραγωγής των ιωνικών εργαστηρίων στην Έφεσο. Την άποψη αυτή υποστήριξε και ενίσχυσε ο Seiterle⁵ με την ανεύρεση αρκετών μητρών στις ανασκαφές της Εφέσου, που φέρουν τα ίδια διακοσμητικά θέματα με τους σκύφους της Δήλο. Στην " Πύλη της Μαγνησίας" στην Έφεσο βρέθηκαν 600 σκύφοι και 40 μήτρες των ιωνικών εργαστηρίων, με ποσοτική υπεροχή του εργαστηρίου του Μονογράμματος⁶. Προτάθηκε έτσι ως πληρέστερος και ακριβέστερος όρος η χρήση των δύο επιθέτων "ιωνικά-εφesiaκά" εργαστήρια⁷. Με την αύξηση των ανασκαφών τα τελευταία χρόνια σε περιοχές του Αιγαίου χώρου και την ανεύρεση πλήθους ανάγλυφων σκύφων και μητρών, διαπιστώθηκε ότι σκύφοι με τα τυπικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των

1. *EADélos XXXI*, 13.

2. Ο όρος δηλιακού τύπου χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Courby, για το υλικό που βρέθηκε στη Δήλο. Ο Courby αναγνώρισε και τα χαρακτηριστικά των σκύφων αυτών και τα απέδωσε σε ιδιαίτερα εργαστήρια διακρίνοντας την παραγωγή της Δήλου από αυτή των άλλων περιοχών. Βλ. *Courby, Vases grecs*, 378.

3. *EADélos XXXI*, Εισαγωγή 1-12.

4. Βλ. και τη βιβλιοκρισία από τον Hausmann, U.HAUSMANN, *Gnomon* 53, 1981, 16.

5. G.SEITERLE, *AntzWien* 118, 1981, 141, *ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ*, *AntK* 25, 1982, 148 κ.ε. και *Mitsopoulos-Leon, Basilika*, 69.

6. Τον ανασκαφέα κ. G. SEITERLE ευχαριστώ ιδιαίτερα, επειδή με μεγάλη προθυμία σε επίσκεψή μου στο Antikenmuseum της Βασιλείας, μου έδειξε τις φωτογραφίες των αγγείων και συζήτησε μαζί μου ζητήματα σχετικά με τους ιωνικούς σκύφους.

7. Στην πρόσφατη δημοσίευση των ανάγλυφων σκύφων από τη Μίλητο, η Kossatz χρησιμοποιεί τον όρο "ιωνικά-εφesiaκά" εργαστήρια, *Milet V 1*, 2, 134.

ιωνικών εργαστηρίων κατασκευάζονται σε διάφορες περιοχές¹. Επομένως το κέντρο παραγωγής, το οποίο ανεξήτητο έως την περασμένη δεκαετία, θα πρέπει να δώσει τη θέση του σε ένα κέντρο διακίνησης και όχι αποκλειστικά κατασκευής- παραγωγής του είδους αυτού των αγγείων. Η διάδοση των ιωνικών σκύφων σε ευρεία γεωγραφική έκταση² είναι αποτέλεσμα του

¹. Ανάλογη πρακτική έχει διαπιστωθεί και για τους λύχνους τύπου Εφέσου: στην Κρήτη κατασκευάζονται λύχνοι τύπου Εφέσου από τοπικό εργαστήριο, βλ. σχετικά, Β. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΟΥ, Λύχνοι «Κρητικού τύπου», *Τμητικός τόμος για τον Καθ. Ν. Πλάτωνα* (Ηράκλειο 1987) 35- 44. Στη Ρόδο κατασκευάζονται σκύφοι με τα χαρακτηριστικά των ιωνικών εργαστηρίων, αλλά με τη χρήση στη διακόσμηση και των συμβόλων της πόλης, όπως π.χ. το ρόδον, G. KONSTANTINOPOULOS, Rhodes. New Finds, Old Problems, *Archaeology* 21, 1968, 115- 122. ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Αρχαία Ρόδος (Αθήνα 1986) και Αρχαία Ρόδος. 2.400 χρόνια. Κατάλογος Έκθεσης (1993) εικ. 38. Στη Σάμο βρέθηκαν μήτρες και σκύφοι ιωνικών εργαστηρίων που κατασκευάστηκαν στο νησί, βλ. *Τσάκος, Μήτρες*, 294- 301' στην Κέω ένα θραύσμα από ανάγλυφο αμφορέα θεωρείται ότι είναι κατασκευασμένο από ντόπιο πηλό, βλ. J. CHERRY, J. L. DAVIS, E. MANTZOURANI, *Landscape Archaeology as Long- Term History: Northern Keos in the Cycladic Islands*. Monumenta Archaeologica 16, (Los Angeles 1991) 253' ανάλογη υπόθεση για την κατασκευή ανάγλυφων σκύφων έχει διατυπωθεί και για την Τήνο, βλ. R. ETIENNE, J. GAUTIER, *Les Cyclades*, 191- 200 .

². Ο Laumonier αποδίδει και ένα μεγάλο αριθμό σκύφων από άλλες περιοχές στα ιωνικά εργαστήρια. Η αναφορά των σκύφων είναι σποραδική σε ολόκληρο το έργο του Laumonier. Ένα συγκεντρωτικό διάγραμμα των ιωνικών σκύφων από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου δίνεται από τον Bouzek (J. BOUZEK, Athènes et la Mer Noire, *BCH* 113, 1989, 249- 259, ενώ μια σκιαγράφιση της κατανομής επί χάρτου έγινε πρόσφατα από τον PIA GULDAGER BILDE, *Centre and Periphery in the Hellenistic World* (Aarhus 1993)192 κε. Νεότερες έρευνες έφεραν σε φως σκύφους ιωνικών εργαστηρίων και από άλλες περιοχές, στον ελλαδικό χώρο, την Κοίτη (*BSA* 16, 1981, 83 κε.), την Κόρινθο (*Hesperia* 50, 1981, 198, *Hesperia* 55, 1986) την Πύλο (*ΑΔ* 38 1983 (1990) Μελ., 51 κε., τη Θεσσαλία (*ΑΔ* 37 (1982)B2 Χρον., πίν. 139δ *Παγασές- Δημητριάδα*. (*ΑΔ* 37 (1982) B1, Χρον., πίν. 118 α- ε) , (*Ελασσώνα*) , το Λαύριο (*ΑΔ* 34 ,1979 (1986) Μελ. , 161- 173, πίν. 66- 78), την Αμφίπολη (*ΠΑΕ* 1988, εικ. 81, *ΠΑΕ* 1989, πίν. 148), στην Ιταλία, (E.MATA , *Ceramica helenistica con decoración en relieve*, M. Almagro Gorbea (Ed.), *El Santuario de Juno en Gabii*. (Roma 1982) 371- 384 (12 ιωνικοί σκύφοι), από το Valesio, *BABesch* 64, 1989, 147 , από τη Γαλλία, M. BATS, *Bols hellénistiques à reliefs trouvés à Olbia en Ligurie (Hyères Var)*, *RANarbonaise* 12, 1979, 161- 172.

κοσμοπολίτικου χαρακτήρα που αποκτούν από τον 2ο αι. π.Χ. οι ακτές της Μ. Ασίας, μετά από την ίδρυση της ρωμαϊκής επαρχίας της Ασίας με την ανάπτυξη του εμπορίου ανάμεσα στη Δύση και τις ανατολικές ακτές της Μ. Ασίας και τις πολιτιστικές ανταλλαγές και αλληλοεπιδράσεις. Από τα βόρεια της Ανατολής έως τη Μαύρη Θάλασσα και τις Ισπανικές και Γαλλικές ακτές, βρέθηκαν ανάγλυφοι σκύφοι ιωνικών εργαστηρίων, οι οποίοι ήταν το κατεξοχήν σκεύος πόσεως των φημισμένων κρασιών που διακινούνταν στη Μεσόγειο με τους αμφορείς.

Σε όλες τις περιοχές της παραπάνω γεωγραφικής έκτασης η **χρονολόγηση** των σκύφων αυτής της κατηγορίας τοποθετείται "μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. έως τον 1ο αι. π.Χ." Στη Δήλο, όπου βρέθηκε η μεγαλύτερη ποσότητα, για τον ακριβή προσδιορισμό της χρονολόγησης χρησιμοποιήθηκαν σταθμοί της ιστορίας της νήσου και ορίστηκε το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 166 - 69 π.Χ.¹ σε συνδυασμό με τους χώρους από όπου προέρχονται οι σκύφοι, καθώς και με τη χρονολόγηση σκύφων των ίδιων εργαστηρίων που βρέθηκαν κυρίως σε ναυάγια και στις πόλεις των Δυτικών ακτών. Τη χρονολόγηση αυτή αμφισβήτησε ο Callaghan, υποστηρίζοντας ότι τα τρία πρώτα εργαστήρια που ταύτισε ο Laumonier στη Δήλο, θα μπορούσαν να χρονολογηθούν και πριν από το 166 π.Χ.² Ενισχυτικό της άποψης αυτής είναι και το γεγονός ότι στην Τήνο οι αρχαιότεροι σκύφοι με ανάγλυφη διακόσμηση ιωνικού τύπου βρέθηκαν σε στρώματα που χρονολογούνται γύρω στο 180 π.Χ.³ Ανάλογη χρονολόγηση, πριν από το 168 π.Χ. είχε προταθεί και για το υλικό που βρέθηκε στο Κάστρο Τιγάνι της Σάμου⁴. Στο Άργος⁵, το εργαστήριο του Ιάσωνος-Δημητρίου κατασκευάζει από τις αρχές του 2ου αι. π.Χ. σκύφους ιωνικού τύπου, γεγονός που σημαίνει ότι προϊόντα των εργαστηρίων αυτών ήταν γνωστά κατά τη διάρκεια του α' μισού του 2ου αι. π.Χ. Στην Αττική οι εισηγμένοι σκύφοι ιωνικών εργαστηρίων βρέθηκαν σε στρώματα που

1. *EADélos XXXI*, 7. Το 166 π.Χ. η Δήλος κυρήσσεται από τους Αθηναίους ελεύθερος λιμήν. Το 69 π.Χ. ο Αθηνόδωρος ολοκληρώνει την λεηλασία και την καταστροφή της νήσου που έγινε το 88 π.Χ. από τον Μιθριδάτη τον ΣΤ'.

2. *Callaghan, Trefoil Style*, 42, *TOY ΙΔΙΟΥ*, On the Origin of the Long Petal Bowl, *BICS* 29, 1982, 66.

3. *Ténos I*, 214.

4. *Samos XIV*, 124.

5. *Siebert, Péloponnèse*, 194, 195.

χρονολογούνται γενικά μετά από το 150 π.Χ.¹ Από άλλες περιοχές (Σάμος, Πέργαμος, Μίλητος, πόλεις του Ευξείνου Πόντου) προκύπτει ότι η παραγωγή των εργαστηρίων αυτών ήταν στο αποκορύφωμά της στο διάστημα μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Το κατώτερο χρονολογικό όριο παραγωγής των ιωνικών σκύφων προσφέρουν οι εισηγμένοι σκύφοι στην Cosa². Βρέθηκαν σε στρώματα που χρονολογούνται μετά από το 75 π.Χ.

Οι σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων χαρακτηρίζονται από ορισμένα **τυπικά γνωρίσματα** που τους ξεχωρίζουν από τους σκύφους της ηπειρωτικής Ελλάδας και της Δύσης. Οι σκύφοι ξεχωρίζουν για τα εξωτερικά, μορφολογικά τους χαρακτηριστικά, όπως ο πηλός και το σχήμα τους: ο πηλός είναι τεφρός ή ποτροκαλλόχρωμος-ερυθρός με μίκα' το γάνωμα κυμαίνεται στις διαβαθμίσεις του μαύρου-καφετί και ερυθρού-καστανόχρωμου και καλύπτει ανομοιόχρωμα συνήθως στην επιφάνεια του αγγείου. Το σχήμα τους είναι ημισφαιρικό, με ελαφρά γυρισμένο προς τα μέσα το χείλος, το οποίο είναι κοντό και αποτελεί κατά κάποιον τρόπο συνέχεια του σώματος. Το ύψος είναι συνήθως το μισό της διαμέτρου του χείλους και κατά μέσον όρο κυμαίνεται από 0.055 έως 0.065 με διάμετρο χείλους 0.110-0.130. Τα τυπικά αυτά γνωρίσματα συγκεντρώνουν και οι εισηγμένοι σκύφοι στη Μινώα, από τους οποίους αρκετοί μπορούν να αποδοθούν στα εργαστήρια που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο.

Τα κοσμήματα-σφραγίδες οργανώνονται σε συνθέσεις που κατανέμονται σε οριζόντιες ζώνες η κατώτερη είναι και η πλατύτερη και σε αυτή αναπτύσσεται συνήθως η φυτική σύνθεση. Στους σκύφους από τη Μινώα η ζώνη αυτή έχει πλάτος από 0.020 - 0.038· ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις στις οποίες ο φυτικός κάλυκας καταλαμβάνει ολόκληρο το πλάτος του σώματος του σκύφου και ακολουθεί μόνον μία στενή ζώνη κάτω από το χείλος.

Στους περισσότερους σκύφους μετά από τον φυτικό κάλυκα ακολουθεί ισόπλατη ή ελάχιστα στενότερη ζώνη πλάτους 0.021-0.024 κατά μέσον όρον. Η ζώνη αυτή διακοσμείται είτε με εικονιστικές παραστάσεις: κυνήγι λαγών, γούπες, προσωπεία σιληνών, ερωτιδείς μουσικοί ή χορευτές, άρματα που οδηγούν Νίκες, επιτράγιος έρωτας, είτε με ορισμένα φυτικά θέματα που προσφέρονται για ανάπτυξη σε περιφέρεια: βλαστόσπειρες, δέσμες φύλλων δάφνης.

¹. *Agora XXII*, σελ. 88, αρ. κατ. 377, 384, σελ. 90, αρ. 391.

². *Marabini-Moevs, Cosa*, 211, αρ. κατ. 70-72, πίν. 16.

Κάτω από το χείλος ακολουθούν μία ή δύο στενές ζώνες διακοσμημένες με κυμάτια, μαϊάνδρο, ρόδακες, πλοχμούς. Οι ζώνες αυτές έχουν πλ. 0.010- 0.013. Σε ορισμένους σκύφους αντί για δύο ισόπлатες στενές ζώνες υπάρχει μια στενή ζώνη με την παραπάνω διακόσμηση και μια πολύ στενότερη (0.006) που διακοσμείται με ανάγλυφες κουκίδες ή σταγόνες με ωά.

Όλες οι οριζόντιες ζώνες διαχωρίζονται μεταξύ τους με ανάγλυφες γραμμές. Στο ανώτερο τμήμα της διακόσμησης, στο σημείο προσαρμογής του χείλους υπάρχει ως επί το πλείστον μια αυλάκωση που ορίζει το τέλος της διακόσμησης. Σε ελάχιστες περιπτώσεις αντί για αυλάκωση ορισμένοι σκύφοι έχουν την ίδια ανάγλυφη συνεχή γραμμή, όπως ανάμεσα στις ζώνες.

Στη μετάβαση από το μέταλλο της βάσης προς τη διακόσμηση του σώματος υπάρχει διαμορφωμένος δακτύλιος ο οποίος δημιουργεί ένα είδος υποτυπώδους ποδιού για τη στήριξη του σκύφου. Σε ορισμένους σκύφους περιτρέχουν το μέταλλο δύο ομόκεντροι κύκλοι, οι οποίοι σχηματίζουν γύρω από το μέταλλο έναν διπλό δακτύλιο. Η απόσταση μεταξύ των δύο γραμμών είναι 0.002- 0.004. Και στις δύο περιπτώσεις η βάση είναι επίπεδη.

Τα διακοσμητικά θέματα χαρακτηρίζονται από μια καταπληκτική ποικιλία συνδυασμών. Παρόλο που με πρώτη ματιά φαίνεται ότι επαναλαμβάνονται οι ίδιες σφραγίδες, εντούτοις σπάνια υπάρχουν πανομοιότυπα διακοσμημένοι σκύφοι.

Η απόδοση των σκύφων της Μινώας στα εργαστήρια που διέκρινε ο Laumonier στη Δήλο, δεν είναι πάντοτε επιτυχή, εξαιτίας της αποσπασματικής διατήρησης του υλικού και εφόσον οι ίδιες σφραγίδες χρησιμοποιούνται όπως αποδείχτηκε από διαφορετικά εργαστήρια. Με βεβαιότητα αποδίδονται μόνον οι ενυπόγραφοι σκύφοι. Από τους υπόλοιπους, το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Ξεχωρίζουν ορισμένοι σκύφοι, οι οποίοι μπορούν με βάση χαρακτηριστικές σφραγίδες- κοσμήματα να αποδοθούν σε άλλα εργαστήρια¹.

Η εικονογραφική ανάλυση των θεμάτων σε συνδυασμό με την τεχνολογική ανάλυση των συνθέσεων των σφραγίδων στους σκύφους, δια φωτίζει τον τρόπο που οι τεχνίτες με τη μηχανική παραγωγή προσεγγίζουν απεικονίσεις εικονιστικών παραστάσεων ή συνθέσεις από τον φυτικό και ζωικό κόσμο. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζονται οι εισηγμένοι σκύφοι από τη Μινώα, ταξινομημένοι σε δύο βασικές ομάδες (εικονιστικές παραστάσεις- φυτικές

¹. Βλ. παρακάτω σελ. 218

συνθέσεις). Όπου το υλικό το επιτρέπει, γίνεται πιο συγκεκριμένη και η ταυτότητα του εργαστηρίου.

Υπογραφές

Στο σύνολο των ανάγλυφων σκύφων από τη Μινώα επτά σκύφοι φέρουν υπογραφές (284- 290), γνωστές από τα ιωνικά εργαστήρια που αναγνωρίστηκαν από τον Laumonier στο υλικό της Δήλου. Στην ίδια κατηγορία σκύφων, οι οποίοι μπορούν πέρα από οποιαδήποτε άλλη κατάταξη να αποδοθούν καταρχάς σε κάποιο επώνυμο εργαστήριο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ανήκει και ο σκύφος 291. Τον πυθμένα του κοσμεί ανάγλυφο προσωπείο Μέδουσας, το οποίο, στους σκύφους από τη Δήλο¹, θεωρήθηκε ότι έχει θέση υπογραφής.

Τρεις βάσεις σκύφων (284- 286) φέρουν το όνομα του Μενεμάχου, του πρώτου στη σειρά εργαστηρίου στην κατάταξη του Laumonier, ο οποίος το θεώρησε και ως το πρωιμότερο από τα άλλα (μέσα του 2ου αι.π.Χ.), ενώ διατυπώθηκαν από άλλους ερευνητές² και απόψεις για πρωιμότερη χρονολόγηση. Ωστόσο, πρόσφατες ανακαφικές έρευνες στη Δήλο³, μαρτυρούν τη διάρκεια χρήσης τουλάχιστον, αν όχι παραγωγής, των σκύφων του Μενεμάχου και στο α' τέταρτο του 1ου αι.π.Χ.

Τα θραύσματα από τη Μινώα παρόλο που σώζονται αποσπασματικά, ταυτίζονται απόλυτα με ενυπόγραφους σκύφους από τη Δήλο. Το όνομα του Μενεμάχου είναι ολόκληρο γραμμένο, με κανονική διάταξη των γραμμάτων προς τα δεξιά, αποτυπωμένο με σφραγίδα στη μήτρα στους σκύφους 284, 285, ενώ στο σκύφο 286 η υπογραφή χαραχτηκε με ελεύθερο χέρι στη μήτρα. Όπως και στα παραδείγματα της Δήλου, οι τρεις υπογραφές του Μενεμάχου από τη Μινώα είναι γραμμένες σε κυκλική διάταξη γύρω από το κέντρο του πυθμένα. Εκτός όμως από τις υπογραφές και η διακόσμηση, έστω και αποσπασματικά

1. *EADélos XXXI*, 81 κε. Σκύφοι με όμοια προσωπεία βρέθηκαν και στην Τήνο, *BCH* 100, 1976, στη Σάμο, Κ. ΤΣΑΚΟΣ, *Β' ΕλλΚερ.1990*, πίν. 77α, στα Λάβρανδα, *Labraunda II. 1*, πίν.. 9, αρ. 114

2. P. CALLAGHAN, *On the Origin of Long Petal Bowl*, *BICS* 29, 1982, 66.

3. Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Π. ΧΑΤΖΗΔΑΚΚΗΣ, *Γ' ΕλλΚερ.1994*, 240- 241

διατηρημένη στα δύο θραύσματα¹, ταυτίζεται απόλυτα με αντίστοιχα θραύσματα από τη Δήλο.

Η υπογραφή NI στον ακέραιο διατηρημένο πυθμένα του σκύφου **287**, παρόλο που είναι και αυτή γνωστή από τη Δήλο, ωστόσο δεν ταυτίζεται απόλυτα επιγραφικά. Η μορφή του γράμματος N στο σκύφο της Μινώας είναι κανονικά αποδοσμένη, όπως διαβάζεται, ενώ στους τρεις υπογραμμένους σκύφους από τη Δήλο αποδίδεται σαν "από κάτοπτρο". Εάν δεν πρόκειται για τυχαίο γεγονός, η ύπαρξη των δύο μορφών του γράμματος N στους σκύφους με την ίδια φίρμα, θα μπορούσε να ερμηνευτεί μόνον εάν υποτεθεί ότι αντιγράφηκε απευθείας σε μήτρα ένας υπογραμμένος σκύφος.

Στη βάση του σκύφου **288** σώζεται μέρος από το δεξιό τμήμα του Μονογράμματος του εργαστηρίου του Απολλώνιου. Ο σκύφος ταυτίζεται απόλυτα και στη διακόσμηση του με τον σκύφο 8854² του εργαστηρίου του Απολλώνιου από τη Δήλο. με Ο Απολλώνιος υπογράφει σκύφους που βρέθηκαν στη Δήλο και με ακέραιο το όνομά του και με τη συνετημένο το όνομα στη μορφή του Μονογράμματος³. Με το ίδιο όνομα υπογράφονται λύχνου "εφesiaκού" τύπου που βρέθηκαν στη Δήλο⁴, ενώ στην Έφεσο⁵ βρέθηκε μήτρα λύχνου με το Μονόγραμμα χαραγμένο στον πυθμένα της εξωτερικά, καθώς και λαβές αμφορέων με το ίδιο Μονόγραμμα. Τα δεδομένα αυτά και η συνεξέταση και άλλων στοιχείων οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δικαιολογημένα θα πρέπει να θεωρηθεί η Έφεσος⁶ ως το κέντρο παραγωγής των κεραμικών προϊόντων με το Μονόγραμμα του Απολλώνιου καθώς και του πλήθους των σκύφων που αποδίδονται στο εργαστήριο με το άλλο Μονόγραμμα.

¹. **284**: EADélos XXXI, πίν. 9, 10 **285**: EADélos XXXI, πίν. 11, αρ. 4838, 8599 (μακρυπέταλα) Πρβλ. και ενυπόγραφο σκύφο από την Ιασό με ανάλογη διακόσμηση, ASAtene

². EADélos XXXI, πίν. 51, αρ. 8854. Στο σκύφο από τη Μινώα οι σειρές οξυκόρυφων φύλλων σε φυλλοφολιωτή διάταξη γύρω από το δακτύλιο της βάσης περιορίστηκαν σε δύο αντί τριών του σκύφου από τη Δήλο. Από τις κορυφές αυτές ξεκινούν και στους δύο σκύφους όμοια φύλλα φτέρης.

³. ό.π. σελ. 228

⁴. BrunEAU, *Les Lampes*, 54.

⁵. V. MITSOPOULOS- LEON, Töpferateliers in Ephesos, *Pro Arte antiqua, Festschrift für H. Kenner* (Wien- Berlin 1982- 1985) 247- 251, πίν. XXVII, 1-2, XXXII, 20- 21.

⁶. V. MITSOPOULOS- LEON, ό.π. και Mitsopoulos, *Basilika*, 69

Ευδιάκριτη, όχι όμως ευανάγνωστη, εξαιτίας της φθοράς της μήτρας, είναι η υπογραφή στη βάση 289 με το γνωστό Μονόγραμμα του ιωνικού εργαστηρίου με τις μεγαλύτερες εξαγωγές¹. Όσον αφορά τη διακόσμηση, το ιωνικό κυμάτιο που περιβάλλει τον ανάγλυφο κύκλο, που περικλείει την υπογραφή-Μονόγραμμα στο θραύσμα 289, δεν αποτελεί συνηθισμένη πρακτική διακόσμησης στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Αυτή η ιδιαιτερότητα απαντά συνήθως το εργαστήριο των Ωραίων Μεδουσών².

Το θραύσμα 290, φέρει πολύ αγνά, αποδοσμένα ανάγλυφα ίχνη από ελάχιστο τμήμα υπογραφής, η οποία είναι δυσανάγνωστη και αταύτιστη.

Οι υπογραφές³ στους ανάγλυφους σκύφους υπαγορεύονται από τη μαζική παραγωγή και την εμπορευματοποίηση του είδους αυτού των αγγείων. Το ίδιο στοιχείο απαντά και σε άλλα είδη της ελληνιστικής κεραμικής που κατασκευάζονται με την ίδια τεχνική της μήτρας, όπως είναι οι λύχνοι⁴, οι οποίοι σε αρκετές περιπτώσεις διαπιστώθηκε ότι φέρουν την ίδια υπογραφή με αυτή των σκύφων, ενώ για το πλήθος των υπογραφών με ονόματα που δεν απαντούν σε άλλες περιοχές χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των ειδωλίων από τη Μύρινα⁵.

Βέβαια η ακριβής λειτουργία της υπογραφής στο σύστημα κατασκευής-παραγωγής-πώλησης των αγγείων δεν είναι δυνατόν να διαφωτιστεί πλήρως: σε σχέση με το μεγάλο αριθμό σκύφων που είναι γνωστός από την ελληνιστική επικράτεια, ο αριθμός ενυπόγραφων σκύφων είναι περιορισμένος. Το στοιχείο αυτό διαφοροποιεί τη χρήση της υπογραφής στους σκύφους από τις υπογραφές-σφραγίδες στις λαβές αμφορέων και από τις υπογραφές στην Terra Sigillata κεραμική των εργαστηρίων της Δύσης. Επίσης η ανεύρεση μητρών για την κατασκευή ανάγλυφων λύχνων και σκύφων, με υπογραφές εξωτερικά στον πυθμένα της μήτρας⁶, έδωσε αφορμή για τη διατύπωση υποθέσεων σχετικά με τη

1. Τη μορφή του Μονογράμματος, βλ. *EADélos XXXI*, 404, αρ. 2002'

2. Βλ. *EADélos XXXI*, πίν. 18, αρ. 1941, 768

3. Γενικά για το ρόλο των υπογραφών στα αγγεία, διαχρονικά, βλ. G. SIEBERT, *Signatures d'artistes, d'artisans et de fabricants*, *Ktema* 3, 1978.

4. Βλ. παραπάνω, σελ.

5. D. KASSAB, *Statuettes en Terre cuite de Myrina. Corpus de Signatures, monogrammes, lettres et signes* (1988)

6. Βλ. σχετικά PH. BRUNEAU, *Deliaca. Le moule de Damarion et l'organisation professionnelle des fabricants de lampes*, *BCH* 102, 1978, 165- 166' να προστεθεί όμοια περίπτωση

λειτουργία και τα πρακτικά θέματα ενός εργαστηρίου, που μπορούσαν να ρυθμίζονται με τις υπογραφές. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε επακριβώς τί σήμαινε για τους τεχνίτες και την κοινωνία των ελληνιστικών χρόνων αυτό που σήμερα θα περιγράφαμε ως "σήμα κατατεθέν" και κατά πόσον τους ενδιέφερε η αποκλειστικότητα διάθεσης των προϊόντων, εφόσον εμπορεύσιμο είδος αποτελούσαν και μήτρες με υπογραφή, από τις οποίες μπορούσε να αναπαραχθεί μια σειρά αγγείων σε διαφορετικό εργαστήριο από αυτό στο οποίο κατασκευάστηκε η μήτρα¹.

Απόδοση ιωνικών σκύφων σε συγκεκριμένα εργαστήρια

Ορισμένοι εισηγμένοι ιωνικοί σκύφοι στη Μινώα, μπορούν να αποδοθούν σε συγκεκριμένα εργαστήρια που ανεγνώρισε ο Laumonier στο υλικό από τη Δήλο. Σκύφοι από τα ίδια εργαστήρια που βρέθηκαν εκτός της Δήλου, αναφέρονται στην ενότητα των διακοσμητικών θεμάτων.

Από το υλικό της Μινώας, εκτός από τους σκύφους **284- 291**, οι οποίοι φέρουν υπογραφές εργαστηρίων, με βεβαιότητα αποδίδονται οι παρακάτω σκύφοι:

293: EADélos XXXI, πίν. 29, αρ. 1743 (Comique à la canne)

294: EADélos XXXI, πίν. 73, αρ. 3270 (Ηραίου)

295: EADélos XXXI, πίν. 20, αρ. 3247 (Belles Méduses)

301: EADélos XXXI, πίν. 5, αρ. 3087 (Μενεμάχου)

305: EADélos XXXI, πίν. 4, αρ. 1343 (Μενεμάχου)

306: EADélos XXXI, πίν. 13, αρ. 2379 (Μενεμάχου)

307: EADélos XXXI, πίν. 3, αρ. 2318 (Μενεμάχου)

308: EADélos XXXI, πίν. 3, αρ. 2318 (Μενεμάχου)

309: EADélos XXXI, πίν. 2, αρ. 682 (Μενεμάχου)

311: EADélos XXXI, πίν. 38, αρ. 530α (Μονογράμματος)

στον πυθμένα εξωτερικά μήτρας για ανάγλυφο σκύφο από τη Μ. Ασία, K. PARLASCA, Zur hellenistischen Reliefkeramik Kleinasiens, *BABesch* 57, 1982, 176- 180.

¹. Τέτοια περίπτωση αποτελεί η μήτρα για την κατασκευή λύχνων με την υπογραφή του Αττικού εργαστηρίου του Αρίστωνος, που βρέθηκε στον Τάραντα, βλ. σχετικά *Courby, Vases Grecs*, 365. Την ίδια περίπτωση επιβεβαιώνει για τους ανάγλυφους σκύφους η μήτρα με το μονόγραμμα εσωτερικά που βρέθηκε στην Αρκεσίνη της Αμοργού, βλ. Β.ΠΑΠΠΑ, *Εργαστήρια παραγωγής ανάγλυφων σκύφων στην Αμοργό (Μινώα- Αρκεσίνη)* Πρακτικά Δ'Ελλ.Κεφ. (υπό έκδοση)

- 315:** EADélos XXXI, πίν. 70, αρ. 1977, 638 (Ηοαίου)
316- 317: EADélos XXXI, πίν. 35 (Μονογράμματος)
318: EADélos XXXI, πίν. 18, αρ. 1348 (Belles Méduses)
319: EADélos XXXI, πίν. 19, αρ. 886 (Belles Méduses)
321: EADélos XXXI, πίν. 77, αρ. 2221 (Plagiaire)
322: EADélos XXXI, πίν. 13, αρ. 1017 +2057 (Μενεμάχου)
326: EADélos XXXI, πίν. 25, αρ. 370- 520 (Comique à la cane)
327: EADélos XXXI, πίν. 25, αρ. 370- 520 (Comique à la cane)
329: EADélos XXXI, πίν. 25, αρ. 725, 849 (Comique à la canne)
333: EADélos XXXI, πίν. 1, αρ. 636 (Μενεμάχου)
335: EADélos XXXI, πίν. 99, αρ. 637 (Décor Végétal)
340: EADélos XXXI, πίν. 17, αρ. 3280
344: EADélos XXXI, πίν. 35, αρ. 809 (Μονογράμματος)
345: EADélos XXXI, πίν. 35, αρ. 416 (Μονογράμματος)
346: EADélos XXXI, πίν. 35, αρ. 809, πίν. 40, αρ. 9318 (Μονογράμματος)
347: EADélos XXXI, πίν. 34, αρ. 3051, 3058 (Μονογράμματος)
348: EADélos XXXI, πίν. 37, αρ. 3127, 3134 (Μονογράμματος)
349-350: EADélos XXXI, πίν. 35, αρ. 809 (Μονογράμματος)
352: EADélos XXXI, πίν. πίν. 34, αρ. 372, 3058(Μονογράμματος)
354- 364: EADélos XXXI, πίν. 34, σποραδικά (Μονογράμματος)
365: EADélos XXXI, πίν. 15, αρ. 363, 5136 (NI)
366: EADélos XXXI, πίν. 45, αρ. 1833, 8461 (Μονογράμματος)
367: EADélos XXXI, πίν. 15, αρ. 363, 5136 (NI)
377: EADélos XXXI, πίν. 36, αρ. 1381, πίν. 46, αρ. 1475, (Μονογράμματος)
378- 379: EADélos XXXI, πίν. 36, αρ. 1281, 847- 692 (Μονογράμματος)
389: EADélos XXXI, πίν. 33, αρ. 457 (Μονογράμματος)
390: EADélos XXXI, πίν. 33, αρ. 816 και πίν. 37, αρ. 3242 (Μονογράμματος)
391: EADélos XXXI, πίν. 33, αρ. 457, 478 (Μονογράμματος)
397- 399: EADélos XXXI, πίν. 30, 31 , σποραδικά (Μονογράμματος)
400- 411: EADélos XXXI, πίν. 30, 31, 32 (Μονογράμματος)
413- 414: EADélos XXXI, πίν. 31, αρ. 3343 (Μονογράμματος)
415- 422: EADélos XXXI, πίν. 30, 31, 32, (Μονογράμματος)
423: EADélos XXXI, πίν. 50, αρ. 400, 9275 και αρ. 373, 299 (Απολλώνιου)
424: EADélos XXXI, πίν. 50, αρ. 443- 714 (Απολλωνίου)
434- 439: EADélos XXXI, πίν. 37 (Μονογράμματος)
443: EADélos XXXI, πίν. 37, αρ. 3009 (Μονογράμματος)

- 445:** EADélos XXXI, πίν. 42, αρ. 3108 (Μονογράμματος)
446- 458: EADélos XXXI, πίν. 31- 40, σποραδικά (Μονογράμματος)
459: EADélos XXXI, πίν. 28, αρ. 1672 (Comique à la canne)
460- 498: EADélos XXXI, πίν. 31- 40, (Μονογράμματος), σποραδικά
500: EADélos XXXI, πίν. 21, αρ. 1309, (Bélles méduses- Vases Gris)
507: EADélos XXXI, πίν. 51, αρ. 4654 (Απολλωνίου)
508: EADélos XXXI, πίν. 51, αρ. 4654 (Απολλωνίου)
513: EADélos XXXI, πίν. 16, αρ. 8864 (NI)
514: EADélos XXXI, πίν. 28, 25, αρ. 573, 2021 (Comique à la canne)
518: EADélos XXXI, πίν. 1, αρ. 1266, 377 (Μενεμάχου)
519: EADélos XXXI, πίν. 9, αρ. 5157- 5161 (Μενεμάχου)
541: EADélos XXXI, πίν. 68, αρ. 789 (Ηραίου)
586: EADélos XXXI, πίν. 54, 55 (Double filets)
587: EA Délos XXXI, πίν. 43, αρ. 4679 (Μονογράμματος)
590: EADélos XXXI, πίν. 43, αρ. 4679 (Μονογράμματος)
673: EADélos XXXI, πίν. 44, αρ. 4064 (Μονογράμματος)

Συμπεραίνεται δηλαδή ότι το μεγαλύτερο ποσοστό σκύφων από τα ιωνικά εργαστήρια αντιπροσωπεύει στη Μινώα το εργαστήριο του Μονογράμματος με 116 σκύφους. Οι υπόλοιποι σκύφοι κατανέμονται ως εξής:

Μενεμάχου	: 14 σκύφοι
NI	: 4 σκύφοι
Belles Méduses	: 6 σκύφοι
Comique à la canne	: 6 σκύφοι
Απολλωνίου	: 5 σκύφοι
Ηραίου	: 4 σκύφοι
" Doubles filets"	: 1 σκύφος

ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Εικονιστικές παραστάσεις

Αρκετοί σκύφοι κοσμούνται με έμβιες παραστάσεις, οι οποίες είτε περιορίζονται σε ζώνη επάνω από τον φυτικό κάλυκα, είτε καταλαμβάνουν ολόκληρο το κυρίως σώμα του σκύφου. Ορισμένες απεικονίσεις, παρόλο που ανάγουν το θέμα τους απευθείας στη μυθολογία, όπως η Διονυσιακή Τριάδα (295) η Νηρηίδα με τα όπλα του Αχιλλέα (433), οι αμαζονομαχίες (413, 414), ωστόσο δεν απεικονίζονται με σκοπό τη διήγηση του μύθου, όπως συμβαίνει στους "ομηρικούς" σκύφους, παρά ως απλά κοσμήματα. Το ίδιο συμβαίνει και με τις άλλες έμβιες παραστάσεις, όπως ο επιτρόγιος έρωτας (389), ο έρωτας με αμοφορέα (432), οι σκελετοί (294), ο Αιγοπάν (292), οι Νίκες που οδηγούν άρματα (434-439).

Συνήθως οι έμβιες παραστάσεις στους ιωνικούς σκύφους αναπτύσσονται στις πλατιές οριζόντιες ζώνες¹. Σε αρκετά παραδείγματα όμως αποτελούν τη μοναδική διακόσμηση του σώματος, αφήνοντας χώρο για μια στενή ζώνη κάτω από το χείλος. Ορισμένα θραύσματα (296-298) με έμβιες μορφές είναι αδύνατον να ταυτιστούν και να γίνει συμπλήρωση της παράστασης. Στα δύο θραύσματα 413, 414, παρόλο που σώζονται αποσπασματικά, αναγνωρίζουμε το θέμα της αμαζονομαχίας, όπως ακριβώς αποδίδεται σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων από τη Δήλο².

Το σύμπλεγμα των τριών μορφών, όπως ακριβώς αποδίδεται και στο σκύφο 295 από τη Μινώα, ταυτίζεται με το γνωστό ως Διονυσιακή τριάδα σύμπλεγμα³, το Διόνυσο ανάμεσα σε Μαινάδα και Σάτυρο. Ο Zahn,⁴ περιγράφει

1. Βλ. παρακάτω σελ.

2. Η παράσταση της Αμαζονομαχίας χρησιμοποιείται σε διαφορετικά εργαστήρια: *EADélos XXXI*, πίν. 14, αρ. 3371 (Μενεμάχου), πίν. 23, αρ. 3318, 3374 (Τεφρά αγγεία), πίν. 31, αρ. 3343, πίν. 32, αρ. 3352 (Μονογράμματος), πίν. 71, 128, αρ. 2426 (Ηραίου). Εκτός από τους ιωνικούς σκύφους του Μουσείου του Λούβρου, της Γενεύης, των Βρυξελλών, ένα θραύσμα από τη Θάσο, που αναφέρει ο Laumonier, *EADélos XXXI*, 168, θα πρέπει να προστεθεί το θραύσμα από το ναύαγιο της Απουλίας, Siebert, *Santa Sabina*, 115, εικ. 2, γ. Γενικά για παραστάσεις Αμαζονομαχίας βλ. H. METZGER, *Les Amazones dans l'art grec*, *REG* 71, 1958, 429-432 και *LIMC* I,1 (1981) s.v. Amazones (P. DEVAMBEZ, A. KAUFMANN-SAMARAS) ειδικότερα σελ. 645 (céramiques à reliefs).

3. Γενικά για την εικονογραφία της παράστασης βλ. E. POCHMARSKI, *Dionysche Gruppen. Eine Typologische Untersuchung zur Geschichte des Stützmotivs* (1990)

και σχολιάζει την παράσταση σε σκύφο αττικού εργαστηρίου από την Ολβία: ο νεαρός αγένειος Διόνυσος φορεί νεβρίδα' δεξιά του Μαινάδα ή Αριάδνη με χιτώνα και μάτιο και αριστερά του νεαρός Σάτυρος' οι δύο μορφές αγκαλιάζουν ή συγκρατούν τον μεθυμένο Διόνυσο.

Εικονογραφικά η παράσταση συνδέθηκε με τους πήλινους βωμίσκους-θυμιατήρια από τον Τάραντα,¹ ενώ το πρότυπό της αναζητήθηκε σε έργα της γλυπτικής του τέλους του 4ου ή του 3ου αι. π.Χ.²

Πρώτος ο Schwabacher,³ με αφορμή την απεικόνιση της παράστασης σε ανάγλυφους σκύφους από τον Κεραμεικό, δημοσίευσε και κατάλογο των έργων με παράλληλο θέμα. Τον κατάλογο του Schwabacher συμπλήρωσε ο Siebert⁴

4. Zahn, *Südrussland*, 45-48, αρ. κατ. 1α,β.

1. Οι πήλινοι βωμίσκοι από τον Τάραντα διακοσμούνται στις τέσσερις όψεις τους με μυθολογικά θέματα, τα οποία αντιγράφηκαν από τους καλλιτέχνες των μεταλλικών σκευών και των πήλινων υποκατάστατών τους. Πρόκειται για 1) Διονυσιακή Τριάδα, 2) Ποσειδώνα και Αμμωνία, 3) Απόλλωνα και Λητώ και 4) Στεφάνωμα Τροπαίου από Νίκη. Βλ. σχετικά W. DEONNA, *Brûle-parfums en terre cuite RA 10*, 1907, 245-256, P. WUILLEUMIER, *Brûle parfums en terre cuite, MelRome 46*, 1929, 43-76, D. BURR THOMPSON, *Tree Centuries of Hellenistic Terrakotas II.C, The Satyr Cistern, Hesp.* 31, 1962, εικ. 2. Η ανεύρεση όμοιων πήλινων βωμίσκων με ανάλογες παραστάσεις στον ευρύτερο χώρο της Αττικής από τον 4ο αι. π.Χ., οδήγησε στην αμφισβήτηση της άποψης του Willeumier για την Ταραντική προέλευση. Βλ. S. MOLLARD-BESQUES, *Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en terre cuite Grecques 'Etrusques et Romains, III* (Paris 1972) 65.

2. Βλ. R. Zahn, *ό.π.*, 48. Ο Zahn αναφέρει και την άποψη του Déchelette για τη σύνδεση της παράστασης με γνωστό από γραπτές πηγές έργο του Πραξιτέλη. Ο Courby (*Vases grecs*, 351, εικ. 69,3 και 78,21), τοποθετεί το πρότυπο της παράστασης στην τέχνη του Περγάμου. Διαφορετικό πρότυπο ακολουθεί η εικονογραφική απόδοση του ίδιου θέματος στο χορηγικό μνημείο του Καρύστιου στη Δήλο (*BCH 31*, 1907, 508-511, εικ. 19). Για τη διαμόρφωση του εικονογραφικού τύπου την κλασικιστική περίοδο, βλ. D. WILLERS, *Typus und Motiv. Aus der hellenistischen Entwicklungsgeschichte einer Zweifigurengruppe. AntK.* 29, 1986, 137-150, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Von Etruskischen zum Römischen Noch einmal zu einem Spiegelrelief in Malibu, GettyMus J.* 14, 1986, 21-36.

3. Schwabacher, *Kerameikos*, 182-228.

4. Siebert, *Péloponnèse*, 244,245. Τα περισσότερα παράλληλα βρίσκονται στην κεραμική τύπου "Καλήνης". Στα πρωιμότερα παραδείγματα συγκαταλέγεται η μελαμβοφής υδρία του Würzburg με διακόσμηση της τεχνικής "Plakettevasen". Στα ως τώρα γνωστά "μετάλλια" από

πραγματευόμενος το ίδιο θέμα στους ανάγλυφους σκύφους των Πελοποννησιακών εργαστηρίων. Όπως διαπιστώνει και η Rottrof,¹ στη δημοσίευση των σκύφων από την αρχαία Αγορά της Αττικής που φέρουν το ίδιο θέμα, πρόκειται για θέμα διαδομένο σε ευρύτατα γεωγραφικά όρια.

Στην περιοχή του Αιγαίου είναι ελάχιστα τα παραδείγματα ανάγλυφων σκύφων με ανάλογο θέμα. Στα ιωνικά εργαστήρια της Δήλου ένα θραύσμα ανήκει στο εργαστήριο "Belles Méduses",² ενώ ο Laumonier αναφέρει και σκύφο στο Βρετανικό Μουσείο με το ίδιο θέμα, τον οποίο αποδίδει στο εργαστήριο του Αθήναιου.³ Σε ιωνικό εργαστήριο αποδίδεται και σκύφος στο Μουσείο της Εφέσου⁴. Σε εργαστήριο της Περγάμου αποδίδει σκύφο που βρέθηκε στην Αίγινα, η Margreiter,⁵ ενώ όπως σημειώνει ο Baur,⁶ με αφορμή σκύφο από την Αντιόχεια με Διονυσιακή τριάδα, όμοιο θέμα φέρει και σκύφος από την Κάλυμνο.

Στο θραύσμα από τη Μινώα, η παράσταση ακολουθεί όσον αφορά τον τρόπο απόδοσης των μορφών, τον καθιερωμένο τύπο. Η μη απόδοση ορισμένων λεπτομερειών οφείλεται στην κατεπανάληψη χρήση της ίδιας σφραγίδας. Παρά τη φθορά όμως, διαγράφεται μέρος από το μάτιο της Μαινάδας, ενώ η τοποθέτηση του αριστερού χεριού του Σατύρου σε ψηλότερη θέση, σε σύγκριση με τις γνωστές απεικονίσεις, δεν θα πρέπει να ερμηνευτεί ως εικονογραφική διαφοροποίηση. Ο σκύφος είναι εισηγμένος στη Μινώα. Ο τεφρόχρωμος πηλός και τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά, δείχνουν ότι προέρχεται από την περιοχή των ακτών της Μ.Ασίας και όχι από τον ελλαδικό χώρο.

Στο σκύφο **294** το σώμα έχει διαιρεθεί σε πεντάγωνα τα οποία δημιουργούν είδος πλέγματος. Κάθε πεντάγωνο φέρει στο εσωτερικό του μια μορφή **σκελετού**

βαθιές φιάλες, προστίθεται με το ίδιο θέμα και το "μετάλλιο" φιάλης που βρέθηκε στη Νέα Αγχιάλο (BCH 89, 1965, 785, εικ. 3), το οποίο λανθασμένα χαρακτηρίζεται ως "μεγαρικός" σκύφος.

1. *Agora XXII*, 20-21. Στον κατάλογο δημοσιεύονται ένδεκα σκύφοι με παράσταση Διονυσιακής Τριάδας (αρ. κατ. 201, 208-216, 225, πίν. 38, 41-44, 81-83).

2. *EADélos XXXI*, πίν. 20, αρ. 3247, σελ. 92.

3. *ό.π.*, σελ. 92.

4. R. MERIC, *Metropolis in Ionien, Beitrage zur Klassischen Philologie*, 142, 1982., εικ. 91.

5. *Alt. Ägina II.3*, αρ. κατ. 453, πίν. 44.

6. P. V. C. BAUR, *Megarian Bowls in Yale University AJA* 45, 1941, σελ. 233, σημ. 30.

σε χορευτική κίνηση. Οι παραστάσεις σκελετών είναι γνωστές από περιορισμένο αριθμό έργων των υστερων ελληνιστικών χρόνων.¹ Το θέμα διαδίδεται κυρίως στα πρώτα χριστιανικά χρόνια και η παρουσία του συνδέεται με τις σχετικές αντιλήψεις για το θάνατο. Οι σκελετοί ταυτίστηκαν με τους νεκυδαίμονες και με αυτό το περιεχόμενο αναφέρονται, ως *Lagvae*, σε έργα ρωμαίων συγγραφέων.²

Ο τρόπος που αποδίδεται ο σκελετός ποικίλει' κυρίως αποδίδεται σε χορευτική κίνηση,³ ή σε μετωπική στάση,⁴ ως "Πότνια Θηρών",⁵ συμπλέγματα σκελετών,⁶ σκελετοί που συμμετέχουν σε διηγηματικές σκηνές,⁷ καθώς και ο τύπος

1. Κατάλογος έργων σε διάφορες κατηγορίες υλικού (σφραγιδόλιθοι, δίσκοι λύχνων με ανάγλυφη παράσταση, ολόγλυφα χάλκινα έργα, σκύφοι με εφυάλωση και ανάγλυφη διακόσμηση) δίνεται στο *DACL*, λ. *Anatomie*. Εδώ αναφέρεται και μήτρα για πήλινο αγγείο με σκελετούς χορευτές. (*NSc* 1884, 379). Βλ. επίσης με νεότερη βιβλιογραφία, K.M.D. DUNBABIN, *Sic erimus cuncti.....The Skeleton in Graeco-Roman Art*, *JdI* 101, 1986, 185- 255, L. GIULIANI, *Die Seligen Kriippel*, *AA* 1987, 701- 721, Pl. PÉTRIDIS, *Les Lampes corinthiennes de Kritika*, *BCH* 116, 1992, 649- 671,

2. Πετρώνιου, *Σατυρικόν*, 34.

3. Βλ. παραπάνω σημ. 1. Χαρακτηριστική είναι η παράσταση σε σκύφο στο Μουσείο του Λούβρου, *Courby, Vases grecs*, πίν. XVII.

4. Ποτηρόσχημο αγγείο των υστεροελληνικών χρόνων από το Πέργαμο διακοσμείται με ανάγλυφες παραστάσεις σκελετών σε μετωπική στάση με στεφάνια και λαγύνους ανάμεσά τους. Βλ. C.H. BOHNTZ- W. D. ALBERT, *Die Antike Strasse zur Akropolis von Pergamon*, *AA* 90, 1975, 518-519, εικ. 57-59.

5. Βλ. όστρακο "αρρετινού" αγγείου με ανάγλυφη διακόσμηση από τη συλλογή στο Tübingen, H. DRAGENDORFF- C. WATZINGER, *Arretinische Reliefkeramik* (Tübingen 1948) πίν. 3, αρ. 139. Οι Drangendorf-Watzinger διακρίνουν οκτώ τύπους σκελετών στην αρρετινή κεραμική, ό.π. σελ. 101.

6. Σύμπλεγμα δύο σκελετών που παλεύουν αποδίδεται σε δίσκο λύχνου με ανάγλυφη διακόσμηση. Βλ. *DACL*, λ. *Anatomie*, εικ. 532 και E. LE BLANT, *De quelques objets antiques représentant des squelettes*, *Mél. d'Archéol. et d'Hist.*, 1887, πίν. VII, 1.

7. Στο γνωστό εφυαλωμένο σκύφο με ανάγλυφη διακόσμηση από τον θησαυρό του Boscoreale αναπτύσσεται διηγηματική σκηνή με σκελετούς, η οποία συνοδεύεται και από επίγραμμα. Βλ. H. KAELER, *Rom und seine Welt* (1958) πίν. 145, β.

του καθιστού σκελετού¹. Ασυνήθιστη είναι η απεικόνιση του σκελετού σε εφυαλωμένο αγγείο από τη Θράκη².

Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων απαντά ο τύπος του σκελετού σε χορευτική κίνηση σε τέσσερα θραύσματα από το υλικό της Δήλου, τα οποία ο Laumonier³ αποδίδει στο εργαστήριο του Ηραίου. Τις μορφές σκελετών ταυτίζει με κωμικούς,⁴ ενώ ο Courby⁵ στην πρώτη δημοσίευση των ανάγλυφων σκύφων από τη Δήλο τις είχε ταυτίσει με σκελετούς (Larvae).

Ο σκύφος 294 προέρχεται από το ίδιο εργαστήριο με τους σκύφους από τη Δήλο. Ο τύπος του σκελετού είναι όμοιος με τους σκελετούς των σκύφων 3270 και 3327 του εργαστηρίου του Ηραίου. Επιπλέον, ο κεραμέας υιοθετεί την ίδια διακοσμητική σύνθεση με τα δικτυωτά πεντάγωνα που καλύπτουν το σώμα του σκύφου και περικλείουν τους σκελετούς. Στα κενά μεταξύ των πλευρών των πενταγώνων, στο ανώτερο σημείο του σώματος τοποθετούνται δευτερεύοντα κοσμήματα, όπως ρόδακες ή τσαμπί σταφυλιού. Και στη λεπτομέρεια αυτή οι σκύφοι της Δήλου και της Αμοργού είναι πανομοιότυποι⁶.

Ο τρόπος διευθέτησης της διακοσμητικής σύνθεσης με τη διαίρεση του σώματος σε πεντάγωνα πλαίσια, είναι διαδεδομένος στα Μικρασιατικά παράλια σύμφωνα με τον Callaghan⁷ πριν από το 165 π.Χ. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι εξίσου προσφιλής είναι η τεχνοτροπία αυτή και στην εγχώρια παραγωγή σκύφων της Μινώας.

1. G. M. A. RICHTER, *Catalogue of Greek and Roman Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection* (Washington 1956) πίν. XIV, σελ. 32-35 (χάλκινο ρωμαϊκό έργο, αντίγραφο υστεροελληνιστικού πρωτύπου).

2. A. GREIFENHAGEN, *Antike Kunstwerke, Staatliche Museen Berlin Antikenabteilung*, (Berlin 1966) 32, πίν. 90-91 (50 π.Χ.-50 μ.Χ.)

3. *EADélos XXXI*, αρ. 3327, 9028, πίν. 72 και αρ. 3270, 3271, πίν. 73 και 129.

4. *EADélos XXXI*, 305, 306, 308.

5. *Courby, Vases grecs*, 383, εικ. 78, αρ. 26.

6. Ο σκύφος της Μινώας βρίσκεται το ακριβές παράλληλό του στον σκύφο 3271+9551 της Δήλου (*EADélos XXXI*, πίν. 73).

7. Τη χρονολόγηση στηρίζει ο συγγραφέας στα ευρήματα της τομής κάτω από τα θεμέλια του Βωμού της Περγάμου, P. J. CALLAGHAN, *On the Origin of the Long Petal Bowl*, *BICS* 29, 1982, 63-68. Σχετικά βλ. και παρακάτω σελ.

Φυτικές συνθέσεις

Στους ιωνικούς σκύφους ο όρος φυτικός κάλυκας (*Calice végétal, Calyx, Akanthus-Blattkeich*), αποδίδει περιληπτικά τη φυτική διακόσμηση¹ που αντιστοιχεί στο κατώτερο τμήμα του σώματος του σκύφου, γύρω από το μετάλλιο της βάσης. Η πρακτική αυτή ανάγεται απευθείας στην τορευτική αιγυπτιακή παράδοση όπου κατεξοχήν "παντᾷ δ' ἄμφι δέπας περιπέπταται ὕγρος ἄκανθος"². Τα παράλληλα έργα από την τορευτική επεσήμανε ο Courby³ ήδη από το 1922 και διαπραγματεύτηκαν αναλυτικά στις μελέτες τους η Byvanck⁴, ο Parlasca⁵, ο Hausmann⁶, ο Kùthmann⁷, η Segall⁸, η Reinsberg⁹, η Rotroff¹⁰ και τελευταία ο

1. Γενικά για τη φυτική διακόσμηση βλ. H. BAUMANN, *Die Griechische Pflanzenwelt in Mythos, Kunst und Literatur* (München 1982). Για την άκανθα ειδικότερα, χρήσιμη είναι η παλιά μελέτη του M. MEUER, *Das Griechische Akanthus Ornament und seine natürlichen Vorbilder*, AA 11, 1896, 117- 159. Για τη φυτολογική ταυτότητα ορισμένων φυτών βλ. O.POLUNIN, A. HUXLEY, *The Flowers of the Mediterranean* (London 1967)

2. Θεόκριτος I, 55.

3. Courby, *Vases grecs*, 372-378 και σποραδικά.

4. Κυρίως στις μελέτες της *Les bols négariens. La chronologie et les rapports avec d'argenterie hellénistique BABesch*, 28, 1953, 1-20 και *Variations sur le thème des bols mégariens, BABesch*, 34, 1959, 58-67.

5. K.PARLASCA, *Das Verhältnis der megarischen Becher zum Alexandrinischen Kunsthandwerk JdI* 1955, 130-154, TOY ΙΔΙΟΥ, *Zur Verbreitung ptolemäischer Fayencekeramik ausserhalb Ägyptens JdI* 91, 1976, 135.

6. Hausmann, *Reliefbecher*, 20, 21

7. H. KÜTHMANN, *Beiträge zur Späthellenistischen und frührömischen Toreutik* (1959).

8. B. SEGALL, *Tradition und Neuschöpfung in der frühalexandrinischen Kleinkunst, 119/120 BWPr* (1966).

9. C. REINSBERG, *Studien zur hellenistischen Toreutik* (1980).

Pfrommer¹. Τα πορίσματα της έρευνας ως το 1975 συγκέντρωσε η Wintermeyer² με αφορμή την παρουσία του φυτικού κάλυκα σε μια ιδιαίτερη κατηγορία της ανάγλυφης ελληνιστικής κεραμικής από την Centuripe.

Ο Pfrommer³, στη μελέτη του για την πρόωμη ελληνιστική τορευτική παρουσιάζει συγκεντρωμένα και αναλύει εκ νέου τα πολυάριθμα παραδείγματα έργων από ποικίλο υλικό που διακοσμούνται με φυτικό κάλυκα. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο φυτικός κάλυκας ως "πανελληνιστικό" θέμα προέκυψε από τη σμίξη της αλεξανδρινής παράδοσης με την αρχιτεκτονική διακοσμητική τέχνη και την τέχνη του ψηφιδωτού, που ήρθαν στη Μ.Ασία και στη Μεγάλη Ελλάδα.

Το προτεινόμενο από τη Byzantck σχήμα της εξελικτικής πορείας της φυτικής σύνθεσης παρά τις διαφορετικές χρονολογήσεις ορισμένων ευρημάτων και την προσθήκη νέων δεν τροποποιήθηκε στις γενικές του αρχές.

Το τελευταίο στάδιο⁴ της τυποποίησης του φυτικού κάλυκα αντιπροσωπεύουν τα ιωνικά εργαστήρια παραγωγής σκύφων. Οι κορυφές των φύλλων γυρίζουν σχηματίζοντας όλο και πιο οξείες γωνίες, έως ότου διπλώνονται τελείως σαν τσακισμένα. Τα φύλλα *nymphea* *pelumbo* αποβάλλουν τα στοιχεία τους (εσωτερικές νευρώσεις) και το περίγραμμά τους αποτελεί το πλαίσιο "παρδεισιακών" σκηνών.

Οι τεχνίτες των ιωνικών σκύφων παρά τη σχηματοποίηση και την κυριαρχία της γραμμής στη σχεδίαση των φύλλων που συνθέτουν τον κάλυκα, είχαν διαμορφώσει ορισμένους τύπους, οι οποίοι προδίδουν την παρουσία του ίδιου φύλλου με ευφάνταστο τρόπο, χάρη της ποικιλίας. Η υποβολή της διακόσμησης στη

¹⁰. *Agora XXII*, και S. ROTROFF, Silver, Glass, and clay. Evidence for the dating of Hellenistic Luxury Tableware, *Hesperia* 51, 1982, 329-337, όπου τονίζεται η συγγένεια μεταξύ πήλινων, ασημένιων και επιχρυσωμένων γυάλινων αγγείων.

¹. Pfrommer, *Studien*, κεφ. IV-VII, σελ. 75-139.

². V. WINTERMEYER, Die Polychrome Reliefkeramik aus Centuripe, *JdI* 90, 1975, 157-160.

³. ό. π., σημ. 1.

⁴. Τα δύο προηγούμενα στάδια χαρακτηρίζονται ως "νατουραλιστικό" (Αντιόχειας, Αλεξάνδρεια-Αττική, τελευταίο τέταρτο 3ου αι. π.Χ.) και ως "μπαρόκ" (Πέργαμος 2ο μισό 2ου αι. π.Χ.).

γραμμή είναι εμφανής από το γεγονός ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις αποδίδονται ολόκληρα τα φύλλα στο κατώτερο τμήμα τους. Οι αρχές των φύλλων μοιάζουν να υποχωρούν, σαν να εισέρχονται κάτω από το μέταλλο.

Στους σκύφους από την Μινώα χρησιμοποιήθηκαν πέντε τύποι φύλλων άκανθας σε συνδυασμό με φύλλο λωτού ή ρομβόσχημο φύλλο. Η φυτική σύνθεση σχηματίζεται από την επανάληψη ενός τύπου άκανθας που εναλλάσσεται ή μόνον με φύλλα λωτού ή με ρομβόσχημα φύλλα και φύλλα λωτού εναλλάξ.

Οι συνθέσεις αυτές μπορούν να καταταγούν σε πέντε διαφορετικούς τύπους με βάση τη μορφή της άκανθας:

Η όρθια οδοντωτή άκανθα αντιπροσωπεύει τον πιο φυσιοκρατικό τύπο άκανθας στους ιωνικούς σκύφους. Η άκανθα έχει τριγωνικό σχήμα και χωρίζεται κάθετα σε δύο συμμετρικά τμήματα από ανάγλυφη νεύρωση (344- 350). Το πλαίσιο του φύλλου περιτρέχει οδοντωτό, δαντελωτό περίγραμμα· κολπώνεται ή προεξέχει όπου χρειάζεται με άνισα κατανεμημένους πλαστικούς όγκους, οι οποίοι τονίζουν το περίγραμμα χωρίς να σχηματίζουν τους εσωτερικούς λοβούς του φύλλου· οι λοβοί υποδηλώνονται αμυδρά με υποτυπώδεις ανάγλυφες λοξές γραμμές.

Η άκανθα καλύπτει στο ξεκίνημά της τα φύλλα του λωτού και τα ρομβόσχημα φύλλα με τα οποία εναλλάσσεται.

Ο τύπος αυτός της άκανθας διαμορφώθηκε από την απλοποίηση της φυσιοκρατικής άκανθας του περγαμηνού εργαστηρίου. Από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. επικρατεί στη διακόσμηση των σκύφων η χρήση της άκανθας με τονισμένα τα φυτικά της στοιχεία (φύλλωμα - λοβοί). Χαρακτηριστικά παραδείγματα με την άκανθα αυτή αποτελούν ο περγαμηνός σκύφος που βρέθηκε στην Αγορά των Αθηνών¹, ένας σκύφος που αποδίδεται από τον Hausmann² σε περγαμηνό εργαστήριο και προέρχεται από τη Μ. Ασία, σκύφοι που βρέθηκαν στην Πέργαμο³. Την ίδια τεχνοτροπία αντιπροσωπεύουν σύγχρονοι σκύφοι από άλλες περιοχές της ελληνιστικής επικράτειας, την Αντιόχεια,⁴ την Κόρινθο⁵, την Αττική. Ο τύπος που

¹. Schäfer, *Pergamon*, εικ. 12,2.

². *Antioch -IV,1*, πίν. 11, αρ. 19.

³. *Ist.Mitt*, 27/28, 1977/78, πίν. 57

⁴. *AvP.I2*, πίν. 42, αρ. 14.

αποδίδεται στους σκύφους 344- 350 αποτελεί ένα αμέσως επόμενο στάδιο: η σχηματοποίηση είναι εμφανής με την παράλειψη ορισμένων στοιχείων και την προβολή άλλων. Απουσιάζουν οι λοβοί στο εσωτερικό του φύλλου ενώ τονίζεται περισσότερο το περίγραμμα που διατηρεί τις κολπώσεις. Ακριβή παράλληλα αυτού του τύπου αναγνωρίζονται σε δύο μήτρες από την περιοχή του βορειοανατολικού Αιγαίου, οι οποίες προέρχονται από την Κύμη¹. Οι δύο μήτρες από την Κύμη ανήκουν στο εργαστήριο του Πανίσκου και χρονολογούνται στον 2ο αι. π.Χ. Το εργαστήριο αυτό συγκεντρώνει χαρακτηριστικά κοινά με των ιωνικών σκύφων: διπλό ανάγλυφο δακτύλιο γύρω από το μέταλλο της βάσης, διακόσμηση διαταγμένη σε οριζόντιες ζώνες. Σε εργαστήριο του βορειοδυτικού Αιγαίου αποδίδεται και το θραύσμα ενός τοπικού σκύφου της Μίλητου². Πρόκειται για τον ίδιο τύπο άκανθας με μόνη διαφορά τη στρεπτή νεύρωση αντί της απλής ανάγλυφης. Για το θραύσμα από τη Μίλητο η Kossatz προτείνει μια πιθανή χρονολόγηση και στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.³

Επομένως είναι πολύ πιθανόν να διαμορφώθηκε ο τύπος της όρθιας οδοντωτής άκανθας στην περιοχή του Βορειοανατολικού Αιγαίου. Στη διαπίστωση αυτή οδηγεί και η μικρή σχετικά διάδοση του τύπου στα ιωνικά εργαστήρια που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο. Πανομοιότυπος με το φύλλο των σκύφων 344- 350, είναι ο τύπος άκανθας που απαντά στο εργαστήριο του Μονογράμματος⁴: στη δέκατη σειρά⁵, σύμφωνα με την κατάταξη Laumonier, δέκα περίπου σκύφοι φέρουν τον

5. CH.MALCOM-EDWARDS, *Hesperia*, 50, 1981, πίν. 43.

1. *Kyze I*, μήτρα Α, εικ. 8, πίν.19 και η μήτρα πιν. 51 που βρέθηκε από τον Schäfer.

2. *Milet V.1*, αρ. M255, εικ. 2, πίν. 1. Το θραύσμα σχετίζεται με τη μήτρα M306 και αποδίδεται σε τοπικό εργαστήριο

3. ό.π., σελ. 128.

4. Ο Laumonier θεωρεί το εργαστήριο αυτό ως το σπουδαιότερο από όλα τα άλλα: οι εξαγωγές του εργαστηρίου είναι μεγάλες εφόσον σκύφοι με την ίδια υπογραφή βρέθηκαν ακόμη και σε πολύ απομακρυσμένες περιοχές της ελληνιστικής επικράτειας, βλ. επίσης Pia GUDLAGER BILDE, παραπάνω

5. *EADélos XXXI*, πίν. 35, αρ. 403, 811, 928, 385, 3050, 810, 809, 9606. πίν. 37 (οριζόντιες ζώνες). Ο Laumonier, διακρίνει τέσσερεις τύπους της ίδιας άκανθας σελ. 155-157. Ο τύπος της Μινίας είναι παράλληλος με τον 1ο τύπο της Δήλου.

ίδιο τύπο άκανθας στο φυτικό κάλυκα. Όμοια είναι και η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών : άρματα που οδηγούν Νίκες, δελφίνια, κυνήγι λαγών από σκύλους.

Οι λίγοι αυτοί σκύφοι από τη Δήλο, τα τρία ακριβώς παράλληλα παραδείγματα από την Ολβία¹, τη Μήλο² και τη Θάσο³ που εντόπισε ο Laumonier και οι σκύφοι από τη Μινώα προέρχονται κατά πάσα πιθανότητα από μήτρες στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιες σφραγίδες και επομένως μπορούν με βεβαιότητα να αποδοθούν στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Η μικρή αντιπροσώπευση του τύπου της όρθιας οδοντωτής άκανθας στο υλικό της Δήλου, σε συνδυασμό με την προέλευση του τύπου από την περιοχή του Βορειοανατολικού Αιγαίου καθώς και η συχνότερη παρουσία του σε ανάγλυφους σκύφους και αμφορείς της περιοχής αυτής επιτρέπει τη διατύπωση ορισμένων παρατηρήσεων σχετικά με την εμφάνιση των ιωνικών εργαστηρίων.

Οι σφραγίδες και τα θέματα που χρησιμοποιούνται στα ιωνικά εργαστήρια αποτελούν εξέλιξη των θεμάτων των εργαστηρίων του βορειοανατολικού Αιγαίου. Το εργαστήριο του Μονογράμματος μαζί με την αλυσίδα των υπολοίπων εργαστηρίων του κύκλου του, ενυπόγραφων ή όχι, τυποποίησε και αύξησε την παραγωγή σκύφων σε μικρό χρονικό διάστημα χρησιμοποιώντας τις ίδιες σφραγίδες, αναπαράγοντάς τες με την αντιγραφή και τη δημιουργία της μιας από την άλλη. Η ευρεία διάδοση των σκύφων του εργαστηρίου του Μονογράμματος και ο μηχανικός πλέον τρόπος παραγωγής σκύφων με την αντιγραφή σφραγίδων, είχε ως αποτέλεσμα να αναγνωρίζονται σκύφοι του εργαστηρίου του Μονογράμματος σε διαφορετικά μέρη όπου και κατασκευάζονται από ντόπιους τεχνίτες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αντιπροσωπεύει σκύφος από τη Ρόδο⁴ στον οποίο αναγνωρίζονται πανομοιότυπες σφραγίδες με τον σκύφο 346 από τη Μινώα (ο φυτικός κάλυκας συντίθεται από τα ίδια φύλλα, ο αετός στην πλατιά ζώνη είναι ο ίδιος με του σκύφου της Μινώας και των σκύφων από τη Δήλο, επίσης το λέσβιο κυμάτιο είναι όμοιο με του σκύφου 366 από τη Μινώα. Η χρήση του ρόδου, του συμβόλου της

1. *MIA* 50, 1956, 81, εικ. 59.

2. *EADéios XXXI*, 155 (BrMus. 4.234)

3. *BCH* 90, 1966, 615, εικ. 29.

4. βλ. παραπάνω σελ. 244 σημ. 1

πόλης της Ρόδου, προδίδει τον τόπο κατασκευής του σκύφου. Ο σκύφος της Ρόδου όμως δεν παύει σε καμιά περίπτωση να λογαριάζεται, ως προϊόν του εργαστηρίου του Μονογράμματος, με την ευρεία έννοια του όρου εργαστήριο (εργαστήριο= στυλ).

Η οδοντωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή αποτελεί μια διαφορετική μορφή του προηγούμενου τύπου άκανθας: το περίγραμμα είναι οδοντωτό, δημιουργεί όμως βαθύτερες κολπώσεις, ίσως και εξαιτίας του σχήματός της το οποίο εγγράφεται σε ορθογώνιο πλαίσιο, μέσα στο οποίο προσαρμόζεται και η διπλωμένη κορυφή της. Στη σύνθεση του φυτικού κάλυκα η διάταξη της άκανθας αυτής είναι πάντοτε σταυροειδής: τέσσερις άκανθες εναλλάσσονται μια φορά με φύλλο λωτού και μια με ρομβόσχημο φύλλο. Η σταυροειδής τοποθέτηση των φύλλων του κάλυκα χαρακτηρίζει τους σκύφους μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.¹ και χρησιμοποιείται και σε άλλα έργα² που κοσμούνται με φυτικές συνθέσεις. Για τις οριζόντιες ζώνες επάνω από τη φυτική σύνθεση χρησιμοποιούνται κοσμήματα και συνθέσεις όμοιες με των προηγούμενων σκύφων. Η ταυτόχρονη ύπαρξη των ίδιων σφραγίδων στις ζώνες, με διαφορετικές άκανθες στον κάλυκα, όπως το κυνήγι λαγών στους σκύφους 347 και 351, οι ρόδακες, τα άρματα που οδηγούν Νίκες 348 και 352 υποδεικνύει ότι πρόκειται για σύγχρονους σκύφους και μάλιστα για προϊόντα του ίδιου του εργαστηρίου. Προϊόν του ίδιου εργαστηρίου είναι και ο ακέραιος σκύφος A197 των Βρυξελλών από τη Σάμο³. Στο σκύφο της Σάμου η άκανθα προήλθε από χρησιμοποιημένη σφραγίδα και γιαυτό είναι διαλυμένη στο κατώτερο τμήμα της.

1. *Byvanck, BABesch 1953*. Οι συνθέσεις που προκύπτουν εξαρτώνται από τον αριθμό των σφραγίδων και την τοποθέτησή τους. Έτσι, ο Bouzek χαρακτήρισε στους σκύφους από την Αιολική Κύμη ως κλασικιστική τεχνοτροπία το σχήμα ABAB, *Kyme I*, 49.

2. Βλ. για παράδειγμα τη φυτική σύνθεση στο ψηφιδωτό της Οικίας της Λίμνης στη Δήλο, PH. BRUNEAU, *Les mosaïques, EADélos XXIX* (Paris 1972) 185, εικ. 108 και BCH 116, 1992,

3. CVA BELGIQUE Cinquantenaire (III), IB και III IV, πιν. 2, αρ. 3. Στο corpus στη φωτογραφία δεν διακρίνεται ο κάλυκας. Την καθηγήτριά μου Λ. Μαραγκού ευχαριστώ που φρόντισε να έχω τη φωτογραφία του σκύφου από το Μουσείο των Βρυξελλών.

Στο εργαστήριο του Μενεμάχου¹ χρησιμοποιείται η αρχική μορφή της άκανθας αυτού του τύπου: η άκανθα είναι ραφινάτη, δαντελωτή, με διπλωμένη την κορυφή της, ενώ η άκανθα των σκύφων 351- 365 από τη Μινώα, είναι το ίδιο δαντελωτή και με διπλωμένη την κορυφή της, αλλά έχει στερηθεί την ελευθερη κίνηση που αποπνέει ακόμη η άκανθα του εργαστηρίου του Μενεμάχου. Είναι κοντύτερη και τα περιγράμματά της εμφανώς υποτάσσονται σε ένα ορθογώνιο πλαίσιο. Ταυτίζεται η άκανθα με αυτή της VIII σειράς του εργαστηρίου του Μονογράμματος². Οι κοινές σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν στις οριζόντιες ζώνες³ των σκύφων του εργαστηρίου του Μενεμάχου και του εργαστηρίου του Μονογράμματος, επιβεβαιώνουν την προέλευση του τύπου της άκανθας από την αντιγραφή των σκύφων του Μενεμάχου. Η άκανθα αυτού του τύπου αποτελεί ιδιαίτερα προσφιλή τύπο φύλλου για τη διακόσμηση των σκύφων του εργαστηρίου του Μονογράμματος, όπως συμπεραίνεται από τη μεγάλη διάδοση σκύφων με παράλληλη διακόσμηση⁴. Οι σκύφοι 351- 365 μπορούν έτσι να αποδοθούν με βεβαιότητα στο εργαστήριο του Μονογράμματος.

Στο ίδιο εργαστήριο ανήκει και ο σκύφος 377 στον οποίο ο φυτικός κάλυκας διακοσμείται από μια παραλλαγή της ίδιας άκανθας. Η άκανθα είναι όμοιου τύπου, με διπλωμένη την κορυφή της χωρίς να ξεφεύγει από τα νοητά ορθογώνια πλαίσια του περιγράμματος του φύλλου· διαφορετικά αποδίδεται η κεντρική νεύρωση η οποία δεν είναι ευθύγραμμη, αλλά καμπύλη. Με σφραγίδα του ίδιου εργαστηρίου, η οποία κατά τη μετάπλασή της πιθανώς από ανεπιτυχή αντιγραφή, προέκρινε με εκφυλισμένα ορισμένα στοιχεία της φυτικής υπόστασης, διακοσμείται και ένας σκύφος από την Ολβία που βρίσκεται στη συλλογή του Kassel⁵. Εκτός από την άκανθα οι δύο σκύφοι έχουν την ίδια διακόσμηση στις οριζόντιες ζώνες, μόνον που στο σκύφο της Μινώας η στενή ζώνη με το ιωνικό κυμάτιο υπόκειται της ζώνης

¹. EADélos XXXI, πίν.1, αρ. 1425, 650, 2418, πίν. 13, αρ. 2419, 819, 1028, 9506.

² .EADélos XXXI, πίν. 34, αρ. 3058, 3137, 504, 3054, 372.

³. πίν. 13, 2203, πίν. 14, 3163.

⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο σκύφος από ελληνιστικό νεκροταφείο στη Γιάλοβα της Μεσσηνίας(αρχαία Πύλος), Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ, ΑΔ 21, 1966 Β1, Χρον., 164, 165

⁵. CVA DEUTSCHLAND, Kassel (2), 66, εικ. 44, 45, πιν. 88, 3 4. Ο σκύφος ανήκε στη Συλλογή Vogell και απεικονίζεται και από τον Zahn, Südrussland, 51, αρ. 4.

με την κληματίδα¹. Οι ενδιάμεσοι ελικοειδείς βλαστοί που διακόπτουν τις άκανθες στο σκύφο 377 είναι όμοιοι με αυτούς που διακοσμούν "μεγαρικό" αμφορέα και προέρχεται από την περιοχή της Μικράς Ασίας που βρίσκεται στο Μουσείο του Mainz².

Η γραμμική άκανθα με λυγισμένη κορυφή αποτελεί έναν άλλο τύπο άκανθας που χρησιμοποιείται στη φυτική σύνθεση του κάλυκα στους σκύφους 389- 392, 394 από τη Μινώα. Ο τύπος αυτός της άκανθας συγγενεύει με τον προηγούμενο τύπο, εφόσον τα ίδια επιμέρους στοιχεία του φύλλου αποδίδονται περισσότερο γραμμικά : η άκανθα στενή, με λυγισμένη την κορυφή της και όχι διπλωμένη, ξεκινά με δαντελωτό περίγραμμα και κολπώσεις για να καταλήξει, καθώς υψώνεται, σε συμπυκνωμένες δέσμες φυλλαρίων που φυτρώνουν δεξιά και αριστερά από την κεντρική νεύρωση.

Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό φύλλο άκανθας των ιωνικών εργαστηρίων. Η σύγκριση με σκύφους από τη Δήλο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αντιπροσωπεύεται, με κριτήριο την φυσιοκρατική απόδοση, η αμέσως προηγούμενη βαθμίδα της χαρακτηριστικής άκανθας του εργαστηρίου του Μονογράμματος, την οποία ο Laumonier ονομάζει "feuille tyrique"³. Μόνον σε ορισμένους σκύφους⁴ της πέμπτης σειράς του εργαστηρίου αναγνωρίζουμε στον φυτικό κάλυκα την άκανθα, την οποία ο Laumonier δεν διαχωρίζει από το "ιδιότυπο φύλλο" του εργαστηρίου.

Στους πολυάριθμους σκύφους από τη Δήλο σφραγίδες με αυτήν την άκανθα χρησιμοποιήθηκαν σε περιορισμένο αριθμό. Είναι ενδεικτικό ότι μόνον σε δύο ομάδες σκύφων, που κατατάσσονται από τον Laumonier όχι σε κύρια εργαστήρια αλλά σε σειρές του εργαστηρίου "Comique à la Canne" και του Μονογράμματος αντίστοιχα, αναγνωρίζουμε την ίδια σφραγίδα. Πρόκειται επομένως για σκύφους που προέρχονται από κάποιο εργαστήριο που δεν διέθεσε και μεγάλες ποσότητες για εξαγωγές. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το ίδιο αυτό φύλλο αντιγράφηκε και χρησιμοποιήθηκε στο τοπικό εργαστήριο της Μινώας (M8),

1. Για την κληματίδα βλ. παρακάτω (Μήτρα Α10).

2. CVA DEUTSCHLAND, Mainz Zentralmuseum (2), 30. πίν. 41, 1-4.

3. Βλ. παρακάτω τύπος 14 και EADélos XXXI, 123.

4. EADélos XXXI, πίν. 33, αρ. 9597, 553, 457, 2082, 9640, σελ. 147-149.

το οποίο αγνοεί το τυπικό φύλλο του Μονογράμματος, επιτρέπει την άμεση σύνδεση των σκύφων 389- 392 και 394 με το εργαστήριο του "Comique à la canne". Προς αυτή την κατεύθυνση οδηγεί και η εξέταση των άλλων σφραγίδων που χρησιμοποιούνται στις οριζόντιες ζώνες. Ο ερωτιδέας¹ σε χορευτική κίνηση, οι δέσμες φύλλων δάφνης² και το εννεάφυλλο ανθέμιο που συνυπάρχει με τον ερωτιδέα³ επιτρέπουν την σύνδεση των σκύφων που φέρουν την άκανθα με τη λυγισμένη κορυφή με το εργαστήριο του "Comique à la canne". Στο ίδιο εργαστήριο μπορούν να αποδοθούν και οι σκύφοι 292, 293. Οι σκύφοι διακοσμούνται με μια παράσταση που αποτελείται από δύο μορφές που βαδίζουν αντωπά εκατέρωθεν ενός αμφορέα. Πρόκειται για την παραδοσιακή εικονογραφική σύνθεση που χαρακτηρίζει τους σκύφους της Αττικής, με τους δύο αντωπούς τράγους ανάμεσα από ένα αγγείο. Στους ιωνικούς σκύφους τον απόηχο αυτής της σύνθεσης χρησιμοποιεί κατεξοχήν το εργαστήριο του "Comique à la canne"⁴.

Τρεις σκύφοι από τη Δήλο⁵ και δύο άλλοι ιωνικοί σκύφοι από τις Συλλογές του Montpellier⁶ και της Bologne διακοσμούνται με την παραπάνω σύνθεση, παρουσιάζοντας ωστόσο ορισμένες επιμέρους διαφορές: οι παραλλαγές του θέματος συνίστανται στην ταυτότητα των μορφών εκατέρωθεν τον αμφορέα: στους σκύφους της Δήλου και του Montpellier πρόκειται για ερωτιδέες⁷, στο σκύφο της Bologne εικονίζεται τραγοπόδαρος Πάνας και σάτυρος⁸. Στο σκύφο 292 στο σωζόμενο τμήμα του σκύφου εικονίζεται τραγοπόδαρος Πάνας που βαδίζει δεξιά ανάμεσα από δύο αμφορείς. Δεν είναι βέβαιο εάν πρόκειται για απλή εναλλαγή αμφορέα και

1. ό.π., πίν. 29, 3204, 3192.

2. ό.π., πίν. 28, αρ. 395.

3. ό.π., πίν. 29, αρ. 3192.

4. ό.π., 123.

5. ό.π., πίν. 29, αρ. 3204, 3205, 3206, σελ. 115, 125.

6. A.F. LAURENS, Un bol à reliefs déliens à la Société Archéologique de Montpellier, *Révue Archéologique de Narbonnaise*, VI, 1973, 267-274, 4, ό.π. σελ. 272, 273, εικ. 6.

7. Ο Laumonier στο σκύφο του Montpellier ταυτίζει τη μια μορφή με σάτυρο, *EADélos XXXI*, 115, ενώ η Laurens, ό.π., αναφέρει ερωτιδέα.

8. Κατά τον Laumonier, (*EADélos XXXI*, 115)' τραγοπόδαρος Πάνας και έρωτας κατά την Laurens.

Πάνα ή μήπως σε κάποιο τμήμα της σύνθεσης αποδίδονταν η σύνθεση με τα πρόσωπα εκατέρωθεν του αμφορέα και εξαιτίας όχι σωστού υπολογισμού της περιφέρειας του σώματος αποδόθηκε αναγκαστικά η εναλλαγή. Ο Αιγοπάνας στο σκύφο 292 ταυτίζεται με τη σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε σε σκύφο από τη Δήλο του εργαστηρίου του Μονογράμματος¹. Στον ίδιο σκύφο συνυπάρχει και το σφράγισμα του ερωτιδέα.

Η γραμμική άκανθα με διπλωμένη κορυφή ταυτίζεται με το φύλλο το οποίο ο Laumonier ονομάζει "feuille tyrique". Δεξιά και αριστερά από την κεντρική νεύρωση που είναι απλή (413, 415, 418) ή στρεπτή (397, 398, 399-409) διατάσσονται τα φυλλάκια, ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, ή σε δέσμες ανά τρία, άλλοτε ευθύγραμμο και άλλοτε ελαφρά λυγισμένα προς τα κάτω. Η κορυφή του γραμμικού φύλλου είναι πάντοτε διπλωμένη τόσο έντονα που μοιάζει να έχει κοπεί και προστεθεί εκ νέου. Η σχηματοποίηση είναι ολοφάνερη στο σκύφο 424, όπου όχι μόνον έχει διαλυθεί το ενιαίο περίγραμμα του φύλλου, αλλά για τις διπλωμένες κορυφές των φύλλων χρησιμοποιήθηκαν χωριστές σφραγίδες.

Οι σκύφοι από τη Μινώα 397- 424 στους οποίους χρησιμοποιήθηκε για τη σύνθεση του φυτικού κάλυκα η γραμμική άκανθα, ανήκουν όλοι στο εργαστήριο του Μονογράμματος, όπως συμπεραίνεται και από τα άλλα κοσμήματα που διακοσμούν τα μετάλλια και τις ζώνες.

Το ιδιότυπο είδος άκανθας εναλλάσσεται στον κάλυκα με φύλλα λωτού και ρομβόσχημα φύλλα πάντοτε σε ζυγό ρυθμό επανάληψης. Οι κορυφές διπλώνουν συμμετρικά περιβάλλοντας το φύλλο λωτού και η σύνθεση αυτή των τριών φύλλων διακόπτεται από το ρομβόσχημο φύλλο. Το ρομβόσχημο φύλλο όπως και το φύλλο λωτού φέρουν εσωτερική νεύρωση απλή ή στρεπτή.

Το μέταλλο της βάσης χαρακτηρίζεται σε πολλούς σκύφους (397, 406, 409, 422, 424) από το διπλό ανάγλυφο δακτύλιο που σχηματίζεται από δύο απλές ανάγλυφες γραμμές, ένα είδος ομόκεντρων δακτυλίων, με απόσταση μεταξύ τους 0.004/ 0.005. Στο σκύφο 397 τα φύλλα του κάλυκα υπεισέρχονται κάτω από την εσωτερική ανάγλυφη γραμμή, ενώ στο σκύφο 318 η εσωτερική γραμμή του δακτυλίου, παχύτερη, είναι άτεχνα προσαρμοσμένη στο μέταλλο. Διακρίνουμε στο υλικό από τη Μινώα τρεις τύπους φυτικής διακόσμησης του μεταλλίου :

¹. EADélos XXXI, αρ. 3242, πίν. 37.

I. Δωδεκάφυλλος ρόδακας με πέταλα που αποδίδονται σε δύο επίπεδα· έξι ακέραια πέταλα (ύψ. 0.012) με οξείες κορυφές και εσωτερική νεύρωση και ανάμεσά τους οι κορυφές των υπόλοιπων έξι φύλλων, τα οποία μοιάζουν να καλύπτονται από τα ακέραια φύλλα. Τα φύλλα συγκλίνουν στο κέντρο τους σε ένα ανάγλυφα αποδοσμένο κομβιόσχημο πυρήνα. (398- 400, 402, 403, 406, 409, 410, 411)

II. Δεκάφυλλος ρόδακας με ελεύθερα πέταλα, καμπυλόσχημα, που τονίζονται με ανάγλυφο περίγραμμα. Συγκλίνουν και αυτά σε έναν κομβιόσχημο πυρήνα. (424).

III. Ρόδακας με στήμονες, με όμοια όπως και ο προηγούμενος τύπος πέταλα, τα οποία διαχωρίζονται μεταξύ τους με ανάγλυφες λόγχες. (397, 531)

Η πλειονότητα των σκύφων από τη Μινώα με την άκανθα συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της IIIης σειράς¹ του εργαστηρίου του Μονογράμματος, σύμφωνα με την κατάταξη του Laumonier: το ιδιότυπο φύλλο άκανθας διατηρεί τη στρεπτή νεύρωση και στη διπλωμένη κορυφή του. Ενώ τα θραύσματα των σκύφων 413, 415, 418, με την ενιαία απλή νεύρωση και στη διπλωμένη κορυφή τους² μπορούν να αποδοθούν στην Ιη σειρά του εργαστηρίου του Μονογράμματος.

Ένα άλλο θραύσμα σκύφου από τη Μινώα μπορεί να αποδοθεί με βεβαιότητα στο εργαστήριο του Μονογράμματος. Ο σκύφος 496 προέρχεται από την ίδια μήτρα με έναν ακέραιο σκύφο της Συλλογής Campana στο Λούβρο³ και ένα πανομοιότυπο θραύσμα σκύφου από τη Δήλο⁴, προϊόντα του εργαστηρίου του Μονογράμματος. Η κορυφή του φύλλου νυμφαίας *pelumbo* και του ρόδακα αριστερά του υποδείχνουν ότι για τη διακόσμηση του σώματος χρησιμοποιήθηκε η ίδια μήτρα. Οι τρεις οριζόντιες ζώνες (στραμμένο προς τα αριστερά σπειρόκυμα, οκτάφυλλοι ακτινοειδείς ρόδακες με κοίλο πυρήνα, φακοειδείς αστράγαλοι) εκτός από το ότι είναι πανομοιότυπες χωρίζονται μεταξύ τους με όμοιες σειρές από μικρές ανάγλυφες κουκίδες. Ο Laumonier εντόπισε στη Συλλογή Castellani⁵ στη Ρώμη έναν άλλο ακέραιο σκύφο διακοσμημένο με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, προϊόν

1. ό.π., 144, πίν.32, αρ. 804, σελ. 71, 523,

2. ό.π., πίν.31, αρ. 526, σελ. 139.

3. Laumonier, *Batârd*, 257, εικ. 1 και 2

4. ό.π., 259, εικ. 3 και *EADélos XXXI*, πίν. 32, αρ. 427

5. Laumonier, *Batârd*, 259, εικ. 5

ιταλικού εργαστηρίου¹, και με την ευκαιρία αυτή έθεσε το πρόβλημα της αντιγραφής των διακοσμητικών θεμάτων και της κυκλοφορίας των μητρών. Υποστήριξε ότι και πριν από το 88 π.Χ., αφότου γενικεύεται το κύμα φυγής από την Ανατολή προς τη Δύση, τα ιταλικά εργαστήρια παραγωγής ανάγλυφων σκύφων είχαν γνωρίσει χάρη στο εμπόριο, τον κόσμο των "ιωνικών" εργαστηρίων. Το "πάντρεμα" των δύο κόσμων δημιούργησε προϊόντα, όπως το σκύφο της Συλλογής Castellani, κατασκευασμένα στην Ιταλία με μικτά χαρακτηριστικά. Διαπιστώνεται δηλαδή η κατοχή και η χρήση των συγκεκριμένων μητρών ενός εργαστηρίου από κάποιο άλλο και όχι απλώς ομοιότητες και συγγένειες εξαιτίας της ελεύθερης απομίμησης ή της έμπνευσης από ένα κοινό πρότυπο². Ανάλογη διπίστωση έκανε και ο Siebert³ με αφορμή τις σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν για τη διακόσμηση σκύφου από τον Τάραντα και το Άργος.

Η διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών

Στους ιωνικούς σκύφους ο φυτικός κάλυκας καταλαμβάνει μεγάλο ύψος του σώματος. Το διάστημα που απομένει ως το χείλος διακοσμείται με διαδοχικές οριζόντιες ζώνες οι οποίες αποτελούν ένα από τα τυπικά στοιχεία της φυσιογνωμίας των ιωνικών εργαστηρίων. Οι ζώνες δεν είναι πάντοτε ισοΐψεις· άλλοτε υπάρχει μια πλατιά και μια στενότερη και άλλοτε δύο ή τρεις στενές ζώνες. Χωρίζονται κατά κανόνα με ανάγλυφες λεπτές γραμμές και σπανιότερα με σειρά ανάγλυφων κουκίδων (496, 497). Οι ζώνες διακοσμούνται κατεξοχήν με θέματα δανεισμένα από την αρχιτεκτονική διακοσμητική : ιωνικά και λέσβια κυμάτια, σταγόνες και ωά, αστράγαλοι, πλοχμοί, μαϊάνδροι, σπειροκύματα, χωρίς εμφανείς παραλλαγές στους τύπους. Πολυπλοκότερα αποδίδονται τα φυτικά θέματα που κι αυτά αντιγράφονται από την αρχιτεκτονική : οι βλαστόσπειρες και οι δέσμες φύλλων βρίσκουν προσφορότερο έδαφος στον πηλό για πολύμορφες και ποικίλες παραλλαγές. Διαφορετικά θέματα παριστάνονται στην πλατύτερη ζώνη που

¹. Ο σκύφος έχει διαφορετική τομή (ό.π., 259). εικ. 6) και το χρώμα του πηλού του είναι διαφορετικό από αυτό των "ιωνικών" σκύφων (ό.π., 260)

². L. BYVANCK- QUARLES van UFFORD, *BaBesch* 1974,

³. G. SIEBERT, *Bols de Tarente et bols d' Argos, Mélange Offert à G. Daux*, (1973)

ακολουθεί μετά από τον φυτικό κάλυκα. Στη ζώνη αυτή εικονίζονται συνήθως έμβιες παραστάσεις όπως : Νίκες σε άρματα, γούπες, κυνήγι ζώων , μουσικοί και χορευτές έρωτες.

Για όλα τα διακοσμητικά θέματα των οριζοντίων ζωνών που κοσμούν τους σκύφους από τη Μινώα, βρίσκονται τα ακριβή παράλληλά τους όχι μόνον στη Δήλο, αλλά και σε ιωνικούς σκύφους από διάφορες περιοχές της ελληνιστικής επικράτειας.

Τα δανεισμένα από την αρχιτεκτονική διακοσμητική θέματα δεν παρουσιάζουν καμιά τυπολογική εξέλιξη. Ορισμένες όμως παραλλαγές είναι ολοφάνερο ότι υπαγορεύονται ηθελημένα, όπως για παράδειγμα το διπλό περίγραμμά του ωού στο ιωνικό κυμάτιο, που χαρακτηρίζει τους σκύφους του Κυκλαδικού εργαστηρίου, ή η οξυκόρυφη απόληξη του ωού στο ιωνικό κυμάτιο των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί κανείς να αναγνωρίσει κάποια ιδιαιτερότητα που παραπέμπει στην ταυτότητα ενός εργαστηρίου. Αντίθετα το διαφορετικό μέγεθος, οι ομοιότητες, που άλλοτε εμφανώς μαρτυρούν ότι πρόκειται για την ίδια σφραγίδα και άλλοτε προδίδουν τη μετάπλαση κάποιου κλεψίτυπου, οφείλονται στον τρόπο που χαράζει ο τεχνίτης το κόσμημα στη σφραγίδα. Σε πολλές περιπτώσεις η χρήση στομωμένης σφραγίδας ή η κατεπανάληψη χρήση μιας μήτρας, έχουν ως αποτέλεσμα την "παραμόρφωση" κάποιου κοσμήματος, η οποία δεν σημαίνει οπωσδήποτε και μεγάλη χρονική απόσταση (παράδειγμα ο ακτινωτός ρόδακας στους σκύφους 496, 498, σε σύγκριση με τον ρόδακα των σκύφων 499, 500). Πρόκειται εξάλλου για ευρύτατα διαδεδομένα κοσμήματα σε ποικίλα έργα τέχνης¹. Μόνον στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής διακοσμητικής² έχει διαπιστωθεί μια τυπολογική εξέλιξη των θεμάτων, η οποία ανταποκρίνεται σε διαφορετικές χρονολογήσεις.

¹. Πρβλ. τα κοσμήματα στα περιθώρια της κύριας παράστασης των ψηφιδωτών δαπέδων: PH. BRUNEAU, *Les Mosaïques, EADélos XXIX* (Paris, 1979) W.A.DASZEWSKI, *Corpus of Mosaics from Egypt I. Hellenistic and Early Roman Period, Aegyptiaca Treverensia 3* (Mainz am Rhein 1985), τη διακόσμηση γύρω από τον δίσκο των ανάγλυφων λύχνων, Bruneau, *Les Lampes*, 58 (μαιάνδρος).

². Βλ. σχετικά τις αναλύσεις του ιωνικού και λέσβιου κυματίου, των αστραγάλων, του πλοχμού, μαιάνδρου, W. VOIGLAENDER, *Die Jüngste Apollontempel von Didyma. Geschichte*

Ορισμένες παραστάσεις που κοσμούν την πλατιά ζώνη που διαδέχεται τον κάλυκα χαρακτηρίζονται από κάποια ιδιαιτερότητα τόσο στην επιλογή του θέματος όσο και στην τεχνοτροπία. Πρόκειται για εικονογραφικά θέματα που εξακολουθούν να εντάσσονται στο στάδιο των μεταλλάξεων και παραλλαγών της ελληνιστικής εικονογραφίας γενικότερα. Θέματα μυθολογικά και άλλα τα οποία, παρά τη μετασηματοποίησή τους και τη συρρίκνωσή τους από τη βιομηχανική παραγωγή με την κατάληξή τους σε απλά κοσμήματα, διατηρούν στοιχεία που επιτρέπουν εικονογραφική και τεχνοτροπική ανάλυση. Τέτοια θέματα είναι : ο επιτρόγιος έρωτας, η Διονυσιακή τριάδα, η Νηρηίδα με τα όπλα του Αχιλλέα.

Έχει διαπιστωθεί για τους σκύφους από τη Δήλο, αλλά και γενικότερα για τους ανάγλυφους σκύφους, ότι παρά τη χρήση των ίδιων σφραγίδων, ο ένας σκύφος διαφέρει από τον άλλο και σε σπάνιες περιπτώσεις ταυτίζονται απόλυτα. Η ποικιλία και η πολυμορφία των σκύφων οφείλονται κατά κύριο λόγο στη διακόσμηση των οριζοντίων ζωνών. Όπως γράφει ο Siebert¹, σε μια παραγωγή όπου έχει αποβεί κανόνας για την κύρια διακόσμηση του σώματος η αντιγραφή σφραγίδων, η αναπαραγωγή και τα κλεψίτυπα, θα πρέπει να ανατρέξει κανείς στα θέματα των οριζοντίων ζωνών, που δέχονται τη δευτερεύουσα διακόσμηση, για να βρει στοιχεία για το χαρακτήρα του εργαστηρίου ή για τον τόπο προέλευσης. Γιατί, ο τεχνίτης μπορεί να αντιγράψει ή να προσπαθήσει να μιμηθεί τη διακόσμηση στο σώμα του σκύφου, στις ζώνες όμως, όπως και στο μέταλλο της βάσης, θα χρησιμοποιήσει θέματα - σφραγίδες που διαθέτει το εργαστήριό του ή που εύκολα θα κατασκευάσει, όταν τα χρειαστεί.

Σε ανάλογο θεωρητικό υπόβαθρο στηρίζεται και η ταξινόμηση του υλικού της Δήλου από τον Laumonier : διακρίνονται ως χαρακτηριστικά θέματα εργαστηριακών σειρών μοναδικές απεικονίσεις θεμάτων στις οριζόντιες ζώνες :

seines Baudekor. Beih. 14, IstMitt 1975, O.BINGOEL, Das Ionische Normalkapitell in Hellenistischer und Römischer Zeit in Kleinasien, Beih. 20, IstMitt 1980, M. WEGNER, Ornamente kaiserzeitlicher Bauten Roms, Münstersche Forschungen 10 (Köln 1957), ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Soffitten von Ephesos und Asia Minor, ÖJh 52, 1978-1980, 91-107, W. ALZINGER, Augusteische Architektur in Ephesos, Sonderschriften ÖJh XVI, 1974. Ειδικότερα για το λέσβιο κυμάτιο βλ. J. GANZERT, Zur Entwicklung lesbischer kymationformen, Jdl 98, 1983, 123.

¹. Siebert, *Céramiques*, 60

τέτοια θέματα αποτελούν ο ιδιότυπος μαϊάνδρος του εργαστηρίου CI¹, το λέσβιο κυμάτιο² του ίδιου εργαστηρίου με το τριπλό περίγραμμα και τη λόγχη δεξιά, το καλοσχεδιασμένο ιωνικό κυμάτιο του εργαστηρίου του Μονογράμματος.

Επιτραγίος έρωτας

Στους ανάγλυφους σκύφους το θέμα του επιτραγίου έρωτα είναι ελάχιστα διαδεδομένο. Τα γνωστά παραδείγματα προέρχονται από την Αττική³ και το Άργος.⁴ C Siebert⁵ αναφέρει και σκύφο "δηλιακού" τύπου στο Μουσείο του Βατικανού με σειρά τράγων που οδηγούνται από ερωτιδείς.

Η παράσταση εντάσσεται στον παραδοσιακό εικονογραφικό τύπο της Αφροδίτης Επιτραγίας. Το εικονογραφικό θέμα, διαμορφωμένο στην αγγειογραφία του 4ου αι π.Χ.⁶, γίνεται ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα της μικροτεχνίας των ελληνιστικών χρόνων.⁷

1. EADélos XXXI, 342, αρ. 8967.

2. ό.π., 358, πίν. 86, αρ. 1726 + 1787.

3. Thompson, *Hesp.* 1934, εικ. 49, αρ. C48, *Agora XXII*, αρ. 157, 155, 156, πίν. 29, K. BRAUN, *Der Dipyilon- Brunnen B1. Die Funde*, AM 85, 1970, 168, εικ. 17, αρ. 128. Εισηγμένος από την Αττική είναι και ο σκύφος με την ίδια διακόσμηση που βρέθηκε στο Πέργαμο, *AvP XI*, 134, αρ. 261, 291, πίν. 49.

4. Siebert, *Péloronnése*,

5. ό.π. σελ. =(Mus. Etrusci al Vaticano I, 1842, Pl. XXXV, 1 και RM 12, 1897, 48, αρ. 15)

6. βλ. M. BOEHM, *Aphrodite auf dem Bock*, *JdI* 4, 1889, 208-217 και H. METZGER, *Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle* (Paris 1965). Το πρότυπο της παράστασης αποδίδεται σε έργο του Σκόπα, ο οποίος σύμφωνα με τον Πausanία (VI, 25, 1) κατασκεύασε χάλκινο άγαλμα της θεάς καθισμένης σε τράγο για τοιερό της Πάνδημης Αφροδίτης στην Ηλιδα. βλ. ειδικότερα, A. SCHÖBER, *Zu den elischen Bildwerken der Aphrodite* *ÖJh* 21/22, 1922-24, 222-228. Πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. K.B. GOEDECKEN, *Eine "Vilder Reiter" Vase aus Milet*, *IstMitt* 39, 1989, 129- 142.

7. Συγκεντρωμένη τη βιβλιογραφία με τις παραστάσεις της Επιτραγίας Αφροδίτης βλ. *LIMC II,1*, *Aphrodite auf Ziege oder Bock reitend*, 98-100, αρ. 947-976. βλ. επίσης E. Mitropoulou, *Aphrodite auf der Ziege* (1975), S. G. MILLER, *Two Groups of Thessalian Gold*,

Στο σκύφο 389, η παράσταση, επαναλαμβανόμενη, περιτρέχει την πλατιά οριζόντια ζώνη του σώματος. Ο έρωτας είναι γυμνός, πλαισιωμένος από τα φτερά του δεξιά και αριστερά από το κεφάλι του, το οποίο στρέφει προς τα εμπρός. Το δεξί του βραχίονα φέρει λυγισμένο και ανασηκωμένο προς τα πίσω. Η κίνηση αυτή θυμίζει τη στάση της Αφροδίτης που συγκρατεί το ιμάτιό της. Σημαντική είναι η παρουσία του οκτάκτινου άστρου ανάμεσα από τις δύο παραστάσεις. Το στοιχείο του οκτάκτινου άστρου αποτελεί ένα από τα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά που συνοδεύουν τις παραστάσεις της Αφροδίτης Επιτραγίας.¹ Η απόδοσή του στο σκύφο της Μινώας, με ιδιαίτερα εμφανή τρόπο που επιτυγχάνεται με το μεγάλο μέγεθος, συνδέει την παράσταση με το εικονογραφικό πρότυπο από το οποίο εμπνεύστηκε το θέμα ο κεραμέας. Σε θησαυρό νομισμάτων και κοσμημάτων από την οικία της Αμβροσίας στη Δήλο², βρέθηκαν ένα μετάλλιο περιδεραίου καθώς και περιάπτο κόσμημα με παράσταση Αφροδίτης Επιτραγίας. Τα χρυσά αυτά κοσμήματα χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. ως το 88 π.Χ. με βάση τα Αθηναϊκά τετράδραχμα του τύπου "New Style" και τους ροδιακούς στατήρες που περιείχε ο θησαυρός.³ Αξιοσημείωτη είναι η απόδοση του οκτάκτινου ρόδακα στο μετάλλιο της Δήλου, η οποία είναι αντίστοιχη με το άστρο του σκύφου της Μινώας.

Η σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε στο σκύφο 389, παρόλο που δεν έχει δεύτερο παράλληλο, ωστόσο εγγράφεται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία στα ιωνικά εργαστήρια. Τη μορφή του τράγου αναγνωρίζουμε σε όμοια κίνηση σε σκύφους των ιωνικών

CalifStCIant 18, 1979, 38-40. Πρόσφατα βρέθηκε στις Πέτρες Φλώρινας ένα πήλινο πλακίδιο με παράσταση Επιτραγίας Αφροδίτης, βλ. σχετικά Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, Πέτρες 1991. Τρία νέα ευρήματα, *AEMΘ* 5, 1991, 71-82, σελ. 75, εικ. 7. Για την εικονογραφία του διακοσμητικού αυτού θέματος βλ. επίσης, C. WEISS, *Virgo, Capricorn and Taurus*, *JdI* 109, 1994, 353-369.

¹. Συνήθως τις παραστάσεις της Αφροδίτης Επιτραγίας συνοδεύουν ερίφια και σπανιότερα αστέρας και κλίμακα οριζόντια. Τα σύμβολα αυτά πιστεύεται ότι τονίζουν τον πάνδημο και ουράνιο χαρακτήρα της θεότητας. βλ. σχετικά, U. KNIGGE, "Ο αστήρ της Αφροδίτης" *AM* 97, 1982, 153-170.

². T. HACKENS- E. LEVY, *Trésor Hellénistique trouvé à Délos en 1964*, BCH 89. 1965, 559, πίν. XXIII.

³. *ό.π.*, 503-534.

εργαστηρίων¹. Εξάλλου και η φυτική διακόσμηση της κατώτερης ζώνης με την εναλλαγή άκανθας με γυρισμένη κορυφή και φύλλου λωτού, απαντά σε σκύφους του εργαστηρίου του Μενεμάχου².

Έρωτας με αμφορέα

Στον σκύφο 432 αποδίδεται σε μια σφραγίδα μορφή ερωτιδέα με αμφορέα. Το θέμα επαναλαμβανόμενο περιτρέχει την οριζόντια ανώτερη ζώνη του σώματος του σκύφου. Ο ερωτιδέας σε πλάγια θέση προς τα δεξιά στηρίζει στο λυγισμένο αριστερό του πόδι τον αμφορέα και τον κρατά από τη λαβή του.

Ο συγκεκριμένος τύπος ερωτιδέα δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων. Στο Πελοποννησιακό εργαστήριο του Δημητρίου-Ιάσωνος αποδίδονται από τον Siebert³ δύο θραύσματα σκύφων από το Άργος, καθώς και ακέραιος σκύφος από τη Δήλο με ανάλογη παράσταση: ο ερωτιδέας ετοιμάζεται να σπρώξει τον αμφορέα, ο οποίος στο θραύσμα DI.68 του Άργους είναι καλυμμένος με υφασμάτινη ταινία.

Τα παραδείγματα από την Πελοπόννησο και ο σκύφος από τη Μινώα, συγκροτούν μια ομάδα στην οποία αποδίδεται ιδιαίτερη παραλλαγή του εικονογραφικού θέματος του έρωτα με αμφορέα.

¹. Στο εργαστήριο του Μενεμάχου και του CI αποδίδεται όμοιος τράγος σε κίνηση με το κεφάλι στραμμένο στην αντίθετη κατεύθυνση από αυτή που κινείται. Βλ. *EADélos XXXI*, πίν. 5, αρ. 3087 (Μενεμάχου) και πίν. 82, αρ. 3085 (CI). Σφραγίδα αυτών των εργαστηρίων έχει χρησιμοποιήσει και ο κεραμέας του σκύφου 301 από τη Μινώα.

². *EADélos XXXI*, πίν. 33, 9010, 9597.

³. *Siebert, Péloponnèse*, πίν. 16, αρ. DI.77, DI.68. Ο Siebert σημειώνει (σελ. 38), ότι το Πελοποννησιακό εργαστήριο του "Δημητρίου-Ιάσωνος" παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με τα "εφesia-ιωνικά" εργαστήρια (τρόπος διάταξης των κοσμημάτων σε οριζόντιες ζώνες) και χρονολογικά εξάλλου, συμπίπτει η παραγωγή των εργαστηρίων.

Οι παραστάσεις ερωτιδίων με διάφορα αγγεία είναι γνωστές στην εικονογραφία των κλασικών χρόνων όπου οι ερωτιδείς παριστάνονται ως τα βοηθητικά πρόσωπα που μεταφέρουν νερό ή κρασί σε διάφορα αγγεία.¹

Στην ελληνιστική περίοδο, ιδιαίτερα στα ανάγλυφα αγγεία και στην πηλοπλαστική, το θέμα φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα αγαπητό. Στο διακοσμημένο με ανάγλυφες παραστάσεις ασχημένιο αλάβαστρο από το Παλαιόκαστρο της Θεσσαλίας,² παριστάνεται ερωτιδέας με αμφορέα στον ώμο του και μεταλλικό πιθανόν σκεύος στο χέρι του. Το ίδιο εικονογραφικό θέμα απεικονίζει το ειδώλιο έρωτα με αμφορέα από τη Μύρινα,³ καθώς και το ειδώλιο έρωτα με αλάβαστρο από το ίδιο νεκροταφείο⁴. Διαφορετικό εικονογραφικό τύπο ακολουθούν οι παραστάσεις στην ανάγλυφη κεραμική με επίθετα πλακίδια, τη γνωστή ως "περγαμηνή". Έτσι, σε δύο

¹ Σε ερυθρόμορφη κατωϊταλιωτική πελίκη απεικονίζεται έρωτας σε σκηνή λουτρού που χύνει νερό σε λουτήρα από υδρία σπικωμένη στους ώμους του, βλ. K. Schauenburg, "Unteritalische Alabastra", *JdI* 87, 1972, 259, 266, εικ. 11, 12.

² Το αγγείο αυτό το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Αρβανιτόπουλο (A.S. ARVANITOPOULOS, Ein Thessalischer Gold-und Silberfund, *AM* 37, 1912, 80-81), απασχόλησε τους ερευνητές τόσο για την τεχνολογία του όσο και για τη χρονολόγησή του. Βλ. B. SEGALL, Tradition und Neuschöpfung in der früh alexandrinischen Kleinkunst, 119/120 *BWPr*-1966 και U. HAUSMANN, Zur Eros- und Gallier- Ikonographie in der Alexandrinischen Kunst, *Alessandria e il Mondo Ellenistico Romano, Studi in Onore di Ach. Adriani* (Roma 1984) 289-290, ο οποίος δέχεται την χρονολόγηση της Segall, στο β' μισό του 3ου αι. π.Χ., ενώ ο Αρβανιτόπουλος χρονολογεί το θησαυρό στον 2ο αι. π.Χ. (μετά το 196 π.Χ.) καθώς και οι Hoffmann-Davidson, *Greek Gold*, 278 (α' μισό 2ου αι. π.Χ.). Στον κατάλογο της Έκθεσης στην Ουάσιγκτων, *The Search for Alexander* (1980) αρ. κατ. 110, σελ. 157, εικ. 7, προτείνεται το τέλος του 2ου αι. π.Χ. Την πυξίδα και το αλάβαστρο από το Παλαιόκαστρο χρονολογεί γύρω στα 100 π.Χ. ο D. E. STRONG, *Greek and Roman Gold and Silver Plate* (London 1966) 119.

³ M. BESQUES, *Musée du Louvre, Catalogue Raisonné des Figurines et Relief, II, Myrina* (Paris 1963) πίν. 68, MYR 637, σελ. 56 (τέλη 1ου αι. π.Χ.).

⁴ Βλ. E. POTTIER, S. REINACH, *La Nécropole de Myrina* (Paris 1887)

θραύσματα από τη Δήλο¹ αναγνωρίζουμε τον φτερωτό έρωτα με αμφορέα στον ώμο, καθισμένο επάνω σε δελφίни.

Το πρότυπο της συγκεκριμένης παράστασης του σκύφου ανάγεται στο τύπο των ερωτιδέων ή των νεαρών που ετοιμάζουν τα απαραίτητα για την ευωχία σε παραστάσεις συμποσίων.² Έτσι, ως "παις τραπεζοκόμος" ο έρωτας στον σκύφο 432 και στους σκύφους του εργαστηρίου του Δημητρίου-Ιάσωνος, απεικονίζεται σε μια διαφορετική χρονική στιγμή της ίδιας πράξης από ότι ο έρωτας στο αλάβαστρο από το Παλαιόκαστρο ή στο ειδώλιο από τη Μύρινα. Ο έρωτας ετοιμάζεται να μεταφέρει στον ώμο του τον αμφορέα συμμετέχοντας σε κάποια σκηνή συμποσίου ή Διονυσιακής γιορτής.

Οι μεμονωμένες παραστάσεις ερωτιδέων με διάφορα αντικείμενα εύλογα υιοθετήθηκαν και από τους κεραμείς των ανάγλυφων σκύφων, εφόσον οι ερωτιδείς αποτέλεσαν ένα από τα θέματα στα οποία η ελληνιστική τέχνη εξάντλησε τη ευρηματικότητα και το εύρος των καλλιτεχνικών της δυνατοτήτων³. Συνήθως συνυπάρχουν σε οριζόντια ζώνη διάφοροι τύποι ερωτιδέων (χορευτές, μουσικοί, έρωτα με ποικίλα αντικείμενα. Στο σκύφο 432 έχει απομονωθεί η μορφή του έρωτα απ κάποια σκηνή στην οποία συμμετείχε και επαναλαμβάνεται στερεότυπα στη οριζόντια ζώνη του σκύφου, στερημένη από οποιοδήποτε διηγηματικό περιεχόμενο, απλό κόσμημα. Ο σκύφος συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά των σκύφων των ιωνικά εργαστηρίων (τομή, πηλός, γάνωμα) και φέρει στη στενή οριζόντια ζώνη το καλλίγραμμο κυμάτιο των σκύφων του εργαστηρίου του Μονογράμματος. Ο συγκεκριμένος τύπος ήταν διαδεδομένος στα Μικρασιατικά παράλια και επιβιώνει έα

¹ Για την κατηγορία αυτή της ανάγλυφης κεραμικής βλ. Schäfer, *Pergamon* και Hübner, *Appliquenkeramik*. Θραύσματα που βρέθηκαν στη Δήλο παριστάνουν έρωτα με αμφορέα επάνω σε δελφίни, βλ. F. COURBY, *Vases avec reliefs appliqués du Musée de Délos*, BCH 37, 1913, πίν. 421, αρ. 707 και Bruneau, *La Vaisselle*, 243, πίν. 41, D33 και PH. BRUNEAU, BCH 116, 1992.

² Βλ. J. - M. DENTZER, *Le Motif du Banquet couché dans le Proche-Orient et le Monde Grec du VIIe au IVe siècle avant* (Paris 1982) (BEFAR 246), σποραδικά πίν. 64 κεξ. και J. O. BEAZLEY, *The Development of Attic Black-Figure* (London 1986) πίν. 79,2.

³ LIMC III,1, λ. Eros.

τον 1ο αι. , όπως διαπιστώνεται από την ανάγλυφη διακόσμηση της βάσης ενός ειδωλίου¹, όπου αναγνωρίζεται πανομοιότυπη μορφή ερωτιδέα με διαφορετικό αγγείο.

Νηρηίδα με τα όπλα του Αχιλλέα

Στην παράσταση του θραύσματος 433 αναγνωρίζουμε την απεικόνιση της γνωστής από την Ιλιάδα σκηνής (XVIII, 35), όπου η Θέτιδα με τη συνοδεία του θαλάσσιου θιάσου φέρει τα όπλα του Αχιλλέα. Ο εικονογραφικός τύπος, όπως συμβαίνει άλλωστε για τα περισσότερα από τα μυθολογικά θέματα της ελληνιστικής μικροτεχνίας, ανάγεται στην αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ².

Το θέμα θα περάσει στο θεματολόγιο των έργων της μεταλλοτεχνίας, της ανάγλυφης κεραμικής, της κοσμηματοτεχνίας, στα ψηφιδωτά δάπεδα και γενικότερα στη μικροτεχνία από τον 4ο αι. π.Χ., συντημημένο, ανάλογο με την επιφάνεια που κοσμεί, σε μια μόνο γυναικεία μορφή επάνω σε ιππόκαμπο. Η μορφή κρατά άλλοτε την ασπίδα και το κράνος μαζί, άλλοτε μόνη την ασπίδα ή μόνο το κράνος ή μια κνημίδα.³

¹ K. PARLASCA, Kleinasiatische Terrakotten mit Bleiglasur, *IstMitt* 40, 1990, 195, 199, πίν. 37,6.

² Βλ. ενδεικτικά τον αμφορέα από την Απουλία J. SICHTERMANN, *Griechische Vasen in Unteritalien aus der Sammlung Jatta in Ruvo, Bilderhefte des deutschen archäologischen Instituts, Rom 3-4* (Tübingen 1966) 51-52, πίν. 128-131 και F. DI PALO, *Dalla Ruvo Antica al Museo Archeologico Jatta* (1987) 130, 131, βλ. επίσης την λήκυθο του ζωγράφου της Ερέτριας στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Ν. Υόρκης όπου απεικονίζεται ο θαλάσσιος θιάσος των Νηρηίδων με τα όπλα του Αχιλλέα, G. M. A. RICHTER- L. F. HALL, *Red-figured Athenian Vasen in the Metropolitan Museum of Art* (1936) πίν. 143-144. Συγκεντρωμένα παραδείγματα και νεότερη βιβλιογραφία βλ. K. SCHAUENBURG, *Die Bewaffung des Achilleus in der Unteritalischen Vasenmalerei*, AA 1990, 449- 466

³ Πάμπολλα και μεγάλης ποικιλίας είναι τα αντικείμενα με τη συγκεκριμένη παράσταση. Ενδεικτικά αναφέρω: την ανάγλυφη παράσταση σε πώμα αττικής πυξίδας που περιγράφει ο Courby, *Vases grecs*, 220' τα ανάγλυφα μετάλλια των ασκών και "gutti" από την Ετρουρία και Απουλία του 4ου και 3ου αι. π.Χ. (M. -O. JENTEL, *Les Gutti et les Askoi à reliefs Etrusques et Apuliens. Essai de classification et de typologie* (Leyden 1976) 286 και 365-366, πίν. XLV, εικ. 149

Η παράσταση στην ελληνιστική περίοδο εντάσσεται στο διαδεδομένο σχήμα της γυναικείας μορφής καθισμένης σε θαλάσσιο ζώο¹. Παριστάνονται κυρίως νύμφες καθισμένες και νηρηίδες, ο θαλάσσιος θίασος του Διονύσου με μια θαυμαστή ποικιλία υδρόβιων όντων.²

Στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων το θέμα δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο. Συχνές όμως είναι οι παραστάσεις μορφών από το θαλάσσιο θίασο, όπως ο Τρίτων και οι Τριτωνίδες καθισμένοι σε θαλάσσιους δράκους ή σε ιππόκαμπους σε αττικούς³ σκύφους και από το χώρο της Ανατολής.⁴

και πίν. LX, εικ. 195) τα ετρουσκικά κάτοπτρα (E. GERHARD, *Etruskische Spiegel*, V, (1962) 150) στην αργυροχρυσόχοϊα βλ. τη σφενδόνη δακτυλίου από το Ομόλιον Κισσάβου, το ασημένιο δισκάριο με έκτυπη την παράσταση από τάφο στο Δερβένι (*Θησαυροί της Αρχαίας Μακεδονίας* (Θεσσαλονίκη 1979) 31, αρ. κατ. 4, πίν. 3 και σελ. 60, αρ. κατ. 181, πίν. 28 αντίστοιχα' πρβλ. επίσης χρυσό κιβωτίδιο με ανάλογη παράσταση (*Hoffmann-Davidson, Greek Gold*, 240, 241, αρ. 99). Σε νόμισμα του Πύργου από την Ήπειρο, χρονολογημένο στα 279/274 π.Χ., απεικονίζεται η Θέτιδα με τα όπλα του Αχιλλέα (P. FRANKE, M. HIRMER, *Die Griechische Münze* (München 1964) αρ. 150). Γνωστά επίσης είναι τα ψηφιδωτά δάπεδα από την Όλυνθο του 4ου αι. π.Χ. με το ίδιο θέμα (D. SALZMANN, *Untersuchungen zu den Antike Kiesel Mosaiken Archäologischer Forschungen, Band 10* (1982) 3. Πίν. 14, 1, αρ. κατ. 88 και πίν. 18, 2 αρ. κατ. 77). Στη Πόδο βρέθηκε επίσης μαρμάρινο αγγείο με ανάγλυφη παράσταση Νηρηίδας με τα όπλα του Αχιλλέα, *Jdl* 106, 1991, 250

¹. Πρβλ. το γνωστό πώμα της κοχυλόσχημης πυξίδας από την Canosa με παραστάσεις νηρηίδων σε θαλάσσια κήτη, M. DE JULIIS, *Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica* (Milano 1984) 58-60, όπως και πλήθος χρυσών εξαρτημάτων περιδεραίων από το Παλαιόκαστρο της Θεσσαλίας χρονολογημένα στο 2ο αι. π.Χ. (*Hoffmann-Davidson, Greek Gold*, 280, εικ. 130).

². Για τις Νύμφες των Υδάτων, τις Νηρηίδες και το θαλάσσιο θίασο στη μικροτεχνία, βλ. L. MARANGO, *Bone Carvings from Egypt. I. Graeco-Roman Period* (Tübingen 1976) 42-44, με βιβλιογραφία για την εικονογραφία του θέματος. Βλ. επίσης Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, Η μικρά ζωφόρος των Θερμοπιλών και η έννοια του θαλασσίου θιάσου *ΑΕ* 1974, 26-44.

³. Βλ. *Schwabacher, Kerameikos*, 204-205, πίν. IV A, 12 και 14-17, πίν. IV B, 25-26' βλ. επίσης *CVA France, Louvre* (15) πίν. 14.

Ο Gourby¹ αναφέρει στα θέματα που κοσμούν τους σκύφους από τη Δήλο, και το θέμα της Νηρηίδας σε ιππόκαμπο να μεταφέρει τα όπλα του Αχιλλέα. Απεικονίζει το σχέδιο παράστασης όχι πολύ διαφορετικής από αυτή του θραύσματος 433. Τα δύο παραδείγματα ακολουθούν κοινό πρότυπο και παρά τις ελάχιστες διαφορές που επιβάλλονται και από το διαφορετικό σχήμα του αγγείου, θα πρέπει να τα θεωρήσουμε σύγχρονα. Στην παράσταση από τη Μινώα, η σύντηξη της ουράς και των ποδιών του ιππόκαμπου προσαρμόζει την παράσταση σε τετράγωνο πλαίσιο. Η μορφή κρατά το κορινθιακό κράνος στο ίδιο ύψος με το κεφάλι του ζώου και στον κάθετο άξονα που σχηματίζεται από την ουρά του. Το σώμα της Νηρηίδας με το γυμνό στήθος δεν πάλλεται από καμμιά κίνηση ή ζωντάνια' αποχυμωμένο, στεγνό, σε άκαμπτη και άκομψη στάση είναι ταιριασμένο με τις γραμμικές πτυχώσεις του ιματίου.

Με Τριτωνίδα ταυτίζει ο Laumonier την καθισμένη σε ιππόκαμπο μορφή στους σκύφους 3291 και 3292 του εργαστηρίου "Comique à la canne"². Το αντικείμενο που κρατά στο δεξί της χέρι η μορφή, δυσδιάκριτο στη φωτογραφία, έχει αποδοθεί ως σφαιρικό αντικείμενο στο σχέδιο. Η παράσταση στο σύνολό της και στις λεπτομέρειες ταιριάζει με αυτή που απεικονίζει σχεδιαστικά ο Courby και μάλλον πρόκειται για το ίδιο θέμα της Νηρηίδας με το κράνος του Αχιλλέα.

Η απεικόνιση μυθολογικών σκηνών δεν χαρακτηρίζει την παραγωγή σκύφων με ανάγλυφη διακόσμηση από τον Αιγαιακό χώρο και η συγκεκριμένη παράσταση δεν έχει αποδοθεί ούτε σε ανάγλυφους σκύφους από την ηπειρωτική Ελλάδα. Τα λιγοστά παραδείγματα στο σύνολο των ιωνικών σκύφων και το θραύσμα από τη Μινώα θα πρέπει να ενταχθούν εικονογραφικά στον ευρύτερο κύκλο του θαλάσσιου κόσμου, ο οποίος τόσο στην κατηγορία των αγγείων με ανάγλυφη διακόσμηση, αλλά κυρίως σε μνημεία της περιοχής κατέχει εξέχουσα θέση. Ενδεικτικά αναφέρω το αέτωμα από το

4. Με αφορμή τη δημοσίευση ανάγλυφου σκύφου Συρο-Παλαιστινιακής προέλευσης στο Μουσείο του Sens, ο G. Siebert, *BABesch* 47, 1972, 57-60 πραγματεύεται αναλυτικά το θέμα του θαλάσσιου θιάσου στους ανάγλυφους σκύφους.

¹. Gourby, *Vases grecs*, 384, εικ. 79, αρ. 34.

². *EADélos XXXI*, 117, πίν. 26, αρ. 3291 και 3292, και πίν. 122, αρ. 3291. Ο Laumonier δεν σχολιάζει την παράσταση' αναφέρει μόνο την ταύτιση στον κατάλογο (σελ. 117): "Zone où alternent des Tritonesses sur des monstres marins".

Ναό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στην Τήνο,¹ τη ζωφόρο του "Μνημείου των Ταύρων"² στη Δήλο, θραύσματα ζωφόρων από το θέατρο της Περγάμου³.

Την αναβίωση του μυθολογικού θέματος αναγνωρίζουμε στον 1ο αι. μ.Χ. σε ρωμαϊκά έργα, όπου είναι ιδιαίτερα συχνή η απεικόνιση του θαλάσσιου κόσμου⁴.

Ηνίοχος Νίκη

Η παράσταση Νίκης που οδηγεί άρμα⁵, απαντά συχνά στους ιωνικούς σκύφους επαναλαμβανόμενη στην πλατιά ζώνη ανάμεσα στον φυτικό κάλυκα και στη στενή ζώνη κάτω από το χείλος. Η σειρά αρμάτων αποτελεί συνηθισμένο θέμα στην κεραμική και σε άλλα είδη τέχνης κυρίως του 5ου και 4ου αι. π.Χ.⁶ και γενικεύεται στη συνέχεια στην ελληνιστική περίοδο σε ποικίλα έργα τέχνης⁷.

1. *Tépos I*, 278 κε.

2. J. MARCADÉ, *BCH* 75, 1951, 55-89 και J. COURPY, *BCH Suppl. I*, 1973, 149-150

3. F. WINTER, *Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs*, *AvP VII 2*, (1908) 297, πίν. 39,2.

4. Εκτός από το έργο του W. FUCHS, *Die Vorbilder der neuattischen Reliefs*, *Erg H. JdI*, 159, 160-162, όπου ο συγγραφέας πραγματεύεται το πρόβλημα της εικονογραφικής δημιουργίας του θαλασσίου θιάσου διαχρονικά, πρβλ. συγκεκριμένα την παράσταση των Νηρηίδων με το Ξίφος και τον θώρακα του Αχιλλέα στο περιστύλιο της "Casa del Fauno", H. FRONNING, *Marmor-Schmuckreliefs mit Griechischen Mythen im 1 Jh. v. Chr. Schifften zur antiken Mythologie* (Mainz am Rhein 1981) 122, πίν. . 39, 1- 2.

5. Για την ερμηνεία της παράστασης βλ. K. TANCE, *Wagenrennen. Ein Friesthema der Aristokratischen Repräsentationskunst spätklassisch- frühhellenistischer Zeit*, *JdI* 105, 1990, 95- 127, όπου και βιβλιογραφία.

6. A. VASSERSTEIN, *Chariot groups*, *JHS* 75, 1955, 104-113. Βλ. επίσης τα άρματα στις μεσόμοφαλες φιάλες "καλήνης", G.M. RICHTER, *AJA* 63, 1959, 241-249. Παράλληλο με των ανάγλυφων σκύφων θέμα απεικονίζεται σε ανάγλυφο από τη Θάσο, *BCH* 107, 1983, 862-863, εικ. 2.

7. Παράλληλος τύπος με αυτόν των ανάγλυφων σκύφων μπορεί να θεωρηθεί η παράσταση στον χρυσό στατήρα του Φιλίππου του II, G. LE RIDDER, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294* (1977) πίν. 1.

Στους σκύφους από τη Μινώα 345, 352, 434- 439, τα άρματα με τις Νίκες προέρχονται από μία σφραγίδα όμοια ακριβώς με αυτή των σκύφων του ιωνικού εργαστηρίου του Μονογράμματος¹.

Το άρμα, με τα άλογα σε καλπασμό αποδίδεται συνοπτικά από τα πλάγια : το μπροστινό άλογο εικονίζεται σε ολόκληρη κατατομή, ενώ από το δεύτερο, για να τονιστεί το διαφορετικό επίπεδο, αποδίδονται τα μπροστινά πόδια και το κεφάλι. Η φτερωτή Νίκη, σε έντονη κίνηση, σκυμμένη μπροστά με το μαστίγιο στο δεξί της χέρι φαίνεται ότι πατά επάνω στον μοναδικό τροχό που αποδίδεται από ολόκληρο το άρμα. Φθαρμένη και μικρότερη σε μέγεθος σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στο θραύσμα 436, όπου διακρίνονται και περισσότερες ακτίνες στον τροχό². Η παράσταση θα πρέπει να αποτελούσε ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα του εργαστηρίου του Μονογράμματος, εφόσον εκτός από τη Δήλο, αρκετοί σκύφοι βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές του ελληνιστικού κόσμου³. Στη Σάμο βρέθηκε και μήτρα για την κατασκευή σκύφων με το θέμα των αρμάτων που οδηγούν Νίκες⁴. Παράλληλο ακριβώς θέμα αποδίδεται και στους ανάγλυφους λύχνους τύπου "Εφέσου"⁵, οι οποίοι σχετίζονται με τα ιωνικά εργαστήρια παραγωγής σκύφων. Αξιοσημείωτη είναι η ομοιότητα με την οποία αποδίδεται το θέμα στην κοσμηματοτεχνία. Ενώτια από την Πελλήνη της Θεσσαλίας⁶ διακοσμούνται με όμοια ακριβώς, συνοπτικά αποδοσμένα άρματα. Και σ' αυτά από το άρμα αποδίδεται μόνο ο τροχός, ενώ με τον ίδιο τρόπο παριστάνεται η Νίκη και τα δύο άλογα. Βέβαια η ομοιότητα αυτή δεν αποτελεί έκπληξη, αλλά ενισχύει τη

1. *EADélos XXXI*, πίν. 31, αρ. 961, πίν. 37, αρ. 3151, 3136, 3127.

2. Ο Laumonier κάνει διάκριση στον τροχό του άρματος, αποδίδοντας τον τετράκτινο στο εργαστήριο του Μονογράμματος και τον εξάκτινο στο εργαστήριο του Μενεμάχου.

3. *EADélos XXXI*, 166. Πρβλ. επίσης σκύφο που βρέθηκε στην Απουλία, Siebert, *Santa Sabina*, 115-116, εικ. 2, ε και 3, ακθώς και σκύφο από την Ολβία, V.F. GATDUKEVICH, *Olviia, Temenos i agora. Ed 'Moskava-Leningrad, Izdatl'stvo (Nauka 1964) 12, αρ.2, Agora XXII*, αρ. 384, πίν. 67, 88.

4. Κ. ΤΣΑΚΟΣ, *ΒΕΛΛΚεφ. 1990*, 144,

5. Bruneau, *Les Lampes*, 63.

6. S.G. MILLER, Two Groups of Thessalian Gold, *Classical Studies 18, University of California Publications (1979)*, 42, πίν. 24.

διαπιστωμένη άμεση εξάρτηση του θεματολογίου των ανάγλυφων σκύφων από την κοσμηματοτεχνία και μεταλλοτεχνία. Την εξοικίωση των ιώνων καλλιτεχνών με το θέμα μαρτυρούν οι αντίστοιχες παραστάσεις σε αρχιτεκτονικά διακοσμημένα μέλη οικοδομημάτων¹ (αρχές 3ου π.Χ.) καθώς και θραύσμα τοιχογραφίας από τη Δήλο² (τέλη 2ου π.Χ.)

Σε ανάγλυφους σκύφους άλλων εργαστηρίων η παράσταση της Ηνιόχου Νίκης δεν είναι τόσο τυποποιημένη και σχηματοποιημένη, όπως των ιωνικών εργαστηρίων. Σε σκύφους από την Πελοπόννησο³ αναπτύσσεται και η άντυγα του άρματος, ενώ σε μήτρες από την Πέλλα⁴ και τη Βεργίνα⁵, εκτός από αποβατικούς αγώνες παριστάνονται Νίκες που οδηγούν άρματα τα οποία σύρονται από δύο υδρόβια πτηνά.

1. Θραύσμα ζωφόρου από το Πτολεμαίον στη Λίμυρα, Κ. TANCE, ό.π., εικ. 7.

2. J. DELORME, Sur une frise peinte de Délos, *Pallas* 12, 1964, 32 και Siebert, *Péloponnèse*, πίν. 65. Τοιχογραφίες με όμοιο θέμα αποκαλύφθηκαν και σε οικία της Ρόδου, βλ. Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Νέα ευρήματα εκ Ρόδου και Αστυπάλαιας, *ΑΑΑ* 6, 1973, 114- 124, εικ. 11, 12.

3. Siebert, *Péloponnèse*, 260-262, πίν. 27, αρ. M45, αρ. M47, M48.

4. Πέλλα, μήτρες, μήτρα 312, πίν. 231, 232 μήτρα 313, πίν. 233- 235 (αποβατικοί αγώνες).

5. Π. ΦΑΚΛΑΡΗΣ, Πήλινες μήτρες, σφραγίδες και ανάγλυφα αγγεία από τη Βεργίνα, *ΑΔ* 38, 1989 (1990) Μελ., 229, 230

Προσωπείο Σιληνού

Η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης του σκύφου 423 συνδέει άμεσα τους ανάγλυφους ιωνικούς σκύφους με μια άλλη κατηγορία διακοσμημένων σκευών, τους πυραύνους. Το προσωπείο που εναλλάσσεται με ρόδακα στην πλατιά ζώνη του σκύφου 423 είναι πανομοιότυπο με το προσωπείο που διακοσμεί τη λαβή δύο πυραύνων που βρέθηκαν στη Μινώα¹. Είναι πολύ πιθανόν να αντιγράφηκε από τη σφραγίδα του πυραύνου το κόσμημα για τους σκύφους, εφόσον διαπιστώνεται ότι στους πυραύνους είναι διαδεδομένος ο συγκεκριμένος τύπος προσωπιού και όχι στους σκύφους². Οι λαβές πυραύνων³ με ανάγλυφα προσωπεία σιληνών είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες στον Αιγαιακό χώρο την ίδια χρονική περίοδο με τους ανάγλυφους σκύφους. Τα προσωπεία προέρχονται από μήτρες γεγονός που δικαιολογεί τη μεγάλη εξάπλωση συγκεκριμένων τύπων.

Σκηνές κυνηγιού σκύλων και λαγών

Οι σκύφοι 347, 351, διακοσμούνται στην οριζόντια ζώνη με μια χαριτωμένη σκηνή, μικρογραφία των παραστάσεων από την καθημερινή ζωή και τον κόσμο των ζώων, στις οποίες ιδιαίτερα αρέσκεται η ελληνιστική τέχνη⁴.

Σκύλοι που τρέχουν με ανασηκωμένη την ουρά, κυνηγούν λαγούς που πηδούν στα συνεσταλμένα πόδια τους. Οι ίδιες σφραγίδες χρησιμοποιήθηκαν για να διακοσμήσουν έναν άλλο σκύφο από τη Σάμο⁵, που βρίσκεται στις Βρυξέλλες, και

¹. Μαζί με τον σκύφο στην ΤΕ βρέθηκε η καλύτερα διατηρημένη λαβή, βλ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1987, πίν. 180, γ. Η άλλη λαβή, αποκεκρουμένη κατά τόπους, προέρχεται από το κτίριο που ταυτίζεται με το "Σεραπείον", βλ. Έργον 1991, 161, γ.

². Στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων δεν μπόρεσα να βρω κάποια όμοια σφραγίδα. Αντίθετα στις λαβές πυραύνων είναι διαδεδομένος ο ίδιος τύπος σε λαβές από διάφορες περιοχές, πρβλ. ενδεικτικά, από τη Σάμο, Samos XIV, 169. Abb. 294, 296, Samos IV, πίν. 62, αρ. 400, από τη Δήλο, EADélos XXVII, πίν. 52, D365, από τα Δίδυμα, IstMitt 30, 1980, πίν. 68.

³. Για τους πυραύνους βλ. γενικά, G. SIEBERT, Les Réchauds, στο EADélos XXVII (1970) 267-276.

⁴. Βλ. σχετικά E. SIMON, Ein Spätgallienischer Kindersarkophag mit Ebergagd, Jdl 85, 1970, 194-223 και E. ALTENHOEFER, R. BOL, Der Eroten- Jagdfries des Theaters in Milet, IstMitt 39, 1989, 17-47 (για την επιβίωση στα ρωμαϊκά χρόνια).

⁵. CVA Cinquantenaire, πίν. 2, αρ. 3 (A198)

έναν σκύφο στο Μουσείο του Λούβρου¹. Ο Laumonier κατατάσσει τους δύο αυτούς σκύφους στο εργαστήριο του Μονογράμματος², στο οποίο θα πρέπει να αποδοθούν και οι δύο σκύφοι της Μινώας, εφόσον φέρουν στο σώμα τις χαρακτηριστικές άκανθες του Μονογράμματος, καθώς και τα συνήθη για το εργαστήριο κοσμήματα στις οριζόντιες ζώνες (πλοχμός και ρόδακες με γεμάτα πέταλα τετράγωνης διατομής). Στην ίδια εργαστηριακή ομάδα θα πρέπει να ενταχθεί και ο σκύφος από το ελληνιστικό νεκροταφείο της Πύλου³, στον οποίο χρησιμοποιήθηκε μόνον η σφραγίδα με τον λαγό, όπως και στο θραύσμα 441 από τη Μινώα.

Ιωνικό κυμάτιο

Αποτελεί το επικρατέστερο κόσμημα της οριζόντιας ζώνης. Βρέθηκαν στη Μινώα 308 θραύσματα σκύφων ιωνικών εργαστηρίων στα οποία σώζεται το χείλος και η οριζόντια ζώνη διακοσμημένη με ιωνικό κυμάτιο. Οι παραλλαγές που αντιπροσωπεύονται είναι ποικίλες και πολυάριθμες και αφορούν :

Το μέγεθος: το "κλασικό" ιωνικό κυμάτιο του εργαστηρίου του Μονογράμματος έχει διαστάσεις 0.010 X 0.010, συμπεριλαμβανομένης και της λόγχης.

Το σχήμα του ωού είναι τριγωνικό, ωοειδές ή καμπύλο. Πάντοτε υπάρχει ξεχωριστή ανάγλυφη γραμμή που αποτελεί το περίγραμμα του ωού, του οποίου η πλαστική απόδοση άλλοτε είναι έξεργη και άλλοτε πρόστυπη. Σε μερικά θραύσματα το ωόν είναι ανύπαρκτο και αποδίδεται μόνον το ανάγλυφο περίγραμμα και η λόγχη.

Η θέση της λόγχης, το μήκος και το σχήμα της ποικίλουν. Συνήθως είναι ανισόπαχη, ισομήκης με το ωόν και τοποθετείται δεξιά ή αριστερά από αυτό. Στην τελειότερη περίπτωση η λόγχη έχει το πραγματικό σχήμα λόγχης.

Σε ορισμένα θραύσματα είναι εμφανείς ανεπαίσθητες τεχνικές ατέλειες και κακοί υπολογισμοί στην απόδοση του τυπικού αυτού κοσμήματος. Από επιδορθωμένη μήτρα πρέπει να προήλθε το κυμάτιο στον σκύφο 572· το περίγραμμα ενός ωού είναι διαμορφωμένο διαφορετικά από τα γειτονικά του, ενώ σε κάθε ωόν,

1. EADélos XXXI, 166

2. ό.π., 166' οι σκύφοι κατατάσσονται στην IIIη σειρά του εργαστηρίου του Μονογράμματος.

3. Ν. ΚΑΛΤΣΑΣ, Από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Πύλου, ΑΔ 38, (1983) 1990, Μελ.,

εκτός από την κανονική ευθύγραμμη λόγχη στα δεξιά, αποδίδεται και υπόλειμμα λόγχης στα αριστερά.

Διαφορετικό τύπο αντιπροσωπεύουν τα ιωνικά κυμάτια με τη στρεπτή λόγχη. Στο σύνολο των σκύφων από τη Μινώα 32 θραύσματα οριζοντίων ζωνών διακοσμούνται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη. Η λόγχη, άλλοτε δεξιά και άλλοτε αριστερά από το ωόν αποδίδεται με δύο τρόπους : Συνήθως στα περισσότερα παραδείγματα πρόκειται για ενιαία ανάγλυφη λόγχη στην οποία ο κατασκευαστής της σφραγίδας έχει χαράξει λοξές παράλληλες γραμμές που δίνουν την εντύπωση περιελιγμένης λόγχης, στρεπτής (313, 189, 190, 523- 528). Σε άλλες περιπτώσεις (560) η ανάγλυφη ενιαία λόγχη έχει αντικατασταθεί από μικρούς αστραγάλους σε λοξή διάταξη.

Λέσβιο κυμάτιο

Στο υλικό από τη Μινώα βρέθηκαν 45 θραύσματα με λέσβιο κυμάτιο. Το λέσβιο¹ κυμάτιο των ιωνικών σκύφων αποδίδεται στους σκύφους 366, 591 . Ανάγλυφα αποδίδονται τα δύο τμήματα που συγκλίνουν σε καρδιόσχημο στο εσωτερικό του ωού, ενώ χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η ανάγλυφη (M88/πμ 432) κουκίδα που επιστέφει τη λόγχη. Η λόγχη, συνήθως στα αριστερά του ωού, είναι ανισόπαχη. Μαζί με τη λόγχη, οι διαστάσεις του κυματίου είναι ύψ. 0.011, πλ. 0.012.

Πλοχμός

Ο πλοχμός αποτελεί το κατεξοχήν διακοσμητικό θέμα των αρχιτεκτονικών μελών της Μ. Ασίας. Με τον ίδιο τρόπο αποδίδεται και στην οριζόντια ζώνη των σκύφων των ιωνικών εργαστηρίων, εφόσον η κατά μήκος εξάπλωση της ζώνης αποτελεί ιδανικό χώρο για την ανάπτυξη του κοσμήματος.

Από τη Μινώα προέρχονται σαράντα 40 δείγματα σκύφων. Όλα τα θραύσματα ανήκουν σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων, με αντιπροσωπευτικότερους σκύφους τους 345- 347, 398, 399, οι οποίοι μπορούν να

¹. Για τον τύπο του κυματίου που χρησιμοποιείται στην αρχιτεκτονική διακόσμηση βλ. J. GANZERT, Zur Entwicklung lesbischer Kymationformen, *JdI* 98, 1983, 123 κε.

αποδοθούν με βάση τη διακόσμηση του σώματος στο εργαστήριο του Μονογράμματος.

Για την απεικόνιση του κοσμήματος χρησιμοποιήθηκαν τουλάχιστον τρεις διαφορετικές σφραγίδες, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρεις διαφορετικούς τύπους πλοχμού:

I. Τα δύο σκέλη, με διπλό περίγραμμα, σχηματίζουν ζώνη προς τα δεξιά και δεν συμπλέκονται (490-492). Η αλυσίδα αυτή μοιάζει περισσότερο με σχηματοποιημένα κισσόφυλλα¹.

II. Τα συμπλεκόμενα δύο σκέλη του πλοχμού έχουν διπλό περίγραμμα και απολήγουν σε οφθαλμωτά πέρατα. Ανάλογα με την απόσταση που αφήνει ο τεχνίτης κατά τη διαδοχική τοποθέτηση του σφραγίσματος ο πλοχμός είναι άλλοτε αραιότερος και άλλοτε πυκνότερος (345, 346, 347, 489, 493, 494). Εκτός από τους σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων, ο πλοχμός αυτός είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στους ομηρικούς² σκύφους και στις μήτρες από την Πέλλα³.

III. Με την προσθήκη σε πλάτος, στο σφράγισμα του τύπου II, του ενός από τα δύο συμπλεκόμενα σκέλη δημιουργείται διπλός πλοχμός⁴ (τρία συμπλεκόμενα σκέλη) (399, 495). Κυρίως ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται σε βάσεις κίωνων⁵ ελληνιστικών ναών των πόλεων της Μ. Ασίας.

Μαϊάνδρος

Αναπτύσσεται στην οριζόντια στενή ζώνη κάτω από το χείλος. Η μορφή του μαϊάνδρου δεν παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία : στα διάκενα σε ανάγλυφο τετράγωνο πλαίσιο, διαστάσεων 0.005Χ0.005, εγγράφεται χιαστό κόσμημα. Πρόκειται για σχηματοποιημένο ακτινωτό κόσμημα, όπως διαπιστώνεται από το θραύσμα σκύφου

1. πρβλ. ανάγλυφο σκύφο από την Κόρινθο, *Corinth VII*3, πίν. 81, αρ. 933

2. Βλ. *Hausmann, Reliefkeramik*. σποραδικά και *Sinn, Homerische Bercher*

3. Πέλλα, μήτρες, 189, K- 101, πίν. 276

4. Πρβλ. όμοια μορφή πλοχμού σε σκύφο από την Τήνο, *BCH* 100, 1976, 831, εικ. 6.

5. W. VOIGLAENDER, *Die Jüngste Apollontempel von Didyma. Geschichte seines Baudekor*, *Beih. 14, IstMitt* 1975, πίν. 12, αρ. 1 (Δίδυμα), αρ. 2 (Σάρδεις)

από την Πριήνη¹ με διακόσμηση μαιάνδρου που φέρει φυλλωτό ρόδακα στα διάκενα.

Σε ορισμένα θραύσματα σκύφων (458, 460) διακρίνονται τα σημεία ενώσεων της διακοσμητικής μονάδας, με τη διαδοχική επανάληψη της οποίας καλύπτονταν η οριζόντια ζώνη. Διαφορετικό σχεδιάσμα της μονάδας, με αποτέλεσμα άλλη μορφή μαιάνδρου, διέκρινε ο Laumonier στον μαιάνδρο σκύφων του εργαστηρίου CI². Αντί για τη διαδοχική σειρά αγκυλών - τετράγωνων πλαισίων, η διακοσμητική μονάδα αποτελείται από δύο ομάδες αγκυλών που περιβάλλουν το τετράγωνο πλαίσιο. Επιπλέον η κάθε μονάδα έχει τοποθετηθεί με ευκρινή απόσταση η μια από την άλλη.

Σκύφοι ιωνικών εργαστηρίων με πανομοιότυπο μαιάνδρο με αυτόν των σκύφων από τη Μινώα, έχουν βρεθεί σε διάφορες περιοχές της ελληνιστικής επικράτειας³. Στην ίδια μορφή το κόσμημα χρησιμοποιείται ευρύτατα σε ψηφιδωτά δάπεδα και σε λυχνάρια τύπου "Εφέσου"⁴.

Βλαστόσπειρα

Ο οριζόντιος ανεπτυγμένος βλαστός που περιτρέχει σε ελικοειδή διάταξη την οριζόντια ζώνη των ιωνικών σκύφων αποτελεί ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα των ιωνικών εργαστηρίων. Στην ελληνορρωμαϊκή διακοσμητική τέχνη της Ανατολής και της Δύσης, την εποχή των σκύφων και αργότερα, οι βλαστόσπειρες κατέχουν κυρίαρχη θέση⁵. Ανάλογα με τα άνθη και τα φύλλα που προστίθενται κάθε φορά,

1. TH. WIEGAND, H. SCHRADER, *Priene. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898* (Berlin 1904) σελ. 407, εικ. 46

2. *EADélos XXXI*, 342, πίν. 82, αρ. 8967, 2251, 9347.

3. *EADélos XXXI*, 58.

4. PH. BRUNEAU, *Les mosaïques, EADélos XXIX* (Paris 1972) 54 - 55, σελ. 265, εικ. 216, 217, *Bruneau, Les Lampes*, πίν. 13, αρ. 2387, πίν. 19, αρ. 3169,

5. TH. KRAUS, *Die Ranken der Ara Pacis* (Berlin 1953), L. BYVANCK-QUARLES van UFFORD, *Études sur la décoration à rinceaux pendant l' époque hellénistique*, *BABesch* 30, 1955, G. SAURON, *Le message esthétique des rinceaux de l' Ara Pacis Augustae*, *RA* 1988, 3κε. , M. PFROMMER, *Grossgriechischer und Mittelitalischen Einfluss in der Rankenornamentik frühhellenistischer Zeit*, *Jdl* 97, 1982, 119- 190.

παριστάνεται και διαφορετικός τύπος βλαστού. Το ότι το θέμα είναι εμπνευσμένο από την κοσμηματοτεχνία και τα αγγεία από πολύτιμα υλικά επιβεβαιώνει το πλήθος των παραδειγμάτων που μπορούν να αναφερθούν ως παράλληλα¹.

Οι τεχνίτες όμως των ανάγλυφων σκύφων δεν έμειναν στην τυπική και στείρα επανάληψη του θέματος. Αυτό αποδεικνύει το γεγονός ότι μόνον στο ιωνικό εργαστήριο του Μονογράμματος ο Laumonier διέκρινε επτά τύπους βλαστόσπειρας².

Η ομάδα των ιωνικών σκύφων από τη Μινώα περιλαμβάνει περίπου πενήντα (50) σκύφους στους οποίους αποδίδονται τέσσερεις τύποι βλαστόσπειρας. Όλοι οι τύποι αντιστοιχούν σε αυτούς που ταύτισε ο Laumonier στο υλικό από τη Δήλο. Ακριβή παράλληλά τους βρίσκονται σε ολόκληρη την ελληνιστική επικράτεια όπου εντοπίζονται σκύφοι ιωνικών εργαστηρίων.

Στους σκύφους από τη Μινώα διακρίνονται οι ακόλουθοι τύποι :

I. Αντιστοιχεί στον πρώτο (1ο) τύπο του Laumonier : Γραμμική βλαστόσπειρα με άνθη και μπουμπούκια. Αποτελεί αποκλειστικό θέμα του εργαστηρίου του Μονογράμματος³. (366, 446- 450)

II. Αντιστοιχεί στον τέταρτο (4ο) τύπο του Laumonier⁴ τον οποίο χαρακτηρίζει και ως "κλασικό". Οι μίσχοι και οι ελικοειδείς αντιθετικοί βλαστοί αναπτύσσονται στην οριζόντια ζώνη, χωρίς φύλλα και άνθη, με μοναδικό παραπληρωματικό στοιχείο την τριγωνική διάταξη τριών ανάγλυφων κουκίδων στα διάκενα⁵. Χάρη στην απλή μορφή της η βλαστόσπειρα αυτού του τύπου καθιερώθηκε στο θεματολόγιο των ιώνων καλλιτεχνών, όπως δείχνει η ποσοτική υπεροχή της έναντι των άλλων τύπων. Στα παραδείγματα από τη Μινώα είκοσιεπτά (27) σκύφοι κοσμούνται με την βλαστόσπειρα τύπου II. (344, 345, 451- 462)

1. M. PFROMMER, παραπάνω σημείωση.

2. *EADélos XXXI*, 203

3. Βλ. ό.π., πίν. 45, σφ. 1764, 1863. Πρβλ. *Labraunda III*, πίν. 9, σφ. 108.

4. *EADélos XXXI*, 203, 204

5. Ενδεικτικά παράλληλοι σκύφοι : *Labraunda III*, πίν. 9, σφ. 98.

III. Αντιστοιχεί στον πέμπτο (5ο) τύπο του Laumonier¹. Πρόκειται για βλαστόσπειρα-κληματίδα με ζεύγος φύλλου αμπέλου και βότρουσ στα διάκενα². Ο τύπος αυτός της βλαστόσπειρας-κληματίδας είναι αποτυπωμένος στη μήτρα Α 9. Όμοια ακριβώς μήτρα βρέθηκε στην Έφεσο³. Η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε στους σκύφους 464- 467, ενώ στο σκύφο 463 έχει χρησιμοποιηθεί σε αντίστροφη θέση η ίδια σφραγίδα.

IV. (468) Σύνθετος τύπος της βλαστόσπειρας τύπου III. Η κληματίδα τέμνεται νοητά εγκάρσια και στο επάνω μισό τα φύλλα αμπέλου και οι βότρουες αντικαθίστανται από κισσόφυλλα και άνθη κισσού αντίστοιχα, ενώ στο κάτω μισό αποδίδεται κληματίδα. Ο τύπος αντιστοιχεί στην α' παραλλαγή του 7ου τύπου του Laumonier.

Φυλλοφολιδωτή διακόσμηση

Η κάλυψη του σώματος του σκύφου με μικρές κορυφές φύλλων που επικαλύπτονται η μια από την άλλη, υιοθετήθηκε ως διακοσμητική πρακτική από τους κεραμείς των ανάγλυφων σκύφων από την πρωτοεμφάνισή τους⁴. Ο τρόπος αυτός διακόσμησης γίνεται του συρμού τον 2ο αι.π.Χ. με αποτέλεσμα όλα τα γνωστά εργαστήρια κατασκευής ανάγλυφων σκύφων να διαθέτουν σκύφους με φυλλοφολιδωτή διακόσμηση.

Η προέλευση της φυτικής αυτής σύνθεσης ανάγεται στα αγγεία από πολύτιμα υλικά, στα οποία παρόμοιες συνθέσεις ήταν διαδεδομένες ήδη από το β' μισό του 4ου αι.π.Χ., όπως αποδεικνύεται από έναν ασημένιο κάλυκα από τη Βεργίνα, τον οποίο δικαιολογημένα η Δρούγου⁵ εξάγει τονίζοντας τη σημασία του

1. EADélos XXXI, πίν. 46, αρ. 1469.

2. Πρβλ. Bouzek, *Black Sea*, πίν.21, (από Παντικάπαιον), *Kabirion III*, πίν.64, αρ.944, 945 (εισηγμένοι ιωνικοί σκύφοι), CVA Kassel (2), και Zahn, *Südrussland*, 50, σκύφος αρ. 5, (ιωνικός σκύφος από τη Συλλογή Vogell).

3. Βλ. G. SEITERLE, *AntK.* 1982, πίν. 26,3.

4. *Agora XXII*, 16, 17

5. Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Ένας ασημένιος κάλυκας από τη Βεργίνα. Μικρή συμβολή στην ελληνιστική κεραμική, *Θρακική Επετηρίς* 7, 1987- 1990, 57- 63. Στον κάλυκα από τη Βεργίνα τα φύλλα διατάσσονται με αντίθετη φορά από ότι στους ανάγλυφους σκύφους. Στην ίδια χρονολογική

για την ιστορία του κοσμήματος, εφόσον πρόκειται για το πρωιμότερο έως τώρα χρονολογημένο αγγείο με αυτή τη διακόσμηση.

Στους ανάγλυφους σκύφους οι φυλλοφολιδωτές συνθέσεις που καλύπτουν ολόκληρο το σώμα του σκύφου απαντούν σε πάμπολλα παραδείγματα σκύφων, διαφόρων εργαστηρίων. Στον αιγαιακό χώρο φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα προσφιλής η διακόσμηση αυτή στα ιωνικά εργαστήρια. Τα φύλλα αποδίδονται τελείως επίπεδα και η ποικιλία οφείλεται στους διαφόρους τύπους φύλλων.

Οι σκύφοι από τη Μινώα βρίσκουν τα ακριβή παράλληλά τους στους ιωνικούς σκύφους που έχουν βρεθεί στη Δήλο και σε άλλες περιοχές¹. Διακρίνονται σε πέντε ομάδες με βάση τη μορφή του φύλλου:

Φ1: Οξυκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση και λοξές νευρώσεις εκατέρωθεν.

Φ2: Καμπυλοκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν λοξές νευρώσεις.

Φ3: Ρομβόσχημα φύλλα σε φολιδωτή διάταξη.

Φ4: Λογχοειδή φύλλα σε φολιδωτή διάταξη

Φ5: Άνθη και ανθέμια σε φολιδωτή διάταξη.

ομάδα κατατάσσονται και δύο άλλα παραδείγματα μεταλλικών αγγείων (το ένα από τη Βουλγαρία και το άλλο άγνωστης προέλευσης) Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, ό.π.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η φυτική αυτή σύνθεση χρησιμοποιείται στη διακόσμηση των αγγείων από τον 5ο αι.π.Χ., με διαφορετικό όμως τρόπο² έτσι, σε σκυθικές ομφαλωτές φιάλες, εσωτερικά το μέταλλο περιβάλλεται από σειρές φυλλοφολιδωτού, ενδεικτικά βλ. K. SCHEFOLD, *Die Griechen und ihre Nachbarn* (Berlin 1967) πίν. 343. Στον 3ο αι.π.Χ. φαίνεται ότι διαδίδεται ευρύτερα η χρήση του κοσμήματος, σε ποικίλα έργα τέχνης. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα των μέσων του 3ου αι.π.Χ., μπορεί να αναφερθεί το γνωστό θυμιατήριο από τον θησαυρό του Τάραντα, *Pfrommer, Studien*, πίν. 32, KT32.

¹. Ο σκύφος 645 προέρχεται από το ίδιο εργαστήριο με έναν σκύφο που βρέθηκε στην Καρχηδόνα, πρβλ. J. -P. MOREL, *L'apport des fouilles de Carthage à la chronologie des céramiques hellénistiques*, *B' Ελλ.Κερ* 1990, πίν. 2, c' να σημειωθεί ότι στην Καρχηδόνα οι ανασκαφές στη θέση Byrsa, έφεραν σε φώς ελληνιστική κεραμική, η οποία χρονολογείται πριν από το 146 π.Χ. (καταστροφή της πόλης από τους Ρωμαίους).

Ο σκύφος 597 φέρει επακριβώς τα ίδια φύλλα με ιωνικό σκύφο από την Ερέτρια, πρβλ. I. METZGER, *Hellenistische Keramik in Eretria*, *AAX* 2, 1987, 54, πίν. 2, αρ. 36.

Σε ορισμένους σκύφους από τη Μινωά διακρίνεται εξωτερικά στον πυθμένα ένας κοίλος ρόδακας, ο οποίος μοιάζει να προέρχεται από σφραγίδα που αποτυπώθηκε μετά από την αφαίρεση του εκμάγματος από τη μήτρα. Σύμφωνα με τον Laumonier¹, η πρακτική αυτή συνιστά ένα είδος υπογραφής και εντοπίζεται κυρίως στο εργαστήριο του Ηραίου, το οποίο συγκεντρώνει και την πλειονότητα των σκύφων με φυλλοφολιδωτή διακόσμηση σε σχέση με τα υπόλοιπα ιωνικά εργαστήρια που αναγνωρίστηκαν στη Δήλο. Μπορούν έτσι να αποδοθούν στο εργαστήριο του Ηραίου ο σκύφος 630, καθώς και η βάση 541, η οποία από το ελάχιστο τμήμα του σώματος που σώζεται, συμπεραίνεται ότι ανήκει σε σκύφο με διακόσμηση μακρυπέταλων φύλλων².

Σκύφοι με γραμμική διακόσμηση

Σκύφοι με μακριά πέταλα

Στη βιβλιογραφία οι σκύφοι που διακοσμούνται σε ολόκληρο το σώμα τους με μακριά καμπυλοκόρυφα φύλλα είναι γνωστοί ως "long Petal bowls" ή "bols à godrons"³. Απασχόλησαν ιδιαίτερα την έρευνα των ανάγλυφων σκύφων, επειδή η παρουσία τους σε ορισμένα στρωματογραφημένα σύνολα ελληνιστικής κεραμικής οδήγησε σε συμπεράσματα σχετικά με την πρωτοεμφάνισή τους⁴.

1. EADélos XXXI, 275, πίν. 65, αρ. 5387, πίν. 64, αρ. 9282, πίν. 66, αρ. 5581.

2. Πρβλ. ακριβώς όμοιο σκύφο από τη Δήλο, ό.π., αρ. 789, πίν. 68.

3. Στην ελληνική βιβλιογραφία ονομάζονται σκύφοι της κατηγορίας των επιμικρυσμένων πετάλων, Φ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Π. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, Γ'ΕλλΚερ 1994, 240, ή σκύφοι με μακριά πέταλα, Πέλλα, μήρες, 98.

4. Η διάδοσή τους τοποθετείται γενικά στο β' μισό του 2ου αι. π.Χ. Η Rotroff χρονολογεί τους πρώτους σκύφους στην Αθήνα λίγο μετά από τα μέσα του 2ου αι. (Agora XXII, 35, S. I. ROTROFF, Hesperia 52, 1983, 274, σημ. 67)· πρωιμότερη χρονολόγηση για την αττική προτείνει η Grace με βάση τις ενοφράγιστες λαβές αμφορέων από τη Στοά και την παράλληλη χρονολόγηση του υλικού από τις Κεγχρεές και την Κόρινθο (V.R. GRACE, The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps, Hesperia 54, 1985, 21-24). Στην Κόρινθο βρέθηκαν σκύφοι με μακριά πέταλα σε στρώματα που αντιστοιχούν στην περίοδο εγκατάλειψης της πόλης (146-44 π.Χ.). Η παραγωγή τους όμως στην Κόρινθο, αρχίζει από το β' τέταρτο του 2ου αι. π.Χ., περίπου το 165π.Χ.,

Η προέλευση της διακόσμησης λογικά συνδυάστηκε με την κατηγορία των μελαμβαφών αγγείων με ραβδωτή διακόσμηση του 4ου αι. π.Χ. (ribbed-vases). Με βάση όμως την αποδεδειγμένη άποψη ότι τα άμεσα πρότυπα των ανάγλυφων σκύφων ανάγονται στα αγγεία από πολύτιμα υλικά, οι διαδεδομένοι ασημένιοι αχαιμενιδικοί σκύφοι και οι γυάλινοι σκύφοι με διακόσμηση μακρουπέταλων φύλλων συνδέθηκαν με την κατηγορία αυτή των σκύφων από πηλό¹.

Η τυπολογία της διακόσμησης των μακρουπέταλων φύλλων οφείλεται στον G.K.Edwards²: βασισμένος στο υλικό από τις ανασκαφές στην Κόρινθο διέκρινε τέσσερις ομάδες' στην ηπειρωτική Ελλάδα συνηθίζεται ο τύπος διακόσμησης με τα διαδοχικά πέταλα³: το ένα πέταλο στοιχίζεται στην κορυφή του άλλου και τα δύο διπλανά στελέχη των πετάλων αποδίδονται ως ένα.

Στα ιωνικά-εφεσιακά εργαστήρια ο τύπος αυτός δεν επιχωριάζει. Δύο σκύφοι από τη Μινώα (588, 589) διακοσμούνται με διαδοχικά πέταλα. Δεν πρόκειται όμως

(*Hesperia* 1981, 191-19, Edwards, *Reservoir*, 392, 393) νωρίτερα από ότι είχε υποστηρίξει ο G.R.Edwards (*Corinth VII, III*, 177). Στα εργαστήρια της Πελοποννήσου η ακμή της παραγωγής τοποθετείται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. (*Siebert, Péloponnèse*, 170, 171, 174, εργαστήρια Δημητρίου - Ιάσωνος, Αγαθοκλέους, σκύφοι από τη Γόρτυνα). Στις πρόσφατες ανασκαφές στους Λουσούς βρέθηκαν μήτρες για την κατασκευή σκύφων με μακριά πέταλα (B. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΛΕΟΝ, Β' Συνάντηση, 120) καθώς και στην πόλη των Φερών στη Θεσσαλία (ΑΓΓ.ΔΟΥΛΓΕΡΗ-ΙΝΤΖΕΣΙΣΟΓΛΟΥ, Β' Συνάντηση, 123). Βασισμένος στη χρονολόγηση του Βωμού του Δία στην Πέργαμο ο Callaghan αμφισβήτησε τη χρονολόγηση των σκύφων μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Πρότεινε τη χρονολόγηση των ευρημάτων από την τομή στα θεμέλια του βωμού (*Schäfer, Pergamon*, 26, 153, εικ. 17-20) στο β' τέταρτο του 2ου αι. π.Χ., θεωρώντας ως *terminus post quem* για την ίδρυση του βωμού το 165 π.Χ. (βλ. σχετικά P. CALLAGHAN, *On the Origin of the Long Petal Bowls*, *BICS* 29, 1982, 63-68. Πρόσφατα, όπου και βιβλιογραφία για το θέμα της χρονολόγησης της κεραμικής από τον βωμό βλ. TH.-M. SCHMIDT, *Die Keramik aus dem Altarfundament, Phyromachos Probleme, Erg. RM* 31, 1990, 141-146, G. HÜBNER, *Calices Pergami*, *Γ ΕΛΛΚερ*. 1994, Hübner, *Appliquenkeramik*.

1. S. I. ROTROFF, *Megarian Bowls in the Athenian Agora*, Princeton University, Ph. D., (1975) 16-18.

2. *Corinth VII, III*, 177.

3. Βλ. παράδειγμα : Κόρινθος, Edwards, 1981, πίν. 41, 42

για τον ίδιο τύπο, εφόσον τα πέταλα οργανώνονται σε συστάδες όπως διαπιστώνεται από το θραύσμα 588 όπου αποδίδονται ακέραια και ανεξάρτητα δύο πέταλα στο αριστερό τμήμα και στο θραύσμα 589 υπάρχει κενό αριστερά.

Η ομάδα των σκύφων με μακριά πέταλα από τη Μινώα αντιπροσωπεύει μεγάλο ποσοστό στο σύνολο των ανάγλυφων σκύφων. Εκτός από τους 45 σκύφους του καταλόγου (545- 592), άλλοι 82 σκύφοι διατηρούνται σε κατάσταση οστράκων. Η μεγάλη ποσότητα είναι ενδεικτική για τη χρονολόγηση των ιωνικών σκύφων στο β' μισό του 2ου αι.π.Χ.

Με βάση τη μορφή του φύλλου οι σκύφοι από τη Μινώα ταξινομούνται σε δύο βασικούς τύπους:

- A. Μακρουπέταλα φύλλα, γεμάτα με ανάγλυφο περίγραμμα (545- 549)
- B. Μακρουπέταλα φύλλα, επίπεδα.
 - α) εναλλασσόμενα με σειρά κουκίδων (550- 570)
 - β) χωρίς κουκίδες ανάμεσά τους (571- 582)
 - γ) ξεκινούν από σειρά(ές) φυλλοφολιδωτών φύλλων¹ (567- 570)

Οι δύο τύποι φύλλων άλλοτε περιτρέχουν ολόκληρο το σώμα του σκύφου διαταγμένοι σε μορφή ριπιδίου, ξεκινώντας από τη βάση, και άλλοτε διακόπτονται από κατακόρυφες σειρές κουκίδων ή ανάγλυφων κυκλίσκων. Οι κουκίδες διατάσσονται ή σε ευθύγραμμη σειρά ή την κουκίδα της κορυφής πλαισιώνουν δύο άλλες δεξιά και αριστερά. Μερικές φορές λείπει η ευθύγραμμη σειρά και αποδίδονται μόνον οι τρεις κουκίδες ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων, σε τριγωνική διάταξη (557, 558). Επικρατέστερος είναι ο τύπος με τα επίπεδα φύλλα που διαχωρίζονται από σειρά κουκίδων. Το μέγεθος των φύλλων ποικίλλει. Κατά μέσον όρο το πλάτος του φύλλου στην κορυφή του είναι 0.012 ενώ σε αρκετές περιπτώσεις προτιμάται και η μισή διάσταση (0.006). Το μεγαλύτερο πλάτος έχουν τα φύλλα του εγχώριου σκύφου 88: 0.020.

¹. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα μακριά πέταλα ξεκινούν όχι απευθείας από τον δακτύλιο της βάσης, αλλά παρεμβάλλονται δύο ή και περισσότερες σειρές φυλλοφολιδωτής διακόσμησης πρβλ. *EADélos* XXXI, πίν. 11, αρ. 4743, 4668, πίν. 39, αρ. 4783. R. PIEROBON. *La Ceramica e la Vita della città : Le corpe a filieno ellenistiche*. στο *Studi su Iasos di Caria*. *BdA. Suppl.* 31-32, 1987, 89, εικ. 5, 6.

Κατά κανόνα η βάση είναι αδιακόσμητη. Κάτω από το χείλος υπάρχει μία μόνον οριζόντια ζώνη. Προτιμούνται για τη διακόσμησή τους τα κοινά με την αρχιτεκτονική διακοσμητικά θέματα ιωνικά, λέσβια κυμάτια, αστράγαλοι, σπειρόκυμα.

Η πλήρης τυποποίηση της διακόσμησης του σώματος σε συνδυασμό με τα κοινά θέματα της οριζόντιας ζώνης δυσχεραίνει την απόδοση των σκύφων στα εργαστήρια που αναγνώρισε ο Laumonier στη Δήλο. Οι τύποι των μακρικών πετάλων αλλά και τα θέματα της οριζόντιας ζώνης αποτελούν κτήμα περισσότερων εργαστηρίων. Ιδιαίτερα προσφιλείς είναι οι σκύφοι με τα μακριά πέταλα στο εργαστήριο του Φίλωνος. Μόνον ο σκύφος 586 εξαιτίας της διπλής ανάγλυφης ταινίας που διαχωρίζει τη διακόσμηση του σώματος από αυτή της οριζόντιας ζώνης, μπορεί να αποδοθεί στην ομάδα - εργαστήριο με την ονομασία "double filets" ¹ της Δήλου. Επίσης ο σκύφος 591 είναι πανομοιότυπος με τον σκύφο αρ. 8224 ² από τη Δήλο.

Παρά την εμφανή ομοιομορφία στη διακόσμηση των σκύφων της κατηγορίας με τα μακροπέταλα φύλλα, ορισμένοι σκύφοι διαφοροποιούνται είτε με την ποικιλία του φύλλου είτε με τη διαφορετική σύνθεση της διακόσμησης. Στο υλικό από τη Μινώα ξεχωρίζουν οι παρακάτω σκύφοι, οι οποίοι αποτελούν ασυνήθιστα παραδείγματα.

1. Ο σκύφος 590 διακοσμείται με περίτεχνο μακροπέταλο φύλλο το οποίο εσωτερικά είναι διαγραμμισμένο με λοξές γραμμές (πλάγιες νευρώσεις) αφήνοντας κενό στη θέση της κεντρικής νευρώσης. Όμοιος τύπος φύλλου διακοσμεί σκύφο από τη Δήλο του εργαστηρίου του Μενεμάχου³.

2. Στο σκύφο 591, τα πλατιά καμπυλόγραμμα φύλλα εναλλάσσονται με βλαστό που απολήγει σε σχηματοποιημένο κρινάνθεμο. Ακριβώς όμοια διακόσμηση φέρει ο σκύφος 8224 από τη Δήλο⁴ που δεν κατατάσσεται σε συγκεκριμένο εργαστήριο. Ο σκύφος από τη Μινώα με βάση το μέταλλο της βάσης μπορεί να αποδοθεί στο

1. *EADélos*, XXXI, 239, πίν. 54, 55.

2. *ό.π.*, πίν. 101

3. *ό.π.*, πίν. 11, αρ. 4838. Διαφέρει από τον σκύφο της Μινώας στον τρόπο απόδοσης της κεντρικής νευρώσης.

4. *EADélos* XXXI, πίν. 101, αρ. 8224, σελ. 437.

εργαστήριο του Μονογράμματος · οικείο είναι στο εργαστήριο αυτό και το τυπικό λέσβιο κυμάτιο που διακοσμεί τη ζώνη κάτω από το χείλος.

3. Στο σκύφο **587**, εναλλάσσονται στενά και πλατιά πέταλα, σύνθεση συνήθης στα ιωνικά εργαστήρια. Με βάση τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης με σπειρόκυμα, ο σκύφος μπορεί να αποδοθεί στο εργαστήριο του Μονογράμματος¹.

Η διακόσμηση των μακρών πετάλων χρησιμοποιήθηκε και στο θεματολόγιο των εγχώριων σκύφων. Από τη μήτρα **A 2** προήλθαν οι σκύφοι **89**, **90**. Το μακρουπέταλο φύλλο είναι κυρίως γεμάτο. Στο τοπικό εργαστήριο, εκτός από τη διακόσμηση ολόκληρων σκύφων με μακρουπέταλα φύλλα, η σφραγίδα του ίδιου μακρουπέταλου φύλλου χρησιμοποιήθηκε και μεμονωμένη²: στο σκύφο **6** σε εναλλαγή με φύλλο λωτού και στο σκύφο **82** για να γεμίσει το κενό ανάμεσα από τις άκανθες. Ίδιου τύπου, αλλά και πολύ πλατύτερο και εναλλασσόμενο με σειρά κουκίδων είναι το φύλλο στο σκύφο **88**.

Διακόσμηση τύπου κωνοφόρων καρπών³

Το θέμα αντιγράφηκε από τη φύση. Στην Αγορά της Αττικής⁴ βρέθηκε μήτρα που κατασκευάστηκε απευθείας από τον καρπό πεύκου και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων και γενικότερα των αγγείων από μήτρα, εφόσον δεν βρέθηκαν μεταλλικά αγγεία με ανάλογη διακόσμηση.

Η πιστή αντιγραφή του προτύπου επηρέασε σε ορισμένες περιπτώσεις και το σχήμα του σκύφου. Έτσι στο σκύφο **657⁵** δεν υπάρχει διαμορφωμένη βάση· τα τοιχώματα του σκύφου στενεύουν προς τα κάτω, παράλληλα συρρικνώνεται και η

1. *ό.π.*, πίν. 43, αρ. 4679.

2. Τα μακριά πέταλα, εκτός από την κατηγορία των "Long Petal", όπου καλύπτουν ολόκληρο το σώμα του σκύφου χρησιμοποιήθηκαν και ως ανεξάρτητα φύλλα εναλλασσόμενα με άλλα διακοσμητικά θέματα, βλ. σχετικά *EADélos XXXI*, πίν. 18 αρ. 1068+4658, πίν. 54, αρ. 1963.

3. Η κατηγορία των σκύφων με τη διακόσμηση αυτή είναι γνωστή ως "Pine-cone bowls". "bois a bossette". "bowls covered with nodules", βλ. *Agora XXII*, 16.

4. *Agora XXII*, πίν. 2,93, αρ. 10, σελ. 46.

5. *EADélos XXXI*, πίν. 44, αρ. 4190, πίν. 49, αρ. 4273.

διακόσμηση έτσι ώστε και ο σκύφος αποκτά κωνικό σχήμα, αντίστοιχο του φυσικού καρπού.

Ο Edwards¹ διέκρινε στην πυραμιδοειδή μορφή των προεξοχών τάση σχηματοποίησης της διακόσμησης και δείγμα ύστερης χρονολόγησης, σύμφωνα και με τα ανασκαφικά δεδομένα από την Κόρινθο. Ο τύπος διακόσμησης με πυραμιδοειδείς προεξοχές χαρακτηρίζει τους σκύφους που προέρχονται από τα εργαστήρια των ακτών της Μ. Ασίας και της Ανατολής². Το διακοσμητικό αυτό θέμα θα διατηρηθεί και στον 1ο αι.μ.Χ, στην κεραμική ιδιαίτερα και στο χώρο της Μ. Ασίας, όπως συμπεραίνεται από ορισμένα ευρήματα³. Η σχηματοποίηση είναι πιο έντονη όταν οι προεξοχές δεν ξετυλίγονται ακανόνιστες στο σώμα του σκύφου, αλλά διευθύνονται σε κανονικές οριζόντιες σειρές⁴ (659).

Οι προεξοχές έχουν διαφορετικό μέγεθος· είναι μεγαλύτερες στο ανώτερο τμήμα και σώματος και μικρότερες στο κατώτερο· στο υλικό από τη Μινώα κατά μέσον όρο οι μεγαλύτερες πυραμιδοειδείς προεξοχές έχουν βάση 0.011X0.016 και οι μικρότερες 0.007X0.009. Στο σκύφο 158 του Κυκλαδικού εργαστηρίου, στην περίμετρο της βάσης στο κατώτερο τμήμα του σώματος αποδίδεται τσαμπί σταφυλιού⁵. Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχαν αντίστοιχα τοποθετημένες άλλες δύο σφραγίδες στην περίμετρο της βάσης που αποτελούσαν τα στηρίγματα του σκύφου⁶ ("αστραγαλίσκοι")⁷. Στο σκύφο 661 η σειρά των προεξοχών διακόπτεται από λεπιδοειδές φύλλο⁸.

1. *Corinth VII* 3, 158.

2. *EADélos XXXI*, σελ. 478-482, πίν.44 (εργαστήριο του Μονογράμματος, ΧΧ σειρά), πίν. 43 (*Petite rose spiralé*), πίν. αρ. 4154, 4180 και 53 (Αθήναιου), πίν. 111, 112 (διάφοροι σκύφοι) *Labraunda III*, πίν. 11, αρ. 138-141, *Hama III*, εικ. 18.

3. Πρβλ. ενδεικτικά το λυχνοστάτη από την Κνίδα, D. BAILEY, *A Roman Lampstand of Knidian Manufacture*, *AntK* 18, 1975, 67- 71, πίν. 26.

4. *EADélos. XXXI*, πίν. 53, αρ. 4154 (εργαστήριο Αθήναιου).

5. Πρόκειται για το ίδιο σφράγισμα των οριζόντιων ζωνών (262- 265). Παράλληλο στο εργαστήριο CI της Δήλου, *EADélos XXXI*, πίν. 84, αρ. 8536.

6. Συχνά τοποθετούνται επίθετα ανάγλυφα προσωπεία ή αχιβάδες ως στηρίγματα κατά μίμηση των μεταλλικών προτύπων, σχετικά βλ. Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, *Ημίτομοι σκύφοι με πλαστικές*

Διακόσμηση ομόκεντρων ημικυκλίων

Η διακόσμηση των σκύφων της κατηγορίας αυτής θεωρείται¹ ως αντιγραφή της διακόσμησης των Μακεδονικών ασπίδων² : κρεμάμενα ομόκεντρα ημικύκλια περικλείουν στορβίλο ή ακτινωτό ρόδακα, ενώ το κενό ανάμεσά τους γεμίζουν ανάγλυφες κουκίδες. Ο Thompson³ υπέθεσε για τους σκύφους της Αθηναϊκής Αγοράς, ότι τα άμεσα πρότυπά τους θα μπορούσαν κάλλιστα να ήταν τα πρωτογεωμετρικά αγγεία με τα ομόκεντρα κρεμάμενα ημικύκλια, τα οποία έβρισκαν μπροστά τους και συσώρευαν στα πηγάδια οι κάτοικοι της ελληνιστικής Αγοράς⁴. Αντίστοιχα, θεωρώντας την Κόρινθο ως τον τόπο έμπνευσης αυτής της διακόσμησης στους σκύφους, ο Callaghan⁵ τη συνδέει άμεσα με τις Μακεδονικές ασπίδες και όχι με τα έμμεσα πρότυπα τα Μακεδονικά νομίσματα που έφεραν όμοια διακόσμηση, στηριγμένος στην τυπολογία της διακόσμησης. Σύμφωνα με τον Callaghan το τελικό στάδιο στην εξέλιξη αντιπροσωπεύει ο τύπος της διακόσμησης

επίθετες αχιβάδες, *Πόλις και Χώρα στη Μακεδονία και Θράκη, Τόμος εις Μνήμη Δ. Λαζαρίδη* (Θεσσαλονίκη 1990) 89-96.

7. Την ονομασία χρησιμοποιεί ο Πολυδεύκης (VI,99) για τον ψυκτήρα "ου μὴν ἔχει πυθμένα ἀλλ' ἀστραγαλίσκους"

8. Σε σκύφους από τη Δήλο οι πυραμιδοειδείς προεξοχές διακόπτονται από ανάγλυφες κουκίδες (ό.π., πίν. 111, αρ. 4199, 4228, 4258).

1. R.ZAHN, *Makedonischer Schild-Makedonischer Becher*, *Festschrift Karl Schuchhardt* (1940) 48-78, P.J.CALLAGHAN, *Macedonian Shields, "Shield-Bowls" and Corinth : A Fixed Point in Hellenistic Ceramic Chronology?* AAA 11, 1978, 53-60.

2. Για την ερμηνεία των Μακεδονικών ασπίδων ως συμβόλου προπαγάνδας, βλ. Κ. LIAMPI, *Der Makedonische Schild als propaganistisches Mittel in der Hellenistischen Zeit*, *KEPA, "Μελετήματα"* 10, 1990, 157- 172.

3. *Thompson, Hesp.* 1934, 442. εικ. 95, α,β, ε 78.

4. Χρησιμοποιήθηκε έτσι η ορολογία της περιγραφής των κοσμημάτων των γεωμετρικών αγγείων. αφού τον όρο "Concentric- semicircle bowls" χρησιμοποιεί και η Rouloff, *Agora XXII*. για την περιγραφή της διακόσμησης στους ανάγλυφους σκύφους.

5. ό.π. σημ. 1

όπως αποδίδεται στις ασπίδες που κρατούν οι μαχόμενοι στο μνημείο του Αιμιλίου Παύλου στους Δελφούς, το οποίο χρονολογείται μετά το 168 π.Χ.¹. Ο Edwards βασισμένος στο υλικό ενός αποθέτη από την Κόρινθο², που χρονολογείται στο β' τέταρτο του 2ου αι.π.Χ., και συγκρίνοντας με την αντίστοιχη κεραμική της οικοδομικής φάσης του Ασκληπιείου που χρονολογείται την ίδια περίοδο, αμφισβητεί τη χαμηλή χρονολόγηση του Callaghan για την πρωτοεμφάνιση του κοσμήματος στους σκύφους, θεωρώντας ότι ο απλός τύπος της διακόσμησης, στον οποίο ο Callaghan στηρίζει τη χαμηλή χρονολόγηση, αντιπροσωπεύει το τελευταίο στάδιο της τυπολογίας. Τους σκύφους από την Κόρινθο χρονολογεί γύρω στο 150π.Χ.

Ο τύπος αυτός είναι και ο επικρατέστερος στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων. Μια εκφυλισμένη μορφή αυτού του τύπου αντιπροσωπεύει το θραύσμα **669**: στα διάκενα των ημικυκλίων τις κονκίδες έχουν αντικαταστήσει οξυκόρυφες αιχμές σε φολιδωτή διάταξη, ενώ ανάμεσα στα ημικύκλια προστίθενται κακότεχνα αποδοσμένες κονκίδες. Η χρήση του κοσμήματος γενικεύεται σε όλη την ελληνιστική επικράτεια μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Βέβαια δεν απουσιάζουν προσπάθειες για ποικιλία και διαφορετική απόδοση του στερεότυπου γραμμικού θέματος με την παράλειψη ή τη διαφορετική μορφή ορισμένων στοιχείων³ (των κονκίδων, των αστερίσκων και των στροβίλων). Στο υλικό της Μινώας τα τέσσερα από τα επτά παραδείγματα σκύφων φέρουν αυτού του τύπου διακόσμηση (**664**, **666**, **667**). Οι έξι σκύφοι από τη Μινώα προέχονται από διαφορετικές μήτρες. Όμοια διακόσμηση φέρει και η λάγυρος **670**.

Τον επικρατέστερο τύπο αντιπροσωπεύει ο καλύτερα διατηρημένος σκύφος **664**: τρία ομόκεντρα ημικύκλια περιβάλλουν οκτάκτινο άστρο, ενώ σειρά κονκίδων περιτρέχει το εξωτερικό ημικύκλιο· το ίδιο οκτάκτινο άστρο είναι τοποθετημένο στα σχηματιζόμενα διάκενα των ημικυκλίων. Η διακόσμηση της

1. H.KAEHLER, *Der Fries von Reiter Denkmal des Aemilius Paulus in Delphi Monumenta Artis Romanae* (Berlin 1965) πίν. 4. 7. 21 και *Guide de Delphes. Le Musée. Sites et Monuments VI* (1991) 124. εικ. 92.

2. Edwards *Recervoir*, 395

3. *BSA* 45, 1941, πίν. 21, σφ.7.

οριζόντιας ζώνης με βλαστόσπειρα τύπου I¹ βρίσκει τα παράλληλά της στο εργαστήριο του Μονογράμματος, όπου δεν είναι άγνωστοι οι σκύφοι με "Μακεδονικού" τύπου διακόσμηση.

Το θραύσμα 668 με τον πεντασκελή στροβίλο στο κέντρο των τριών ομόκεντρων ημικυκλίων προέρχεται από το ίδιο εργαστήριο με θραύσματα σκύφων εισηγμένων στην Αττική² και θραύσμα σκύφου από τα Λάβρανδα³. Όμοιου τύπου στροβίλο φέρουν σκύφοι από τη Δήλο⁴ και την Έφεσο⁵. Το γεγονός ότι στην Έφεσο έχει βρεθεί και μήτρα⁶ για την κατασκευή σκύφων με διακόσμηση "Μακεδονικού" τύπου, μαρτυρεί την επικράτηση του θέματος στην περιοχή του Αιγαίου μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Διακόσμηση πολυγώνων

Η κάλυψη του σώματος του σκύφου με δικτυωτό πλέγμα⁷ που σχηματίζει ακέραια πεντάγωνα ή εξάγωνα και άλλα πολύγωνα, περιμετρικά στη βάση και στο χείλος, χρησιμοποιήθηκε όχι μόνον στη διακόσμηση των ανάγλυφων σκύφων αλλά και σε σκύφους με εγχάρακτη διακόσμηση⁸ που χρονολογούνται και πριν από τα

1. Βλ. παραπάνω σελ.

2. *Agora XXII*, πίν.89, αρ.401.

3. *Labraunda II3*, πίν.11, αρ. 154.

4. *EADélos XXXI*, πίν.45, αρ. 4328.

5. H. VETTERS, Ephesos vorläufiger Grabungsbericht 1980, *AnzWien* 118, 1981, πίν. V.

6. ό. π. σημ. 7, πίν. VII.

7. Θεωρήθηκε ότι η διακόσμηση αυτή αντιγράφηκε από τη φύση, από το καύκαλο της γελώνας, βλ. PH. BRUNEAU, *BCH* 94, 1970, 498.

8. Ενδεικτικά αναφέρω παραδείγματα από το Πέργαμον, Schäfer, *Pergamon*, εικ. 10, 1-2, TH. MATHIAS-SCHMIDT, Der Späte Beginn und der Vorzeitige Abbruch der Arbeiten von Pergamonaltar, *Phyromachos Probleme, Erg. RM* 31, 1990, πίν. 94, από τη Βέροια, Σ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Γ. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας* (Αθήναι 1980) μυροδοχείο Π1460, σελ. 127, σχ. 20, σχετική βιβλιογραφία για το θέμα σελ. 129, σημ.43. Κ. ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ, Ευρήματα από τους «Διδύμους» Μακεδονικούς τάφους της Βέροιας, *ΑΕλλΚερ.*, 36, πίν. 19, αρ. 1788, (αρυβαλλοειδές φιαλίδιο) από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου, Bouzek, *Black Sea*, 155,

μέσα του 2ου αι. π.Χ. , γιαυτό και αμφισβητήθηκε¹ η χρονολόγηση που είχε προτείνει ο G. R. Edwards² για τους ανάγλυφους σκύφους από την κόρινθο (μετά από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ.) Αντικείμενο διεξοδικότερης μελέτης αποτέλεσαν τα επτά θραύσματα³ με όμοια εγχάρρακτη διακόσμηση που βρέθηκαν στα θεμέλια του Βωμού της Περγάμου, επειδή χρησιμοποιήθηκαν οι κατηγορίες της κεραμικής που βρέθηκε στο βωμό αμφίδρομα και για τη χρονολόγηση του βωμού, αλλά και για τη χρονολόγηση της κεραμικής⁴. Ο Callaghan⁵ ορίζει το 165 π.Χ. ως κατώτερο όριο για τη διάδοση της διακόσμησης αυτού του τύπου στην κεραμική των περιοχών της Μ. Ασίας . Συνδυάζεται η χρονολόγηση αυτή με την ύπαρξη της ίδιας διακόσμησης σε ανάγλυφους σκύφους των πρώιμων εργαστηρίων της Δήλου⁶, τα οποία σύμφωνα με τον Callaghan μπορούν να χρονολογηθούν και πριν από το 166 π.Χ. Η αναλογία όμως των σκύφων με διακόσμηση πολυγώνων στα εργαστήρια που τοποθετεί ο Laumonier πριν από το εργαστήριο του Μονογράμματος που χρονολογείται μετά το 150 π.Χ. είναι πολύ μικρή σε σχέση με τη χρήση άλλων διακοσμήσεων⁷.

Η εξέταση του υλικού από άλλες περιοχές της ελληνιστικής επικράτειας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η διακόσμηση αυτού του τύπου γενικεύεται μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Ελάχιστοι σκύφοι με όμοια διακόσμηση βρέθηκαν στην Αθηναϊκή Αγορά⁸. Στην Κόρινθο⁹ εξάλλου, οι σκύφοι με πολύγωνα που

πίν. 11 (από την Απολλωνία' χαρακτηρίζεται ως σκύφος "μεγαρικού" τύπου με την τεχνική της "Δυτικής κλιτύος")

1. P. CALLAGHAN, 1981, 117, *Agora XXII*, 39

2. *Corinth VII*3, 181.

3. Schäfer, *Pergamon*, εκ. 20.

4. Βλ. τελευταία, με όλη τη βιβλιογραφία, TH. MATHIAS-SCHMIDT, ό.π., σμ. 142.

5. P. CALLAGHAN, *BICS* 29, 1982, 66.

6. Στο εργαστήριο του "Μενεμάχου" αποδίδονται ελάχιστοι σκύφοι με διακόσμηση πολυγώνων (*EADélos XXXI*, πίν. 12).

7. *EADélos XXXI*, 482. Την απουσία της διακόσμησης με πολύγωνα από τα εργαστήρια των "τεφρών αγγείων" και των "Belles Méduses" επισημαίνει και ο Callaghan, *BICS* 29, 1982, 66.

8. *Agora XXII*, 39. πίν.69. αρ.404

9. *Corinth VII*3, πίν. 78, 79. Για τις χρονολογήσεις βλ. *Edwards 1981*, και *Edwards, Reservoir*.

χρονολογούνται πριν από το 146 αντιπροσωπεύουν μικρό ποσοστό. Αντίθετα, στα Λάβρανδα¹, στη Σάμο², στο Πέργαμο³, στη Μίλητο⁴, στην Έφεσο⁵, στη Δήλο⁶ (εργαστήριο Μονογράμματος), δηλαδή περιοχές όπου η παραγωγή σκύφων χρονολογείται μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., οι ανάγλυφοι σκύφοι με διακόσμηση πολυγώνων είναι συνηθέστεροι.

Ποικιλία του ίδιου τύπου διακόσμησης αποτελεί η μορφή πενταγώνων με κουκιδωτές γραμμές, όπως ο σκύφος 675 από την Αμοργό⁷. Η επικράτηση και διάδοση του διακοσμητικού αυτού θέματος στην περιοχή του Αιγαίου και της Μ. Ασίας δεν θα πρέπει να είναι άσχετη με μια αντίστοιχη διακοσμητική μόδα στην αρχιτεκτονική. Στα νησιά των Κυκλάδων εξίσου διαδεδομένο είναι το διακοσμητικό θέμα των εξαγώνων στις προσόψεις κτισμάτων⁸.

Στη Μινώα βρέθηκαν εννέα θραύσματα σκύφων με διακόσμηση πολυγώνων που ανήκουν σε ιωνικά εργαστήρια. Από αυτά, μόνον το θραύσμα 673 μπορεί να αποδοθεί με βεβαιότητα στο εργαστήριο του Μονογράμματος⁹, λόγω της διακόσμησης του μεταλλίου της βάσης με τον τυπικό για το εργαστήριο δωδεκάφυλλο ρόδακα. Στο εργαστήριο του Ηραίου ανήκει και ο σκύφος 294 με τις μορφές σκελετού στο εσωτερικό των πενταγώνων¹⁰.

Η διακόσμηση με πολύγωνα υιοθετείται και από το τοπικό εργαστήριο (σκύφοι 53-56). Στο εσωτερικό των πολυγώνων της ανώτερης σειράς κάτω από την οριζόντια ζώνη τοποθετείται ένας διπλός ρόδακας, όπως ακριβώς σε σκύφους του εργαστηρίου

1. *Labraunda II* .1, πίν. 11, αρ. 155, 156.

2. Γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. χρονολογούνται οι σκύφοι που βρέθηκαν σε αποθέτες της Σάμου και αποδίδονται στο εργ. του Μονογράμματος, βλ. Κ. ΤΣΑΚΟΣ, *ΒΕΛΛΚερ.* 1990, 143.

3. ό.π., *SMIDTH*,

4. *Milet V. 1*, πίν. 43, αρ. M730, πίν. 46, M424.

5. *Mitsopoulos-Léon, Basilika*, πίν. 85, D49

6. *EADélos XXXI*, πίν. 39, 44.

7. Schmidt, ό.π., πίν.95 (οινογόη από Πέργαμο) CVA Louvre (15) III, πίν.12.

8. βλ. σχετικά M.-Chr. HELLMANN, "Encore des hexagones". *BCH* 113, 1989, 151 κ.εξ.

9. *EADélos XXXI*, πίν. 44, αρ. 4064.

10. ό.π., πίν. 73, αρ. 3270

του Ηραίου¹, ενώ στον ίδιο εργαστηριακό κύκλο ανήκει και ο σκύφος από τη Σάμο², στον οποίο το ρόδακα έχει αντικαταστήσει ο κεραμέας με ένα δελφίни.

1. *ό.π.*, πίν. 73, αρ. 4127, 4052

2. *Samos XIV*, Abb. 195, B

ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

Οι σκύφοι που αποδίδονται στα Ανατολικά εργαστήρια, διακρίνονται από τους υπόλοιπους εξαιτίας ορισμένων κοινών χαρακτηριστικών στοιχείων, τα οποία τους προσδίδουν και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία. Το θεματολόγιο είναι τελείως διαφορετικό από αυτό των άλλων ομάδων, όπως διαφορετικά είναι και τα απτά χαρακτηριστικά των σκύφων. Στα περισσότερα παραδείγματα ο πηλός είναι τεφρός, σκληρής υφής, χωρίς προσμίξεις. Το γάνωμα είναι θαμπό, μελανό.

Οι περισσότεροι σκύφοι σώζονται αποσπασματικά και δεν είναι δυνατή η ακριβής αναπαράσταση της τομής τους. Από τα τοιχώματά τους διακρίνει κανείς ότι είναι βαθύτεροι από τους ιωνικούς. Αυτό συμπεραίνεται και από τα δύο καλύτερα διατηρημένα παραδείγματα. Η βάση είναι πάντοτε διακοσμημένη με ρόδακα που ποικίλλει στη σύνθεσή του. Το ίδιο ασυνήθιστο είναι και η μετάβαση από τη βάση στη διακόσμηση του σώματος. Άλλοτε γίνεται απευθείας, χωρίς να παρεμβάλλεται ο συνήθης ανάγλυφος δακτύλιος (679), ενώ σε αρκετές περιπτώσεις αποδίδεται διπλός ανάγλυφος δακτύλιος που περικλείει σειρά κουκίδων (683). Η κύρια διακόσμηση του σώματος καταλαμβάνει ολόκληρο το πλάτος αφήνοντας θέση μόνον για μια κύρια στενή οριζόντια ζώνη επάνω από την οποία ακολουθεί μια στενότερη με διακόσμηση αστραγάλων. Το χείλος είναι κοντό και εξωτερικά στη μετάβαση από το χείλος στις διακοσμημένες ζώνες υπάρχουν αυλακώσεις (696, 697, 701).

Διακρίνονται σε δύο ομάδες: στην πρώτη εντάσσονται σκύφοι, οι οποίοι προέρχονται από ένα συγκεκριμένο εργαστήριο. Τη δεύτερη ομάδα αποτελούν σκύφοι, οι οποίοι αποδίδονται σε περισσότερα του ενός εργαστήρια.

ΟΜΑΔΑ Α

Η επανάληψη των ίδιων σφραγίδων στους σκύφους 677- 685 σε συνδυασμό και με την επανάληψη των ίδιων κοσμημάτων και στις οριζόντιες ζώνες επιτρέπει την υπόθεση ότι οι σκτώ αυτοί σκύφοι αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου και μάλιστα πρόκειται για σκύφους που προήλθαν από το ίδιο καμίνι. Εκτός από τον τεφρό πηλό που χρησιμοποιήθηκε σε όλα τα θραύσματα, διακρίνονται στο εσωτερικό τους όμοιες ανεπαισθήτες αυλακώσεις από τον τροχό, ενώ κύριο στοιχείο που τα συνδέει αποτελούν οι δύο σφραγίδες: η λουτροφόρος και το όρθιο ελικοειδές κλαδί. Από τα καλύτερα διατηρημένα θραύσματα, με την πλήρως αποδοσμένη διακοσμητική σύνθεση, μπορεί κανείς να ανασυνθέσει τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του εργαστηρίου.

Γύρω από το δακτύλιο της βάσης τοποθετούνται μεμονωμένες σφραγίδες οι οποίες επαναλαμβάνονται δημιουργώντας μια τριμερή σύνθεση (ABA), η οποία με την εναλλαγή κάποιου άλλου θέματος-σφραγίδας καλύπτει την περιφέρεια του σκύφου. Έτσι το ελικοειδές κλαδί περιβάλλεται από μια λουτροφόρο δεξιά και αριστερά (677) ή από ένα αλαβαστροσχημο άνθος (679). Την τριπλή σύνθεση διακόπτει στη μια περίπτωση σχηματοποιημένο φύλλο φτέρης (677, 685) και σε άλλες περιπτώσεις φύλλο λωτού (679, 684). Στο θραύσμα 683 οι λουτροφόροι είναι τοποθετημένες δεξιά και αριστερά από φοινικόδεντρο. Τα σφραγίσματα δεν έχουν το ίδιο ύψος. Για να επιτευχθεί η ισοϋψία στο κενό που δημιουργείται, τοποθετεί ο τεχνίτης ένα παραπληρωματικό κόσμημα, έναν πολύφυλλο ρόδακα στα παραδείγματα των σκύφων από τη Μινώα.

Για την αναζήτηση του τόπου προέλευσης των σκύφων δύο ακριβώς όμοιοι σκύφοι που βρέθηκαν ο ένας στην Αθηναϊκή Αγορά¹ και ο άλλος στο Μυρμήκιον², παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ο σκύφος αρ. 373 από την Αθηναϊκή Αγορά συγκαταλέγεται στους εισηγμένους από τα παράλια της Μ.Ασίας σκύφους, χωρίς ακριβέστερη αναφορά στον τόπο προέλευσης. Το σκύφο από το Μυρμήκιον αποδίδει η συγγραφέας γενικά σε κάποιο εργαστήριο του Περγάμου. Και οι δύο σκύφοι παρουσιάζουν εκπληκτικές ομοιότητες με τους σκύφους από τη Μινώα και αποτελούν, χωρίς αμφιβολία, προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου. Από το ίδιο εργαστήριο προέρχεται και ένας άλλος σκύφος από την Αθηναϊκή Αγορά³, ο οποίος προέρχεται από το ανώτερο τμήμα του σώματος του σκύφου. Η ομοιότητα με τα θραύσματα από τη Μινώα (696, 697, 701) τόσο στην τομή, όπου διακρίνονται οι ίδιες αυλακώσεις, αλλά και στο κόσμημα της στενής ζώνης, αναγνωρίζεται πανομοιότυπος επίπεδος αστράγαλος, είναι εκπληκτική και είναι βέβαιο ότι οι σκύφοι της ομάδας αυτής προέρχονται από το ίδιο εργαστήριο.

Ο σκύφος 373 από την Αττική είναι κατασκευασμένος από τον ίδιο γκρίζο, σκληρό πηλό. Το μετάλλιο της βάσης κοσμεύεται με τον ίδιο ρόδακα, όπως και ο σκύφος 679 από τη Μινώα. Τα πέταλα του ρόδακα είναι πλαστικά αποδοσμένα και με το άνοιγμά τους από το κέντρο προς την περιφέρεια μοιάζουν πιο φυσικά. Συγχρόνως απουσιάζει ο δακτύλιος γύρω από το μετάλλιο, έτσι ώστε οι σκύφοι με το έξεργο ανάγλυφο της βάσης, αλλά και του σώματος, να μοιάζουν περισσότερο

¹. *Agora XXII*, 88, αρ. Κατ. 373, πίν.66, 87.

². *Bernhard, Mirmeki*, 79, πίν. VI, αρ. 18.

³. *Agora XXII*, πίν. . 68, αρ. 401.

στα πρότυπα τα οποία αντιγράφουν. Είναι ενδεικτική η ομοιότητα των μεταλλίων αυτών, καθώς και του ακριβώς όμοιου σκύφου που αναφέρει η Roitoff από το Ασκληπιείο του Περγάμου¹, με το μέταλλο της βάσης του ασημένιου σκύφου της Civita Castellana² που αποδίδεται σε ανατολικό εργαστήριο.

Χαρακτηριστικό κόσμημα αποτελεί το όρθιο κλαδί, ύψ. 0.032 -0.045, με τους ελικοειδείς γραμμικούς μίσχους, οι οποίοι εναλλάξ στρέφονται προς τα μέσα και προς τα έξω. Το κλαδί ξεκινά από διαμορφωμένη γραμμική βάση και στην κορυφή του απολήγει σε σχηματοποιημένο άνθος - μπουμπούκι. Στο σκύφο **677** σώζεται αέριο και είναι ακριβώς όμοιο με το κλαδί στο σκύφο από το Μυρμήγκιο³ και στο σκύφο από την Αττική⁴. Πρωτοτυπία στη σύνθεση του κλαδιού προσδίδει η απουσία του κεντρικού μίσχου. Το κλαδί ουσιαστικά συντίθεται από ενάλληλες έλικες που στρέφονται τη μια προς τα μέσα και την άλλη προς τα έξω.

Στους σκύφους από τη Μινώα χρησιμοποιήθηκαν δύο σφραγίδες με το ίδιο θέμα. Η μια προήλθε από την άλλη με απευθείας αντιγραφή από το σκύφο. Στους σκύφους **680, 681, 682** το κλαδί είναι πλατύτερο με αποδοσμένο ανάγλυφα και το εσωτερικό των ελίκων έτσι ώστε να δίνουν την εντύπωση φυλλαρίων. Η ίδια μήτρα θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκε κατεπανάληψη, όπως διαπιστώνεται από την κακή απόδοση της επίστεψης του κλαδιού στο θραύσμα **680**. Η δεύτερη σφραγίδα είναι στενότερη και καθώς αποτυπώθηκε από το σκύφο διατήρησε τη μονή ανάγλυφη γραμμή των ελίκων.

Εξίσου πρωτότυπα είναι και τα άλλα θέματα που χρησιμοποιήθηκαν στη διακόσμηση των σκύφων αυτής της σειράς. Η λουτροφόρος, όπως αποδίδεται στους τέσσερις σκύφους **677, 683, 684, 685**, αποτελεί μια σφραγίδα άγνωστη ως τώρα στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων. Για τους σκύφους από τη Μινώα χρησιμοποιήθηκαν δύο διαφορετικές σφραγίδες όπως διαπιστώνεται από το μέγεθός τους: η λουτροφόρος του σκύφου **677** είναι μικρότερη από αυτή του σκύφου **684**. Ο σκύφος από τη Μινώα μας βοηθάει να αναγνωρίσουμε αντίστοιχα δύο όμοιες λουτροφόρους εκατέρωθεν του ελικοειδούς κλαδιού στο σκύφο από το Μυρμήγκιο⁵.

1. *AvP XII*, σελ. 169, αρ.460, πίν.61.

2. *Pfommer, Studien*, πίν.56, 57.

3. Παραπάνω σημ. 2, σελ.

4. Παραπάνω σημ. 1, σελ.

5. Παραπάνω σημ. 2, σελ.

Στο σκύφο 679 στη θέση των δύο λουτροφόρων έχει τοποθετηθεί ισοιγές αλαβαστρόμορφο κόσμημα, το οποίο απολήγει σε τριμερές άνθος. Το κόσμημα αυτό είναι τελείως πρωτότυπο τόσο στη μορφή του όσο και στο μέγεθος. Θα μπορούσε να συγκριθεί μόνον με τον αλαβαστρόμορφο βαίτυλο που στέκεται επάνω σε βωμό σε αγγείο με ανάγλυφη επίθετη διακόσμηση από το Πέργαμο¹.

Στην αναζήτηση παράλληλων κοσμημάτων στο θεματολόγιο των ανάγλυφων σκύφων τα πλησιέστερα παραδείγματα συγκεντρώνονται από δύο διαφορετικές περιοχές από την περιοχή του Περγάμου και από την Ιταλία. Όπως και σε άλλες κατηγορίες έργων τέχνης, έτσι και στην περίπτωση των ανάγλυφων σκύφων οι δύο αυτές περιοχές, και γενικότερα η Ανατολή και η Δύση, εμφανίζουν αλληλοεξαρτήσεις² σε ποικίλους τομείς, εφόσον διαπιστώθηκε ότι στα εργαστήριά τους χρησιμοποιήθηκαν κοινά διακοσμητικά θέματα και κοινές τεχνολογίες³.

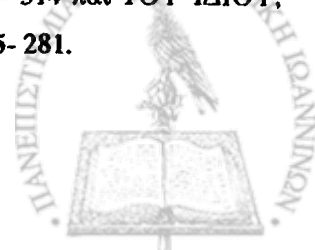
Σε σκύφους του γνωστότερου ιταλικού εργαστηρίου, του Popilius⁴, αναγνωρίζουμε παράλληλη τεχνολογία στη σύνθεση των κοσμημάτων : ο ρόδακας στο μέταλλο της βάσης και η διακόσμηση του σώματος αποτελούν μια ενότητα, η οποία δεν διασπάται από τον συνήθη ανάγλυφο δακτύλιο· οι άκανθες ή τα φύλλα του λωτού έχουν τη χαρακτηριστική κουκιδωτή νεύρωση· ένα ανάγλυφο κλαδί, όρθιο, με ελικωτά φύλλα που καταλήγει σε άνθος, αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό κόσμημα των σκύφων του εργαστηρίου του Popilius· και ανάμεσα

1. Schäfer, *Pergamon*, πίν.23, E11A, σελ. 76-77, όπου και βιβλιογραφία για τον Βαίτυλο. Συμπληρωματικά βλ. και ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ- ΣΟΥΛΗ, Λατρεία του Απόλλωνα Αγυιέα στην Ήπειρο, *Δωδώνη* 13, 1984, 427- 442

2. CH. BOERKER, *Neuattisches und Pergamenisches an den Ara Pacis - Ranken*, *JdI* 88, 1973, 283- 317, M. PFROMMER, *JdI* 97, 1982, 173 (διαπιστώνεται Ιταλική επίδραση στο Πέργαμο ως τα χρόνια του Ευμένη του ΙΙ.

3. Ειδικότερα για την κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων, εκτός από τις γενικές παρατηρήσεις του Courby, *Vases grecs*, 415 κε., Siebert, *Péloponnèses*, 135 κε. βλ. σχετικά το άρθρο με τον εγγλωττο τίτλο, A.LAUMONIER, *Bols hellénistiques à reliefs : un bâtard gréco-italien*. *BCH. Suppl. I* (1973), 253-262. Βλ. επίσης, L.BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD. *Bois "déliens" et bols de Popilius*. *BABesch* 49.1974, 262-264.

4. Για τους σκύφους της Ιταλίας βλ. Morabini-Moens, *Cosa*, 184. σημ. 83. όπου και βιβλιογραφία, καθώς και Siebert, *Péloponnèse*, 135-149. Επίσης σχετικά με τη χρονολόγηση βλ. U. HAUSMANN, *Bemerkungen zu den Mittelitalischen Reliefbechern*, *Akten des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie* (Berlin 1988), 313- 314 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Phasen und werkstätten mittelitalischer Reliefbecher*, *Γ' ΕλλΚεφ.* 1994, 275- 281.

στα κενά, όπως και στους σκύφους της Μινώας, έχουν τοποθετηθεί αντί για ρόδακες, ασπιδόμορφα παραπληρωματικά κοσμήματα ή βουκράνια. Οι σκύφοι του Μουσείου του Λούβρου¹ και της Tarquinia², με την υπογραφή του Porilius καθώς και ο σκύφος της Villa Giulia και ο σκύφος αρ. 6 από την Cosa³, που ανήκουν στην ίδια ομάδα, συνιστούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα για σύγκριση. Την ομάδα αυτών των σκύφων, συμπεριλαμβανομένων και των σκύφων του Porilius, η Marabini-Moens χρονολογεί πριν από το 150 π.Χ., με βάση τη στρωματογραφία και την τεχνολογική ανάλυση, προτείνονται έτσι προωμότερη χρονολόγηση και για τους σκύφους του Porilius⁴.

Τον σκύφο αρ.6 από την Cosa συνδέει η Marabini- Moens με το "Περγαμινό" στυλ, όπως και τη μήτρα αρ. 10⁵, στην οποία αποδίδεται άλλο ένα κοινό κόσμημα με τους σκύφους από τη Μινώα, η λουτροφόρος. Στη σύγκριση που περιγράφεται με το σκύφο από το Ασκληπιείο της Περγάμου⁶, θα μπορούσαν να προστεθούν και τα παραδείγματα σκύφων και μητρών από την Κύμη⁷, στα οποία η λουτροφόρος διαφέρει από αυτή των σκύφων της Μινώας μόνο στην απόδοση των λαβών.

Εξετάζοντας σκύφους από την περιοχή του Περγάμου διαπιστώνεται ότι παρουσιάζουν αρκετά κοινά στοιχεία με την ομάδα των σκύφων από τη Μινώα και την ομάδα των Ιταλικών σκύφων. Η ενιαία διακόσμηση του μεταλλίου της βάσης και του σώματος δεν είναι άγνωστη, ενώ χαρακτηριστικό στοιχείο των εργαστηρίων του Περγάμου αποτελούν οι κουκιδωτές νευρώσεις των φύλλων άκανθας.

Μία μήτρα που προέρχεται από την ευρύτερη περιοχή του Περγάμου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για σύγκριση με την ομάδα των σκύφων από τη Μινώα. Η μήτρα συγκεντρώνει αρκετά στοιχεία της διακόσμησης των σκύφων : καταρχάς το μέταλλο της βάσης είναι ενιαίο με τη διακόσμηση του σώματος· στον φυτικό κάλυκα, ανάμεσα από τα φύλλα άκανθας με την κουκιδωτή νευρώση αποδίδεται όρθιο ελικοειδές κόσμημα, το οποίο συντίθεται από δύο κάλυκες άνθους (κρινάνθημα) τοποθετημένα το ένα επάνω στο άλλο. Τα σέπαλα από όπου ξεκινούν

1. Courby, *Vases grecs*, πίν. XI, d.

2. L.BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD, *BABesch* 34, 1959.65.εικ. 8 και *Marabini.Moens. Cosa*, πίν. 17, αρ.9.

3. *Marabini-Moens. Cosa*, πίν.20, αρ.2, πίν.7, αρ.6.

4. ό., π. 151 κε. 184, βλ. και Hausmann, ό.π.

5. ό.π., 196, πίν.8, αρ.10.

6. *AvP XII*, αρ.352, πίν.55

7. *Kyrie I*, αρ.Μβ 21, πίν.4, εικ.1, Μ85, πίν. 2.

οι κάλυκες έχουν τη μορφή ελίκων με τονισμένα τα γυριστά άκρα τους με αποτέλεσμα η σύνθεση να έχει αποβάλλει τη φυτική της υπόσταση και να έχει καταλήξει σε γραμμική. Μορφολογικά το όρθιο ελικοειδές κλαδί των σκύφων από τη Μινώα και η σύνθεση της μήτρας από την περιοχή της Περγάμου παρουσιάζουν καταπληκτικές ομοιότητες. Το κλαδί των σκύφων αποτελεί την απλούστερη μορφή της σύνθεσης της μήτρας, αφού έχουν αποβληθεί τα καλυκώδη άνθη και τη θέση τους πήραν και άλλες επιπλέον έλικες· ανάλογη απλούστευση και σχηματική απόδοση ακολουθήθηκε και για τη βάση από όπου εκφύεται το κλαδί. Η απουσία εξάλλου κεντρικού μίσχου - νεύρωσης στο κλαδί των σκύφων από τη Μινώα ενισχύει την άποψη ότι προήλθε από μια ανάλογη με της μήτρας σύνθεση. Αντίθετα, περισσότερο φυτική υπόσταση έχει το κλαδί στους σκύφους του εργαστηρίου του Porilius¹, παρά τις γενικές ομοιότητες που παρουσιάζει με αυτό της Μινώας. Εκτός από το κλαδί, η παρουσία των αμφορέων δεξιά και αριστερά από την ελικοειδή σύνθεση σε αντίστοιχη θέση με τη λουτροφόρο των σκύφων από τη Μινώα, και οι μεγάλοι ρόδακες που πληρούν τα κενά, αποτελούν στοιχεία που συνδέουν ακόμη περισσότερο τη μήτρα από την περιοχή του Περγάμου με τους σκύφους από τη Μινώα.

Οι οκτώ σκύφοι 677- 685 μαζί με το σκύφο από το Μυρμήκιον και το σκύφο από την Αθηναϊκή Αγορά προέρχονται χωρίς αμφιβολία από κάποιο εργαστήριο των ΒΑ ακτών της Μ.Ασίας, πιθανώς από την περιοχή του Περγάμου. Όπως προκύπτει από το μέχρι σήμερα γνωστό υλικό, πρόκειται για ένα εργαστήριο με περιορισμένη παραγωγή που λειτούργησε για μικρό χρονικό διάστημα και τα προϊόντα του προοριζόταν κυρίως για εξαγωγή. Οι ομοιότητες που επισημάνθηκαν με τα ιταλικά εργαστήρια παραγωγής ανάγλυφων σκύφων τόσο στο θεματολόγιο, όσο και σε επιμέρους στοιχεία σύνθεσης του συνόλου των σφραγίδων, επιτρέπουν την υπόθεση ότι οι τεχνίτες του εργαστηρίου αυτού συμπεριλαμβάνονταν σε εκείνους που από την Ανατολή πέρασαν στα εργαστήρια της Δύσης από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Στο χώρο της Ανατολής, ο απόηχος του εργαστηρίου αυτού διατηρείται σε υστερότερους χρονολογικά σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων. Σε σκύφο του εργαστηρίου του Μονογράμματος² αναγνωρίζουμε ανάλογο ελικοειδές κόσμημα που μοιάζει με φύλλο περισσότερο και όχι με κλαδί. Λείπει και από αυτό η κεντρική νεύρωση και το φύλλο συντίθεται από ενάλληλες δέσμες ελικοειδών

1. Παραπάνω σημ.

2. *EADélos XXXI*, πίν. 82, αρ. 1968

φύλλων, απολήγοντας σε άνθος. Ενδεικτική είναι η παρουσία λουτροφόρων ανάμεσα από τις κορυφές των φύλλων. Σε σκύφο άλλου ιωνικού εργαστηρίου, του Φίλωνος¹, αναγνωρίζουμε το αλαβαστρόσχημο κόσμημα του σκύφου 679, το οποίο εκεί αποτελεί μέρος σύνθεσης.

Πρόσθετο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι σκύφοι της ομάδας αυτής για το τοπικό εργαστήριο της Μινώας, εφόσον κατά έμμεσο τρόπο διαπιστώνεται ότι πιθανώς ορισμένα κοσμήματα αντέγραψαν οι κεραμείς της Μινώας από τους σκύφους του Ανατολικού αυτού εργαστηρίου. Η προσεκτική εξέταση ενός θραύσματος σκύφου από την Αθηναϊκή Αγορά², που ανήκει στην ίδια ομάδα, μαρτυρεί την άμεση σχέση του κοσμήματος της καρδιόσχημης αλυσίδας (M23) των μητρών και των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου με το κόσμημα του εισηγμένου στην Αττική σκύφου. Επίσης, παρόλο που δεν πρόκειται για την ίδια σφραγίδα, ωστόσο αναγνωρίσιμη είναι μια στυλιστική σχέση ανάμεσα στο ανθεωτό φύλλο του τοπικού εργαστηρίου (M3) και στο κλαδί των σκύφων του Ανατολικού εργαστηρίου. Η Rotloff χρονολογεί τα συγκεκριμένα παραδείγματα από την Αγορά γύρω στα μέσα του 2ου αι.π.Χ. Επομένως επιβεβαιώνεται έμμεσα η χρονολόγηση των σκύφων του τοπικού εργαστηρίου μετά από τα μέσα του 2ου αι.π.Χ.

ΟΜΑΔΑ Β

Οι σκύφοι της ομάδας αυτής δεν παρουσιάζουν κοινά τεχνικά χαρακτηριστικά. Οι περισσότεροι είναι κατασκευασμένοι από τεφρό πηλό και φέρουν το ανοιχτόχρωμο τεφρό γάνωμα. Υπάρχουν όμως και σκύφοι με ρόδινο πηλό και καστανέρυθρο γάνωμα. Μοναδικό παράδειγμα αποτελεί ο σκύφος 703 με ρόδινο πηλό που περιέχει πολύ ασημίζουσα μίκα.

Η διακόσμηση στο σώμα εκτείνεται σε ολόκληρο το ύψος των τοιχωμάτων αφήνοντας θέση για μια ως επί το πλείστον οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος. Οι βάσεις είναι πάντοτε διακοσμημένες και φέρουν επιτηδευμένα ασυνήθιστα μέταλλα από ρόδακες. Το ίδιο ποικίλες και πρωτότυπες είναι και οι σφραγίδες που συνθέτουν τη διακόσμηση στο σώμα. Διακρίνονται από τους ιωνικούς σκύφους, τόσο από τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά όσο και από τη διακόσμησή τους. Τα παράλληλά τους εντοπίζονται σε σκύφους των Μικρασιατικών παραλίων, οι οποίοι ανήκουν σε λιγότερο γνωστά ιωνικά εργαστήρια, όπως για παράδειγμα το

1. *ό. π.*, πίν. 61, αρ. 1214.

2. *Agora XXII*, αρ. 393, πίν. 67, 68.

εργαστήριο του Μηνίσκου και σε σκύφους εργαστηρίων περιοχών της Ανατολής (Συρία- Παλαιστίνη).

1. Ο σκύφος **703** αποτελεί μοναδικό παράδειγμα στο σύνολο των σκύφων από τη Μίνωα. Ο πηλός του είναι ρόδινος σκούρος και περιέχει πολύ ασημίζουσα μίκα. Το γάνωμα σκούρο ερυθρωπό, έχει απολεπιστεί με αποτέλεσμα στο μεγαλύτερο τμήμα του ο σκύφος να είναι άβαφος. Το σχήμα του διαφέρει από των ιωνικών σκύφων : το σώμα είναι ψηλό και τα τοιχώματά του συγκλίνουν προς τη βάση προσδίδοντας έτσι βάθος στο σκύφο· όπως ακριβώς οι τομές σκύφων από το Πέργαμο, την Αντιόχεια και την Αττική. Στην ίδια κατεύθυνση παραπέμπει και το χείλος που γυρίζει προς τα έξω.

Τα πιο κοντινά παράλληλα εντοπίζονται στους ανάγλυφους σκύφους από την Αντιόχεια επί του Ορόντη. Ο σκύφος αρ. 15 που απεικονίζεται στη δημοσίευση του Waage¹, παρά τη λιτότερη διακόσμηση, συγκεντρώνει αρκετά από τα διακοσμητικά στοιχεία του σκύφου **703**. Αποδίδεται η ίδια άκανθα που ξεκινάει από το διπλό φύλλο *nymphaea nelumbo*, με τονισμένο περίγραμμα. Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ανάγλυφα ωά ιωνικού κυματίου. Δυστυχώς από τον σκύφο της Αντιόχειας λείπει η βάση. Τον σταυροειδή όμως ρόδακα που κοσμεί το κέντρο του μεταλλίου στο σκύφο από τη Μίνωα, αναγνωρίζουμε σε άλλους σκύφους από την Αντιόχεια.²

Στο σκύφο της Αντιόχειας και στο σκύφο από τη Μίνωα, οι μεγάλες άκανθες που μοιάζουν να πάλλονται από την κίνηση που τους προσδίδει το πλούσιο φύλλωμα, η λυγισμένη κορυφή και η σιγμοειδής νεύρωση, αποδίδουν έντονα μια επίπλαστη φυσικότητα που ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την υπερκάλυψη του κατώτερου τμήματος του σώματος από σχηματοποιημένα φύλλα νυμφαίας. Ο ίδιος τύπος άκανθας χρησιμοποιείται στη σύνθεση του φυτικού κάλυκα που κοσμεί τους σκύφους του Περγάμου³ στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.

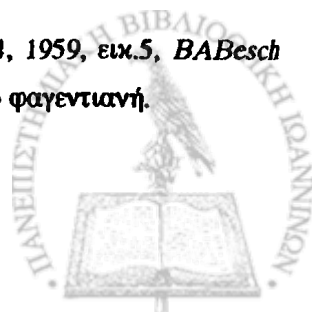
Η σύνθεση που κοσμεί τον σκύφο **703** είναι εμπνευσμένη απευθείας από τη διακόσμηση αγγείων από πολύτιμα υλικά. Ο σκύφος από τη Μίνωα μαζί με τον ανάγλυφο σκύφο γνωστό ως σκύφο Schreiber⁴ και ένα σκύφο που βρίσκεται

¹. *Antioch IV1*, εικ.13, αρ.15 και *Byvank* 1953, 8.

². ό.π., εικ.15, αρ.18.

³. Πρβλ. *AvPI2*, εικ.40, αρ.1 και εικ.43, αρ.3.

⁴. Βλ. *Byvank, BABesch* 1953, εικ.15, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *BABesch* 34, 1959, εικ.5, *BABesch* 45, 1970, εικ.7. Το 1959 βεβαιώθηκε ότι το αγγείο είναι πήλινο και όχι από φαγεντιανή.

επίσης στο Tübingen¹ αποτελούν μια ομάδα σκύφων του ίδιου πιθανώς εργαστηρίου. Για τη διακόσμησή τους χρησιμοποιήθηκαν κοινά κοσμήματα, σε όμοια διάταξη με αυτά που κοσμούν μια ομάδα αγγείων κατασκευασμένων από διαφορετικά υλικά που χρονολογούνται από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Συγκρινόμενοι οι πήλινοι σκύφοι με το ασημένιο αγγείο Macgregor², ένα άλλο ασημένιο σκύφο από την Καβάλα που βρίσκεται στη Baltimore³, μια ομάδα επιχρυσωμένων γυάλινων αγγείων⁴ και τον ασημένιο σκύφο που βρίσκεται στο Μουσείο του Toledo⁵, διαπιστώνεται η κοινή τεχνοτροπία τους : διέπονται από τις ίδιες διακοσμητικές αρχές και χρησιμοποιούν τα ίδια κοσμήματα : κινημένες άκανθες με αστραγαλωτή νεύρωση, που περικλείουν στο εσωτερικό τους φύλλα *pympraea*. Το φύλλο *pelumbo* με τις φολίδες εσωτερικά στο αγγείο Macgregor⁶ έχει αποδοθεί στο σκύφο 703 από τη Μινώα ως δικτυωτό.

Από τον εργαστηριακό αυτόν κύκλο του Περγάμου είναι επηρεασμένο και το εργαστήριο του Μενεμάχου. Στο εργαστήριο αυτό κυριαρχεί η ποικιλία στο θεματολόγιο και η εκλεκτικότητα⁷ σε αντίθεση με τη στερεότυπη επανάληψη που διακρίνει τα υπόλοιπα ιωνικά εργαστήρια. Οι σκύφοι που φέρουν μάλιστα την υπογραφή του Μενεμάχου⁸ χαρακτηρίζονται από τις πλούσιες άκανθες με αστραγαλωτή νεύρωση, που ξεκινούν από *pympraea pelumbo*, με γυρισμένες κορυφές. Στο ίδιο εργαστήριο δεν είναι άγνωστο το φύλλο *pelumbo* με φολιδωτή διαγράμμιση⁹. Ο Laumonier¹⁰ θεωρεί το εργαστήριο του Μενεμάχου ως το

1. U.HAUSMANN, *IstMitt* 27/28, 1977/78, πίν.57, αρ.3.

2. Βλ. L. BYVANCK- QUARLES VAN UFFORD, *BABesch* 34, 1959, εικ.4· η Byvanck χρονολογεί το αγγείο στον 2ο αι. π.Χ. ενώ ο Pfrommer, *Studien*, 262, αρ. Kba 110, πίν.52, το χρονολογεί μετά από τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.

3. Βλ. Pfrommer, *Studien*, σελ.265, αρ.Κβκ 114, σελ.263μ πίν.58 β-ε, όπου και βιβλιογραφία και οι προτεινόμενες χρονολογήσεις. Αποδεκτή χρονολόγηση β' μισό 3ου αι. π.Χ.

4. Βλ. *BABesch* 45. 1970, 131, εικ.5.

5. Βλ. Pfrommer, *Studien*. σελ. 265, αρ.Κβκ 128. πίν 58α. Το αγγείο δεν έχει ακριβή τόπο προέλευσης. Χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ..

6. παραπάνω σημ.

7. *EADélos* XXXI, 31.

8. ό.π., πίν. 2, αρ. 1018-1036, 682, πίν. 3, αρ. 1980.

9. ό.π., πίν. 99, αρ. 1317.

10. ό.π., εισαγωγή.

πρωιότερο στη σειρά των ιωνικών εργαστηρίων της Δήλου. Και τεχνοτροπικά όμως το εργαστήριο αυτό προσεγγίζει περισσότερο την παραγωγή του Περγάμου και παρά την ομοιομορφοποίηση διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα ιωνικά εργαστήρια. Θα μπορούσε επομένως να αποδοθεί ο σκύφος 703, μαζί με την ομάδα σκύφων από την Αντιόχεια σε ένα εργαστήριο του κύκλου του Μενεμάχου.

2. Σε εργαστήρια των ΒΔ ακτών της Μ. Ασίας ανήκουν ορισμένα θραύσματα σκύφων. Τόσο η υφή τους όσο και η διακόσμησή τους, τους απομακρύνουν από τα ιωνικά εργαστήρια. Παρόλο που η διακόσμησή τους ακολουθεί την τεχνοτροπία των περγαμηνών εργαστηρίων, ωστόσο δεν υπάχουν ακριβή παράλληλά τους. Αρκετές ομοιότητες παρουσιάζουν με σκύφους των εργαστηρίων της Κύμης, οι οποίοι σχετίζονται με του Περγάμου, και με σκύφους του Ελλαδικού χώρου.

Πρόκειται για τους σκύφους 691, 693, 686, 692, 688, 689, 690 οι οποίοι όσον αφορά τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους έχουν κοινό στοιχείο τον τεφρό πηλό, ενώ σε θέματα τεχνοτροπίας παρουσιάζουν τα εξής χαρακτηριστικά :

Είναι σαφής ο διαχωρισμός στη διακόσμηση του σώματος από τη βάση. Άλλοτε υπάρχει διπλός δακτύλιος (692, 693), ενώ σε άλλες περιπτώσεις μια σειρά κουκίδων (686) ή μια σειρά οξυκόρυφων φύλλων (691) ορίζουν και διαχωρίζουν τα δύο διακοσμημένα τμήματα. Η χρήση των ανάγλυφων κουκίδων γύρω από το δακτύλιο της βάσης, όπως και η σειρά οξυκόρυφων φύλλων που περιστοιχίζει το μέταλλο της βάσης¹, απαντούν σε εργαστήρια της Ανατολής², αλλά και σε μήτρες από την Πέλλα³. Μικρότερα φύλλα χρησιμοποιούνται σε σκύφους από την Κύμη, επίσης γύρω από το δακτύλιο της βάσης⁴. Η διακόσμηση της βάσης με ρόδακα από διττά πέταλα στο σκύφο 691, είναι όμοια με τη βάση σκύφου από την Ταναϊδα⁵ στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Ιδιαίτερα οι πεντάφυλλοι ρόδακες με διττά πέταλα αποτελούν χαρακτηριστικό κόσμημα της τέχνης της ελληνιστικής Ανατολής,

1. ό.π., πίν. 35, αφ. Κατ. 46, πίν. 137, αφ. Κατ. 225.

2. πρβλ. *Tarsus I*, εικ. 130, αφ. 162, εικ. 131, αφ. 178

3. Πέλλα, μήτρες, πίν. 5, αφ. Κατ. 4.

4. Κύμη I, πίν. 12, αφ. 92, 91, 94.

5. Bouzek, *Black Sea* 114, εικ. 39, αφ.9.

όπου εντοπίζονται κυρίως σε αγγεία από πολύτιμα υλικά¹ και σε νομίσματα². Τα φοινικικόφυλλα και τα σύνθετα φύλλα που διακοσμούν το σώμα απαντούν επίσης σε σκύφους των εργαστηρίων της ίδιας περιοχής³.

3. Ο σκύφος 676 αποτελεί μεμονωμένο παράδειγμα στο σύνολο των ανάγλυφων σκύφων. Από το μέγεθος και το σχήμα συμπεραίνεται ότι πρόκειται για ιδιαίτερα βαθύ σκύφο με τοιχώματα που τείνουν προς τα επάνω, σχεδόν κάθετα. Το σχήμα αυτό χαρακτηρίζει τους σκύφους της Ανατολής και ειδικότερα σκύφους από περιοχές της Συρίας- Πάλαιστίνης⁴. Στην απόδοση του σκύφου σε κάποιο εργαστήριο της παραπάνω γεωγραφικής περιοχής συνηγορούν και ορισμένες άλλες λεπτομέρειες, όπως για παράδειγμα η σειρά μικρών κορυφών φύλλων που περιέβαλε τον ρόδακα στο μετάλλιο της βάσης, τα διττά πέταλα⁵ του ασυνήθιστου τρίφυλλου κοσμήματος σε μορφή ριπιδίου· χαρακτηριστική είναι επίσης η κάθετη θέση των δελφινιών που ήταν τοποθετημένα εκατέρωθεν του κοσμήματος (σώζεται το ένα αριστερά). Όμοια ακριβώς σύνθεση δελφινιών απαντά σε έναν σκύφο του Μουσείου του Sens, ο οποίος αποδίδεται από τον Siebert σε εργαστήριο της Συρο- Παλαιστίνης⁶. Το ζεύγος των δύο μορφών που επαναλαμβάνεται στη μεσαία ζώνη του σκύφου διακρίνεται ως προς το φύλο (ντυμένη γυναικεία μορφή, ημίγυμνη ανδρική). Τα αντικείμενα που κρατούν είναι δυσδιάγνωστα (φιάλη; στο δεξί και κέρασ στο αριστερό χέρι), ενώ τα πρόσωπά τους αν αποκλειστεί η περίπτωση της παραμόρφωσης από φθαρμένη σφραγίδα, μοιάζουν να φορούν προσωπεία. Οι παραστάσεις ηθοποιών, κυρίως κωμικών, είναι συνήθεις σε σκύφους των ανατολικών εργαστηρίων⁷ και παρόλο που

1. Βλ. σχετικά, M.PFROMMER, *Metalwork from the Hellenized East, Catalogue of the Collections. The Paul Getty Museum* (Malibu, California 1993) 33 κ.ε.

2. Πρβλ. νόμισμα της Ρόδου του Ιου α.π.Χ. , P. R. FRANKE, M. HIRMER, *Die Griechische Münze* (Münich 1964), πίν. 189

3. Βλ. *Kyrie I*, σποραδικά και Bouzek, ό.π., καθώς και Garbsch, *München*, 27 κ.εξ. σκύφοι από την περιοχή της Σμύρνης.

4. *Antioch IV*. 1. εικ. 11. αρ. 28. *Tarsus I*. εικ. 189. αρ. 309. 312. 314.

5. Βλ. παραπάνω σημείωση

6. G. SIEBERT, *Un bol à reliefs hellénistiquedu Musée de Sens*, *BABesch* 47, 1972, 58, εικ. 3- 4.

7. U. HAUSMANN, *Schauspieler und Masken auf Hellenistischen Reliefbechern Kleinasiens*, *Festschrift Akurgal, Anadolu XXI*, 1978/ 1980 (1987) 143- 156.

για τις μορφές του σκύφου 676 δεν στάθηκε δυνατόν να εντοπιστεί δεύτερο παράλληλο, ωστόσο μπορεί να αποδοθεί από τα παραπάνω σε κάποιο ανατολικό εργαστήριο.

4. Στην ίδια εργαστηριακή ομάδα ανήκει και το θραύσμα 690 από το σώμα σκύφου. Είναι κατασκευασμένος από τεφρό πηλό με γάνωμα στο χρώμα του πηλού και φέρει σε έξεργο ανάγλυφο την ασυνήθη διακόσμηση για τους ανάγλυφους σκύφους υδρόβιων πτηνών με άκανθα ανάμεσά τους.

Το πτηνό, που βαδίζει προς τα δεξιά, παρόλο που δεν διατηρεί το κεφάλι του, μοιάζει με ερωδιό. Έχει μακρύ λαιμό, είναι μακροπόδαρο με λιγνό σώμα και ελαφρύ βάδισμα.

Σε κρατήρα διακοσμημένο με την τεχνική των ανάγλυφων σκύφων από την Ταναΐδα¹ απαντούν όμοιοι ερωδιοί ανάμεσα από γιρλάντες. Το θέμα υιοθετείται κατεξοχήν από τη μεταλλοτεχνία² και μάλιστα εντοπίζονται αρκετά παραδείγματα σε ασημένια αντικείμενα από την ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας: όπως σε κάτοπτρο από την Ολβία³, σε ασημένιο αγγείο από την περιοχή της Ρουμανίας⁴. Επίσης σε ασημένιο αγγείο από το θησαυρό του Boscoreale απαντούν ερωδιοί⁵.

5. Με εργαστήριο του Πέργαμου, το οποίο εξήγαγε σε διάφορες περιοχές του Αιγαίου, σχετίζονται και οι δύο βάσεις 704, 705, με τον έξεργο πυρήνα του ρόδακα στο μέταλλο. Πανομοιότυπος ρόδακας απαντά σε εισηγμένο σκύφο από το Πέργαμο στη Μίλητο⁶, ενώ και σε σκύφους από το Πέργαμο εντοπίζονται παράλληλα παραδείγματα⁷.

1. D.B.SCHELOV, *Nekropoli Tanaisa* (Raskopki 1955-1958) No 98, Μόσχα 1961, πίν. XXVI,1.

2. Πρβλ. ανάλογες ειδυλλιακές παραστάσεις με υδρόβια πτηνά, E. P. de LOOS-DIETZ, *Un échassier avec un Serpent*, *BABesch* 66, 1991, 133- 144

3. G.RICHTER, CHR.ALEXANDER, *A Greek Mirror - Ancient or Modern?* *AJA* 51, 1947, 221 κ.εξ., πίν. XLII, όπου εικονίζεται και ο ασημένιος αμφορέας στο Hermitage με ερωδιούς ανάμεσα σε φυτικά κοσμήματα.

4. GLODARIA JOAN, *Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World*, *BAR Suppl.* 8, 1976, πίν.45.

5. AA 11, 896, 75 κ.εξ., ασημένια αγγεία με ερωδιούς με ανοιγμένα φτερά, σε υδροβιότοπους.

6. *Milet V.* 1, M47, πίν. . 19, εικ. 2 (ομάδα G11= εισηγμένοι σκύφοι από Πέργαμο).

7. *AvP XII*, πίν. 45, αρ. 8.

6. Ο σκύφος **370**, παρόλο που λείπει η βάση του, διατηρεί αρκετό τμήμα από το σώμα, ώστε είναι δυνατή η συμπλήρωση της διακόσμησης.

Το σώμα διακοσμείται με όρθια φύλλα άκανθας που φέρουν κεντρική κουκιδωτή νεύρωση. Η άκανθα είναι ωσειδής με πλουσιο πικνό φύλλωμα. Ανάμεσα από κάθε άκανθα υπάρχει από ένας ποδίσκος που απολήγει σε εξάφυλλο ρόδακα με κοίλα φύλλα. Η ίδια σφραγίδα χρησιμοποιήθηκε και στο μικρό όστρακο **371**. Λείπει η διαχωριστική ανάγλυφη ταινία που ορίζει την οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος. Η ζώνη διακοσμείται με τις κορυφές οξυκόρυφων φύλλων διαταγμένες ανά δύο.

Παράλληλη με του σκύφου διακόσμηση στο σώμα φέρουν δύο ανάγλυφα αγγεία του εργαστηρίου του Μηνίσκου. Πρόκειται για μια υδρία¹ που προέρχεται από την περιοχή των Μικρασιατικών παραλίων και για έναν ανάγλυφο σκύφο² από τη Σμύρνη.

Ο σκύφος από τη Σμύρνη και η υδρία διακοσμούνται με την ίδια σύνθεση: άκανθα και ποδίσκος που απολήγει σε κάλυκα άνθους. Η άκανθα, με την κοκκιδωπή νεύρωση είναι ακριβώς όμοια με αυτή του σκύφου **370** διαφορετικό είναι το άνθος που κοσμεί τον ποδίσκο.

Οι ποδίσκοι με άνθη στην κορυφή τους, ανάμεσα από άκανθες ή φύλλα λωτού, αποτελούν χαρακτηριστικό στοιχείο στη διακόσμηση των σκύφων του Περγάμου στο α' μισό του 2ου αι. π.Χ.³ Στην Κύμη⁴ βρέθηκαν εισηγμένοι ανάγλυφοι σκύφοι από το Πέργαμο με ανάλογη διακόσμηση. Ο σκύφος θα μπορούσε να αποδοθεί στο εργαστήριο του Μηνίσκου ή σε κάποιο εργαστήριο του ίδιου περγαμηνού κύκλου.

Το διακοσμητικό θέμα των ποδίσκων με άνθη στην κορυφή τους γίνεται ιδιαίτερα αγαπητό στο β' μισό του 2ου αι. π.Χ. στα εργαστήρια σκύφων της Μακεδονίας⁵ (Πέλλα, Βεργίνα), όπου αποτελεί παραπληρωματική διακόσμηση του

1. K.PARLASCA, Zur hellenistischen Reliefkeramik Kleinasiens, *BABesch* 57, 1982, 179, εικ. 1-4.

2. M.VICKERS κ.ά., *From Silver to Ceramic, Ashmolean Museum* (Oxford 1986) πίν. 26.

3. Πρβλ. τους σκύφους από το Θέατρο, *AvP* XII, πίν.45. αρ.7. πίν.46. αρ.3. πίν.48. αρ.4 και από το Ασκληπιείο (Οικοδομική Φάση 9. 200-191 π.Χ.), *AvP* XI, πίν. 45. αρ.192. 200 (έλιωσειδής ποδίσκος).

4. Βλ. *Kyme I*, πίν.11, εικ.4, 13, αρ. 87, σελ. 65.

5. Βλ. Πέλλα, μήτρες, μήτρες ομάδας γ και δ, και Π. ΦΑΚΛΑΡΗ, Πήλινες μήτρες σφραγίδες και ανάγλυφα αγγεία από τη Βεργίνα, *ΑΔ* 38, 1983(1990) 212, σχ. 1 (θραύσμα μήτρας), 223, σχ. 17, 224, σχ. 18 (θραύσματα σκύφων).

κάλυκα, σε αντίθεση με τα περγαμηνά εργαστήρια, όπου εξαιρείται και αποτελεί πρωτεύον στοιχείο της διακόσμησης.

7. Προϊόν ανατολικού εργαστηρίου είναι ο σκύφος 706, ο οποίος αποτελεί και το υστερότερο παράδειγμα ανάγλυφου σκύφου στη Μινώα. Ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων "μεγαρικών- περγαμηνών" σκύφων¹, οι οποίοι εντοπίζονται κυρίως σε περιοχές της Ανατολής². Θεωρείται ότι αντικατέστησαν τους "μεγαρικούς" σκύφους και αποτέλεσαν τον προάγγελο της Terra Sigillata της Δύσης³.

¹. Για σύγκριση προσφέρονται σκύφοι από την Αντιόχεια και την Επιφάνεια- Hama, *Antioch IV.1*, εικ. 15, αρ. 12- 18, *Hama III2*, 153, εικ. 58 : αστροειδείς ρόδακες στο μετάλλιο και *Hama III2*, σελ. 143, εικ. 54, αρ. 71, 71b, διάσπαρτοι ρόδακες στο σώμα.

². Βλ. παραπάνω , σελ.

³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο σκύφος με την υπογραφή ΚΕΡΔΩΝ από τη Βιρηντό. T. HACKENS. R. WINKES, *Love for Antiquity Selections from the Joukowsky Collection, Archaeologia Transatlantica VII*, 1985, 116· με το όνομα ΚΕΡΔΩΝ υπογράφονται και αγγεία Terra Sigillata του εργαστηρίου του Perennius στην Ιταλία, γεγονός που ενισχύει την υπόθεση μεταφοράς τεχνιτών- κεραμέων από την Ανατολή στη Δύση μετά από την κατάκτηση της Ανατολής από τους Ρωμαίους.

ΑΤΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

Στην Αττική θεωρείται ότι κατασκευάστηκαν οι πρώτοι ανάγλυφοι σκύφοι γύρω στο 225 π.Χ¹.

Προϊόντα των αττικών εργαστηρίων βρέθηκαν σε αρκετές θέσεις του αιγαιακού χώρου, στη Δήλο², στην Τήνο³, στην Κρήτη⁴, στη Μίλητο⁵, στο Πέργαμο⁶, στις πόλεις του Ευξείνου Πόντου⁷, ενώ στην ηπειρωτική Ελλάδα τοπικά εργαστήρια κατασκεύαζαν σκύφους κατ' απομίμηση των Αττικών⁸. Στην Ηφαιστεία⁹ και στη Μύρινα¹⁰ της Λήμνου η παραγωγή ανάγλυφων σκύφων ακολουθεί πιστά τα αττικά πρότυπα, αποδεικνύοντας ότι και στα ελληνιστικά χρόνια συνεχιζόταν οι παραδοσιακοί δεσμοί με την Αττική.

Στα πλαίσια αυτά είναι σημαντική η αποκάλυψη των πέντε αττικών ανάγλυφων σκύφων στη Μινώα, επειδή αποδεικνύει ότι και στο λιμάνι της

¹. *Agora XXII*, 6- 13

². Οι δύο μοναδικές μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων σκύφων που βρέθηκαν στη Δήλο είναι Αττικές, *EADélos XXXI*, 2, ενώ βρέθηκαν και αττικοί σκύφοι, όπως σημειώνει ο Laumonier, *ό.π.*, σελ. 13, προαναγγέλλοντας τη δημοσίευσή τους σε άλλον τόμο της σειράς.

³. Και στην Τήνο επίσης βρέθηκε μια αττική μήτρα ανάγλυφων σκύφων. *Ténos I*, 224, αρ. Κατ. 9, πίν. 111.

⁴. F. J. FROST, E. HADJIDAKI, Excavations at the Harbor of Phalasarna (Crete), *Hesperia* 59, 1990, 520- 521.

⁵. *Milet V* 1, 125, 127, αρ. M157, M169, M215, M8, Πίν. 4, 5.

⁶. *AvP XI* 1, 125 ' πρωτοεμφανίζονται στο Ασκληπιείο στην οικοδομική φάση 9 του Ασκληπιείου (200- 191π.Χ.). Για τη σημασία τους στη χρονολόγηση της κεραμικής του Περγάμου, βλ. G. HÜBNER, Calices Pergami und die Scherbenfunde aus dem Grossen Altar, *ΓΕλλ.Κεφ.* 1994, 286κ.

⁷. Zahn, *Südrußland*, 45- 48, Bouzek, *Black Sea*, 60 κ, και 69, ποσοστιαίος πίνακας με την προέλευση των ανάγλυφων σκύφων από το Παντικάπαιον, όπου δηλώνονται οι αττικοί σκύφοι.

⁸. Βλ. για παράδειγμα τους σκύφους από την Κόρινθο, *Edwards. Reservoir*. 402.

⁹. M. MASSA, *La Ceramica ellenistica con decorazione a rilievo della Bottega di Efestia*, Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente (Roma 1992).

¹⁰. A. ΑΡΧΟΝΤΙΔΟΥ, Εργαστήριο ελληνιστικής κεραμικής από τη Μύρινα Λήμνου, *ΓΕλλ.Κεφ.* 1994, 231- 234.

Μινώας, στα Κατάπολα, έφθναν τα προϊόντα που ταξίδευαν στα τέλη του 3ου αι.π.Χ. και στο πρώτο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ. στις θάλασσες του Αιγαίου. Η ακριβής χρονολόγηση των αττικών σκύφων, χάρη στο υλικό από τα πηγάδια της Αθηναϊκής Αγοράς, προσδίδει ιδιαίτερη αξία στα ελάχιστα αυτά αττικά όστρακα που βρέθηκαν στη Μινώα.

Στη Μινώα οι αττικοί σκύφοι ξεχωρίζουν από τους ιωνικούς, εξαιτίας των διαφορετικών μορφολογικών χαρακτηριστικών τους. Έχουν χοντρότερα τοιχώματα, καθαρό ρόδινο πηλό και το γάνωμα είναι ομοιόχρωμο, στιλπνό. Το θραύσμα **707** φέρει στον εξωτερικό δακτύλιο, που περιτρέχει το μετάλλιο, ίχνη από το κόκκινο χρώμα της μίλτου. Το θραύσμα αυτό φέρει και την τυπική για τους αττικούς σκύφους διακόσμηση: ζεύγος αντιθετικών ταύρων με κέντρο έναν κρατήρα¹. Οι τρεις σειρές των φύλλων άκανθας στον κάλυκα βρίσκουν τα ακριβή παράλληλά τους σε πολλά παραδείγματα αττικών σκύφων, που χρονολογούνται στο α' τέταρτο του 2ου αι.π.Χ.²

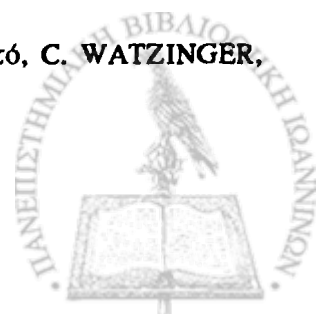
Στο θραύσμα **708**, παρόλο το μικρό του μέγεθος, διακρίνεται το χαρακτηριστικό για τους αττικούς σκύφους φύλλο με την οξυκόρυφη απόληξη και τις πλάγιες νευρώσεις στο κατώτερο μισό. Στην Αθηναϊκή Αγορά, εκτός από σκύφους, βρέθηκαν και μήτρες με αυτό το τυπικό είδος φύλλου³. Αποδίδονται στο εργαστήριο του Βίωνος, το οποίο χρονολογείται την περίοδο 225- 175 π..Χ. Στο εργαστήριο του Βίωνος, μπορούν να αποδοθούν και τα δύο θραύσματα του σκύφου **709** με τα περιγραμμισμένα και απλά φύλλα φτέρης και την τυπικό όρθιο ελικοειδή ανθοφόρο βλαστό⁴. Το θραύσμα από το σκύφο 710, αν και σώζεται μόνον στο ανώτερο τμήμα του, ωστόσο, εξαιτίας της

1. *Agora XXII*, πίν. 19, αρ. 109, πίν. 20, αρ. 112, 114, 115. *Schwabacher, Kerameikos*, πίν. IV, A 1-3.J. HAYES, *Greek and Italian Black- Glass Wases and Related Wares in the Royal Ontario Museum. A Catalogue* (Toronto 1984), 140, αρ. 186.

2. *Thompson, Hesp.* 1934, 359, εικ. 44, C26 και σελ. 364, εικ. 49, αρ. C47. Η χρονολόγηση της ομάδας C του Thompson, ύστερα από την επαναχρονολόγηση των ενσφράγιστων λαβών αμφορέων από τις V. A. GRACE και S. I. ROTROFF, τοποθετείται στα τέλη του 3ου αι.π.Χ. και στις αρχές του β' τετάρτου του 2ου αι.π.Χ. βλ. σχετικά *Agora XXII*, 109.

3. *Agora XXII*, πίν. 4, αρ. 20, πίν. 7, αρ. 41 (μήτρα), πίν. 15, αρ. 90, πίν. 57, αρ. 309 (μήτρα), *Schwabacher, Kerameikos*, πίν. I, B6.

4. *Agora XXII*, πίν. 15, αρ. 90. Πρβλ. όμοιο ακριβώς βλαστό, C. WATZINGER, *Vasenfunde aus Athen*, AM 26, 1901, σελ. 61, αρ. 9.3.

χαρακτηριστικής ζώνης με την καρδιόσχημη αλυσίδα, των μικρών ερωτιδέων που χρησιμοποιούνται ως παραπληρωματικά κοσμήματα και της τομής του χείλους, εύκολα βρίσκει τα παράλληλά του σε αττικούς σκύφους¹, που χρονολογούνται ανάμεσα στο 225 και το 175 π.Χ. Το θραύσμα 711 είναι όμοι με έναν αττικό σκύφο που βρέθηκε στο Παντικάπαιον².

Τα εισηγμένα στη Μινώα θραύσματα ανάγλυφων σκύφων από την Αττική, δείχνουν ότι από τις αρχές του 2ου αι.π.Χ. το λιμάνι της Μινώας, τα Κατάπολα, δεχόταν πλοία και εμπορεύματα που διακινούνταν στο Αιγαίο. Οι σχέσεις της Μινώας με την Αττική την περίοδο αυτή θα πρέπει να ήταν φιλικές, εφόσον οι Μακεδόνες, οι οποίοι είχαν υπό τον έλεγχό τους την Αθήνα, θα πρέπει να είχαν εγκαταστήσει και στη Μινώα φρουρά, όπως μαρτυρείται από τις επιγραφές. Εύλογο επομένως είναι να διαπιστώνονται Αττικές εισαγωγές σκύφων στα παράλια της Μ. Ασίας και στο Αιγαίο την περίοδο αυτή, δεδομένης και της παραγωγικής δυνατότητας των Αττικών εργαστηρίων, που όπως φαίνεται ήταν η αξιολογότερη στο πρώτο μισό του 2ου αι.π.Χ, πριν από την εμφάνιση των ιωνικών εργαστηρίων παραγωγής ανάγλυφων σκύφων που αντικατέστησαν τις Αττικές εισαγωγές.

¹. Προβλ. *Agora XXII*, πίν. 18, αρ. 104, πίν. 24, αρ. 129, πίν. 25, αρ. 130, 134. Σ. Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ. Ανασκαφή παρά τον Αγ. Δημήτριον τον Λουμπαρδιάρη. ΑΕ 1979, πίν. 42, γ, πίν. 51, β (Α324), *Hausmann, Reliefbecher*, πίν. 7, αρ. 1, πίν. 9, αρ. 2. Από το ίδιο εργαστήριο προέρχεται και σκύφος που βρέθηκε στην Κρήτη, F. J. FROST, E. HADJIDAKI, *Hesperia* 59, 1990, 520, 521, εικ. 5, 6. Για την καρδιόσχημη αλυσίδα βλ. και παραπάνω σελ.

². *Bouzek, Black Sea*, πίν. 17, αρ. 4.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αν το Αιγαίο σύμφωνα με το χωρίο του Αίλιου Αριστείδη είναι το "μέσον πελαγών"¹, οι Κυκλάδες αποτελούν το "αιγαιοδρόμιον"² και ο κυρίαρχος ρόλος που διεδραμάτισαν στην επικοινωνία των λαών της ανατολικής Μεσογείου συμπορεύεται με τη μεγάλη διάρκεια των πολιτισμών τους από τη Νεολιθική εποχή.

Είναι αναμενόμενο επομένως στην ελληνιστική περίοδο, η οποία κατεξοχήν χαρακτηρίζεται για τη διακίνηση ιδεών, τεχνιτών και εμπορευμάτων, τα ανασκαφικά τεκμήρια μιας εκ των τριών πόλεων της Αμοργού, της Μινώας, να έχουν συγκρατήσει κάποια στοιχεία από τον πολύμορφο πολιτισμό των τριών τελευταίων προχριστιανικών αιώνων.

Η ελληνιστική κεραμική και ειδικότερα η κατηγορία των ανάγλυφων σκύφων αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για τη μελέτη των εμπορικών, οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων της πόλης και του νησιού γενικότερα, εφόσον μεγάλο ποσοστό αυτής της κεραμικής αποδείχτηκε ότι είναι εισηγμένο από τα μεγάλα κέντρα του ελληνιστικού Αιγαίου.

Από τους εισηγμένους σκύφους στη Μινώα τον μεγαλύτερο αριθμό αντιπροσωπεύουν οι ιωνικοί σκύφοι, οι οποίοι κυριολεκτικά κατακλύζουν την ελληνιστική επικράτεια από άκρου εις άκρον. Από αυτούς υπερτερούν αριθμητικά οι σκύφοι του εργαστηρίου του Μονογράμματος, οι οποίοι έρχονται από την Έφεσο, γεγονός που αποδεικνύει ότι και στον ασφαλή λιμένα της Μινώας, στα Κατάπολα, έφθαναν τα προϊόντα που κατεξοχήν διακινούνταν στις θάλασσες του Αιγαίου κατά το τελευταίο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ.

Ανάμεσα στους εισηγμένους σκύφους από τον χώρο του Αιγαίου, διακρίθηκε μια σειρά, άγνωστη έως τώρα στην έρευνα, η οποία αποδόθηκε σε εργαστήριο των βορειοδυτικών ακτών της Μ. Ασίας. Η σειρά αυτή αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αν ληφθεί υπόψιν ότι μόνον στο Μιρμήκιον του Ευξείνου Πόντου και στη Αθηναϊκή Αγορά εντοπίστηκαν τα ελάχιστα παραδείγματα σκύφων του ίδιου εργαστηρίου. Η σειρά αυτή σχετίζεται με τον κύκλο παραγωγής σκύφων του Περγάμου, στα εργαστήρια του οποίου αποδόθηκαν και άλλοι εισηγμένοι σκύφοι.

1. Αίλιος Αριστείδης XLIV, "Εἰς τό Αἰγαῖον Πέλαγος" : " ... Ἐνθεν μὲν Ἴωνίαν καί τήν Αἰολίδα γῆν, ἐτέρωθεν δέ τήν Ἑλλάδα ὥστε μόνον τοῦτο πελαγῶν μέσον εἶναι τῆς πάσης Ἑλλάδος ἄξιον εἰπεῖν ... "

2. Ο. ΕΛΥΤΗΣ, Ο μικρός Ναυτίλος.

Εκτός όμως από τα κέντρα των ιωνικών ακτών, η Μινώα είχε σχέσεις και με την Αττική, όπως αποδεικνύεται από τους αττικούς σκύφους που αναγνωρίστηκαν. Και φαίνεται ότι οι αττικοί ήταν και οι πρώτοι ανάγλυφοι σκύφοι από μήτρα που εισήχθησαν στο νησί από τα τέλη του 3ου αι.π.Χ. και το πρώτο μισό του 2ου αι.π.Χ., όπως και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων και στις πόλεις της Μ. Ασίας.

Η αναγνώριση του τόπου προέλευσης της εισηγμένης κεραμικής αποτελεί σημαντική μαρτυρία για τη διάδοση, το επίπεδο οργάνωσης και τις δυνατότητες, εμπορικές και οικονομικές, του τόπου παραγωγής των αγγείων αυτών. Για τη Μινώα οι διαπιστώσεις που προκύπτουν από την έρευνα μόνον των εισηγμένων ανάγλυφων σκύφων και αφορούν τις σχέσεις της πόλης με τις παραπάνω περιοχές, έχουν προσωρινό χαρακτήρα, εφόσον η έρευνα της υπόλοιπης κεραμικής και της ανασκαφής βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της μελέτης.

Στα πλαίσια των ιστορικών- πολιτικών συνθηκών που επικρατούν στα νησιά των Κυκλάδων και στο Αιγαίο από τα τέλη του 3ου αι.π.Χ. έως τον 1ο αι.π.Χ., οι εισηγμένοι σκύφοι στη Μινώα επιβεβαιώνουν ότι τα διακινούμενα προϊόντα που έφθαναν στα λιμάνια δεν ήταν άμοιρα της εκάστοτε πολιτικής αρχής που είχε τον έλεγχο του αιγαιακού χώρου. Στα τέλη του 3ου και στις αρχές του 2ου αι. π.Χ. οι Μακεδόνες και οι Πτολεμαίοι κυριαρχούν ακόμη στο Αιγαίο και είναι επόμενο να διακινούνται τα αττικά προϊόντα. Κατά τη διάρκεια του Γ΄ Μακεδονικού πολέμου (171- 167 π.Χ.), περγαμινός στόλος βρίσκεται στις θάλασσες των Κυκλάδων ως σύμμαχος των Ρωμαίων στις επιχειρήσεις τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Όταν, το 166 π.Χ., η Δήλος ανακηρύσσεται ελεύθερος λιμένας και γίνεται εντονότερη η κυριαρχία των Ρωμαίων στο Αιγαίο, για να ολοκληρωθεί με την ίδρυση της Ρωμαϊκής Επαρχίας της Ασίας το 130 π.Χ., στην οποία υπάγεται μεγάλο μέρος του αιγαιακού χώρου, η ακμή των παράκτιων πόλεων της Μ. Ασίας αντικατοπτρίζεται και στα προϊόντα κεραμικής που κατακλύζουν πρωτίστως τα νησιά. Στη Μινώα οι εισηγμένοι σκύφοι των ιωνικών εργαστηρίων του τελευταίου τετάρτου του 2ου αι.π.Χ. συμποσούνται αριθμητικά πάνω από το 50% του συνόλου της ανάγλυφης κεραμικής.

Η εισηγμένη ανάγλυφη κεραμική στη Μινώα, δεν μεταβάλλει βέβαια την εικόνα των διαπιστωμένων και από άλλες περιοχές του αιγαιακού χώρου ανταλλαγών, ανάμεσα στις παράκτιες περιοχές και στα νησιά, προσθέτει όμως στον τοπογραφικό χάρτη ένα νέο σταθμό διάδοσης των κεραμικών προϊόντων.

Η μελέτη των διακοσμητικών θεμάτων οδήγησε στην επισήμανση ορισμένων νέων κοσμημάτων και κατέγραψε όσο ήταν δυνατόν την προέλευση των επιδράσεων. Παράλληλα οδήγησε στην ανασύσταση της εικόνας ενός άγνωστου έως σήμερα εργαστηρίου συνδεδεμένου με τον κύκλο της περγαμηνής ανάγλυφης κεραμικής.

Οι ενδείξεις αυτές θα ήταν και οι αναμενόμενες, εάν η ανασκαφή της Μινώας απέδιδε μόνον εισηγμένους σκύφους.

Ο σημαντικός για τον αιγαιακό χώρο αριθμός των δεκαεννέα μπρών για την κατασκευή ανάγλυφων σκύφων και κλειστών αγγείων που ήρθε στο φως, σε συνδυασμό με την ανεύρεση και ικανού αριθμού θραυσμάτων αγγείων που προήλθαν από τις μήτρες, οδήγησε στη διάγνωση του εργαστηρίου και έδωσε την ευκαιρία να μελετηθεί για πρώτη φορά στις Κυκλάδες η παραγωγή ενός τοπικού εργαστηρίου. Η δυνατότητα κάλυψης ορισμένων αναγκών της καθημερινής ζωής από τους ίδιους τους κατοίκους των νησιών είναι ένα ζήτημα που τελευταία απασχολεί την έρευνα με την αποκάλυψη εργαστηρίων υαλουργίας στη Δήλο και με τη μελέτη των αγροκατοικιών της Δήλου και της Ρήνειας. Σε αυτά τα πλαίσια αποκτά ιδιαίτερη σημασία και η έρευνα της τοπικής παραγωγής ανάγλυφων σκύφων στη Μινώα.

Η μελέτη των μορφολογικών χαρακτηριστικών των σκύφων (πηλός- γάνωμα) με την πρόσθετη μαρτυρία της πετρογραφικής ανάλυσης πηλού που έγινε σε ορισμένα δείγματα μητρών και σκύφων, έδειξε ότι χρησιμοποιήθηκε ένα συγκεκριμένο είδος πηλού, χωρίς μίκα, με αρκετές όμως προσμίξεις. Με βάση την τομή των σκύφων και τη διάταξη της διακόσμησης σε οριζόντιες ζώνες κατατάχθηκαν οι τοπικοί σκύφοι στον κύκλο των ιωνικών εργαστηρίων. Η χρήση όμως και του κλειστού σχήματος αγγείου, κυρίως του αμφορίσκου, συνδέει την παραγωγή με τον κύκλο της περγαμηνής ανάγλυφης κεραμικής.

Σε ανάλογα συμπεράσματα οδήγησε και η ανάλυση των κοσμημάτων. Οι σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνθεση της διακόσμησης διακρίθηκαν σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα εντάσσονται οι τελείως πρωτότυπες σφραγίδες που κατασκευάστηκαν από τους τεχνίτες του εργαστηρίου της Μινώας. Τα θέματα που επελέγησαν δείχνουν άμεσες επιρροές από το θεματολόγιο των περγαμηνών σκύφων και βρίσκουν τα παράλληλά τους σε σκύφους των περιοχών του βορειοανατολικού Αιγαίου και του Ευξείνου Πόντου.

Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι σφραγίδες που απαντούν και σε σκύφους των ιωνικών εργαστηρίων. Αυτές μπορεί να αποτυπώθηκαν από εισηγμένους στη Μινώα σκύφους ή να μεταφέρθηκαν από τεχνίτες- κεραμείς που εγκαταστάθηκαν στη Μινώα. Η επιγραφικά μαρτυρημένη εγκατάσταση Σαμίων στη Μινώα έως και τον 2ο αι.π.Χ. σε συνδυασμό με την αποδεδειγμένη κατασκευή στη Σάμο σκύφων του κύκλου των ιωνικών εργαστηρίων θα στήριζε τη δεύτερη υπόθεση, εάν το υλικό της Μινώας ήταν περισσότερο αριθμητικά και της Σάμου περισσότερο γνωστό.

Η συνύπαρξη σφραγίδων από τις δύο ομάδες σε μήτρες και σκύφους από τη Μινώα υποδεικνύει την ύπαρξη πιθανώς και ενός διαφορετικού εργαστηρίου που μπορεί να διαφοροποιείται και χρονικά' ωστόσο ο αριθμός των σκύφων που αποδόθηκαν στο τοπικό εργαστήριο της Μινώας και η μέτρια κατάσταση διατήρησής τους δεν επιτρέπουν, προς το παρόν, τη διάκριση περισσότερων του ενός εργαστηρίων ή χωριστών σειρών.

Από τα στρωματογραφικά δεδομένα και την κατανομή των ανάγλυφων σκύφων κατά εργαστήρια στους χώρους εύρεσης συμπεραίνεται ότι οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα με τους εισηγμένους από τα ιωνικά εργαστήρια. Η αριθμητική υπεροχή όμως των σφραγίδων που επινοήθηκαν από τους τεχνίτες της Μινώας ή αποδόθηκαν σε περγαμηνές επιδράσεις, στηρίζει την πρόταση ότι το τοπικό εργαστήριο της Μινώας, επηρεασμένο από τα περγαμηνά εργαστήρια, κατασκεύαζε σκύφους και πριν από τη μεγάλη διάδοση των ιωνικών εργαστηρίων στο τελευταίο τέταρτο του 2ου αι.π.Χ.

Για τον εντοπισμό του εργαστηρίου στο χώρο της ανασκαφής, τα εργαστηριακά κατάλοιπα στο βορειοδυτικό συγκρότημα (κλίβανος, λαξεύματα και στερνοειδείς κατασκευές) μαζί με τις μάζες πηλού και άλλα κινητά ευρήματα, πιστοποιούν την ύπαρξη κεραμικών εγκαταστάσεων, χωρίς όμως να στοιχειοθετούν και απόδειξη κατασκευής ανάγλυφων σκύφων, εφόσον δεν εντοπίστηκε προς το παρόν αμιγές περιεχόμενο κλιβάνου. Ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις για το ότι το ίδιο εργαστήριο των ανάγλυφων σκύφων κατασκεύαζε και πήλινους ανθορρόδακες και λύχνους με ανάγλυφη διακόσμηση. Για τη δυνατότητα εξαγωγής προϊόντων του σε άλλες περιοχές, δεν υπάρχουν προς το παρόν ενδείξεις.

Εκτός όμως από τους εισηγμένους σκύφους και από τα προϊόντα του τοπικού εργαστηρίου, η αναλυτική μελέτη μιας τρίτης εργαστηριακής ομάδας

ανάγλυφων σκύφων που διακρίθηκε στο υλικό από τη Μινώα, προσθέτει νέα στοιχεία στις έως τώρα γνώσεις μας για τα εργαστήρια του αιγαιακού χώρου.

Τα ιδιαίτερα τεχνικά χαρακτηριστικά, όπως έδειξαν και οι αναλύσεις του πηλού, σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι σε έναν, όχι μικρό αριθμό σκύφων, επαναλαμβανόταν ορισμένες σφραγίδες σε συγκεκριμένη διάταξη, όπως εναλλαγή μεμονωμένων ευμεγέθων σφραγίδων που κάλυπταν ολόκληρο το σώμα του σκύφου, εκτός από μια ζώνη κάτω από το χείλος, οδήγησαν στη διάκριση ενός εργαστηρίου, του οποίου προϊόντα εντοπίστηκαν μόνον στις Κυκλάδες και ειδικότερα στη Δήλο. Οι επιφυλάξεις που διατυπώνονται από τον Laumonier στη δημοσίευση του υλικού από τη Δήλο, για το εάν θα πρέπει να συνδεθεί το εργαστήριο αυτό (συμβατικά το ονομάζει εργαστήριο C1) με τα κύρια ιωνικά εργαστήρια καθώς και η χρονολόγησή του στις αρχές του 1ου αι.π.Χ., ενισχύονται και επιβεβαιώνονται από τα ευρήματα της Μινώας.

Στη Μινώα ο μεγαλύτερος αριθμός σκύφων της ομάδας αυτής, η οποία συγκροτεί ένα εργαστήριο, το οποίο συμβατικά ονομάσαμε "Κυκλαδικό", προέρχεται από χώρους στους οποίους υπερείχαν ποσοτικά τύποι κεραμικής του 1ου αι.π.Χ. και σχεδόν απουσίαζαν οι σκύφοι του τοπικού εργαστηρίου.

Η κατασκευή τους στη Μινώα προς το παρόν παραμένει απλή υπόθεση, εφόσον δεν βρέθηκε καμμία μήτρα. Ενδεικτικό στοιχείο όμως για τη διάδοση των προϊόντων του εργαστηρίου αυτού σε στενά γεωγραφικά όρια αποτελεί το γεγονός ότι σκύφος του εντοπίστηκε και στις Λεύκες, θέση Αγία Ειρήνη, στην μείζονα περιοχή της πόλης της Μινώας.

Το θεματολόγιο των σκύφων του "Κυκλαδικού" εργαστηρίου χαρακτηρίζεται για την ιδιαίτερη προτίμηση σε κοσμήματα, πρόσωπα και αντικείμενα που συνδέονται άμεσα με την εορτή, τη χαρά ή την ευθυμία έμμεσα δηλαδή με τη Διονυσιακή λατρεία. Εύλογα θα μπορούσαν να συσχετιστούν αυτά τα αγγεία πόσεως με μία από τις πολλές εορτές που οι επιγραφές μαρτυρούν ότι γινόταν στη Μινώα στα τέλη του 2ου και στη διάρκεια του 1ου αι.π.Χ., όπως προς τιμήν του Διονύσου του Μινωήτη, τα Σεραπεία, τα Μητρώα, κλπ.

Δύο θραύσματα σκύφων ιωνικών εργαστηρίων και ένα θραύσμα του "Κυκλαδικού" εργαστηρίου διατηρούν ακόμα τις οπές από τη συγκόλληση με μολύβδινο σύνδεσμο και μαρτυρούν αφενός για τη μακρόχρονη χρήση των αγγείων, που συνδέεται με την προϊούσα παρακμή της κατηγορίας των ανάγλυφων σκύφων, και αφετέρου επιτρέπουν την υπόθεση για τη μείωση των εισαγωγών και συγχρόνως τη διακοπή της τοπικής παραγωγής.

Στη Μινώα το είδος αυτό των αγγείων γύρω στα μέσα του 1ου αι.π.Χ. θα αντικατασταθεί από μια άλλη κατηγορία ανάγλυφων σκύφων, τους εφραλωμένους σκύφους, για τους οποίους υπάρχουν ενδείξεις ότι και αυτοί κατασκευάζονται στην πόλη της Μινώας.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τρόπος παρουσίασης¹

Τον αριθμό του καταλόγου, που χρησιμοποιείται ο ίδιος στο κείμενο, στους πίνακες και στα σχέδια, ακολουθεί σε παρένθεση ο αριθμός ευρετηρίου της ανασκαφής² και στη συνέχεια ο χώρος προέλευσης, ο οποίος παραπέμπει στα ανασκαφικά δεδομένα.

Προηγείται ο κατάλογος των μητρών (A1- A19) και με απλό αύξοντα αριθμό 1- 711 καταλογογραφούνται τα αγγεία. Επειδή το επικρατέστερο σχήμα είναι οι σκύφοι, όπου δεν αναφέρεται άλλο σχήμα εννοείται σκύφος.

Προηγείται η περιγραφή της κατάστασης διατήρησης του σκύφου (εάν είναι συγκολλημένο) και η περιγραφή των εξωτερικών του χαρακτηριστικών: το σχήμα, όταν αυτό διαφοροποιείται από τα γενικά χαρακτηριστικά που σημειώθηκαν στα αντίστοιχα κεφάλαια, οι διαστάσεις³, το χρώμα του πηλού και του γανώματος. Το χρώμα του πηλού χαρακτηρίζεται και με τη χρωματική

1. Γενικά για θέματα περιγραφής κεραμικής σε μορφή καταλόγου βλ. H. BALFET, M. - F. FAUVET, *Pour la normalisation de la description des poteries* (Paris 1983) όπου και βιβλιογραφία.

2. M=Μινώα, 81-94=χρόνος ανασκαφής, Π=πήλινο, μ="μεγαρικό" και ακολουθεί αύξων αριθμός καταγραφής.

3. Ο τρόπος που δίνονται οι διαστάσεις, όταν πρόκειται για όστρακα, ποικίλλει στις διάφορες δημοσιεύσεις. Το μικρό θραύσμα, το όστρακο, δεν επιτρέπει τον υπολογισμό της διαμέτρου ούτε του ύψους του αγγείου. Θεωρείται έτσι επίπεδο και δίνονται δύο διαστάσεις, χωρίς να διευκρινίζεται ο κάθετος και οριζόντιος άξονας μέτρησης (*Laumonier. EADélos XXXI, 16, π.χ. 5,5x3,5'* την ίδια πρακτική μέτρησης ακολουθεί και ο Τσάκος για το υλικό από τη Σάμο. *Τσάκος, Μήτρες, 301, αρ. 9, π.χ. 0,067x 0,030*, ενώ χρησιμοποιεί συγχρόνως και τον προσδιορισμό των δύο διαστάσεων ως ύψος και χορδή (οριζόντια διάσταση). Στις περισσότερες δημοσιεύσεις η κάθετη διάσταση του οστράκου, μετρημένη βέβαια ως χορδή, χαρακτηρίζεται ως ύψος και η οριζόντια διάσταση ως πλάτος. Ε. Κακαβογιάννης. Ομηρικοί σκύφοι Φερών Θεσσαλίας. *AAA 13, 1980, 262- 284*. *Siebert. Péloponnèse, 283* κε. Στην παρούσα μελέτη δίνονται οι διαστάσεις των οστράκων με το χαρακτηρισμό ύψος και πλάτος, το πάχος των τοιχωμάτων, όταν αυτό διαφοροποιείται από τα κοινά χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται στα οικεία κεφάλαια, και οι διάμετροι της βάσης (εξωτερική) και του χείλους (εξωτερική) όταν το επιτρέπει η κατάσταση διατήρησης του σκύφου.

κλίμακα του Munsell¹. Η περιγραφή της διακόσμησης είναι σύντομη και αρχίζει από το κατώτερο τμήμα του σώματος².

Μήτρες: A1-A19

A1. (M88/2)

Πίν. 1, 175

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1988, πίν.118, β.

Αποχωρητήριο. Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα μήτρας.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.040, ύψ. ποδιού 0.004, διάμ. βάσ. 0.060, πάχος 0.005/0.008

Πηλός γκριζός (2. 5YR 5/0), σκληρός με προσμίξεις.

Από τη διακόσμηση του μεταλλίου σώζονται οι κορυφές φύλλου λωτού και φύλλου άκανθας (M1). Ο φυτικός κάλυκας στη διακόσμηση του σώματος συντίθεται από λογχόσχημο φύλλο με διπλή κεντρική νεύρωση (M4) προς το οποίο συγκλίνουν δεξιά και αριστερά από ένα φύλλο δαντελωτής άκανθας (M10). Οι άκανθες εκφύονται από τις κορυφές φύλλων λωτού νυμφαίας *pelumbo*.

A2. (M88/3)

Πίν. 1, 175

Αποχωρητήριο. Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα μήτρας.

Ύψ. 0.014, ύψ. ποδιού 0.003, εξ. διάμ. βάσ. 0.050, διάμ. μεταλλίου βάσης 0.016

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 5/6), καθαρός, λεπτόκοκκος.

Από τη διακόσμηση του μεταλλίου της βάσης σώζεται μισός οκτάφυλλος ρόδακας, στον οποίο εγγράφονταν άλλος μικρότερος (M2). Στο σώμα η διακόσμηση αποτελείται από μακροπέταλα φύλλα (M9) σε ακτινωτή διάταξη. Τα φύλλα χαραχτήκαν στη μήτρα με ελεύθερο χέρι. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη. Εσωτερικά το μέταλλο περιβάλλει δακτύλιος ο οποίος ορίζεται από εγγάρακτη γραμμή.

A3. (M83/3)

Πίν. 2, 175

1. Munsell Soil Color Company, INC. Baltimore, Maryland USA

2. Για όσα διακοσμητικά θέματα είναι κοινά με διακοσμητικά θέματα αρχιτεκτονικών μελών, χρησιμοποιώ για την περιγραφή το λεξικό των R. GINOUVES, R. MARTIN, *Dictionnaire méthodique de l'architecture Grécque et Romaine. I. Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor* (Paris 1985) όπου δίνεται η αρχαία και νεοελληνική ονομασία των κοσμημάτων.

Δ2. Φρέαρ

Θραύσμα από το σώμα μήτρας.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.044, πάχ. 0.005

Πηλός ρόδινος με προσμίξεις.

Η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε δύο πλατιές ζώνες. Από την κατώτερη σώζονται οι κορυφές λογχόσχημων φύλλων (M4). Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με έμβιες παραστάσεις: Νίκη σε κατατομή προς τα αριστερά με ανασηλωμένο το αριστερό της χέρι στο οποίο κρατούσε στεφάνι για το στεφάνωμα τροπαίου (M12)' δεξιά από τη Νίκη αδιάγνωστη παράσταση (πιθανώς το πέλμα ερωτιδέα).

A4. (M87/1)

Πίν. 2, 176, 194

Γυμνάσιο. ΤΕ

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με την οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.031, πάχ. 0.004, ύψ. ζώνης 0.010

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5YR 5/6) σχεδόν καθαρός.

Το σώμα διακοσμείται με φυλλοφολιδατό προς τα αριστερά. Η οριζόντια ζώνη με καρδιόσχημη αλυσίδα (M23) με τις κορυφές στα δεξιά.

A5. (M81/2)

Πίν. 2, 176

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 320, εικ. 7, α, πίν. 221, α.

Τομέας Ναού.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Ύψ. 0.044, πλ. 0.067, ύψ. α' ζώνης 0.010, β' ζώνης 0.013.

Πηλός ρόδινος με μίκα. Βλ. Πετρογραφική ανάλυση.

Το χείλος δημιουργεί περιχέλωμα πλ. 0.010 προς τα έξω με ελαφρά κλίση προς τα κάτω.

Οριζόντιες αυλακώσεις οριοθετούν τρεις οριζόντιες ζώνες: η ανώτερη διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα (M23) με τις κορυφές δεξιά' η υποκείμενη φέρει σειρά όρθιων τρίφυλλων κλειστών ανθέων (M19) με διαγραμμισμένο το κεντρικό φύλλο και το περίγραμμα των δύο άλλων. Στην κατώτερη ζώνη σώζεται τμήμα από τρίφυλλη δέσμη κισσόφυλλων (M21).

A6. (M90/Πδ353)

Πίν. 2

A6/T1

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα μήτρας με το χείλος.

Ύψ. 0.015, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/8) με μίκα και προσμίξεις, χωρίς επίχρισμα εξωτερικά και εσωτερικά.

Το χείλος δημιουργεί ενιαίο περίγραμμα με το σώμα.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα καρδιοσχημης αλυσίδας (M23) με τις κορυφές δεξιά.

A7 (M84/1)

Πίν. 3, 176

B. από το Δ4. Αγωγός.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Υψ. 0.026, πλ. 0.046, πάχ. 0.006

Πηλός ρόδινος με προσμίξεις. Βλ. Πετρογραφική ανάλυση.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλωμα προς τα έξω.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται η καμπυλόγραμμη κορυφή μακρυπέταλου φύλλου (M9), το περίγραμμα του οποίου περιβάλλεται από κουκίδες. Στην οριζόντια ζώνη επαναλαμβάνεται κλαδί μυρτιάς σε μορφή δέσμης (M22). Η κάθε δέσμη συντίθεται από έξι φυλλάκια τα οποία διατάσσονται σταυρωτά, επάνω και κάτω, σε οριζόντιο κλαδί που απολήγει σε μπουμπούκι.

A 8. (M90/Πδ355)

Πίν. 3, 176, 197

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1990, πίν. 153,δ, Έργον 1990, 120

A6/Γ1. Διαμόρφωση χώρου.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Υψ. 0.050, πλ. 0.049

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος (5YR 6/4) με ελάχιστες προσμίξεις και ίχνη μίκας.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλωμα προς τα έξω πλ. 0.010.

Από τη διακόσμηση σώζονται τρεις οριζόντιες ζώνες: η πρώτη κάτω από το χείλος φέρει κωνικό κυμάτιο (M29), η υποκείμενη οριζόντιο κλαδί μυρτιάς (M22) και η κατώτερη οριζόντιες τριφυλλες δέσμες δάφνης (M20) προς τα δεξιά με κουκίδες επάνω και κάτω, στο σημείο αφετηρίας τους.

A 9 (M87/3)

Πίν. 4, 176

Αποχωρητήριο: Μέσα στον σχετό.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Υψ. 0.039, πλ. 0.055

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 5/6) με λίγες προσμίξεις' στον πυρήνα ο πηλός είναι γκριζός (5YR 5/1)

Το χείλος δημιουργεί λοξότμητο οριζόντιο περιχέλωμα, πλ. 0.012, προς τα έξω.

Από τη διακόσμηση σώζεται ανέραια η ανώτερη οριζόντια ζώνη που φέρει ιωνικό κυμάτιο (M29) και τμήμα από υποκείμενη ζώνη με βλαστόσπειρα (M28).

A10. (M88/1)

Πίν. 4, 176

"Θέατρο". Επιφανειακός καθαρισμός.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) σκούρος, εύθραυτος με προσμίξεις.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλωμα (0.012) προς τα έξω.

Από τη διακόσμηση σώζεται οριζόντια ζώνη με ιωνικό κυμάτιο (M29). Αχνά αποδίδονται οι αυλακώσεις που ορίζουν την ζώνη.

A11. (M82/2)

Πίν. 4, 176

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 303, εκ.15,β

Δ4. Στρώμα κάτω από το καλλιεργημένο.

Θραύσμα από το σώμα μήτρας.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος, με ελάχιστη μίκα.

Η εσωτερική επιφάνεια της μήτρας είναι φθαρμένη από τη συχνή χρήση. Διακρίνεται οριζόντια ζώνη με ιωνικό κυμάτιο (M29). Κάτω από τη ζώνη διακρίνεται φύλλο κισσού από τρίφυλλη δέσμη (M21).

A12. (M81/4)

Πίν. 5, 177

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, 320, εκ.7,β, πίν. 221,β

N. από το Δ1. Κάτω από την πυρά.

Θραύσμα από το σώμα μήτρας.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος, σχεδόν καθαρός.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα οριζόντιας ζώνης που έφερε σε οριζόντια θέση τρίφυλλο κλειστό άνθος (M19). Στο σώμα επτάφυλλο ανθέμιο (M15) με λυγισμένα φύλλα και αριστερά του ελάχιστο τμήμα από φύλλου λωτού (M4).

A13. (M89/1)

Πίν. 5, 177

"Θέατρο". Πίν. 2.1. Τετρ. Π1/ΝΑ2. Αφαίρεση λίθων.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.023, πάχ. 0.005

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 YR 7/8), εύθραυτος, με λίγες προσμίξεις.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλιωμα προς τα έξω πλ. 0.009.

Η οριζόντια ζώνη, η οποία ορίζεται από εγχάρακτες αυλακώσεις, διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο (M29). Υποκειται ζώνη στην οποία διακρίνονται τα λυγισμένα φύλλα επτάφυλλου ανθεμίου (M15) και αριστερά η ουρά δελφινιού (M17).

A14. (M91/Πδ751) + (M82/4)

Πίν. 5, 177

ΝΔ5. Αφαίρεση μάρτυρα ΔΑ. Βάθ. 0.500-1000 και Δ4-δ1

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1982, 303, εικ.15,γ (πριν από τη συγκόλληση)

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος, συγκολλημένη από πολλά θραύσματα.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.078

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος.

Το χείλος δημιουργεί λοξότιμτο οριζόντιο περιχέλιωμα προς τα έξω.

Η διακόσμηση είναι χωρισμένη σε οριζόντιες ζώνες, οι οποίες ορίζονται από αυλακώσεις' κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη ζώνη πλ. 0.010. Ακολουθεί ζώνη με σειρά εννεάφυλλων ανθεμίων (M16) τριγωνικού περιγράμματος. Από την υπόλοιπη διακόσμηση σώζεται η κορυφή επτάφυλλου ανθεμίου (M15) και δύο λυγισμένα φύλλα; . Στο ύψος της ανώτερης επιφάνειας του ανθεμίου στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας υπάρχει οριζόντια αυλάκωση.

A15 (M81/3)

Πίν. 6, 177

Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1981, πίν. 221, γ., ΠΑΠΠΑ, Κεραμική, 87, εικ. 6.

Δ1. Γεμίματα.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας με το χείλος.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος. Βλ. πετρογραφική ανάλυση.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλιωμα πλ. 0.013 προς τα έξω.

Δύο αυλακώσεις ορίζουν την οριζόντια ζώνη πλ. 0.010. Επαναλαμβάνεται σχηματοποιημένο στεφάνι δάφνης με τρεις σειρές φύλλα που ξεκινούν από ορθογώνια ταινία διακοσμημένη με ορθίο σιγμοειδές κόσμημα (M24).

A16. (M90/Πδ105)

Πίν. 6

Γ/Ν1'90 ν. προέκταση /20

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος μήτρας.

Υψ. 0.019, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/8) με μίκα και προσμίξεις, χωρίς επίχρισμα.

Η εσωτερική επιφάνεια είναι πολύ φθαρμένη. Διακρίνεται μαϊανδρος σε οριζόντια ζώνη.

A17. (M91/Πδ 208)

Πίν.7

Πίν. 2.2 Τ. Α1/ ΒΔ4 . Τομή 1. / 11/

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος. Σώζεται μέρος από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.019, πλ. 0.033

Διακρίνεται το ωόν ιωνικού κυματίου.

A18. (M82/1)

Πίν. 6, 177

Δ3

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα μήτρας με το χείλος. Φθαρμένη επιφάνεια εσωτερικά.

Υψ. 0.027, πλ. 0.022

Πηλός ρόδινος με μίκα.

Το χείλος δημιουργεί οριζόντιο περιχέλωμα πλ. 0.011 προς τα έξω.

Διακρίνονται δύο αυλακώσεις που ορίζουν ζώνη πλ. 0.010. Αδιάγνωστη διακόσμηση εξαιτίας της φθοράς της επιφάνειας από τη συχνή χρήση.

A19. (M93/ Πδ352)

Πίν. 7

Τ. Γ6/1. Βάθ. 2.960- 3.080

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα μήτρας.

Υψ. 0.031, πλ. 0.045, περιχέλωμα 0.015, πλ. ζώνης 0.013.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6), χωρίς μίκα, με ελάχιστες προσμίξεις.

Η οριζόντια ζώνη φέρει δύο κομβία και δύο οκτάκτινους ρόδακες εγγεγραμμένους σε κύκλο.

ΤΟΠΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

ΣΚΥΦΟΙ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΑ ΚΛΕΙΣΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ : 1- 100

1 (M87/Πμ336, M87/Πμ331, 518)

Πίν. 9, 178

ΤΕ

Μέρος από τη βάση και το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος. Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Συνανήκουν θραύσματα από το χείλος και τις ζώνες κάτω από αυτό, χωρίς όμως να συγκολλούνται.

Η σχεδόν επίπεδη κλίση των τοιχωμάτων του σώματος σε σχέση με τη βάση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ιδιαίτερα αβαθή σκύφο.

Ύψ. 0.060, πλ. 0.058, διάμ. βασ. 0.040

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά με μεταλλική υφή.

Η βάση φέρει οκτάφυλλο ρόδακα με λόγχες ανάμεσα στα πέταλα. Το περίγραμμα των πετάλων τονίζεται με ανάγλυφη γραμμή. Ο ρόδακας δεν εγγράφεται στο δακτύλιο που διαχωρίζει τη βάση από το σώμα με αποτέλεσμα να δημιουργείται κενό.

Το κατώτερο τμήμα του σώματος καλύπτουν φύλλα λωτού με διπλή νεύρωση σε φυλλοφολιωτή διάταξη τριών σειρών. Γύρω από τη βάση, στα σημεία από όπου ξεκινούν τα φύλλα του λωτού είναι τοποθετημένες κορυφές όμοιων φύλλων. Στην πρώτη σειρά τα φύλλα καλύπτουν ολόκληρο το πλάτος της ζώνης. Ακολουθεί ζώνη διακοσμημένη με βλαστόσπειρα της οποίας οι βλαστοί καταλήγουν σε κάλυκα άνθους. Η επόμενη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και η υπερκείμενη με διπλό ρόδακα.

2. (M89/Πμ133+162)

Πίν. 9, 179

Γ/ N1

Μέρος από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βασ. 0.030, μεγ.σώζ. ύψ. 0.012

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/6) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό, σκούρο, θαμπό.

Η βάση φέρει μέρος από οκτάφυλλο ρόδακα. Τα πέταλα του ρόδακα εναλλάξ έχουν αντικατασταθεί από φύλλα άκανθας. Τα φύλλα αποδίδονται με έντονη πλαστικότητα συγκλίνοντας προς το κέντρο όπου αποδίδεται ανάγλυφα ο πυρήνας. Το σώμα διακοσμείται με φύλλα λωτού με διπλό νεύρο, τα οποία ξεκινούν διαδοχικά γύρω από τη βάση. Στις κορυφές τους το σχηματιζόμενο κενό καλύπτουν οι κορυφές όμοιων φύλλων.

3. (Γ/ N1' 90)

N. προέκταση. Στρ. 42

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.022, πλ.0.033

Καμμένο όστρακο. Ο πήλός και το γάνωμα είναι αλλοιωμένα από τη φωτιά.

Από την ανάγλυφη διακόσμηση σώζονται δύο φύλλα λωτού σε φυλλοφολιωτή διάταξη.

4. (M87/Πμ462)

Πίν. 10, 179

TE

Ακέραιο το μέταλλο της βάσης και μέρος από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.030.

Πηλός τεφρός (2.5YR 6/0) με προσμίξεις. Γάνωμα γκριζο.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα τα πέταλα του οποίου εναλλάξ έχουν αντικατασταθεί από ισάριθμα φύλλα άκανθας. Γύρω από το δακτύλιο της βάσης διατάσσονται σε σειρά για φυλλοφολιδοτή σύνθεση κορυφές φύλλων λωτού με απλή νεύρωση.

Με όμοιο μέταλλο κοσμείται το θραύσμα M94/Πμ83

5. (M88/Πμ241)

Πίν. 10, 179

Γ/ ΝΙ

Μέρος από τη βάση και τη γένεση του σώματος.

Ύψ. από το δακτύλιο 0.023, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 5/8). Το θραύσμα δε σώζει ίχνη γανώματος' έχει γίνει επάλειψη με διάλυμα στο χρώμα του πηλού.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα όμοιο με των προηγούμενων σκύφων (εναλλασσόμενα τέσσερα φύλλα άκανθας και τέσσερα πέταλα). Στο σώμα από την κορυφή άκανθας ξεκινούσε άλλη άκανθα' στα αριστερά της διακρίνεται το κατώτερο τμήμα λυρόσχημης βάσης ιωνικού κίονα.

6. (M89/Πμ40, M94/Πμ83)

Πίν. 10, 180

ΤΕ

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και τη βάση.

Ύψ. 0.058, πλ. 0.069

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα εξωτερικά ερυθρωπό σκούρο, θαμπό. Εσωτερικά ερυθροκάστανο.

Η πλατιά ζώνη στο σώμα διακοσμείται με εναλλασσόμενα φύλλα λωτού και μακρυπέταλα φύλλα. Στην επόμενη ζώνη, η οποία σώζεται αποσπασματικά εναλλάσσονται διπλός ρόδακας και δελφίني προς τα αριστερά. Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από φύλλα άκανθας και πέταλα εναλλάξ.

7. (M87/Πμ93, M94/Πμ72)

Πίν. 11, 12, 13, 181

ΤΕ. Βλ. Πατπά, Κεραμική, εικ. 5.

Ακέραιος σκίφος συγκολλημένος από πολλά θραύσματα. (M87/Πμ94, 105, 108, 277, 322, 372)

Έγινε συμπλήρωση.

Εξ. διάμ. βάσ. 0.033, εξ. διάμ. χειλ. 0.120, ύψ. 0.070. Το χείλος στην απόληξή του είναι ελαφρά γυρισμένο προς τα έξω.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο εξωτερικά και εσωτερικά ερυθροκάστανο σε ανοιχτότερους τόνους χαμηλά προς τη βάση και σκουρότερο ψηλότερα, όπου γίνεται μελανό.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από τέσσερα φύλλα άκανθας και τέσσερα φύλλα λατού. Στο σώμα η κύρια ζώνη διακοσμείται με εναλλασσόμενα φύλλα λατού με διπλή νεύρωση και ιδιότυπο φύλλο φτέρης του οποίου τα λογχόσημα φυλλάκια εναλλάσσονται με στρεπτό νεύρο. Τα δύο φύλλα επαναλαμβάνονται έξι φορές. Η πλατιά οριζόντια ζώνη διακοσμείται με απλή βλαστόσπειρα που καταλήγει σε φύλλα κισσού. Τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει στεφάνι δάφνης που διακόπτεται ανά διαστήματα από σχηματοποιημένη ταινία(επαναλαμβάνεται δεκατρείς φορές η σφραγίδα.

8. (M90/Πμ134)

Πίν. 11, 182

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Ύψ. 0.030, πλ.0.035

Πηλός ρόδινος σκούρος (2.5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τον φυτικό κάλυκα σώζονται αποσπασματικά ένα φύλλο λατού με διπλή νεύρωση και αριστερά ιδιότυπο φύλλο φτέρης. Από την υπερκείμενη ζώνη αναγνωρίζεται ελάχιστο τμήμα από βλαστόσπειρα ' διακρίνονται οι τρεις κοικίδες και ο μίσχος.

9. (M86/Πμ10)

Πίν. 11

Αποχωρητήριο

Θραύσμα από το σώμα κλειστού σχήματος αγγείου.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 6/6) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα μόνο στην εξωτερική επιφάνεια, καστανέρυθρο θαμπό.

Η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε δύο ζώνες' η κατώτερη διακοσμείται με όμοιο ιδιότυπο φύλλο, όπως και ο προηγούμενος σκύφος. Από την ανώτερη διακρίνεται φύλλο κισσού από τρίφυλλη δέσμη.

Αποχωρητήριο

10.(M94/Πμ81.M89/Πμ34.M94/Πμ63)

Πίν. 15. 182

ΤΕ.

Ύψ. 0.065, διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. κάλυκα 0.039, ύψ. χείλ. 0.017. Η ένωση του χείλους με το σώμα, στο ύψος της στενής οριζόντιας ζώνης, δεν είναι επιμελημένη, με αποτέλεσμα μέρος από τη ζώνη να έχει συμπιεστεί από το χείλος.

Πηλός ρόδιος ανοιχτόχρωμος (SYR 6/ 6) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα καφετί-καστανορόδινο ανομοιόχρωμο, θαμπό.

Το μέταλλο της βάσης έφερε τον οκτάφυλλο ρόδακα με την εναλλαγή των φύλλων άκανθας και πετάλων' διακρίνονται τα δύο φύλλα. Στον φυτικό κάλυκα η διακόσμηση συντίθεται από την εναλλαγή του ιδιότυπου φύλλου φτέρης με φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση, το οποίο στη βάση του περικλείει την κορυφή όμοιου φύλλου λωτού. Ίδιες κορυφές καλύπτουν τα κενά που δημιουργούνται από την εναλλαγή των δύο φύλλων στο ανώτερο τμήμα του κάλυκα. Η πλατύτερη ζώνη διακοσμείται με την εναλλαγή δελφινιών και διπλού ρόδακα' η υπερκείμενη στενότερη ζώνη διακοσμείται με δίλοβο κάλυκα άνθους με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

11. (M82/Πμ81)

Πίν. 13, 181

B1. Επιφανειακά

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Πάχος τοιχωμάτων 0.003' παχύτερα από τον σκύφο 6.

Ανάλυση πηλού από το εργαστήριο του Λούβρου.

Από την κατώτερη ζώνη σώζεται τμήμα βλαστόσπειρας κισσού από την ίδια σφραγίδα με το σκύφο 5. Την επόμενη ζώνη περιτρέπει στεφάνι δάφνης με σχηματοποιημένη ταινία.

12. 1994. (Περισυλλογή β. από τον τομέα του θεάτρου)

Πίν. 13, 181

Το ανώτερο τμήμα από το σώμα σκύφου. Δύο οριζόντιες ζώνες και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.030, πλ. 0.022

Πηλός ρόδιος. Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο' το ωόν κατέληγε σε τριγωνική οξεία απόληξη, αλλά συμπιέστηκε από την ανάγλυφη διαχωριστική ταινία. Υπόκειται ζώνη με στεφάνι δάφνης και σχηματοποιημένη ταινία. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τέσσερις ανάγλυφες κουκίδες.

13. (M87/Πμ28)

Πίν. 16, 17, 18, 183, 184

TE

Αμφορέας συγκολλημένος από πολλά θραύσματα. Σινανήκοιν θραύσματα που δεν συγκολλούνται' λείπει η βάση. Η λαβή φέρει στην επαφή της με το σωμα πηνιόσχημο έξαγμα.

Ο λαμμός καταλήγει σε λοξότιμφο προς τα μέσα χείλος.

πλ. ώμου 0.019, ύψ. λαμού. 0.055, εξ. διάμ. στο ύψος της στενής ζώνης 0.130.

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/8) αλλοιωμένος, με προσμίξεις. Γάνωμα μόνον εξωτερικά καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο.

Στο σώμα η διακόσμηση έγινε με χρήση μήτρας, ενώ στον ώμο και το λαιμό χρησιμοποιήθηκε η τεχνική διακόσμησης των αγγείων του τύπου της "Δυτικής Κλιτύς".

Η κατώτερη ζώνη στο σώμα (0.027) διακοσμείται με φύλλο λωτού και εκατέρωθεν ζεύγος άκανθας και πατυρόφυλλου με λυγισμένες τις κορυφές τους προς το φύλλο του λωτού. Η υπερκείμενη ισοΐψής ζώνη διακοσμείται με ερωτιδέα σε χορευτική κίνηση προς τα αριστερά και φτερωτή Νίκη με στεφάνι στο αναστηκωμένο δεξί χέρι της' κινούνται αντικρουστά με κέντρο σχηματοποιημένο φύλλο φτέρης. Ανάμεσα από τη σύνθεση αυτή, η οποία επαναλαμβάνεται X φορές, είναι τοποθετημένα χ φύλλα φτέρης. Την ανώτερη στενή (0.004) ζώνη περιτρέχει οριζόντιος κάλυκας με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

Ο ώμος διακοσμείται με εγχάρακτη απλή βλαστόσπειρα καμωμένη με ελεύθερο χέρι' καταλήγει σε κισσόφυλλα ζωγραφισμένα με επίθετο υπόλευκο χρώμα. Στο λαιμό, με ελεύθερο χέρι και χάραξη αποδόθηκε η διαφορετική διακόσμηση στις δύο όψεις. Η μία όψη φέρει μετόπη, η οποία διακοσμείται με δέσμες ενάλληλες που σχηματίζουν διαγώνιες. Η μετόπη ορίζεται δεξιά και αριστερά από διπλή σειρά πέντε τετραγώνων. Στην άλλη όψη αποδίδεται ρομβοειδής αλυσίδα, η οποία ορίζεται με εγχάρακτη ταινία στο ανώτερο τμήμα.

14. (M90/ Πμ1)

Πίν. 182

Γυμνάσιο

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.022, πλ. ζώνης 0.022.

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/6) . Γάνωμα καστανέρυθρο, ανομοιόχρωμο.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με ρόδακα του οποίου τα γεμάτα πέταλα έχουν περίγραμμα και διαχωρίζονται με λόγχες. Από τη διακόσμηση της κατώτερης πλατιάς ζώνης σώζεται σχεδόν ακέραια η μορφή ερωτιδέα χορευτή προς τα αριστερά και δεξιά σε αντίθετη κατεύθυνση διακρίνεται το ένδυμα της Νίκης με στεφάνι. Ο ερωτιδέας είναι κατά 0.002 μικρότερος από το σφράγισμα στον αμφορέα 12 και προέρχεται από φθαρμένη μήτρα.

15. (M87/ Πμ67)

Πίν. 182

TE

Θραύσμα από το μέταλλο της βάσης.

Διαστ. 0.016x 0.031

Πηλός ρόδιος (2.5 YR 5/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο.

Όμοιος ρόδακας στο μέταλλο με τον προηγούμενο σκύφο.

16. (M87/Πμ98, M87/Πμ365)

Πίν. 19, 185

TE

Δύο θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος αμφορέα.

Μεγ. ύψ. 0.062, πλ. 0.078, εξ. διάμ. στο ύψος της ζώνης με το κυμάτιο 0.130.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6) με προσμίξεις και λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο, μόνο στην εξωτερική επιφάνεια' εσωτερικά άβαφο.

Η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε ζώνες. Η κατώτερη διακοσμείται με φύλλα ηγυρhaea pelumbo και αριστερά ζεύγος από φύλλο άκανθας και πατυρόφυλλο με λυγισμένες τις κορυφές τους προς τη ηγυρhaea. Την υπερκείμενη ζώνη περιτρέχει τρίφυλλη συστάδα κισοφύλλων με κέντρο άνθος κισού. Η ανώτερη, στενή ζώνη, διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με ευθύγραμμη ισούψη λόγχη αριστερά' το ωόν διαμορφώνεται σε οξεία απόληξη.

17. (M88/Πμ311)

Πίν. 19, 186

FN/1

Θραύσμα από το σώμα αμφορέα.

Ύψ.0.40, πλ. 0.045.

Πηλός ρόδιнос (2. 5YR 5/4), με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο μόνο στην εξωτερική επιφάνεια.

Διακόσμηση από ζεύγος άκανθας και πατυρόφυλλου με λυγισμένες κορυφές εκατέρωθεν φύλλου λωτού. Στο τμήμα της οριζόντιας ζώνης η διακόσμηση είναι φθαομένη' διακρίνεται τσαμπί σταφυλιού.

18. (M94 / Πμ 73)

Πίν. 19, 186

TE

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.050

Πηλός ρόδιнос ανοιχτόχρωμος (5YR 6/ 6) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο, θαμπό' ρόδινο στην εξωτερική επιφάνεια, σκουρότερο στην εσωτερική.

Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση που περιβάλλεται εκατέρωθεν από πατυρόφυλλα.

19. (M94/ Πμ80)

Πίν. 186

TE

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου. Εσωτερικά διακρίνονται έντονα τα ίχνη από τον τροχό.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.049

Πηλός ρόδινος, πορώδης, με προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο-καφετί, ανομοιόχρωμο με ανταύγειες κατά τόπους. Σκληρά τοιχώματα.

Από τη διακόσμηση του φυτικού κάλυκα διακρίνεται η κορυφή φύλλου νυμφαίας *pelumbo* και αριστερά της η κορυφή φύλλου λωτού με διπλή νεύρωση. Η ζώνη διακοσμείται με τρίφυλλες δέσμες κισσοφύλλων με άνθος στο κέντρο τους.

20. (M87/Πμ157)

Πίν. 20, 186

TE

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα σκύφου.

Εξ. διάμ. βασ. 0.030

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6). Γάνωμα εξωτερικά ερυθρωπό. Εσωτερικά καστανέρυθρο, ανομοιόχρωμο.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα του οποίου τα πέταλα τονίζονται με ανάγλυφο περίγραμμα και χωρίζονται μεταξύ τους με λόγχες. Ο ρόδακας περιβάλλεται από κορυφές φύλλων λωτού με διπλό κεντρικό νεύρο.

Από τη διακόσμηση του σώματος διακρίνεται άκλανθα και πατυρόφυλλο.

21. (M94/Πμ53)

Πίν. 20

TE

Θραύσμα από τη βάση με τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.031

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/8) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο απολεπισμένο.

Η βάση διακοσμείται με ρόδακα που συντίθεται από πεταλόσχημα φύλλα, τονισμένα με ανάγλυφο περίγραμμα, τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους με λόγχες. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή φύλλου λωτού.

22. (M88/Πμ136)

Πίν. 20

ΝΔ/5.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.038

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) χωρίς μίκα. Γάνωμα μελανό και κατά τόπους ερυθροκάστανο.

Από τη βάση σώζεται έξεργη η κορυφή φύλλου λωτού (πρβλ. αρ. προπροηγούμενο). Ακολουθεί ο δακτύλιος της βάσης και από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή άκλανθας λυγισμένη προς τα εμπρός, πλαστικά αποδοσμένη. Πρόκειται για την κορυφή άκλανθας που βρίσκεται στο εσωτερικό φύλλου νυμφαίας *pelumbo*.

23. (M87/Πμ340)

Πίν. 19, 186

ΤΕ

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος σκύφου με μέρος από το δοκτύλιο της βάσης.
Υψ. 0.028, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6). Γάνωμα μελανό με καστανόχρωμες ανταύγειες κατά τόπους, εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται μέρος από ζεύγος άκανθας και πατυρόφυλλου.

24. (M88/ Πμ12)

Πίν. 19, 186

Τετρ. Α6. Δ/α

Θραύσμα από το σώμα αμφορέα.

Υψ. 0.025, πλ. 0.022

Πηλός ρόδινος (5YR 6/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο μόνο στην εξωτερική επιφάνεια.

Από τη διακόσμηση σώζεται άκανθα με λυγισμένη στα δεξιά την κορυφή της και μέρος από πατυρόφυλλο.

25. (M82/Πμ52)

Πίν. 19, 186

Τομή Ν -v2

Θραύσμα από το σώμα και τις οριζόντιες ζώνες σκύφου.

Υψ. 0.032, πλ. 0.023

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κορυφές λυγισμένου πατυρόφυλλου και φύλλου λωτού. Ακολουθεί στενή ζώνη την οποία περιτρέχει οριζόντια κάλυκας άνθους προς τα αριστερά. Στην υπερκείμενη ζώνη αδιάγνωστο κόσμημα.

26. (M81/Πμ39)

Πίν. 21

Χώρος Ναού

Θραύσμα από το σώμα κλειστού αγγείου.

Υψ. 0.020. πλ. 0.018.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/ 8) χωρίς μίκα. Γάνωμα μόνον στην εξωτερική επιφάνεια, καστανόχρωμο, θαμπό.

Η διακόσμηση διαταγμένη σε δύο ζώνες. Η ανώτερη έφερε γιrolάντα και η κατώτερη τριφυλλες δέσμες κισσόφυλλων με άνθος στο κέντρο τους.

27. (M/ Πμ89)

Πίν. 21, 186

NΔ/1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα σκύφου κάτω από το χείλος. Δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.033, πλ. 0.021

Πηλός ρόδινος, με προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο.

Από την κατώτερη ζώνη διακρίνεται τμήμα της τρίφυλλης δέσμης κισσόφυλλων με άνθος στο κέντρο. Η υπερκείμενη ζώνη κοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

28. (M83/ Πμ25)

Πίν. 21, 186

NΔ/ 1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα κλειστού αγγείου.

Υψ. 0.019, πλ. 0.034.

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα καφετί μόνον στην εξωτερική επιφάνεια.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης διακρίνονται τρίφυλλες δέσμες κισσόφυλλων με άνθος στο κέντρο τους.

29. (M81/Πμ303)

Πίν. 21, 186

B. Κτίσμα. B1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος αμφορέα.

Υψ. 0.025, πλ. 0.047.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/8) με προσμίξεις. Γάνωμα μόνο στην εξωτερική επιφάνεια, ερυθρωπό, φθαρμένο.

Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με γωνιώδη απόληξη του ωού και κοντύτερη λόγχη στα αριστερά.

30. (M88/Πμ284)

Πίν. 22, 187

Γ/ N1

Συγκολλημένα θραύσματα από το σώμα σκύφου. Λείπει η βάση και το χείλος.

Διαστάσεις μεγαλύτερου θραύσματος: ύψ.0.058, πλ. 0.052, πλ. ζώνης με ανθέμια 0.016, στενή ζώνη: 0.004

Πηλός τεφρός αλλοιωμένος από το ψήσιμο (2.5YR 6/0).

Γάνωμα αλλοιωμένο επίσης. μέλανό ανομοιόχρωμο.

Στο σώμα ενωμένα φύλλα *nympheaa nelumbo*, με κεντρικό στρεπτό νεύρο, ξεκινούν από ψηλότερο σημείο σχετικά με το δακτύλιο της βάσης με ενωμένα διαδοχικά τα σημεία αφετηρίας τους. Στο εσωτερικό τους περιλαμβάνουν σχηματοποιημένο φύλλο άκανθας. Στα σημεία

ενώσεως των *nympheaa pelumbo* είναι τοποθετημένο από ένα όρθιο ανθεματώ φύλλο. Αυτό, ξεκινά από το δακτύλιο της βάσης, όπως και η άκικανθα στο εσωτερικό των *pelumbo*. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη διακοσμημένη με εναλλασσόμενα ανθέμια και δελφίνια. Τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει οριζόντιο δίοβο μπουμπούκι με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

31. (M83/Πμ128)

Πίν. 23, 188

Δ4 και φρέαρ Δ2.

Συγκολλημένος σκύφος. Σώζεται αέραια η τομή του. Το χείλος απολήγει σε περιχέλωμα πλ. 0.005.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/8) με ίχνη μίκας και άλλες προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο' εξωτερικά καστανομέλανο στο κατώτερο τμήμα του σώματος και καστανέρυθρο στο ανώτερο.' στο εσωτερικό του σκύφου το γάνωμα είναι ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση της βάσης σώζονται οι δύο από τις πέντε κορυφές φύλλων λωτού με κεντρική νεύρωση. Στην κατώτερη ζώνη του σώματος εναλλάσσονται φύλλα λωτου και ανθεματώ φύλλα. Ακολουθεί ζώνη με σειρά εννιάφυλλων ανθεμίων εναλλασσόμενων με όρθιο κάλυκα άνθους. Την υπερκείμενη στενή ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει οριζόντια κάλυκας άνθους με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

32. (M83/Πμ130)

Πίν. 23, 188

Δ2 Φρέαρ.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.038.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/8) με ίχνη μίκας και προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά.

Το σώμα διακοσμείται με εναλλαγή φύλλων λωτού και ανθεματών φύλλων. Στην επόμενη πλατιά ζώνη εναλλάσσονται εννεάφυλλα ανθέμια και επτάφυλλος ρόδακας.

33. (M86/Πμ267)

Πίν. 24, 189

Βλ συγκρότημα. v-B2/2

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.027.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/6). Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται όρθιος κάλυκας άνθους και αριστερά αδιάγνωστη διακόσμηση. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με εναλλασσόμενα ανθέμια και δελφίνια. Η ανάγλυφη γραμμή που ορίζει τη ζώνη διαπερνά το κατώτερο τμήμα του ανθεμίου.

34. (M87/Πμ154)

Πίν. 24, 189

TE

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κλειστού σχήματος αγγείου.

Υψ. 0.034, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8). Εσωτερικά άβαφο. Η εξωτερική επιφάνεια είναι περασμένη με διάλυμα αραιωμένου πηλού, χωρίς γάνωμα.

Σώζονται δύο οριζόντιες ζώνες. Στην κατώτερη, από τα εναλλασσόμενα ανθήματα και δελφίνια διακρίνεται μόνον η ουρά του δελφινιού και τμήμα από το ανθήμιο. Η επόμενη φέρει ιωνικό κυμάτιο' οι λόγχες βρίσκονται στα αριστερά του ωού, το ανάγλυφο περίγραμμα του οποίου καταλήγει σε γωνιώδη κορυφή με σχηματοποιημένη οξεία απόληξη.

35. (M88/Πμ10)

Πίν. 24

Τετρ. Α6. Δ/α. Βάθ. 3.35- 4.20

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.021, πλ. 0.026. Λεπτά τοιχώματα.

Καμμένο από φωτιά όστρακο.

Από τη διακόσμηση διακρίνεται στην ανώτερη ζώνη το ρύγχος δελφινιού και αριστερά του φύλλο σταχιού. Από την κατώτερη ζώνη διακρίνεται ελάχιστο τμήμα από την διπλωμένη κορυφή φύλλου.

36. (M86/Πμ326)

Πίν. 24

Αγωγός Βόρεια από το Δ4.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.016, πλ.0.017

Πηλός πορτοκαλλέρυθος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται όρθιο φύλλο σταχιού.

37. (M82/Πμ215)

Πίν. 24

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από το σώμα (ζώνη)

Υψ. 0.018, πλ. 0.015

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ρόδινο, στο χρώμα του πηλού.

Σώζεται το δεξιό μισό του φύλλου σταχιού και η ουρά του δελφινιού.

38. (M87/Πμ337)

Πίν. 25, 189

TE

Σκύφος συγκολλημένος. Σώζεται ανέραια η βάση και το μεγαλύτερο τμήμα από το σώμα λείπει η απόληξη του χείλους.

Ύψ. 0.037, διαμ. βάσ.0.050

Πηλός ρόδιнос ανοιχτόχρωμος (2.5YR 6/8), με ίχνη μίκας και προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο: στην εξωτερική επιφάνεια είναι καστανομέλανο στο κατώτερο τμήμα του σώματος και καστανέρυθρο στο ανώτερο' στο εσωτερικό του σκύφου το γάνωμα είναι ερυθρωπό.

Η βάση φέρει πεντάφυλλο ρόδακα. Τα καμπυλόγραμμα πέταλα συγκλίνουν ασύμμετρα προς το κέντρο, όπου δε δηλώνεται πυρήνας. Η βάση διαχωρίζεται από το σώμα με ανάγλυφα αποδοσμένο δακτύλιο, από όπου ξεκινούν τα τέσσερα φύλλα λωτού διαταγμένα σε σταυροειδή διάταξη στην πλατιά ζώνη του σώματος. Ο κενός χώρος ανάμεσα από τα λωτόφυλλα διακοσμείται με ισάριθμα επτάφυλλα ανθέμια. Την επόμενη ζώνη περιτρέχει σε οριζόντια κατεύθυνση προς τα αριστερά δέσμη τριών φύλλων δάφνης. Η στενή ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. το περίγραμμα του ωού είναι τριγωνικό και η λόγχη κοντύτερη στα δεξιά.

39. (M81/Πμ118)

Πίν. 26, 190

N-Δ1

Μικρό θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.021. Λεπτά τοιχώματα

Πηλός με προσμίξεις (5 YR 7/ 8). Γάνωμα απολετισμένο, καστανέρυθρο. Ανάλυση πηλού στο εργαστήριο του Λούβρου.

Από τη διακόσμηση σώζεται ανέραιο τρίφυλλο άνθος.

40. (M90/Πμ166)

Πίν. 26

Δ1-ν1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με μέρος από το χείλος.

Ύψ. 0.028. πλ.0.018, ύψ. ζώνης 0.005

Πηλός ρόδιнос (2.5 YR 6/ 6) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο απολετισμένο.

Η στενή οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με αστράγαλους. Υπόκειται ζώνη από τη διακόσμηση της οποίας σώζεται όρθιο τρίφυλλο άνθος.

41. (M88/Πμ292)

Πίν. 26, 190

Γ/N1

Μικρό θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6) με μίκα . Γάνωμα καφετί.

Διακόσμηση: όρθιο τρίφυλλο άνθος.

42. (M86/ Πμ320)

Πίν. 26, 190

Αγωγός Β. από το Δ4.

Μικρό θραύσμα από οριζόντιες ζώνες σκύφου.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.014, πλ. ζώνης 0.010.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο ανομοιόχρωμο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με καρδιάσχημη αλυσίδα και η κατώτερη με όρθια τρίφυλλα άνθη.

43. (M88Πμ258)

Πίν. 26, 190

F/ N1' 88

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η κατώτερη ζώνη, από την οποία διακρίνεται ελάχιστο τμήμα, έφερε όρθιο τρίφυλλο άνθος σε οριζόντια κατεύθυνση προς τα αριστερά. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με καρδιάσχημη αλυσίδα.

44. (M89/Πμ141)

Πίν. 27, 190

TE

Θραύσμα από το σώμα αγγείου κλειστού σχήματος.

Ύψ.0.033, πλ. 0.021

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο, θαμπό, μόνον στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου. εσωτερικά άβαφο.

Το σώμα διακοσμείται με "μακεδονικά" ημικύκλια. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη στην οποία εναλλάσσονται σχηματοποιημένο φύλλο φτέρης και τρίφυλλη όρθια δέσμη φύλλων δάφνης με λυγισμένα τα δύο ακρινά φύλλα. Η υπερκείμενη ζώνη διακοσμείται με οριζόντιο κάλυκα άνθους προς τα αριστερά.

45. (M86/ Πμ290-293)

Πίν. 27, 190

Δ5

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κλειστού αγγείου.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.032, πλ. ζώνης 0.005

Πηλός ρόδινος (5YR 6/8) με ελάχιστες προσμίξεις, σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό, εξίτηλο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με κάλυκα άνθους προς τα αριστερά.

46. (M/Πμ27)

Πίν. 27, 190

ΝΔ/1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κλειστού αγγείου.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.017

Πηλός αλλοιωμένος ρόδινος-τεφρός. Γάνωμα μελανό θαμπό, μόνον στην εξωτερική επιφάνεια. Εσωτερικά άβαφο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οριζόντιο κάλυκα άνθους προς τα αριστερά.

47. (M87/Πμ251)

Πίν. 27, 190

ΤΕ

Τα δύο θραύσματα συνανήκουν αλλά δεν συγκολλνται. Προέρχονται από την οριζόντια ζώνη και το σώμα σκύφου.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.022

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6). Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται όρθιος κάλυκας άνθους. Όμοιος κάλυκας περιτρέχει την οριζόντια ζώνη προς τα αριστερά.

48. (M88 / Πμ346)

Πίν. 27, 190

Θέατρο. Επιφανειακά

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη σκύφου.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.024

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/8). Γάνωμα καστανομέλανο ανομοιόχρωμο, εξωτερικά και εσωτερικά.

Η ζώνη διακοσμείται με οριζόντιο κάλυκα άνθους με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

49. (M94/Πμ82)

Πίν. 27

ΤΕ

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη σκύφου. Το χείλος εξωτερικά είναι άτεχνα προσαρμοσμένο.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Πολύ ψημμένα τοιχώματα.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ακέραιος οριζόντιος κάλυκας άνθους από καθαρό σφράγισμα.

50. (M86/Πμ149)

Πίν. 190

ΝΔ/ 1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη

Ύψ. 0.021, πλ. 0.018, πλ. ζώνης 0.006

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, απολεπισμένο.

Από την ανάγλυφη διακόσμηση της ζώνης διακρίνονται κάλυκες άνθους προς τα αριστερά.

51. (M87/Πμ292)

Πίν. 27, 190

ΤΕ

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου. Δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση διακρίνεται ο κάλυκας άνθους προς τα δεξιά στην ανώτερη ζώνη. Στην κατώτερη πιθανώς φύλλο λωτού.

52. (M86/Πμ316)

Πίν. 52, 190

ΒΔ συγκρότημα. Κλίβανος.

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη σκύφου.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.019

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται ο ράθων δελφινιού και δεξιά του όρθιος κάλυκας άνθους.

53. (M89/Πμ28)

Πίν. 28, 191

ΤΕ

Στηγκολημένος σκύφος. Σώζεται αζέραια η τομή του.

Ύψ. 0.050, εξ. διάμ. χείλ. 0.085, ύψ. χείλ. 0.017.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (2. 5YR 6/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά. Στην εξωτερική επιφάνεια, στο ύψος του χείλους, το γάνωμα είναι μελανό αλλοιωμένο από την όπτηση.

Η βάση είναι ενιαία με το σώμα, χωρίς εξωτερική διαμόρφωση. Στο κέντρο, στη θέση του μεταλλίου, υπάρχει οκτάφυλλος ρόδακας με κοίλα πέταλα διαταγμένα γύρω από ροδακοειδή πυρήνα (διπλός ρόδακας).

Το σώμα διακοσμείται με πεντάγωνα σε διχτυωτή διάταξη. Στο ανώτερο τμήμα, στο εσωτερικό τους περικλείουν όμοιο διπλό ρόδακα με αυτόν της βάσης. Τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος, κατεστραμμένη τμηματικά από την τοποθέτηση του χείλους, περιτρέχει οριζόντια δίλοβος κάλυκας άνθους με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

54. (M94/Πμ75)

Πίν. 28

TE

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.018

Καμμένο τελείως από φωτιά.

Από την κύρια διακόσμηση του σώματος διακρίνονται οι ανάγλυφες γραμμές που σχημάτιζαν πεντάγωνα και περιέλειαν στην κορυφή διπλό ρόδακα' από τον ρόδακα που σώζεται δεν είναι ευδιάκριτες οι λεπτομέρειες εξαιτίας της φθοράς του σφραγίσματος. Η οριζόντια ζώνη ήταν διακοσμημένη με ιωνικό κυμάτιο με τριγωνικό ωόν και κοντύτερη λόγχη αριστερά.

55. (M89/Πμ37)

Πίν. 28, 192

TE

Μικρό θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη. Το χείλος απολήγει σε διαμορφωμένο περιχέλιωμα πλ. 0.004.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά.

Στο σώμα η διακόσμηση θα πρέπει να ήταν όμοια με του προηγούμενου σκύφου (πεντάγωνα), όπως συμπεραίνουμε από τα δύο σωζόμενα πέταλα του διπλού ρόδακα. Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει δίλοβος οριζόντιος κάλυκας άνθους προς τα αριστερά.

56. (M82/Πμ 62)

Πίν. 28, 192

N-v1 και N-v2

θραύσμα από το σώμα με μέρος από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.031

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5. YR 6/8) με λίγη μίκα.

Στο σώμα διακρίνονται ανάγλυφες ευθείες γραμμές διαταγμένες ώστε να σχηματίζουν πεντάγωνα. Η ζώνη διακοσμείται με οριζόντιο δίοβο κάλυμα άνθους προς τα αριστερά.

57. (M88/Πμ17).

Πίν. 28, 192

Τετρ. Α6 Δ/α

Θραύσμα από το χείλος και από το ανώτερο μέρος του σώματος σκύφου.

Υψ. 0.023 πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 5/6) τεφρός στον πυρήνα του από την όπτηση. Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά με μεταλλική υφή.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι απολήξεις των κορυφών φύλλων λατού σε φυλλοφολιδατή σύνθεση. Τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει οριζόντια δίοβος κάλυμας άνθους προς τα αριστερά.

58. (M86/Πμ16).

Πίν. 29, 192

Αποχωρητήριο.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.047, πλ. 0.035

Πηλός τεφρός (7.5YR 6/0) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα γκριζομέλανο, εξωτερικά και εσωτερικά.

Το σώμα καλύπτουν σε φυλλοφολιδωτή διάταξη φύλλα λωτού με απλή νεύρωση. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο: το περίγραμμα του ωού είναι τριγωνικό και η λόγχη κοντύτερη στα δεξιά. Η υπερκείμενη ζώνη διακοσμείται με διακεκομένο βλαστό μυρτιάς, στον οποίο τα φύλλα είναι διαταγμένα ανά τρία με ένα καρπό στο κέντρο.

59. (M83/ Πμ217)

Πίν. 192

Δ4/2/B

Μικρό θραύσμα από την οριζόντια ζώνη σκύφου.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστες προσμίξεις. Ανάλυση πηλού στο εργαστήριο του Λούβρου.

Από τη διακόσμηση σώζεται κλαδί με δέσμες φύλλων μυρτιάς.

60. (M90/ Πμ 403)

Πίν. 29, 192

Δεξαμενή

Χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.029, πλ.0.022, ύψ. χείλους 0.021.

Πηλός αλλοιωμένος με προσμίξεις.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με κλαδί με δέσμες φύλλων μυρτιάς.

61. (M87/Πμ165+308)

Πίν. 29, 193

TE

Ακέραια η τομή σκύφου. Συνανήκουν θραύσματα που δεν συγκολλούνται.

Εξ. διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. 0.052

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά στο χείλος εξωτερικά καστανομέλανο.

Η διακόσμηση της βάσης είναι ενιαία με το σώμα. Κορυφές φύλλων λωτού με αλή νεύρωση διατάσσονται σε φυλλοφολιδωτή σύνθεση. Στη βάση σχηματίζουν εξάφυλλο ρόδακα χωρίς πυρήνα. Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με αστραγάλους, οι οποίοι προέρχονται από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

62. (M82/ Πμ181)

Πίν. 29

Δ3-δ1

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.021, πλ.0.021.

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα σκούρο καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κορυφή φύλλου λωτού σε φυλλοφολιθωτή διάταξη, με νεύρωση που χωρίζει το φύλλο σε δύο ανάγλυφα τμήματα.

63. (M87/Πμ30)

Πίν. 30, 194

TE

Το χείλος και το ανώτερο τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.041, πλ. 0.054, εξ.διάμ. χείλ. 0.120' Το χείλος απολήγει σε πρόσθετο διαμορφωμένο περιχέλωμα προς τα έξω πλ. 0.008

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8) με πολλές προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά.

Το σώμα καλύπτεται από κορυφές πεταλόσχημων φύλλων σε φυλλοφολιθωτή διάταξη προς τα δεξιά. την οριζόντια ζώνη περιτρέχει καρδιόσχημη αλυσίδα με τις κορυφές προς τα αριστερά.

64. (M87/Πμ205, M89/Πμ7)

Πίν. 30, 195

TE

Θραύσματα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

πλ. χείλ. 0.021, πλ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8), με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά, σκουρότερο στο χείλος.

Ηκατώτερη ζώνη διακοσμείται με τρίφυλλη δέσμη φύλλων δάφνης με κατεύθυνση προς τα αριστερά. Την ανώτερη ζώνη περιτρέχει καρδιόσχημη αλυσίδα με τις κορυφές προς τα αριστερά.

65. (M94/ Πμ403)

Πίν. 31

Φρέαρ/ 1993

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.014, πλ.0.019

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό.

Και οι δύο ζώνες σώζονται αποσπασματικά. Η ανώτερη διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα και η κατώτερη με τρίφυλλη δέσμη δάφνης.

66. (M81/Πμ128)

Πίν. 31

N-Δ1.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.031

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό, απολειπισμένο.

Από τη διακόσμηση σώζονται τρίφυλλες δέσμες δάφνης προς τα αριστερά με κοινίδες στα διάκενα.

67.(M87/Πμ274)

Πίν. 31

TE

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 5/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της ζώνης σώζεται αποσπασματικά τρίφυλλη δέσμη δάφνης. Χωρίς να παρεμβάλλεται η συνήθης διαχωριστική ταινία, ακολουθεί, στο κατώτερο τμήμα, καμπύλη ανάγλυφη γραμμή, πιθανώς από βλαστόσπειρα.

68. (M87/Πμ198)

Πίν. 32, 196

TE

Θραύσματα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Πλ. χείλ. 0/021, πλ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/8) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο θαμπό.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με ευθύγραμμη λόγχη αριστερά και οξεία απόληξη του ωού. Η υποκείμενη ζώνη φέρει σειρά όμοιας τρίφυλλης δέσμης λογχόσχημων φύλλων, όπως και ο προηγούμενος σκύφος.

69.

Πίν. 31

Περιουλλογή

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.033

Το όστρακο είναι καμμένο. Οπηλός και το γάνωμα είναι αλλοιωμένα από τη φωτιά.

Από τη διακόσμηση στο σώμα, σώζονται οι κορυφές μακρυπέταλων φύλλων δύο διαστάσεων (πλατιά και στενότερα) τα οποία εναλλάσσονται. Η οριζόντια ζώνη έφερε τρίφυλλες δέσμες δάφνης.

70. (M87/Πμ504)

Πίν. 33, 197

TE

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.034, πλ. 0.037

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά.

Δύο οριζόντιες ζώνες: η ανώτερη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με ευθύγραμμη λόγχη αριστερά και οξεία απόληξη του ωού. Η υποκείμενη ζώνη διακοσμείται με τρίφυλλη δέσμη λογχόσχημων φύλλων προς τα αριστερά. Την ανάγλυφη γραμμή ανάμεσα από τη διακόσμηση του σώματος και την οριζόντια ζώνη διακόπτει σφράγισμα σχεδόν έντυπα αποδοσμένο, που αποδίδει βωμό κερασφόρο σε ιωνικό κίονα βοικράνιο.

71. (M94/Πμ62)

Πίν. 32

TE

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.021, πλ. 0.050, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) καθαρός. Γάνωμα μελανό εξωτερικά, ρόδινο εσωτερικά.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με οξεία απόληξη του ωού.

72. (M87/Πμ360)

Πίν. 33

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.038, πλ. 0.041

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με προσμίξεις. Γάνωμα ερυθρωπό στην εξωτερική και εσωτερική επιφάνεια.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές ζεύγους άκανθας και πατυρόφυλλου λυγισμένες στα δεξιά. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με τρίφυλλη δέσμη δάφνης προς τα αριστερά.

72.1. Σκύφος από την Ακρόπολη

73. (M81/Πμ224)

Πίν. 33, 197

Δ1. Γεμίσματα

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Υψ. 0.021, πλ. 0.017.

Καμμένο όστρακο από φωτιά. Πηλός με προσμίξεις.

Από την κύρια διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται η λυγισμένη κορυφή πατυροφύλλου. Στην υπερκείμενη ζώνη τριφυλλη δέσμη φύλλων δάφνης.

74. (M88/Πμ340)

Πίν. 34, 198

Θέατρο. Επιφανειακά.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη σκύφου.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.035

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 5/8) με λίγη μίκα και πολλές προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα.

75. (M82/ Πμ192)

Πίν. 34, 198

Δ3

Χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. χείλ. 0.015, πλ. 0.030

Πηλός ρόδιнос αλλοιωμένος (7YR 6/ 6). Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ελάχιστο τμήμα από την καρδιόσχημη αλυσίδα

76. (M83/Πμ160)

Πίν. 34

Δ2. Φρέαρ.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.045, πλ. 0.051

Πηλός ρόδιнос, αλλοιωμένος με προσμίξεις. Γάνωμα αλλοιωμένο επίσης από φωτιά.

Ανάλυση πηλού στο Λούβρο.

Στην οριζόντια ζώνη καρδιόσχημη αλυσίδα.

77. (M81/Πμ252)

Πίν. 34, 198

Τομή N. από το Δ1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κλειστού σχήματος αγγείου.

Ύψ. 0.026. πλ. 0.028. παχ. 0.006

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο: καστανέρυθρο, αλλοιωμένο από φωτιά, μόνον στην εξωτερική επιφάνεια' εσωτερικά άβαφο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο κοικίδες.

78. (M86/Πμ321)

Πίν. 34, 198

Αγωγός. Β. από το Δ4

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.031, πλ.0.024.

Πηλός τεφρός (7.5YR 6/0) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος κοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα με τις κορυφές προς τα αριστερά. Από την υποκείμενη ζώνη σώζεται τμήμα φυτικής διακόσμησης (βλαστόσπειρα).

79. (M94/Πμ51)

Πίν. 31

TE/B

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.016, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/6) σχεδόν καθαρός.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα.

80. (M/Πμ75, M/Πμ62)

Πίν. 34, 198

B6

Δύο θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.031

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8) με μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το κεφάλι κρανοφόρου πολεμιστή σε κατατομή, με όρθιο, λυγισμένο στον αγκώνα το δεξιό του βραχίονα και σφιγμένη την παλάμη του χεριού του σε γροθιά. Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα.

81. (M89/Πμ3), (M87/Πμ511+195).

Πίν. 34, 199

TE

Το χείλος και το ανώτερο τμήμα από το σώμα. Συγκολλημένα από πολλά θραύσματα. Το χείλος είναι άτεχνα προσαρμοσμένο στο σώμα.

Ύψ. 0.044, πλ. 0.070, διάμ. χείλ. 0.120

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/6) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ανύπαρκτο. Τα τοιχώματα φέρουν επάλειψη από διάλυμα αραιωμένου πηλού.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κεφαλές δύο αλόγων προς τα δεξιά. Στα αριστερά μορφή πολεμιστή με κράνος και αναστηκωμένο χέρι. Η ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους τετράγωνης διατομής και ζεύγος από σταγόνες.

82. (M87/Πμ353)

Πίν. 35, 200

TE

Συγκολλούμενα και συνανήκοντα θραύσματα από το μεγαλύτερο τμήμα του σκύφου. Λείπουν ενδιάμεσα θραύσματα από το σώμα με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η συμπλήρωση της τομής. Ο σκύφος είναι αβαθής. Τα τοιχώματά του σε σχέση με τη βάση σχηματίζουν μηδαμινή κλίση προς τα μέσα.

Διάμ. βάσης 0.027

Πηλός ρόδινος με προσμίξεις και ελάχιστη μίκα. Γάνωμα σκούρο καστανέρυθρο, εξωτερικά και εσωτερικά.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Τον δακτύλιο καλύπτει και διαπερνά η διακόσμηση του σώματος. Σε σταυροειδή διάταξη, γύρω από τον δακτύλιο της βάσης, είναι τοποθετημένα τέσσερα φύλλα όρθιας άκανθας με σχηματισμένες τις αφετηρίες τους. Ανάμεσά τους είναι τοποθετημένες ισάριθμες όμοιες άκανθες, χωρίς διαμορφωμένη αφετηρία. Ψηλότερα, τα κενά που δημιουργούν οι άκανθες, καλύπτουν μακρυπέταλα φύλλα. Στη συνέχεια, την πλατιά οριζόντια ζώνη περιτρέχει τρίφυλλη δέσμη σε κατεύθυνση προς τα δεξιά' εκατέρωθεν από ένα κεντικό φύλλο εκφύεται μίσχος με κάλυκα άνθους και κουνίδα. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο, με περίτεχνη οξεία απόληξη του ωού και ισοιψή λόγχη.

83. (M83/ Πμ193 + 195)

Πίν. 35, 201

Τομή Δ4/ 2ν.

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Ύψ. 0.049, πλ. 0.041. Το θραύσμα είναι σχεδόν επίπεδο.

Πηλός ρόδινος, ανοιχτόχρωμος (5YR 6/ 6) με προσμίξεις' ο πυρήνας είναι τεφρός από ατελή όπτηση. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται φύλλο άκανθας όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο.

84. (M82/ Πμ8)

Πίν. 36, 201

N- v1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη σκύφου.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.027, πλ. ζώνης 0.010

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/ 6) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο, με οξεία τριγωνική απόληξη του ωού και ισοιψή λόγχη.

85. (M86/ Πμ 190)

Πίν. 36, 201

NΔ/ 3

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Υψ. 0.032, πλ. 0.035, λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται άκανθα όρθια, όμοιου τύπου με του σκύφου 82, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Προέρχεται από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα, εφόσον οι λεπτομέρειες μόλις που διακρίνονται.

86. (M83/Πμ50)

Πίν. 36

Χώρος Ναού, επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Υψ. 0.020, πλ. 0.030

Πηλός, γάνωμα, όπως ο προηγούμενος σκύφος.

- Από τη διακόσμηση σώζεται άκανθα όμοιου τύπου, που προέρχεται από καθαρότερη σφραγίδα.

87. (M/Πμ43)

Πίν. 36

Δ4

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Υψ. 0.021, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/4) . Γάνωμα καφετί.

Όμοια τυπολογικά άκανθα με του σκύφου 75, μικρότερης κλίμακας, με πιο διαλυμένα τα περιγράμματά της.

88. (M87/Πμ31, 140, 100)

Πίν. 37, 202

TE

Δύο θραύσματα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.068, πλ. 0.066, παχ. 0.006

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 6/8), με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο, καστανομέλανο με ερυθρωπές ανταύγειες. Το σώμα διακοσμείται με πλατιά μακρυπέταλα φύλλα, τα οποία χωρίζονται από σειρά κουκίδων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με ευθύγραμμη λόγχη αριστερά το κινάτιο απολήγει σε οξεία γωνία.

89. (M87/Πμ362+413)

Πίν. 38, 202.

TE

Θραύσμα από το σώμα .

Ύψ. 0.032, πλ. 0.042

Πηλός ρόδινος (5YR 5/2) αλλοιωμένος από την όπτηση. Δε σώζονται ίχνη από γάνωμα! Τα τοιχώματα φέρουν επάλειψη από αραιωμένο διάλυμα στο χρώμα του πηλού.

Από το ελάχιστο τμήμα της βάσης που σώζεται αναγνωρίζουμε την κορυφή φύλλου λωτού. Το σώμα καλύπτεται από μακρουπέταλα ανάγλυφα φύλλα τα οποία συγκλίνουν γύρω από το δακτύλιο της βάσης σε σχήμα ριτιδίου.

90. (M87/Πμ23, M87/Πμ254)

Πίν. 38, 202

TE

Χείλος, οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα σκύφου. Συνανήκει θραύσμα από το σώμα, χωρίς να συγκολλάται.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.034, ύψ. χείλ. 0.014

Πηλός ρόδινος (2.5YR6/8) με προσμίξεις και λίγη μίκα. Γάνωμα ανομοιόχρωμο: ερυθρωπό, εκτός από την εξωτερική επιφάνεια του χείλους, η οποία είναι μελανή, θαμπή.

Στο σώμα μακρουπέταλα φύλλα, στην οριζόντια ζώνη ιωνικό κυμάτιο με τριγωνικό ωόν και κοντύτερη λόγχη δεξιά.

91. (M88/Πμ381)

Πίν. 202

Θέατρο. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8), με λίγες προσμίξεις, Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο, εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζονται τέσσερα μακρουπέταλα φύλλα, τα οποία συγκλίνουν προς τη βάση.

92. (M90/Πμ354)

A6/T1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.016, πλ. 0.025

Πηλός αλλοιωμένος (5YR 6/3). Γάνωμα μελανό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζονται δύο μακρουπέταλα φύλλα.

93. (M87/Πμ303)

Πίν. 37, 202

TE

Θραύσμα από το σώμασκύφου.

Υψ. 0.029, πλ. 0.038

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο, σκούρο.

Τρία μακροπέταλα φύλλα με ανάγλυφο περίγραμμα και σε αραιή συστοιχία.

94. (M94/Πμ86)

Πίν. 39

TE

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.024, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος, αλλοιωμένος (5YR 6/4) σχεδόν καθαρός. Η εξωτερική επιφάνεια φέρει καφετί γάνωμα' στην εσωτερική επιφάνεια το γάνωμα είναι αλλοιωμένο από φωτιά.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το κεφάλι μουσικού ερωτιδέα προς τα αριστερά με λύρα. Αριστερά σε αντίθετη κατεύθυνση από τον ερωτιδέα, σώζεται τμήμα από το κεφάλι δελφινιού. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με τριγωνικό ωόν.

95. (M83/Πμ81)

Πίν. 40, 203

Δ6/1

Χείλος και οριζόντια ζώνη. Το χείλος απολήγει σε διαμορφωμένο οριζόντιο περιχέλωμα πλ. 0.006 που προεξέχει οριζόντια.

Υψ. 0.023, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/6), αλλοιωμένος από την όπτηση. Κατά τόπους είναι τεφρός (10 YR 5/2). Περιέχει προσμίξεις. Γάνωμα αλλοιωμένο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

96. (M87/Πμ70)

Πίν. 40, 203

TE

Χείλος και οριζόντια ζώνη. Το χείλος απολήγει σε περιχέλωμα πλ. 0.007.

Υψ. 0.023, π λ. 0.033.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 5/8). Γάνωμα αλλοιωμένο, ερυθρωπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. όμοιου τύπου με το σκύφο 88.

97. (M81/Πμ5)

Πίν. 40. 203

Έξω από το Ναό. Επιφανειακά

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.023, πλ. 0.030. Το χείλος απολήγει σε διαμορφωμένο περιχέλωμα ενιαίο με το σώμα, πλ. 0.007.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YP 6/6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο, κατά τόπους μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Το περίγραμμα του ωού είναι τριγωνικό και η λόγχη κοντύτερη στα δεξιά.

98. (M83/Πμ204)

Πίν. 40, 203

Δ4

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη. Το χείλος δημιουργεί λοξότιμτο περιχέλιωμα.

Ύψ. 0.020, πλ.0.012, ύψ.χείλ. 0.011, ύψ. ζώνης με κυμάτιο, 0.004

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο, θαμπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο: τριγωνικό ωόν και λόγχη κοντύτερη αριστερά.

99. (M81/Πμ132)

Πίν. 40, 203

N-Δ1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.022.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/8) με προσμίξεις. Γάνωμα αλλοιωμένο, καστανομέλανο-ερυθραπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο.

100. (M81/Πμ65)

Πίν. 40, 203

Αν. από το Ναό

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.021, πλ.0.016

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/8) με λίγη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καστανέρυθρο, εξωτερικά και εσωτερικά.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει ιωνικό κυμάτιο όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο.

"ΚΥΚΛΑΔΙΚΟ" ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ (101- 283)**Α. ΣΚΥΦΟΙ ΜΕ ΧΟΝΤΡΑ ΤΟΙΧΩΜΑΤΑ**Ελικοειδής σύνθεση**101.** (M81/Πμ159, M81/Πμ260)

Πίν. 41, 204

N. από το Δ₁, ΝΔ/ 1, Δ1.

Η βάση και το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος συγκολλημένου σκύφου. Λείπει η οριζόντια ζώνη και το χείλος. Συνανήκει θραύσμα από την οριζόντια ζώνη, χωρίς να συγκολλούνται.

Διάμ. βάσ. 0.030, σωζ. ύψ. 0.015.

Πηλός ρόδινος με ελάχιστη μίκα (5 YR 7/6). Γάνωμα μελανό με καφετί ανταύγειες εξωτερικά και εσωτερικά.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Γύρω από το δακτύλιο επαναλαμβάνεται έξι φορές φυτική ελικοειδής σύνθεση που καλύπτει το ύψος του σώματος. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα του ωού. Διακρίνεται στο δεξιό τμήμα του θραύσματος διπλοχτυπημένη σφραγίδα του κυματίου.

102. (M83/Πμ1)

Πίν. 41, 204

Τομή N-ν₂.

Τμήμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.057.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Βλ. ανάλυση πηλού στα εργαστήρια του Λούβρου. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση που επαναλαμβάνεται στο σώμα, όπως διαπιστώνεται από το σωζόμενο τμήμα της διακόσμησης αριστερά.

103. (M86/Πμ117)

Πίν. 41

Τμήμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. (από το δακτύλιο) 0.020, πλ. 0.040.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/8) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση αδιακόσμητη. Στο σώμα φυτική ελικοειδής σύνθεση και αριστερά της στέλεχος κηριτζείου με ταινία.

Επιχώσεις αποχωρητηρίου

104.(M90/ Πμ 117)

Πίν. 42

Γ/ N1' 90. Στρ. 28

Θραύσμα από τη βάση με τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.047

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί ανοιχτόχρωμο, ομοιόχρωμο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα δεξιά είναι ευδιάκριτο το κατώτερο αριστερό τμήμα από την ελικοειδή σύνθεση και αριστερά διαλυμένη άκανθα από την ίδια σφραγίδα με τις άκανθες του σκύφου 201 (μ82/ Πμ12)

105. (M86/Πμ251)

Πίν. 42

Μάρτυρας ΝΔ/1-ΝΔ/3.

Θραύσμα από τό σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.025.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κεντρικό τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση.

106. (29.7.91)

Πίν. 42

ΝΔ/5. Αφαίρεση μάτρουρα ΔΑ

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.035

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό/ καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα από την ελικοειδή σύνθεση.

107. (M/Πμ1)

Πίν. 42

N. από το Ναό. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Στο σώμα σώζεται τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση. Η οριζόντια ζώνη κοσμείται με μακρόστενους αστραγάλους και σταγόνες.

108. (M81/Πμ190)

Πίν. 42

Δ₁.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος. Η μετάβαση προς το χείλος δηλώνεται με αυλάκωση.

Υψ. 0.022, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εξωτερικά και εσωτερικά.

Σώζεται το ανώτερο δεξιό πέρας της φυτικής ελικοειδούς σύνθεσης.

109.(M/Πμ8)

Πίν. 42

ΝΔ/1.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος. Διακρίνεται τμήμα του δακτυλίου της βάσης.

Υψ. 0.022, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 YR 7/6). Γάνωμα μελανό με καφετί ανταύγειες εξωτερικά και εσωτερικά.

Από την ανάγλυφη διακόσμηση σώζεται ο κάλυκας από την ελικοειδή σύνθεση.

110. (M83/Πμ73)

Πίν. 42, 204

Δ₆-α₁.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος .

Υψ. 0.024, πλ. 0.027.

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται ο κάλυκας και το κατώτερο τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση.

111. (M82/Πμ289)

Πίν. 42

Δ. από το Δ₁. Επιφανειακά.

Το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.020, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το δυτικό ανώτερο τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση.

112. (M82/Πμ95)

Πίν. 42

Β₁. Τάφος.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.028.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6), με λίγη μίλα. Γάνωμα καστανέρυθρο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση και αριστερά ταινία κηρυκείου.

113. (M81 / Πμ 170)

Πίν. 42

Τομή εσωτερικά του Δ1. Στα γεμίσματα.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.020. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/ 6). Γάνωμα καφετί . Από πολύ φθαρμένη μήτρα αποδίδεται τμήμα από την ελικοειδή σύνθεση.

114. (M86/Πμ210).

Πίν. 42

B. Προέκταση ΝΔ/3. Κάτω από το δάπεδο με το κονίαμα.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.022.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (25 YR 6/8) με λίγη μίλα. Γάνωμα καστανέρυθρο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από τη φυτική ελικοειδή σύνθεση. Το σφράγισμα είναι πολύ φθαρμένο και πολλά στοιχεία της σύνθεσης δεν αποδίδονται.

Σιληνός-κηρύκειο-κεραυνός

115. (M81/Πμ245)

Πίν. 43, 205

Τομή N. από το Δ1.

Ακέραιη η βάση και τα τρία τέταρτα του σώματος. Λείπει η οριζόντια ζώνη και το χείλος. Η βάση στο κέντρο δημιουργεί κοίλανση.

Διάμ. βάσ. 0.040, παχ. 0.004.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6). Γάνωμα καφετί-μελανό εξωτερικά και εσωτερικά ανομοιόμορφο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα είναι διαταγμένοι γύρω από τη βάση, καλύπτοντας ολόκληρο το ύψος του σώματος, μουσικός ερωτιδίας με περίζωμα προς τα δεξιά και σιληνός σε διασκελισμό, κατενώπιον με κάνθαρο στο αριστερό της χέρι και θύρο στο δεξί. Τις δύο μορφές που εναλλάσσονται, χωρίζει κηρύκειο με ταινία στο στέλεχος.

116. (M81/Πμ246)

Πίν. 43, 205

Τομή Ν. από το Δ1.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.030, πλ. 0.029

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6). Ανάλυση πηλού στο εργαστήριο του Λούβρου. Γάνωμα μελανό-καφετί εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζονται τα σκέλη και τμήμα από το υπογάστριο όρθιας ανδρικής γυμνής μορφής σε διασκελισμό με θύρσο στο δεξί χέρι. Αριστερά από το θύρσο διακρίνεται το πέλμα ερωτιδέα. Η βάση είναι αδιακόσμητη.

117. (M83/Πμ165)

Πίν. 43

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6). Ανάλυση πηλού στο εργαστήριο του Λούβρου. Γάνωμα καφετί ανοιχτόχρωμο, εξίτηλο.

Από τη διακόσμηση σώζεται το δεξί χέρι και το σκέλος όρθιας ανδρικής γυμνής μορφής και σχεδόν ακέραιος ο θύρσος που κρατά στο χέρι.

Δ2. Φρέαρ.

118. (M82/Πμ85+87)

Πίν. 44

B1. Τάφος

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα. Συγκολλημένο από δύο όστρακα.

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6). Ανάλυση πηλού στο εργαστήριο του Λούβρου. Γάνωμα καφετί

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τα σκέλη και το υπογάστριο όρθιας γυμνής ανδρικής μορφής σε διασκελισμό και ίχνος από την απόληξη της βάσης του κανθάρου που κρατούσε στο αριστερό της χέρι. Στο δεξιό τμήμα του σκύφου διακρίνεται το ευθύγραμμο στέζλεχος από το θύρσο και το πέλμα της άλλης όμοιας μορφής που ήταν τοποθετημένη δίπλα.

119. (M81/Πμ189)

Πίν. 44

Δ1. Γεμίσματα.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.029, πλ. 0.037.

Πηλός ρόδιος (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζονται τα σκέλη σιληνού σε διασκελισμό και διακρίνεται η απόληξη της βάσης του κανθάρου που κρατάει στο αριστερό του χέρι. Δεξιά από τη μορφή ευθύγραμμο στέλεχος πιθανόν κηρυκείου.

120. (M/ Πμ69)

Πίν. 44

B9. Αφαίρεση γεμισμάτων.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και τη βάση.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.037.

Πηλός ρόδιος ανοιχτόχρωμος αλλοιωμένος (5YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα μελανό, απολεπισμένο εξωτερικά και εσωτερικά.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το δεξιό σκέλος ερωτιδέα με περιζώμα σε κίνηση προς τα δεξιά και αριστερά στέλεχος με ταινία κηρυκείου.

121. (M/Πμ170)

Πίν. 45

NΔ/ 3

Θραύσμα από το σώμα με τμήμα από το δακτύλιο της βάσης.

Ύψ. 0.038, πλ. 0.045, πάχ. 0.005 στο ανώτερο σημείο και 0.007 στο κατώτερο.

Πηλός ρόδιος (5 YR 7/6), με λίγη μίκα. Κατά τόπους υπάρχει καφετί γάνωμα στην εξωτερική επιφάνεια, ενώ εσωτερικά το γάνωμα καφετί, θαμπό, καλύπτει ομοιόχρωμα ολόκληρη την επιφάνεια

Από τη διακόσμηση σώζεται αμέραιο κηρύκειο με ταινία.

122. (M81/Πμ197)

Πίν. 45, 205

Δ1. Γεμίσματα

Θραύσμα από τό σώμα.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.047.

Πηλός ρόδιος χωρίς μίκα (2.5 YR 6/6). Γάνωμα καστανομέλανο με καφετί ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται αμέραιο κηρύκειο με ταινία (λείπει η απόληξη στο κατώτερο τμήμα).

123. (M81/Πμ140)

Πίν. 45

Δ1. Γεμίσματα.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα .

Ύψ. (από το δακτύλιο) 0.030, πλ. 0.027, πάχ. 0.004.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο με καφετί ανταύγειες..

Η βάση είναι αδιακόσμηστη. Στο σώμα κηρύκειο με ταινία.

124. (M90/Πμ129)

Πίν. 45

Γ/Ν1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/6) αλλοιωμένος. Γάνωμα καφετί- ρόδινο.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν ακέραιος κεραινός που προέρχεται από φθαρμένη σφραγίδα.

- 125. (M83/Πμ232)

Πίν. 46, 206, 207

Δ4/2/Β

Ακέραια η τομή σκύφου. Συμπληρωμένος. Λείπει η βάση.

Ύψ. 0.065, διάμ. χείλ. 0.012, διάμ. βάσ. 0.035, πάχ. 0.004, ύψ. κεραινού 0.033

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6). Γάνωμα ερυθρωπό εσωτερικά και εξωτερικά καλής ποιότητας.

Από τη βάση σώζεται αποσπασματικά ο δακτύλιος. Το σώμα διακοσμείται με μουσικούς ερωτιδείς σε κίνηση προς τα αριστερά. Ανάμεσά τους παρεμβάλλονται κηρύκειο και ανθεματός κεραινός. Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο' το ωόν περιβάλλει διπλό περίγραμμα και η λόγχη αποδίδεται στα αριστερά.

126. (M90/Πμ 123)

Πίν. 47

Τ/Ν1 '90. Ν. προέταση. Στρ. 33

Συγκολλημένος από τρία θραύσματα σκύφου, που σώζει ακέραιο το περίγραμμά του , εκτός από τη βάση.

Ύψ. 0.055, διάμ. χείλ. 0.135

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί με ανοιχτόχρωμες ανταύγειες.

Αποδίδεται ακέραιος όρθιος κεραινός και δεξιά του κηρύκειο. Τα δύο αντικείμενα είναι τοποθετημένα ανάμεσα σε μουσικούς ερωτιδείς που βαδίζουν προς τα αριστερά. όπως συμπεραίνεται από τα πέλματά τους που διακρίνονται χαμηλά, στις δύο άκρες του οστράκου και

από το ελάχιστα σωζόμενο μουσικό όργανο (σαμβύκη) που σώζεται στο άλλο όστρακο. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

127. (M88/Πμ419+424)

Πίν. 48

Γυμνάσιο. Τομή Ι.

Σχεδόν αιέραια η βάση και μεγάλο τμήμα από το σώμα συγκολλημένου σκύφου.

Διάμ. βάσ. 0.035, μεγ. ύψ. 0.015 πλ.(από δακτύλιο) 1.030. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά απελεπισμένο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και δημιουργεί κοίλανση στο κέντρο. Στο σώμα ερωτιδείς προς τα αριστερά εναλλασσόμενοι με κηρύκειο.

128. (M81/Πμ255)

Πίν. 48, 208

N. από το Δ1.

Το σώμα και τμήμα από τη βάση. Θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη συναντήκουν, χωρίς να συγκολλώνται (M81/ Πμ 199, 211, 247, 249, 256, 271).

Σωζ. ύψ. 0.025, πλ. σώματος 0.044.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, απολεπισμένο, εξωτερικά και εσωτερικά, σκουρότερο στο ανώτερο τμήμα.

Η βάση αδιακόσμητη. Στο σώμα εναλλάσσονται κηρύκειο και ανθεματός κεραυνός. Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα του ωσού.

129. (M90/ Πμ112)

Πίν. 47

Γ/N1 90. N. προέκταση. Στρ. 28.

Τέσσερα θραύσματα από τμήματα του χείλους με την οριζόντια ζώνη και ένα θραύσμα από το σώμα. Συναντήκουν, χωρίς να συγκολλώνται.

Ύψ. ζώνης 0.015

Πηλός τεφρός (10YR 5/2) αλλοιωμένος. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα κεραυνού. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

130. M90/ Πμ 130))

Πίν. 49

Γ/ N1.

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.035, πλ. 0.050, ύψ. κηρύκειου 0.033

Πηλός ρόδινος (5.YR 6/6) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα ανομοιόχρωμο καφετί- μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται αμέριος κεραινός και κηρύκειο που εναλλάσσονται, όπως συμπεραίνεται από τα δύο ανθεματά φύλλα άλλου κεραινού που διακρίνονται στο δεξιό τμήμα του σκύφου.

131. (M90/Πμ111)

Πίν. 49

Γ/Ν1 90. Ν. προέκταση. Στρ. 26.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από το δακτύλιο της βάσης και τη βάση.

Υψ. 0.034, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος (10YR 6/3) αλλοιωμένος, με λίγη μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανό, αλλοιωμένο.

Από τη διακόσμηση σώζεται κεραινός και αριστερά του το στέλεχος από το κηρύκειο.

132. (M86/Πμ15, M86/ Πμ53)

Πίν. 49

Επιχώσεις αποχωρητηρίου.

Δύο θραύσματα από το σώμα σκύφου τα οποία συνανήκουν.

α) Υψ. 0.043, πλ. 0.035, β) ύψ. 0.039, πλ. 0.023.

Πηλός αλλοιωμένος ρόδινος (2.5 YR 5/2). Ίχνη από φωτιά στα τοιχώματα. Γάνωμα καστανομέλανο, απολεπισμένο.

Στο ένα από τα θραύσματα σώζεται κηρύκειο και δεξιά του ανθεματός κεραινός. Στο άλλο το ανώτερο μισό του κεραινού.

133. (M86/Πμ132)

Πίν. 50

ΝΔ/ 1. Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση και τό σώμα.

Πλ. από δακτύλιο 0.026, μήκ. 0.056. πάχ. 0.004.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο απολεπισμένο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται κηρύκειο ανάμεσα από δύο κεραινούς (φθαρισμένα σφραγίσματα).

134. (M88/Πμ88, 29, 53)

Πίν. 50

ΝΔ/ 5

Τρία θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη, τα οποία συνανήκουν χωρίς να συγκολλώνται.

Μέγιστο ύψ. 0.026, πλ. 0.035, πάχ. 0.003.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίλα. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα κηρυκείου. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά τροχών.

135. (M86/Πμ234)

Πίν. 50

ΝΔ1- ΝΔ5. Κάτω από το επίπεδο του δαπέδου με το κονίαμα.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.028, πάχ. 0.004.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με λίγη μίλα. Γάνωμα ερυθρωπό σκούρο εξωτερικά και εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα κηρυκείου και αριστερά διακρίνονται τα πτερύγια κεραυνού.

136. (M81/Πμ15)

Πίν. 50

Ναός.

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.047.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται το οκτώσχημο του κηρυκείου και αριστερά ελάχιστο τμήμα από τη λαβή κανθάρου. Στη ζώνη ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα.

137. (M88/Πμ103)

Πίν. 51

ΝΔ/5

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.022

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, θαμπό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα από το οκτώσχημο του κεραννού. Ακολουθεί στενή ζώνη με ανάγλυφες κοινίδες.

138. (M90/Πμ 119)

Πίν. 51

Γ/Ν1 90. Ν. προέκταση Στρ. 28.

Το χείλος, η οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα. Στην εξωτερική επιφάνεια, κάτω από το χείλος υπάρχει αυλάκωση.

Διάμ. χείλ. 0.110, ύψ. χείλ. 0.019, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ανομοιόχρωμο, καφετί και κατά τόπους καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος διακρίνεται, από στομωμένη σφραγίδα αχνά αποδοσμένη η κορυφή κηρυκείου. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια ασπιδόμορφα σιγμοειδή S, προς τα αριστερά, διευθετημένα ανά τρία. Τα σιγμοειδή δεν καλύπτουν το πλάτος της ζώνης και προέρχονται από φθαρμένη σφραγίδα.

139. (M/Πμ13)

Πίν. 51

ΝΔ/1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται τμήμα του κηρυκείου και τμήμα από το ιωνικό κυμάτιο με το διπλό περίγραμμα στη ζώνη.

140. (M81/Πμ33)

Πίν. 51

Ναός.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.028.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο, καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα από το στέλεχος κεραυνού.

141. (M/Πμ146)

Πίν. 51

ΝΔ/3

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.016, πλ. 0.025.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο, καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα από το στέλεχος κηρυκείου.

142. (M88/Πμ398)

Πίν. 51

Θέατρο.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.017

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα από το στέλεχος κηρυκείου.

143. (M86/Πμ276)

Πίν. 52

ν- B9/2

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.006.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο μισό ανθεμωτού κεραυνού.

144. ((M90/ Πμ101)

Πίν. 52

Γ/Ν1.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος. Διακρίνεται ο δακτύλιος της βάσης.

Ύψ. 0.030. πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα ανθεμωτού φτερωτού κεραυνού.

145. (M86/ Πμ49)

Πίν. 52

Επιχώσεις Αποχωρητηρίου.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.016, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό- καστανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο μισό ανθεματού κεραυνού.

146. (M90/Πμ405)

Πίν. 52

Δεξαμενή. Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.032.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο, μόνον κατά τόπους στην εξωτερική επιφάνεια, ενώ στην εσωτερική είναι ομοιόχρωμο και ενιαίο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τα κατώτερα τμήματα δύο ανθεματών κεραυνών στη σειρά.

147. (M93/Παν. 353)

Πίν. 6.7. Τετρ.Γ1. Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.040, πλ. 0.49

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με λίγη μίκα. Άβαφο. Τα εσωτερικά τοιχώματα έχουν τραχιά, αδιαμόρφωτη επιφάνεια.

Στη θέση του δακτυλίου της βάσης αποδίδονται δέκα ομόκεντροι κύκλοι από τον τροχό.

Στο σώμα διακρίνεται αριστερά η ράβδος κηρυκείου και δεξιά τμήμα από το ανθήμιο του κεραυνού.

148. (M82/Πμ148)

Πίν. 52, 208

B4.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.028, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος-πορτοκαλλόχρωμος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό σκούρο.

Από τη διακόσμηση σώζεται αριστερά τμήμα ανθεματού κεραυνού και δεξιά το χέρι ερωπίδα που παίζει κιθάρα.

149. (M81/Πμ94)

Πίν. 52

Ναός. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ.0.031.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/6). Γάνωμα καφετί- μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα ανθεμωτού κεραυνού.

Φυτικά θέματα

150. (M82/ Πμ12, M82/ Πμ20)

Πίν. 53

N- v1.

Δύο συγκολλημένα θραύσματα από τη βάση και το σώμα και άλλο θραύσμα από το σώμα που συνανήκει χωρίς να συγκολλάται.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. 0.016, πλ. 0.047

Πηλός ρόδινος (5 Y R 7/6) . Γάνωμα καφετί.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και δημιουργεί προς το κέντρο ελαφρά κοίλανση. Στο σώμα διατάσσονται γύρω από το δακτύλιο στενές άκανθες με διαλυμένα περιγράμματα και υποτυπώδη απόδοση της νεύρωσης.

151. (M91/Πμ 162, 163)

Δ1- v1. ΒΑ γωνία δάπεδο β' .

Δύο συγκολλημένα θραύσματα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος (5.YR 7/6). Γάνωμα καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται αποσπασματικά άκανθα με διαλυμένο περίγραμμα και δεξιά της το κατώτερο τμήμα ελικοειδούς σύνθεσης, από πολύ φθαρμένη μήτρα.

152. (M81/ Πμ278)

Πίν. 53

Τομή N. από το Δ1. Κάτω από την πυρά.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από το δακτύλιο της βάσης.

Ύψ. 0.020, πλ.0.032

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καφετί- μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από άκανθα και φύλλο λωτού. Μετά από το δακτύλιο της βάσης υπάρχει αυλάκωση.

153. (M87/ Πμ390)

TE

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και τμήμα από τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.022

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα ανομοιόχρωμο, απλωμένο κατά τόπους, καφετί/μελανό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται τμήμα από φύλλο λωτού με διπλή νεύρωση και δεξιά τμήμα άκανθας.

154. (M81/Πμ 171)

Πίν. 53

ΝΑ γωνία. Δ1.

Θραύσμα από το σώμα με ελάχιστο τμήμα από το δακτύλιο της βάσης. Μετά από το δακτύλιο ακολουθεί αυλάκωση.

Ύψ. Πλ.

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) Γάνωμα καστανό- καφετί.

Από τη διακόσμηση διακρίνεται η κορυφή άκανθας ανεστραμμένης.

155. (M88/Πμ436)

Πίν. 53

Γυμνάσιο. Τομή II.

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. 0.022. πλ. 0.037.

Πηλός ρόδινος/ υποκίτρινος (5Y R 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καφετί- μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και γύρω από το δακτύλιο υποτυπωδώς διακρίνεται η αυλάκωση. Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται ρομβόσχημο φύλλο και αριστερά η διπλωμένη κορυφή άκανθας.

156. (M88/Πμ364)

Πίν. 53

Θέατρο. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.031

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος από το ψήσιμο (5YR 7/2). Γάνωμα καστανό- καφετί.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται τμήμα από φύλλο ατέρης.

157. (M90/Πμ126)

Πίν. 53

Γ/Ν1 . Στρ. 10

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα η διακόσμηση περιορίζεται σε πλατιά ζώνη, ύψ. 0.022. Τη φυτική σύνθεση αποτελούν φύλλα φτέρης με διπλή νεύρωση. Στα κενά που δημιουργούνται στις αφετηρίες τους, γύρω από το δακτύλιο της βάσης είναι τοποθετημένες οι κορυφές οξυκόρυφων φύλλων με διπλό περίγραμμα και μία νεύρωση.

Γραμμικά θέματα

158. (M81/Πμ186)

Πίν. 54

Δ1.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.030

Πηλός αλλοιωμένος από την όπτηση (5YR 6/4). Γάνωμα μελανό/καφετί.

Τα ίχνη του τροχού εσωτερικά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το τσαμπί σταφυλιού λειτουργεί ως ανάγλυφο στήριγμα του σκύφου(θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχαν τουλάχιστον άλλα δύο). Το σώμα ήταν διακοσμημένο με καρπούς πείκου (κοικουνάρια).

159. (M86/ Πμ330)

Πίν. 54

Αγωγός βόρεια από το Δ4

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα συνανήκοντα που αποκαθιστούν το σκύφο, εκτός από τη βάση.

Μέγιστο ύψ. θραύσματος 0.048, πλ. 0.077, ύψ. ζώνης 0.013

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καφετί με ανταύγειες.

Το σώμα διακοσμείται με μακρουπέταλα φύλλα που εναλλάσσονται με σειρά από κοικίδες. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

160. (M81/ Πμ48, 53)

Πίν. 54, 209

Χώρος Ναού.

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα συνανήκοντα από το σώμα, την οριζόντια ζώνη και το χείλος σκύφου. Λείπει η βάση.

Ύψ. χείλ. 0.016

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Το σώμα διακοσμείται με φυλλοφολιωτό που συντίθεται από οξυκόρυφα φύλλα με διπλό περίγραμμα και τριπλή νεύρωση (Φ 1α). Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ασπιδόμορφους τετράκτινους τροχούς που διακόπτονται από λόγχες.

161. (M86/ Πμ58, M86/ Πμ6)

Πίν. 54, 209

Αποχωρητήριο.

Θραύσματα συνανήμοντα που αποκαθιστούν τη διακόσμηση του σκύφου, εκτός από τη βάση.

Ύψ. χείλ. 0.023, , ύψ. ζώνης 0.006.

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με φυλλοφολιδατώ κόσμημα από καμπυλοκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση και πτίλα εκατέρωθεν. Οι δύο πρώτες σειρές αμέσως μετά από το δακτύλιο της βάσης φέρουν φυλλοφολιδατώ από οξυκόρυφα φύλλα. Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει σπειρόκυμα με τις κορυφές προς τα κάτω, αριστερά στραμμένες.

Ελικοειδή άνθη και βλαστοί

162. (M82/Πμ200)

Πίν. 55

Δ3.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.030

Πηλός αλλοιωμένος, υπόφαιος. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη μετά από τον δακτύλιο ακολουθεί αυλάκωση. Από τη διακόσμηση διακρίνονται τα πέλματα και τα φτερά δύο ερωτιδέων που βαδίζουν σε αντίθετη κίνηση, ο ένας προς τα αριστερά και ο άλλος προς τα δεξιά. Χωρίζονται από μια σύνθεση που αποδίδει ένα άνθος σε ελικοειδές στέλεχος. Στην αριστερή κορυφή του οστράκου διακρίνεται η ανάγλυφη ταινία που ορίζει το πλάτος της διακόσμησης.

163. (M90/Πμ102)

Πίν. 55

Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.044

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τα πόδια δύο ερωτιδέων που βαδίζουν προς τα αριστερά. Ανάμεσά τους το κατώτερο τμήμα ελικοειδούς άνθους, όπως στους προηγούμενους σκύφους.

164. (M89/Πμ157+158)

Πίν. 55

Γ/Ν1.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. σώματος 0.016, πλ. 0.050

Πηλός ρόδινος/ πορτοκαλλόχρωμος (2.5 YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται το ελικοειδές στέλεχος άνθους, όμοιο ακριβώς με τον προηγούμενο σκύφο και εκατέρωθεν φύλλα νυμφαίας *pelumbo* αριστερά γραμμική άκανθα.

165. (M86/Πμ73)

Πίν. 56

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.052, πλ. 0.053, ύψ. σώμ. 0.038.

Πηλός γκριζωπός, αλλοιωμένος (10 YR 6/1) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί αλλοιωμένο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Γύρω από τον ανάγλυφο δακτύλιο εκφύονται όρθιοι ελικοειδείς βλαστοί με άνθη.

166. (M86/πμ23)

Πίν. 56

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.049.

Πηλός τεφρός (7.5 YR 6/0). Γάνωμα στο χρώμα του πηλού.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και περιβάλλεται από ανάγλυφο, έξεργο δακτύλιο. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται το κατώτερο τμήμα όρθιου ελικοειδούς βλαστού με άνθη δεξιά και αριστερά από τον βλαστό σώζονται τα πόδια ερωτιδέων σε διασκελισμό που βαδίζουν προς την ίδια κατεύθυνση, με το βλαστό ανάμεσά τους.

167. (M87/πμ233)

Πίν. 56

TE

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.042, πλ. 0.055

Πηλός τεφρός (10 YR 6/1). Γάνωμα καστανομέλανο σκούρο.

Από τη διακόσμηση σώζονται δύο όρθιοι ελικοειδείς βλαστοί με άνθη στους έλικές τους και φύλλο στην κορυφή. Ανάμεσα από κάθε βλαστό, από ψηλότερο σημείο ξεκινά φοινικόδεντρο με στρεπτό στέλεχος και ανάγλυφα γεμάτα φύλλα.

168. (M82/πμ146)

Πίν. 56

B4

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.037.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/4) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα όρθιου ελικοειδούς βλαστού με άνθος στην κορυφή του.

169. (M83/Πμ38)

Πίν. 56

NΔ/ 1.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.023, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από τον ελικοειδή βλαστό.

170. (M81/Πμ180)

Πίν. 56

Δ1.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.018

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κλειστό άνθος (μπουμπούκι- ανθός) από τον ελικοειδή βλαστό.

Έμβια όντα- γούπες

171. (M81/Πμ148)

Πίν. 57, 209

Δ1.

Θραύσμα από οριζόντια πλατιά ζώνη του σώματος.

Υψ. 0.031, πλ. 0.037

Πηλός αλλοιωμένος από την όπτηση(5YR 6/ 3). Γάνωμα καστανό/ καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται αποσπασματικά η μορφή γούπα προς τα αριστερά Στο κεφάλι διακρίνεται περίτεχνη απόληξη, ενώ στα φτερά του αποδίδονται και τα πτίλα.

172. (M82/Πμ36)

Πίν. 57

N. από το Ναό. Επιφανειακά.

Θραύσμα από την οριζόντια πλατιά ζώνη του σώματος.

Υψ. 0.034, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζονται το κεφάλι και τα μπροστινά πόδια από τον γούπα προς τα αριστερά. Τη μορφή περιτρέπει ανάγλυφη λεπτή γραμμή που ορίζει το περίγραμμα της σφραγίδας.

173. (M82/ Πμ22)

Πίν. 57

N-v1.

Θραύσμα από την οριζόντια πλατιά ζώνη του σώματος.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.023

Πηλός αλλοιωμένος από την όπτηση (5YR 5/ 3). Γάνωμα καστανομέλανο, αλλοιωμένο.

Σώζεται μέρος από το κεφάλι και τα μπροστινά πόδια του γρύπα. Όμοιο σφράγισμα με τον προηγούμενο σκύφο. Αποδίδεται η ίδια ανάγλυφη γραμμή που περιτρέχει το περίγραμμα του σώματος του γρύπα.

174. M81/ Πμ28)

Πίν. 57

Αν. από το Ναό. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το δακτύλιο της βάσης και τμήμα από το σώμα. Μετά το δακτύλιο ακολουθεί αυλάκωση.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6). Γάνωμα μελανό/ καφετί.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τα διπλωμένα σκέλη και η ουρά ζώου που τρέχει στο αριστερό άκρο' στην κορυφή διακρίνεται ίχνος από τσαμπί.

Γυναικεία μορφή με σκήπτρο

175. (M86/ Π 96, M86/ Πμ19, M91/ Πμ9

Πίν. 57, 58

Αποχωρητήριο.

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται από το σώμα.

Ύψ. 0.018, πλ.0.039 β) ύψ. 0.027, πλ.0.026

Πηλός τεφρός(2. 5YR 6/ 0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα θαμπό, γκριζο.

Στο πρώτο θραύσμα απεικονίζεται τμήμα από προσωπίο και στο δεύτερο τμήμα από γυναικεία μορφή με σκήπτρο.

176. (M89/Πμ201+202)

Πίν. 58

Δ1-v1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.038. πλ. 0.037.

Πηλός ρόδινος (4YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται γυναικεία μορφή σε κατατομή προς τα αριστερά με σκήπτρο στο δεξί της χέρι' το αριστερό χέρι φέρει λυγισμένο στη μέση. Αριστερά της τμήμα από φοινικόδεντρο.

177. (M88/ Πμ194)

Πίν. 58

Γ/ΝΙ

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.23, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/6) με μίκα. Γάνωμα καφετί.

Από τη διακόσμηση διακρίνονται αποσπασματικά δύο μορφές, από τις οποίες η μία ταυτίζεται με τη γυναικεία μορφή με το σκήπτρο, ενώ η άλλη αριστερά, φέρει το χέρι λυγισμένο στη μέση.

178. (M81/Πμ229)

Πίν. 58, 209

Δ1. Γεμίσματα.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/4) αλλοιωμένος. Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Σώζεται το ανώτερο μισό της γυναικείας μορφής με σκήπτρο. Δεξιά, ψηλότερα το αριστερό τμήμα ανδρικής μορφής σε διασκελισμό με θύρσο.

Φοινικόδεντρο**179.** (M82/Πμ73)

Πίν. 58

N- Δ1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό στο σώμα και στη ζώνη μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται μέρος από το φύλλωμα φοινικόδεντρου και στη ζώνη, από το διατηρημένο τμήμα, συμπεραίνεται ότι υπήρχε ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα.

180. (M87/Πμ558, 90/Γ/ΝΙ)

Πίν. 58

Γ/ΝΙ

Δύο θραύσματα που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλούνται.

α) Ύψ. 0.25, πλ. 0.032, β) ύψ. 0.037, πλ. 0.39

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο φοινικικόδεντρα, τα οποία εναλλάσσονται με ομάδα μακρυπέταλων φύλλων. Από το ελάχιστο διατηρημένο τμήμα της οριζόντιας ζώνης, συμπεραίνεται ότι πιθανώς έφερε λέσβιο κυμάτιο.

181. (M86/Πμ206)

Πίν. 58

ΝΔ/ 3 (Κάτω από το δάπεδο με το κονίαμα)

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.31.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από τη ζώνη που είναι μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται μέρος από τον κορμό και το φύλλωμα φοινικόδεντρου και δεξιά διακρίνεται η ταινία από θύρσο.

Θραύσματα από οριζόντιες ζώνες

Κυμάτια

182. M86/Πμ75)

Πίν. 59, 210

Αποχωρητήριο. Λόγκος απορριμμάτων.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.040.

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος (5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό φθαρμένο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα.

183.(M/Πμ9, M/Πμ93)

Πίν. 59, 210

ΝΔ/ 1

Δύο θραύσματα από την οριζόντια ζώνη και το χείλος σκύφου, τα οποία πιθανώς συνανήκουν.

Ύψ. χείλ. 0.021, ύψ. κυματίου 0.011

Η οριζόντια ζώνη έφερ ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα του ωού και λόγχη αριστερά.

184.(M90/Πμ110, M90/Πμ122)

Γ/ N1' 90. Ν.προέκταση 26.

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.033, Πλ. 0.039

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με διπλό περίγραμμα του ωού.

185. (M86/ Πμ 270)

Πίν. 59

v- B9/2

Τμήμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.043, πλ. 0.052

Πηλός ρόδιнос (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει απλό ευμεγέθες ιωνικό κυμάτιο

Όμοια κυμάτια M88/ Πμ 101, M86/ Πμ 2

186. (M90/ Πμ113)

Γ/Ν1' 90 v. προέκταση στρ. 28.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.032, πλ.0.032, ύψ. χείλ. 0.017

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/ 6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα καστανομέλανο με ανταύγειες.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με απλό ιωνικό κυμάτιο.

187.(M82/ Πμ28)

Πίν. 60

- N-v1.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.035, πλ.0.045, ύψ. χείλ. 0.019, ύψ. ζώνης 0.008.

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Η ανάγλυφη ταινία που ορίζει το κατώτερο άκρο της οριζόντιας ζώνης διέρχεται επάνω από το ιωνικό κυμάτιο.

188. (M86/ Πμ 275)

Πίν. 60

v-B9.

Θραύσμα από το χείλος με την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.030, πλ. 0.048, ύψ. ζώνης 0.008

Πηλός ρόδιнос (2. 5YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Αμέσως κάτω από το χείλος στενή αδιακόσμητη ζώνη ύψ. 0.005. Η ανάγλυφη ταινία στο κατώτερο τμήμα της διακοσμημένης ζώνης διέρχεται επάνω από το ιωνικό κυμάτιο, όπως και στο προηγούμενο θραύσμα.

189. (M81/ Πμ14)

Πίν. 60, 210

Χώρος Ναού.

Σχεδόν ακέραιο το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.040, πλ. 0.041, ύψ. ζώνης 0.013

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος η ανάγλυφη κουκίδα επιτρέπει να υποθέσουμε ότι αποτελεί μέρος της διακόσμησης μακρυπέταλων φύλλων, όπως ακριβώς ο σκύφος 159 . Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

190. (M81/ Πμ168, M82/Πμ105)

Πίν. 60

B1, Δ1

Δύο θραύσματα που συνανήριουν , χωρίς να συγκολλώνται από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Μέγιστο ύψ. 0.037, πλ. 0.038

Πηλός αλλοιωμένος από την όπτηση, τεφρός (10YR 6/1). Ίχνη από σκούρο μελανό γάνωμα.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

Οκτώσχημα σιγμοειδή

191. (M82/ Πμ254)

Πίν. 61, 210

Δ4.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.039, ύψ. χείλ. 0.020, ύψ. ζώνης 0.010

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχουν όρθια ασπιδόμορφα S προς τα αριστερά, ύψ. 0.008, τα οποία χτυπήθηκαν ανά τρία στη σφραγίδα. Στο σκύφο είναι διαταγμένα σε ακανόνιστη ευθεία, εξαιτίας αμελούς χρήσης της σφραγίδας.

192. (M86/ Πμ66)

Πίν. 62

Αποχωρητήριο.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.034, πλ.0.048, ύψ. χείλ. 0.014, ύψ. ζώνης 0.011

Πηλός ρόδιος (5YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα θαμπό, μελανό/ καφετί.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχουν όρθια ασπιδόμορφα S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

Όμοιο ακριβώς το θραύσμα από χείλος και οριζόντια ζώνη M86/ Πμ99.

193. (M83/ Πμ107, 311)

Πίν. 61, 210

Φρέαρ. Δ2.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.051, ύψ. χείλ. 0.025, ύψ. ζώνης 0.011, διάμ. χείλ. 0.130

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά, εσωτερικά μελανό/καφετί.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχουν όρθια ασπιδόμορφα S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

194. (M90/ Πμ107)

Πίν. 61

Γ/ N1.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.034, πλ. 0.042, ύψ. ζώνης 0.012.

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/ 6) με ίχνη από μίκα. Γάνωμα μελανό/καφετί.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχουν όρθια ασπιδόμορφα S προς τα αριστερά, τα οποία προέρχονται από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

- 195. (M87/ Πμ 398)

TE

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη με ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.022, πλ. 0.033

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο ανοιχτόχρωμο.

Η οριζόντια ζώνη φέρει όρθια οκτόσχημα σιγμοειδή προς τα αριστερά, ανά τρία αποτυπωμένα στη μήτρα. Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται φτερό ερωτιδέα.

196. (M81/ Πμ119, M82/ Πμ72)

Πίν. 61

Χώρος Ναού.

Δύο θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη, τα οποία συνανήκουν, χωρίς να συγκολλούνται.

Υψ. 0.35, πλ.0.032, ύψ. ζώνης 0.013

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/ 6) αλλοιωμένος κατά τόπους από την όπτηση, με λίγη μίκα.

Γάνωμα καστανομέλανο.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχουν όρθια ασπιδόμορφα S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

197. (M83/ Πμ139, M83/Πμ245)

Πίν. 61

Δ4

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και ελάχιστο τμήμα από το σώμα. Συνανήκει το θραύσμα M83/ Πμ139, το οποίο σώζει το χείλος και ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.030, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό εξωτερικά, εσωτερικά καστανέρυθρο, αλλοιωμένο από την όπτιση.

Το σώμα, όπως επιτρέπει να υποθέσουμε το ελάχιστο τμήμα που σώζεται, έφερε διακόσμηση φυλλοφολιδατού. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια ασπιδόμορφα S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

198. (M90/ Πμ355)

A6/ T1.

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/4). Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια ασπιδόμορφα S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

Όμοιου τύπου και διαστάσεων ασπιδόμορφα όρθια S σε κατεύθυνση προς τα αριστερά φέρουν τα παρακάτω θραύσματα από οριζόντιες ζώνες διαφορετικών σκύφων που δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο: M81/ Πμ136, M81/ Πμ282, M82/ Πμ150, M82/ Πμ236, M82/ Πμ242.

199. (M82/ Πμ164)

Πίν. 61

ΒΔ του Δ1. Στερνοειδής κατασκευή.

Χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα μελανό εξωτερικά, εσωτερικά καστανόχρωμο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ασπιδόμορφα S σε οριζόντια θέση.

200. (M82/ Πμ166)

Πίν. 61

ΒΔ του Δ1. Στερνοειδής κατασκευή.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ασπιδόμορφα S σε οριζόντια θέση.

Από όμοια σφραγίδα προέρχεται η διακόσμηση της ζώνης στο θραύσμα M82/ Πμ 108 που δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο.

Τροχοί

201. (M87/Πμ528)

Πίν. 62

ΝΔ/ 1- ΝΔ/ 3. Κάτω από τη θεμελίωση του καταφλιού.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.018, πλ. 0.028, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και στην εσωτερική επιφάνεια ερυθρωπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με τροχούς.

202. (M82/Πμ109)

Πίν. 62

B1. Τάφος.

Θραύσμα από το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.036, πλ. 0.030, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός ρόδινος (2. 5 YR 6/ 4) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με τροχούς διαμ. 0.009.

203. M83/Πμ100)

Πίν. 62

Δ6/ 1

Θραύσμα από το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.029, πλ. 0.027, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός αλλοιωμένος από την όπτηση (2. 5YR 6/ 2). Γάνωμα αλλοιωμένο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά τροχών.

204. (M86/ Πμ277)

Πίν. 62

Δ5.

Χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.020, πλ. 0.022, ύψ. ζώνης 0.011

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό / καφετί.

Η οριζόντια ζώνη έφερε σειρά τροχών διαμ. (μικρότερη από τα προηγούμενα θραύσματα).

Από τη ίδια σφραγίδα και η διακόσμηση του θραύσματος M86/ Πμ20 από οριζόντια ζώνη, που δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο.

205. (M90/ Πμ353)

Πίν. 62

Α6/ T1.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.010, πλ. 0.020

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος(5YR 7/6). Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται η ανάγλυφη ταινία που ορίζει το κατώτερο όριο της ζώνης και δύο επτάτινοι τροχοί διαμέτρου 0.009 (ο ένας ακέραιος).

206. (M81/Πμ306)

Πίν. 62

B1.

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.039

Πηλός αλλοιωμένος (5YR 7/4) εξωτερικά. Στα εσωτερικά τοιχώματα 10YR 6/2).

Η ανώτερη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και η κατώτερη με τροχούς των οποίων οι τέσσερις ακτίνες αποδίδονται με διπλή ανάγλυφη γραμμή (σχηματοποιημένος ρόδιας;)

Ενάλληλα τετράγωνα

207. (M87/Πμ580)

Πίν. 62, 211

Αποχωρητήριο

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.034, πλ. 0.039, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με κόσμημα που συντίθεται από τρία ενάλληλα τετράγωνα διαστ. εξωτ. 0.007x0.008, το οποίο επαναλαμβάνεται σε σειρά.

208. (M89/Πμ121)

Πίν. 62

Γ/ΝΙ

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.033, πλ. ζώνης 0.014

Πηλός αλλοιωμένος, ρόδινος (5YR 6/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά από ενάλληλα τετράγωνα.

Δίλοβοι κάλυκες άνθους

209. (M87/Πμ417)

Πίν.63

ΤΕ

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.054, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.010

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καφετί, απολεπισμένο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά από δίλοβους κάλυκες άνθους σε οριζόντια θέση με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

210. (M90/ Πμ 109)

Γ/Ν1 ' 90 Ν. προέκταση 27.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.032, πλ. 0.039, ύψ. χείλ. 0.019

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό με καστανόχρωμες ανταύγειες.

Ανάμεσα από το χείλος και τη διακοσμημένη ζώνη παρεμβάλλεται αδιακόσμητη στενή ζώνη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με δίλοβους κάλυκες άνθους, σε οριζόντια θέση με κατεύθυνση προς τα δεξιά.

211. (M/ Πμ111)

Πίν. 63, 212

- B9.

Θραύσμα από δύο διαδοχικές οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.021, πλ. 0.038

Πηλός ρόδιнос σκούρος (2. 5YR 6/8) χωρίς μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο θαμπό.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με οριζόντιο ελικοειδές κλαδί και η κατώτερη με ανεστραμμένους δίλοβους κάλυκες άνθους, ύψ. 0.011. Ανάμεσα από τις δύο ζώνες δεν αποδίδεται η συνήθης ανάγλυφη διαχωριστική ταινία.

212. (M86/ Πμ 56)

Πίν. 63, 211

Αποχωρητήριο.

Δύο συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη. Συναντήσουν και άλλα που δεν συγκολλώνται

Υψ. 0.044, πλ. 0.071, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.011, διάμ. χείλ. 0.110

Πηλός ρόδιнос σκούρος (2.5YR 6/6). Γάνωμα ερυθραπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ανεστραμμένους δίλοβους κάλυκες άνθους, ύψ. 0.011.

213. (M86/ Πμ218)

ΝΔ/3 (Κάτω από το δίπεδο με το κονίαμα).

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.015, πλ. 0.020, ύψ. ζώνης 0.011

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζονται δύο ανεστραμμένοι κάλυκες άνθους. Πρόκειται για τον τύπο του δίλοβου λάλυκα στον οποίο όμως δεν αποδόθηκαν οι δύο λοβοί χωριστά.

214. (M88/Πμ208, 281)

Πίν. 63

Γ/Ν1.

Δύο θραύσματα που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται από το χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. χείλ. 0.018;

Πηλός ρόδιος (5Y R 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό ανοιχτόχρωμο με μεταλλική υφή.

Η ανάγλυφη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης εφάπτεται στη μετάβαση προς το χείλος. Όρθιοι δίλοβοι κάλυκες άνθους σε σειρά.

215. (M90/Πμ 121)

Πίν. 63

Γ/Ν1.

Το χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. χείλ. 0.018, συν. ύψ. 0.034, πλ. 0.034

Πηλός ρόδιος (5Y R 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθιους δίλοβους κάλυκες.

Β. ΣΚΥΦΟΙ ΜΕ ΛΕΠΤΑ ΤΟΙΧΩΜΑΤΑ

216. (M88/Πμ52, M88/Πμ49+35, M88/Πμ102, M86/Πμ235)

Πίν. 64, 214

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη. Συνανήκει θραύσμα από το σώμα.

Διαμ. χείλ. 0.110, πλ. ζώνης 0.011.

Πηλός ρόδιος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο στη ζώνη με καστανέρυθρες αποχρώσεις.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται τμήμα από προσωπίο και όρθια πωγωνοφόρος μορφή με θύρο στο δεξί χέρι. Από τη μορφή σώζεται μόνον το κεφάλι και ο βραχίονας. Στην οριζόντια ζώνη πολύφυλλοι ρόδακες ακτινωτοί από φθαγμένη μήτρα.

ΝΔ/5

217. (M90/Πμ 131)

Πίν. 64

Γ/Ν1' 90 Στρ. 42. Στάχτη

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος. Σώζεται η ανάγλυφη ταινία και ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.021, λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο.

Στο σώμα απεικονίζεται όρθια μορφή παγωναφόρου σιληνού με θύρσο στο δεξί χέρι. Το χέρι της μορφής καθώς και οι λεπτομέρειες του προσώπου μόλις που διαγράφονται εξαιτίας της πολυχρησιμοποιημένης σφραγίδας. Η οριζόντια ζώνη έφερε ρόδακες με κοίλα φύλλα.

218. (M83/Πμ140-148)

Πίν. 65, 212

Συμπληρωμένος σκύφος' λείπει η βάση και τμήματα από τη διακόσμηση του σώματος.

Διάμ. χειλ. 0.110, υψ. 0.040.

Πηλός ρόδινος (5.YR 6/4) με προσμίξεις και ελάχιστη μίκα. Γάνωμα θαμπό μελανό, ανομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κορυφές όρθιας άκανθας και μουσικοί ερωτιδείς (ο ένας με λύρα και ο άλλος με κιθάρα). Η ζώνη, χωρίς να υπάρχει παντού η ανάγλυφη ταινία που την ξεχωρίζει από το σώμα, διακοσμείται με πολύφυλλους ρόδακες από φθαρμένη σφραγίδα. Ακολουθεί ζώνη αδιακόσμητη για τη μετάβαση προς το χείλος.

Δ2. Φρέαο

Σιληνός με θύρσο

219. (M81/Πμ188)

Πίν. 64, 214

Θραύσμα από το σώμα και ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.050.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθο, ανομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνεται δεξιά βραχίονας σιληνού που κρατά θύρσο και αριστερά τους μουσικούς ερωτιδέας με το κεφάλι στραμμένο προς τα εμπρός. Στην οριζόντια ζώνη διακρίνεται τμήμα ρόδακα.

Δ1. Γεμίσματα.

220. (M88/Πμ55)

Πίν. 64

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.034.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα θύρσου και αριστερά του κάνθαρος.

ΝΔ/ 5.

221. (M81/Πμ11)

Πίν. 64

Θραύσμα από το σώμα .

Υψ. 0.022, πλ. 0.016.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6). Γάνωμα καφετί με ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται θύροςος και το χέρι μορφής που τον κρατεί.

Ναός. Επιφανειακά.

222. (M83/Πμ10)

Πίν. 66

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.022, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται κάνθαρος και δεξιά τμήμα από προσώπειο.

N- v2.

223. (M81/ Πμ82)

Πίν. 66

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.018, πλ.0.017

Πηλός ρόδινος με μίκα (2.5YR 6/ 6) . Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται μεγάλο τμήμα από τον κάνθαρο.

N. από το Ναό. Επιφανειακά.

224. (M81/ Πμ38)

Πίν. 66

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.018, πλ.0.020.

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από κάνθαρο.

B. από το ναό. Επιφανειακά.

225. (M81/ Πμ267)

Πίν. 66. 214

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.034, πλ.0.032

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/ 6). Γάνωμα καφετί- μελανό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση σώζεται ακέραιος κάνθαρος και δεξιά αδιάγνωστη παράσταση.

N. από το Δ1.

226. (M82/Πμ83)

Πίν. 66

Θραύσμα από το σώμα .

Υψ. 0.028, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό, κατά τόπους ερυθροκάστανο.

Από τη διακόσμηση αναγνωρίζουμε τον κάρθαρο και αριστερά πιθανώς μορφή.

B1.

227. (M82/Πμ258)

Πίν. 66

Το ανώτερο τμήμα από το σώμα σκύφου. Διακρίνεται η ανάγλυφη ταινία για τη μετάβαση προς τη ζώνη.

Υψ. 0.032, πλ.0.028.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 60 με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό σκούρο, εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση αέριος κάρθαρος χωρίς πόδι.

Δ4- δ1.

228. (M87 Πμ135)

Πίν. 66

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.025, πλ.0.022, ύψ.ζώνης 0.016

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθιους κανθάρους στη σειρά.

TE. Δυτικό τμήμα.

229. (M90/ Πμ208)

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.031, Πλ.0.027

Πηλός ρόδινος/ πορτοκαλλόχρωμος (5YR 7/ 6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται σχεδόν αέριος κάρθαρος.

Θέατρο.

230. (M83/ Πμ59+Πμ140. M/Πμ17+M/ Πμ91. M/Πμ2)

Πίν. 67, 214

NΔ/ 1, Δ1- ν1, NΔ/ 3.

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν, αλλά δεν συγκολλούνται από το χείλος, τη ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. χείλ. 0.110, πλ. ζώνης, 0.011

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται προσωπίο και έρωτας αριστερά. Η ζώνη διακοσμείται με ακτινωτό ρόδακα (14 ακτίνες). Στη μετάβαση προς το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη ζώνη (0.008).

231. (M83/Πμ133, M83/Πμ152-157, M83/Πμ108+109)

Πίν. 68, 213

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν από αέραια την τομή του σκύφου. Διάμ. χειλ. 0.110. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζονται τμήματα από κληματίδα, φύλλο λωτού και προσωπίο. Πιθανόν εναλλάσσονται το προσωπίο και το φύλλο λωτού με την κληματίδα ανάμεσά τους. Η ανάγλυφη ταινία για τον διαχωισμό της ζώνης αποδίδεται αχνά. Στη ζώνη ακτινωτοί πολύφυλλοι ρόδακες, όπως και ο προηγούμενος σκύφος. Η αδιακόσμητη ζώνη για τη μετάβαση προς το χείλος είναι στενότερη από τον προηγούμενο σκύφο(0.004).

Δ2. Φρέαρ.

232. (M91/Πμ56+57)

Πίν. 67

Γυμνάσιο.

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.043, πλ. 0.046, λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος διακρίνεται δεξιά ερωτιδέας με λύρα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ρόδακες με κοίλα πέταλα. Από πολύ φθαρμένη μήτρα προέρχεται η οριζόντια ταινία που ορίζει τη ζώνη από το σώμα.

233. (M86/Πμ279)

Πίν. 68

v- B9

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλώνται από το σώμα.

Ύψ. 0.030, πλ.0.29, ύψ. αμφορέας 0.019/0.020. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Σώζεται αέραως αμφορέας και δεξιά του τμήμα από φύλλο λωτού. Πιθανώς από ανάλογη σύνθεση με τον προηγούμενο σκύφο, με αμφορέα στη θέση του τσαμπιού της κληματίδας.

234. (M88/Πμ23)

Πίν. 68

ΝΔ/ 3. Μέσα στο ρωμαϊκό κτίσμα.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.027, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με λίγη μίλα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα από το σώμα αμφορέα, ο λαιμός και οι δύο ελικοειδείς λαβές.

235. (M88/ Πμ427)

Πίν. 68

Γυμνάσιο. Τομή Ι.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.017, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με λίγη μίλα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα του αμφορέα από την ίδια σφραγίδα - με τον προηγούμενο σκύφο και δεξιά του τμήμα από ταινία θύσου.

236. (M88/Πμ76)

Πίν. 68

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.030, πλ.0.34

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) . Γάνωμα μελανό/ καστανόεξωτερικά. Εσωτερικά ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή φύλλου λωτού και δεξιά της ανάποδα τοποθετημένη κορυφή άκανθας σε αντίστοιχη θέση με τον αμφορέα και το τσαμπί σταφυλιού των προηγούμενων σκύφων.

ΝΔ/ 5.

237. (M89/ Πμ194, 195)

Πίν. 69

Δύο θραύσματα από το σώμα' προέρχονται από τον ίδιο σκύφο, αλλά δεν συγκολλούνται.

Υψ. 0.029, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6). Γάνωμα μελανό.

Δύο φτερωτές, με περίζωμα μορφές, βαδίζουν προς τα δεξιά, κρατώντας αντικείμενο σε σχήμα "Πι" .

Μουσικοί ερωτιδαίς

238. (M81/ Πμ139)

Πίν. 69, 214

N- Δ1.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.035, πλ. 0.037.

Πηλός ρόδινος-πορτοκαλλόχρωμος (5YR7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν ακέραιος ερωτιδέας σε διασκελισμό προς τα αριστερά με το πρόσωπο κατενώπιον. Παίζει κιθάρα, της οποίας αποδίδονται οι χορδές. Πιθανώς συνανήκει το θραύσμα M81/ Πμ 298. Η φθαρμένη επιφάνεια δεν επιτρέπει την ακριβή ταύτιση. πιθανώς πρόκειται για το ανεμίζον κλαδί που κρατά ερωτιδέας.

239. (M87/ Πμ658)

Πίν. 69

Περυσυλλογή Ν. πό το χώρο της ανασκαφής.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο σκουρότερο στην εξωτερική επιφάνεια.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν ακέραιος ερωτιδέας, με ανασηκωμένο επάνω από το κεφάλι του το αριστερό του χέρι που κρατεί ανεμίζον κλαδί.

240. (M86/ Πμ331)

Πίν. 69

Αγωγός. Β. από το Δ4.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.027

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/ 0). Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κορυφή όρθιας άκανθας και δεξιά της διακρίνεται η κεφαλή και ο υψωμένος βραχίονας ερωτιδέα με ανεμίζον κλαδί. Στην κορυφή του θραύσματος διακρίνεται η ανάγλυφη ταινία για τη μετάβαση προς τη ζώνη.

241. (M87/ Πμ644)

Πίν. 69

Αποχωρητήριο. Αγωγός.

Θραύσμα από το σώμα .

Ύψ. 0.024, πλ. 0.038

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/ 0). Γάνωμα γκριζωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται πλατιά άκανθα με πλούσιο φύλλωμα και δεξιά μέρος από κλαδί με το πόδι ερωτιδίσκου.

242. (M89/ Πμ114)

Πίν. 70

Γ/ Ν1.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.021

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/6). γάνωμα ανομοιόχρωμο, καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν ακέραια η μορφή γυμνού ερωτιδέα προς τα αριστερά, με λύρα. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα εμπρός.

243. (M81/Πμ78)

Πίν. 70

N. από το Ναό.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.016, πλ.0.016.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η λύρα και το χέρι του ερωτιδέα που παίζει τις χορδές.

244. (M90/ Πμ203)

Πίν. 70

Θέατρο.

- Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.013, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από το χέρι ερωτιδέα με λύρα.

245. (M86/ Πμ52)

Πίν. 70

Επιχώσεις αποχωρητηρίου.

Χείλος, οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.61, πλ. 0.056

Πηλός ρόδιος (2. 5Y R 6/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται ακέραιος σχεδόν ερωτιδέας με λύρα, προς τα αριστερά. Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

246. (M81/ Πμ18)

Πίν. 70

N- Δ1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ.0.019

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/8) με μίκα. γάνωμα ερυθρό. εσωτερικά και εξωτερικά.

Σώζεται σχεδόν ακέραια λύρα από καθαρή σφραγίδα. διακρίνονται οι χορδές.

Από την ίδια σφραγίδα προέρχονται τα μικρά θραύσματα M87/ Πμ590, M87/ Πμ585

247. (M88/Πμ429)

Πίν. 70

Γυμνάσιο. Τομή Ι.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.025.

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6). Γάνωμα καστανέρυθρο, θαμπό.

Παρά το μικρό μέγεθος, η καθαρή σφραγίδα επιτρέπει την ανάγνωση της κεφαλής ερωτιδέα κατενώπιον με κιθάρα, προς τα αριστερά.

248. (M82/Πμ127)

Πίν. 70

N- Δ1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.019.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο ανομοιόχρωμο.

Στο σώμα σώζεται η κιθάρα που κρατούσε ερωτιδέας. Στη ζώνη διακρίνεται ίχνος από ελικοειδές οριζόντιο κλαδί.

Θραύσματα από οριζόντιες ζώνες

Ρόδακες

249. (M81/Πμ13)

Πίν. 71

Ναός. Επιφανειακά.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Διαμ. χείλ. 0.110.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/4) με μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο.

Διακρίνεται η στενή αδιακόσμητη ζώνη κάτω από το χείλος. Ακολουθεί ζώνη με ρόδακες από τελείως φθαρμένη μήτρα.

250. (M87/Πμ555)

Πίν. 71

Γ/ N1/ α.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Αμέσως κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη στενή ζώνη. Ακολουθεί ζώνη με ρόδακες πολύφυλλους ακτινωτούς, από φθαρμένη μήτρα.

251. (M81/Πμ220)

Πίν. 71

Δ1. Γεμίσματα

Χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. χείλ. 0.020.

Πηλός ρόδιος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Κάτω από το χείλος ακολουθεί αδιακόσμητο τμήμα, χωρίς να ορίζεται από ανάγλυφες ταινίες. Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ακτινωτός πολύφυλλος ρόδακας όμοιος με των προηγούμενων σκύφων.

Από την ίδια σφραγίδα προέρχεται η διακόσμηση των ζωνών στα μικρά θραύσματα: M81/Πμ31, M81/Πμ111, M81/Πμ8, M81/Πμ181 (τελείως φθαρμένη σφραγίδα ρόδακα).

252. (M87/Πμ561)

Πίν. 71

Γ/ N1/ α

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.016.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/6) με λίγες προσμίξεις, χωρίς μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζονται τρεις ρόδακες πιθανώς επτάφυλλοι από σφραγίδα πολυχρησιμοποιημένη.

253. (M86/Πμ62)

Πίν. 71

Αποχωρητήριο.

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός ρόδιος αλλοιωμένος (2.5YR 6/6). Γάνωμα μελανό.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη στενή ζώνη. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με ρόδακες οκτάφυλλους από φθαρμένη μήτρα.

254. (M88/Πμ 152)

NΔ/ 5

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.020, ύψ. αδιακόσμητης ζώνης, 0.005, λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/ 6). Γάνωμα καφετί, μελανό.

Η ζώνη, η οποία δεν σώζεται σε ολόκληρο το πλάτος της διακοσμείται με πολύφυλλους ρόδακες ακτινωτούς, οι οποίοι αποδίδονται τελείως φθαρμένοι.

Ελικητό οριζόντιο κλαδί

255. (M81/ Πμ149 + M82/ Πμ117)

Πίν. 72, 215

Δ1, Β3. Επιφανειακά.

Χείλος και το ανώτερο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός αλλοιωμένος (5YR 6/ 3) από την όπτηση. Το γάνωμα επίσης αλλοιωμένο, γκριζοκάστανο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα λύρας και το χέρι του ερωτιδέα. Ακολουθεί, χωρίς να ορίζεται από ανάγλυφες ταινίες, ελικωτό κλαδί που περιτρέχει σε οριζόντια θέση το σκύφο προς τα δεξιά.

Πιθανώς από τον ίδιο σκύφο το χείλος M81/ Πμ114, M83/ Πμ91 (N-Δ1, B4, επιφανειακά)

256. (M88/Πμ86, M88/Πμ65)

Πίν. 72

NΔ/ 5

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός γκριζωπός (2.5YR 6/ 0) αλλοιωμένος καθώς και το γάνωμα.

Διακρίνονται κάτω από το χείλος, στην οριζόντια αδιακόσμητη ζώνη υπολείμματα πηλού από την τοποθέτηση του χείλους. Ακολουθεί ζώνη με ελικωτό κλαδί προς τα αριστερά. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το κέρασ από προσωπίο;

257. (M83/Πμ325+37)

Πίν. 72, 215

NΔ/ 1, Νότια από το Ναό.

Χείλος, οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό στη ζώνη και καστανέρυθρο στο υπόλοιπο τμήμα.

Στη ζώνη οριζόντιο ελικωτό κλαδί προς τα αριστερά. Στο σώμα σώζεται η κορυφή όρθιας άκανθας.

258. (M81/Πμ110)

Πίν. 72

N- Δ1.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.110, πλ. χείλ. 0.018.

Πηλός αλλοιωμένος από φωτιά (5YR 6/2). Γάνωμα καστανέρυθρο αλλοιωμένο.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη ζώνη. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με ελικωτό κλαδί προς τα αριστερά. (Αλλα-22 μικρά θραύσματα από οριζόντιες ζώνες με ίδια διακόσμηση).

259. (M88/ Πμ34 + M88/ Πμ346)

Πίν. 72

NΔ/ 5

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ.0.057, ύψ. ζωνών 0.011

Πηλός ρόδινος (5YR 6/4). Γάνωμα μελανό φθαρμένο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με δελφίνια προς τα αριστερά με ανορθωμένο ρύγχος.
Η κατώτερη με οριζόντιο ελικοτό κλαδί.

260. (M82/Πμ261)

Πίν. 73, 215

Δ4- δ1

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.140, ύψ. χείλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος με αλλοιωμένο τον πυρήνα (5YR 6/4). Γάνωμα καστανομέλανο ομοιόχρωμο, με μεταλλικές ανταύγειες.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με δελφίνια με ανορθωμένο ρύγχος. Η κατώτερη με οριζόντιο ελικοτό κλαδί.

261. (M82/Πμ113)

Πίν. 73

B3.

Χείλος και οριζόντια ζώνη από σκύφο με περιχέλιωμα δακτυλιόσχημο εξωτερικά. Σώζονται στο χείλος δύο οπές από μολύβδινο σύνδεσμο.

Συν. ύψ. 0.036, πλ. 0.044.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6). Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά ενώ εσωτερικά καστανοέρυθρο.

Σώζεται τμήμα από την οριζόντια ζώνη η οποία ήταν διακοσμημένη με ελικοτό κλαδί προς τα αριστερά.

Τσαμπί σταφυλιού

262. (M81/Πμ80, M81/Πμ301)

Πίν. 74, 216

N. από το Ναό, B1.

Δύο θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. χείλ. 0.023, ύψ. ζώνης 0.019

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 Y R 6/6) με μίκα. γάνωμα καστανομέλανο, εξίτηλο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με τσαμπί σταφυλιού. Αποδίδεται η ελικοειδής κληματίδα και ο καρπός χωρισμένος σε τρεις ομάδες.

M81/Πμ6: Μικρό θραύσμα από τη ζώνη (0.030x0.028), ίδιας υψής, στο οποίο σώζεται μόνον η έλικα.

263. (M81/ Πμ265)

Πίν. 74,

N. από το Δ1. Κάτω από τη φωτιά.

Θραύσμα που περιλαμβάνει τμήμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.029, πλ. 0.026, αδιακόσμητη ζώνη, 0.005

Πηλός ρόδινος (5. YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, ανομοιόχρωμο.

Από το ελάχιστο σωζόμενο τμήμα της οριζόντιας ζώνης αναγνωρίζουμε την κληματίδα από όμοιο τσαμπί με τον προηγούμενο σκύφο.

264. (M83/ Πμ159)

Πίν. 74, 216

Κοσκίνισμα χωμάτων από το Φρέαρ.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.038, ύψ. χείλ. 0.013, ύψ. ζώνης, 0.013.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/8) με μίκα. γάνωμα ανομοιόχρωμο: καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά, εκτός από τη ζώνη και το χείλος που φέρουν μελανό γάνωμα.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται τμήμα από τσαμπί, του οποίου ο καρπός διέρχεται στο κατώτερο τμήμα από τα όρια της ανάγλυφης ταινίας.

265. (M83/ Πμ24)

Πίν. 74

NΔ/ I

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα οριζόντιας ζώνης.

Υψ.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 YR 7/4). Γάνωμα καφετί.

Από τη διακόσμηση διακρίνεται η έλικα από τσαμπί κληματίδας.

Ερωτικές σκηνές

266. (M83/Πμ112+185)

Πίν. 75, 217, 218

Δ2. Φρέαρ.

Ακέραια η τομή σκύφου. Τμήματα από το χείλος και τις οριζόντιες ζώνες συνανήκουν, χωρίς να συγκολλούνται. Λείπει η βάση.

Διάμ. χείλ. 0.120. σωζ. ύψ. 0.055, ύψ. χείλ. 0.015, πλ. ζώνης 0.013, πλ. στενής ζώνης 0.004

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο στο κατώτερο τμήμα εξωτερικά και ερυθρωπό στη ζώνη και το χείλος.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται ένα ερωτικό σύμπλεγμα που απεικονίζει το ζεύγος σε κλίνη τορνευτή και στα δεξιά της σκηνής ερωτιδέας με περιζώμα προς τα δεξιά με

στραμμένο το κεφάλι. Τα σφραγίσματα έχουν συντηηθεί για να χωρέσει στο σώμα του σκύφου' δεν αποδίδονται τα πόδια της κλίνης και του ερωτιδέα.

Ακολουθεί στενή ζώνη (0.004) διακοσμημένη με ανάγλυφες κουκίδες και στη συνέχεια κάτω από το χείλος ζώνη (πλ. 0.013) με δελφίνια προς τα αριστερά' τα δελφίνια έχουν κάθετη ουρά και ελαφρά ανορθωμένο ρύγχος.

267. (M88/Πμ426)

Πίν. 75

Γυμνάσιο. Τομή Ι.

Το χείλος, δύο οριζόντιες ζώνες και τμήματα από το σώμα του σκύφου. Συνανήκουν θραύσματα που δεν συγκολλώνται.

Πλ. χείλ. 0.018, πλ. ζωνών 0.010.

Πηλός ρόδιнос (2.5 YR 6/8), λεπτός. Γάνωμα ερυθρωπό σκούρο εξωτερικά και εσωτερικά .

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται το δεξιό τμήμα ερωτικού ζεύγους σε κλίνη, όμοιο με το σύμπλεγμα του προηγούμενου σκύφου. Δεξιά από τη σκηνή διακρίνεται κλαδί ελικοειδούς φυτού. Στο άλλο θραύσμα που δεν έχει συγκολληθεί σώζεται ο λυγισμένος αριστερός αγκώνας άνδρα από ερωτικό σύμπλεγμα όπου παριστάνεται σκηνή του τύπου "à postepioi". Αριστερά της σκηνής απεικονίζεται ελικοειδές φυτό.

Η κατώτερη οριζόντια ζώνη κοσμεύεται με οριζόντιες ενάλληλες έλικες με τις κορυφές δεξιά. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο.

268. (M90/Πμ 108)

Πίν. 75

Γ/ N1 90. Ν. προέκταση. Στρ. 17.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.023, πλ. 0.027

Πηλός ρόδιнос (2.5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο με ανταύγειες.

Απεικονίζεται ερωτικό σύμπλεγμα σε κλίνη' σώζεται η κεφαλή και τμήμα του κορμού ημιανακλιμένης μορφής και δεξιά της η απόληξη κλαδιού, όμοιου με του προηγούμενου σκύφου.

269. (M90/Πμ 404)

Πίν. 77

Δεξαμενή.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.023, πλ. 0.041

Πηλός με πολλή μίκα , αλλοιωμένος από φωτιά' το όστρακο είναι καμμένο. Γάνωμα ερυθρωπό, επίσης αλλοιωμένο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση του σώματος διακρίνονται οι κλίνες και τμήματα από τις μορφές δύο ερωτικών συμπλεγμάτων, όμοιων με των προηγούμενων σκύφων. Τα συμπλέγματα είναι τοποθετημένα αντικρουστά, χωρίς να παρεμβάλλεται κάτι ανάμεσά τους.

270. (M82/Πμ157)

Πίν. 77

B4.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα της κύριας διακόσμησης του σώματος.

Ύψ. 0.23, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος/πορτοκαλλόχρωμος με πολλή μίκα (5YR 6/6). Γάνωμα ερυθρό, εσωτερικά και εξωτερικά απολεπισμένο.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν αέθραια η μορφή ανακλιμένης γυναίκας με σπικωμένο το δεξί σκέλος, η οποία αποτελούσε μέρος ερωτικού συμπλέγματος. Επάνω από τη μορφή αποδίδεται ρόδακας.

271. (M87/Πμ636)

Πίν. 76

Αποχωρητήριο. Οχετός.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.025.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 5/6) σκούρος. Γάνωμα καφετί, με μελανές ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα ερωτικής σκηνής του τύπου "à posteriori". Διακρίνεται ο όρθιος γυμνός άνδρας.

272. (M81/Πμ215)

Πίν. 76

Δ1. Γεμίσματα.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση διακρίνονται οι γλουτοί και η πλάτη της γονατισμένης γυναίκας από ερωτικό σύμπλεγμα του τύπου "à posteriori".

273. (M86/Πμ129)

Πίν. 76

Αποχωρητήριο.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 YR 6/4). Γάνωμα καφετί σκούρο με μελανές ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το κεφάλι και ο κορμός του άνδρα από ερωτική σκηνή του τύπου "à posteriori". Επάνω από το κεφάλι διακρίνονται τμήματα από δύο ρόδακες, χωρίς να ορίζεται η ζώνη από ανάγλυφη ταινία.

274. (M90/ Πμ501)

Πίν. 77

Αγρός Δεσποτίδη.

Θραύσμα από το σώμα. Σώζεται στην άνω απόληξη η ανάγλυφη ταινία που όριζε τη διακόσμηση του σώματος.

Ύψ. 0.053, πλ. 0.032

Πηλός αλλοιωμένος, καθώς και το γάνωμα. Το όστρακο είναι πολύ ψημμένο με αποτέλεσμα το χρώμα του πηλού από αρχικό ρόδινο, να έχει γίνει γκριζο-τεφρό (10YR 6/2).

Απεικονίζονται αποσπασματικά δύο ερωτικά συμπλέγματα ' διακρίνονται αριστερά μορφή σκυμμένη από σύμπλεγμα σε στάση « `a posteriori» επάνω σε κλίνη. Ο βραχίονας της μορφής φέρει ψέλλιο. Σε ψηλότερο επίπεδο απεικονίζεται άλλη κλίνη, τορνευτή, με ημιανακεκλιμένη μορφή από άλλο σύμπλεγμα το οποίο σκιάζει ελικοειδές κλαδί. Στο κατώτερο τμήμα του θραύσματος τη διακόσμηση με τα συμπλέγματα ορίζει σειρά σχηματοποιημένων φαλλών;

275. (M88/ Πμ59, M88/ Πμ70)

Πίν. 77

NΔ/ 5.

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα. Συγκολλημένο από δύο όστρακα.

Ύψ. 0.020, πλ.0.067.

Πηλός ρόδινος, αλλοιωμένος. Γάνωμα καφετί.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και δημιουργεί κοίλανση στο κέντρο. Από τη διακόσμηση διακρίνονται τμήματα από τις κλίνες δύο ερωτικών συμπλεγμάτων (βλ. 191, 192), που χωρίζονται με κάποιο ελικοειδές κόσμημα.

276. (M88/ Πμ89)

Πίν. 77

NΔ/ 5.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.18, πλ.0.24, διαμ. βάσ. 0.040.

Πηλός ρόδινος, αλλοιωμένος. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κλίνη από ερωτικό σύμπλεγμα στο οποίο δεν διακρίνονται εξαιτίας της φθοράς οι μορφές.

277. (M81/Πμ192)

Πίν. 77

Δ1

Μικρό θραύσμα από σώμα.

Ύψ. 0.023, πλ.0.019

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρό ομοιόχρωμο καλής ποιότητας, εσωτερικά και εξωτερικά.

Από τη διακόσμηση διακρίνεται το κάθετο στέλεχος τορνευτής κλίνης και το κνέφαλον (μαξιλάρι) από ερωτικό σύμπλεγμα.

Varia

278. (M94/Πμ)

Πίν. 78

Πίν. 6: 6, Τετρ. Β1.

Θραύσμα από το σώμα και μία οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0. 044, πλ. 0.055, ύψ.. στενής ζώνης 0.008

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί/ μελανό με ανταύγειες.

Το σώμα διακοσμείται με σειρά όρθιων ανθεματών κεραυνών (σώζονται τέσσερεις από τους δώδεκα που πρέπει να υπήρχαν συνολικά. Ακολουθεί στενή οριζόντια ζώνη, η οποία διακοσμείται με σειρά ανάγλυφων κοινίδων.

279. (M81/Πμ185)

Πίν. 78

Δ1.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (5YR 6/4) ανοιχτόχρωμος. Γάνωμα καφετί/ μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα καλύπτουν σε σειρές τοποθετημένοι οκτάφυλλο ρόδακες με ανάγλυφο πυρήνα και κοίλα πέταλα.

280. (M93/Πμ551)

Πίν. 6: 6. Α1-Β1-Γ1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.030. πλ.0.069

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με σκουρότερο τον πυρήνα από την όπτηση. Γάνωμα καφετί/ καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται σχεδόν ακέραιος αμφορέας και εκατέρωθεν σε κίνηση προς τα δεξιά δύο γυμνές μορφές με ανασηλωμένα τα χέρια κρατώντας αδιάγνωστο αντικείμενο.

281. (M81/Πμ296)

Πίν. 79, 219

Τομή Ν. από το Δ1. Κάτω από τη φωτιά.

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν από τη βάση, το σώμα, την οριζόντια ζώνη και το χείλος.

Διάμ. βάσ. 0.050, διάμ. χείλ. 0.110, ύψ. χείλ. 0.016, ύψ. ζών. 0.008. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6). Γάνωμα ερυθρό, εκτός από τη ζώνη που είναι μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το σώμα αίγαγρου προς τα αριστερά (λείπει το κεφάλι) δεξιά επάνω και κάτω από τη μορφή του ζώου υπάρχουν δύο ρόδακες με κοίλα φύλλα. Η ζώνη διακοσμείται με σπειρόκυμα.

Ιωνικό κυμάτιο

282. (M81/Πμ92, M83/Πμ7)

Πίν. 79

-N- v1, N- v2.

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. χείλ. 0.018, ύψ. ζώνης, 0.012.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ανομοιόχρωμο ερυθροπό. Η ζώνη και το χείλος έχουν μελανό γάνωμα.

Το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

Δελφίني

283. (M82/Πμ187)

Πίν. 79

Δ3.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.023, ύψ. ζώνης 0.013, αδιακόσμητη ζώνη 0.004

Πηλός ρόδινος (5YR 7/4) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί ανοιχτόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης διακρίνεται δελφίني προς τα αριστερά και δεξιά αταύτιστο φυτικό κόσμημα.

Υπογραφές 284- 291**284. M95/ Γ1/ Πμ1)**

Πίν. 80

Πίν. 6. 7. Τετρ. Γ1

Θραύσμα από τη βάση με ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσης 0.040, αδιακόσμητο άπεργο 0.009, ύψ. σώμ. 0.009

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα σκούρο ερυθρωπό, ομοίochρωμο.

Στο κέντρο του πυθμένα σώζονται ανάγλυφα δύο ακέραια γράμματα και τμήμα από υπογραφή MEN[EMAXΟΥ]. Στο σώμα μετά από μια σειρά κορυφών από φυλλοφολιδατή διακόσμηση ακολουθούν μακρυπέταλα διαγραμμισμένα με δύο ομάδες λοξών νευρώσεων.

285. (1995)

Πίν. 80

Πίν. 6. 6. Τετρ. Β1- Γ1

Θραύσμα από τον πυθμένα σκύφου.

0.027x 0.020, πάχ. 0.004

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/6) καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά.

Το θραύσμα προέρχεται από το κέντρο του πυθμένα. Σώζονται περιμετρικά γύρω από το κέντρο, που δηλώνεται με ένα ανεπαίσθητο βαθούλωμα, ένα ακέραιο γράμμα και ένα αποσπασματικά Ε και αριστερότερα Λ από υπογραφή πιθανώς MENEMAXΟΥ

286. (M87/Πμ238)

Πίν. 80

TE

Το μισό από τη βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καφετί-καστανόχρωμο.

Η βάση εξωτερικά δημιουργεί κοίλανση προς το κέντρο της. Περίπου στο κέντρο σώζονται τρία γράμματα από την υπογραφή MENEMAXΟΥ (MEN), τα οποία αποτυπώθηκαν με εργαλείο όσο ακόμη ο πηλός ήταν νωπός.

Στο σώμα σώζεται η κατώτερη σειρά φυλλοφολιδατού. Τα φύλλα είναι οξυκόρυφα με κεντρικό νεύρο και πλάγιες επαλλάξ νευρώσεις.

287. (M87/Πμ566)

Πίν. 80

Γ/Ν1

Ακέραια η βάση με τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.031, ύψ. γραμμάτων 0.010

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο με καφετί ανταύγειες.

Στο κέντρο της βάσης υπάρχει ανάγλυφη η υπογραφή ΝΙ. Στο σώμα η διακόσμηση είναι φυτική. Πρόκειται για την εναλλαγή φύλλου άκανθας και κοσμήματος ελικοειδούς που ξεκινά από φύλλο κισσού.

288. (M87/Πμ69)

Πίν. 81, 220

ΤΕ

Το τέταρτο της βάσης και τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.036, ύψ. σώμ. 0.021

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καφετί εσωτερικά και εξωτερικά.

Στο κέντρο της βάσης σώζεται το δεξιό τμήμα από ανάγλυφο μονόγραμμα' συγκεκριμένα αποδίδεται μέρος από το οριζόντιο και κάθετο σκέλος του γράμματος Π, το οποίο περιείλγει στο εσωτερικό του το Α, όπως διακρίνεται από το απολετισμένο σημείο στο κέντρο της οριζόντιας κεραίας του Π, όπου θα υπήρχε η κορυφή του Α.

Στο σώμα ο σκύφος διακοσμείται με γραμμικά φύλλα φτέρης, τα οποία ξεκινούν από δύο σειρές φυλλοφολιδατού. Το φυλλοφολιδατό αποτελείται από οξυκόρυφα φύλλα με διπλό περιγράμμα και κεντρική κάθετη νεύρωση.

289. (M91/Πμ 8)

Πίν. 81

Γυμνάσιο.

Θραύσμα από τη βάση.

Διαστ. 0.032x 0.037

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, απολετισμένο.

Η βάση περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο. Στο κέντρο του πυθμένα, εγγεγραμμένα σε κύκλο διαμέτρου 0.016, σώζονται, αχνά αποδοσμένα, στοιχεία μονογράμματος. Ευδιάκριτο είναι το γράμμα Ρ και Τ (). Τον κύκλο περιβάλλει ιωνικό κυμάτιο.

290. (M81/Πμ285)

Πίν. 81

Νότια από το Δ1.

Το τέταρτο από τη βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Σωξ. ακτίνα 0.013

Πηλός ρόδινος-πορτοκαλλόχρωμος (5YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Στον πυθμένα διακρίνονται εχνη από υπογραφή. Πιθανώς Η (Ηραίου).

291. M90 /Πμ 132

Πίν. 82

Γ/Ν1. ν. προέκταση. Στο. 31.

Θραύσμα από τη βάση με τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.033, πλ. 0.035

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθραπό.

Η βάση διακοσμείται με προσωπίο Μέδουσας, το οποίο περιβάλλεται από ζώνη με μια σειρά κορυφών από οξυκόρυφα φύλλα. Στο σώμα, χωρίς τη μεσολάβηση δακτυλίου, αναπτύσσεται διακόσμηση από καρπούς κουκουναριών.

Εικονιστικές παραστάσεις

292. (M83/ Πμ 151)

Πίν. 83, 221

Δ2. Φρέαρ.

Σχεδόν ακέραια η βάση και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. σώμ. 0.034, πλ. 0.054, διάμ. βάσης 0.026, πάχ. 0.005

Πηλός τεφρός αλλοιωμένος (7.ΥR 5/0). Γάνωμα τεφρόχρωμο.

Στον πυθμένα δεν αποδίδεται ο ανάγλυφος δακτύλιος που περιβάλλει το μέταλλο της βάσης. Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα με σφηνοειδή φύλλα, τα οποία διαχωρίζονται από ισάριθμες λόγχες' ο πυρήνας αποδίδεται ως μικρός κύκλος. Στο σώμα, ανάμεσα από δύο κρατήρες, βαδίζει προς τα δεξιά αιγοπάν. Ο κρατήρας φέρει επτά κάθετες ραβδώσεις στο σώμα και οριζόντιες στο λαϊμό. Οι λαβές είναι ελικοειδείς, σιγμοειδείς και η βάση του πλατιά με βαθμιδατώ πόδι. Από τη μορφή του αιγοπάννα σώζονται τα τριχωτά πόδια και το τεντωμένο προς τα πίσω αριστερό του χέρι.

293. (M82/ Πμ29)

Πίν. 83

N- v1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και τη μια στενή ζώνη κάτω από το χείλος.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.026, ύψ. ζώνης 0.005

Πηλός ρόδινος (5 ΥR 7/ 8) με μίκα. Γάνωμα ανομοιόχρωμο, καστανέρυθρο στο σώμα και μελανό στη ζώνη.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα κρατήρα: μέρος από το ραβδατώ σώμα, ο λαϊμός με οριζόντιες ραβδώσεις και οι δύο ελικοειδείς λαβές. Δεξιά διακρίνεται πιθανώς ο καρπός από το βραχίονα ερωτιδές ή αιγοπάννα. Ακολουθεί στενή ζώνη με σειρά από κοινίδες.

294. (M88/ Πμ280)

Πίν. 84

Γ/ N1

Θραύσμα από το σώμα με ελάχιστο τμήμα από το δακτύλιο της βάσης.

Ύψ. 0.042, πλ. 0.066, ύψ. μορφής 0.031

Πηλός τεφρός (2.5 ΥR 5/ 0) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό- γκριζωπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα διαιρείται με ανάγλυφες δικτυωτές γραμμές σε έξι πεντάγωνα πλαίσια. Σε κάθε πλαίσιο είναι τοποθετημένος σε αντίθετη κατεύθυνση σκελετός σε χορευτική κίνηση. Το τριγωνικό κενό που δημιουργείται στο ανώτερο τμήμα του σώματος από την οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος και τις κορυφές των πενταγώνων, διακοσμείται με τσαμπί σταφυλιού.

295. (M88/ Πμ 54)

Πίν. 84

NΔ/ 5

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.049, πλ. 0.043, πάχ. 0.006

Πηλός τεφρός (7. 5Y R 5/0) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Η μήτρα που χρησιμοποιήθηκε ήταν αρκετά φθαρμένη με αποτέλεσμα να μην αποδίδονται οι λεπτομέρειες των μορφών. Ωστόσο διακρίνονται: στο κέντρο του συμπλέγματος γυμνή μορφή σε έντονη κίνηση ανάμεσα από άλλες δύο μορφές, οι οποίες τη συγκρατούν.

296. (M87/Πμ242)

Πίν. 83

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5 YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα σκούρο, ερυθρωπό.

Παριστάνεται σχεδόν ακέραια, λείπουν τα πόδια), γυμνή ανδρική μορφή σε κατατομή, με αναστηλωμένο μπροστά το δεξί της χέρι, το οποίο αποδίδεται δυσανάλογα με το σώμα, αρκετά μακρύ. Το αριστερό χέρι φέρει λυγισμένο προς τα πίσω.

297.(M82/Πμ292)

Πίν. 83

Περισυλλογή

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κρατήρα. Στην κορυφή σώζονται ίχνη από οριζόντια ταινία.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.029, πάχ. 0.006

Πηλός τεφρός (10YR 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό καλής ποιότητας.

Από την ανάγλυφη παράσταση σώζεται σχεδόν ακέραια ανδρική μορφή σε ημιανακλιμένη στάση με όρθιο σχεδόν τον κορμό και λυγισμένα τα γόνατα.

298. (M 81/Πμ212)

Πίν. 83

ΔΙ.

Στο κατώτερο τμήμα του θραύσματος τα τοιχώματα συγκλίνουν προς τα μέσα, χωρίς να δηλώνεται κάποια μετάβαση προς διαμορφωμένη βάση, στοιχείο που επιτρέπει την υπόθεση ότι το θραύσμα προέρχεται από άλλο σχήμα αγγείου και όχι από σκύφο. Η εσωτερική επιφάνεια είναι ομαλή.

Ύψ. 0.039, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος σκούρος αλλοιωμένος (2. 5Y R 6/4) με λίγη μίκα. Γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά σκούρο ερυθρό.

Από την παράσταση σώζεται η κεφαλή και ο κορμός ανακλιμένης μορφής, πιθανώς σε κλίση, η οποία μόλις που διαγράφεται. Στο αριστερό τμήμα, σε ψηλότερο επίπεδο σώζονται τρία κοίλα πέταλα από ρόδακα.

299. (M/Πμ49)

Πίν. 83, 221

Δ4.

Μικρό θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.019, πλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.006

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5Y R 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό, απολεπισμένο.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κεφαλή μουσικού ερωτιδέα προς τα δεξιά με αυλό. Η οριζόντια ζώνη έφερε ανάγλυφες ευμεγέθεις κουνίδες.

300. (M81/Πμ 305)

Πίν. 85, 221

B1.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από το δακτύλιο της βάσης.

Υψ. 0.040, πλ. 0.046

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο ανομοιόχρωμο.

Το δακτύλιο της βάσης περιτρέχει δελφίни προς τα αριστερά. Ακολουθεί οριζόντιο κλαδί από πεντάφυλλες δέσμες φύλλων δάφνης; με καρπούς, προς την ίδια κατεύθυνση. Τα φύλλα της δάφνης είναι καμπύλα και λυγισμένα.

301. (M86/Πμ 173)

Πίν. 85

B. προέκταση ΝΔ/3.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.028, πλ. 0.034

Πηλός ρόδινος (2.5 R 6/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται αίγαγρος που τρέχει προς τα αριστερά, με το κεφάλι στραμμένο προς την αντίθετη κατεύθυνση.

302. (M88/Πμ130)

Πίν. 85

N. από το ΝΔ/5

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.023, πλ. 0.021.

Πηλός τεφρόχρωμος (10YR 6/1) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα γκριζωπό, αλλοιωμένο.

Σώζεται ο κορμός και ο λαιμός σκύλου προς τα αριστερά.

Σε δύο άλλα θραύσματα από διαφορετικούς σκύλους, σώζονται η ουρά σκύλου (M88/Πμ 239) και το πίσω πόδι (M87/Πμ 103).

303. (M87/Πμ 608)

Πίν. 85

Χώρος Βεσπασιανών.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.023, ύψ. ζώνης 0.010

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρό, εκτός από τη ζώνη που είναι μελανό.

Σώζεται η κεφαλή ίππου με ευδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου και στο ίδιο ύψος η κεφαλή ανθρώπινης μορφής, η οποία ήταν έφιππη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

304. (Γ/ΝΙ)

Πίν. 85

Γ/ΝΙ. Στρ. 31.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (2. 5 YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρό σκούρο.

Από την ανάγλυφη διακόσμηση σώζεται το μπροστινό τμήμα από τη μορφή γούπα προς τα αριστερά με ανασπρωμένα τα μπροστινά του πόδια.

Varia

305. (M83/Πμ 46)

Πίν. 86

ΝΔ/ 1.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.030

Πηλός τεφρόχρωμος (10Y R 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Από τη διακοσμητική σύνθεση σώζεται αριστερά μακρυπέταλο φύλλο με ανάγλυφο το εσωτερικό του και δεξιά τμήμα από φύλλο νυμφαίας, το εσωτερικό της οποίας έχει μετατραπεί σε πλαίσιο στο οποίο απεικονίζεται ερωτικό σύμπλεγμα.

306. (M94/Πμ 89)

Πίν. 86

TE

Θραύσμα από το σώμα με ελάχιστο τμήμα από τη ζώνη.

Ύψ. 0.0 πλ.0.0 36

Πηλός ρόδινος/ πορτοκαλλόχρωμος με μίκα. Γάνωμα καφετί.

Από τη διακοσμητική σώζονται αποσπασματικά γραμμικές άκανθες και ανάμεσά τους διαγραμμισμένο με παράλληλες λοξές γραμμές στέλεχος που απολήγει σε ανθό, ο οποίος εκφύεται από δύο ενάλληλα γραμμικά σέπαλα. Από το ελάχιστο τμήμα της οριζόντιας ζώνης συμπεραίνεται ότι έφερε λέσβιο κημάτιο.

307. (M83/Πμ 52)

Πίν. 86

Χώρος Ναιού.

Θραύσμα πό το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί/ καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται μικρό τμήμα από ελικοειδές κλαδί και αριστερά άκλανθα.

308.(M/Πμ79)

Πίν. 86

N- Δ1

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.029

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται μέρος από ελικοειδές κλαδί και αριστερά άκλανθα.

309.(M82/Πμ131)

Πίν. 86

N- Δ1

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό με καφετί ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα από φύλλο νυμφαίας pelumbo με άκλανθα στο εσωτερικό της και νευρώσεις.

310. (M87/ Πμ 408)

Πίν. 86

TE

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.026, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδινος (2.5 Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται ακέραιος δίλοβος κάλυκας άνθους, πιθανώς απόληξη βλαστού. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με μικρά δελφίνια προς τα αριστερά.

311. (M87/ Πμ 384+)

Πίν. 87. 222

TE

Συγκολλημένα και άλλα θραύσματα που συνανήρουν από τη βάση, το σώμα και ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

σωζ. ύψ. 0. 040.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό/ καφετί με ανταύγειες.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με ρόδακα από διττά πέταλα που χωρίζονται από λόγχες. Ακολουθεί διπλός δακτύλιος γύρω από τον οποίο διατάσσονταν συνολικά οκτώ φύλλα λωτού τα οποία περιέκλειαν στην αφετηρία τους ισάριθμες κορυφές ρομβόσχημων φύλλων. Το περίγραμμα των φύλλων του λωτού περιτρέχει σειρά ανάγλυφων κουκίδων, ενώ στα διάκενα ανάμεσα από τα φύλλα, είναι τοποθετημένο από ένα φύλλο φτέρης με λυγισμένα προς τα κάτω τα φυλλάρια. Η οριζόντια ζώνη έφερε ρόδακες με κοίλα φύλλα.

312. (M88/ Πμ369, M88/ Πμ 384)

Πίν. 87

«Θέατρο»

Δύο θραύσματα από τη βάση και το σώμα σκύφου που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται.

Διάμ. βάσης 0.033 (εξωτερική)

Πηλός ρόδινος (5Y 7/8) με μίκα. Γάνωμα καφετί.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από διττά πέταλα (σώζονται τα τέσσερα), τα οποία χωρίζονται από ευθύγραμμες λόγχες.

313. (M87/ Πμ 95+ M94/ Πμ78+)

Πίν. 87, 223

TE

Θραύσματα συνανήκοντα από τη βάση, το σώμα, την οριζόντια ζώνη και το χείλος.

Διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. χείλ. 0.011, διάμ. βάσης 0.025

Πηλός τεφρός (2. 5Y 5/0) με λίγη μίκα. Γάνωμα γκριζο/μελανό.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από διττά πέταλα που χωρίζονται από λόγχες. Μετά από τον ανάγλυφο δακτύλιο, ακολουθεί και άλλος δακτύλιος πολύ αχνά αποδοσμένος.

Το σώμα έφερε φύλλα λωτού των οποίων το περίγραμμα περιέτρεχε σειρά ανάγλυφων κουκίδων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη (ύψ. κυμ. 0.012).

314. (M88/ Πμ 85)

Πίν. 87

NA/5

Η μισή βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσης 0.030, ύψ. σώματος από τον δακτύλιο 0.012

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από διττά πέταλα που χωρίζονται από λόγχες. Ο πυρήνας αποδίδεται με ανάγλυφο κυκλίσκο. Στη διακόσμηση της βάσης υπεισέρχονται οι ανάγλυφες σειρές από μικρές κουκίδες που διαχώριζαν τα φύλλα στη

διακόσμηση του σώματος, στοιχείο που δείχνει ότι ο ρόδακας προστέθηκε μετά από τη διακόσμηση του σώματος.

315. (M90/ Πμ 157- 159+)

Πίν. 88

Δ1- v1.

Συγκολλημένος σκύφος από πολλά θραύσματα (τουλάχιστον 20). Σώζεται η βάση, το σώμα και τμήματα από τη ζώνη.

Διάμ. βάσης 0.060 (εξωτερικός δακτύλιος), σωζ. ύψ. σώματος 0.050.

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 6/ 0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το μετάλλιο της βάσης περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο (απόστ. 0.005). Διακοσμείται με εξάφυλλο τριπλό ρόδακα (τα φύλλα του ενός καλύπτουν τα κενά του άλλου). Στο σώμα εναλλάσσονται ρομβόσχημα φύλλα και φύλλα άκανθας, με όρθιες σειρές κουκίδων ανάμεσά τους. Στην κορυφή κάθε άκανθας τοποθετείται από ένας ενδεκάφυλλος ρόδακας. Η οριζόντια ζώνη φέρει ιωνικό κυμάτιο με τη λόγχη στα δεξιά.

316. (M87/ Πμ 68, 496, 662)

Πίν. 89

TE

Τρία θραύσματα που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλούνται από τη βάση και το σώμα.

Μέγιστο ύψ. 0.032, μπκ. 0.052, παχ. 0.004

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/ 0) με λίγη μίκα. Γάνωμα μελανό με ανταύγειες.

Η διακόσμηση απλώνεται ενιαία στη βάση και στο σώμα του σκύφου: βλαστόσπειρες πολύπλοκα ελισσόμενες με ρόδακες στα διάκενα. Το μετάλλιο της βάσης κοσμείται με ίδιο ρόδακα , ο οποίος ορίζεται από ανάγλυφο δακτύλιο.

317. (M86/ Πμ120)

Αποχωρητήριο

Θραύσμα πό το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.042

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο, καλής ποιότητας.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται τμήμα μεγάλης βλαστόσπειρας, με ομάδα από τρεις ανάγλυφες κουκίδες στα διάκενα και ρόδακα στο εσωτερικό των ελίκων.

Πρβλ... όπως και ο προηγούμενος σκύφος.

318. (M87/ Π μ43)

Πίν. 90

TE

Θραύσμα πό το σώμα.

Υψ. 0.030, πλ. 0.042.

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5YR 6/ 4) αλλοιωμένος. Γάνωμα μελανό με μεταλλικές ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση σώζεται η απόληξη του φυλλωτού τμήματος βλαστόσπειρας που απολήγει σε τρίφυλλο άνθος.

319. (M87/ Πμ 96)

Πίν. 90, 221

TE

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.042, πλ. 0.044, ύψ. χείλ. 0.013, ύψ. ζώνης 0.008

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 4) με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η οριζόντια στενή ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με σειρά από ανάγλυφους κυκλίσκους. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται ακέραιο σχεδόν τρίφυλλο άνθος και έλικα βλαστού, από αυτόν που έφερε το άνθος.

320. (M88/ Πμ 359)

Πίν. 90

«Θέατρο»

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.019 (από τον δακτύλιο), πλ. 0.040

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό, απολεπισμένο.

Από το μέταλλο της βάσης σώζονται τρία γεμάτα πέταλα που τονίζονται με ανάγλυφο περίγραμμα. Στο σώμα φύλλα σώζονται αποσπασματικά δύο φύλλα λωτού και ανάμεσά τους στρεπτό στέλεχος από όπου εκφύεται ελικοειδές όρθιο κλαδί.

321. (M81/ Πμ 299)

Πίν. 90

B1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος. Σώζεται η ανάγλυφη ταινία που όριζε την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.024, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό στην εξωτερική επιφάνεια, καφετί στην εσωτερική.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα από στρεπτό στέλεχος που ατιολήγει σε άνθος. Αριστερά πιθανώς φύλλο λωτού.

322. (M82/ Πμ145)

B4.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος 7. 5YR 7/2). Γάνωμα καστανομέλανο, αλλοιωμένο.

Σώζεται τμήμα άκανθας δαντελωτής και δεξιά στερετό στέλεχος που απολήγει σε τριφύλλο άνθος.

323. (M82/Πμ 50)

N-v2

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος σκούρος (2.5R 6/ 6) με μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το στερετό στέλεχος, που κατέληγε σε άνθος.

324. (M82/ Πμ 179)

Δ3

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος / πορτοκαλλόχρωμος (5YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό.

Από τη διακόσμηση σώζεται μέρος από το τριφύλλο άνθος με τα γυριστά φύλλα που αποτελούσε την απόληξη ελικοειδούς κλαδιού. Στο ανώτερο τμήμα σώζεται η ανάγλυφη ταινία που όριζε την οριζόντια ζώνη.

325. (M86/ Πμ 76)

Πίν. 91

Βεσπασιανές

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται από το κατώτερο και το ανώτερο τμήμα του σώματος με την οριζόντια ζώνη και το χείλος.

Διάμ. χείλους 0.110, υψ. ζώνης 0.007, ύψ. χείλ. 0.019

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (7 YP 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο, ανομοιόχρωμο.

Στο σώμα φύλλα φτέρης εναλλάσσονται με φύλλα λωτού. Στα διάκενα που σχηματίζονται από τις κορυφές τους, τοποθετείται μια ομάδα από τρεις στιγμωτές ανάγλυφες κουκίδες σε τριγωνική διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

326. (M82/ Πμ 295)

Πίν. 91

Περιουλλογή

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.037, διάμ. βάσης μικρότερη από 0.040

Πηλός ρόδινος (5 YP 7/ 6) αλλοιωμένος, με μίκα. Γάνωμα καφετί.

Από τη βάση σώζεται ο δακτύλιος. Μετά από αυτόν ακολουθεί άπεργο 0.005, και στη συνέχεια αρχίζει η διακόσμηση στο σώμα: ενάλληλες συνεχόμενες γωνίες σε μορφή ιχθυόκανθας, που αποτελούν τις νευρώσεις φύλλων. Ανάμεσά τους κάθετες ανάγλυφες νευρώσεις.

327. (M81/ Πμ 43)

Πίν. 91

Χώρος Ναού

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.040

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη φυτική σύνθεση στο σώμα διακρίνονται γραμμικές νευρώσεις που σχηματίζουν φύλλα φτέρης.

328. (M82/ Πμ 134)

Πίν. 91

Δ1-ν1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος / πορτοκαλλόχρωμος (5Y R 7/ 8) εύθρυπτος με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρό.

Σώζεται τμήμα από πλατύ φύλλο με κάθετη νευρώση και γραμμικές λοξές νευρώσεις αραδιά τοποθετημένες.

329. (M88/ Πμ1)

Πίν. 92

Τετρ. Α6

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσης 0.040, ύψ. 0.029, πλ. 0.054

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/ 6) σκούρος. Γάνωμα ερυθρό.

Τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης περιβάλλει άλλος λεπτότερος δακτύλιος. Από τη φυτική σύνθεση διακρίνονται ακανθα και αριστερά φύλλο με στικτή νευρώση, το οποίο στην αφετηρία του περιβάλλεται από τις απολήξεις δύο καμπυλοκόρυφων φύλλων.

330. (M82/ Πμ 264)

Πίν. 92

Δ4

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.035, πλ. 0.032

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/6) με ελάχιστη μίκα.

Η φυτική σύνθεση είναι μάλλον ασυνήθιστη: δύο μεγάλα τοξοειδή φύλλα και αριστερά ρομβόσχημο φύλλο. Στο δεξιό άκρο του οστράκου διακρίνεται το φύλλωμα άκανθας.

331. (M81/ Πμ219)

Πίν. 92

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.025, πλ. 0.032

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) ανοιχτόχρωμος. Γάνωμα μελανό, θαμπό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα όρθιας πυραμιδωτής άκανθας.

332. (M81/ Πμ 169)

Πίν. 92

Δ1.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.020, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κορυφή όρθιας άκανθας και αριστερά τσαμπί σταφυλιού.

Θραύσμα με όμοια ακριβώς διακόσμηση προέρχεται από τη Συλλογή Ιωαννίδη.

333. (M87/ Πμ 248)

Πίν. 92

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.037

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα πλατιάς δαντελωτής άκανθας και δεξιά της τμήμα αμφορίσκου.

334. (M 90/Πμ 128)

Πίν. 92

Γ/ N1.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.029, πλ. 0.021

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο, καλής ποιότητας.

Η διακόσμηση είναι ασυνήθιστη. Απεικονίζεται άκανθα που μοιάζει με δέντρο μάλλον παρά με φύλλο.

335. (M88/ Πμ309)

Πίν. 93

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.015, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό.

Η βάση μάλλον ήταν αδιακόσμητη. Μετά από τον διπλό ανάγλυφο δακτύλιο ακολουθεί η κορυφή φύλλου νυμφαίας περιumbo και αριστερά φύλλο λωτού.

336. (M88/ Πμ 281, 285)

Πίν. 93, 224

Γ/ N1

Δύο θραύσματα που συναντίζουν χωρίς να συγκολλώνται.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.029, πλ. φύλλου 0.020

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθροπό σκούρο.

Σώζεται περιτέχνο φύλλο νυμφαίας περιumbo με στρεπτή κεντρική νεύρωση και απλές τις άλλες νευρώσεις. Το εξωτερικό περιόγραμμα δημιουργεί κοίλανση στην κορυφή, ενώ στις αφητηρίες καταλήγει σε ελικοειδές κόσμημα.

337. (M82/ Πμ222)

Δ3

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρό σκούρο.

Σώζεται ελάχιστο τμήμα από τον δακτύλιο της βάσης. Ακολουθεί αποσπασματικά διατηρημένο κοντό φύλλο λωτού, το οποίο στην αφητηρία του φέρει όρθιο μίσχο; δεξιά αδιάγνωστο κόσμημα (ελικοειδές κλαδί;)

338. (M86/ Πμ 141)

Πίν. 93

NΔ/ 1

Μικρό όστρακο από το σώμα.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.029, πάχ. 0.004

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Σώζεται τμήμα από φύλλο με διπλή νεύρωση και φυλλάκια εκατέρωθεν.

339. (M82/ Πμ 154)

Πίν. 93

B4

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.023

Πηλός ρόδινος (5YR7/6). Γάνωμα σκούρο ερυθρωπό.

Η βάση μάλλον ήταν αδιακόσμητη. Μετά από τον δακτύλιο της βάσης ακολουθεί οκτάφυλλος ρόδακας με κοίλα φύλλα και ανάγλυφη κουκίδα για πυρήνα.

340.(M87/ Πμ 226)

Πίν. 93

TE

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.051

Πηλός ρόδινω 5. YR 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο ανοιχτής απόχρωσης.

- Σώζεται ο ανάγλυφος δακτύλιος από τη βάση. Ακολουθεί επτάφυλλο ανθέμιο και εκατέρωθεν ερωτιδίσκοι σε χορευτική κίνηση αντιθετικά από το ανθέμιο.

341. (M87/ Πμ 26)

Πίν. 93

TE

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσης 0.040, ύψ. 0.014

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6). Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Μετά από τον χοντρό δακτύλιο ακολουθεί κάθετη σειρά από οριζόντιες έλικες, οι οποίες στις απολήξεις τους φέρουν από μια ανάγλυφη κουκίδα και ανάμεσά τους φύλλα ακτινοειδή;

342. (M 91.

Πίν. 93

NΔ/ 5

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος εξωτερικά, ενώ στον πυρήνα και εσωτερικά τεφρό (10Y R 6/ 1). Γάνωμα ερυθροκάστανο στην εξωτερική επιφάνεια και μελανό στην εσωτερική.

Το σώμα-διακοσμείται με έξεργα αποδοσμένες ανάγλυφες αχουβάδες σε ακανόνιστη διάταξη, οι οποίες καλύπτουν ολόκληρο το σώμα.

343. (M94/ Πμ 56)

Πίν. 93

TE

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με τον δακτύλιο της βάσης.

Διάμ. βάσης 0.060, παχύτερα τοιχώματα από τους συνήθεις σκύφους. Πιθανώς το θραύσμα να προέρχεται από άλλου σχήματος αγγείο.

Πηλός τεφρός (10YR 6/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα καλύπτεται με κάθετες συνεχόμενες σειρές από εναλλάγες γωνίες, με την κορυφή προς τα κάτω, δημιουργώντας ένα είδος πλέγματος.

Οδοντωτή άκανθα όρθια

344. (M87/ Πμ137+235).

Πίν. 94

Ακέραια η τομή σκύφου συγκολλημένου από πολλά θραύσματα. Λείπει η βάση.

Διάμ, χείλ. 0.120, ύψ. 0.040.

Πηλός ρόδινος / πορτοκαλλόχρωμος (5 YR 6/ 6), με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο εξωτερικά και εσωτερικά. Στο ανώτερο τμήμα καστανομέλανο.

Το μέταλλο της βάσης περικλείει διπλός δακτύλιος. Η κατώτερη πλατιά ζώνη διακοσμείται με όρθιες άκανθες εναλασσόμενες με φύλλα λωτού, η ανώτερη με απλή βλαστόσπειρα, ενώ τη στενή ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει οκτάφυλλος ρόδακας τετράγωνης διατομής.

345. (M87/ Πμ162)

Πίν. 94

TE

Το ανώτερο τμήμα σκύφου συγκολλημένο από πολλά θραύσματα.

Διάμ. χείλ. 0.120, μέγ. πλ. 0.064.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/ 0). Γάνωμα γκριζωπό, μελανό.

Η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε τρεις ζώνες. Στην κατώτερη όρθια άκανθα και φύλλο λωτού. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα απλή και κάτω από το χείλος πλοχμός.

346. (M87/ Πμ 320)

Πίν. 95, 225

TE

Πολλά συνανήκοντα θραύσματα που αποκαθιστούν ακέραια την τομή σκύφου. Λείπει η βάση.

Διάμ. χείλ. 0.120. ύψ. 0.045/ 0.050.

Πηλός ρόδινος/ πορτοκαλλόχρωμος (5 YR 6/ 6), με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο, με μελανές ανταύγειες.

Το μέταλλο της βάσης περικλείει διπλός δακτύλιος (διάμ. 0.040). Η κατώτερη ζώνη διακοσμείται με όρθια άκανθα που εναλλάσσεται με ρομβόσχημο φύλλο με στρεπτό νεύρο

καί φύλλο λωτού με απλό νεύρο. Ακολουθεί ζώνη με αγριόπαπιες προς τα αριστερά που εναλλάσσονται με σχηματοποιημένο άνθος. Στη ζώνη κάτω από το χείλος πλοχμός.

347. (M89/Πμ30)

Πίν. 96

TE

Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα το ανώτερο τμήμα σκύφου.

Διάμ. χείλ. 0.120, σωζ. πλ. 0.059.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/ 8) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο, εκτός από τη ζώνη και το χείλος όπου είναι μελανό.

Από την κατώτερη ζώνη σώζεται μόνο η κορυφή όρθιας άκανθας όμοιου τύπου με των προηγούμενων σκύφων. Ακολουθεί ζώνη με την παράσταση σκύλων που κυνηγούν λαγούς. Στη στενή ζώνη κάτω από το χείλος πλοχμός.

348. (M88/Πμ341)

Πίν. 96

«Θέατρο»

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Ύψ. 0.048 πλ. 0.039

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/ 6). Γάνωμα μελανό/καφετί.

Από τη διακόσμηση της κατώτερης ζώνης σώζεται η κορυφή όρθιας άκανθας. Ακολουθεί ζώνη με σειρά αμμάτων που οδηγούν Νίκες.

349. (M87/Πμ202)

Πίν. 96

TE

Σχεδόν ακέραιο το μέταλλο της βάσης και η κατώτερη παλτειά ζώνη από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040 (στον εξ. δακτύλιο), σωζ. πλ. 0.027.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/8), με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο ομοιόχρωμο.

Η βάση διακοσμείται με δωδεκάφυλλο ρόδακα (έξι ολόκληρα φύλλα και έξι κορυφές), ο οποίος περικλείεται σε διπλό δακτύλιο. Ακολουθεί πλατιά ζώνη στην οποία εναλλάσσονται όρθια άκανθα με ρομβόσχημο φύλλο με στρεπτή νεύρωση και φύλλο λωτού με απλή νεύρωση. Τα τρία είδη φύλλων επαναλαμβάνονταν τέσσερεις φορές τοποθετημένα σε σταυροειδή διάταξη, όπως συμπεραίνεται από το αποσπασματικά διατηρημένο τμήμα του κάλυκα.

350. (M87/Πμ315).

Πίν. 96

TE

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα σκύφου.

Πλ. 0.022 (από το δακτύλιο, μήκ. 0.050.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) χωρίς μίκα. Γάνωμα μελανό με ανταύγειες μεταλλικής υφής.

Από το μικρό τμήμα της βάσης που σώζεται συμπεραίνεται ότι έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα, όπως και ο προηγούμενος σκύφος σε διπλό δακτύλιο. Από τη διακόσμηση της πλατιάς ζώνης του κάλυκα σώζεται τμήμα της όρθιας άκανθας και φύλλο λωτού με απλή νεύρωση.

Στενή οδοντωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή

351. (M87/ Πμ354, M89/ Πμ32, M94/ Πμ76+77).

Πίν. 97, 226

TE

Τρία θραύσματα που συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται, από το σώμα σκύφου. Σώζεται το χείλος, ενώ λείπει η βάση.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/8) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο ανομοιόχρωμο. Στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους είναι μελανό.

Από τη φυτική διακόσμηση της κατώτερης πλατιάς ζώνης σώζεται άκανθα με διπλωμένη κορυφή προς τα αριστερά και ελάχιστο τμήμα από φύλλο λωτού. Ακολουθεί ζώνη με παράσταση κυνηγιού λαγών από σκύλους. Τη ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει οκτάφυλλος ρόδακας τετράγωνης διατομής.

352. (M83/ Πμ, 223, 240, 241)

Πίν. 98, 227

Θραύσματα από το ανώτερο τμήμα σκύφου' (δύο συγκολλημένα και ένα που συνανήκει).

Ύψ. 0.040, πλ. 0.041.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) καθαρός. Γάνωμα καστανόχρωμο σκούρο, ομοιόχρωμο.

Στο ένα θραύσμα σώζονται αποσπασματικά οι δύο πλατιές οριζόντιες ζώνες: η κατώτερη, διατηρεί από τον φυτικό κάλυκα την κορυφή της άκανθας που διπλώνεται προς τα αριστερά και η υπερκείμενη ζώνη τμήμα από άρμα που οδηγούσε Νίκη. Το άλλο θραύσμα με το χείλος διατηρεί τμήμα από τον πλοχμό που περιέτρεχε τη στενή ζώνη.

353. (M88/ Πμ134)

Πίν. 98

NΔ/5

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.033..

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/8), με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Διακρίνεται ο εξωτερικός δακτύλιος της βάσης. Από τη διακόσμηση της κατώτερης ζώνης, στην οποία αναπτυσσόταν ο φυτικός κάλυκας, σώζεται ακέραιο φύλλο λωτού και μέρος από άκανθα με διπλωμένη κορυφή προς τα αριστερά

Πλατιά οδοντωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή.

354. (M87/ Πμ275)

Πίν. 98, 227

TE

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με τον διπλό δακτύλιο από το μέταλλο της βάσης.

Υψ. 0.033, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μαλακό.

Από τη σύνθεση του φυτικού κάλυκα σώζεται δαντελωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή στα αριστερά.

355. (M 89/ Πμ9)

Πίν. 98

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.025, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Από τη φυτική σύνθεση σώζεται το ανώτερο τμήμα άκανθας οδοντωτής με διπλωμένη την κορυφή της προς τα αριστερά.

356. (M87/ Πμ 375)

Πίν. 98

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.031, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6). Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Από τη φυτική σύνθεση σώζεται άκανθα οδοντωτή με λυγισμένη την κορυφή της στα αριστερά.

357. (M83/ Πμ53)

Πίν. 99, 227

Χώρος Ναού. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα και ελάχιστο τμήμα από τη ζώνη.

Υψ. 0.039, πλ. 0.048

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0). Γάνωμα τεφρό, σκούρο. Βλ. ανάλυση πηλού στα εργαστήρια του Λούβρου.

Η φυτική σύνθεση του κάλυκα αποτελείται από μια ομάδα τριών φύλλων που επαναλαμβάνονται: άκανθα πλατιά με διπλωμένη την κορυφή δεξιά, φύλλο λωτού και ρομβόσχημο φύλλο. Η οριζόντια ζώνη έφερε ιωνικό κυμάτιο.

358. (M86/ Πμ 134)

Πίν. 99

ΝΔ/ 1

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.038, πλ. 0.029

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5YR 6/ 6). Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη φυτική σύνθεση του κάλυκα σώζεται τμήμα δαντελωτής άκανθας και αριστερά της ρομβόσχημο φύλλο.

359. (M83/ Πμ68 + M83/ Πμ 72)

Πίν. 99

Δ6- α1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.057

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 8). Γάνωμα καστανομέλανο εσωτερικά και εξωτερικά.

Σώζεται ο ανάγλυφος δακτύλιος που περιέβαλε το μέταλλο της βάσης. Στο σώμα δύο πλατιές οδοντωτές άκανθες και ανάμεσά τους ρομβόσχημο φύλλο.

360. (M87/ Πμ 66, 75, 274)

Πίν. 99, 227

TE

Θραύσμα από τον διπλό δακτύλιο της βάσης και το σώμα, συγκολλημένο από τρία θραύσματα.

Ύψ. 0.041, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος / πορτοκαλλόχρωμος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Στο κατώτερο τμήμα του θραύσματος είναι ευδιάκριτες οι ανάγλυφες ταινίες από τον διπλό δακτύλιο της βάσης. Από τη φυτική σύνθεση σώζεται τμήμα δαντελωτής άκανθας και δεξιά η αρχή ρομβόσχημου φύλλου.

361. (M81/ Πμ293)

Πίν. 99

N. από το Δ1.

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.016, πλ. 0.037

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/ 6). Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη φυτική διακόσμηση σώζεται φύλλο λωτού και δεξιά διακρίνεται ελάχιστο τμήμα από δαντελωτή άκανθα.

362. (M81/Πμ49)

Πίν. 99

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0. 027, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται μικρό τμήμα από την οδοντωτή πλατιά άκανθα.

363. (M81/Πμ251)

Πίν. 99

N. από το Δ1. Στρ. με φωτιά.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.025

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0). Γάνωμα μελανό.

Από τη φυτική σύνθεση σώζεται μικρό τμήμα από την πλατιά οδοντωτή άκανθα.

364. (M82/Πμ92)

Πίν. 99

B1.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.031

Πηλός αλλοιωμένος από φωτιά, καθώς και το γάνωμα.

Από τη φυτική σύνθεση σώζεται τμήμα από πλατιά άκανθα με οδοντωτό περίγραμμα.

Όμοια άκανθα φέρουν τα θραύσματα M83/Πμ272 και M82/Πμ70, από διαφορετικούς σκύφους, τα οποία δεν περιλαμβάνονται στον κατάλογο.

365. (M83/Πμ293)

Πίν. 100

Δ4

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.048, πλ. 0.057.

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό θαμπό.

Η φυτική διακόσμηση στο σώμα αποτελείται από δαντελωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή αριστερά που εναλλάσσεται με φύλλο λωτού' ανάμεσα στα δύο φύλλα όρθιος ανθοφόρος βλαστός με ρόδακες. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο και στη συνέχεια σώζεται τμήμα από ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου I.

366. (M87/ Πμ309)

Πίν. 100

TE

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν από το χείλος, τις οριζόντιες ζώνες και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. χείλ., 0.160.

Πηλός αλλοιωμένος (7.5 YR 6/2) με λίγη μίκα. Γάνωμα καφετί αλλοιωμένο' στη ζώνη μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή φύλλου λωτού, όμοιου ακριβώς τύπου με αυτόν του προηγούμενου σκύφου. Ακολουθούν τρεις ισοΐψείς (0.012) οριζόντιες ζώνες: η κατώτερη διακοσμείται με βλαστόσπειρα τύπου I, η μεσαία με ιωνικό κυμάτιο και η ανώτερη με λέσβιο κυμάτιο.

367. (M87/Πμ136)

Πίν. 100

TE

Θραύσμα από το σώμα και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.060, πλ. 0.051.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 6/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα φύλλου λωτού. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο και στη συνέχεια σώζεται ελάχιστο τμήμα από ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου I.

368. (M81/Πμ 86+ 87)

Πίν. 102

Συγκολλημένα θραύσματα που συνθέτουν αποσπασματικά τα μέρη του σκύφου: βάση, σώμα, οριζόντιες ζώνες, χείλος.

Χώρος Ναού

Διάμ. βάσ. 0.040

Πηλός τεφρός (10YR 5/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα άκανθες πλατιές οδοντωτές . Τη ζώνη αμέσως κάτω από το χείλος περιτρέχει ιωνικό κυμάτιο και την υποκείμενη ζώνη ρόδακες ακτινωτοί.

369. (M90/ Πμ 164, M90/ Πμ 184- 189)

Πίν. 101

Δ1- v1

Συγκολλημένα θραύσματα από το σώμα, την οριζόντια ζώνη και το χείλος.

Ύψ. χείλ. 0.016, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά' στη ζώνη μελανό.

Στο σώμα τη φυτική διακόσμηση συνθέτουν φύλλο πλατιάς οδοντωτής άκανθας που περιβάλλεται από φύλλο λωτού και από ρομβόσχημο φύλλο. Τα κενά που δημιουργούνται ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων καλύπτονται από κλειστό άνθος λωτού. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σπειρόκυμα.

370. (M86/ Πμ 38)

Πίν. 102

Βεσπασιανές

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.067, πλ. 0.059. ύψ. χείλ. 0.019

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 4) με ελάχιστη μίκα. γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα φύλλων φτέρης με στρεπτή νεύρωση και ανάμεσά τους βλαστός με εξάφυλλο ρόδακα από κοίλα φύλλα. Χωρίς ανάγλυφη διαχωριστική ταινία ακολουθεί η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης με όρθιες κορυφές οξυκόρυφων φύλλων. Διπλή ανάγλυφη ταινία διαχωρίζει τη ζώνη από το χείλος.

371. (M86/ Πμ 118)

Πίν. 102

Βεσπασιανές

Μικρό θραύσμα από το σώμα και τη μετάβαση προς το χείλος.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 4) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Σώζεται τμήμα από εξάφυλλο ρόδακα με κοίλα πετάλα που επέστεφε βλαστό όμοιο με του προηγούμενου σκύφου. Ακολουθεί η αμελής τοποθέτηση του χείλους.

372. (M87/ Πμ514)

Πίν. 102

TE

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.030.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0). Γάνωμα γκριζομέλανο.

Από τη φυτική διακόσμηση σώζεται ακέραια η διπλωμένη κορυφή οδοντωτής άκανθας με απλή νεύρωση. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

373. (M88/Πμ43)

Πίν. 102

ΝΔ/5

Θραύσμα από το σώμα και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.046.

Πηλός αλλοιωμένος τεφρός (7.5 YR 5/0). Γάνωμα μελανό σιλιπνό.

Από τη φυτική διακόσμηση στο σώμα σώζεται οδοντωτή άκανθα με διπλωμένη κορυφή με απλή νεύρωση και αριστερά διακρίνεται ρομβόσχημο φύλλο. Ακολουθεί οριζόντια στενή ζώνη με αστραγάλους και σταγόνες και στη συνέχεια πλατύτερη ζώνη με ιωνικό κυμάτιο.

374. (M87/Πμ99)

Πίν. 102

ΤΕ

Θραύσμα από το χέιλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από τη διακόσμηση του σώματος.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.044.

Πηλός ρόδιнос (5 YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό με μεταλλικές ανταύγειες.

Στο σώμα σώζεται τμήμα από διπλωμένη κορυφή άκανθας με απλή νεύρωση. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο.

375. (M87/Πμ344).

Πίν. 102

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και τη ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδιнос (5 YR 7/6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα καστανέρυθρο, σκουρότερο σε τόνους του μελανού στη ζώνη.

Από τη φυτική διακόσμηση στο σώμα σώζεται η διπλωμένη κορυφή άκανθας. Την οριζόντια ζώνη περιέτρεχε πλοχμός προς τα δεξιά.

376. (M/Πμ71)

Πίν. 102

Περισυλλογή

Θραύσμα από το σώμα κρατήρα, όπως συμπεραίνεται από το πάχος των τοιχωμάτων.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.040, πάχ. 0.005

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0). Γάνωμα μελανό/τεφρό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα δαντελωτής οδοντωτής πλατιάς άκανθας με διπλωμένη την κορυφή της προς τα αριστερά.

377. (M87/ Πμ476)

Πίν. 103, 228

TE

Δεκαπέντε θραύσματα που συνανήκουν και συγκολλώνται αποσπασματικά από το σώμα και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.135.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εκτός από τη ζώνη όπου είναι ερυθροκάστανο.

Στο σώμα άκανθες σε σιγμοειδή κίνηση με διπλωμένη κορυφή σχηματίζουν ζεύγος με όρθιο βλαστό ο οποίος ξεκινά δεξιά σε επαφή με το νεύρο της άκανθας, αποτυπωμένος στην ίδια σφραγίδα. Η κατώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και η ανώτερη με σύνθετη βλαστόσπειρα κληματίδας και φύλλων κισσού με άνθη (τύπου ΠΙ)

378. (M87/ Πμ 306)

Πίν. 103

TE

Το μεγαλύτερο τμήμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ, 0.040, ύψ. από δακτύλιο 0.026

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ομοιόχρωμο ερυθρό.

Το μετάλλιο της βάσης διακοσμείται με δωδεκάφυλλο ρόδακα (6 φύλλα και 6 κορυφές). Περιβάλλεται από ανάγλυφο δακτύλιο. Στο σώμα ζεύγος άκανθας και πατυρόφυλλου σε κυματοειδή κίνηση με διπλωμένες τις κορυφές προς τα αριστερά ανάμεσα από φύλλα νυμφαίας πελυμπο με άκανθα στο εσωτερικό τους.

379. (M87/ Πμ130)

Πίν. 103

TE

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.024, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από το μετάλλιο της βάσης σώζεται το περιγράμμα πεταλότρημου φύλλου και λόγχη αριστερά. Στο σώμα, μετά από τον ανάγλυφο δακτύλιο ξεκινούν ζεύγος πατυρόφυλλου και άκανθας ενώ δεξιά διακρίνονται οι γραμμές φύλλου νυμφαίας πελυμπο με άκανθα στο εσωτερικό τους.

380. (M88/Πμ 274)

Πίν. 103

Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσης 0.040, ύψ. 0.022, πλ. 0.058

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, σκούρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τη φυτική σύνθεση του σώματος, σώζονται δύο φύλλα λωτού αγνά αποδοσμένα και ανάμεσά τους οδοντωτή άκανθα με πλούσιο φύλλωμα και στικτή νεύρωση.

381. (M88/Πμ 188)

Πίν. 103

Γ/Ν1

Το κατώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από τη βάση.

Διάμ. βάσης 0.040, ύψ. 0.028, πλ. 0.046

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η βάση πιθανώς ήταν αδιακόσμητη. Από τη φυτική διακόσμηση του σώματος σώζεται η νεύρωση και το διαλυμένο περίγραμμα οδοντωτής άκανθας.

382. (M81/Πμ 178)

Δ1

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. σώμ. 0.017, πλ. 0.036

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από το ελάχιστο τμήμα της διακοσμημένης επιφάνειας που σώζεται συμπεραίνεται ότι πρόκειται για άκανθες οδοντωτές με στικτή νεύρωση που εναλλάσσονται με φύλλα λωτού με στικτή νεύρωση.

383. (M82/Πμ 38)

N- v1

Θραύσμα από το δακτύλιο της βάσης με μικρό τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.015, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η βάση πιθανώς είναι αδιακόσμητη' από τη φυτική διακόσμηση του σώματος, σώζεται το κατώτερο τμήμα οδοντωτής άκανθας.

384. (M82/Πμ 56)

N- v2

Μικρό θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.020, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/8) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη από τη φυτική διακόσμηση του σώματος σώζεται φύλλο λωτού και δεξιά διακρίνεται οδοντωτή άκανθα.

385. (M83/ Πμ261)

Δ4

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.031, πλ. 0.029

Πηλός τεφρός, αλλοιωμένος από φωτιά με μίκα. Γάνωμα αλλοιωμένο, καστανομέλανο.

Από την ανάγλυφη φυτική διακόσμηση σώζεται η κορυφή οδοντωτής άκανθας, διπλωμένη προς τα δεξιά.

386. (M81/ Πμ70)

Πίν. 104

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.032, πλ. 0.040

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (5YR 7/8) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κορυφή άκανθας στο σημείο που διπλώνεται προς τα δεξιά.

387. (M82/ Πμ 204)

Πίν. 104

Δ3.

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ταινία από τη ζώνη κάτω από το χείλος.

Υψ. 0.021, πλ. 0.025

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/ 8) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται η απόληξη οδοντωτής άκανθας στο σημείο που διπλώνεται η κορυφή προς τα δεξιά.

388. (M83/ Πμ 70)

Πίν. 104

Δ6- α1

Θραύσμα από το ναώτερο τμήμα του σώματος με τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.020, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος σκούρος (2. 5Y R 6/ 6) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται η κορυφή άκανθας οδοντωτής που διπλώνεται προς τα δεξιά και από την οριζόντια ζώνη τμήμα λέσβιου κυματίου.

Γραμμική άκανθα με λυγισμένη κορυφή

389. (M83/ Πμ102).

Πίν. 105, 229

Δ2. Φρέαρ.

Συγκολλημένα θραύσματα από το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.055, ύψ. ζώνης με έμβιες παραστάσεις 0.030.

Πηλός ρόδινος (5.YR 6/ 8) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Στη βάση σώζεται μέρος δακτυλίου μικρής διαμέτρου' πιθανώς να επρόκειτο να προσαρμοστεί κάποιο πόδι. Ακολουθεί άπεργο (0.050) και στη συνέχεια η πλατιά ζώνη με τη φυτική διακόσμηση: Φύλλα άκανθας με λυγισμένες κορυφές αντίστοιχα προς φύλλο λωτού που βρίσκεται ανάμεσά τους. Η ομάδα των τριών φύλλων εναλλάσσεται με φύλλο λωτού. Την επόμενη πλατιά ζώνη περιτρέχει επαναλαμβανόμενο (οκτώ φορές) το σύμπλεγμα του επιτράγιου έρωτα. Το κενό που δημιουργείται ανάμεσα από δύο συνεχόμενα συμπλέγματα, καλύπτει οκτάκτινος ρόδακας. Το αριστερό φτερό της μορφής συμπλέκεται με τα κέρατα του ταύρου, ο οποίος αποδίδεται σε καλπάζουσα κίνηση. Το ανώτερο τμήμα του σώματος του έρωτα είναι στραμμένο κατά τα τρία τέταρτα προς το θεατή, ενώ το κεφάλι του, κατενώπιον, περιβάλλεται δεξιά και αριστερά από τα ανοιχτά συμμετρικά φτερά.

390. (M87/ Πμ 132, 208)

Πίν. 106, 230

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από τις δύο πλατιές ζώνες του σώματος.

Ύψ. 0.051, πλ. 0.049, ύψ. ζώνης 0.024

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/ 4) χωρίς μίκα, με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα μελανό, με μεταλλικές ανταύγειες.

Από τον φυτικό κάλυκα της κατώτερης πλατιάς ζώνης σώζεται το ανώτερο τμήμα δύο φύλλων: φύλλο λωτού με οξεία κορυφή και δεξιά φύλλο άκανθας με λυγισμένη την κορυφή της προς τα αριστερά. Ακολουθεί ζώνη την οποία περιτρέχουν ερωτιδείς σε ποικίλες χορευτικές κινήσεις' σώζονται δύο, οι οποίοι βαδίζουν αντιμέτωποι με τα πόδια σε έντονο διασκελισμό. Ο ερωτιδέας αριστερά αποδίδεται με ανοιγμένα φτερά, το δεξί του χέρι λυγισμένο προς τα πίσω, ακουμπά στη μέση του, η οποία σχηματίζει έντονη καμπύλη με την προτεταμένη κοιλιά. Το αριστερό του χέρι, τεντωμένο μπροστά, καλύπτεται από το φτερό. Ο άλλος ερωτιδέας απέναντί του, έχει τεντωμένο μπροστά το αριστερό του χέρι και το δεξί λυγισμένο επάνω από το κεφάλι του. Από την ανώτερη ζώνη, κάτω από το χείλος, διακρίνεται ελάχιστο τμήμα από πλοχμό.

391. (M83/ Πμ 126)

Πίν. 106, 230

Δ2. Φρέαρ.

Θραύσμα από το μεγαλύτερο ύψος του σώματος.

Υψ. 0.051, πλ. 0.047, πλ. ζώνης 0.020

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5Y R 7/ 6) με μίκια. Γάνωμα καστανέρυθρο στο σώμα, καστανομέλανο στη ζώνη.

Από τα σωζόμενα φύλλα του φυτικού κάλυκα της κατώτερης ζώνης συμπεραίνεται ότι η διάταξη των φύλλων ήταν τριμερής; δεξιά και αριστερά από φύλλο λωτού ήταν τοποθετημένα από ένα φύλλο άκανθας με λυγισμένες τις κορυφές τους αντίστοιχα προς το φύλλο του λωτού. Ανάμεσα από την ομάδα των τριών φύλλων ήταν τοποθετημένο φύλλο λωτού. Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με τρίφυλλες δέσμες φύλλων δάφνης προς τα αριστερά' ανάμεσά τους τα διάκενα που δημιουργούνται στις αφητηρίες των φύλλων καλύπτονται από τρεις ανάγλυφες κοικίδες σε τριγωνική διάταξη.

392. (M88/ Πμ 28, 67)

Πίν. 106

ΝΔ/ 5

Δύο θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος σκύφου, τα οποία συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται.

Υψ. 0.034, πλ. 0.050, παχ. 0.004

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/ 8) με μίκια. Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο, με μεταλλική λάμψη.

Από τον φυτικό κάλυκα της κατώτερης ζώνης σώζονται φύλλα άκανθας με αντιθετικά λυγισμένες τις κορυφές τους προφανώς προς ρομβόσχημο φύλλο, όπως διαπιστώνεται από ελάχιστο τμήμα που σώζεται δεξιά στο ένα θραύσμα. Ανάμεσα από την ομάδα των τριών φύλλων είναι τοποθετημένα φύλλα λωτού. Η διακόσμηση της υπερκείμενης ζώνης σώζεται αποσπασματικά: στο ένα θραύσμα διακρίνονται οι πτυχώσεις του ιματίου και η ασπίδα μορφής που ταυτίζεται με Αθηνά, ενώ στο άλλο θραύσμα διακρίνεται ο κόμβος από ταινία στεφανιού;

393. (M/ Πμ 172)

Πίν. 106, 230

1985. Περισύλλογή

Θραύσμα από το σώμα σκύφου.

Υψ. 0.035, πλ. 0.041

Πηλός γκριζός (2. 5YR 5/ 0) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα μελανό.

Από τη φυτική διακόσμηση της κατώτερης πλατιάς ζώνης σώζεται η κορυφή άκανθας με λυγισμένη κορυφή, η κορυφή πιθανώς ρομβόσχημου φύλλου και ανάμεσα από τις δύο κορυφές αμφορέας. Η υπερκείμενη ζώνη διακοσμείται με ερωτιδείς σε χορευτικές κινήσεις.

394. (M81/ Πμ 223)

Πίν. 106

Δ1.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.027

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) . Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται άκανθα με στρεπτή νεύρωση και λυγισμένη την κορυφή της προς τα δεξιά.

395. (M87/ Πμ 42)

Πίν. 106

TE

Θραύσμα από πλατιά ζώνη του σώματος.

Ύψ. ζώνης 0.030, ύψ. ερωτιδέα 0.024

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καφετί/ καστανό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται γυμνός ερωτιδέας σε χορευτική κίνηση προς τα δεξιά, με γυρισμένο προς τα εμπρός το κεφάλι του, το οποίο πλαισιώνεται από τα δύο ανοιγμένα πτερά του και τα πόδια σε διασκελισμό. Το δεξί του χέρι φέρει στη μέση, η οποία είναι λυγισμένη, ενώ το αριστερό του χέρι είναι τεντωμένο μπροστά. Ίδια σφραγίδα με τον σκύφο .

396. (M88/ Πμ 345)

Πίν. 106

« Θέατρο». Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.039

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6). Γάνωμα μελανό/ καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζεται ακέραια η μορφή γυμνού ερωτιδέα σε χορευτική κίνηση, όπως ακριβώς στον προηγούμενο σκύφο. Η σφραγίδα που χρησιμοποιήθηκε όμως απέδωσε τον ερωτιδέα μικρότερο κατά 0.002

Γραμμική άκανθα με διπλωμένη κορυφή

397. (M87/ Πμ374)

Πίν. 107, 231

TE

Πολλά συγκολλούμενα και συνανήκοντα θραύσματα που συμπληρώνουν αέρεια την τομή σαύφου.

Διαμ. χείλ. 0.130, διάμ. βάσ. (εξ. δακτύλιος) 0.050, ύψ. 0.050.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/8) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο σκουρότερο στο χείλος και στις δύο στενές ζώνες.

Το μέταλλο της βάσης έφερε ρόδακα με έξι πεταλόσχημα φύλλα με τονισμένο περιγράμμα και ισάριθμες λόγχες ανάμεσά τους. Το μέταλλο περιβάλλει διπλός ανάγλυφος δακτύλιος. Ο φυτικός κάλυκας αποτελείται από γραμμική άκανθα με στρεπτή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή που εναλλάσσεται με ρομβόσχημο φύλλο με απλή νεύρωση και με φύλλο λωτού με απλή νεύρωση. Ακολουθεί στενή ζώνη με ιωνικό κυμάτιο και επόμενη ισόπλατη ζώνη με αραιά τοποθετημένους οκτάφυλλους ρόδακες τετράγωνης διατομής.

398. (M87/Πμ319)

Πίν. 108

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος. Λείπει το κατώτερο τμήμα για να συγκολληθεί με τη βάση.

Διάμ. βάσ. 0.040, διάμ. χείλ. 0.130.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6), με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, εκτός από το χείλος όπου είναι καστανομέλανο.

Το μέταλλο της βάσης φέρει εξάφυλλο ρόδακα με έξι αέρεια λογχόσχημα πέταλα και έξι κορυφές ανάμεσά τους. Ανάγλυφος διπλός δακτύλιος περιέβαλε το μέταλλο, ο οποίος όμως αποδόθηκε κακότεχνα. Στη φυτική διακόσμηση του σώματος εναλλάσσονται γραμμικές διπλωμένες άκανθες με στρεπτή νεύρωση με φύλλα λωτού και ρομβόσχημα φύλλα, τα οποία έχουν επίσης στρεπτή νεύρωση. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με πλοχμό προς τα δεξιά.

399. (M87/Πμ358)

Πίν. 108

TE

Συνανήκοντα θραύσματα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη, τη βάση και μέρος από το σώμα.

Διαμ. χείλ. 0.120, διάμ. βάσ. 0.040 (εξωτ. δακτύλιος).

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο, σκουρότερο (μελανό) στο χείλος.

Το μέταλλο της βάσης έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα, σε διπλό κακοσχηματισμένο δακτύλιο. Στη φυτική διακόσμηση του σώματος εναλλάσσονται γραμμικές διπλωμένες άκανθες με στρεπτή νεύρωση τοποθετημένες η μία κοντά στην άλλη γύρω από το δακτύλιο.

Ανάμεσά τους ξεκινούν τα στρεπτά νεύρα ρομβόσχημων φύλλων, των οποίων τα περιγράμματα αποδίδονται μόνο στις κορυφές τους. Ακολουθεί ζώνη με τριπλό πλοχμό.

400. (M81/ Πμ69)

Πίν. 109, 232

Χώρος Ναού

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσ. 0.040.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο, απολεπισμένο.

Το μετάλλιο της βάσης έφερε δεδεκάφυλλο ρόδακα (έξι ακέραια πέταλα και έξι κορυφές ανάμεσά τους), σε διπλό δακτύλιο κακότεχνα αποδοσμένο. Από τη φυτική διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο γραμμικές άκανθες με στικτή νεύρωση και διπλωμένες τις κορυφές τους προς το φύλλο λωτού με σικτή νεύρωση που είναι τοποθετημένο ανάμεσά τους.

401. (M88/ Πμ255)

Πίν. 109

Γ/ΝΙ

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με ελάχιστο τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.039.

Πηλός γκριζωπός αλλοιωμένος (5 YR 6/4) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο σκούρο.

Από τη φυτική διακόσμηση στο σώμα σώζεται η διπλωμένη κορυφή άκανθας με στρεπτή νεύρωση και στα αριστερά η κορυφή φύλλου λωτού, με στρεπτή επίσης νεύρωση. Στην οριζόντια ζώνη αστράγαλοι.

402. (M87/ Πμ126, M89/ Πμ 56)

Πίν. 109

ΤΕ

Δύο θραύσματα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και τη βάση, τα οποία συνανήκουν χωρίς να συγκολλώνται.

Διάμ. βάσ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό ομοιόχρωμο.

Η βάση έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα (έξι πέταλα και έξι κορυφές) σε διπλό δακτύλιο. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται γραμμικές άκανθες με στρεπτή νεύρωση ανάμεσα από ρομβόσχημο φύλλο με απλή νεύρωση.

403. (M87/ Πμ125)

Πίν.109

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και της βάσης.

Διάμ. βάσ. 0.030, ύψ. από δακτύλιο 0.025

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η βάση έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα σε διπλό δακτύλιο. Στο σώμα γραμμικές άκανθες με διπλωμένες κορυφές και ανάμεσά τους ρομβόσχημο φύλλο με στρεπτή νεύρωση.

404. (M87/ Πμ305)

Πίν. 109

TE

Θραύσμα από το σώμα και τμήμα της βάσης.

Ύψ. ζώνης σώματος 0.038.

Πηλός ρόδιος (2.5 YR 6/6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα ερυθροπό σκούρο.

Από το μέταλλο της βάσης διακρίνονται δύο κορυφές φύλλων δωδεκάφυλλου ρόδακα, καθώς και η προσπάθεια απόδοσης του διπλού δακτυλίου. Στο σώμα φυτική σύνθεση με γραμμική άκανθα με λυγισμένη κορυφή' δεξιά της ρομβόσχημο φύλλο και αριστερά της φύλλο λωτού. Τα νεύρα των φύλλων αποδίδονται με συνεχή ανάγλυφη γραμμή.

405. (M86/ Πμ 98)

Βεσπασιανές

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.021.

Πηλός ρόδιος (2.5YR 6/6) με μίκια. Γάνωμα ερυθρό.

Όμοια άκανθα με τον προηγούμενο σκύφο.

406. (M87/ Πμ 670)

Πίν. 110

TE

Σχεδόν ανέραη η βάση και το ύψος του σώματος, εκτός από τη ζώνη και το χείλος.

Διάμ. βάσ. 0.039, διάμ. ρόδακα 0.030, ύψ. ζώνης με φυτική διακόσμηση 0.033

Πηλός ρόδιος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκια. Γάνωμα καστανέρυθο εσωτερικά και εξωτερικά.

Το μέταλλο της βάσης περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο και διακοσμείται με δωδεκάφυλλο ρόδακα από έξι ανέραια πέταλα και έξι κορυφές. Στο σώμα η φυτική σύνθεση αποτελείται από ομάδα τριών φύλλων που εναλλάσσονται: σώζεται το φύλλο άκανθας γραμμικής με στρεπτή νεύρωση στο όρθιο τμήμα της και απλή νεύρωση στη διπλωμένη κορυφή της. Δεξιά ρομβόσχημο φύλλο με στρεπτή νεύρωση' δεν σώζεται το φύλλο λωτού.

407. (-----)

Πίν. 110

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.040.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/8) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται γραμμική άκανθα με στρεπτή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή με απλή νεύρωση. Αριστερά τμήμα από ρομβόσχημο φύλλο και δεξιά τμήμα από φύλλο λατού.

408. (M87/ Πμ74)

Πίν. 110

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/8). Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται γραμμική άκανθα με στρεπτή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή.

409. (M88/ Πμ143)

Πίν. 110, 232

ΝΔ/5

Σχεδόν ακέραια η βάση και τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040.

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (5 YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Το μέταλλο της βάσης περιβάλλεται από διπλό αναγλυφο δακτύλιο και διακοσμείται με δωδεκάφυλλο ρόδακα (έξι πέταλα και έξι κορυφές). Στο σώμα κοντή γραμμική άκανθα με διπλωμένη κορυφή, η οποία σχεδόν ακουμπά στον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης.

410. (M87/ Πμ410)

Πίν. 110

«Θέατρο». Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ βάσ. 0.040

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Το μέταλλο περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο. Από τη διακόσμηση σώζεται ένα ακέραιο πέταλο και οι κορυφές που το περιβάλλουν από τον δωδεκάφυλλο ρόδακα.

411. (M88/ Πμ 361)

Πίν. 110

«Θέατρο». Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ. 0.040

Πηλός ρόδινος σκούρος (7.5 YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Το μέταλλο περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο αποδοσμένο με ανισόπαχες γραμμές. Σώζεται ο κεντρικός ανάγλυφος πυρήνας και επτά συνολικά φύλλα (ακέραια πέταλα και κορυφές) από τον δωδεκάφυλλο ρόδακα.

412. (M87/ Πμ406)

Πίν. 111

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.042.

Πηλός τεφρός (7. 5YR 5/0) . Γάνωμα μελανό.

Στο σώμα γραμμική άκανθα με στρεπτή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή αριστερά. Δεξιά σώζεται ελάχιστο τμήμα από φύλλο λωτού.

413. (M88/ Πμ339)

Πίν. 111

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με μέρος από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.033.

Πηλός ρόδινος (7.5 YR 6/6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται γραμμική άκανθα με απλή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή αριστερά. Από την οριζόντια ζώνη που ακολουθεί διακρίνονται τα πόδια μορφής σε διασκελισμό με κοντό χιτωνίσκο (αμαζόνα;) και αριστερά το πέλμα άλλης μορφής.

414. (M86/ Πμ 44)

Βεσπασιανές

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.022

Πηλός ρόδινος (5YR 6/8) με μίκας. Γάνωμα ερυθρωπό.

Το θραύσμα προέρχεται από την πλατιά ζώνη μετά τον φυτικό κάλυκα. Σώζεται αποσπασματικά η μορφή αμαζόνας προς τα δεξιά σε έντονη κίνηση· ευδιάκριτος είναι ο ζωσμένος κοντός χιτωνίσκος. Πρόκειται για σκύφο με ανάλογη διακόσμηση όπως και ο προηγούμενος.

415. (M87/ Πμ278)

Πίν. 111

TE

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και τη ζώνη.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5 YR 7/8). Γάνωμα ερυθρωπό.

Στην πλατιά ζώνη του κάλυκα σώζεται από τη φυτική σύνθεση η διπλωμένη κορυφή γραμμικής άκανθας με απλή νεύρωση. Ακολουθεί ζώνη από την οποία σώζονται τα πέλματα ερωτιδέα προς τα δεξιά.

416. (M82/ Πμ1)

Πίν. 111

Ναός

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν από το χείλος και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό με καστανομέλανες ανταύγειες στο χείλος και στη ζώνη.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται σε ένα από τα θραύσματα η διπλωμένη κορυφή γραμμικής άκανθας με στρεπτή νεύρωση. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με βλαστόσειρα τύπου II και στη συνέχεια ζώνη με επτάφυλλους κοίλους ρόδακες αραιά τοποθετημένους.

417. (M88/ Πμ39)

Πίν. 111

ΝΔ/ 5

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.025.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/ 6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Στο σώμα φυτική σύνθεση από άκανθα γραμμική με διπλωμένη κορυφή και δεξιά φύλλο λωτού. Από τη ζώνη που ακολουθεί, αναγνωρίζεται το πέλμα μορφής.

418. (M88 / Πμ62)

Πίν. 111

ΝΔ/ 5

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.035.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη φυτική διακόσμηση του σώματος σώζεται γραμμική άκανθα με απλή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή και δεξιά τμήμα από ρομβόσχημο φύλλο. Από τη διακόσμηση της ζώνης σώζονται δύο κοίλα πέταλα ρόδακα.

419. (M87/ Πμ44, 430)

Πίν. 111

TE

Δύο θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος με διακόσμηση σε δύο ζώνες.

Μέγ. ύψ. 0.032, πλ. 0.031

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 7/8). Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη φυτική διακόσμηση σώζεται φύλλο γραμμικής άκανθας με διπλωμένη κορυφή. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα που φέρει φύλλα κισσού και κορύμβους. (σώζεται φύλλο και καρπός κισσού).

420. (M86/Πμ72)

Πίν. 111

Βεσπασιανές

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.026, πλ. 0.032

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται γραμμική άκανθα με στρεπτή νεύρωση για την οποία χρησιμοποιήθηκε πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, όπως διαπιστώνεται από την αγνά αποδοσμένη στρεπτή νεύρωση. Δεξιά διακρίνεται τμήμα από φύλλο λατού.

421. (M83/Πμ300)

Πίν. 111, 232

Δ4

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.024, πλ. 0.024

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6). Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται αποσπασματικά άκανθα γραμμική με στρεπτή νεύρωση και διπλωμένη κορυφή.

422.(M87/Πμ220, M94/Πμ106)

Πίν.112, 233

TE

Συνανήκοντα και συγκολλημένα θραύσματα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη σκύφου, με ελάχιστο τμήμα από τη βάση.

Υψ. κατώτερης ζώνης, 0.026, ανώτερης 0.020.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ίχνη μίκας. Γάνωμα μελανό με ανταύγειες καστανομέλανες.

Από το μετάλλιο της βάσης σώζεται ελάχιστο τμήμα από το κοίλο πέταλο του ρόδακα. Ακολουθεί διπλός δακτύλιος για την μετάβαση προς το σώμα. Στο σώμα γραμμική κοντή άκανθα με διπλωμένη σχεδόν ισοΐψη κορυφή προς τα αριστερά. εναλλάσσεται με φύλλο λατού. Η ζώνη διακοσμείται με οριζόντια τρίφυλλη δέσμη δαφνης προς τα αριστερά στα διάκενα, επανω και κάτω από το μεσαίο φύλλο, τοποθετούνται από τρεις ανάγλυφες κουκκίδες σε τριγωνική διάταξη.

423. (M87/Πμ397)

Πίν. 112, 113, 234. 235

TE

Ακέραιος σκύφος. Συνανήκουν θραύσματα που δεν συγκολλώνται.

Ύψ. 0.075, διάμ. χείλ. 0.170, διάμ. βάσ. 0.040 (στον εσωτερικό δακτύλιο).

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο σε σκουρότερους τόνους στη ζώνη και το χείλος.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με δεκάφυλλο ρόδακα. Τα φύλλα είναι πεταλόσχημα, με τονισμένο περίγραμμα και ξεκινούν από ανάγλυφη κουκίδα. Διπλός δακτύλιος διαχωρίζει τη βάση από το σώμα.

Η φυτική διακόσμηση στο σώμα αποτελείται από τέσσερις τριάδες φύλλων που χωρίζονται μεταξύ τους με ρομβόσχημα φύλλα. Η κάθε τριάδα περιλαμβάνει δύο γραμμικές άκανθες με διπλωμένες τις κορυφές τους προς φύλλο λωτού και προς οξυκόρυφο φύλλο με εγκάρσιες διαγραμμώσεις στο κατώτερο τμήμα του. Για το φύλλο άκανθας χρησιμοποιήθηκαν δύο σφραγίδες, μια για τη διπλωμένη κορυφή και η άλλη για το κατώτερο τμήμα του φύλλου.

Ακολουθεί πλατιά ζώνη στην οποία εναλλάσσονται προσωπεία (12 συνολικά) με οκτάφυλλο ρόδακα με κουκίδες ανάμεσα στα πέρατα των φύλλων. Η επόμενη στενή ζώνη, κάτω το χείλος, διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες τετράγωνης διατομής.

424. (M81/ Πμ76)

Πίν. 112

Χώρος Ναού

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Σώζεται τμήμα από οξυκόρυφο φύλλο με κεντρική στρεπτή νεύρωση και εγκάρσιες διαγραμμώσεις στο κατώτερο μισό.

425. (M87/ Πμ380)

Πίν. 114

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.039.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο τμήμα της φυτικής σύνθεσης: ρομβόσχημο φύλλο και δεξιά του διακρίνεται ελάχιστα η διπλωμένη κορυφή γραμμικής άκανθας.

426. (M87/ Πμ536)

Πίν. 114

Αν/Β. 10- 16 μ. Στρώση πεσμένων λίθων.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.028.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6). Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο μισό ρομβόσχημου φύλλου με στρεπτή νεύρωση.

427.(M87/Πμ71)

Πίν. 114

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.031.

Πηλός αλλοιωμένος (7.5 YR 7/4). Γάνωμα επίσης αλλοιωμένο, ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το ανώτερο μισό ρομβόσχημου φύλλου με στρεπτή νεύρωση.

-428. (M94/Πμ 60)

TE

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.065, ύψ. χείλ. 0.012, διάμ. χείλ. 0.120

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από τη στενή ζώνη και το χείλος, όπου είναι καστανομέλανο.

Από τη φυτική σύνθεση στο σώμα σώζεται φύλλο λωτού με στρεπτή νεύρωση και δεξιά διακρίνεται ελάχιστο τμήμα άκανθας. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με εξαφυλλους ρόδιαιες με γεμάτα φύλλα και λόγχες ανάμεσά τους.

429. (M83/Πμ 279)

Πίν. 114

Δ4.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.025

Πηλός τεφρός (2. 5Y P 5/0) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται φύλλο λωτού με στρεπτή νεύρωση.

430. (M81/Πμ 130)

Πίν. 114

N- Δ1.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα φύλλου λωτού.

431. (M81/Πμ 239)

Πίν. 114

Τομή Ν. από το ΔΙ

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.015

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κατώτερο τμήμα φύλλου λωτού. Η βάση πιθανώς να μην ήταν διακοσμημένη.

Οριζόντιες ζώνες

Εικονιστικές παραστάσεις

432. (M87/Πμ197, M89/Πμ38)

Πίν. 115

ΤΕ.

Δύο θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σκύφου (χείλος και δύο ζώνες).

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, ανοιχτόχρωμο, κατά τόπους μελανό.

Κάτω από το χείλος, η στενή ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με τη λόγχη αριστερά. Ακολουθεί ζώνη πλ. 0.022 στην οποία επαναλαμβάνεται το ίδιο θέμα: έρωτας σκυμμένος ελαφρά προς αμφορέα τον οποίο κρατά με το δεξί του χέρι. Τον αμφορέα στηρίζει στο ελαφρά λυγισμένο μπροστά αριστερό του πόδι. Επάνω από το στόμιο του αμφορέα αποδίδεται το ανοιχτό φτερό του έρωτα.

433. (M88/Πμ 338)

Πίν. 115

«Θέατρο»

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα κρατήρα.

Ύψ. 0.058, πλ. 0.078, πάχ. 0.007

Πηλός τεφρός (7. 5YR 6/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η στενή ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο χωρίς λόγγες. Υπόκειται ζώνη πλ. 0.033, την οποία περιτρέχει επαναλαμβανόμενη η ίδια σφραγίδα διαστ. 0.025x0.025, η οποία απεικονίζει νηρηίδα που κάθεται σε ιππόκαμπο, κρατώντας στο αριστερό της χέρι κράνος. Πρόκειται για το εικονογραφικό θέμα της νηρηίδας με τα όπλα του Αχιλλέα.

434. (M87/Πμ378, M94/Πμ 91+107)

Πίν. 116

TE

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα συνανήκοντα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Μέγ. ύψ. 0.034.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6). Γάνωμα ερυθρωπό σκούρο.

Η ζώνη αμέσως κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Ακολουθεί, αποσπασματικά σωζόμενη, η επόμενη ζώνη με σειρά αρμάτων που οδηγούνται από Νίκες. Από το ένα άρμα διακρίνονται οι δύο κεφαλές αλόγων' σε άλλο θραύσμα σώζεται ο τροχός του άρματος και η μορφή της φτερωτής Νίκης, η οποία παρισιτάνεται να ακουμπά πάνω στον τετρακίτινο τροχό.

435. (M87/Πμ200)

Πίν. 116

TE

-Θραύσμα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.041, πλ. 0.028.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0) χωρίς μίκα. Γάνωμα γκριζο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος φέρει πλοχμό. Ακολουθεί ζώνη με άρματα που οδηγούν Νίκες

436. (M/Πμ 7)

Πίν. 116, 236

ΝΔ/ 1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.041

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Διακρίνεται Νίκη με άρμα από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

437. (M82/Πμ 142, 147)

Πίν. 116

B4

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται.

Μέγ. ύψ. 0.018. πλ. 0.029

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/4) αλλοιωμένος. Γάνωμα καστανομέλανο. ομοιόχρωμο.

Σειρά αρμάτων με Νίκες από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

438. (M90/Πμ116)

Γ/Ν1

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.020, πλ. 0.026

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/6). Γάνωμα καστανομέλανο, απολετισμένο.

Διακρίνεται ο τροχός από το άρμα και μέρος από το ένδυμα της Νίκης σε άρμα, από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

439.(M82/ Πμ 82)

Πίν. 116

B1.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.021, πλ. 0.016

Πηλός ρόδινος (5YR 7/4) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο.

Διακρίνονται τα κεφάλια των αλόγων από άρμα με Νίκη. Προέρχονται από πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

440. (M88/ Πμ 183)

Πίν. 117

Γ/ N1

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη, πιθανώς κρατήρα.

Υψ. 0.031, πλ. 0.037, πάχ.

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/ 0)σκληρός, με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζεται μικρός ερωτιδίσκος ανάμεσα από δύο στελέχη που ανοίγουν σε γωνία με την κορυφή προς τα αριστερά.

441. (M/ Πμ10)

Πίν. 117

NΔ/ 1

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.029, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 8) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το πίσω πόδι του λαγού που τρέχει και δεξιά, αταύτιστο κόσμημα, πιθανώς τα φτερά κάποιου πτηνού;

442. (M/ Πμ48)

Πίν. 117

Δ4

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.021, πλ. 0.030

Πηλός ρόδινος- φαιός (7. 5Y R 7/ 6). Γάνωμα απολετισμένο.

Από τη διακόσμηση σώζεται η ουρά δελφινιού και η ανάγλυφη ταινία που ορίζει στο ανώτερο τμήμα τη ζώνη.

443. (M87/Πμ 583)

Πίν. 117, 236

Βεσπασιανές

Τμήμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.042, πλ. 0.043

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/6) . Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ακέραιο δελφίني με το κεφάλι προς τα κάτω και δεξιά του οκτάφυλλος ρόδακας με κοίλα πέταλα (σώζονται τα τρία πέταλα)

Στεφάνια

444. (M82/Πμ 170+ 175)

Πίν. 117

Δ3

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη πιθανώς κρατήρα.

- Ύψ. 0.029, πλ. 0.044

Πηλός τεφρός (10YR 6/1). Γάνωμα γκριζωπό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το μισό τμήμα βουκρανίου με γιρλάντα στολισμένο και δεξιά ακέραιο στεφάνι γιρλάντας με ταινίες.

445. (M81/Πμ10)

Πίν. 117

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από πλατιά οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.037

Πηλός ρόδιнос (5YR6/6) με μίκα. Βλ. ανάλυση πηλού από το εργαστήριο του Λούβρου.

Στο κατώτερο τμήμα η ζώνη ορίζεται από ενωμένες σε αλυσίδα ανάγλυφες κουκίδες. Από τη διακόσμηση σώζεται γιρλάντα που περικλείει ρόδακα καθώς και οι δύο ταινίες που συγκρατούσαν τις γιρλάντες.

Βλαστόσπειρες

Τύπου I

446. (M88/Πμ274)

Πίν. 118

Γ/Ν1

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.036.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0), με λίγη μίκα. Γάνωμα γκριζο.

Σώζεται σχεδόν ακέραιο το πλάτος της ζώνης με τη βλαστόσπειρα τύπου I και η υπερκείμενη ζώνη με ιωνικό κυμάτιο. Από το ελάχιστο τμήμα που σώζεται πάνω από τη ζώνη αυτή συμπεραίνεται ότι ακολουθούσε το χείλος και όχι άλλη ζώνη.

447. (M86/ Πμ123)

Πίν. 118

Βεσπασιανές. Επάνω στη στέγη.

Θραύσμα από τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 4) αλλοιωμένος. Γάνωμα καφετί με κατά τόπους μελανές ανταύγειες.

Η κατώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και η υπερκείμενη με βλαστόσπειρα τύπου I.

448. (M87/ Πμ575)

Γ/ N1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα διακρίνονται κορυφές φυλλοφολιδωτού. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου I και στη συνέχεια ελάχιστο τμήμα από ζώνη με πλοχμό. Οι ανάγλυφες διαχωριστικές ταινίες των ζωνών είναι αχνά αποδοσμένες.

449. (M86/ Πμ96)

Πίν. 118

Βεσπασιανές

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.045.

Πηλός τεφρός (7.5 YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα γκριζο αλλοιωμένο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με βλαστόσπειρα τύπου I.

450. (M88/ Πμ74)

Πίν. 118

NΔ/ 5

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος (5 YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα καφετί ανομοιόχρωμο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με βλαστόσπειρα τύπου I.

Τύπου II

451. (M87/Πμ291)

Πίν. 119, 237

TE

Πολλά συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.140.

Πηλός αλλοιωμένος (7.5 YR 6/4). Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα αραιά τοποθετημένους. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II.

452. (M86/Πμ305)

Πίν. 120

Δ5/δ

Τμήμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.047, πλ. 0.048.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί εξωτερικά με μελανές ανταύγειες, εσωτερικά ερυθροκάστανο σκούρο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με ρόδακες οκτάφυλλους με γεμάτα φύλλα και η υποκείμενη με βλαστόσπειρα τύπου II.

453. (M88/Πμ342, 343)

Πίν. 120

«Θέατρο»

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.049, πλ. 0.027.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0) με λίγες προσμίξεις. Γάνωμα μελανό.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλο ρόδακα με ανάγλυφα πέταλα (το ένα πέταλο δεν αποδόθηκε στη σφραγίδα). Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II.

454. (M87/Πμ34)

Πίν. 120

TE

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.041, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό στη ζώνη εσωτερικά και εξωτερικά, ενώ στο υπόλοιπο σώμα καπτανέρυθρο σκούρο.

Η ανώτερη ζώνη, κάτω από το χείλος, διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα τετραγωνής διατομής με κοίλα φύλλα. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II.

455. (M81/Πμ124)

Πίν. 120

N- Δ1

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.026, πλ. 0.029.

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Σώζεται στην οριζόντια ζώνη τμήμα από βλαστόσπειρα τύπου II, για την οποία χρησιμοποιήθηκε καθαρή σφραγίδα.

456. (M87/ Πμ187)

Πίν. 121

Τμήμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες. Στο χείλος υπάρχει οπή από μολύβδινο σύνδεσμο.

Διάμ. χείλ. 0.160.

Πηλός ρόδινος (7.5 YR 7/4) με μίκα. Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο' λείπει η ανώτερη ανάγλυφη ταινία που ορίζει το πλάτος της ζώνης. Υπόκειται ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II.

Την ίδια διακόσμηση κυμάτιο και βλαστόσπειρα φέρει το θραύσμα M88/ Πμ 9.

Άλλο ένα μικρό θραύσμα από χείλος σκύφου (M81/ Πμ297), από τεφρό πηλό, σώζει οπή από μολύβδινο σύνδεσμο.

457. (M89/ Πμ29)

Πίν. 122

TE

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρουθρο σκούρο, εκτός από τη ζώνη, όπου είναι μελανό.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με οριζόντια απλή σπείρα σιγμοειδή. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II, από την οποία σώζεται ελάχιστο τμήμα.

458. (M87/ Πμ217)

Πίν. 122

TE

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν από το μεγαλύτερο τμήμα της περιμέτρου του χείλους και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.140.

Πηλός ρόδινος-πορτοκαλλόχρωμος (2. 5YR 5/8) με ίχνη μίκας και προσμίξεις. Δεν υπάρχει γάνωμα. Τα τοιχώματα του σκύφου, εσωτερικά και εξωτερικά έχουν περαστεί με διάλυμα στο χρώμα του πηλού. Στη μετάβαση από το χείλος στη ζώνη υπάρχει αυλάκωση.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με μαϊάνδρο και η κατώτερη με βλαστόσπειρα τύπου II.

459. (M86/ Πμ 193)

Πίν. 122

ΝΔ/ 3

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.038

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6). Γάνωμα μελανό/καφετί.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με αλυσίδα από ρομβοειδή τα οποία περικλείουν από μια ανάγλυφη κουκίδα, ενώ άλλες ανάγλυφες κουκίδες καλύπτουν τα διάκενα που σχηματίζονται από τις άνω και κάτω κορυφές των ρόμβων. Η υποκείμενη ζώνη διακοσμείται με βλαστόσπειρα τύπου II, η οποία σώζεται αποσπασματικά .

(Όμοια ζώνη φέρουν και τα θραύσματα από χείλος M88/ Πμ 144, M88/ Πμ91).

460. (M87/ Πμ97)

Πίν. 123, 239

TE

Μεγάλο τμήμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες' συγκολλημένο από πολλά θραύσματα.

Διάμ. χείλ., 0.160.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (7.5 YR 7/ 4) με μίκα. Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με μαϊάνδρο. Λείπει η ανώτερη ανάγλυφη ταινία που ορίζει το πλάτος της ζώνης. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II, από την οποία σώζεται ελάχιστο τμήμα.

461. (M87/ Πμ16+ M90/ Πμ 164, 184- 189)

Πίν. 123

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Μέγ. ύψ. 0.050, πλ. 0.036.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο εκτός από τη ζώνη όπου είναι μελανό.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με σπειρομαϊάνδρο με ανάγλυφες κουκίδες στο εσωτερικό του τριγώνου. Ακολουθεί ζώνη με βλαστόσπειρα τύπου II, για την οποία έχει χρησιμοποιηθεί πολυχρησιμοποιημένη σφραγίδα.

462. (M/ Πμ150)

Πίν. 123

ΝΔ/3

Τμήμα από οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.027.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Σώζεται τμήμα από βλαστόσπειρα τύπου Π στην οριζόντια ζώνη και από τη διακόσμηση του σώματος, η κορυφή φύλλου λατού.

Τύπου III

463. (M86/ Πμ 9)

Πίν. 124, 236

Βεσπασιανές

Θραύσμα από την οριζόντια πλατιά ζώνη με ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.045, ύψ. ζώνης 0.027

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (2.5YR 6/8). Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από το ανώτερο τμήμα, στη ζώνη εξωτερικά μόνον, όπου είναι μελανό.

Από τη φυτική διακόσμηση του κάλυκα σώζεται η κορυφή στενόμακρου φύλλου. Η πλατιά ζώνη που ακολουθεί διακοσμείται με κληματίδα με φύλλα και καρπούς. Από το ελάχιστο σωζόμενο τμήμα της υπερκείμενης ζώνης, αναγνωρίζουμε το ελικοειδές οφθαλμωτό πέρας του σκέλους του πλοχμού.

464. (M87/ Πμ 395)

Πίν. 124, 236

TE

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.048, πλ. 0.038, ύψ. χείλ. 0.012

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, σκουρότερο στο χείλος.

Η στενή ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με οκτάκινα άστρα' η υποκείμενη πλατύτερη, φέρει κληματίδα με φύλλα και καρπούς αμπέλου.

465. (M91/Πμ 154)

Δ1- v1

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.044. πλ. 0.022. ύψ. χείλ. 0.012

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από το ανώτερο τμήμα, όπου είναι μελανό.

Η ζώνη κατω από το χείλος διακοσμείται με οκτάκινα άστρα. Ακολουθεί ζώνη με κληματίδα, από την οποία σώζεται ο μίσχος και φύλλο αμπέλου.

466. (M87/ Πμ 72, 317)

Πίν. 124

TE

Θραύσματα από δύο οριζόντιες ζώνες, τα οποία συναντήριουν χωρίς να συγκολλώνται.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.048

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα. Την υποκείμενη ζώνη περιτρέχει κληματίδα με φύλλα και καρπούς αμπέλου.

467. (M87/ Πμ 237)

Πίν. 124

TE

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.043

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 8) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Οι δύο ζώνες σώζονται αποσπασματικά. Η ανώτερη διακοσμείται με εξάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα και η υποκείμενη με κληματίδα από την οποία σώζεται ο καρπός αμπέλου.

Τύπου IV

468. (M87/ Πμ310+ 478, M94/ Πμ 105)

Πίν. 124, 238

TE

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.130, ύψ. χείλ. 0.016

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από τη ζώνη όπου είναι μελανό.

Από το σώμα, που έφερε φυτική διακόσμηση, σώζεται ελάχιστο τμήμα με την κορυφή φύλλου. Η πλατιά ζώνη που ακολουθεί, διακοσμείται με σύνθετη κληματίδα- βλαστόσπειρα, η οποία φέρει στο κατώτερο μισό φύλλα και καρπούς αμπέλου και στο ανώτερο μισό φύλλα και καρπούς κισσού.

Επτάφυλλοι ρόδακες

469. (M87/ Γμ189)

Πίν. 125

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδιнос (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εκτός από τη ζώνη και το χείλος όπου είναι καστανομέλανο.

Στη μετάβαση προς το χείλος η διακοσμημένη ζώνη ορίζεται από σειρά κονκίδων άνισου μεγέθους. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλο ρόδακα κε κοίλα πέταλα. Η κατώτερη με αστραγάλους τετράγωνης διατομής και σταγόνες. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται η κορυφή φύλλου νυμφαίας περιυπο.

470. (M88/ Πμ 261)

Πίν. 125

Γ/ΝΙ

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.120

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα' από την υποκείμενη ζώνη σώζεται αποσπασματικά λέσβιο κυμάτιο.

471. (M87/ Πμ 168)

Πίν. 125

ΤΕ

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.150

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανόανομοιόχρωμο.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη στενή ζώνη 0.007. Ακολουθεί ζώνη με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα και υπόκειται ζώνη με πεντάφυλλες δέσμες δάφνης, προς τα αριστερά.

472. (M86/ Πμ40)

Πίν. 125

Βεσπασιανές

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. χείλ. 0.015, , αδιακόσμητη ζώνη κάτω από το χείλος 0.004

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6). Γάνωμα μελανό.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη στενή ζώνη. Ακολουθεί η ζώνη με τους επτάφυλλους ρόδακες και υπόκειται στη συνέχεια ζώνη με πεντάφυλλες δέσμες δάφνης, η οποία σώζεται αποσπασματικά. Ωστόσο διακρίνεται η αντίστροφη κατεύθυνση των δεσμών από αυτή του προηγούμενου σκύφου.

473. (M87/ Πμ296)

Πίν. 125

ΤΕ

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες .

Ύψ. 0.030, πλ. 0.037

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Ομοια διακόσμηση με τον προηγούμενο σκύφο, με αντίστροφα τοποθετημένες τις οριζόντιες ζώνες. Η υπερκείμενη φέρει τις δέσμες φύλλων δάφνης και η υποκείμενη επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα.

476. (M83/ Πμ118)

Πίν. 126

Δ2. Φρέαρ

Θραύσματα συνανήκοντα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη

Ύψ. χείλ 0.015.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6). Γάνωμα καφετί/ μελανό ομοιόχρωμο με μεταλλικές ανταύγειες.

Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή αδιακόσμητη ζώνη (0.005). Ακολουθεί ζώνη με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα.

475. (M87/ Πμ211)

Πίν. 126

TE

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.060.

Πηλός γκριζός (5 YR 6/ 7) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Στη ζώνη επτάφυλλοι ρόδακες με κοίλα φύλλα.

476. (M87/ Πμ86)

Πίν. 126

TE

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. ζώνης 0.013.

Πηλός ρόδινος-πορτοκαλόχρωμος (5 YR 7/ 8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εκτός από το χείλος όπου είναι καστανομέλανο.

Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή ζώνη (0.005) αδιακόσμητη. Ακολουθεί ζώνη με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα.

Οκτάφυλλοι ρόδακες με ημικοίλα φύλλα

477. (M81/ Πμ35)

Πίν. 126

Χώρος Ναού

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.044, πλ. 0.037.

Πηλός τεφρός () με μία. Γάνωμα μελανό.

Στην οριζόντια ζώνη οκτάφυλλος ρόδακας με ημικοίλα φύλλα.

478.(M87/Πμ50,118,371)

Πίν. 127

TE

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες συγκολλημένο από τρία θραύσματα.

Ύψ. 0.050, πλ. 0.064.

Πηλός ερυθραπός (5 YR 6/8) με μία. Γάνωμα καστανέρυθρο εκτός από το χείλος και τη ζώνη όπου είναι καστανομέλανο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακας με ημικοίλα φύλλα. Ανάμεσα από δύο ρόδακας έχει αποδοθεί μόνο το δεξιό τμήμα άλλου ρόδακα. Την υποκείμενη ζώνη περιτρέχει λέσβιο κυμάτιο.

479. (M88/ Πμ254)

Πίν. 127

Γ/ N1

Το χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.039.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με λίγη μία. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Στην οριζόντια ζώνη οκτάφυλλοι ρόδακας με ημικοίλα φύλλα.

480. (M88/ Πμ348)

Πίν. 127

« Θέατρο »

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.041, πλ. 0.035.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/8). Γάνωμα καστανέρυθρο εκτός από τη ζώνη όπου είναι καστανομέλανο.

Στην οριζόντια ζώνη οκτάφυλλοι ρόδακας με ημικοίλα φύλλα.

481. (M87/ Πμ32)

Πίν. 127

TE

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.037

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με μία. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με εξάφυλλο ρόδακα με ανάγλυφα φύλλα και λόγχες αναμεσα τους. Η κατώτερη με οκτάφυλλο ρόδακα με ημικοίλα φύλλα.

Εξάφυλλος ρόδακας με κοίλα φύλλα

482. (M87/ Πμ170)

Πίν. 127

TE

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.135.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0) με μίκα, αλλοιωμένος. Γάνωμα μολυβί αλλοιωμένο.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Η κατώτερη με εξάφυλλο ρόδακα με ημικοίλα φύλλα.

483. (M/ Πμ4)

Πίν. 128

NΔ/ 1

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.045.

Πηλός ρόδιος (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, στη ζώνη καφετί.

Το χείλος είναι προσαρμοσμένο απευθείας στην οριζόντια διακοσμημένη ζώνη, χωρίς να παρεμβάλλεται ανάγλυφη ταινία. Η ζώνη διακοσμείται με εξάφυλλο ρόδακα με ημικοίλα φύλλα.

Όμοιο ρόδακα φέρουν τα θραύσματα από χείλος και οριζόντια ζώνη: M82/ Πμ118, M81/ Πμ222

Οκτάφυλλος ρόδακας πλήρης

484. (M87/ Πμ92)

Πίν. 128

Το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό με καφετί ανταύγειες.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα με γεμάτα φύλλα, τετράγωνης διατομής' στο αριστερό τμήμα της ζώνης είναι ευδιάκριτο το αριστερό μισό τμήμα ρόδακα που έχει συμπιεστεί από ακέραιο ρόδακα. Στην υποκείμενη ζώνη οριζόντιος ανθεωτός κεραυνός και αριστερά του οκτάφυλλος ρόδακας με κοίλα φύλλα.

485. (M87/ Πμ339)

Πίν. 128

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδιος αλλοιωμένος (5YR 6/3). Γάνωμα μελανό με μεταλλική λάμψη.

Η κατώτερη ζώνη φέρει κεραυνό από όμοια σφραγίδα με τον προηγούμενο σκύφο, με τα περύγια όμως σεαντίστροφη κατεύθυνση. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με τριπλό πλοχμό.

486. (M87/ Πμ121)

Πίν.129

TE

Δύο θραύσματα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. χείλ. 0.012

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο με μελανές ανταύγειες.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με λέσβιο κυμάτιο. Η κατώτερη με οκτάφυλλους ρόδακες με γεμάτα φύλλα τετράγωνης διατομής' στο θραύσμα αριστερά είναι ευδιάκριτος μισός ρόδακας, που έχει συμπιεστεί ανάμεσα από δύο ακέραιους.

487. (M87/ Πμ613)

Πίν. 129

« χώρος θεάτρου»

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.044, πλ. 0.055.

Πηλός αλλοιωμένος ρόδινος (2.5 YR 5/ 6) χωρίς μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες τετράγωνης διατομής μικρότερους κατά ένα εκατοστό από αυτούς του προηγούμενου σκύφου. Η υποκείμενη ζώνη φέρει λέσβιο κυμάτιο.

488. (M87/ Πμ 624)

Πίν. 129

Βεσπασιανές . Οχετός.

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.043, πλ. 0.039

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από την εξωτερική επιφάνεια του χείλους, όπου είναι καστανομέλανο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και η υποκείμενη ζώνη με οκτάκτινα άστρα των οποίων οι διαγώνιες ακτίνες προεξέχουν από τις σταυροειδείς.

489. (M87/ Πμ 318)

Πίν. 129

TE

Θραύσμα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.035

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο στο χείλος, ερυθρωπόστο υπόλοιπο σώμα.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με οκτάκινα άστρα με διαγώνιες ακτίνες που προεξέχουν από τις σταυροειδείς. Ακολουθεί ζώνη με πλοχμό οφθαλμωτό.

Πλοχμοί.

490. (M87/ Πμ24, 441)

Πίν. 130

TE

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ. χείλ. 0.120.

Πηλός ρόδιнос (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη στενή ζώνη. Ακολουθεί ζώνη με μαϊάνδρο και υπόκειται ζώνη με αραιό πλοχμό με τις κορυφές προς τα δεξιά.

491. (M82/ Πμ183)

Πίν. 130, 239

Δ3

Χείλος και οριζόντια ζώνη.

Ύψ.. 0.034, πλ. 0.027

Πηλός ρόδιнос (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η ζώνη διακοσμείται με πλοχμό αραιό με τις κορυφές προς τα δεξιά.

492. M87/ Πμ620)

Πίν. 130

Βεσπασιανές, Μέσα στον οχετό

Χείλος και τμήμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.025

Πηλός ρόδιнос (2.5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο εσωτερικά και εξωτερικά.

Οριζόντια ζώνη με αραιό πλοχμό.

493. (M87/ Πμ173)

Πίν. 130

TE

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.044, πλ. 0.061.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0) χωρίς μίκα. Γάνωμα γριζομέλανο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με απλό οφθαλμωτό πλοχμό, ο οποίος προέρχεται από φθαρισμένη μήτρα. Η κατώτερη με ιωνικό κυμάτιο.

494. (M89/ Πμ106)

Πίν. 130

Γ/ N1

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.042, πλ. 0.068.

Πηλός ρόδιος (2.5 YR 6/ 6) χωρίς μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σε σκουρότερους τόνους στο χείλος.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με απλό οφθαλμωτό πλοχμό. Η επόμενη ζώνη με ιωνικό κυμάτιο..

495. (M87/ 519+ M88/ Πμ320)

Πίν. 130

Γ/ N1

Χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.051

Πηλός ρόδιος (5 YR 6/ 6). Γάνωμα στιλπνό καστανέρυθρο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με διπλό οφθαλμωτό πλοχμό. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο από την οποία σώζεται ελάχιστο τμήμα.

496. (M/ Πμ24)

Πίν. 131, 239

Το χείλος, τρεις οριζόντιες ζώνες και τμήμα από τη διακόσμηση του σώματος.

Ύψ. 0.059, πλ. 0.049.

Πηλός ρόδιος (5 YR 6/ 6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο σκούρο.

Οι οριζόντιες ζώνες διαχωρίζονται με σειρά από ανάγλυφες κουκίδες. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με σπειρομαϊάνδρο, η μεσαία με ρόδακες οκτάκτινους στους οποίους δεν δηλώνεται ο πυρήνας και η κατώτερη με αστραγάλους. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται η κορυφή φύλλου νυμφαίας περιπλο και αριστερά μικρός ρόδακας.

497. (M87/ Πμ510)

Πίν. 131

TE

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο σκούρο.

Οι ζώνες χωρίζονται με σειρά από ανάγλυφες κουκίδες. Η ανώτερη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Η κατώτερη με αστραγάλους.

498. (M89/ Πμ43)

Πίν. 131

TE

Θραύσμα από δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.026.

Πηλός τεφρός (7.5 YR 5/ 0). Γάνωμα μελανό.

Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους και η κατώτερη με οκτάκτινο ρόδακα. Όμοιους αστραγάλους σε ζώνη αμέσως κάτω από το χείλος φέρουν τα θραύσματα: M89/ Πμ36, M89/ Πμ147

499.(M88/ Πμ 358)

Πίν.131

«Θέατρο»

Θραύσμα από το χείλος και τις δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.031

- Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 8) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με εκφυλισμένα οκτάκτινα άστρα. Ακολουθεί ζώνη με ιωνικό κυμάτιο.

500. (M88/ Πμ 304, M89/ Πμ 156)

Πίν. 131

Γ/ N1

Θραύσματα που συνανήκουν από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.039, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ο εκφυλισμένος ακτινοειδής ρόδακας .

Δέσμες φύλλων δάφνης

501. (M88/ Πμ155+ 660)

Πίν. 132

TE

Θραύσματα συγκολλημένα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και το χείλος.

Διάμ. χείλ. 0.140.

Πηλός τεφρός (10YR 5/ 1) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή φύλλου λατού. Ακολουθεί ζώνη με τρίφυλλες δέσμες δάφνης προς τα αριστερά, με ομάδα τριών ανάγλυφων κουκίδων στα διάκενα από τα πέρατα των φύλλων. Στη συνέχεια ζώνη στενότερη με οκτάφυλλους ρόδακες με κοίλα πέταλα και κοίλο πυρήνα' κάθε πέταλο περικλείει μια ανάγλυφη κουκίδα.

Ακολουθεί κάτω από το χείλος σειρά ανάγλυφων κουκίδων που έχουν αμελώς πιεστεί στη μήτρα.

502. (M90/ Πμ 207)

«Θέατρο»

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Διάμ.

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα σκούρο ερυθροκάστανο.

Η ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με ομάδες τριών ενάλληλων ελίκων προς τα αριστερά. Ακολουθεί ζώνη με πεντάφυλλες δέσμες δάφνης προς τα αριστερά. κουκίδες;

503. (Ναός)

Πίν.133

Ναός 1988. Τομή Ι. 3

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν από τις ζώνες σκύφου.

Πηλός ρόδιος (5Y R 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Η ζώνη που διατηρείται καλύτερα κοσμείται με πεντάφυλλες δέσμες δάφνης προς τα αριστερά με ομάδα τριών κουκίδων στα διάκενα που σχηματίζονται από τα φύλλα. Συνανήκει θραύσμα από ζώνη διακοσμημένη με μαϊανδρο.

504. (M82/ Πμ 74)

Πίν. 133, 240

N- Δ1

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.030

Πηλός ρόδιος (5Y R 7/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρόχρωμο, σκούρο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζονται πεντάφυλλες δέσμες δάφνης προς τα δεξιά.

Varia

505. (M87/ Πμ 177, 293)

Πίν. 134

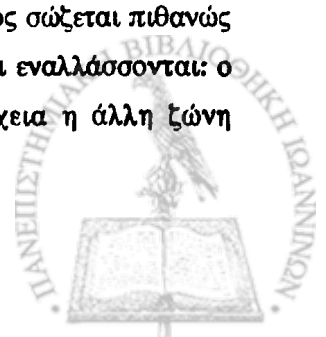
TE

Θραύσματα συγκολλημένα από δύο οριζόντιες ζώνες και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.037

Πηλός ρόδιος (2. 5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, ανομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της ζώνης στο χαμηλότερο τμήμα του σώματος σώζεται πιθανώς άνθος. Ακολουθεί ζώνη με οκτάφυλλους ρόδακες δύο ειδών, οι οποίοι εναλλάσσονται: ο ένας με γεμάτα πέταλα και ο άλλος με κοίλα πέταλα. Στη συνέχεια η άλλη ζώνη

διακοσμείται με άνθη τα οποία σώζονται αποσπασματικά (πιθανώς ανάμεσά τους ερωτιδίσκοι).

506. (M86/ Πμ 233)

Πίν. 134, 240

ΝΔ/ 1- ΝΔ/ 3

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη. Στη μετάβαση προς το χείλος δημιουργείται στενός αύλακας.

Ύψ. χείλ. 0.016, ύψ. ζώνης 0.010, πλ. κοσμήματος 0.012

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/ 8) καθαρός. Γάνωμα μελανό.

Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει ωειδές φύλλο σε οριζόντια θέση με κεντρική νεύρωση και πλάγιες εγκάρσιες νευρώσεις.

507. (M88/ Πμ 253, M87/ Πμ 571)

Πίν. 134

- Γ/ Ν1

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.032, πλ. 0.036, ύψ. χείλ. 0.015

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο, θαμπό.

Την οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχουν εννεάφυλλα ανθέμια προς τα δεξιά, με ρομβόσχημο το κεντρικό τους φύλλο και γραμμικά αποδοσμένα τα πλαϊνά.

508. (M90/ Πμ 125)

Θραύσμα από το χείλος και δύο οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.039, πλ. 0.030

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα θαμπό, γκριζό.

Η ζώνη κα' τω από το χείλος διακοσμείται με τα ίδια ανθέμια του προηγούμενου σκύφου, σε διαφορετική όμως κατεύθυνση. Υπόκειται ζώνη με οριζόντια σιγμοειδή.

509. (M86/ Πμ 31)

Πίν. 134

Αποχωρητήριο.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.023. πλ. 0.037

Πηλός γκριζόχρυσος (5. YR 5/ 3) με πολύ μίκα. Γάνωμα στο ίδιο χρώμα του πηλός.

Η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης διατηρείται αποσπασματικά. Διακρίνονται επτάφυλλα ανθέμια προς τα αριστερά με γεμάτα, ανάγλυφα φύλλα. Το ανθέμιο δεξιά είναι περισσότερο ανάγλυφο από το άλλο ανθέμιο που σώζεται.

510. (M88/ Πμ 43)

Πίν. 135

ΝΔ/5

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.059, ύψ. χείλ. 0.016. Λεπτά τοιχώματα.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (7.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Η διακοσμημένη οριζόντια ζώνη στερείται τις ανάγλυφες ταινίες που κατά κανόνα ορίζουν το ύψος της. Για τη διακόσμηση χρησιμοποιήθηκε ένα ωόν ιωνικού κυματίου, το οποίο σε οριζόντια θέση περιτρέχει τη ζώνη με κατεύθυνση προς τα αριστερά.

511. (M86/ Πμ 30)

Πίν. 135, 240

Αποχωρητήριο

Θραύσμα από το χείλος και τμήμα της οριζόντιας ζώνης.

Ύψ. 0.043, πλ. 0.041, ύψ. χείλ. 0.020. Το χείλος είναι ελαφρά γυρισμένο προς τα έξω.

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, απολεπισμένο.

Ανάμεσα από το χείλος και τη διακοσμημένη ζώνη παρεμβάλλεται αδιακόσμητη ζώνη 0.0011. Από τη διακόσμηση σώζονται σχηματοποιημένες όρθιες έλικες ανταπές σε ζεύγη, οι οποίες στο κάτω άνοιγμά τους περικλείουν ανάγλυφη κουκίδα.

512. (M87/ Πμ 257)

Πίν. 135

TE

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.029, πλ. 0.026

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια καρδιόσχημα κοσμήματα με διπλό περιγράμμα.

513. (M87/Πμ560, M90/Πμ124)

Πίν. 135

Γ/ N1/ α

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.036

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο με μελανές ανταύγειες.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά από όρθιες αστραγαλωτές λόγχες, οι οποίες έχουν αποδοθεί ανά τρεις στη σφραγίδα.

514. (M83/ Πμ6)

Πίν. 135

N- v2

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.036, πλ. 0.035, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σειρά από όρθιες γραμμές στις οποίες επισύρεται από μια τεθλασμένη.

515. (M87/Πμ 405)

Πίν. 135

TE

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. χείλ. 0.015, αδιακόσμητη ζώνη 0.007, ύψ. ζώνης 0.012, πλ. 0.027

Πηλός τεφρός (2. 5Y R 5/0). Γάνωμα μελανό.

Κάτω από το χείλος υπάρχει αδιακόσμητη ζώνη ύψ. 0.007. Η υποκείμενη ζώνη διακοσμείται με οξυκόρυφα φύλλα (κορυφές) σε φυλλοφολιωτή διάταξη σε δύο σειρές προς τα αριστερά.

516. (M88/ Πμ 5)

Πίν. 135

Τετρ. Α6.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.017, πλ. 0.023, ύψ. ζώνης 0.012

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό, σκούρο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια άγκιστρα προς τα αριστερά.

517. (M81/ Πμ 90+M82/ Πμ 119)

Πίν. 135

Χώρος Ναού- B3

Συγρολημένο θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το χείλος.

Υψ. 0.040, πλ. 0.059, ύψ. ζώνης 0.014

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με λίγη μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με τρίφυλλο άνθος που προβάλλει από δύο σέπαλα. Αχνά αποδίδεται η κατώτερη ανάγλυφη ταινία που ορίζει τη ζώνη.

518. (M89/ Πμ108)

Γ/ N1

Θραύσμα από το χείλος και τμήμα της οριζόντιας ζώνης.

Υψ. 0.027, πλ. 0.036, ύψ. χείλ. 0.012.

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με χιαστή διάταξη ανάγλυφων κουκίδων' στα ρομβοειδή κενά αποδίδεται ρόμβος με διπλό περίγραμμα, ενώ στα τριγωνικά διάκενα που δημιουργούνται τοποθετούνται δύο ενάλληλες γωνίες.

519. (M81/ Πμ 46)

Πίν. 135

Χώρος Ναού

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.041

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από την περιοχή της ζώνης όπου είναι μελανό.

Η ζώνη διακοσμείται με αλυσίδα ρομβοειδών από μικρές κουκίδες σχηματισμένα, που περικλείουν από μια κορυφή οξυκόρυφου φύλλου.

520. (M88/ Πμ 360)

Πίν. 135

«Θέατρο»

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.038

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και ερυθρωπό σκούρο εσωτερικά.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται από σειρά χιαστών γραμμών που σχεδιάστηκαν στη μήτρα με ελεύθερο χέρι.

521. (M87/ Πμ 338)

Πίν. 240

TE

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.0, πάχ. 0.004, ύψ. ζώνης 0.014

Το χείλος είναι προσαρμοσμένο απευθείας στην ανώτερη ζώνη, χωρίς να παρεμβάλλεται το συνηθισμένο κενό, για τη μετάβαση.

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος (2. 5YR 6/ 4) με πολύ μίκα. Γάνωμα μελανό/ καφετί.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με λέσβιο κυμάτιο, χωρίς λόγγες' στα διάκενα που δημιουργούνται από την τριγωνική απόληξη του κυματίου είναι τοποθετημένος ρόδακας διαμ. 0.008.

522. (M86/Πμ103)

Πίν. 135, 240

Αποχωρητήριο.

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.031

Πηλός ρόδιнос (2.5Y R 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η οριζόντια ζώνη (0.018) διακοσμείται με σειρά όρθιων σχηματοποιημένων ανθέων. Ο πυρήνας του άνθους εκφύεται από ζεύγος σεπάλων που στρέφονται προς τα κάτω και από άλλο ζεύγος με τα πέρατα προς τα επάνω.

523. (M81/ Πμ248, M82/ Πμ114)

Πίν. 136, 240

N. από το Δ1.

Δύο συνανήκοντα θραύσματα από το χείλος και σχεδόν ακέραια την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.30

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

524. (M81/ Πμ167)

Πίν. 136

Δ1.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.036, πλ. 0.048

Πηλός ρόδιнос ανοιχτόχρωμος, αλλοιωμένος, (5YR 7/4) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθροκάστανο;

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

525. (M81/ Πμ73)

Πίν. 136

Χώρος Νασού.

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.034, πλ. 0.048

Πηλός ρόδιнос (7.5YR 7/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

526. (M81/ Πμ120)

Πίν. 136

N- Δ1

Το χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.037, ύψ. χείλ. 0.018

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

527. (M83/ Πμ40)

Πίν. 136

ΝΔ/ 1

Το χείλος και η οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.030, πλ.0.026, ύψ. χείλ.0.012

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

528. (M81/Πμ218)

Πίν. 136

Δ1.

Το χείλος και τμήμα από την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.031, πλ. 0.041

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα ερυθρωπό/καφετί, ανομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται αποσπασματικά ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

529. (M83/Πμ 84)

Πίν. 137, 240

Δ6/ 1

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη κρατήρα.

Υψ. 0.050, πλ. 0.040.

Πηλός τεφρός (10YR 5/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με εξάφυλλους ρόδακες, τα πέταλα του οποίου, άουθμα, διαχωρίζονται με λόγχες.

530. (M/Πδ 642)

Δ4. Λ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, ΠΑΕ 1983, 326, εικ. 5.

Πίν. 241

Ευμεγέθες θραύσμα από το χείλος και το λαιμό κρατήρα ή σκύφου.

Υψ. 0.150, πλ. 0.142, πλ. ζώνης 0.057

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) . Γάνωμα καστανομέλανο σκούρο, απολεπισμένο.

Το χείλος δημιουργεί ένα άτεχνα γυρισμένο περιχέλωμα προς τα έξω.

Το αγγείο διακοσμείται με μικτή τεχνική. Η πλατιά ζώνη , που σώζεται καλύτερα, διακοσμείται με κλαδί κισσού που ελίσσεται σε βλαστόσπειρα. Τα φύλλα του κισσού αποδίδονται με επίθετο κιτρινωπό χρώμα και οι μίσχοι με χάραξη. Από την ανάγλυφη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή καμπυλοκόρφου φύλλου (λωτού:) και αριστερά του ποδίσκος;

Βάσεις

531. (M83/ Πμ 9)

Πίν. 138

N- v2

Ακέραιο το μέταλλο βάσης. Η εσωτερική επιφάνεια, η οποία είναι άβαφη, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μέταλλο το οποίο ήταν επικολημένο στον πυθμένα αγγείου που σχημάτιζε πόδι.

Διάμ. 0.030, πάχ. 0.005

Πηλός τεφρός (10YR5/1) με μίκα. Γάνωμα τεφρόχρωμο.

Το μέταλλο αποτελεί οκτάφυλλος ρόδακας με γεμάτα φύλλα που διατάσσονται γύρω από ανάγλυφο πυρήνα. Τα φύλλα του ρόδακα είναι πολύ έξεργα αποδοσμένα.

532. (M88/ Πμ 307)

Πίν. 138

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διαστ. 0.018x 0.021

Πηλός ρόδιнос αλλοιωμένος (5Y R 6/ 4) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το μέταλλο δεν διαχωρίζεται από τη διακόσμηση του σώματος με τον συνήθη δακτύλιο. Ο ρόδακας, από τον οποίο σώζονται τρία γεμάτα πέταλα, είναι έξεργα αποδοσμένος. Προέρχεται από την ίδια σφραγίδα με τον προηγούμενο ρόδακα.

533. (M88/ Πμ 26)

Πίν. 138

NΔ/ 5

Τα δύο τρίτα περίπου από το μέταλλο της βάσης.

Διάμ. ρόδακα 0.030, διάμ. δακτυλίου 0.040

Πηλός ρόδιнос (5Y R 7/ 8). Γάνωμα καστανέρυθρο, ανομοιόχρωμο.

Ο ρόδακας είναι εξάφυλλος με γεμάτα πέταλα, τα οποία τονίζονται με ανάγλυφο περιγράμμα και διαχωρίζονται μεταξύ τους με ισάριθμες λόγχες. Τον πυρήνα αποτελεί ανάγλυφη κουκίδα.

534. (M88/ Πμ72)

Πίν. 138

NΔ/ 5

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ. ρόδακα 0.030

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, μεταλλικής υφής.

Από το μέταλλο σώζονται δύο πέταλα και μία λόγχη, γύρω από τον ανάγλυφο πυρήνα, από τον εξάφυλλο ρόδακα, όμοιου τύπου με τον προηγούμενο.

535. (M87/Πμ 225)

Πίν. 138

TE

Θραύσμα από τη βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. 0.040

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανομέλανο.

Ανάμεσα από τον ρόδακα του μεταλλίου και τον ανάγλυφο δακτύλιο που τον περιβάλλει, παραμβάλλεται ένα κενό πλ. 0.004. Ο ρόδακας αποτελείται από έξι φύλλα γεμάτα και έξι λόγχες, όμοιος ακριβώς με τον προηγούμενο τύπο.

536. (M/Πμ 131)

Πίν. 138

ΝΔ/3

Θραύσμα από τη βάση.

Διαστ. 0.029x 0.029

Πηλός τεφρός (2.5Y R 5/0) με πολύ μίκα. Γάνωμα θαμπό, μελανό.

Από το μέταλλο σώζεται αποσπασματικά ρόδακας όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο.

537. (M86/Πμ 341)

Πίν. 138

Χώρος Βεσπασιανών.

Θραύσμα από τη βάση.

Διαστ. 0.030x 0.020

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο, σκούρο.

Από τον ρόδακα του μεταλλίου σώζεται ο ανάγλυφος πυρήνας και φύλλα εναλλασόμενα με λόγχες πό τον εξάφυλλο ρόδακα, όμοιου τύπου με τον προηγούμενο.

538. (M87/Πμ 494)

Πίν. 138

TE

Θραύσμα από το μέταλλο της βάσης.

Διάμ. ρόδακα 0.030.

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/8) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, ομοιόχρωμο.

Ο ρόδακας είναι όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, αλλά μεγαλύτερων διαστάσεων. Το φύλλο του ρόδακα με το περίγραμμα είναι κατά 0.003 πλατύτερο.

539. (M83/Πμ 76)

Πίν.139

Δ6- α1

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ. 0.030

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/8) με ελάχιστη μίκια. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Ο ρόδακας που διακοσμεί το μέταλλο είναι οκτάφυλλος και αποτελείται από κοίλα πέταλα, τα οποία διαχωρίζονται με ισάριθμες λόγχες.

540. (M83/Πμ 201)

Πίν. 139

Δ4

Σχεδόν αέριαιο το μέταλλο της βάσης.

Ακτίνα ρόδακα 0.013

Πηλός τεφρός (2. 5YR 5/0) με μίκια. Γάνωμα μελανό.

Ο ρόδακας του μεταλλίου αποτελείται από δώδεκα πεταλόσχημα γεμάτα φύλλα, τα οποία διατάσσονται γύρω από ανάγλυφη κουκίδα.

541. (1987)

Πίν. 139

Βεσπασιανές. Μέσα στον Οχετό.

Σχεδόν αέριαιο το μέταλλο της βάσης.

Διάμ. 0.040 (στον δακτύλιο)

Πηλός τεφρός (10YR 6/1) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Ο ρόδακας είναι έντυπος και όχι ανάγλυφος. Τα πέταλα διατάσσονται γύρω από κοίλο πυρήνα.

542. (M81/Πμ 108)

Πίν. 139

N- Δ1

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ. 0.040

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/6) με μίκια. Γάνωμα καστανομέλανο, ανομοιόχρωμο.

Η βάση έφερε διπλό ανάγλυφο δακτύλιο. Η επιφάνεια του μεταλλίου είναι τραχιά, αδιακόσμητη.

543. (M82/Πμ 293)

Πίν. 139

Περισυλλογή

Θραύσμα από τη βάση.

Διαστ. 0.029x0.030

Πηλός ρόδινος (2. 5Y R 6/4). Γάνωμα καστανομέλανο.

Η βάση έφερε διπλό ανάγλυφο δακτύλιο. Η επιφάνεια του μεταλλίου είναι αδιακόσμητη, τραχιά.

544. (M82/Πμ 274)

Πίν. 139

Δ4- δ1

Θραύσμα από τη βάση.

Διάμ. 0.040

Πηλός ρόδινος (2. 5YR 6/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Ο δακτύλιος είναι χοντρός και σχηματίζει ένα είδος ποδιού.

ΣΚΥΦΟΙ ΜΕ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΜΑΚΡΥΠΕΤΑΛΩΝ ΦΥΛΛΩΝ

Α. Μακρυπέταλα φύλλα, γεμάτα, με ανάγλυφο περίγραμμα.

545. (M87/Πμ570)

Πίν.140

Γ/Ν1

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.032, πλ. 0.041, ύψ. χείλ. 0.013, ύψ. ζών. 0.009.

Πηλός ρόδιος (2.54R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, απολεπισμένο.

Το σώμα έφερε διακόσμηση μακρυπέταλων γεμάτων φύλλων με ανάγλυφο περίγραμμα· σώζονται οι κορυφές δύο φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλο φύλλο.

546. (M /Πμ90)

Πίν. 140,

242

ΝΔ/1

Η οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.031, πλ. 0.040.

Πηλός ράδιος (5YR 7/6) με μίκα. Σώζονται ίχνη από ερυθρό γάνωμα.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα με ανάγλυφο περίγραμμα. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με ιωνικό κυμάτιο. Η ζώνη διαχωρίζεται από το σώμα με διπλή ανάγλυφη οριζόντια ταινία.

547. (M / Πμ71)

B8

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.020, πλ. 0.020.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο μόνον στην εσωτερική επιφάνεια.

Σώζεται από τη διακόσμηση στο σώμα ένα μακρυπέταλο γεμάτο φύλλο με ανάγλυφο περίγραμμα.

548. (M87/ Πμ301)

Πίν. 140. 248

ΓΕ

Το χείλος, η οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα, συγκολλημένα.

Υψ. 0.065, πλ. 0.070, ύψ. ζών. 0.014, ύψ. χείλ. 0.012.

Πηλός ρόδιος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόρυθρο, εκτός από το χείλος όπου είναι μελανό.

Στο σώμα σώζονται τρία μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα με ανάγλυφο περίγραμμα, τα οποία διαχωρίζονται από ισόριθμες κατακόρυφες σειρές κουκίδων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες.

549. (M86/ Πμ299)

Πίν. 140

Δ5

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.040.

Πηλός ρόδινος - κιτρινωπός (10Y R 7/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί / μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα με ανάγλυφο περίγραμμα. Ανάμεσα από τις κορυφές τους είναι τοποθετημένες τρεις κουκίδες σε τριγωνική διάταξη, με την κορυφή προς τα κάτω. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάκτινο ρόδακα με ανάγλυφα πέταλα.

550. (M82/ Πμ100, 101)

Πίν. 140

B1

Δύο θραύσματα από το σώμα σκύφου· συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα με ανάγλυφο περίγραμμα. Τα φύλλα εναλλάσσονται με σειρά κουκίδων.

B. Μακρυπέταλα φύλλα, επίπεδα, με ανάγλυφο περίγραμμα

551. (M83/ Πμ103)

Πίν. 141, 142, 243

Δ2. Φρέαρ

Μεγάλο τμήμα σκύφου. Λείπει η βάση. Συγκολλημένος από δύο θραύσματα.

Ύψ. 0.062, διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. χείλ. 0.016, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τέσσερα μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα, τα οποία διαχωρίζονται με σειρά κουκίδων που καταλήγει στην κορυφή σε τρεις κουκίδες. Η οριζόντια ζώνη φέρει ιονικό κυμάτιο.

552. (M87/ Πμ631)

Πίν. 141

Οχετός. Βεσπασιανές.

Οριζόντια ζώνη, και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.042, ύψ. ζών. 0.007.

Πηλός τεφρός (5Y R 5/1) με μίκα. Γάνωμα γκριζο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η σειρά ανάγλυφων κουκίδων που διαχωρίζει δύο μακρυπέταλα φύλλα. Η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης με οριζόντια σιγμοειδή διαχωρίζεται από το σώμα με διπλή ανάγλυφη γραμμή.

553. (M89/Πμ150,164,165)

Πίν. 141

Γ/Ν1

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συναντήριον από τμήμα της οριζόντιας ζώνης και του σώματος σκύφου.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.038.

Πηλός τεφρός (10YR 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό, αλλοιωμένο.

Στο σώμα μακρυπέταλα φύλλα, επίπεδα, εναλλασσόμενα με σειρά κουκίδων που απολήγει στην κορυφή σε τρεις κουκίδες. Η οριζόντια ζώνη φέρει ιωνικό κυμάτιο.

554. (M87/ Πμ617)

Πίν. 141

Βεσπασιανές. Μέσα στον οχετό.

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, διάφ. χείλ. 0.090, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός ρόδινος (2.5YR6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές πέντε μακρυπέταλων φύλλων και ανάμεσά τους οι ανάγλυφες κουκίδες. Όπως διαπιστώνεται από την απόδοση της ανάγλυφης διακόσμησης ο σκύφος προέρχεται από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα. Εξάλλου έχουν σβήσει οι ανάγλυφες ταινίες που ορίζουν την οριζόντια ζώνη η οποία διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες με ημικοίλα πέταλα.

555. (M89/ Πμ109)

Πίν. 141

Γ/Ν1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.024, ύψ. ρόδακα 0.015. Από το μέγεθος του ρόδακα της οριζόντιας ζώνης υποθέτουμε ότι πρόκειται για μεγάλων διαστάσεων σκύφο.

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές δύο μακρυπέταλων φύλλων και ανάμεσά τους ανάγλυφη σειρά κουκίδων που κορυφώνεται σε τρεις κουκίδες. Στην οριζόντια ζώνη σώζεται κατά τα τρία τέταρτα εξάφυλλος ρόδακας με κοίλα πέταλα που χωρίζεται κάθετα σε δύο μισά, από δύο γεμάτα ακτινωτά πέταλα.

556. (M87/Πμ355)

Πίν. 141,

242

TE

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.031, ύψ. χείλ. 0.018, ύψ. ζών. 0.011.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό εσωτερικά ενώ εξωτερικά με ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κορυφές τριών στενών μακρυπέταλων φύλλων ανάμεσά τους τρεις ανάγλυφες κουκίδες σε τριγωνική διάταξη οι οποίες αιουμπούν στο περίγραμμα των φύλλων. Η οριζόντια ζώνη φέρει πλοχμό τύπου II από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

557. (M88/Πμ201)

Πίν. 141

Γ/Ν1

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.051, πλ. 0.054, ύψ. χείλ. 0.018, ύψ. ζών. 0.012.

Πηλός ρόδινος αλλοιωμένος (5YR 6/3) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, καφετί, μεταλλικής υφής.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τρία στενά μακρυπέταλα φύλλα στριμωγμένες ανάμεσα στις κορυφές των φύλλων, είναι τοποθετημένες τρεις κουκίδες σε τριγωνική διάταξη. Η οριζόντια ζώνη φέρει ιωνικό κυμάτιο. Η διακόσμηση του σώματος προήλθε από την ίδια μήτρα με το σκύφο 12.

558. (M91/Πμ 51)

Πίν.

ΠΑΕ

Μαραγκού 1991, πίν. 194.

Γυμνάσιο. Πίν. 6. 7 T. Η5

Θραύσμα από το χείλος την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.042, διάμ. χείλ. 0.120

Πηλός αλλοιωμένος (5YR 6/3) τεφρορόδινος. Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κορυφές μακρυπέταλων φύλλων και συμπιεσμένες ανάμεσά τους οι τρεις κουκίδες. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

559. (M83 / Π μ199)

Πίν. 144,

242

Δ4

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος (χείλος, ζώνη και τμήμα από το σώμα).
Συγκολλημένος από πέντε θραύσματα.

Υψ. 0.049, πλ. 0.069, διάμ. χείλ. 0.110, ύψ. κυμ. 0.010.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) χωρίς μίκα, με ελάχιστες προσμίξεις. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με μακρυπέταλα φύλλα. Ανάμεσά τους η σειρά κουκίδων έχει αποδοθεί ως ευθύγραμμη ανάγλυφη γραμμή, εξαιτίας της φθοράς της μήτρας από τη συχνή χρήση. Μόνον στην κορυφή είναι ευδιάκριτες οι δύο ανάγλυφες κουκίδες που πλαισιώνουν την κορυφαία.

Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο, ενώ απουσιάζει και η ανώτερη οριζόντια ταινία που πλαισιώνει και ορίζει τη ζώνη.

560. (M83/ Πμ135 + 158)

Πίν. 143,

244, 245

Δ2 Φρέαρ

Τα τρία τέταρτα σκύφου.

Υψ. 0.065, διάμ. χείλ. 0.120, διάμ. βάσ. 0.042., ύψ. φύλλου 0.042.

Πηλός ρόδινος / ποροκαλλόχρωμος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθροπό, θαμπό, ανομοιόχρωμο εξωτερικά' στο ανώτερο τμήμα (ζώνη και χείλος) μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα υπήρχαν δεκαοκτώ μακρυπέταλα φύλλα και ανάμεσά τους ευθύγραμμη σειρά κουκίδων .Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

561. (M88/ Πμ4)

Πίν. 144

Τετράγωνο Α6

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Υψ. 0.048, πλ. 0.038, ύψ. χείλ. 0.019, ύψ.ζών. 0.014.

Πηλός τεφρός (2.5YR 6/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η κορυφή μακρυπέταλου φύλλου που πλαισιώνεται από ευθύγραμμες σειρές κουκίδων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

562. (M88/ Πμ278)

Πίν. 144

Γ/ Ν1

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.038, πλ. 0.041, ύψ. χείλ. 0.015, ύψ. ζών. 0.012.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές δύο μακρυπέταλων φύλλων και ανάμεσά τους ευθύγραμμη σειρά κοινίδων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

563. (M86/ Πμ253)

Πίν. 144

Ρωμαϊκό κτίριο (ΝΔ/1 - ΝΔ/3)

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.027, ύψ. ζών. 0.011.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται η κορυφή μακρυπέταλου φύλλου και δεξιά μια κοινίδα από ευθύγραμμη σειρά. Η ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Όπως διακρίνεται στην ανώτερη επιφάνεια του θραύσματος. Το χείλος ήταν προσαρμοσμένο στο σώμα χωρίς την μεσολάβηση ανάγλυφης ταινίας.

564. (M81/ Πμ177)

Πίν. 144

Δ1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.022, πλ. 0.017.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται τμήμα μακρυπέταλου φύλλου ανάμεσα από σειρά κοινίδων· στο κατώτερο τμήμα οι κοινίδες είναι μικρότερου μεγέθους.

565. (M87/ Πμ488)

Πίν. 144

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.023, ολ. 0.048.

Πηλός τεφρός (10YR 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται τμήμα από δύο μακρυπέταλα πλατιά φύλλα. Οι κοινίδες ανάμεσά τους αποδίδονται με πολύ χαμηλό ανάγλυφο και είναι ακανόνιστου μεγέθους.

566. (M83/ Πμ5)

Πίν. 144,

246

N-V2

Θραύσμα από το σώμα κρατήρα.

Ύψ. 0.059, πλ. 0.053, πάχ. 0.004.

Πηλός τεφρός (10YR 6/1). Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται τμήμα δύο μακρυπέταλων πλατιών φύλλων με σειρά κουκίδων ανάμεσά τους.

Γ.Μακρυπέταλα φύλλα επίπεδα που ξεκινούν από φυλλοφολιδωτό.

567. (M88/ Πμ310+276)

Πίν.

145

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια.

Ύψ. σώμ. 0.019, πλ. 0.051.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα σκούρο ερυθρό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Τον ανάγλυφο δακτύλιο περιτρέχει μια σειρά φυλλοφολιδωτού με τρία εσωτερικά νεύρα. Ακολουθούν μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα και ανάμεσά τους σειρές κουκίδων.

568. (M87/ Πμ171)

Πίν. 145

TE

Ακέραια η βάση και τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. 0.027.

Πηλός τεφρός (10YR 6/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Διακρίνονται σε ακτινωτή διάταξη, με χαμηλό ανάγλυφο, οι αφετηρίες των μακρυπέταλων φύλλων. Τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης περιτρέχει διπλή σειρά φυλλοφολιδωτού. Ακολουθούν τα μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα με σειρές κουκίδων ανάμεσά τους.

569. (M88/ Πμ206)

Πίν. 145

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.013, πλ. 0.029.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Τον ανάγλυφο δακτύλιο περιτρέχουν οι κορυφές φυλλοφολιδωτού. Από τις τέσσερις κορυφές που σώζονται ξεκινούν ισάριθμα μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα. Δεν υπάρχουν κοικίδες ανάμεσά τους.

570. (M83/Πμ 174)

Δ2. Φρέαρ

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. 0.024, πλ. 0.016

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση έφερε διπλό δακτύλιο. Από μια σειρά κορυφών φυλλοφολιδωτού ξεκινούν μακρυπέταλα φύλλα.

Δ. Μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα χωρίς κοικίδες ανάμεσά τους.

571. (M83/Πμ166)

Πίν. 146, 246

Δ2 Φρέαρ

Θραύσμα από το σώμα και δύο οριζόντιες ζώνες.

Υψ. 0.028, πλ. 0.048, ύψ. ζών. 0.006.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι κορυφές τεσσάρων μακρυπέταλων φύλλων. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με κοικίδες σε ακανόνιστες αποστάσεις· από την υπερκείμενη ζώνη διακρίνεται η απώληξη ιωνικού κυματίου.

572. (M87/Πμ607)

Πίν. 146, 246

Επιφανειακά. Τομέας Γυμνασίου

Θραύσμα από το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.062, πλ. 0.039, ύψ. ζών. 0.011.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6), χωρίς μίκα, με προσμίξεις. Γάνωμα καστανόχρωμο με μεταλλικές ανταύγειες.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζεται το ανώτερο τμήμα δύο μακρυπέταλων φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο για το οποίο χρησιμοποιήθηκε φθαρμένη μήτρα.

573. (M88/Πμ162)

Πίν. 146

Γ/Ν1

Θραύσμα από το σώμα και τμήμα της οριζόντιας ζώνης.

Υψ. 0.020, πλ. 0.024.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία μακρυπέταλα φύλλα. Η οριζόντια ζώνη φέρει ιωνικό κυμάτιο.

574. (M88/ Πμ355)

Πίν. 146, 246

Επιφανειακά. Τομέας Θεάτρου.

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.034, πλ. 0.036.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εκτός από το χείλος εξωτερικά όπου το γάνωμα είναι μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία μακρυπέταλα φύλλα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακας με κοίλα πέταλα για τους οποίους χρησιμοποιήθηκε φθαρμένη μήτρα.

575. (M83/ Πμ136)

Πίν. 146, 247

Δ2. Φρέαρ.

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.038, πλ. 0.068, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζών. 0.014.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, εκτός από το χείλος εξωτερικά, όπου είναι καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές τεσσάρων μακρυπέταλων φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα.

576. (M83/ Πμ18)

Πίν. 146

N-v2

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.038, πλ. 0.031, ύψ. χείλ. 0.015, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός ρόδινος (7.5YR 6/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται το ανώτερο τμήμα μακρυπέταλου φύλλου. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάκτινο άστρο.

577. (M86/ Πμ102)

Πίν. 146, 247

Βεσπαστανές. "Λάκκος απορριμμάτων".

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.040, πλ. 0.033, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/6) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό στο σώμα. εκτός από τη ζώνη όπου είναι καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές δύο μακριπέταλων φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάκτινα άστρα.

578. (M86/ Πμ298)

Δ5

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.034, ύψ. χείλ. 0.016, ύψ. ζώνη. 0.010.

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/8) με πολύ μίκα. Γάνωμα ερυθρό εξωτερικά, καστανόχρωμο εσωτερικά.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές δύο μακριπέταλων φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σπειρόκυμα.

579. (M89/ Πμ107)

Πίν. 146, 247

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. σώμ. 0.017.

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης ξεκινούν σε πυκνή ακτινωτή διάταξη τα μακριπέταλα φύλλα, τα οποία ανοίγουν στο ανώτερο τμήμα του σώματος.

580. (M86/ Πμ332)

Πίν. 146

Αγωγός Β από το Δ4

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.050.

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/6). Γάνωμα καστανέρυθρο.

Από τη βάση σώζεται αγνά αποδοσμένος ο ανάγλυφος διπλός δακτύλιος και η κορυφή πετάλου ρόδακα. Το σώμα, σε πυκνή ακτινωτή διάταξη, καλύπτουν μακριπέταλα φύλλα.

581. (M87/ Πμ572)

Πίν. 146

Γ/ N1

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.033.

Πηλός τεφρός (10YR 6/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τον ανάγλυφο δακτύλιο ξεκινούν σε πυκνή ακτινωτή διάταξη μακρυπέταλα φύλλα που καλύπτουν ολόκληρο το σώμα.

582. (M90/ Πμ201)

«Θέατρο»

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.032

Πηλός τεφρός (7. YR 6/ 0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση διακοσμείται με ρόδακα από μεγάλα διττά πέταλα, που προέρχονται από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα. Στο σώμα μακρυπέταλα φύλλα σε ακτινωτή διάταξη γύρω από το δακτύλιο της βάσης.

Ε. Μακρυπέταλα φύλλα σε μεμονωμένες συνθέσεις

583. (M81/ Πμ123)

Πίν. 147, 248

N-Δ1

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.052, πλ. 0.073, ύψ. ζών. 0.009.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο συνεχόμενα μακρυπέταλα επίπεδα φύλλα και δεξιά υπάρχει μια ανάγλυφη κουκίδα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

584. (M82/ Πμ57)

Πίν. 147

N-v2

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδινος (2.5 YR 6/6). Γάνωμα ερυθροασπρό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται οι κορυφές δύο συνεχόμενων μακρυπέταλων επίπεδων φύλλων και αριστερά τους μία ανάγλυφη κουκίδα.

585. (M82/ Πμ65)

Πίν. 147, 248

Τομέας Ναού. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το χείλος την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.044, ύψ. χείλ. 0.019, ύψ. ζών. 0.007.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο πεταλόσχημα φύλλα, επίπεδα με ανάγλυφη νεύρωση στο κέντρο. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

586. (M82/ Πμ86)

Πίν. 148, 248

B1 Τάφος.

Θραύσμα από το χείλος την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.042, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός τεφρός (5 YR 5/ 1) με μίκα. Γάνωμα γκριζωπό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία μακρυπέταλα στενά φύλλα (πλ. 0.006) με εσωτερική ανάγλυφη νεύρωση. Η οριζόντια ζώνη διαχωρίζεται από το σώμα με διπλή ανάγλυφη ταινία και διακοσμείται με οριζόντια σιγμοειδή.

587. (M83/ Πμ161+129)

Πίν. 148, 248

Δ2 Φρέαο

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.054.

Πηλός ρόδιнос ανοιχτόχρωμος (5 Y R 7/6) με μίκα. (Βλ. ανάλυση πηλού στα εργαστήρια του Λούβρου) Το γάνωμα είναι ερυθρωπό εσωτερικά ενώ εξωτερικά καστανέρυθρο /καφετί.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο πλατιά μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα και ανάμεσά τους όμοιο φύλλο στενότερο. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με σπειρόκυμα προς τα αριστερά.

588. (M82/ Πμ63)

Πίν. 148

N-v2

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.041.

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με διαδοχικά, συνεχόμενα, μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα. Από την οριζόντια ζώνη σώζονται δύο ανάγλυφες κουκίδες και απολήξεις βλαστών (πιθανόν βλαστόσπειρα).

589. (M83/ Πμ231+237)

Πίν. 148, 248

Δ4

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.016, πλ. 0.042.

Πηλός τεφρός (2.5YR 6/0). Γάνωμα μελανό.

Το σώμα διακοσμείται με διαδοχικά, συνεχόμενα, μακρυπέταλα γεμάτα φύλλα (σώζονται τρία). Η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης σώζεται ελάχιστα στο δεξιό τμήμα του θραύσματος και δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί.

590. (M86/ Πμ84 + M87/ Πμ582)

Πίν. 148, 248

Βεσπασιανές.

Συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Μέγ. ύψ. 0.040, πλ. 0.058.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο μεταλλικής υφής κατά τόπους· στο χείλος καστανομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με στενά μακρυπέταλα φύλλα τα οποία στο εσωτερικό τους φέρουν πτιλωτά φυλλάρια. Τα φύλλα διαχωρίζονται με σειρές ανάγλυφων κοικίδων που απολήγουν σε ομάδα τριών κοικίδων σε τριγωνική διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οριζόντια σιγμοειδή.

591. (M88/ Πμ337).

Πίν. 149,

249, 250

"ΘΕΑΤΡΟ" Επιφανειακά.

Συγκολλημένος σκύφος, διατηρημένος κατά τα τρία τέταρτα.

Διάμ. χείλ. 0.120, ύψ. 0.060, λεπτά τοιχώματα

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρό, εκτός από τη ζώνη εξωτερικά όπου είναι μελανό.

Η βάση διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα του οποίου τα πέταλα χωρίζονται ανά δύο με λόγχη. Το σώμα διακοσμείται με μακρυπέταλα φύλλα που εναλλάσσονται με όρθιους ελικωτούς βλαστούς οι οποίοι απολήγουν σε σχηματοποιημένο κρινάνθεμο. Την οριζόντια ζώνη περιτρέχει λέσβιο κυμάτιο.

592. M81/ Πμ146

Πίν. 148

Δ1.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.020

Πηλός ρόδινος (2.5YR6/8) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Από τη διακόσμηση σώζονται δύο κατακόρυφες γραμμές και ανάμεσά τους διπλή σειρά από ανάγλυφες κοικίδες. Δεξιά άλλη σειρά από ανάγλυφες κοικίδες. Πιθανώς πρόκειται για κακοχτυπημένη μήτρα από μακρυπέταλα φύλλα με κοικίδες.

ΣΚΥΦΟΙ ΜΕ ΦΥΛΛΟΦΟΛΙΔΩΤΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

Φ1. Οξυκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση και λοξές νευρώσεις εκατέρωθεν.

593. (M86/ Πμ262)

Πίν. 150

v-B9

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.021, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδιος (2.5YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Σώζεται ο διπλός δακτύλιος που ορίζει το μετάλλιο της βάσης. Στο σώμα τρεις σειρές οξυκόρυφων φύλλων με έξεργο ανάγλυφο.

594. (M87/ Πμ464 + 311 + 85, M94/Πμ87)

Πίν. 150, 251

TE.

Συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.047, πλ. 0.068, ύψ. χείλ. 0.015, ύψ. ζών. 0.003.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο σειρές οξυκόρυφων φύλλων σε φυλλοφολιδωτή διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με κορυφές οξυκόρυφων φύλλων με μία νεύρωση σε κατεύθυνση προς τα αριστερά.

595. (M87/ Πμ159)

Πίν. 150, 252

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος : χείλος, οριζόντια ζώνη και τμήμα του σώματος.

Διάμ. χείλ. 0.125, ύψ. χείλ. 0.011, ύψ. ζών. 0.011.

Πηλός ρόδιος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά και εσωτερικά καστανερυθρο.

Το σώμα διακοσμείται με ευμεγέθη (σως. ύψ. 0.025) οξυκόρυφα φύλλα με κοικιδωτή κεντρική νεύρωση και λοξές νευρώσεις εκατέρωθεν. Την οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος περιτρέχει ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη δεξιά.

596. (M87/ Πμ186 + 206)

Πίν. 151, 251

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος· λείπει η απόληξη του χείλους.

Υψ. 0.066, πλ. 0.061, ύψ. ζών. 0.012.

Πηλός ρόδινος (2.54R 6/6) με ελάχιστη μίκια. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Το σώμα καλύπτουν σε φολιδατή διάταξη οξυκόρυφα φύλλα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με εξάφυλλους ημικοίλους ρόδακες.

597. (M87/ Πμ533)

Πίν. 151, 252

Ανάλημμα Αν/ Β 16-24.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.026, πλ. 0,021.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 8) με μίκια. Γάνωμα ερυθρωπό εσωτερικά και στη ζώνη εξωτερικά. Στο υπόλοιπο σώμα μελανό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι δύο ανώτερες σειρές οξυκόρυφων φύλλων . Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

598. (M88/ Πμ353)

Πίν. 151

"ΘΕΑΤΡΟ" Επιφανειακά.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.050, πλ. 0.040, ύψ. χείλ. 0.015.

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (5YR 6/ 6) με μίκια. Γάνωμα ερυθρωπό· εξωτερικά στη ζώνη είναι μελανό.

Σώζεται η ανώτερη σειρά οξυκόρυφων φύλλων που κάλυπτε το σώμα του σκύφου. Η αμέσως επόμενη οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους τετράγωνης διατομής· ακολουθεί ζώνη με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα. Την ανώτερη οριζόντια ζώνη διαχωρίζει από το χείλος σειρά ενωμένων κουκίδων (αλυσίδα).

599. (M83/ Πμ125)

Πίν. 151

Δ2 Φρέαρ

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.044, πλ. 0.032, ύψ. χείλ. 0.019, ύψ. ζών. 0.012.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/ 0) με μίκια. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο οξυκόρυφα φύλλα από την ανώτερη σειρά της φυλλοφολιδατής διάταξης. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με απτινωτό ρόδακα.

600. (M86/ Πμ205)

Πίν. 151

ΝΔ/ 3

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.038, πλ. 0.028.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται τρία οξυκόρυφα φύλλα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ακτινωτό ρόδακα.

601. (M87/ Πμ133, 474, 460, 239)

Πίν. 151

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. χείλ. 0.013, ύψ. ζών. 0.010, διάμ. χείλ. 0.125.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, μεταλλικής υφής.

Στο σώμα σώζεται η ανώτερη σειρά οξυκόρυφων φύλλων. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

602. (M83/ Πμ275 + 292, 297 + 216)

Πίν. 152

Δ4

Συγκολλημένα θραύσματα από τμήμα της βάσης και του σώματος.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα διακοσμείται με σειρές οξυκόρυφων φύλλων σε φυλλοφολιωτή διάταξη. Η κεντρική νεύρωση του φύλλου αποδίδεται ως αυλάκωση και όχι με ανάγλυφη γραμμή.

603. (M87/ Πμ300)

Πίν. 152

TE

Συγκολλημένα θραύσματα από τη βάση και τμήμα του σώματος.

Πηλός τεφρός (10YR 5/1) με μίκα. Γάνωμα γκριζωπό.

Διάμ. βάσ. 0.045, ύψ. 0.020.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Για τη διακόσμηση του σώματος έγινε χρήση πολυχρησιμοποιημένης μήτρας. Μόλις διακρίνονται τα οξυκόρυφα φύλλα τύπου Φ1.

604. (M82/ Πμ283)

Πίν. 152

Δ4 - δ1.

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.039.

Πηλός ρόδινος (5 YR 7/6) με λίγη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα διακοσμείται με οξυκόρυφα φύλλα που προήλθαν από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

605. (M86/ Πμ217)

Πίν. 152

NΔ/3

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.035.

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (10YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα μελανό με καφετί ανταύγειες.

Η βάση, αδιακόσμητη, δημιουργεί κοίλανση προς το κέντρο. Το σώμα διακοσμείται με οξυκόρυφα φύλλα που αποδίδονται με πολύ επίπεδο ανάγλυφο.

606. (M82/ Πμ6)

Πίν. 152

N-v1

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. σώμ. 0.008, πλ. 0.029.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα γκριζό.

Η βάση είναι επίπεδη, αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζεται η κατώτερη σειρά οξυκόρυφων φύλλων.

607. (M81/ Πμ89)

Πίν. 152

N από το Ναό

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος και το δακτύλιο της βάσης.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.040.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το σώμα διακοσμείται με οξυκόρυφα φύλλα σε φολιδωτή διάταξη. Το ανάγλυφο είναι επίπεδο.

608. (M87/ Πμ445)

Πίν. 152

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.041, πλ. 0.034.

Πηλός τεφρός (10YR 5/1) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Το σώμα διακοσμείται με οξυκόρυφα φύλλα σε φολιδωτή διάταξη. Η μήτρα που χρησιμοποιήθηκε πρέπει να ήταν πολύ φθαρμένη, γιατί οι πλάγιες νευρώσεις μόλις που διακρίνονται.

609. (M87/ Πμ497)

Πίν. 152, 253

ΤΕ

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.019, πλ. 0.023.

Πηλός τεφρός αλλοιωμένος (2.54R 6/2) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Τα φύλλα που καλύπτουν το σώμα σε φολιδωτή διάταξη είναι οξυκόρυφα και στο κατώτερο τμήμα τους το περίγραμμά τους γίνεται ρομβοειδές. Εσωτερικά δεν υπάρχει η κεντρική νευρώση παρά μόνον οι λοξές νευρώσεις.

610. (M93/ Ξερ. 1/ Πμ1)

Πίν. 153

Α. του Α6. Ξερολιθιά αρ. 1.

Ακέραη η βάση με ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσης 0.030, διάμ. ρόδακα 0.022

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καφετί/ μελανό.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα με γεμάτα πέταλα. Ο ρόδακας καταλαμβάνει μικρότερο χώρο από τον ανάγλυφο δακτύλιο που όριζε την προς διακόσμηση επιφάνεια, με αποτέλεσμα να μένει άπεργο. Στο σώμα σώζεται η κατώτερη σειρά φυλλοφολιδωτού από οξυκόρυφα φύλλα.

Φ1α. *Οξυκόρυφα φύλλα τύπου Φ1, με διπλό περίγραμμα.*

611.(M83/ Πμ333)

Πίν. 154

Επιφανειακά.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.023, ύψ. ζών. 0.012.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται η ανώτερη σειρά οξυκόρυφων φύλλων με διπλό περίγραμμα. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με μαϊάνδρο.

612. (M83/ Πμ270)

Πίν. 154, 253

Δ4

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.034, ύψ. σώμ. 0.020, πλ. 0.044.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέυροθο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζονται δύο σειρές και η αρχή τρίτης με φύλλα οξυκόρυφα σε φολιδωτή διάταξη.

613. (M88/Πμ368)

Πίν. 154

"ΘΕΑΤΡΟ"

Η μισή περίπτωση βάση και μικρό τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0040.

Πηλός τεφρός (10 YR 6/1) με πολύ μίκα. Γάνωμα μελανό, απολεπισμένο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζεται η κατώτερη σειρά οξυκόρυφων φύλλων.

614. (M89/Πμ146)

Πίν. 154

Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.017, πλ. 0.034.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζονται δύο σειρές από φυλλοφολιδικά οξυκόρυφα φύλλα.

615. (M86/Πμ92)

Πίν. 154

Βεσπασιανές.

Το ένα τέταρτο από το σκύφο: ακέραιη βάση και τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσ. 0.040, ύψ. σώμ. 0.007, πλ. 0.003.

Πηλός ρόδινος (2.54R 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από το σώμα σώζεται η κατώτερη σειρά φυλλοφολιδικών οξυκόρυφων φύλλων.

616. (M88/Πμ377)

Πίν. 154

"Θέατρο"

Θραύσμα από το σώμα

Υψ. 0.036, πλ. 0.016

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/2) με μίκα, αλλοιωμένος. Γάνωμα καστανομέλανο επίσης αλλοιωμένο.

Σώζονται τρεις σειρές οξυκόρυφων φύλλων σε φυλλοφολική διάταξη.

Φ1β. Οξυκόρυφα φύλλα με δέσμη τριών νευρώσεων που ξεκινά από την κορυφή του φύλου.

617. (M81/Πμ26)

Πίν. 154, 253

Αν. από το Ναό.

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος, συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Ύψ. 0.043, ύψ. χείλ. 0.012, διάμ. χείλ. 0.110.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο σειρές οξυκόρυφων φύλλων (Φ1β) σε φολλιδωτή διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

618. (M89/Πμ129 +)

Πίν. 154

Γ/Ν1

Τρία συνανήκοντα θραύσματα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το σώμα.

Ύψ. χείλ. 0.012, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Το σώμα καλύπτεται με οξυκόρυφα φύλλα (Φ1β) σε φολλιδωτή διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο με στρεπτή λόγχη.

619. (M87/Πμ140)

Πίν. 154, 253

ΤΕ

Θραύσμα από το σώμα και τμήμα οριζόντιας ζώνης.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.030.

Πηλός τεφρός (7.5YR 6/10) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Στο σώμα σώζονται οι κορυφές τριών οξυκόρυφων φύλλων (Φ1β). Ακολουθεί σειρά ανάγλυφων κοινίδων που ορίζουν το κατώτερο όριο οριζόντιας ζώνης. Από τη διακόσμησή της σώζεται τμήμα γιρλάντας που περικλείει ρόδακα. Δεξιά από τη γιρλάντα ομάδα τριών ανάγλυφων κοινίδων που χώριζαν τις γιρλάντες.

620. (M83/Πμ110 +)

Πίν. 154, 254

Δ2. Φρέαο

Θραύσματα συγκολλημένα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος σκύφου.

Διάμ. βάσ. 0.050, σωζ. ύψ. 0.035.

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (2.5YR 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, εσωτερικά και εξωτερικά.

Η βάση είναι αδιακόσμητη, όπως συμπεραίνεται από το ελάχιστο τμήμα της περιφέρειας που σώζεται. Στο σώμα σώζονται τρεις σειρές οξυκόρυφων φύλλων (Φ1β).

621.(M87/ Πμ586)

Πίν. 155

Γ/Ν1

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με μικρό τμήμα της βάσης.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.027.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Η κατώτερη σειρά των οξυκόρυφων φύλλων (Φ1β) σε φολιδωτή διάταξη στο σώμα εκφύεται από κορυφές οξυκόρυφων φύλλων που περιβάλλουν το δακτύλιο της βάσης.

622.(M86/ Πμ100)

Πίν. 155, 254

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με μικρό τμήμα από τη βάση.

Ύψ. 0.027, πλ. 0.020.

Πηλός τεφρός (10 YR 5/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζονται δύο σειρές οξυκόρυφων φύλλων (Φ1β) σε φολιδωτή διάταξη.

623.(M87/ Πμ240)

Πίν. 155

ΤΕ.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος με μικρό τμήμα της βάσης.

Ύψ.

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, σκούρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σώζονται τρεις σειρές οξυκόρυφων φύλλων μακρόστενων (Φ1β).

624.(M88/Πμ301)

Πίν. 155, 254

Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση με τμήμα από το σώμα.

Ύψ. από δακτύλιο 0.021, πλ. 0.026

Πηλός ρόδινος (2.5YR6/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα κασταομέλανο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα σε τέσσερις σειρές μικρά οξυκόρυφα φύλλα.

Φ1γ Οξυκόρυφα φύλλα με μία νεύρωση.

625.(M88/ Πμ439)

Πίν. 155

Επιφανειακά.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.024, πλ. 0.032.

Πηλός ρόδιος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, σιλπινό.

Σώζεται ο ανάγλυφος δακτύλιος από τη βάση. Το σώμα διακοσμείται με οξυκόρυφα γεμάτα φύλλα με μία νεύρωση. Γύρω από τον δακτύλιο της βάσης είναι τοποθετημένα τα μικρότερου μεγέθους φύλλα και σταδιακά στις επόμενες σειρές αυξάνει το μέγεθός τους.

626. (M82/ Πμ24)

Τομή N-v1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.017, πλ. 0.014.

Πηλός ρόδιος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό απολεπισμένο.

Σώζεται ένα φύλλο οξυκόρυφο γεμάτο με μία νεύρωση ανάγλυφη (Φ1γ) και οι κορυφές δύο φύλλων της υποκείμενης σειράς σε φολιδωτή διάταξη.

627. (M88/ Πμ66)

NΔ/5.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.030.

Πηλός τεφρός (10YR 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Σώζεται ο δακτύλιος από τη βάση. Στο σώμα οξυκόρυφα, γεμάτα φύλλα (Φ1γ) σε φολιδωτή διάταξη.

628. (M87/ Πμ158)

Πίν. 155

TE.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.036.

Πηλός τεφρός (10 YR 6/1) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το σώμα καλύπτεται με οξυκόρυφα φύλλα (Φ1γ), επίπεδα, στα οποία αποδίδεται μόνον το περίγραμμα και η νεύρωση.

629. (M83/ Πμ280)

Πίν. 155, 254

Δ4

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.022.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5 / 0). Γάνωμα μελανό.

Στο σώμα οξυκόρυφα φύλλα επίπεδα με μία νεύρωση (Φ1γ). Στην οριζόντια ζώνη αδιάγνωτη η διακόσμηση.

Φ1δ. Οξυκόρυφα φύλλα με κουκιδωτές στρεπτές νευρώσεις.
(Κατάλογος 5)

630. (M82/ Πμ198, 199)

Πίν. 155, 255

Δ3

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται από τη βάση, το σώμα και την οριζόντια ζώνη.

Μέγ. ύψ. 0.030, πλ. 0.036.

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 4) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση της βάσης σώζεται τμήμα από ρόδακα. Ακολουθεί διπλός ανάγλυφος δακτύλιος. Το σώμα διακοσμείται με μακριά οξυκόρυφα φύλλα (ύψ. 0.019) με δέσμη τριών κουκιδωτών νευρώσεων στο εσωτερικό τους. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με όρθια σιγμοειδή.

631. (M87/ Πμ604)

Πίν. 155

Γ/ N1

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.020.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Στην κορυφή του θραύσματος σώζεται ίχνος από την ανάγλυφη ταινία της ζώνης. Το σώμα καλύπτεται από οξυκόρυφα φύλλα με μία κεντρική ανάγλυφη νεύρωση και εκατέρωθεν δύο συμμετρικές από την κορυφή κουκιδωτές νευρώσεις.

632. (M87/ Πμ625)

Πίν. 155, 255

Γ/ N1.Οχετός

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.20, πλ. 0.017.

Πηλός ρόδινος (5 Y R 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Σώζονται δύο σειρές από τρία οξυκόρυφα φύλλα με στρεπτή την κεντρική νεύρωση και ευθύγραμμες ανάγλυφες τις δύο άλλες που ξεκινούν από την κορυφή του φύλλου.

633. (M88/ Πμ333)

Πίν. 155

Γ/ΝΙ

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο, ομοιόχρωμο.

Στην κορυφή του θραύσματος σώζεται ίχνος από την ανάγλυφη ταινία της ζώνης. Το σώμα καλύπτεται με σειρές οξυκόρυφων φύλλων σε φολιδωτή διάταξη (σώζονται τρεις σειρές). Τα φύλλα έχουν στρεπτή κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν ευθύγραμμες ανάγλυφες δύο νευρώσεις που ξεκινούν από την κορυφή του φύλλου.

634. (M82/Πμ228)

Πίν. 155, 255

Δ3.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.020.

Πηλός ρόδινος (2.5Y R 6/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό'.

Στην κορυφή του θραύσματος σώζεται ίχνος από την ανάγλυφη ταινία της ζώνης. Το σώμα καλύπτεται με σειρές οξυκόρυφων φύλλων (φ1δ) όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο (μία κεντρική στρεπτή νεύρωση και εκατέρωθεν δύο ευθύγραμμες που ξεκινούν από την κορυφή του φύλλου).

Φ2. Καμπυλοκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν λοξές νευρώσεις. Σύνολο 9 (Κατάλογος 4)

635. (M83/Πμ186 +)

Πίν. 156

Δ4 Φρέαρ

Συγκολλημένα θραύσματα και άλλα που συνανήκουν από τη βάση και το σώμα.

Διάμ. βάσ. 0.040, μέγ. ύψ. σώμ. 0.032.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Στο σώμα καμπυλοκόρυφα φύλλα (Φ1β) σε φυλλοφολιδωτή διάταξη.

636. (M87/Πμ349)

Πίν. 156, 256

ΤΕ.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.031.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Το σώμα διακοσμείται με καμπυλοκόρυφα φύλλα (Φ1β) σε φυλλοφολιδωτή διάταξη.

637. (M87/Πμ522)

Πίν. 156, 256

TE.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. 0.021, πλ. 0.022.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/6). Γάνωμα καστανομέλανο, στιλπνό.

Οι δύο σειρές καμπυλοκόρυφων φύλλων (Φ2) είναι διαταγμένες με τρόπο που δεν αλληλοκαλύπτονται τα φύλλα. Έτσι αποδίδεται ακέραιο το ένα φύλλο το οποίο στο κατώτερο τμήμα του απολήγει σε τριγωνική έκφυση.

638. (M87/Πμ91)

Πίν. 156, 256

TE

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.018, πλ. 0.032

Πηλός τεφρός (2.5YR 6/0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα γκριζο, θαμπό.

Σχηματοποιημένα ανθεματά φύλλα με διαμορφωμένη αφειτηρία, κλεισμένα σε ανάγλυφο περίγραμμα, καλύπτουν το σώμα σε αραιή φυλλοφολιδωτή διάταξη.

639. (M88/πμ124)

Πίν. 156, 256

NΔ/5

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.023, πλ. 0.017

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Στο σώμα, σε πυκνή φυλλοφολιδωτή διάταξη, είναι τοποθετημένα καμπυλοκόρυφα φύλλα κλεισμένα σε ανάγλυφο περίγραμμα.

Φ2β. Καμπυλοκόρυφα φύλλα με δέσημη τριών νευρώσεων που ξεκινά από την κορυφή.

Σύνολο 3 (Κατάλογος 3)

640. (M82/Πμ278 +)

Πίν. 156

Δ4-δ1

Τέσσερα θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκαλούνται από το σώμα.

Μέγ. ύψ. 0.025, μέγ. πλ. 0.030.

Πηλός τεφρός (10 YR 6/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό εσωτερικά και εξωτερικά.

Το σώμα καλύπτεται με σειρές καμπυλοκόρυφων φύλλων (Φ2β) σε φολιδωτή διάταξη.

641.(M86/ Πμ174, 243)

Πίν. 156

ΝΔ/1 - ΝΔ/3.

Δύο θραύσματα που συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται από το σώμα. Το ένα σώζει και τμήμα οριζόντιας ζώνης.

Πηλός ερυθρωπός (2.5YR 6/ 6). Γάνωμα ερυθρωπό.

Στο σώμα η διακόσμηση αποτελείται από σειρές καμπυλοκόρυφων φύλλων (Φ2β). Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

642. (M89/Πμ 6)

Πίν.156

ΤΕ

Θραύσμα από τη βάση και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Πηλός ρόδιнос σκούρος (7.5YR 6/4) αλλοιωμένος, με μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Το μέταλλο, το οποίο έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα, περιβάλλεται από διπλό δακτύλιο. Στο σώμα διακρίνονται αποσπασματικά φύλλα με νευρώσεις σε φυλλοφολιδωτή διάταξη.

Φ2γ. Καμπυλοκόρυφα φύλλα με μία νεύρωση.

Σύνολο 6 (Κατάλογος 2)

643. (M87/ Πμ291)

Πίν. 157,

257

ΤΕ.

Συγκολλημένα θραύσματα από τη βάση και ανεξάρτητα συγκολλημένα θραύσματα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. βάσ. 0.038, μέγ. ύψ. 0.040.

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 8) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανόχρωμο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα καλύπτεται από καμπυλοκόρυφα φύλλα, γεμάτα με μία νεύρωση σε φολλιδωτή διάταξη. Από την οριζόντια ζώνη σώζεται ελάχιστο τμήμα από βλαστόσπειρα.

644. (M88/ Πμ42)

Πίν. 157

ΝΔ/ 5.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.011.

Πηλός πορτοκαλλέρυθρος (5 YR 7/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, στιλπνό.

Η βάση διακοσμείται με έξεργα αποδοσμένο ρόδακα. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τρία καμπυλοκόρυφα φύλλα γεμάτα, με μία νεύρωση εσωτερικά (Φ2γ).

Φ3. Ρομβόσχημα φύλλα σε φολιδωτή διάταξη.

(Κατάλογος 3)

645. (M88/Πμ92)

Πίν. 157, 256

NΔ5

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.026, διαστ. φύλλου 0.021 X 0.008.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 6/0) με ελάχιστη μίκα και προσμίξεις. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Το σώμα καλύπτεται με μικρά ρομβόσχημα φύλλα με εσωτερικές πλάγιες νευρώσεις συμμετρικές προς τη νοητή κάθετη νεύρωση.

646. (M88/πμ165 + Γ/N1' 90)

Πίν. 157, 257

Γ/N1.

- Το ανώτερο τμήμα σκύφου συγκολλημένο από δύο θραύσματα και άλλα που συνανήκουν.

Υψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζών. 0.012, μέγ. ύψ. .057.

Πηλός ρόδινος (5 YR 6/4) με μίκα. Γάνωμα μελανό, απολεπισμένο.

Το σώμα καλύπτεται από μεγάλα ρομβόσχημα φύλλα με μία κεντρική νεύρωση σε φολιδωτή διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο. Το χείλος είναι προσαρμοσμένο πιο μέσα από τα τοιχώματα του σώματος.

647. (M88/Πμ151)

NΔ/5.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. σώμ. 0.017, πλ. 0.035.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό εξωτερικά, εσωτερικά καστανέρυθρο.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Το σώμα καλύπτεται με ρομβόσχημα φύλλα με μία κεντρική νεύρωση, σε φολιδωτή διάταξη.

Φ4. Λογχοειδή φύλλα σε φολιδωτή διάταξη.**648. (M87/ Πμ568)****Πίν. 158, 257**

Γ/ N1

Θραύσμα από το σώμα κρατήρα.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.034, πάχ. 0.004.

Πηλός τεφρός (5YR 6/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, απολεπισμένο.

Σώζονται τρεις σειρές από τη φυλλοφολιδωτή διακόσμηση. Τα φύλλα είναι ευμεγέθη με μια κεντρική νεύρωση (0.020 ύψ.).

649. (M83/ Πμ3 + M82/ Πμ11)**Πίν. 158**

N-v1, N-v2.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.033, πλ. 0.37

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 8) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο.

Σώζεται η ανώτερη σειρά από τη φυλλοφολιδωτή διακόσμηση : ευμεγέθη λογχοειδή φύλλα με μία κεντρική νεύρωση. Ακολουθεί ανάγλυφη ταινία που ορίζει οριζόντια ζώνη, της οποίας δεν σώζεται η διακόσμηση.

650. (M87/ Πμ565)**Πίν. 158**

Γ/ N1

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.019, πλ. 0.021.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα γκριζομέλανο.

Σώζονται αποσπασματικά τρεις σειρές φυλλων σε φυλλοφολιδωτή διάταξη. Όπως διακρίνεται από το μέγεθος των φύλλων της μεσαίας σειράς πρόκειται για όμοια με του προηγούμενου σκύφου, ευμεγέθη, ακρόστενα, λογχοειδή φύλλα.

651. (M/ Πμ102)**Πίν. 158, 257**

NΔ/1

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.020, πλ. 0.023.

Πηλός ρόδιнос (2.5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Σώζονται οι κορυφές (ύψ. 0.012), λογχοειδών φύλλων με μία κεντρική νεύρωση, σε φολιδωτή διάταξη.

Φ5. Ανθη και ανθέμια σε φολιδωτή διάταξη.

652. (M83/Πμ168)

Πίν. 158, 258

Δ2

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος και την οριζόντια ζώνη.

Υψ. 0.019, πλ. 0.023.

Πηλός τεφρός (10YR 5/ 1) με μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο σειρές τρίφυλλων ανθέων σε φολιδωτή διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες.

653. (M87/Πμ635)

Πίν. 158, 258

Γυμνάσιο. Επιφανειακά.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.022.

- Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο.

Σώζονται τέσσερις σειρές τρίφυλλων ανθέων σε φολιδωτή διάταξη.

654. (M87/Πμ600)

Πίν. 258

Γ/ N1/α.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος κλειστού σχήματος αγγείου.

Υψ. 0.024, πλ. 0.016.

Πηλός τεφρός (2.5YR 6/ 0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα τεφρό μόνον στην εξωτερική επιφάνεια.

Στο ανώτερο τμήμα του θραύσματος, στο αριστερό άκρο, σώζεται ίχνος από ανάγλυφη ταινία που ορίζει ζώνη. Το σώμα καλύπτεται από σειρές μικρών ανθεμίων (ύψ. 0.006) σε φολιδωτή διάταξη.

Φ6. Αταξινόμητοι σκύφοι (Μεμονωμένα παραδείγματα)

655. (M87/πμ54)

Πίν. 158, 258

TE.

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.026, πλ. 0.020.

Πηλός ερυθροπός σκούρος (10R 6/ 4), αλλοιωμένος. Γάνωμα κεραμόχρωμο σκούρο.

Το σώμα διακοσμείται με καρδιοσχημα όρθια φύλλα (σώζονται τρία) αποδίδεται μόνον το αριστερό μισό περίγραμμα. Εσωτερικά υπάρχει μία κεντρική νεύρωση και εκατέρωθεν μικρές λοξές, όπως του τύπου Φ1.

656. (M83/ Πμ89)

Πίν. 258

ΝΔ/ 1.

Θραύσμα από το δακτύλιο της βάσης και ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Ύψ. 0.016, πλ. 0.021.

Πηλός πορτοκαλλόχρωμος (7.5YR 7/6). Ίχνη από ερυθρωπό γάνωμα.

Η βάση είναι αδιακόσμητη. Από τον ανάγλυφο δακτύλιο εκφύεται μια σειρά κορυφών οξυκόρυφων φύλλων με νευρώσεις. Ακολουθούν φύλλα ατρακτοειδούς σχήματος με εσωτερική νευρώση και μικρές λοξές νευρώσεις εκατέρωθεν. Σώζεται μόνον το κατώτερο τμήμα του φύλλου.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΚΩΝΟΦΟΡΩΝ ΚΑΡΠΙΩΝ (657- 663)

657. (M81/ Πμ85 + 88)

Πίν. 159

Τομέας Ναού

Συγκολλημένα θραύσματα από τον πυθμένα, το σώμα την οριζόντια ζώνη και τμήμα από το χείλος.

Ο σκύφος δεν έχει διαμορφωμένη βάση.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Ολόκληρο το σώμα του σκύφου και ο πυθμένας καλύπτονται από πυραμιδοειδή ανάγλυφα εξάρματα τύπου "κωνοφόρων" σε ακανόνιστη διάταξη. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο.

658. (M83/ Πμ220)

Πίν. 159, 259

Δ4/ 1

Το ανώτερο τμήμα του σώματος, η οριζόντια ζώνη και το χείλος συγκολλημένα από πολλά θραύσματα.

Ύψ. 0.075, πλ. 0.60, ύψ. ζών. 0.010, ύψ. χείλ. 0.023.

Πηλός τεφρός (7.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα τεφρό.

Το σώμα καλύπτεται από πυραμιδοειδή ανάγλυφα εξάρματα τύπου "κωνοφόρων". Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με απλό πλοχμό.

Από την ίδια μήτρα προέρχεται το θραύσμα M88/ Πμ205.

659. (M86/ Πμ70, 104, 60)

Πίν. 159, 259

Βεσπασιανές.

Το ανώτερο τμήμα του σώματος, η οριζόντια ζώνη και το χείλος, συγκολλημένα από τρία θραύσματα.

Διάμ. χείλ. 0.110, ύψ. ζών. 0.008, ύψ. χείλ. 0.016.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/ 6) με μίκα. Γάνωμα αλλοιωμένο ερυθρό / καφετί.

Το σώμα καλύπτεται από πυραμιδοειδή ανάγλυφα εξάρματα, τύπου κωνοφόρων, τα οποία περιτρέχουν το σώμα διαταγμένα σε οριζόντια διάταξη. Η ζώνη διακοσμείται με αλυσίδα από οριζόντια σιγμοειδή.

660. (M83/ Πμ13)

Πίν. 160, 259

N-v2.

Το χείλος και τμήμα από το σώμα.

- Ύψ. 0.031, πλ. 0.027, ύψ. χείλ. 0.014.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το σώμα καλύπτονταν από πυραμιδοειδή ανάγλυφα εξάρματα, τύπου κωνοφόρων, όπως συμπεραίνεται από δύο που σώζονται τμηματικά. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη από σταγόνες και ωά, χωρίς να ορίζεται από ανάγλυφες ταινίες

661. (M81/ Πμ240)

Πίν. 160

N από το Δ1.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.097, πλ. 0.021.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το σώμα καλύπτεται με πυραμιδοειδή εξάρματα σε ακανόνιστη διάταξη. Στο ανώτερο τμήμα, κάτω από την ταινία που ορίζει την οριζόντια ζώνη, στο δεξιό άκρο του οστράκου αποδίδεται ανάμεσα στα πυραμιδοειδή εξάρματα, οξικόρυφο φύλλο.

662. (M81/ Πμ272)

Πίν. 160

N από το Δ1. Κάτω από το στρ. καταστροφής.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.032.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/ 0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το σώμα καλύπτεται με πυραμιδοειδή εξάρματα σε ακανόνιστη διάταξη.

663. (M88/ Πμ 145)

Πίν. 160

ΝΔ/5

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.064, πλ. 0.040

Πηλός τεφρός (7.5YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα ερυθρό, σκούρο.

Το σώμα διακοσμείται με ανάγλυφα πυραμιδοειδή εξάρματα.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΟΜΟΚΕΝΤΡΩΝ ΗΜΙΚΥΚΛΙΩΝ (664- 670)

664. (M86/ Πμ294)

Πίν. 161, 259

Δ5.

Πολλά συνανήκοντα και συγκολλημένα θραύσματα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη και μεγάλο τμήμα του σώματος· λείπει η βάση.

Μέγ. ύψ. 0.040.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, απολεπισμένο.

Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται δύο ακέραιες και τμήμα από τρίτη συστάδα τριών ομόκεντρων κρεμάμενων ημικυκλίων' περιλαμβάνουν οκτάκτινο άστρο. Την εξωτερική σειρά ημικυκλίων περιτρέχουν κουκίδες, ενώ στα σχηματιζόμενα διάκενα τοποθετείται όμοιο οκτάκτινο άστρο. Η οριζόντια ζώνη διακοσμείται με βλαστόσπειρα τύπου I.

665. (M/ Πμ73)

Πίν. 161

B8.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.018, πλ. 0.030.

Πηλός ρόδινος (5YR 7/8) με μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό.

Από τη διακόσμηση σώζονται τα τρία κρεμάμενα ημικύκλια που περιλαμβάνουν ακτινωτό άστρο.

666. (M/ πμ61)

Πίν. 161

B6

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.031.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με πολύ μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται το δεξιό τμήμα δύο ομόκεντρων ημικυκλίων. Η υπόλοιπη επιφάνεια του σώματος καλύπτεται από ανάγλυφες κουκίδες σε ακανόνιστη διάταξη.

667. (M86/ Πμ336)

Πίν. 161

Αγωγός Β από το Δ4.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.012, πλ. 0.022.

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/8). Γάνωμα καφετί.

Από τη διακόσμηση σώζονται τμήματα από δύο συστάδες τριών ημικυκλίων και ανάμεσά τους, σε όχι ακριβώς παράλληλη διάταξη, οι κουκίδες που περιτρέχουν το εξωτερικό ημικύκλιο.

668. (M88/ Πμ125)

Πίν. 161

ΝΔ/5

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.037.

Ο πήλός και το γάνωμα είναι αλλοιωμένα από φωτιά.

Από τη διακόσμηση σώζεται συστάδα τριών ημικυκλίων που περικλείουν στροβίλο, με έξι σκέλη (σώζονται τα πέντε).

669. (M87/πμ138)

Πίν. 161

ΤΕ.

Μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.028

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/6). Γάνωμα μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζεται συστάδα τριών κρεμάμενων ημικυκλίων. Σε κάθε περίμετρο του ημικυκλίου έχουν αποδοθεί, αμελώς σχηματισμένες, ανάγλυφες κουκίδες. Το κενό ανάμεσα στις συστάδες των ημικυκλίων καλύπτουν οξυκόρυφες μικρές ανάγλυφες ακίδες.

670. (M83/ Πδ755)

Πίν. 162, 260

Παπτά. Κεραμική. 85. εκ. 4.

Δ2. Φρέαρ

Αέραςιος συγκολλημένος και συμπληρωμένη λάγνος- ασκός, με μία λαβή.

Ύψ. 0.085, ύψ. πλατιάς ζώνης 0.026, ύψ. στενής ζώνης 0.009

Η πλατιά ζώνη στο ώμο διακοσμείται με έξι συστάδες από τρία ημικύκλια' τα κενά που απομένουν γεμίζουν με ανάγλυφες κουκίδες. Η στενή ζώνη στο ανώτερο τμήμα του ώμου, που περιβάλλει το λαιμό διακοσμείται με ανθέμια που φέρονται από έλικες.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΠΟΛΥΓΩΝΩΝ (671- 675)

671. (M87/ Πμ324)

Πίν. 163

ΤΕ.

Θραύσμα από το χείλος, την οριζόντια ζώνη και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Διάμ. χείλ. 0.160, ύψ. χείλ. 0.013, ύψ. ζών. 0.014. αδιακ. ζώνης 0.005.

Πηλός ρόδιнос (7.5YR 7/4) με μίκα. Γάνωμα καφετί με μελανές ανταύγειες.

Στο σώμα σώζονται τρεις ανάγλυφες γραμμές που σχημάτιζαν δικτυωτό κόσμημα. Η ζώνη διακοσμείται με οκτάφυλλους ρόδακες, με γεμάτα φύλλα, οι οποίοι αποδίδονται κακότεχνα.

672. (M87/ Πμ549)

Πίν. 163

Γ/ δ1

Θραύσμα από την οριζόντια ζώνη και το σώμα.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.040, ύψ. ζών. 0.010.

Πηλός τεφρός (2.5YR 5/0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Στο σώμα σώζονται δύο από τις ανάγλυφες γραμμές που σχημάτιζαν δικτυωτό κόσμημα. Η ζώνη διακοσμείται με επτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα, αραιά τοποθετημένους.

673. (M88/ Πμ357)

Πίν. 163

"ΘΕΑΤΡΟ"

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. σώμ. 0.022, πλ. 0.027.

Πηλός ρόδιнос (5 YR 7/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο σκούρο.

Η βάση έφερε δωδεκάφυλλο ρόδακα (έξι ακέραια πέταλα και ανάμεσά τους οι κορυφές άλλων έξι). Ο δακτύλιος αποδίδεται αγνά. Στο σώμα σώζονται τρεις ανάγλυφες γραμμές που σχημάτιζαν το δικτυωτό κόσμημα.

674. (M87/Πμ14)

Πίν. 163

ΤΕ.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.023, πλ. 0.036.

Πηλός ρόδινος (2.5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Διακρίνεται ίχνος από τον ανάγλυφο δακτύλιο της βάσης. Στο σώμα τρεις ανάγλυφες γραμμές που σχημάτιζαν το δικτυωτό κόσμημα.

Όμοια διακόσμηση φέρουν τα μικρά θραύσματα από το σώμα διαφορετικών σκύφων: M87/Πμ267, M82/Πμ82, M82/Πμ39, M86/Πμ209, M88/Πμ350

675. (M86/Πμ36, 51, 17, 78, M87/Πμ649)

Πίν. 164

Χώρος αποχωρητηρίου. Γ/Ν1

Θραύσματα συγκολλημένα και άλλα που συνανήκουν από το σώμα, την οριζόντια ζώνη και το χείλος.

Διάμ. χείλ. 0.110, ύψ. ζών. 0.009, ύψ. χείλ. 0.0022.

Πηλός ρόδινος (7.5YR 7/6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο εξωτερικά στο χείλος και στη ζώνη στο υπόλοιπο σώμα και εσωτερικά καστανέρυθρο.

Από τη βάση σώζεται μόνον ο ανάγλυφος δακτύλιος από όπου ξεκινούν τα πολύγωνα που σχηματίζονται από ανάγλυφες κουκίδες και όχι από συνεχή γραμμή. Γύρω από το δακτύλιο, κάθε πολύγωνο περικλείει ένα επτάφυλλο ανθέμιο, ενώ στο ανώτερο τμήμα του σώματος τα πολύγωνα περικλείουν από μια έλικα. Η ζώνη διακοσμείται με αστραγάλους.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ (676- 706)**676.** (M88/ Πμ 81, 189+200)

Πίν. 165, 261

ΝΔ/5, Γ/Ν 1

Περίπου το ένα τρίτο από το σώμα σκύφου λείπει η βάση και το χείλος.

Διάμ. στο ύψος της ανώτερης ζώνης 0.150, πάχ. 0.007

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, σκούρο, ομοιόχρωμο, με ανταύγειες κατά τόπους.

Από τη διακόσμηση του μεταλλίου σώζεται σειρά κορυφών οξυκόρυφων φύλλων που περιέβαλε το ρόδακα της βάσης. Ακολουθεί ο ανάγλυφος δακτύλιος. Η διακόσμηση στο σώμα είναι διαταγμένη σε τρεις οριζόντιες πλατιές ζώνες. Η κατώτερη, ύψ. 0.038, σώζει από τη διακόσμηση ένα κόσμημα το οποίο συντίθεται από τρία διττά πεταλόσχημα φύλλα που ξεκινούν από δέσμη τριών στρεπτών στελεχών' δεξιά και αριστερά από το κόσμημα σώζονται αποσπασματικά δύο πολύ λεπτοκαμωμένα δελφίνια όρθια. Το κόσμημα δεν καλύπτει ολόκληρο το ύψος της ζώνης, με αποτέλεσμα να μένει ένα κενό.

Η επόμενη ζώνη (ύψ. 0.029) διακοσμείται με ζεύγος ανδρικής και γυναικείας μορφής ηθοποιών , οι οποίοι κρατούν στο αριστερό τους αναστηλωμένο βραχίονα κέρας; το οποίο αποδίδεται συμφυές με το χέρι. Η ανδρική μορφή φορά περιζώμα και η γυναικεία χιτώνα και μιάτιο. Πιθανώς στα πρόσωπα φορούν προσωπεία, εκτός εάν η παραμόρφωση του προσώπου θεωρηθεί ότι οφείλεται στην κατεστραμμένη επιφάνεια. Ακολουθεί ζώνη με έφιππες , καλπάζουσες αμαζόνες προς τα αριστερά. Από το θέμα αυτό η σφραγίδα σώζεται αποσπασματικά. Διακρίνεται το κοντό ένδυμα της μορφής το οποίο επιτρέπει την ταύτιση με αμαζόνες.

677. (M86/ Πμ37)

Πίν. 166, 262

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.048, πλ. 0.050 , πάχ. 0.004

Πηλός τεφρός (2.5 YR 6/0). Γάνωμα μελανό, με ανταύγειες.

Το θραύσμα προέρχεται από το κατώτερο τμήμα του σώματος όπως προκύπτει από τα ίχνη του τροχού στην εσωτερική επιφάνεια του σκύφου. Η διακόσμηση συντίθεται από την επανάληψη μεμονωμένων σφραγίδων. Όρθιο έλικοειδές κλαδί (ύψ. 0.032) που εκφύεται από είδος βάσης, την οποία αποτελούν δύο ανάγλυφες ταινίες, απολήγει σε ανάγλυφο σταγονόσχημο έξαγμα. Οι έλικες του κλαδιού έχουν τις απολήξεις τους εναλλάξ προς τα μέσα και προς τα έξω. Το κλαδί περιβάλλεται δεξιά και αριστερά από μία λουτροφόρο (ύψ. 0.025) χαμηλότερου ύψους, ενώ στο ύψος της απόληξης του κλαδιού υπάρχει εκατέρωθεν

από ένας ρόδακας οκτάφυλλος (διαμ. 0.015). Αριστερά από τη σύνθεση αυτή του κλαδιού και των λουτροφόρων αποδίδεται γραμμικό φύλλο φτέρης με στρεπτή κεντρική νεύρωση και ελικοειδή "φύλλα" τα οποία στρέφονται άλλοτε προς τα μέσα και άλλοτε προς τα έξω.

678. (M82/ Πμ 232)

Πίν.

Δ3

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.047, πάχ. 0.004

Πηλός τεφρός (10YR 6/1)καθαρός. Γάνωμα γκριζωπό.

Από τη διακόσμηση στην κατώτερη ζώνη αναγνωρίζεται η απόληξη κλαδιού, όμοια με του προηγούμενου σκύφου' δεξιά και αριστερά δυσδιάγνωστο κόσμημα.. Από την ανώτερη ζώνη ευδιάκριτο είναι το πόδι ζώου σε καλπασμό.

679. (M82/ Πμ110)

Πίν. 166, 262

B2. Επιφανειακά.

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Συν. ύψ. 0.040, ύψ. σώμ. 0.032, πλ. 0.045.

Πηλός τεφρός (7.5 YR 6/ 2). Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Ο ρόδακας της βάσης είναι έξεργος και δεν αποδίδεται ο συνήθης ανάγλυφος δακτύλιος γύρω από το μέταλλιο. Στο σώμα η διακόσμηση συντίθεται από τρία κοσμήματα: όρθιο ελικοειδές κλαδί εκφύεται από είδος βάσης την οποία αποτελεί μια ανάγλυφη γραμμή' οι έλικες του κλαδιού στρέφουν τις απολήξεις τους εναλλάξ προς τα μέσα και προς τα έξω. Εκατέρωθεν του κλαδιού αποδίδεται από ένα αλαβοστρόχημο κόσμημα που επιστέφεται στην κορυφή του από τρεις κουκίδες. Αριστερά από τη σύνθεση του κλαδιού με το αλαβαστρόχημο κόσμημα υπάρχει φύλλο λατού με κεντρική νεύρωση.

680. (M86/ Πμ124)

Πίν. 166, 262

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.042, πλ. 0.046.

Πηλός γκριζορόδινος (7.5 YR 6/ 2). Γάνωμα μελανό με καφετί ανταιγείες.

Από τη διακόσμηση σώζεται η κορυφή ελικοειδούς κλαδιού με ορθογώνιου σχήματος έξαγμα στην απόληξή του. Δεξιά και αριστερά από την κορυφή του κλαδιού οκτάφυλλος ρόδακας με σφηνοειδή πέταλα (διαμ. 0.015).

681. (M/ 71)

Πίν.166

Περισυλλογή

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.027, πλ. 0.029.

Πηλός γκριζός (7.5 YR 6/ 2). Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Σώζεται το ανώτερο τμήμα όρθιου ελικοειδούς κλαδιού που φέρει στην κορυφή του ορθογώνιου σχήματος επίστεψη με εγγεγραμμένο τετράγωνο το οποίο περικλείει διαγώνιες.

682. (M81/Πμ268)

Πίν. 166

Τομή N από το Δ1.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. σώμ. από το δακτύλιο 0.019, πλ. 0.039.

Πηλός τεφρός (7.5 YR 6/0). Γάνωμα μελανό.

Από τη βάση σώζεται ο ανάγλυφος δακτύλιος υποτυπωδώς αποδοσμένος. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζονται το κατώτερο τμήμα ελικοειδούς κλαδιού, σε έξεργο ανάγλυφο.

683. (M87/ Πμ156)

Πίν. 166, 262

TE.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.038, πλ. 0.040.

Πηλός ρόδιος στην εξωτερική επιφάνεια (2.5 YR 6/ 6) και τεφρός εσωτερικά στον πυρήνα (2.5 YR 5/ 0). Γάνωμα καστανομέλανο, θαμπό.

Το μέταλλιο της βάσης περιέβαλλε ζώνη με εμπίστετες κουκίδες και στη συνέχεια επόμενη ζώνη με ανάγλυφες κουκίδες. Από τη διακόσμηση του σώματος σώζεται το κατώτερο τμήμα φοινικόδεντρου: από τραπεζιόσχημο κορμό εκφύεται κεντρικός στέλεχος που αποδίδεται με εμπίστετες κουκίδες και δύο φύλλα δεξιά και αριστερά. Το φοινικόδεντρο περιβάλλεται δεξιά και αριστερά από λουτροφόρο, η οποία σώζεται αποσπασματικά.

684. (M86/ Πμ303)

Πίν. 166

Δ5/ α.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.019.

Πηλός γκριζός (10 YR 6/ 1). Γάνωμα καφετί.

Σώζεται ο διπλός δακτύλιος από τη βάση. Στο σώμα τμήμα από φύλλο λωτού δεξιά και αριστερά τμήμα από λουτροφόρο.

685. (M86/ Πμ 25, 32)

Πίν. 166

Δύο θραύσματα τα οποία συνανήκουν χωρίς να συγκολλούνται.

Μέγ. ύψ. 0.036, πλ. 0.048.

Πηλός τεφρός αλλοιωμένος (10YR 8/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό- γκριζο.

Χωρίς να υπάρχει οριζόντια διαχωριστική ταινία, η διακόσμηση είναι διαταγμένη σε δύο ζώνες. Η κατώτερη ζώνη πρέπει να βρίσκεται κοντά στη βάση, όπως συμπεραίνεται από την κλίση των τοιχωμάτων και από τα ίχνη του τροχού εσωτερικά. Η διακόσμηση στο τμήμα αυτό είναι δυσδιάκριτη. Η ανώτερη ζώνη διακοσμείται με άκανθα με αγκιστροειδείς απολήξεις, η οποία εναλλάσσεται με λουτροφόρους, όπως συμπεραίνεται από το δεύτερο θραύσμα, στο οποίο διακρίνεται το πόδι της λουτροφόρου.

686. (M90/ Πμ51)

Πίν. 167

- Γυμνάσιο.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.048, πλ. 0.055

Πηλός τεφρός(10Y R 6/3)

Στο κατώτερο τμήμα του θραύσματος σώζεται σειρά ανάγλυφων κουκίδων που περιέβαλλε τη βάση. Στο σώμα όρθιος ελικοειδής βλαστός με άνθη· δεξιά του λογχόσχημο φύλλο με οδοντωτό περίγραμμα και στρεπτή νεύρωση στο εσωτερικό, με διαμορφωμένο το κατώτερο τμήμα του σε κομβίοσχημο έξαρμα. Αριστερά από τον όρθιο βλαστό αποδίδεται πλούσια, δαντελωτή άκανθα με κεντρική νεύρωση.

687. (M90/ Πμ 127)

Πίν. 167

Γ/Ν1

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος σκύφου μεγάλου μεγέθους ή άλλου αχήματος αγγείου, όπως συμπεραίνεται από το πάχος των τοιχωμάτων.

Ύψ. 0.035, πλ. 0.040, πάχ. 0.008

Πηλός τεφρός (10YR 5/1) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Η βάση είναι αδιακόσμητη και προστέθηκε μετά από τη διακόσμηση του σώματος, εφόσον η ανάγλυφη διακόσμηση διαπερνά το δακτύλιο. Στο σώμα σώζεται το κατώτερο τμήμα άκανθας με πλούσιο φύλλωμα και εκατέρωθεν στρεπτές αφέτηρες μακροστενων φύλλων λωτού, όμοιου τύπου με τον προηγούμενο σκύφο.

688. (M86/ Πμ4)

Πίν. 167, 263

Βεσπασιανές.

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. από δακτύλιο βάσης 0.039, πλ. 0.055.

Πηλός γκριζός (10 YR 6/4) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό, θαμπό.

Από το μέταλλο της βάσης σώζονται οι κορυφές τριών καμπυλοκόρυφων πετάλων ρόδακα και ο ανάγλυφος δακτύλιος που τον περιβάλλει. Στο σώμα σώζεται σχεδόν ακέραιο φύλλο φτέρης με διπλωμένη κορυφή αριστερά και εκατέρωθεν του φύλλου πολύκλικος ελικοειδής βλαστός με άνθη ροδακοειδή και ανθέμια.

689. (M88/Πμ83)

Πίν. 167

NΔ/ 5.

Θραύσμα από το σώμα

Ύψ. 0.046, πλ. 0.048.

Πηλός γκριζός (7.5 YR 6/0) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα γκριζωπό.

Σώζεται στο μεγαλύτερο μέρος του το ανώτερο τμήμα φύλλου φτέρης και δεξιά στεφάνι γιρλάντας.

690. (M88/Πμ82)

Πίν. 168, 263

NΔ / 5.

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.064, πάχ. 0.005.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 6/0). Γάνωμα στο χρώμα τον πηλό.

Σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα πλούσιας πυραμιδοειδούς άκανθας με ανισοπαχή κεντρική νεύρωση. Δεξιά και αριστερά από την άκανθα βαδίζουν ερωδιοί προς τα δεξιά.

691. (M88/Πμ114)

Πίν. 168, 263

NΔ/ 5

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Ύψ. 0.041, πλ. 0.060.

Πηλός τεφρός (10 YR 6/2) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με ρόδακα με διττά πλατιά πέταλα. Ακολουθεί, χωρίς διαχωριστικό δακτύλιο, ζώνη με όρθιες κορυφές οξυκόρυφων φύλλων. Υποτυπωδώς αποδίδεται αναγλυκή ταινία για το διαχωρισμό της διακόσμησης του σώματος. Το σώμα διακοσμείται με απλοποιημένα φύλλα λωτού που εναλλάσσονται με σύνθετο είδος φύλλου που συντίθεται από συνεχόμενα ψιόσχημα τμήματα.

692. (M81/Πμ217)

Πίν. 168

Δ1.

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Υψ. από δακτύλιο 0.016, πλ. 0.039.

Πηλός γκριζωπός / ρόδινος (75 YR 6/2). Γάνωμα γκριζό.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με πολύφυλλο ρόδακα με λογχοειδή φύλλα. Ακολουθεί ανάγλυφος δακτύλιος. Το σώμα διακοσμείται με ανθεματώδη δέσμη φύλλων που ξεκινά από είδος κοντού στελέχου (κορμού) και σχηματοποιημένου κάλυκα. Η ανθεματώδη δέσμη εναλλάσσεται με δέσμη φύλλων φοίνικα που ξεκινούν από επίσης κοντό στέλεχος (κορμός).

693. (M89/Πμ117)

Πίν. 168

Γ/Ν1.

Θραύσμα από τη βάση και το σώμα.

Υψ. σώμ. 0.019, πλ. 0.046, πάχ. 0.005. Εξωτ. διάμ. βάσ. 0.050, εσωτ. 0.040.

Πηλός τεφρός (2.5 YR 5/0) με μίκα. Γάνωμα μελανό.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με πολύφυλλο ρόδακα που συντίθεται από την εναλλαγή λογχοσχημων και ρομβόσχημων πετάλων. Ακολουθεί διπλός ανάγλυφος δακτύλιος. Στο σώμα από τον φυτικό κάλυκα διακρίνεται η παχιά νεύρωση πλατιάς άκανθας και αριστερά φύλλο λατού.

694. (M/Πμ16)

Πίν. 169, 264

Θραύσμα από το σώμα.

Υψ. 0.042, πλ. 0.035

Πηλός αλλοιωμένος, στην εξωτερική επιφάνεια ρόδινος (5YR 7/3) και στην εσωτερική τεφρόχρωμος (10YR 6/1). Γάνωμα ανομοιόχρωμο, καστανόχρωμο, μελανό.

Από τη διακόσμηση σώζονται τρεις οριζόντιες ζώνες και ελάχιστο τμήμα από τη διακόσμηση που αντιστοιχούσε στο κυρίως σώμα. Διακρίνονται από επάνω προς τα κάτω: καρδιόσχημη αλυσίδα με τις κορυφές προς τα δεξιά, συμπιεσμένη στο ανώτερο τμήμα από αυλάκωση που περιέτρεχε το σημείο κάτω από το χείλος. Υπόκειται ζώνη με αστραγάλους και στη συνέχεια ζώνη με ιωνικό κυμάτιο με κοντή λεπτή λόγχη δεξιά και τριγωνική απόληξη του ωού. Από τη διακόσμηση του σώματος ενδιάκριτο είναι το ανώτερο τμήμα από στεφάνι γιρλάντας.

695. (M/Πμ 26)

Πίν. 169, 264

ΝΔ/1

Θραύσμα από οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.025, πλ. 0.038

Πηλός ρόδινος (5Y R 7/6). Γάνωμα μελανό/γκρίζο

Η οριζόντια ζώνη ορίζεται από αυλάκωση στο ανώτερο τμήμα, η οποία έχει συμπίεσει και τη διακόσμηση' στη συνέχεια διακρίνεται ελάχιστα ανάγλυφη ταινία, η οποία όριζε το σημείο προσκόλλησης του χείλους. Η σωζόμενη ζώνη διακοσμείται με αραιή καρδιόσχημη αλυσίδα με τις κορυφές προς τα αριστερά. Στο κατώτερο τμήμα ελάχιστα διακρίνεται σειρά τρίφυλλων ανθέων προς τα αριστερά.

696.(M 82/ Πμ 251)

Πίν. 169

Δ4- δ1

Χείλος σκύφου, γυρισμένο προς τα έξω, το οποίο περιτρέχουν δύο παράλληλες αυλακώσεις.

Ύψ. 0.037, πλ. 0.044.

Πηλός αλλοιωμένος, τεφρός/ ρόδινος (7.5YR 7/2) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα μελανό.

Από το ελάχιστο τμήμα της ανάγλυφης διακόσμησης σώζεται αποσπασματικά καρδιόσχημο κόσμημα από αλυσίδα που περιέτρεχε την οριζόντια ζώνη. Στη μετάβαση προς το χείλος διακρίνεται οριζόντια σειρά αστραγάλων , τελείως επίπεδων, από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

697. (M82/ Πμ 171)

Πίν. 169

Δ3

Θραύσμα από το σώμα και δύο οριζόντιες ζώνες' εξωτερικά, στη μετάβαση προς το χείλος υπάρχει αυλάκωση.

Ύψ. 0.047, πλ. 0.037

Πηλός τεφρός καθαρός (2.5YR 6/0) . Γάνωμα τεφρό, εκτός από το ανώτερο τμήμα όπου είναι σκούρο ερυθρό.

Το σώμα καλύπτεται από τις κορυφές οξυκόρυφων φύλλων με διαμορφωμένη απόληξη και εσωτερικές νευρώσεις, σε φυλλοφολιωτή διάταξη. Ακολουθεί οριζόντια ζώνη με ιωνικό κυμάτιο και στη συνέχεια στενή ζώνη με επίπεδο αστράγαλο.

698. (M/ Πμ45)

Πίν.

Δ4

Θραύσμα από το χείλος με τμήμα της οριζόντιας ζώνης.. Το χείλος είναι ανορθωμένο προς τα έξω.

Ύψ. 0.040, πλ. 0.042

Πηλός τεφρός (7.5YR 7/0) αλλοιωμένος. Γάνωμα γκριζωπό.

Εξωτερικά το χείλος περιτρέχουν δύο αβαθείς αυλακώσεις σε απόστ. 0.003. Από την ανάγλυφη διακόσμηση της ζώνης σώζεται αποσπασματικά , ιωνικό κυμάτιο.

699. (M88/ Πμ 111)

Πίν.

ΝΔ/5

Θραύσμα από το χείλος και οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.042, πλ. 0.047, ύψ. χείλ. 0.011

Πηλός ρόδιнос (5YR 7/6) σχεδόν καθαρός. Γάνωμα μελανό, καστανόχρωμο, ομοιόχρωμο.

Εξωτερικά κάτω από το χείλος υπάρχουν δύο αβαθείς αυλακώσεις σε απόσταση 0.004. Ακολουθεί στενή ζώνη (0.007) διακοσμημένη με αστραγάλους σε τελείως χαμηλό ανάγλυφο. Από τη διακόσμηση της επόμενης ζώνης ; διακρίνεται ουρά δελφινιού.

700. (M87/ Πμ 553)

Πίν.

Στέγη αποχωρητηρίου.

Θραύσμα από το χείλος και οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.046, πλ. 0.057

Πηλός τεφρός (10YR 5/1) σκούρος. Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο. Κάτω από το χείλος υπάρχει μια αβαθής αυλάκωση. Ακολουθεί στενή ζώνη (0.007) διακοσμημένη με αστραγάλους , οι οποίοι αποδίδονται με χαμηλό ανάγλυφο. Υπόκειται άλλη ζώνη, αποσπασματικά διατηρημένη, διακοσμημένη με οκτάφυλλους ρόδακες με κοίλα φύλλα' το κόσμημα προήλθε από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

701.(M81/ Πμ 47)

Πίν. 169

Χώρος Ναού.

Θραύσμα από το χείλος και την οριζόντια ζώνη.

Ύψ. 0.028, πλ. 0.028

Πηλός ρόδιнос στην εξωτερική επιφάνεια (5YR 7/6) και τεφρός εσωτερικά στον πυρήνα (10YR 6/1) . Γάνωμα ερυθροκάστανο.

Κάτω από το χείλος αποδίδονται δύο αβαθείς αυλακώσεις σε απόσταση 0.006. Ακολουθεί στενή ζώνη (0.004) διακοσμημένη με αστραγάλους, οι οποίοι αποδίδονται με χαμηλό ανάγλυφο.

702. (M87/ Πμ 541)

Πίν.

Χωράφι Ι. Κωβαίου (Ν. από τη Γ/Ν1)

Θραύσμα από το χείλος και τις οριζόντιες ζώνες.

Ύψ. 0.038, πλ. 0.042

Πηλός αλλοιωμένος' στην εξωτερική επιφάνεια ρόδινος (5YR 6/ 4 και στον πυρήνα εσωτερικά τεφρός (10YR 6/ 1).

Κάτω από το χείλος υπάρχει στενή οριζόντια ζώνη (0.007) της οποίας η διακόσμηση από αστραγάλους μόλις που διακρίνεται εξαιτίας της πολυχρησιμοποιημένης μήτρας. Υπόκειται ζώνη με ρόδακες, επίσης από φθαρμένη μήτρα.

703. (M83/ Πμ 104- 106, 149- 150)

Πίν. 170, 265

Μαραγκού 1983,

Δ2. Φρέαρ.

Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα σχεδόν ακέραιο το σώμα σκύφου. Τμήματα από τη ζώνη και το χείλος συνανήκουν, χωρίς να συγκολλώνται. Η οριζόντια ζώνη εφάπτεται στο χείλος, το οποίο καμπυλώνεται ελαφρά προς τα έξω.

σωξ. ύψ. 0.045, διάμ. χείλ. 0. 130, ύψ. χείλ. 0.017, ύψ. ζώνης 0.008

Πηλός ρόδινος (5Y R 6/ 6) με πολύ ασημίζουσα μίκα. Γάνωμα καστανέρυθρο, σκούρο, απολεπισμένο στη μεγαλύτερη επιφάνεια του σκύφου.

Η διακόσμηση είναι ενιαία στο σώμα και στη βάση, χωρίς να υπάρχει ο συνήθης ανάγλυφος δακτύλιος' Η διακοσμημένη επιφάνεια παρουσιάζει ποικίλες διακυμάνσεις όσον αφορά το πάχος του αναγλύφου. Το μέταλλο διακοσμείται στο κέντρο με ένα τετράπλευρο άστρο από το οποίο φυτρώνουν οι οξυκορυφές απολήξεις πολυπέταλου ρόδακα. Γύρω από το ρόδακα, σε άνισα διαστήματα και ασύμμετρα είναι τοποθετημένα έξι μικρά φύλλα νυμφαίας πελumbo με αστραγαλωτό περίγραμμα και όμοια αστραγαλωτή κεντρική νεύρωση. Επάνω από το κάθε φύλλο επαναλαμβάνεται από ένα όμοιο από το οποίο ξεπηδάει μια πλούσια άκανθα με αστραγαλωτή νεύρωση σε σιγμοειδή κίνηση και με λυγισμένη την κορυφή της εναλλάξ δεξιά και αριστερά. Τα αντίστοιχα άνισα κενά ανάμεσα από τις άκανθες σε δύο περιπτώσεις καλύπτοντας από ένα κοντό φύλλο άκανθας και σε μια περίπτωση από ένα ορθογωνίου σχήματος φύλλο (νυμφαία πελumbo;) διαγραμμισμένο με οριζόντιες και κάθετες ανάγλυφες γραμμές που σχηματίζουν μικρά τετράγωνα. Κάτω από το χείλος υπάρχει μια οριζόντια ζώνη με ωά ιωνικού κυματίου.

704. (M87/ Πμ 569)

Πίν. 171, 266

Γ/ Ν1

Ακέραιο το μέταλλο της βάσης με ελάχιστο τμήμα από το σώμα.

Διάμ. ρόδακα 0.026, διάμ. στο δακτύλιο 0.030

Πηλός ρόδινος (5YR 6/ 6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθροπό, ομοιόχρωμο.

Το μέταλλο διακοσμείται με οκτάφυλλο ρόδακα από ρομβόσχημα πέταλα με εσωτερική εγχάρακτη νεύρωση και πλάγιες μικρές νευρώσεις. Τα πέταλα συντάσσονται γύρω από ανάγλυφο κυκλίσκο και είναι πολύ έξεργα αποδοσμένα.

705. (-----)

Πίν. 171

Περισυλλογή

Μικρό θραύσμα από το μέταλλο της βάσης.

Υποτιθέμενη διάμ. ρόδακα 0.026

Πηλός ρόδινος (5YR 6/6) με ελάχιστη μίκα. Γάνωμα ερυθρωπό, ομοιόχρωμο. Σώζεται ο μισός ρόδακας από το μέταλλο βάσης, από την ίδια σφραγίδα με τον προηγούμενο σκύφο.

706. (M/Πμ 60)

Πίν. 171, 266

B6

Θραύσμα από τη βάση και τμήμα από το σώμα.

Διάμ. βάσης 0.040, ύψ. σώμ. 0.024

Πηλός κίτρινος καθαρός (7. 5YR 8/4). Γάνωμα πορτοκαλλόχρωμο.

Το μέταλλο της βάσης διακοσμείται με αστροειδή ρόδακα' τα κενά που δημιουργούνται ανάμεσα στις κορυφές του άστρου καλύπτουν ρόδακες δωδεκάφυλλοι με γραμμωτά φύλλα. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο δεκάφυλλοι ρόδακες σε κάθετη σειρά.

ΑΤΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ (707- 711)

707. (M83/ Πμ 243, 244)

Πίν. 172, 267

Δ4

Θραύσμα από τη βάση και το κατώτερο τμήμα του σώματος. Συνανήκει μικρό θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.031, πλ. 0.046

Πηλός ρόδινος (7. 5YR 7/6) καθαρός. Γάνωμα μελανό, στιλπνό. Βλ. Πετρογραφική ανάλυτη πηλού.

Στη βάση το μέταλλο δεν είναι ευδιάκριτο και μάλιστα φαίνεται σαν να προήλθε από στομαωμένη σφραγίδα. Ακολουθεί μετά από τον ανάγλυφο δακτύλιο εγχάρακτο αυλάκι που φέρει κόκκινο χρώμα. Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται τέσσερεις σειρές μικρών κορυφών ακάνθων που σχημάτιζαν τον κάλυκα, σε φυλλοφολιωτή διάταξη. Όπως

συμπεραίνεται από το ελάχιστο τμήμα που σώζεται, στο σώμα αναπτύσσονταν η σύνθεση των αντιθετικών ταύρων με κέντρο κρατήρα.

708. (M90/ Πμ 202)

Πίν. 172, 267

Θέατρο

Θραύσμα από το σώμα.

Ύψ. 0.021, πλ. 0.025

Πηλός ρόδιнос ανοιχτόχρωμος (7. 5YR 7/ 6) . Γάνωμα μελανό, ομοιόχρωμο.

Το θραύσμα σώζει αποσπασματικά τη διακόσμηση του κάλυκα: οξυκόρυφα φύλλα, με κεντρική νεύρωση και με εγκάρσιες νευρώσεις στο κατώτερο μισό, ξεκινούν από διαμορφωμένο κορμό- στέλεχος.

709. (M88/ Πμ 47)

Πίν. 172

Δ3, Ε3

Δύο θραύσματα από το σώμα.

Μέγ. ύψ. 0.055, πλ. 0.050, πάχ. 0.006

Πηλός κίτρινοέρυθρος (5YR 6/ 4) . Γάνωμα μελανό, σιλιπνό.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται δύο μακρόστενα φύλλα φτέρης μέσα σε πλαίσιο και ένα φύλλο φτέρης χωρίς ανάγλυφο πλαίσιο. Τα φύλλα εναλλάσσονται με όρθιο συστρεφόμενο βλαστό, ο οποίος φέρει άνθη και ανάποδα τοποθετημένα ανθέμια. Από το ελάχιστο τμήμα που σώζεται δεν είναι ευδιάκριτη η διακόσμηση της οριζόντιας ζώνης.

710. (M83/ Πμ 137, 138)

Πίν. 172, 268

Δ2. Φρέαρ.

Θραύσμα από το χείλος και το ανώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.024, ύψ. χείλ. 0.027, διάμ. χείλ. 0.140, ύψ. ζώνης 0.009

Πηλός ρόδιнос (5YR 6/ 6) με μίκα. Γάνωμα καστανομέλανο, σκούρο.

Από τη διακόσμηση στο σώμα σώζονται οι οξείες πλατιές κορυφές φύλλων που συμπληρώνονται δεξιά και αριστερά από μικρούς ερωτιδίσκους με ανοιχτά φτερά, σε χορευτική κίνηση προς τα αριστερά. Ανάμεσα από τα φύλλα ένα στέλεχος διαγραμμισμένο επιστέφεται από επτάφυλλο ρόδακα. Η οριζόντια ζώνη κάτω από το χείλος διακοσμείται με καρδιόσχημη αλυσίδα.

711. (M/ Πμ 37)

Πίν. 172, 267

Δ4

Θραύσμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος.

Ύψ. 0.030, πλ. 0.033

Πηλός ρόδινος ανοιχτόχρωμος (5YR 6/ 6) με μίλια. Γάνωμα καστανομέλανο, σιλιπνό.

Σώζεται ελάχιστα ο ανάγλυφος δακτύλιος από τη βάση. Η διακόσμηση στο σώμα συντίθεται από κορυφές ακανθών σε φυλλοφολιωτή διάταξη. Τα φύλλα αποδίδονται με έξεργο ανάγλυφο.

. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ**ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ**

(Οι αριθμοί αναφέρονται στις σελίδες, όπου δίνονται και οι αριθμοί των σκύφων)

- Άκανθες: 100, 116, 231, 233, 235
 Αμαζονομαχία, 122, 221
 Ανθέμιο :137
 Ανθεμωτό φύλλο: 106
 Βλαστόσπειρες: 255, κισσού: 132
 Γρύπας: 198
 Γυναικεία μορφή με θύρσο: 196
 Δελφίνοι: 138
 Διονυσιακή τριάδα: 221
 Ελικοειδής σύνθεση: 168
 Επιγράγιος έρωτας: 240
 Ερωτιδείς: 191
 Ερωτικά συμπλέγματα: 201
 Έρωτας με αμφορέα: 242
 Η νύχτος Νίκη: 248
 Κάλυκας άνθους: 124, δίλοβος, 129
 Καρδιόσχημη αλυσίδα: 140
 Κεραυνός: 185
 Κηρύκειο : 182
 Κίονας: 118
 Κλαδί φοίνικα: 114
 Κυμάτια: ιωνικό: 155, 252, λέσβιο: 253
 Κυνήγι σκύλων και λαγών: 251
 Κωνοφόροι καρποί: 263
 Λογχόσχημο φύλλο με διπλή νεύρωση: 95
 Μαίανδρος: 254
 Μακρυπέταλα φύλλα: 259
 Μορφή με θύρσο και κάρθαρο: 175
 Νίκη με στεφάνι: 113
 Νηρηίδα με τα όπλα του Αχιλλέα: 245
 Νυμφαία pelumbo : 121
 Ομόκεντρα ημικύκλια: 265

- Παπυρόφυλλο και άκανθα: 111
- Πολύγωνα: 267
- Πλοχιός: 253
- Προσωπεία Σιληνών: 187, 251
- Ρόδακες μεταλλίου: 236
- Σκελετοί: 223
- Στεφάνι δάφνης: 134
- Τρίφυλλες δέσμες: 141
- Φτέρη: 103
- Φυλλοφολιδωτό: 257

2ème partie - Moules et bols mégariens (8 et 4 échantillons)

Selon l'hypothèse proposée, ces bols auraient été fabriqués sur place à partir de moules importés. Pour éprouver cette hypothèse, chaque échantillon de bol correspond à un échantillon de moule de même style - pouvant donc avoir été utilisé conjointement. Ils ont été comparés entre eux, puis avec les céramiques de "référence".

Nous avons enfin comparé ces bols mégariens supposés locaux avec une autre série de bols considérés comme des importations.

II.a - Comparaison moules et bols correspondants

II.1a - Moule M81 et bol M81 /I ∞

Moule M81 /I : pâte isotrope noire contenant de nombreux petits quartz et quelques rares éléments plus gros (inférieurs à 0,2 millimètres).

Bol M81 /I ∞ : pâte phylliteuse anisotrope brun clair en bordure, isotrope brune au centre. Phyllites fines et petits quartz (20 à 60 micromètres).

Conclusion : des matériaux différents ont été utilisés pour la fabrication de ces objets.

II.1b - Moule M81 /3 et bol M82 /II μ 81

Moule M81 /3 : pâte isotrope sombre avec inclusions de petits quartz (50 à 60 micromètres) avec des éléments grossiers : un fragment de roche volcanique, de nombreux plagioclases probablement associés à ce volcanisme, et un fragment de roche à quartz.

Bol M82 /II μ 81 : pâte faiblement anisotrope et rougeâtre contenant quelques phyllites et des petits quartz et une proportion assez élevée de dégraissant non calibré (0,1 à 0,5 millimètres), un plagioclase cassé, du quartz à extinction roulante et quelques fragments de roche à cristaux déformés (mylonite).

Conclusion : il n'y a aucun lien entre les deux objets.

II.1c - Moule M81 /2 et bol M83 /II μ 160

Moule M81 /2 : pâte isotrope, sombre, avec petits grains de quartz dispersés (30 à 60 micromètres), quelques grains calcitiques modifiés par la cuisson (parfois le centre du grain à disparu) avec une faible proportion de dégraissant (0,3 à 0,6 millimètres) : plusieurs plagioclases, quelques pyroxènes, signant un contexte volcanique et un fragment de roche à quartz.

Bol M83 /II μ 160 : pâte faiblement anisotrope et phylliteuse dans ses parties les plus claires, petits quartz fins, rares grains plus gros dont un pyroxène (0,15 millimètre).

Conclusion : la présence de pyroxène pourrait constituer un lien entre les deux objets.

II.1d - Moule M84 /1 et M83 /II μ 217

Moule M84 /1 : pâte isotrope brune avec de petites inclusions, plagioclases et pyroxènes et un dégraissant plus gros, plagioclase, fragment de roche volcanique, fragment de verre volcanique bulleux, fragment de roche mylonitisée, un fragment de roche grenue à minéraux blancs.

M83 /Π μ 217 : pâte fine, isotrope, brun rouge avec des petits quartz fins (inférieurs à 60 micromètres), dégraissant rare : un fragment de roche volcanique, un plagioclase.

Conclusion : le moule et le bol ont probablement la même provenance.

II.2 - La série de bols mégariens "importés"

Les échantillons M83 Π μ 1, M83 Π μ 165, M82 Π μ 85 et M81 Π μ 246 présentent le même type de microfaciès :

- en lumière naturelle, la pâte présente une texture floconneuse et de nombreux pores. Elle contient des petits granules opaques.

- en lumière polarisée, la pâte apparaît isotrope (faiblement anisotrope dans M83 Π μ 165, cette différence pouvant être due à la température de cuisson moins élevée dans ce cas).

- le dégraissant est fin (30 à 100 micromètres) et de même nature : quartz et quelques micas.

Conclusion : cette série constitue un groupe homogène provenant vraisemblablement du même atelier.

3ème partie - Synthèse des résultats et suggestions

- Il n'y a aucun lien entre les bols mégariens supposés importés (II.2) et ceux supposés produits à Amorgos (II.1). Ce second groupe n'est pas homogène alors que le premier l'est.

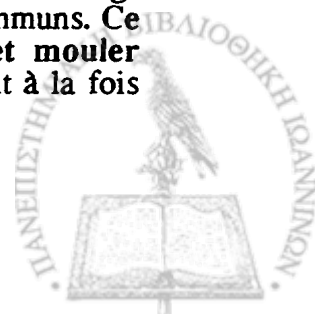
- La **comparaison moule/bol** (II.1) a donné des résultats qui engagent à poursuivre la recherche dans ce sens : les moules M81 /2, M84 /1 et le bol M83 /Π μ 217, proviennent de la même région, voire du même atelier.

- Les **dégraissants** de ces trois objets (rares gros cristaux) et celui (plus abondant) de l'amphore M83 Π μ 10 sont de même nature : cristaux non altérés de plagioclases et de pyroxènes, association qui signe un contexte particulier de roches effusives - probablement celui d'une andésite à pyroxènes.

Ce type de roche existe-t-il à Amorgos ? Ou bien devons nous envisager que l'amphore (objet de "référence") et les trois objets mégariens soient des importations ? Ce traceur vaudrait la peine d'être suivi et amener à confirmer relations et échanges. Ceci implique une collaboration avec des géologues - (I.G.M.E.).

- La **variété des matériaux et des technologies** utilisées pour la fabrication du nombre, pourtant limité, de grands vases donnés en référence a été soulignée.

Tels matériaux employés (issus de la désagrégation d'un gneiss), telle technologie (ajout de calcite broyée à l'argile), conviennent à la fabrication de vases communs. **Ce sont des matériaux différents qui sont recherchés pour tourner et mouler de petits vases.** Notons que dans un atelier de vases mégariens produisant à la fois

44

moules et bols, les mêmes matières premières, plus ou moins épurées seraient probablement utilisées pour les différents types d'objets (II.1d par exemple).

• C'est un tout autre matériau qui a été utilisé pour la fabrication des objets de la série I.1c. L'argile plastique, d'après les caractères qui peuvent être décelés en microscopie (phylliteuse, à tendance anisotrope) aurait probablement eu les qualités nécessaires pour fabriquer des bols mégariens. La comparaison des céramiques aussi grossières et de céramiques fines n'a révélé aucun critère qui permettent de lier les deux productions.

Pour vérifier cette possibilité, il serait nécessaire de faire appel à une autre technique de laboratoire, la chimie ou la physico-chimie (Centre Demokritos). L'analyse de la composition élémentaire des céramiques à pâtes fines se révèle positive si elle est appliquée à des séries d'échantillons dont la problématique est déjà bien établie par l'archéologie et complétée, si possible, par l'analyse microscopique.

• La recherche et la fouille d'anciens ateliers serait très instructive. L'étude de ce type de matériel (fours, dépotoirs, parfois argile brute), à peine ébauchée dans ce test, doit être poursuivie car elle s'avère prometteuse (I.1c).

Les objectifs seraient :

- une meilleure connaissance de ce qui a pu être fabriqué en céramique à Amorgos ;
- la recherche de productions moins grossières plus proches des objets mégariens .

Il va sans dire que la production d'un atelier implanté dans une région fournit des échantillons dont la référence est indiscutable.

Cette démarche a été effectuée avec profit sur la céramique de Ténos (Cyclades) il y a quelques années.

Jeanne GAUTIER
Chargée de recherche céramique
à l'IGAL

6 avril 1991

